ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ν. ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ
ΕΚ ΤΩΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΩΝ ΤΟΥ „ΚΡΑΤΟΥΣ"
1903

ΤΟΙΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΟΙΣ

ΑΣΠΑΣΙΩΣ ΑΦΙΕΡΟΙ

Ο ΓΡΑΨΑΣ

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σοφοῦ ποιητοῦ σοφώτατον παράγγελμα εἶνε «*Ἀρχομένου δ' ἔργου, χρὴ θέμεν πρόσωπον τηλαυγές*».

Τηλαυγὲς θὰ ἐφιλοτέχνει τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνὰ χεῖρας καλλίστου τούτου ἔργου, λαμπροτάτου ἀγάλματος ψυχῆς εὐγενοῦς καὶ πάσῃ ἀρετῇ κεκοσμημένης, ἡ αὐτὴ ἀριστοτέχνις χεὶρ ἡ τὸ ὅλον πάγκαλον καὶ τερψιθυμότατον ἀπεργασαμένη.

Ἀλλ' ἡμεῖς ὅπως ἐκδηλώσωμεν τὴν ἄμετρον ἡμῶν χαρὰν ἐπὶ τῇ συντελέσει ἐγχειρήματος, ὃ πάλαι ἐποθοῦμεν καὶ ἀδιαλείπτως εὐχόμεθα, γινώσκοντες μάλιστα τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἔκ τε δύο διαλέξεων, ἃς ὁ κ. Κωνσταντῖνος Παπαμιχαλόπουλος ἐποιήσατο ἐν τῷ Συλλόγῳ τῶν Μικρασιατῶν «*Ἀνατολῇ*», καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν τυπογραφικῶν φύλλων, ἅπερ ὁ συγγραφεὺς εἶχε τὴν ἄκραν εὐγένειαν νὰ παρέχῃ ἡμῖν πρὸς ἀνάγνωσιν καθ' ὅσον ταῦτα ἐξήρχοντο τῶν πιεστηρίων, ἠξιώσαμεν φιλικῶς, ὅπως ἐπιτρέψῃ ἡμῖν νὰ προτάξωμεν τοῦ βιβλίου αὐτοῦ βραχέα τινὰ ἐν εἰσαγωγῆς εἴδει καὶ νὰ γενώμεθα οὕτως εἰπεῖν οὐ μόνον τῆς χαρᾶς ἀλλὰ καὶ τῆς δόξης τοῦ συγγραφέως μέτοχοι. Διότι, ὥσπερ συνετελέσαμέν πως καὶ ἡμεῖς δι' ἀνακοινώσεων καὶ φιλικῶν προτροπῶν εἰς τὸ ἐγχείρημα, ὅπερ μόνος καὶ πρῶτος ἐκ τῶν νεωτέρων πολιτικῶν ἡμῶν ἀνδρῶν ἀνέλαβε καὶ ἀειμνήστως ἐξετέλεσε, τὴν ἀνὰ τὸν Πόντον περιήγησιν, οὕτω δίκαιον ὑπελαμβάνομεν νὰ μετάσχωμεν καὶ τῆς ἱστορικῆς τιμῆς καὶ δόξης, ἣν ἠσφάλισεν ἑαυτῷ ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐξόχου καὶ ἀπαραμίλλου ἐκθέσεως τῶν ἐντυπώσεων αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀνὰ τὸν Πόντον περιηγήσεως.

Ὁ ἀγαθώτατος ἀνὴρ ὁ χαρὰν τοῖς ἄλλοις μᾶλλον παρέχειν πεφυκὼς ἢ παρὰ τῶν ἄλλων ἀξιοῦσθαι πλὴν τῆς ἀνεκφράστου εὐφροσύνης, ἣν ἐνεποίησεν ἐμοί τε καὶ τοῖς περὶ ἐμὲ Μικρασιάταις ἐπισκεψάμενος μέρος τῆς ἀγνοουμένης ὑπό τε τῶν ξένων καὶ τῶν οἰκείων παλαιφάτου κοιτίδος τῆς ποιήσεως, τῆς θρησκείας, τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καὶ συλλήβδην εἰπεῖν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας, παρεχώρησέ μοι προθυμότατα καὶ τὴν λίαν τιμητικὴν ταύτην θέσιν.

Ἡ εὐγνωμοσύνη μου ὡς Ἕλληνος καὶ προέδρου τοῦ Μικρασιατικοῦ

Συλλόγου «Ἀνατολῆς» εἶνε τοσοῦτον ἀνέκφραστος, ὅσον ἀπερίγραπτος ἔσται ἡ χαρὰ τοῦ ἀναγνώστου τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ βιβλίου καὶ ὅσον ἀνεκτίμητα ἔσονται τὰ ἐκ τῆς περιοδείας τοῦ προσφιλεστάτου καὶ πολυτιμοτάτου φίλου ὠφελήματα τῇ τε Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῷ Ἑλληνικῷ γένει καθόλου.

Ἀπὸ τοῦ 1891 διὰ τοῦ Συλλόγου τῶν Μικρασιατῶν «Ἀνατολῆς» πάσῃ δυνάμει ἐργαζόμενοι πρὸς γνῶσιν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς καὶ πρὸς διάλυσιν τῆς ἀχλύος, ἥτις ἐπικάθηται ἐπὶ τῶν ὀμμάτων τῶν ἡμετέρων περὶ αὐτῆς, καὶ αἰσθανόμενοι καθ' ἑκάστην ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ πόσον δυσχερὴς τυγχάνει ὢν ὁ διαφωτισμὸς τῶν ἐν ἀπολύτῳ ἀγνοίᾳ τῶν πραγμάτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διατελούντων Ἑλλήνων σφόδρα ἐποθήσαμεν, ἵνα τινὲς τοὐλάχιστον ἐκ τῶν δρώντων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πολιτείᾳ καὶ κοινωνίᾳ ἐξόχων ἀνδρῶν ἐπισκεφθῶσι τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Λίαν δὲ ὀδυνηρῶς αἰσθανόμεθα πάντοτε τὴν τάσιν τῶν ἡμετέρων τοῦ ἐπισκέπτεσθαι μὲν ἐπανειλημμένως καὶ κατακόρως τοὺς αὐτοὺς τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης τόπους, ὑπολαμβάνειν δὲ ἀναξίας ἐπισκέψεως καὶ προσοχῆς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἐν αἷς διεδραματίσθησαν τὰ ὕψιστα τῆς ἱστορίας τοῦ ἐξανθρωπισμοῦ γεγονότα καὶ ὅθεν ἐξεβλάστησεν ὁ νῦν πολιτισμός. Τὰς χώρας, ὧν τὴν ἐπίσκεψιν θεωροῦσιν οἱ πεπολιτισμένοι καὶ ὁπωσδήποτε μεμορφωμένοι τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης ὡς ἰδεῶδες τοῦ βίου αὐτῶν, αὐτὰς τὰς πολυθρυλήτους μὲν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐξόχους δὲ ἐν φυσικαῖς καλλοναῖς, ἀφθονωτάτας δ' ἐν ποικιλίαις φύλων, ἐνδυμασιῶν, ἠθῶν, ἐθίμων, διαίτης, ἐν κοινωνικαῖς καὶ θρησκευτικαῖς διαφοραῖς, καταφρονήσεως μόνον ἢ τὸ πολὺ ψυχρᾶς ἀδιαφορίας ἀξιοῦσιν οἱ ἡμέτεροι.

Ἡ ἐπίσκεψις τῶν ἡμετέρων χωρῶν ὁπόσην ἡδονήν, ὁπόσας λαμπρὰς ἀναμνήσεις, ὁπόσας τερψιθύμους ἡμέρας θὰ ἐπόριζε τῷ ἐπισκεπτομένῳ αὐτὰς μαρτυρεῖ ἡ παροῦσα συγγραφή, ἥτις ὅλη εἶνε ἐκπάγλου χαρᾶς ἐκδήλωσις, ἔξοχος θαυμασμὸς τῶν ἀγνοουμένων καλλονῶν τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας πατρίδος, ἐξαισία τῆς ψυχῆς ἔκχυσις ἐφ' οἷς ὁ συγγραφεὺς εἶδεν, ἐφ' οἷς ἤκουσε καὶ ἐφ' οἷς συνήσθετο. Ἐκ τοιούτων ἐπισκέψεων θὰ εἰσήγετο πρὸς τούτοις εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν καθαρωτέρα γνῶσις τῶν Ἀνατολικῶν πραγμάτων, σαφέστεραι ἀντιλήψεις τῶν ἐν Ἀνατολῇ φυλετικῶν, θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν, ἐμπορικῶν, βιομηχανικῶν καὶ ἄλλων πλουτολογικῶν σχέσεων.

Αὕτη δὲ ἡ γνῶσις οὐ μόνον καθ' ἑαυτὴν ὡς γνῶσις ἁπλῆ εἶνέ τι πολυτιμότατον καὶ ἥδιστον—*τὸ εἰδέναι ἥδιστον τῷ ἀνθρώπῳ*, κατὰ τὸν μέγαν Σταγειρίτην φιλόσοφον Ἀριστοτέλην—διότι πλουτίζει τὴν διάνοιαν, πτεροῖ τὴν φαντασίαν, ἐξωραΐζει τὴν ψυχήν, διαφωτίζει τὸν νοῦν ἐν ταῖς σκέψεσιν αὐτοῦ, ἀλλ' εἶνε καὶ δύναμις μεγάλη πολιτική, ἐθνική, θρησκευτικὴ καὶ πλουτοπαραγωγική.

Ἡ ἀκριβὴς ἐθνολογικὴ γνῶσις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δὲν θὰ ἐπιτρέπῃ νὰ πλανώμεθα καὶ νὰ πλανῶμεν καὶ τοὺς ἄλλους ἐν ταῖς σκέψεσι καὶ ταῖς ἀποφάσεσιν ἡμῶν.

Ἡ γνῶσις τῆς χώρας, τοῦ φυσικοῦ αὐτῆς πλούτου, τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς, τῶν ἐν χρήσει μέσων, θὰ προσπορίσῃ τῇ ἐθνικῇ δραστηριότητι στάδιον εὐρύτατον καὶ τῇ Ἑλληνικῇ διανοίᾳ τρόπους πρὸς ἐκμετάλλευσιν αὐτῶν καὶ δὲν θὰ ἐγκαταλιμπάνηται ὁ οἰκεῖος πλοῦτος ἕρμαιον τῶν ἀλλοδαπῶν, οἵτινες ἀπειλοῦσιν οὐ μόνον νὰ ἀποκλείσωσιν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας, τῶν ἐκμεταλλεύσεων τοῦ γεωλογικοῦ καὶ τοῦ ἀνεκτιμήτου ἀρχαιολογικοῦ πλούτου, ὃν ὁ χρόνος καὶ τὸ ἔδαφος φιλοστόργως διεφύλαξαν ἡμῖν μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν γαιῶν, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν οἰκιῶν ἡμῶν νὰ ἐκδιώξωσιν ἡμᾶς. Θλιβεροῦ δὲ παρελθόντος παραδόσεις βαθύτατα ἐγκεχαραγμέναι ἐν ταῖς συνειδήσεσι δὲν ἀφίνουσι τὸν νοῦν ἐλεύθερον, ἵνα σκεφθῇ καθαρῶς καὶ κατανοήσῃ, ὅτι *ἄλλοι καιροὶ ἄλλαι σκέψεις*, ὅτι οἱ πρότερον ἔχθιστοι νῦν καὶ ἐν τῷ μέλλοντί εἰσιν οἱ ὑπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐθνολογικῆς κατασκευῆς ἐγγύτατοι φίλοι, οἱ οἰκεῖοι, οἱ μόνοι διαρκεῖς σύμμαχοι, ὧν ἡ σωτηρία καὶ ὁ ὄλεθρος εἶνε καὶ ἡμῶν σωτηρία καὶ ὄλεθρος.

Τοιαύτη ὑπερόχων ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀνδρῶν ἐπικοινωνία μετὰ τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τῶν τε ἡμετέρων καὶ τῶν κρατούντων, θὰ διαλύσῃ τὰ παλαιὰ μίση καὶ τὰς παλαιὰς προλήψεις, θὰ εἰσαγάγῃ σκέψεις ἐμβριθεστέρας, πολιτικωτέρας καὶ σωτηρίους, θ' ἀμβλύνῃ τὰς ἐν τοῖς ὄχλοις φύσει ἐμμόνους θρησκευτικὰς καὶ φυλετικὰς ὀξύτητας, θὰ ἐπενέγκῃ δὲ παρὰ τοῖς ἄρχουσιν εἰλικρινῆ καὶ ἐπὶ σταθερῶν καὶ διαρκῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρχῶν στηριζομένην συνεννόησιν.

Ὁ ἀναγνώστης τοῦ πονήματος τούτου θὰ νοήσῃ σαφῶς πόσον εὐχερὴς εἶνε ἡ ὁδὸς πρὸς συνεννόησιν καὶ πρὸς ἀμοιβαίαν τῶν συνοίκων λαῶν ἀγάπην καὶ σύμπραξιν. Ἀλλ' ἂν καθόλου ποθῶμεν τὴν ὑπὸ τῶν ἡμε-

τέρων ἐπίσκεψιν τῶν χωρῶν, αἵτινες, ἐξ οὗ χρόνου διασῴζεται ἀνθρωπίνη ἀνάμνησις, οὐδέποτε ἐπαύσαντο οὖσαι Ἑλλήνων κατοικίαι, ἐν αἷς ἀπαντῶσι μνημεῖα κάλλιστα καὶ ἀείμνηστα ἐξανθρωπισμοῦ ὑφ' Ἑλλήνων ἀναστηλωθέντα, ἐν αἷς τὸν πυρσὸν τοῦ φωτισμοῦ ἀείποτε χεῖρες Ἑλλήνων κρατοῦσι, σφοδρὸς ἡμῶν πόθος ἦτο τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην νὰ εἰσηγοῦντο ἄνδρες, τῆς εὐγενοῦς, πεφωτισμένης καὶ εὐαισθήτου πρὸς πᾶν ἀγαθὸν ψυχῆς τοῦ φίλου ἡμῶν Κωνσταντίνου Παπαμιχαλοπούλου.

Ἡ χαρὰ δ' ἡμῶν ὑπῆρξεν ἀνεκλάλητος, ὅτε ἐμάθομεν τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ νὰ περιηγηθῇ τὸν Πόντον· διότι εἴμεθα πλέον τι ἢ πεπεισμένοι, ὅτι μέγα ἀγαθὸν θὰ προέκυπτεν ἐξ αὐτῆς. Καὶ ἰδοὺ πλὴν τῶν προφορικῶν εἰς κύκλους πολλοὺς καὶ εὐρυτάτους, οἷοι οἱ τοῦ κ. Παπαμιχαλοπούλου, διηγήσεων καὶ κηρυγμάτων, πλὴν τῶν δημοσίων διαλέξεων, ἐν τῷ Συλλόγῳ τῶν Μικρασιατῶν «Ἀνατολῆς» περὶ τῶν ζωηρῶν αὐτοῦ ἐκ τῆς χώρας ἐντυπώσεων καὶ τῶν ἐξ ἐμπειρίας πολυτιμοτάτων διδαγμάτων, ἐπλούτισεν ὁ κ. Παπαμιχαλόπουλος καὶ τὴν φιλολογίαν ἡμῶν διὰ τοῦ παρόντος μοναδικοῦ ἐν τῷ εἴδει αὐτοῦ καὶ ἐξόχως ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν ὠφελίμου ἔργου.

Ἡ Μικρὰ Ἀσία δὲν εἶνε πολὺ γνωστὴ παρ' ἡμῖν. Ἐκ πείρας πολυετοῦς γινώσκομεν, ὅτι ἐν μὲν τῷ Ἑλληνικῷ Βασιλείῳ ὀλίγιστοι καὶ οὗτοι ἀτελῆ μόνον κέκτηνται περὶ τῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πραγμάτων καθόλου γνῶσιν καὶ πλημμελεστάτην περὶ τῶν ἐν αὐτῇ διαβιούντων Ἑλλήνων, τῶν ἀπογόνων τῶν μεγάλων φιλοσόφων καὶ θεολόγων, τῶν μεγάλων ἐπιστημόνων καὶ τεχνιτῶν καὶ συγγραφέων τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους. Καὶ οἱ ὀλίγοι δ' οὗτοι ἢ κατάγονται ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας ἢ διέτριψαν ἐπί τινα χρόνον ἐν αὐτῇ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Μικρασιᾶται αὐτοὶ ἀγνοοῦσι τὰ τῆς ἑαυτῶν πατρίδος, ἥτις εἶνε τόσον ἐκτεταμένη ὅσον ἡ Γερμανία ὁμοῦ καὶ ἡ Ἑλβετία καὶ τὸ Βέλγιον καὶ ἡ Ὁλλανδία. Πλὴν δὲ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως ἐλλείπουσιν ἔτι τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, διότι, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν ἀπὸ Κ/πόλεως μέχρις Ἰκονίου καὶ Ἀγκύρας καὶ Σμύρνης καὶ τὰς περὶ τὴν Σμύρνην σιδηροδρομικὰς γραμμάς, ἐν πάσῃ τῇ ἄλλῃ ἀπεράντῳ χώρᾳ ὑπάρχουσιν ἔτι ἐν χρήσει τὰ προαιώνια τῆς συγκοινωνίας μέσα, αἱ κάμηλοι, τὰ τῆς ἐρήμου καλούμενα πλοῖα, καὶ αἱ διὰ τὴν βραδύτητα πνιγμὸν φέρουσαι βοήλατοι ἅμαξαι, ἀλλὰ καὶ αὗται λειτουργοῦσι μόνον ὅπου ὑπάρχουσιν ἁμαξιτοὶ

ὁδοί. Τούτων τῶν λόγων ἕνεκα καὶ αὐτοὶ οἱ Μικρασιᾶται μόνον τὴν πόλιν ἢ τὸ πολὺ τὴν ἐπαρχίαν, ἐν ᾗ κατοικοῦσι, γινώσκουσι, τὰ δὲ πορρωτέρω εἶνε αὐτοῖς ἄγνωστα ἢ σκιωδῶς μόνον γνωστά.

Τοιαῦται λοιπὸν ἐξ αὐτοψίας εἰλημμέναι περιγραφαὶ τῆς χώρας καὶ κατὰ πᾶσαν σχέσιν ἔρευναι καὶ ἐξετάσεις *οἵα ἡ τοῦ κ. Παπαμιχαλοπούλου «Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον»* οὐ μόνον τὴν γενικὴν γνῶσιν προάγουσιν, ἀλλὰ καὶ τῷ Ἑλληνικῷ καθόλου καὶ τοῖς Μικρασιάταις ἰδίᾳ εἶνε εὐεργετικώταται. Ἡμῖν δὲ τοῖς Μικρασιάταις καὶ τῷ Μικρασιατικῷ Συλλόγῳ «Ἀνατολῇ» ἰδίᾳ ἡ περιήγησις τοῦ κ. Παπαμιχαλοπούλου· εἶνε τοσοῦτον μᾶλλον εὐεργετική, ὅσον ὁ μὲν Σύλλογος ἀγωνιζόμενος ἀπὸ 12 ἤδη ἐτῶν νὰ λάβῃ καθολικὴν καὶ ἀκριβῆ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γνῶσιν περιορίζει τὴν γνῶσιν ταύτην ἐν τῷ κύκλῳ τῶν μελῶν αὐτοῦ ἢ καὶ ὀλίγον εὐρύτερον διὰ τῶν δημοσίων αὐτοῦ ἀναγνωσμάτων καὶ τῶν ἑκάστοτε, μόνον καιροῦ παρατυχόντος γινομένων, δημοσιευμάτων. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦ κ. Παπαμιχαλοπούλου ὂν δι' εὐρύτατον κύκλον ἀναγνωστῶν προωρισμένον καὶ διὰ τὴν ἀρρήτως ἐπαγωγὸν χάριν καὶ τὴν πολυμάθειαν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν, μεθ' ὧν εἶνε γεγραμμένον, ἀπλήστως μέλλον ν' ἀναγινώσκηται θὰ εἰσαγάγῃ τὸ Ἑλληνικὸν Κοινὸν εἰς τὸν ἔκλαμπρον προθάλαμον κόσμου θαυμαστοῦ, ἀλλὰ μέχρι τοῦδε ἀπὸ τῶν ὀμμάτων ἡμῶν ἀποκεκλεισμένου. Διὰ τοῦτο μεθ' ἡδονῆς μὲν ἀφάτου θ' ἀναγνωσθῇ τὸ βιβλίον ὑπὸ τῶν ἄλλων, μετὰ ψυχῆς δὲ σκιρτημάτων καὶ βαθυτάτης εὐγνωμοσύνης ὑπὸ τῶν Μικρασιατῶν, ὧν τῆς παλαιφάτου πατρίδος τὰ ἀπαράμιλλα φυσικὰ κάλλη καὶ τὸ ἱστορικὸν κλέος καὶ τὰ νῦν ἱερὰ σεβάσματα καὶ σεμνώματα διὰ χρωστῆρος ἀριστοτέχνου εἰκονίζονται. Ἀμφότεροι δέ, οἵ τε ἰθαγενεῖς καὶ οἱ ἀλλοδαποί, πλεονέκτημα μέγα θὰ θεωρήσωσιν, ὅτι λαμβάνουσιν εἰκόνα σαφῆ καὶ ζωηρὰν τῆς χώρας ἐκείνης ὑπὸ ψυχῆς εὐαισθήτου καὶ πεφωτισμένης διανοίας εἰλημμένην.

Ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ ταύτῃ ἐναπετύπωσεν ὁ κ. Παπαμιχαλόπουλος ἐν ζωηρότητι θαυμασίᾳ καὶ κάλλει ἀμυθήτῳ τὰ ἔξοχα διανοητικὰ καὶ ψυχικὰ αὐτοῦ προτερήματα: *παρατηρικότητα ἔξοχον καὶ περιγραφικότητα ἀπαράμιλλον· γνῶσιν τῶν πολυθρυλήτων φυσικῶν καλλονῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης καὶ ἐκ τῆς πρὸς αὐτὰς συγκρίσεως θαυμαστὴν τῶν ὁρωμένων σαφήνειαν καὶ ἔξαρσιν αὐτῶν· πόθον καὶ ἐπιμονὴν πρὸς εὕρεσιν τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας*, εἰ καὶ μακρὰν τοῦ σκοποῦ

αὐτοῦ ἔκειντο τοιαῦται καθαρῶς ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι· *διάνθισιν ἀριστοτεχνικὴν τοῦ λόγου αὐτοῦ διὰ παραλλήλων ἀποφάνσεων τῶν μεγάλων ἅμα δὲ καὶ προσφιλεστάτων πᾶσι διανοιῶν τῆς ἀρχαιότητος, οἷον τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου κλπ. ὑφήγησιν γνωμῶν λυσιτελεστάτων ἐθνικῶς, θρησκευτικῶς, κοινωνικῶς· σοβαρότητα περὶ τὴν πραγματείαν θεμάτων ζωηρῶς νῦν συζητουμένων καὶ σαφῆ λύσιν αὐτῶν, οἷά εἰσι τὸ Μοναστηριακὸν καὶ τὸ γλωσσικὸν καὶ τὸ πολιτικόν· πολυμερῆ παίδευσιν· θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν· εὐσέβειαν ἀληθῆ, βαθεῖαν καὶ ἀνυπόκριτον· διάθεσιν ψυχικὴν εὐγνώμονα καὶ ἐπὶ ταῖς ἐλαχίσταις ἔτι ἐνδείξεσιν ἀγαθῆς καὶ εὐμενοῦς πρὸς αὐτὸν διαθέσεως.*

Ἡ περιεργία τοῦ συγγραφέως εἶνε ἀκόρεστος καὶ τὸ παρατηρητικὸν ἀξιοθαύμαστον. Ὅπου οἱ ἄλλοι οὐδὲν ἄξιον περιεργίας ὁρῶσιν, οὐδὲν ἄξιον γνώσεως εὑρίσκουσιν· ὅπου οὐδὲν δεσμεύει τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων, ἐκεῖ ὁ κ. Κωνστ. Παπαμιχαλόπουλος ἀνακαλύπτει διδακτικώτατα πράγματα, μεγάλην ἱστορικήν, ἐπιστημονικήν, ἐθνικήν, θρησκευτικὴν σημασίαν ἔχοντα καὶ σπουδαῖα ἱστορικά, ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἀποτελέσματα ἐπενεγκόντα. Περιγράφει δὲ τὰ παρατηρούμενα μετὰ τηλικαύτης ζωῆς καὶ χάριτος, μεθ' ὅσης ὀξείας ἀντιλήψεως παρετήρησεν αὐτά.

Παρατηρεῖ π. χ. ὅτι ἡ μία τῶν τριῶν σῳζομένων ἐκ τῶν πέντε δωρηθεισῶν τῇ ἱερᾷ Μονῇ Σουμελᾶ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Σελὴμ τοῦ Α΄ λαμπάδων *φέρει πρὸς τὸ κάτω ἄκρον βαθεῖαν ἔλλειψιν* (σελ. 74) καὶ διὰ τῆς παρατηρήσεως ταύτης εἰσάγει ἡμᾶς εἰς κόσμον ὅλον ἀδοκήτων θρησκευτικῶν συναισθημάτων. Δὲν ἀπαξιοῖ νὰ πολυπραγμονήσῃ περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς ἱερᾶς ταύτης Μονῆς, τῶν ἀναγεγραμμένων ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ καὶ ὁδηγεῖ ἡμᾶς οὕτως εἰς ποικίλας περὶ τοῦ παρελθόντος σκέψεις (σελ 81-82).

Ἐξετάζει τῶν καθ' ὁδὸν ἀπαντωσῶν χωρικῶν γυναικῶν τὰ ὀνόματα καὶ ἀνάγει ἡμᾶς εἰς ζητήματα τῆς ψυχολογίας τῶν λαῶν (σελ. 97).

Δὲν ἀπαξιοῖ νὰ μάθῃ πῶς καλοῦσι τὰς ἀγελάδας αὐτῶν οἱ χωρικοὶ τοῦ Πόντου (σελ. 145) καὶ αἴρων οὕτω τὸ κάλυμμα τὸ καλῦπτον τὴν φυλετικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν ἐμφανίζει τὴν ἀρχαίαν εὐγένειαν τῶν βουκόλων ἐκείνων. Βλέπει ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἁμάξας συρομένας, ἀλλὰ τῷ διορατικῷ αὐτοῦ ὄμματι προσπίπτει ὅτι τούτων οἱ τροχοὶ δὲν ἔχουσιν

ὡς αἱ συνήθεις ἀκτῖνας, ἀλλ' εἶνε πρωτογενεῖς καὶ ἀποτελοῦνται ἐκ δίσκων ἐξ ἑνὸς μόνον ξύλου ἐξειργασμένων (σελ. 156).

Ἑλκύουσι τὴν προσοχὴν αὐτοῦ τὰ πλατύουρα πρόβατα τῆς Καραμανίας καὶ μαθὼν περιγράφει, πῶς, ὅταν αὐξηθῇ πολὺ ἡ οὐρὰ αὐτῶν, σύρουσιν αὐτὴν δι' ἁμαξίων καὶ οὕτω *γίνονται τὰ πρόβατα ὑποζύγια ἑαυτῶν.*

Εἰς τὴν ἀκόρεστον περιεργίαν τοῦ συγγραφέως ὀφείλομεν χαριέστατα, πλήρη ἐθνικῆς σημασίας καὶ ἱστορικῶν ἐπακολουθημάτων ἐπεισόδια, οἷά εἰσι τὸ τῆς ἱερόπαιδος Μαρίας, τῆς ἀπὸ ποιμενίδος εἰς Σουλτάναν ἀνυψωθείσης (σελ. 193), καὶ τὸ περὶ τῶν σοβαρῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ πρόχου τοῦ Σουλτάνου ἐγκεχαραγμένου ἀποφθέγματος τοῦ ἡγουμένου τῆς Σουμελᾶς (σελ. 67-68).

Πανταχοῦ τοῦ βιβλίου ὑπάρχουσι λαμπρὰ μαρτύρια μεγάλης περιεργίας, ὀξείας παρατηρήσεως καὶ ἀκριβοῦς καὶ ζωηρᾶς περιγραφῆς, ὧν πρόχειρα δείγματα τὰ ἐν σελ. 74. 81-82. 97. 145. 146. 156.

Ἡ περιγραφὴ τῆς περιηγηθείσης χώρας καθόλου καὶ ἰδίως ἡ ἀπὸ Τραπεζοῦντος πρὸς τὰς ἱερὰς Μονὰς τῆς Παναγίας Σουμελᾶ καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Περιστερεώτα εἶνε ἀμίμητος.

Εἰς τὴν παρατηρητικότητα τοῦ συγγραφέως ὀφείλει ὁ ἀναγνώστης τὴν γνῶσιν πολλῶν πραγμάτων, ὧν τὴν ἄγνοιαν μεγάλην ἔλλειψιν θεωρεῖ νῦν, ὅτε γινώσκει αὐτά. Ἡ παρατηρητικότης αὐτοῦ εἶνε τόσον ὀξεῖα, ὥστε καὶ αὐτὸς σφόδρα δυσφορεῖ μὴ δυνάμενος ν' ἀποδώσῃ αὐτὴν τελείως διὰ τῆς περιγραφῆς καίπερ κεκτημένος περιγραφικὴν δύναμιν ἀπαράμιλλον. Οὕτω δὲ παρέχει αὐτὸς ἑαυτοῦ εἰκόνα ἀκριβῆ.

Καὶ ὁ πολλάκις τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἰδὼν θαυμάζει αὐτὸ ἔτι μᾶλλον, περιγραφόμενον μετὰ σπανίας περιγραφικῆς ἀκριβείας καὶ χάριτος ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Παπαμιχαλοπούλου.

Τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ ψυχῆς αἱ εὐαίσθητοι χορδαὶ ὑπὸ παντὸς καλοῦ δονούμεναι ἀναμέλπουσι συγκινητικωτάτην μελῳδίαν (σ. 97. 202-204).

Ἄλλη ἀρετὴ προσδιδοῦσα τῇ ἐκθέσει χάριν ἀμύθητον εἶνε ἡ βαθεῖα, ἡ πεφωτισμένη, ἡ ἀνυπόκριτος τοῦ συγγραφέως εὐσέβεια, ἥτις πανταχοῦ ἐξωραΐζει τὰς σελίδας τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ. Ἐπελθέτω π.χ. ὁ ἀναγνώστης τὰς σελίδας 78. 80. 83. 84. 86. 88. 100. 105. 118. 153. 161. 201... ἅπαν τὸ βιβλίον. Πανταχοῦ, ἔνθα παρέχεται εὐκαιρία ἐκδηλώσεως θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ἐξέρχεται ἐκ τῆς

ὑπ' εὐσεβείας βαθύτατα διαπνεομένης ψυχῆς τοῦ συγγραφέως εὐωδέστατον τὸ θρησκευτικὸν ἄρωμα. Ὁ περὶ τῶν ἱερῶν Μονῶν καὶ τοῦ μοναστικοῦ βίου λόγος αὐτοῦ ὑπάρχει οὕτω βαθέως θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἐμπεποτισμένος, ὥστε ἀποβαίνει λαμπρὸς πρὸς τὰς ἱερὰς Μονὰς ὕμνος.

Εὐσέβεια, πολυμάθεια, ὀρθὴ κρίσις καὶ πολιτικὴ περίνοια ὡδήγησαν τὸν συγγραφέα εἰς τὰς λίαν ἀξιαναγνώστους κρίσεις περὶ τῶν νῦν τριῶν φλογερῶν ζητημάτων, τοῦ μοναστηριακοῦ, τοῦ γλωσσικοῦ καὶ τῆς προσεγγίσεως τῶν δύο ὁμόρων Κρατῶν, Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος (σελ. 100. 146. 315). Θαυμασίως καίριος εἶνε καὶ ὁ περὶ τοῦ ἔκ τε τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου κόσμου ἐξασκουμένου ἐφ' ἡμᾶς ἐπαράτου προσηλυτισμοῦ λόγος αὐτοῦ (σελ. 293).

Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ δεξιὸς συγγραφεὺς περιῆψε τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ καὶ ἄλλο λίαν ἐπαγωγὸν θέλγητρον, τὴν παρακολούθησιν τῆς θαυμαστῆς πορείας τῆς πολυθρυλήτου στρατιᾶς τῶν Μυρίων ἐν ταῖς χώραις τοῦ Πόντου. Τὰς σελίδας ταύτας οὐδεὶς ὅστις δὲν θὰ ἀναγνώσῃ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ κ. Κ. Παπαμιχαλοπούλου μετὰ ἱερᾶς συγκινήσεως καὶ ἀνυπομονησίας.

Ἀγαπῶμεν τὰς αἰσθήσεις, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, διὰ τὴν παρεχομένην ὑπ' αὐτῶν γνῶσιν, ἀλλ' οὐδὲν ἀγαπητότερον ἄλλο θὰ εὕρῃ ὁ ἀναγνώστης ἢ ὅτι εἶδε τοὺς θαυμαστοὺς τοῦ Πόντου τόπους διὰ τῶν ὀμμάτων τοῦ κ. Κ. Παπαμιχαλοπούλου, ὅτι ἔλαβεν αἴσθησιν τῶν καλλονῶν αὐτοῦ διὰ τῆς εὐαισθήτου καὶ δεκτικωτάτης αὐτοῦ ψυχῆς καὶ ἀντελάβετο πολλῶν καὶ σπουδαίων ζητημάτων διὰ τῆς πεπνυμένης καὶ διαυγοῦς ἐκείνου διανοίας.

Τελευτῶντες εὐχόμεθα ἐκ ψυχῆς, ὅπως ἐπιτελέσῃ ὁ συγγραφεὺς τὴν πολλαχοῦ τοῦ λαμπροῦ συγγράμματος αὐτοῦ διδομένην ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ ἐπισκεφθῇ καὶ πάλιν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Δῶρον τιμιώτερον δὲν δύνανται νὰ ποθήσωσιν οἱ Μικρασιᾶται.

Ἀθήνησι τῇ 25 Αὐγούστου 1903.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΟΝΤΩΣ «τηλαυγὲς πρόσωπον» ἔθεσεν εἰς ἔργον μικρὸν καὶ εὐτελές, οἷον τὸ ἀνὰ χεῖρας, ἔνθερμος καὶ ἀκάματος ἐργάτης πολλῶν ἐθνικῶν καλῶν καὶ εὐμενὴς πρός με φίλος, ὁ κ. Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, διὰ τῆς προταχθείσης Εἰσαγωγῆς· *πολὺ δ᾽ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τοῦ πενιχροῦ κατασκευάσματός μου ἐφιλοτέχνησεν αἰγλήεντα καὶ περίλαμπρα τὰ εἰς αὐτὸ ἄγοντα προπύλαια ἡ πολυμήχανος καὶ πολυΐδμων γραφικὴ σμίλη τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ. Καὶ οἱ μὲν ἀναγνῶσται τῶν προτεταγμένων φαεινῶν σελίδων καὶ μεγάλην ἐντρύφησιν θὰ εὕρωσιν ἐν αὐταῖς καὶ πολλὰ διδάγματα θ᾽ ἀντλήσωσιν ἐκ τῶν πεφωτισμένων γνωμῶν καὶ τῶν ἐμπείρων εἰσηγήσεων τοῦ δεινοῦ καὶ πολυμαθεστάτου διδασκάλου τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ. Μόνος δ᾽ ἐγὼ διατελῶ νῦν ἐν δυσχερείᾳ, φοβούμενος μὴ οἱ ἀναγνῶσται εὕρωσιν ἐν τῷ πονήματι τούτῳ καὶ ὀλιγώτερα καὶ πολλῷ μετριώτερα τὰ ὑπὸ τῆς ἐνθουσιώσης ψυχῆς ἐκείνου ἀνευρεθέντα καὶ ἀπὸ εὐμενοῦς γνώμης προαγγελθέντα καλά. Καὶ τούτων μὲν κριταὶ ἔστωσαν ἄλλοι, οἱ μέλλοντες ν᾽ ἀναδιφήσωσι τὸ βιβλίον καὶ θέλοντες νὰ διεξέλθωσιν αὐτό.*

Ἀλλ᾽ εἰς ἐμὲ ἡ προταχθεῖσα Εἰσαγωγὴ *ἐπέβαλεν ἤδη νὰ μεταβάλω τὸ δυνάμενον ἔτι νὰ μεταβληθῇ, τὸν μικρὸν τοῦτον Πρόλογον—διότι τὸ λοιπὸν τοῦ ἔργου ἐξετυπώθη πλέον ἀπὸ τῆς προχθές. Ἀρχῆθεν εἶχον συντεταγμένον ἄλλον Πρόλογον, ἐν ᾧ ἐπειρώμην νὰ ἐξηγήσω αὐτὸς τὰ ἐλατήρια καὶ τὸν σκοπὸν τῆς μικρᾶς περιηγήσεώς μου ἀνὰ τὸν Πόντον. Νῦν δ᾽, ὅτε προέλαβεν ὁ ὀτρηρὸς πρόεδρος τῆς «Ἀνατολῆς», τοῦ σκοπιμωτάτου τούτου Συλλόγου, ἐξ οὗ πλούσιαι δέσμαι σελασφόρων καὶ θερμουργῶν ἀκτίνων παιδείας ἐκπέμπονται πρὸς τὴν Ἀνατολήν, καὶ ἐξήγησεν ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς σκοπιᾶς τῶν δύω θέσεων, ἐν αἷς ἐπιτυχῶς δρᾷ, καὶ διὰ τῆς σαφεστάτης καὶ διαυγεστάτης διανοίας αὐτοῦ τὰ τῆς καθόλου ἀξίας τῶν περιηγήσεων τούτων, περιορίζομαι εἰς ὀλίγας διασαφήσεις.*

Περιηγούμενος ἐκεῖ, οὐδεμίαν εἶχον πρόθεσιν ἢ σκέψιν νὰ προβῶ εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν εἰδήσεων, ἃς ἤντλουν κατὰ τὴν περιοδείαν μου, εἴτε τῶν ἐντυπώσεων, ὅσαι κατ᾽ αὐτὴν ζωηραὶ καὶ βαθεῖαι ἐνεχαράσσοντο ἐν ἐμοί, εἴτε τῶν συναισθημάτων, τῶν προκαλουμένων εἰς τὴν ψυχήν μου ἐκ τῶν ἀγαστῶν προσώπων καὶ τῶν ὡραίων πραγμάτων, οἷς συνετύγχανον ἐν τοῖς θαυμαστοῖς ἐκείνοις τόποις, καὶ ἐκ τῶν συγκινητικῶν περιστάσεων, ὧν συχνῶς ἐγινόμην μάρτυς αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος.

Τὴν ἐκδρομὴν ἐκείνην ἐπεχείρουν τότε δι᾽ ἐμαυτὸν μόνον, ἐλαυνόμενος πρὸς αὐτὴν τὸ μὲν ἐκ τῆς θερμῆς ἐπιθυμίας νὰ γνωρίσω ἐκ τοῦ ἐγγὺς τοὺς ἐν τῷ Πόντῳ κατοικοῦντας ὁμαίμονας καὶ ὁμοδόξους καὶ τὰ κατ᾽ αὐτούς, τὸ δ᾽ ἐξ ἀκαθέκτου εὐλαβοῦς προθέσεως νὰ ἐπισκεφθῶ τὰς περιωνύμους Ἱερὰς Μονὰς τοῦ Πόντου, τέλος δ᾽ ἐκ τῆς ζωηρᾶς περιεργίας νὰ διερευνήσω κατὰ χώραν τὰ τῆς πορείας τῶν καταβαινόντων Μυρίων ὑπὸ τὴν ἀξιοθαύμαστον ἡγεσίαν τοῦ περιδόξου στρατηγοῦ αὐτῶν Ξενοφῶντος. Τούτου μάλιστα ἡ συχνὴ καὶ προσφιλής μοι μελέτη μὲ ὤθει ἐντεῦθεν ὡς ἰσχυρόν τι ἐλατήριον καὶ κέντρον. Πόθεν εἶδον οἱ Μύριοι τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον μετὰ πολύμηνον στέρησιν τῆς παρηγόρου θέας αὐτοῦ, καὶ δακρύοντες καὶ περιβαλλόμενοι ἀλλήλους, ἀνεφώνουν : θάλασσα ! θάλασσα ! *Πῶς κατῆλθον ἐκεῖθεν εἰς Τραπεζοῦντα. Ποῦ ἐσκήνωσαν παρὰ τὴν φιλόξενον ταύτην πόλιν. Πῶς διήνυσαν τὴν λοιπὴν πορείαν κατὰ ξηρὰν μέχρι Κοτυώρων, ὅθεν ἐπέβησαν ἅπαντες εἰς τὰ πλοῖα. Τί δὲ περισῴζεται ἐκεῖ ἐκ τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης διαβάσεως. Ταῦτα πάντα ἐπόθουν νὰ ἴδω καὶ ἐξετάσω ἐπιτοπίως πρὸς χαρὰν καὶ διδαχήν μου.*

Ὅτε δ᾽ ἐγενόμην ἕτοιμος σχεδὸν πρὸς ἀναχώρησιν, διετέλουν ὑπὸ μίαν μόνην σκέψιν καὶ ἀμφιβολίαν, ἐὰν θὰ μετέβαινον ἐκεῖσε μόνος, ἢ μετ᾽ ἄλλου, τίς δὲ ἠδύνατο νὰ ᾖ οὗτος. Τότε ἐπῆλθέ μοι ἀρωγὸς ἀγαθή τις τύχη. Περὶ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου εἰσέρχεται πρός με, ὅλως ἀδόκητος ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ τοῦ ἔτους, ὁ ἀγαπητὸς φίλος μου καὶ συνάδελφος κ. Βρασίδας Λεώπουλος, Βουλευτὴς Λακεδαίμονος.

«Πῶς τοῦτο ; ἐρωτῶ.

— Ταξειδεύω εἰς Ἰταλίαν· μοὶ ἀπαντᾷ.

— Ἐγὼ δὲ ἀντιθέτως, πρὸς τὸν Πόντον», εἶπον καὶ ἐξήγησα αὐτῷ διὰ βραχέων τοὺς λόγους τῆς σχεδιαζομένης ἐκδρομῆς. Ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν τῆς ὥρας εὑρέθημεν σύμφωνοι : ὁ ἀγαπητὸς φίλος ἐδέχθη νὰ συνεπιχειρήσῃ μετ᾽ ἐμοῦ τὸ ταξείδιον τοῦ Πόντου, ἐῶν τὴν Ἰταλίαν χαίρειν.

Τῇ 11ῃ Αὐγούστου ἐπέβημεν ἐν Πειραιεῖ ἐπὶ ὡραίου ἀτμοπλοίου τῆς Ἀτμοπλοΐας «Τζὼν Μὰκ-Δοῦαλ καὶ Βάρβουρ», τῆς «Ἀφροδίτης», ὑπὸ πλοίαρχον τὸν ἱκανώτατον κ. Στυλ. Κουλετάκην καὶ δύο ἑτέρους ἀξιωματικούς, τοὺς κ. κ. Πέτρον Παπαπέτρου καὶ Μάρκον Δρακόπουλον, καὶ ὑπὸ α΄ μηχανικὸν τὸν κ. Δημ. Καραμιχάλην. Τὴν μεσημβρίαν ἀπῆρεν ἡ «Ἀφροδίτη» ἐκ τοῦ λιμένος, μετὰ προσέγγισιν δὲ εἰς Μυτιλήνην καὶ μετὰ πλοῦν ἄριστον καθ᾽ ὅλα, ἠγκυροβόλησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ μεσημβρίᾳ τῆς 13ης, ἡμεῖς δὲ ἀπέβημεν ἀμέσως εἰς τὴν φύσει περικαλλεστάτην καὶ πολυδαίδαλον καὶ πολυθόρυβον πόλιν. Ἐνταῦθα διεμείναμεν ἐπὶ ἡμέρας ὀκτώ, καθ᾽ ἅς, διευθετοῦντες τὰ τῶν διαβατηρίων ἡμῶν καὶ τὰ τοῦ περαιτέρω δρομολογίου, ἐπεσκεπτόμεθα συγχρόνως τινὰ τῶν ἀξιοθεάτων τῆς πόλεως.

Κατὰ ταύτην τὴν διαμονήν μου ἐν Κωνσταντινουπόλει—οὖσαν πέμπτην νῦν—ἔσχον δύο ἄξια σημειώσεως εὐτυχήματα: τὸ μὲν ν᾽ ἀσπασθῶ τὴν χεῖρα τοῦ ὑπερτάτου Ἀρχηγοῦ τῆς Ὀρθοδοξίας, τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ νέου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίου Ἰωακεὶμ τοῦ Γ΄, τὸ δὲ νὰ παραστῶ εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς 19ης Αὐγούστου, ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει εἰς τὸν Θρόνον τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου, καὶ εἰς τὸ ἐξαίσιον θέαμα τῆς φωταψίας ἐν τῷ Γιλδὶζ καὶ τῷ Βοσπόρῳ κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην. Οὐ μόνον δὲν ἐπίστευον, οὐδ᾽ ἐφανταζόμην ἐν τῷ κόσμῳ τοιοῦτο θέαμα, ἀλλὰ καὶ νῦν, καίτοι εἶδον αὐτό, ἀδυνατῶ νὰ πιστεύσω ὅ,τι εἶδον, διότι ἀδυνατῶ ν᾽ ἀναπολήσω αὐτὸ εἰς τὴν διάνοιαν. Ὑπάρχει τις ὁ δυνάμενος ν᾽ ἀναπαραστήσῃ αὐτὸ καὶ πρὸς ἄλλους; Ἐγὼ ὁμολογῶ καὶ κηρύττω τὴν ἀδυναμίαν μου πρὸς τοιοῦτον ἐγχείρημα! Ὅμοιον θέαμα οὐδαμοῦ γῆς δύναται νὰ ἐκτυλιχθῇ, διότι οὐδαμοῦ ὑπάρχει Βόσπορος, οὔτε συντρέχουσιν οἱ ἰδιάζοντες ὅροι, οἱ κατεργαζόμενοι τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο φάντασμα, τὸ ὀνειρῶδες ὅραμα, τὸ διαπλούμενον μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, ἐπὶ τῶν γλαυκῶν ὑδάτων τοῦ ἀείρου πορθμοῦ, ὑπὸ μάγον οὐρανὸν αἰγληέντως καὶ τοῦτον συντελοῦντα εἰς τὴν λαμπρότητα τοῦ ἐξαισίου ἐκείνου ὅλου!...

Πρὸς τούτοις ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκεφθῶ τινα τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀξιοθεάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἄλλα μὲν τὸ πρῶτον νῦν, ἄλλα δὲ κατ᾽ ἐπανάληψιν, οἷον τὸ Ἑπταπύργιον καὶ τὰ τείχη τῆς ξηρᾶς, καί τινα τῶν ἱδρυμάτων τῆς Βασιλευούσης, ὡς τὰ Ἐθνικὰ Φιλανθρωπικὰ Καταστήματα, ἅτινα δικαίως ἀποτελοῦσι τὴν ὑπερηφάνειαν τοῦ Γέ-

νους ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ τὴν περικλυτὴν Μονὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο μνημεῖον τῆς Βυζαντινῆς τέχνης Καχριὲ Τσαμισί, *πρῴην «Μονὴν τῆς χώρας», καὶ ἄλλα τινά. Ἐν ταῖς ἐπισκέψεσι ταύταις εὕρομεν φιλικωτάτην καὶ προθυμοτάτην συνδρομὴν παρὰ τοῦ ἀρχαίου φίλου καὶ συσπουδαστοῦ μου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Μιχαὴλ Ψαλίδα, τοῦ ἐγκρίτου αὐτόθι ἰατροῦ.*

Τῇ 21ῃ Αὐγούστου, λαβόντες τὰς εὐχὰς τῆς Α. Θ. Παναγιότητος, μετὰ τιμητικὸν πρόγευμα παρ᾽ Αὐτῇ, ἐπέβημεν τοῦ εἰς τὸν Πόντον ἀποπλέοντος ἀτμοπλοίου «Σκαραμαγκᾶ» τῆς «Πανελληνίου Ἀτμοπλοΐας», ὑπὸ πλοίαρχον τὸν πρακτικώτατον κ. Ν. Καλαμίδαν καὶ α᾽ μηχανικὸν τὸν κ. Παντελῆν Γεώρτζην. Τῇ 5, 15′ μ. μ. ἀνέσπασε τὸ πλοῖον τὴν ἄγκυραν καὶ ἀπῆρεν ἐκ Βοσπόρου, τῇ δ᾽ 7, 30′ εἰσῆλθεν εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ ἔστρεψεν ἠρέμα τὴν πρῷραν δεξιᾷ πρὸς τὸν Κάραμβιν τῆς Παφλαγονίας.

Οὕτως ἔφθασα εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐν τοῖς ἑπομένοις κεφαλαίοις περιγραφείσης, κατὰ τὸ ἐνόν, περιηγήσεώς μου. Καὶ ἐπανελθὼν δ᾽ ἐνταῦθα, οὐδὲ σκέψιν κἂν ἔτρεφον περὶ συγγραφῆς. Ἀλλ᾽ αἱ ἐκεῖθεν πολλαὶ καὶ ποικίλαι ἐντυπώσεις μου διετέλουν πάντοτε ζωηρόταται, ἡ δὲ ἀναδίφησις τῶν προχείρων σημειώσεων, ὅσας ἐτήρουν καὶ ἐκεῖ κατὰ γενικήν τινα συνήθειάν μου, καὶ ἡ συχνὴ θέα πολλῶν καὶ ποικίλων εἰκόνων, ἃς μετ᾽ ἐνδιαφέροντος εὐνοήτου συνέλεξα ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις, ἤρξαντο ὑποθάλπουσαι καὶ ὑποθερμαίνουσαι ἐν ἐμοὶ τὴν ἰδέαν τῆς ἐξωτερικεύσεως τῶν ἐντυπώσεών μου· λεληθότως δ᾽ ἔφθασα καὶ εἰς τὴν ὁριστικὴν ἀπόφασιν τῆς συντάξεως τοῦ βιβλίου τούτου. Εὗρόν που ἐν τῷ γραφείῳ μου παρερριμμένην ἀρχαίαν γραφίδα, ἣν ἀπὸ δεκαπενταετίας οὐδέποτε σχεδὸν μετεχειρίσθην, διότι περὶ ἄλλα ἠσχολούμην ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ καθήκοντα. Καὶ ἐπεχείρησα μὲν τὴν μικρὰν ταύτην συγγραφήν, ἀλλὰ προσέκρουον εἰς δυσκολίας. Αἱ σημειώσεις μου ἀπεδεικνύοντο τότε ἀτελεῖς καὶ ἀνεπαρκεῖς—διότι, ὡς εἶπον, δὲν ἐτήρουν αὐτὰς τακτικῶς καὶ ἐπὶ σκοπῷ συγγραφῆς. Ἐν τούτοις, ἵνα ἐκτελέσω τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν, προέβην ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ ἀφῆκα νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ ἡμιτελοῦς ἐκείνου ὑλικοῦ τὸ βιβλίον τοῦτο ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, ὡς εἰπεῖν. Ἐγὼ εἰς τοῦτο μόνον συνετέλεσα, ὅτι παρενέβαλον μεταξὺ τῶν σημειώσεων ἐκείνων τὰς προσωπικὰς ἐντυπώσεις καὶ τὰς ἡδείας ἀναπολήσεις μου, καὶ ὅτι παρέθεσα τὰς σχετικὰς εἰκόνας, αἵτινες ἀναπληροῦσι κατὰ πολὺ τὰς ἐμὰς παρα-

λείψεις. Οὕτω δὲ συνετελέσθη, σὺν Θεῷ, τὸ μικρὸν τοῦτο ἔργον, ὅπερ ἐλπίζω ὅτι θέλει συντελέσει ἔν τινι μέτρῳ διὰ μὲν τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἀναγνώστας αὐτοῦ πρὸς σχηματισμὸν ποιᾶς τινος ἰδέας περὶ τῶν ἐν τῷ Πόντῳ πραγμάτων, διὰ δὲ τοὺς ἐκεῖ πρὸς γνῶσιν τῶν ἐντυπώσεων, ἃς ἐμποιοῦσιν εἰς τὸν ἔξωθεν ἐπισκέπτην τὰ παρ᾽αὐτοῖς, καὶ τῶν περὶ αὐτῶν κρίσεων καὶ γνωμῶν ὁμοεθνοῦς παρατηρητοῦ. Λάθος δὲ μόνης τῆς τύχης θεωρηθήτω, ὅτι ὁ κλῆρος τῆς ἐπιθεωρήσεως ἔπεσεν ἐπὶ τὸν ἥκιστα κατάλληλον.

Τοῦτο τὸ βιβλίον, οἱονδήποτε, τίθημι εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐπιθυμούντων νὰ μανθάνωσί τι καὶ περὶ ἄλλων τόπων, οὓς δὲν ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωσιν αὐτοί. Ἐλπίζω ὅτι θὰ δυνηθῶ ἄλλοτε πάλιν νὰ ἐξετάσω ἀνετώτερον καὶ εὐρύτερον τοὺς αὐτοὺς ἢ καὶ ἄλλους τόπους τοῦ Πόντου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καθόλου καὶ νὰ γράψω περὶ αὐτῶν ἐκτενέστερον καὶ ἐπὶ ἄλλου σχεδίου, κατὰ τὸ ἐφικτόν, πληρεστέρου. Καὶ ὑπολείπονται ὄντως τόσα ἄλλα πρὸς διερεύνησιν καὶ μελέτην ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἥτις ἀπὸ μὲν τῆς βαθυτάτης ἀρχαιότητος ἐγένετο ἡ γενέτειρα καὶ κοιτὶς τοῦ πολιτισμοῦ, ὕστερον δ᾽ ἐπὶ αἰῶνας πάλιν πολλοὺς ὑπῆρξεν ἡ τροφὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ !

Ἐν Ἀθήναις τῇ 29ῃ Αὐγούστου 1903.

ΚΩΝΣΤ. Ν. ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ἡ Α. Σ. ὁ Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος κ. Κωνστάντιος

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

Α΄

Ο «ΕΥΞΕΙΝΟΣ ΠΟΝΤΟΣ» ΚΑΙ Ο «ΠΟΝΤΟΣ»

ΟΥΔΟΛΩΣ παράδοξον, ἐὰν μεταξὺ τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ βιβλίου τούτου εὑρεθῶσι καί τινες μὴ ἔχοντες σαφῆ γνῶσιν τῆς ἐννοίας τῶν ὀνομάτων *Εὔξεινος Πόντος* καὶ *Πόντος*, ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν τῆς διαφορᾶς τῶν γεωγραφικῶν ὅρων, οὓς ταῦτα ἐκπροσωποῦσιν. Δι' ὃ κρίνω χρήσιμον νὰ διασαφήσω ἐνταῦθα δι' ὀλίγων τὰ περαιτέρω λεχθησόμενα περὶ τῶν μερῶν τούτων.

Ο ΕΥΞΕΙΝΟΣ ΠΟΝΤΟΣ

Ἡ ἐσωτερικὴ θάλασσα αὕτη, ἡ ἔχουσα μητέρα, κατὰ τοὺς ἀρχαίους, τὴν ἔτι ἐσωτέραν αὐτῆς Μαιῶτιν λίμνην, ἡ ἧττον τῶν λοιπῶν θαλασσῶν ἁλμυρὰ καὶ ἀείρους πρὸς τὰ ἔξω διὰ τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἕνεκα τῶν εἰς αὐτὴν ἐκβαλλόντων μεγάλων ποταμῶν, ἡ ἔχουσα ἔκτασιν μικρόν τι μείζονα τῶν 400,000 □ χιλιομέτρων, ἤτοι ἴσην πρὸς τὸ ἓν ἕβδομον περίπου τῆς Μεσογείου θαλάσσης, ἔσχε πρῶτον ὄνομα αὐτῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ τὸ *ἄξενος* ἢ *ἄξεινος Πόντος*. Ἐδόθη δ' αὐτῇ τὸ ὄνομα τοῦτο διὰ τὴν στενότητα τῶν πόρων Ἑλλησπόντου τε καὶ Βοσπόρου, κατὰ τὸν εἴσπλουν καὶ τὸν ἔκπλουν, ἢ τὸν Ἀνάπλουν καὶ τὸν Κατάπλουν, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι[1]· εἴτ' ἐκ τῆς ἀγριότητος τῶν ἀνὰ τὰς ἀκτὰς αὐτῆς οἰκούντων τὸ πάλαι

[1] Διὰ γὰρ τὴν στενότητα τοῦ πόρου, ἄπλους ἂν ἡμῖν ἦν ὁμολογουμένως ὁ Πόντος. Πολύβ. Δ΄, 38,7.

βαρβάρων λαῶν[1]· εἴτ' ἐκ τοῦ βαθυτάτου πρασίνου, σχεδόν τι μέλανος χρώματος τῶν περιστεφόντων τὰ παράλια αὐτῆς πυκνῶν δασῶν· εἴτ' ἐκ τῶν ἐπικρεμαμένων συνήθως εἰς τὸν οὐρανὸν αὐτῆς ἀμαυρῶν νεφῶν· εἴτε ἕνεκα τῆς ἐπικινδύνου ὁμίχλης, ἥτις, ἐπὶ μῆνας ὅλους κατακαλύπτουσα τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς, γίνεται αἰτία ναυαγιῶν καὶ καταστροφῶν καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν θρήνων καὶ γόων· εἴτε καὶ ἕνεκα τῶν ὀδυνηρῶν ἐντυπώσεων, αἵτινες προέκυψαν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐκ τοῦ αἱματηροῦ δράματος τῆς Μηδείας, τοῦ φόνου δηλαδὴ τοῦ Ἀψύρτου· εἴτε τέλος ἐκ πάντων τούτων ὁμοῦ.

Βαθμηδὸν ὅμως ὁ *Ἄξεινος* Πόντος ἐκεῖνος ἐγένετο προσιτὸς εἰς τοὺς θαλασσοφίλους Φοίνικας, τὰ δὲ παράλια αὐτοῦ ταχέως ἐδέχθησαν πυκνὰς τὰς ἔξωθεν ἐποικήσεις, πρώτας μὲν τὰς τῶν Μιλησίων, ὑστέρας δὲ καὶ πλείονας τὰς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, καὶ δὴ τῶν Ἀθηναίων. Αἱ ἀποικίαι αὗται κατέκλυσαν ραγδαίως τὰς ἀκτὰς τῆς θαλάσσης ταύτης, μάλιστα δὲ τὰς μεσημβρινὰς καὶ ἐν μέρει τὰς ἀνατολικάς. Δι' αὐτῶν ἱδρύθησαν αἱ πόλεις Ἡράκλεια, Σινώπη, Ἀμισός, Οἰνόη, Βαδισάνη, Ἰασονία, Κοτύωρα, Κερασοῦς, Τρίπολις, Τραπεζοῦς, Ριζοῦς, Ὀφιοῦς, Ἀθῆναι καὶ ἄλλαι πολλαὶ περαιτέρω ἐν τῇ γραμμῇ ταύτῃ μέχρι Πιτυοῦντος καὶ Διοσκουριάδος, τόσαι δὲ ἄλλαι ἔτι κατὰ τὰς λοιπὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Οὕτως ἐδημιουργήθη νέα κατάστασις, ἐξ ἧς μετεβλήθη ἡ περὶ αὐτοῦ κρατοῦσα τέως δυσμενὴς γνώμη, μετωνομάσθη δ' ὅλως ἀντιθέτως νῦν ὁ *ἄξενος* καὶ *ἄξεινος* πόντος εἰς ***Εὔξεινον***[2], εἰμὴ τὸ ὄνομα τοῦτο ἦν ἁπλοῦς εὐφημισμός, ὑποδηλῶν καὶ ἐν τῇ ἀντιθέσει τοῦ φθόγγου τὴν ἀρχαίαν ἔννοιαν τῆς ἀγριότητος καὶ ἀφιλοξενίας. Οὕτως ἀπεκλήθη καὶ ὁ πλήρης σφοδρῶν καὶ καταστρεπτικῶν ριπῶν Εὐβοϊκὸς κόλπος *Εὔριπος*. «Εὐφήμει, εὐ-

---

1 Ἄπλουν εἶναι τότε τὴν θάλασσαν ταύτην καὶ καλεῖσθαι Ἄξενον διὰ τὸ δυσχείμερον καὶ τὴν ἀγριότητα τῶν περιοικούντων ἐθνῶν καὶ μάλιστα τῶν Σκυθικῶν, ξενοθυτούντων καὶ σαρκοφαγούντων καὶ τοῖς κρανίοις ἐκπόμασι χρωμένων. Στράβ. Ζ', 298.

2 Σκύμνος ὁ Χῖος, Περιήγησις, 734:

Πλείστας ἀποικίας γὰρ ἐξ Ἰωνίας
ἔστειλον εἰς τὸν Πόντον, ὃν πρὶν Ἄξενον
διὰ τὰς ἐπιθέσεις λεγόμενον τῶν βαρβάρων,
προσηγορίας ἐποίησαν Εὐξείνου τυχεῖν.

φήμει», ἔλεγον οἱ φιλόκαλοι ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ ηὐφήμουν ἐν πᾶσιν.

Ὅπως δή ποτε ἐκ παλαιοῦ ἤδη χρόνου ἐδόθη τῇ θαλάσσῃ ἐκείνῃ τὸ εὔηχον ὄνομα **Εὔξεινος Πόντος**, ὑφ' ὃ καὶ ἐγένετο ἔκτοτε γνωστός [1]. Τὸ δὲ νεώτερον ὄνομα, δι' οὗ νῦν καλεῖται ὁ Εὔξεινος Πόντος παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς, ἐδόθη αὐτῷ πολὺ βραδύτερον, μόλις περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος μετὰ Χριστόν, καὶ δὴ τῷ 1225, ὑπὸ τῶν Μογγόλων καὶ Ταταρων. Οὗτοι ἐπωνόμασαν αὐτὸν ἐν τῇ οἰκείᾳ γλώσσῃ **Μέλανα Πόντον**· τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα παρελήφθη κατὰ μετάφρασιν εἰς πάσας τὰς γλώσσας καὶ ὑπὸ τοῦτο τυγχάνει νῦν γνωστὸς ὁ Εὔξεινος Πόντος καθ' ἅπαντα τὸν κόσμον. Καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ γλώσσῃ ἡμῶν εἰσεχώρησεν ἤδη ὁ ξενικὸς ὅρος καὶ συχνάκις γίνεται χρῆσις τοῦ ὀνόματος **Μαύρη θάλασσα.** Διὰ τίνα λόγον οἱ Μογγόλοι ἐκεῖνοι καὶ οἱ Τάταροι προσαπένειμαν τὸ δεινὸν ὄνομα τοῦ **μέλανος** εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἄδηλον. Πάντως ὅμως ὡρμήθησαν πρὸς τοῦτο ἐκ τῶν αὐτῶν περίπου αἰτίων, δι' ἃ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμασαν αὐτὸν τὸ πρῶτον **ἄξεινον** [2].

Ἡ θάλασσα ὅμως αὕτη, ὁ Εὔξεινος Πόντος, ἢ τὸ Εὔξεινον Πέλαγος, ἢ Ποντικὸν Πέλαγος, ἐκαλεῖτο παρὰ τῶν ἀρχαίων ἀδιαφόρως καὶ **Πόντος** μόνον, εἴτε χάριν συντομίας παραλειπομένων τοῦ πρώτου χαρακτηριστικοῦ «Ἀξείνου» καὶ τοῦ μετέπειτα εὐφημιστικοῦ «Εὐξείνου», εἴτε καὶ διότι ἡ θάλασσα αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς κατ' ἐξοχὴν **πόντος**, διὰ τὸ βάθος καὶ τὴν ἀγριότητα αὐτῆς, προσλαβοῦσα τὸ ὄνομα τοῦ Πόντου, τῆς μυθολογικῆς ἐκείνης ὑπάρξεως, ἥτις ἦν ἡ προσωποποίησις τῆς θαλάσσης καὶ ἐθεωρεῖτο γέννημα τῆς Γῆς καὶ τοῦ Αἰθέρος. Τοῦτο δέ, ὅτι ὁ Εὔξεινος Πόντος ἐκαλεῖτο καὶ **Πόντος** μόνον, δέον νὰ σημειωθῇ καλῶς, ἵνα μὴ συμβαίνῃ σύγχυσις πρὸς τὸν **Πόντον**,

1 Φαίνεται ὅτι ἡ μετονομασία συμπίπτει πρὸς τὰ τέλη τοῦ ϛ' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χριστοῦ. Τοῦτο τοὐλάχιστον εἰκάζω ἐκ τοῦ Πινδάρου, ὅστις καὶ «Ἄξεινον στόμα» καλεῖ τὴν θάλασσαν ταύτην (Πύθ. Δ', 362), καὶ «Εὔξεινον πέλαγος» (Νέμ. Δ', 79). Ὁ δὲ μετ' αὐτὸν γράψας Ἡρόδοτος γινώσκει αὐτὸν καλῶς ὡς Εὔξεινον Πόντον καὶ ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ ὅτι «πελαγέων ἁπάντων πέφυκε θαυμασιώτατος», ἄγνωστον ὅμως διὰ τί.

2 Προσόμοιον ὄνομα, συνώνυμον πρὸς τὸ παρ' ἡμῖν Μαῦρος, τὸ ὄνομα «Μέλας» ἀπένεμον οἱ ἀρχαῖοι εἰς πολλοὺς ποταμούς, ἐν Κιλικίᾳ, ἐν Θράκῃ, ἐν Φθιώτιδι, ἐν Βοιωτίᾳ, ἐν Σικελίᾳ, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς μέρος τι θαλάσσης, τμῆμα τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὸν Μέλαινα κόλπον, κείμενον ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, χωριζόμενον δ' αὐτοῦ διὰ τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου.

τὴν εὐρεῖαν γεωγραφικὴν ἔκτασιν, περὶ ἧς πραγματεύομαι ἐν ὀλίγοις ἀμέσως ἐνταῦθα.

Ο ΠΟΝΤΟΣ

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους, ἐπειδὴ ἐκ πάσης τῆς περιφερείας τοῦ Εὐξείνου Πόντου τὰ μεσημβρινὰ παράλια αὐτοῦ κατῳκίσθησαν, ὡς προεῖπον, πυκνότερον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων, ἐγένοντο δὲ διὰ τοῦτο γνωστότερα τῶν λοιπῶν, ἐπεκράτησε νὰ καλῆται διὰ τοῦ ὅρου «Πόντος» εὐρεῖά τις ἔκτασις τῆς ἠπείρου κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, ἤτοι ἡ περικλειομένη μεταξὺ τοῦ Ἅλυος ποταμοῦ ἐντεῦθεν καὶ τοῦ Φάσιδος ἐκεῖθεν μετὰ μεγάλου βάθους πρὸς τὰ ἔσω. Πρῶτος ἀνέγραψε τὸν Πόντον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς γεωγραφικῆς ἐκτάσεως ὁ Ξενοφῶν [1], ὅστις καὶ διήνυσε μέγα μέρος αὐτοῦ ὡς ἀρχηγὸς τῶν Μυρίων καὶ ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ αὐτὸν ἐκ τοῦ σύνεγγυς καλῶς. Τὸν Πόντον δὲ τοῦτον τοῦ Ξενοφῶντος εὑρίσκομεν ἐν ἀρχῇ κατοικούμενον ὑπὸ Καππαδοκῶν, Ταόχων, Χαλύβων, Μοσσυνοίκων, Λευκοσύρων, Μακρώνων, Βαχίρων, Σασπείρων, Τιβαρηνῶν, Λαζῶν καὶ Κόλχων, ἐπὶ τούτοις δὲ ὑπὸ τῶν πολυπληθῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰ παράλια, ἐν ταῖς πόλεσιν, ἃς ἀνέγραψα ἤδη ἀνωτέρω. Εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Ξενοφῶντος συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς ἡ χώρα αὕτη οὐδαμοῦ ἀναφέρεται καθωρισμένη. Ὁ Ὅμηρος, καίπερ ὀνομάζων καὶ ἀπαριθμῶν λαοὺς οἰκοῦντας ἐπὶ τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ καὶ δὴ ἐν τῷ Πόντῳ, οὐδόλως ἀναφέρει τὰ ὀνόματα ταῦτα· οὔτε ὁ Ἡσίοδος. Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ θαυμάζων, ὡς εἴδομεν, τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἀγνοεῖ τὸν Πόντον τοῦτον· γινώσκει ὅμως καὶ ὀνομάζει πρῶτος αὐτὸς ὡς **ποντικὸν** δένδρον τι, ἄγνωστον τοῖς Ἕλλησι, περίεργον διὰ τὸν καρπὸν αὐτοῦ, ὅπερ καὶ περιγράφει. Βαθμηδὸν δὲ ὁ χαρακτηρισμὸς πραγμάτων ὡς «ποντικῶν» ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ πλείστων ἄλλων. Ὁ Πόντος, ὀρεινὸς καὶ τραχὺς ἐν τοῖς ἔσω, πεδινὸς ὅμως καὶ παραγωγικὸς ἐν τοῖς παραλίοις, παρεῖχε πρὸς ἐξαγωγὴν πολλὰ καὶ ποικίλα προϊόντα. Ὁ Στράβων, οὗ πατρὶς ἦν ὁ Πόντος, γράφων περὶ αὐτοῦ παρενείρει ἐν παρόδῳ τὴν ἑξῆς ζωηροτάτην εἰκόνα τῆς εὐφορίας τῆς αὐτόθι χώρας: «Τοσαύτην δ' ὀπώραν ἐκδί-»δωσιν ἡ παρώρειος τὴν αὐτοφυῆ καὶ ἀγρίαν, σταφυλῆς τε καὶ ὄχνης

1 Ξενοφ. Ἀνάβ. Ε', 6, 15.

»καὶ μήλου καὶ τῶν καρυωδῶν, ὥστε κατὰ πᾶσαν τοῦ ἔτους ὥραν »ἀφθόνως εὐπορεῖν τοὺς ἐξιόντας ἐπὶ τὴν ὕλην, τοτὲ μὲν ἔτι κρεμαμέ- »νων τῶν καρπῶν ἐν τοῖς δένδρεσι, τοτὲ δ' ἐν τῇ πεπτωκυίᾳ φυλλάδι »καὶ ὑπ' αὐτῇ κειμένων, βαθείᾳ καὶ πολλῇ κεχυμένῃ· συχναὶ δὲ καὶ »θῆραι παντοίων ἀγρευμάτων διὰ τὴν εὐπορίαν τῆς τροφῆς» [1]. Αὐτόχρημα μυθικὸς κῆπος !

Ἀνέκαθεν ἡ χώρα αὕτη, πρὶν ἢ ἐπονομασθῇ *Πόντος*, ὅτε ἐτύγχανεν ἀμυδρῶς ἔτι γνωστὴ ὑπὸ τὸ μυθικὸν ὄνομα τῆς Κολχίδος, ἦν διὰ τοὺς Ἕλληνας χώρα ἰδίας τινὸς σπουδαιότητος· ἦν χώρα μυστηριώδης καὶ μαγική. Ἐκεῖ ὑπῆρχον οἱ κῆποι τοῦ Αἰήτου, ἐν οἷς ἐφυλάσσετο ὑπὸ ἀγρύπνου δράκοντος τὸ χρυσόμαλλον δέρας· ἐκεῖσε ἐγένετο ὁ ἡρωϊκὸς ἐκεῖνος πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν· ἐκεῖ ἐζεύχθησαν ὑπὸ ἅρμα πυρίπνοες δράκοντες, ἔχοντες χαλκᾶς τὰς ὁπλάς· ἐκεῖ ἐτελέσθη τὸ αἱματηρὸν καὶ ἀπαίσιον δρᾶμα τῆς Μηδείας καὶ τοῦ Ἀψύρτου· ἐκεῖθεν ἤρχοντο τόσαι φῆμαι καὶ παραδόσεις, δι' ὧν ἀνετρέφοντο οἱ Ἕλληνες μικροὶ μὲν ἐν τοῖς διδασκαλείοις, μεγάλοι δ' ἐν τοῖς θεάτροις. Εἰκότως ἄρα ἡ χώρα ἐκείνη ἐφείλκυε τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀπογόνων τῶν ἡρώων τῆς Ἀργοῦς. Ἀλλὰ περὶ τὸν Ζ' αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ, ἔτι δὲ μᾶλλον κατὰ τὸν ΣΤ' καὶ τὸν Ε', ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλη ἔρευνα καὶ γνῶσις τῆς τέως μυθικῆς χώρας, ἡ πραγματική, δηλονότι ἡ χρησιμοποίησις αὐτῆς πρὸς ἀποστολὴν πολλῶν καὶ πολυπληθῶν ἀποικιῶν, καὶ ἡ ἐμπορικὴ ἐκμετάλλευσις. Πυκνὴ δὲ συγκοινωνία συνέδεσε τὰς χώρας ἐκείνας πρὸς τὰς ἐν Ἑλλάδι παραλίας πόλεις. Αἱ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τέως Ἀξείνου Πόντου συγκλειόμεναι ὀλέθριαι Συμπληγάδες Πέτραι, αἱ «κυάνεαι», ἢ «πλαγκταὶ» τοῦ Ἡροδότου, ἔστησαν ὁριστικῶς· τὸ «Ἄξεινον στόμα» τοῦ λυρικοῦ ποιητοῦ ἔπαυσε καταβροχθίζον τοὺς τολμηροὺς ναυβάτας· παντοῖα καὶ ἐκλεκτὰ εἴδη κατήγοντο διὰ τῶν μακρῶν πλοίων ἐκεῖθεν. Ἅπαντα δὲ ταῦτα ἐκάλουν οἱ Ἕλληνες «ποντικά»· καὶ πᾶν νέον καὶ τέως ἄγνωστον πρᾶγμα ἐκαλεῖτο παρ' αὐτοῖς «ποντικόν». Τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ὑπεδήλου, τρόπον τινά, καὶ τὴν ἐξαιρετικὴν ἀξίαν τοῦ προϊόντος, ἢ τὴν σπανιότητα κἂν αὐτοῦ. Μὴ δὲν προήρχετο ἐκ τῆς χώρας, ὅπου ἔθαλλον οἱ κῆποι τοῦ Αἰήτου, ἐκ τῆς χώρας τῆς Μηδείας τῆς μαγίσ-

---

1 Στράβ. ΙΒ', 548.

σης; Ἀλλὰ καὶ πᾶν ἀγνώστου προελεύσεως ἐμπόρευμα, ὅθεν δήποτε ἄλλοθεν προερχόμενον, ἐχαρακτηρίζετο προχείρως καὶ εὐκόλως «ποντικόν» [1]. Οὕτω λοιπὸν ἐκαλοῦντο: ὕλη ποντική, κάρυον ποντικόν, θηρίον ποντικόν, μῦς ποντικός, ρίζα ποντική, καστόριον ποντικόν, τάριχος ποντικός, ὄψον ποντικόν, ναῦς ποντική, δέρας ποντικόν, ἰατρὸς ποντικός. Ἐπίσης δὲ καὶ πολλαὶ πόλεις ἐκαλοῦντο ποντικαί, πλεῖστα δὲ ἄλλα πράγματα ἐλάμβανον τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ Πόντου, οἷον ἀήρ, πόλεμοι, θρίαμβοι, σκῦλα, σαλπιγκταί, νεανίσκοι κλπ.

Τὸν *Πόντον* ἀπετέλουν διάφοροι ἑλληνικαὶ πόλεις κατὰ τὰ παράλια καὶ οἱ ἀναγραφέντες ἤδη λαοὶ κατὰ τὰ μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων διαλείμματα τῶν παραλίων καὶ κατὰ τὰ ἐνδότερα. Ἀλλ' ἅπαντες οὗτοι ἐβίουν κεχωρισμένοι καὶ ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλους, ὡς διδάσκει ἡμᾶς ὁ Ξενοφῶν. Ὅτε ἐκραταιώθη ἡ ἰσχὺς τῶν Περσῶν, ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπεξετάθη καὶ μέχρι τῶν χωρῶν τούτων τοῦ Πόντου, αἵτινες ἀπετέλεσαν ἰδίαν σατραπείαν. Ἀλλ' οἱ δεσμοὶ τῆς ὑποταγῆς ἦσαν ὅλως χαλαροὶ καὶ ἀσθενεῖς ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῶν δυσηνίων ἐκείνων φυλῶν. Αἱ Ἑλληνικαὶ μάλιστα πόλεις τοῦ Πόντου οὐδέποτε φαίνονται ὑποβληθεῖσαι εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ μεγάλου Βασιλέως.

Μετὰ πολλὰς παροδικὰς μεταβολάς, περὶ ὧν, ὡς εἰκός, οὐ τοῦ παρόντος, ἡ χώρα ἐκείνη τοῦ Πόντου, ἄλλοτε ἀλλοία τὴν ἔκτασιν, ἀπήρτισεν ὑπὸ τοὺς Μιθραδάτας ἴδιον κράτος, τὸ «Βασίλειον τοῦ Πόντου», ὅπερ καὶ εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἐξίκετο. Κατά τινας χρονικὰς περιόδους ἐχαρακτηρίζετο τοῦτο καὶ ὑπὸ ἴδια τοπικὰ ὀνόματα κατὰ μέρη, οἷον «Πόντος Γαλατικός», «Πόντος Καππαδοκικὸς» καὶ «Πόντος Πολεμωνιακὸς» ἀπὸ τοῦ βασιλέως Πολέμωνος, πρὸς ὃν ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου τὸ μεσαῖον τμῆμα τοῦ Πόντου. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, ἤτοι τῷ 65 πρὸ Χριστοῦ, τὸ μὲν Βασίλειον κατελύθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ὁ δὲ Πόντος ἀπετέλεσεν, ὡς γεωγραφικὴ ἔκτασις, Ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἥτις μετὰ πολλὰς περιπετείας περιῆλθε σὺν ἁπάσῃ τῇ χώρᾳ εἰς τὸ Βυζαντιακὸν Κράτος. Ἀλλ' ὁ Πόντος, εἴτε ὡς ἱστορικὴ χώρα, εἴτε ὡς γεωγραφικὴ ἔκτασις, εἴτε ὡς ἴδιον βασίλειον, εἴτε ὡς Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, διετήρει πάντοτε τὴν φήμην αὐτοῦ, οὐχὶ σπανίως δὲ ὑπῆρξε περιμάχητος χώρα, ἢ πεδίον παγκοσμίων γεγονότων.

---

1 J. C. F. Baehr, Σχόλια εἰς Ἡρόδοτον, Δ', 23. Ἐν Λειψίᾳ, 1854.

Περὶ τὸν Πόντον, ὡς εἰκὸς δὲ καὶ περὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἠσχολήθησαν κατ᾽ ἐξοχὴν καὶ μετ᾽ ἰδιαιτέρας προσοχῆς πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ἅπαντες δὲ οἱ Ἕλληνες γεωγράφοι καὶ περιηγηταί. Ὁ Στράβων ἀφιεροῖ μέγιστον μέρος τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ εἰς τὸν Πόντον κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν. Ὁ Ἀρριανὸς ἔγραψε τὸν Περίπλουν τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ὁ Σκύλαξ ὁ Καρυανδεὺς ἔγραψεν ἐπίσης Περίπλουν αὐτοῦ. Ὡσαύτως δὲ Σκύμνος ὁ Χῖος, ὡς καὶ ἄλλος τις Ἀνώνυμος, παρατιθεὶς λεπτομερέστατα τὰ μέτρα καὶ τὰ διαστήματα τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἄλλοι. Ἀλλ᾽ ἐῶν ταῦτα εἰς τὰς εἰδικὰς μελέτας ἑκάστου, κατέρχομαι ταχέως εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Ὅτε οἱ Λατῖνοι ἀφήρεσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκ χειρῶν τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκρατόρων (1204), εἰς τὸν *Πόντον* ἐκεῖνον ἐστράφη ἡ προσοχὴ καὶ τὸ βλέμμα τοῦ νεαροῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, σφριγώδους γόνου τῆς ἐκπεσούσης βασιλικῆς οἰκογενείας, πρὸς ἐγκατάστασιν καὶ ἀνόρθωσιν τῆς καταλυθείσης Αὐτοκρατορίας· ἡ κυριωτάτη δὲ καὶ ἱστορικωτάτη πόλις τοῦ Πόντου, ἡ ἀπὸ εἴκοσιν ἤδη αἰώνων Ἑλληνικὴ Τραπεζοῦς, ἐγένετο πρωτεύουσα τῆς νεοπαγοῦς δυναστείας. Σήμερον τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἐκτάσεως τοῦ *Πόντου* καὶ δὴ ἅπασα ἡ παραλία ἀπὸ τοῦ Ἅλυος μέχρι τοῦ Φάσιδος, ἐφ᾽ ὅσον δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Ρωσσικὴν ἐπικράτειαν, ἀποτελεῖ τὸν παράλιον Νομὸν *(Βιλαγιὲτ)* Τραπεζοῦντος ἐν τῇ ἀχανεῖ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ· μέρη δέ τινα τοῦ πάλαι *Πόντου* περιλαμβάνονται καὶ εἰς τοὺς μεσογείους Νομοὺς Ἀγκύρας, Σεβαστείας καὶ Ἐρζερούμ. Τὰ ὀνόματα τοῦ ***Εὐξείνου Πόντου*** καὶ τοῦ *Πόντου* σώζονται νῦν μόνον ἐν τῇ γλώσσῃ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἐν τῷ Συνταγματίῳ τῶν ὑπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων, ἀπονεμόμενα ὡς τίτλος, τὸ μὲν εἰς τὸν Μητροπολίτην Ἀμασείας, ὅστις προσαγορεύεται «ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος παντὸς Εὐξείνου Πόντου», τὸ δὲ εἰς τὸν Μητροπολίτην Νεοκαισαρείας καὶ Ἰνέου, προσαγορευόμενον «ὑπέρτιμον καὶ ἔξαρχον Πόντου Πολεμωνιακοῦ».

Τούτου τοῦ *Πόντου* τὰς χώρας, ὅσας περιηγήθην, σκιαγραφῶ ἐν τοῖς περαιτέρω κεφαλαίοις. Ἀλλ᾽ ἵνα φθάσω εἰς τὸν *Πόντον* θὰ διαπλεύσω ὁλόκληρον τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ ***Εὐξείνου Πόντου***. Ἤδη δ᾽ εἰσῆλθον εἰς τὴν περιβόητον ἐπικράτειαν αὐτοῦ, ἀναπλεύσας, ὡς εἶπον, τὸν Βόσπορον. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἄρχεται ἡ ἐμὴ ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

Β΄

ΑΠΟ ΒΟΣΠΟΡΟΥ ΕΙΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑ

ΔΥΟΝΤΟΣ τοῦ ἡλίου τῆς 20ης Αὐγούστου, εἰσῆλθον εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον, τὸ τρίτον νῦν ἐν τῷ βίῳ μου. Κατελήφθην δὲ πάλιν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συναισθήματος, ὑφ' οὗ καὶ πρότερον, εἰ καὶ ὑπὸ διαφόρους περιστάσεις ἑκάστοτε ταξειδεύων. Κατὰ πρῶτον διῆλθον, πρὸ ἐτῶν εἴκοσι καὶ πέντε, τὸ στενὸν τοῦ Βοσπόρου, τὰς Συμπληγάδας Πέτρας τῶν ἀρχαίων, αἵτινες καὶ νῦν ἵστανται ἀπορρῶγες ἐκεῖ, ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἐπιβαίνων μικροῦ σπετσιωτικοῦ ἱστιοφόρου πλοίου, μὴ ὑπερβαίνοντος τοὺς 400 τόννους. Τὸ δεύτερον, πρὸ διετίας περίπου, εἰσῆλθον εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον, πλέων ἐπὶ τοῦ μεγίστου ἴσως κολοσσοῦ, ὃν εἶδόν ποτε τὰ ὕδατα ταῦτα, ἐπὶ τῆς «Αὐγούστας Βικτωρίας» ἐκείνης, χωρητικότητος ὀκτὼ καὶ ἡμισείας χιλιάδος τόννων, ταχύτητος δὲ 20 μιλίων καθ' ὥραν. Τὸ τρίτον εἰσῆλθον νῦν ἐπὶ σκάφους τοῦ συνήθους σήμερον μεγέθους, δισχιλίων τόννων. Τὸ αὐτὸ ἀόριστον συναίσθημα ἐκπλήξεως ἐπὶ τῷ αἰφνιδίῳ θεάματι τῆς ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἀτέρμονος ἐκτάσεως, ἀντιθέτου πρὸς τὴν στενότητα τοῦ τέως ὁρίζοντος, ἀνησυχίας ἐπὶ τῷ ἀγνώστῳ, εἰς ὃ εἰσέρχεταί τις, φόβου ἐκ προκαταλήψεως ἐπὶ τοῖς γνωστοῖς κινδύνοις, οὓς ἐπιφυλάσσει πάντοτε τοῖς ναυτιλλομένοις ἡ *Μαύρη Θάλασσα* αὕτη, συναίσθημα τέλος ἰλίγγου καὶ μεγαλείου ἀναμὶξ μὲ κατέλαβεν εἰσερχόμενον εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ κατὰ τοὺς τρεῖς τούτους πλοῦς. Τοῦτο δὲ τὸ συναίσθημα ἐπιτείνεται καὶ κορυφοῦται ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτός, εἰς ἣν εἰσηρχόμεθ' ἀκριβῶς ὅτε εἰσήλθομεν εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον. Καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐπλεύσαμεν ἐν πλήρει νηνεμίᾳ. Τὴν δὲ

πρωΐαν τῆς ἐπιούσης ἡμέρας μόνον χαρὰν καὶ εὐφροσύνην ᾐσθανόμην κυριαρχοῦσαν ἐν τῇ ψυχῇ μου, διότι ὁ πλοῦς ἐτελεῖτο ὑπὸ τοὺς ἀρίστους ἐν τῷ κόσμῳ ὅρους. Ἡ ἐπικρατοῦσα γαλήνη ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ἐπιτρέπει εἰς πάντας ἡμᾶς τοὺς συμπλωτῆρας, διημερεύοντας ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, νὰ θαυμάζωμεν ταὐτοχρόνως ἔν τε τῷ ἀέρι καὶ ἐν τῷ ὕδατι, ὡς ἐν ἀπεράντῳ ἐσόπτρῳ, τὴν πτῆσιν τοῦ τανυσιπτέρου λάρου,

ὅς τε κατὰ δεινοὺς κόλπους ἁλὸς ἀτρυγέτοιο
ἰχθῦς ἀγρώσσων, πυκινὰ πτερὰ δεύεται ἅλμῃ[1].

Ἐκ τῶν ὄπισθεν δὲ ἡ λεία ἐπιφάνεια διακόπτεται ὑπὸ τῆς αὔλακος, ἣν σχηματίζουσιν αἱ ἀπειράριθμοι μικραὶ δῖναι καὶ οἱ ἀφροὶ τῆς ἕλικος. Ἔνθεν καὶ ἐκεῖθεν δὲ χορεύουσι ταλαντευόμενα ῥυθμικῶς τὰ κανονικὰ ἐκεῖνα κυμάτια, τὰ οἱονεὶ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης διολισθαίνοντα, ἅτιν', ἀναχωροῦντα κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐκ τῆς πρῴρας, προωθούσης αἰφνιδίως τὸν τέως ἀτάρακτον ὄγκον τῶν ὑδάτων, ἀπομακρύνονται αὐτῆς βαθμηδὸν πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τ' ἀριστερά, διαρκῶς συνεχόμενα ἐν τῇ ἀρχῇ, ὡς δύο σκέλη ὀξείας γωνίας, καὶ ἀφανίζονται ἀτονοῦντα εἰς μιλίων ὅλων ἀπόστασιν. Τὸ ὡραῖον τοῦτο φαινόμενον— ὅπερ τίς ταξειδεύσας δὲν ηὐτύχησε νὰ ἴδῃ;—τὸ δυνάμενον νὰ παραβληθῇ μόνον πρὸς τὸ θεσπέσιον μειδίαμα τῆς θεᾶς τοῦ Πόντου Ἀμφιτρίτης, ἢ πρὸς χαριεντισμοὺς σμήνους ὅλου Νηρηΐδων, ἢ πρὸς λεπτεπίλεπτα ὑποβρύχια σκιρτήματα φιλοπαιγμόνων Τριτώνων, τοῦτο τὸ ὡραῖον φαινόμενον ἐπιφυλάσσει ἡμῖν καὶ ἑτέραν ἀπολαυστικὴν ἔκπληξιν, τὰ ἐπ' αὐτοῦ, κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς τοῦ σκάφους, παίγνια καὶ ἀπεριγράπτως χαρίεντα ἅλματα τῶν δελφίνων. Δεκάδες ὅλαι συνοδεύουσι τὸ πλοῖον ἀπὸ πρωΐας ἤδη καὶ ἀντιφιλοτιμοῦνται πρὸς αὐτὸ κατὰ τὴν ταχύτητα. Κατὰ μικρὸν δὲ οἱ μὲν πρεσβύτεροι, οὓς πλὴν τοῦ μεγέθους χαρακτηρίζει καὶ τὸ μέλαν χρῶμα καὶ τὸ ὀξύτατον ῥύγχος, ἀποσύρονται, εἴτε προπορευόμενοι, ἵν' ἀποδείξωσιν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἀνανταγώνιστον ὑπεροχὴν αὐτῶν, εἴτε καὶ ὑπολειπόμενοι, οἱονεὶ περιφρονητικῶς ἀπεχόμενοι τοῦ ἀγῶνος· ἀπομένουσι δ' ἡμῖν ὁμοπλωτῆρες ἀχώριστοι οἱ μικροί, οἱ μείρακες, οἱ φαιόχροες, οἱ εὐλύγιστοι, ὧν πᾶσα μὲν κίνησις ὑπὸ τὸ ὕδωρ ὑποδηλοῖ χαράν, πᾶν δὲ θορυβῶδες καὶ ἀφρῶδες πήδημα ὑπὲρ αὐτὸ ὁμοιάζει πρὸς ἠχηρὰν ἔκρηξιν παιδικοῦ γέλωτος. Οὗτοι βαθμηδὸν προσπελάζουσιν εἰς τὸ σκάφος καὶ ἐν ἀπο-

1. Ὁμήρου Ὀδ. Ε, 51—53.

στάσει τριῶν ἢ τεσσάρων ὀργυιῶν ἀπ' αὐτοῦ πλέουσιν ἐπὶ πολλὰ μίλια ἀλόμενοι καὶ σκιρτῶντες καὶ φυσῶντες θορυβωδῶς τὰ ὕδατα διὰ τοῦ ἀνεστραμμένου ρύγχους αὐτῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ δ' ἐξαφανίζεταί τις τούτων, ἢ καὶ δύο ὁμοῦ, ἵνα πλεύσωσι φιλοπαιγμόνως ὑπὸ τὴν τρόπιν τοῦ πλοίου καὶ ν' ἀναφανῶσι κατὰ τὴν ἑτέραν πλευρὰν αὐτοῦ, καὶ ἐπαναλάβωσι καὶ συνεχίσωσιν ἐκεῖ τὰ αὐτὰ παίγνια, τὰ αὐτὰ σκιρτήματα ἐπὶ πολλὰ συνεχῆ θαλάσσια μίλια. Οὕτω δ' ἐξέλιπεν ἐντελῶς ἐκ τοῦ νοῦ ἡμῶν ἡ σκέψις ὅτι ταξειδεύομεν ἐν τῇ Μαύρῃ Θαλάσσῃ, ἧς τὸ ὄνομα *Καρὰ Ντενὶζ* συχνῶς ἀκούω ἐπαναλαμβανόμενον τουρκιστὶ ὑπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος Κούρδων συμπλωτήρων, ὡς καὶ ἐν διαφόροις ἄλλαις γλώσσαις ὑπὸ ἄλλων συνεπιβατῶν, καὶ λυποῦμαί πως διὰ τὴν ὑποτίμησιν, διὰ τὸν εὐτελισμόν, ὃν ὁ φοβερὸς καὶ βροτολοιγὸς οὗτος πόντος ἔλαβεν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν οὑτωσὶ ἀδεῶς καὶ ἐπιλησμόνως πλεόντων ἐπ' αὐτοῦ.

Τὰς πρώτας ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου Πόντου δεξιᾷ, μετὰ τὸν Βόσπορον, σημειοῦσιν ἀπότομοι καὶ ἀπορρῶγες κρημνοί, οὓς τὸ πρῶτον εἶδον, ὅτε ἔπλευσα ἐνταῦθα δι' ἱστιοφόρου. Ἀμέσως δ' ἡ ἀκτὴ καμπυλοῦται πρῶτον μὲν ἀσθενέστερον, εἶτα δὲ εἰς βάθος δεκάδων μιλίων ἀπὸ τῆς γραμμῆς τῆς ἡμετέρας πορείας, σχηματίζουσα ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Βιθυνίας τὸν κόλπον τῆς Ποντοηρακλείας καὶ καθισταμένη ἀφανής. Ἐνόμιζον δ' ἔκτοτε, ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης ἐντυπώσεώς μου, ὅτι καὶ κατὰ τὴν λοιπὴν ἔκτασιν αὐτῆς περαιτέρω ἐξακολουθεῖ ὁμοίως κρημνώδης καὶ ἀπότομος ἡ ἀκτή. Σήμερον ἀπὸ πρωΐας ἡ ξηρὰ μόλις ὁμιχλωδῶς διακρίνεται εἰς τὸ δεξιὸν βάθος τοῦ ἡμετέρου ὁρίζοντος. Τὴν μεσημβρίαν προσεγγίζει εἰς τὴν γραμμὴν τῆς πορείας τοῦ πλοίου, βαθμηδὸν δὲ διακρίνομεν σαφῶς καὶ ἐν ἀδιαλείπτῳ σχεδὸν συνεχείᾳ ὡραῖα μέρη. Ἤδη παραπλέομεν τὴν ἀρχαίαν Παφλαγονίαν, νῦν Νομὸν τῆς Κασταμονῆς. Ὄρη ὑψηλὰ δὲν φαίνονται κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην· τὰ δ' ὑπάρχοντα μέτρια τοιαῦτα εἰσὶ κατάφυτα, καταπράσινα πολλαχοῦ μέχρι τῆς παραλίας. Οὐδὲ πεδιάδες ὑπάρχουσιν, ἀλλ' αἱ κλιτύες τῶν βουνῶν καὶ τῶν λόφων ἐπιμελῶς καλλιεργημέναι, παρουσιάζουσι χαριέστατα τοπία. Διακρίνονται πολλαχοῦ φυτεῖαι ἀμπέλων καὶ ἀγροὶ ἀραβοσίτου. Εἶτα προβάλλουσι χωρία κρυπτόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τοῖς δάσεσιν, ὀλίγα δέ τινα κεῖνται ὅλως ἐπὶ τῆς παραλίας. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ τοιαύτη χώρα τυγχάνει καὶ κατάρρυτος ὑπὸ ὑδάτων.

Ἡ παραλία ἔχει κολπίσκους καὶ ὅρμους, ἐνιαχοῦ ἀμμώδεις, ἅπαντας ἀναπεπταμένους μᾶλλον ἢ ἧττον πρὸς Βορρᾶν. Τῇ 4 μ. μ. κάμπτομεν τὸν Κάραμβιν, «ἀκρωτήριον ὑψηλὸν καὶ μέγα», νῦν *Κερεμπὲχ*, ἐφ' οὗ λευκάζει τὸ κτίριον φάρου. 'Από τοῦ στομίου τοῦ Βοσπόρου διηνύσαμεν ἤδη 190 ναυτικὰ μίλια, ἀπὸ δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως 206. 'Ενταῦθα σχηματίζεται τὸ στενότατον μέρος τοῦ Εὐξείνου Πόντου, μεταξὺ Καράμβεως καὶ Ταυρικῆς Χερσονήσου ἢ Κριμαίας, διαστήματος 138 μιλίων [1]. 'Εντεῦθεν δὲ στρεφόμεθ' ἀνατολικώτερον, πλέοντες πρὸς τὴν Σινώπην, ὅπου ὠφείλομεν νὰ προσεγγίσωμεν διὰ λόγους ὑγειονομικούς. 'Εν τῷ μεταξὺ παρελαύνει πρὸ ἡμῶν ἡ 'Ιννέμπολις, ἐκτεινομένη ἐπὶ πρανοῦς ἐστραμμένου πρὸς τὰ ΒΔ καὶ ἐπιδεικτιῶσα ὑπὸ τὸ ἄφθονον φῶς τοῦ κεκλιμένου ἡλίου. Γενικῶς ἡ ὄψις τῶν πρὸ ἡμῶν παραλίων ἔχει τι παρεμφερὲς πρὸς τὸ Πήλιον μετ' ὀλιγωτέρων χωρίων καὶ πλειόνων δασῶν. Τῇ 5. 30′ μ. μ. ἀντιπαρήλθομεν τὴν 'Ιννέμπολιν καὶ εὑρισκόμεθα πρὸ ἐκτάσεων ἀπροσδοκήτως ὡραίων. Ὡμολόγησα ἤδη, ὅτι ἐσφαλλόμην ἐν τῇ ἐκτιμήσει τῆς συστάσεως καὶ τῆς ὑφῆς τῶν παραλίων τούτων τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἅτινα οὐδέποτε ἐφαντάσθην τόσον ὡραῖα καὶ τερπνά. Οὕτω δ' ἐπλέομεν μέχρις ὅτου ἐξέλιπε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Καὶ καθ' ὅλην τὴν νύκτα διερχόμεθα, ὡς μανθάνω, πρὸ ὁμοίων μερῶν.

Λίαν πρωῒ ἀφυπνισθεὶς ἐξ ἄκρας ἠρεμίας, ἕνεκα τῆς ἀπλοίας τοῦ σκάφους, εἶδον ὅτι προσωρμιζόμεθα πρὸ ἀκατοικήτου ἀκτῆς, ἐφ' ἧς δύο ἢ τρία μόνον οἰκήματα ὑπῆρχον, καὶ περαιτέρω ἐφαίνοντο τείχη παχέα, ὡσεὶ περίβολος πόλεως, καὶ προεῖχεν ὀξέως ἀνατεινομένη πρὸς τὸν οὐρανὸν ἡ κορυφὴ *μιναρὲ* τουρκικοῦ τεμένους. Εἴμεθα πρὸ τῆς Σινώπης, ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν ὄπισθεν τῆς πόλεως, ἐν τῷ λοιμοκαθαρτηρίῳ αὐτῆς. 'Απεβιβάσθημεν πάντες, 24 ἐπιβάται τῶν θέσεων, 65 τοῦ καταστρώματος καὶ 30 ἄνδρες τοῦ πληρώματος· ἐτελέσαμεν τὰ τῆς καθάρσεως κανονικῶς, ἀπελυμάνθη δὲ καὶ τὸ πλοῖον καὶ περὶ τὴν 9 π. μ. ἀπεπλεύσαμεν πάλιν, κατευθυνόμενοι ΝΑ πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἅλυος, αἵτινες ἀποτελοῦσι καὶ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Πάφρας, ἵνα ἐκεῖθεν στραφῶμεν πρὸς τὸν κόλπον τῆς 'Αμισοῦ καὶ τὴν πόλιν ταύτην, πρῶτον σταθμὸν προσεγγίσεως ἡμῶν ἐν τῷ Πόντῳ.

1. Κατ' ἀντικρὺς δὲ Καράμβεως ἐν τῇ Εὐρώπῃ κεῖται μέγιστον ἀκρωτήριον, ἀπότομον εἰς θάλασσαν ὑψηλὸν ὄρος, τὸ λεγόμενον Κριοῦ μέτωπον, ἀπέχον ἐκ Καράμβεως πλοῦν νυχθήμερον. 'Ανωνύμου Περίπλους Εὐξείνου Πόντου 18.

Καὶ νῦν περιορίζομαι εἰς τὰ ἐν τῷ πλοίῳ. Ἀποτελεῖ πολλοῦ λόγου ἄξιον θέαμα, ἀλλὰ καὶ θέμα πρὸς ἐξέτασιν τοιοῦτος πλοῦς, ἐν ᾧ συναντῶνται καὶ συναναφύρονται ἐν χώρῳ ὀλίγων ἑκατοντάδων τετραγωνικῶν μέτρων, ὅσα παρέχει τὸ κατάστρωμα σκάφους, ἢ ἐν τῇ μικρᾷ αἰθούσῃ τοῦ πλοίου, ἢ ἐν τοῖς στενοῖς διαδρόμοις καὶ τοῖς στενοτέροις δωματίοις αὐτοῦ, διάφοροι τάξεις κοινωνικαί, διάφοροι ἐθνικότητες, ποικίλαι γλῶσσαι καὶ ποικιλώτεραι ἀμφιέσεις, ἤθη δὲ καὶ ἔθιμα καὶ ἕξεις, προκαλοῦντα τὴν προσοχὴν τῶν συμπλεόντων ἐπ' ἀλλήλους, ἢ τὴν περιεργίαν, ἢ τὴν ἔκπληξιν, ἢ τὴν ἀποστροφὴν ἀμοιβαίως καὶ ἐκ περιτροπῆς. Ἐν τοιούτῳ δὲ πλῷ, γινομένῳ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν νὰ εὕρῃ τις ὁμογενεῖς ἢ ὁμοειδεῖς τοὺς συμπλέοντας. Ἐπίσης δ' ἀδύνατον νὰ συναντήσῃ τις ἐν πλῷ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἀδιαφόρους, ἢ ἄχρους συνταξειδιώτας. Ἐν τῷ πλοίῳ, ἐφ' οὗ ἐπιβαίνω καὶ οὗ ἐξετάζω νῦν τοὺς ἐπιβάτας, ἅπαντές εἰσι δι' ἐμὲ ἄξιοι προσοχῆς· ἅπαντες ἀνήκουσιν εἰς ἀπόχρωσίν τινα, ἥτις διὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους λόγους προσελκύει τὸ ἐταστικὸν βλέμμα ἰδιαιτέρως τοῦ κατοίκου τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐν πρώτοις θαυμάζω εὐρὺν ὅμιλον, κατέχοντα μέγαν χῶρον ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ἀποτελούμενον δ' ἐξ εὐμελεστάτων καὶ ἀνδρικωτάτων Κούρδων, τῶν ἀρχαίων ἐκείνων Καρδούχων τοῦ Ξενοφῶντος. Ἐπανέρχονται ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰ ὄρη τῆς πατρῴας γῆς διὰ Τραπεζοῦντος καί τινες δι' Ἀμισοῦ. Προσφέρω αὐτοῖς σιγαρέττα καὶ συνδιαλέγομαι διὰ διερμηνέως. Φαίνονται, ἐνταῦθα τοὐλάχιστον, ἀγαθοὶ καὶ εἰλικρινεῖς. Κατέρχονται καθ' ἑκατοντάδας ἑκάστοτε εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐργάζονται ἐν ταῖς βαρυτάταις ἐργασίαις. Κτησάμενοι δὲ ποσόν τι χρημάτων, ἐπανακάμπτουσιν, ἄγοντες μεθ' ἑαυτῶν ποικίλα ἐνδύματα καὶ σκεύη ἐν κιβωτίοις ἢ δέμασιν, ἰδίᾳ ὅμως ὅπλα καὶ χαλκώματα. Φθάνοντες εἰς Τραπεζοῦντα, τρέπονται τὴν εἰς τὰ ὄρη αὐτῶν φέρουσαν διὰ πολυημέρου πορείας. Πολλάκις φέρουσιν ἐπ' ὤμων καὶ ὅλας τὰς ἀποσκευὰς αὐτῶν μέχρις ἐκεῖ, διότι ἡ ἀντοχὴ αὐτῶν εἶναι θαυμαστή. Εὐτυχέστεροι πάντων φαίνονται οἱ φέροντες καὶ ὅπλον. Πλειστάκις τῆς ἡμέρας λαμβάνουσιν αὐτὸ ἀνὰ χεῖρας καὶ ψαύουσι καὶ θωπεύουσι καὶ περιστρέφουσι μετὰ θερμῆς ἀγάπης καὶ τρυφερότητος ἐρωτικῆς. Ἓν ὅπλον παρὰ Κούρδοις ὑπερβαίνει τὴν ἀξίαν ὁλοκλήρου περιουσίας. Μοὶ διηγοῦνταί ὅτι πατήρ τις, εὔπορος θεωρού-

μενος κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ ἐκεῖ βίου, ἀποθανὼν κατέλιπε γαίας τινάς, ἀριθμὸν κτηνῶν ἄξιον λόγου καὶ ἓν ὅπλον. Καὶ οἱ τρεῖς υἱοὶ ἐν τῇ διανομῇ τῆς πατρῴας κληρονομίας, καταλείποντες ἕκαστος τοῖς ἄλλοις τὰ λοιπά, ἐξεδήλωσαν ἄνευ πολλῆς σκέψεως τὴν προτίμησιν αὐτῶν πρὸς τὸ ὅπλον! Ἐξηγεῖ δέ τις τοῦτο εὐκόλως, ὅταν σκεφθῇ ὅτι περιουσία οἱαδήποτε δύναται ν' ἀπολεσθῇ, ἓν ὅπλον ὅμως δύναται νὰ προ-

Κοῦρδος ἐν ἐπιχωρίῳ ἐνδυμασίᾳ.

μηθεύσῃ περιουσίαν ὁλόκληρον. Καὶ τοῦτο ἔτι μανθάνω: Κατὰ τὴν ἀπὸ Τραπεζοῦντος ἢ Ἀμισοῦ πορείαν αὐτῶν πρὸς τὰ Καρδούχεια ὄρη οἱ Κοῦρδοι οὗτοι φέρουσι τὰ κερδηθέντα χρήματα οὐχὶ εἰς αὐτούσιον χρυσόν, ἀλλ' εἰς ἀξίαν τινὰ τραπεζιτικήν, διὰ τὸν φόβον τῶν ὁμοφύλων, τῶν ἐχόντων ὅπλον! Πρόοδος τῶν Κούρδων εἰς τὸν πολιτισμὸν πρέπει νὰ θεωρῆται ἡ συναλλαγὴ διὰ πιστωτικῶν ἀξιῶν.

Πλὴν τούτων, συνταξειδεύουσι Λαζοί τινές, κάτοικοι τῆς πέραν τῆς

Τραπεζοῦντος παραλίας, οἱ γνωστοὶ ἀτίθασσοι θαλασσομάχοι, ἐξ ὧν ἡ μὲν Τουρκικὴ Κυβέρνησις στρατολογεῖ ἱκανωτάτους ναύτας, ἡ δὲ ναυτικὴ κίνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς λεμβούχους καὶ πρωρεῖς αὐτῆς. Οἱ Λαζοὶ οὗτοι διὰ τῶν ἐλαφρῶν καὶ εὐτελῶν σκαφίων αὐτῶν

Λαζοὶ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν.

κυριαρχοῦσι τῶν κυμάτων τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ δὴ τότε, ὅταν αὕτη μαίνηται, ἐπὶ ἐκτάσεως 600 μιλίων καὶ ἐπέκεινα, ἀπὸ Βατοὺμ τῆς Ρωσσίας καὶ ὑψηλότερον ἔτι, μέχρι Βοσπόρου· διότι οὗτοι δὲν διακρίνουσιν ὅρια ἐπικρατειῶν ἐν τῇ ἐξασκήσει τοῦ ἔργου αὐτῶν.

Παρὰ τούτους ἀποτελοῦσιν ἄλλον κύκλον ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, οἱονεὶ συνοικίαν, ἄλλοι, χριστιανοὶ ἐκ τῶν πέριξ τῆς Τραπεζοῦντος χωρικοί, λαλοῦντες εὐχερῶς τρεῖς γλώσσας, τὴν συνήθη ἑλληνικήν, τὴν τουρκικὴν καὶ τὴν τραπεζουντιακὴν — γλωσσικὸν ἰδίωμα, περιέχον λέξεις ὁμηρικὰς καὶ ξενοφωντείους καὶ ἄλλας παρεφθαρμένας, γενόμενον ἤδη ἀντικείμενον πολλῶν μελετῶν καὶ μακρῶν συγγραφῶν. Ὀνομάζουσι καὶ οὗτοι ἑαυτοὺς Λαζούς· ἀλλ' ὑποθέτω ὅτι οἱ ἀνωτέρω καταλεχθέντες εἰσὶ λαζικώτεροι αὐτῶν. Ἐπὶ τῇ ἐκδηλώσει τῆς ἐπιθυμίας ἡμῶν, παίζει τις αὐτῶν ἰδιόρρυθμον ὅλως λύραν *(κεμεντζέ)*· ἕτερος δ' ᾄδει ἰδιορρυθμότερον, κυρίως δὲ μονοτονώτατα. Προϊούσης τῆς ἐκδηλώσεως τῆς

περιεργίας ἡμῶν, εἷς ἐκ τῶν νεωτέρων χορεύει μόνος περίεργον, ἰδίᾳ δὲ κοπιώδη χορόν, τὸν περίφημον παρ' αὐτοῖς *λαγκευτόν*. Εἶτα προστίθεται καὶ δεύτερος. Οἱ πρεσβύτεροι μένουσι σοβαροὶ καὶ μόνον διασαφήσεις καὶ πληροφορίας παρέχουσιν ἡμῖν. Ἦσαν δ' οὗτοι οἱ Ἰω. Μπαρχαρίδης, Ἀδ. Σελβικαρίδης καὶ Κ. Ι. Εὐγενείδης. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους καὶ αὐτοὶ πρὸς χάριν ἡμῶν, ὡς ἔλεγον, μᾶλλον, ἢ ἐξ ὑπαγορεύσεως τοῦ ***ἄμες ποκ' ἦμες*** . . . ἐγείρονται καὶ χορεύουσι μετὰ ζέσεως. Ἅπαντα περίεργα, καὶ λύρα καὶ ᾆσμα καὶ χορός.

Ἐν ἄλλῃ τινὶ θέσει τοῦ πλοίου, ἐπὶ τοῦ ἐπικαταστρώματος παρὰ τὴν γέφυραν, ἐχωρίσθη μέρος τι διὰ παραπετασμάτων καὶ ἱστίων καὶ ἀπετέλεσε γυναικωνῖτιν διὰ τὰς Ὀθωμανίδας ἐπιβάτιδας. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα, ὅτι ἅπαντες οἱ ἐκ τῶν μερῶν τούτων ἐπιβάται, ἰδίᾳ δ' οἱ Τοῦρκοι προτιμῶσι δικαίως τὰ ἑλληνικὰ ἀτμόπλοια *(γιουνὰν βαπόρ)* καὶ ἀποφεύγουσι τὰ αὐστριακὰ καὶ γαλλικά, διότι οἱ ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ἀτμοπλοίοις, ἀνατολῖται καὶ αὐτοί, ἐννοοῦσι καὶ αἰσθάνονται κάλλιον τὰς συνηθείας αὐτῶν καὶ παρέχουσιν αὐτοῖς προθύμως πᾶσαν συνδρομὴν καὶ εὐκολίαν.

Περιεργότατον καὶ σπουδαιότατον μέρος ἀποτελεῖ ἐν τῷ περὶ ἐμὲ κύκλῳ συνοδεία ὅλη διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν — εὑρισκόμεθα νῦν ἐγγὺς τῆς λήξεως τῶν διακοπῶν τοῦ θέρους — οἵτινες ἐπανέρχονται εἰς τὰς θέσεις αὐτῶν, ἢ τὸ πρῶτον νῦν μεταβαίνουσιν εἰς νέας. Οὕτω π. χ. ὁ κ. Θεμ. Βασιλειάδης, ἐκ Τυρολόης *(Τσορλοῦ)* τῆς Θράκης, σπουδάσας ἐν τοῖς Ζαριφείοις, διδάσκων ἤδη ἀπὸ ὀκταετίας ἐν διαφόροις σχολείοις τῆς Θράκης, μεταβαίνει διὰ Τραπεζοῦντος εἰς Ἐρζερούμ, διὰ πολυημέρου πορείας κατὰ ξηράν. Μετεκλήθη ὑπὸ τῆς ἐκεῖ κοινότητος τῶν Ὀρθοδόξων. Ἡ ἀξιάγαστος δεσποινὶς Σαπφὼ Κατρανίδου, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, συνοδευομένη ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς, μεταβαίνει καὶ αὕτη διὰ Τραπεζοῦντος εἰς Ἀργυρούπολιν *(Γκιουμουσχανέ)*, εἰς διήμερον ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς παραλίας. Αἱ νεαραὶ κόραι Πολυξένη Ἐξακουστίδου, τελειόφοιτος τοῦ Ἰωακειμείου Παρθεναγωγείου, καὶ Χαρίκλεια Παναγιωτοπούλου, ἀπόφοιτος τῆς β' τάξεως τοῦ αὐτοῦ, μεταβαίνουσιν εἰς Ἄνω Ἀμισὸν ***(Καδήκιοϊ)*** ὡς διδασκάλισσαι τοῦ ἐκεῖ Παρθεναγωγείου. Ἡ συμπαθὴς δεσποινὶς Πολυξένη Σιδερίδου ἐκ Καλλιπόλεως, τελειόφοιτος τοῦ Ζαριφείου, μεταβαίνει εἰς Κάτω Ἀμισὸν *(Σαμψοῦντα)* ὡς δευτέρα διδάσκαλος τοῦ ἑπταταξίου Παρθενα-

γωγείου. Ὁ κ. Ἀλέξανδρος Στρατίδης, διδάσκαλος αὐτόθι παλαιός.
Ἄλλοι συμπλωτῆρες: ὁ κ. Δ. Καμπερίδης, βιβλιοπώλης ἐν Ἀμισῷ, ἐπανερχόμενος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ φορτίου ἐμπορευμάτων τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ. Ὁ κ. Σόλων Γαβριηλίδης ἐκ Πάφρας, ἀδελφὸς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰατροῦ τοῦ Γαλλικοῦ Νοσοκομείου, καπνέμπορος, εὐφυὴς καὶ ἀνεπτυγμένος νέος, ἐπεκτείνων τὰς ἐμπορικὰς ἐργασίας αὐτοῦ καὶ μέχρις Αἰγύπτου. Ὁ κ. Π. Ν. Μίμογλους ἐκ Φάτσας, παραλίας πόλεως τοῦ Πόντου παρὰ τὰ Κοτύωρα, τῆς ἀρχαίας Βαδισάνης, ἔμπορος αὐτόθι, ἐπανερχόμενος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Εἷς Γερμανὸς μηχανικός, ἀπεσταλμένος σιδηροδρομικῆς τινος ἑταιρείας, ἴσως τῆς ἐπιδιωκούσης τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σιδηροδρόμου τῆς Βαγδάτης. Τέλος ἀνθοδέσμη Ἀμερικανῶν Ἱεραποστόλων, ἀρρένων τε καὶ θηλέων, φευγόντων ἐκ Μακεδονίας καὶ μεταβαινόντων εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ἵνα διαδώσωσι καὶ ἐκεῖ τὸν Χριστιανισμὸν τῶν ***διαμαρτυρομένων*** εἰς τοὺς *Ὀρθοδόξους* Χριστιανούς, ἀφ' ὧν οἱ καθολικοὶ καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι ἀπεσπάσθησαν. Παράδοξοι Ἱεραπόστολοι ἀληθῶς! Περὶ τούτων ὅμως ἔσται μοι ὁ λόγος ἀλλαχοῦ, διότι καὶ πάλιν θὰ συναντήσω αὐτούς.

Ὑπὸ τοιούτους ὅρους, ἐν μέσῳ τοιούτων συμπλωτήρων, καὶ ὑπὸ δίαίτησιν λαμπρὰν ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ, ἐν συχνῇ καὶ λίαν εὐαρέστῳ ἀναστροφῇ μετὰ τοῦ πλοιάρχου κ. Καλαμίδα καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν τοῦ πλοίου κ. κ. Π. Λεβαντῆ καὶ Ν. Φλώκου, ἐφθάσαμεν τῇ 5 μ. μ., ἤτοι μετὰ πλοῦν ἀπὸ Βοσπόρου 60 ὡρῶν, εἰς Ἀμισόν, ὅπου καὶ ἀπέβημεν· μετὰ βραχὺ δ' ἐπανήλθομεν εἰς τὸ πλοῖον, ἐφ' οὗ διενυκτερεύσαμεν. Ἐπίσης δ' ἀπεβιβάσθημεν καὶ τὴν πρωΐαν εἰς Ἀμισὸν ἐπί τινας ὥρας. Ἀλλὰ τὰ κατ' αὐτὴν θὰ ἐξετάσω ἐν τῇ ἐπιστροφῇ, ἵνα μὴ διακοπῇ πάλιν τότε ἡ συνέχεια τῆς περιγραφῆς. Περὶ τὴν 1 μ. μ. ἀποπλέομεν ἐξ Ἀμισοῦ ὑπὸ ἰσχυρὸν σάλον τῆς θαλάσσης, ἄνευ ἀνέμου. Εἰς ἀπόστασιν πολλῶν δεκάδων μιλίων πνέει, φαίνεται, βόρειος ἄνεμος, ἀποστέλλων ἐνταῦθα μόνον τὰ κητοειδῆ κύματα αὐτοῦ τὰ ἄνευ ἀφρῶν, ἅτινα κυλινδοῦσι τὸ πλοῖον ἰσχυρῶς καὶ καταπονοῦσι τοὺς ἐπιβάτας. Ὁ Εὔξεινος Πόντος ἔλαβεν ἀνὰ χεῖρας τὰ σκῆπτρα τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ἀνελογίσθη ἴσως ὅτι χθὲς καὶ προχθὲς ὡμιλοῦμεν περὶ αὐτοῦ μετ' ἀνοικείου περιφρονήσεως ἐπὶ τῇ γαλήνῃ. Ὑπὸ τὸν σάλον λοιπὸν τοῦτον πλέομεν μέχρις ἑσπέρας καὶ ἐν τῇ νυκτί, κατευθυνόμενοι πρὸς τὸ Ἱερὸν Ἀκρωτήριον, κείμενον μικρόν τι πρὸ τῆς Τραπεζοῦντος.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

Γ΄

ΕΝ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙ

Τὰ ἀπὸ Ἀμισοῦ μέχρις Ἱεροῦ ἀκρωτηρίου οὐδόλως εἴδομεν, τὸ μὲν διότι ἡ ξηρὰ ἀπέχει πολὺ τῆς γραμμῆς τῆς πορείας τοῦ πλοίου, τὸ δὲ διότι τυγχάνει ὡς τὰ πολλὰ χαμηλὴ καὶ δυσδιάκριτος· ἄλλως τε ἤδη κατέλαβεν ἡμᾶς ἡ νύξ. Ἀλλ' ὁποία νύξ! Οὐρανὸς αἰθριώτατος καὶ ἀστροφεγγής· θάλασσα ἠρεμωτέρα ἐφ' ὅσον πλέομεν πρὸς ἀνατολάς· ἀτμόσφαιρα εὐάρεστος· ἡ σελήνη ἀνατέλλει περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐκ τῶν πέριξ τῆς Κερασοῦντος, ἣν παραπλέομεν, καὶ κατοπτρίζεται ὑπότρομος ἐν τῇ γαληνιαίᾳ πλέον ἐπιφανείᾳ τοῦ πόντου· οἱ δελφῖνες, πυκνότατοι ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις, παρακολουθοῦσι τὸ σκάφος, ζωηρότερον παίζοντες καὶ πηδῶντες θορυβωδῶς. Καὶ καταδυόμενοι ὅμως γίνονται ὁρατοί, διότι τὸ σῶμα αὐτῶν φωσφορεῖ· τινὲς προστρίβονται ἀδεῶς εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ πλοίου. Ὡραῖον θέαμα, ὅπερ ἀπήλαυσα μέχρι τῆς πρώτης ὥρας μετὰ τὸ μεσονύκτιον, παραμείνας τελευταῖος ἐπὶ τοῦ καταστρώματος.

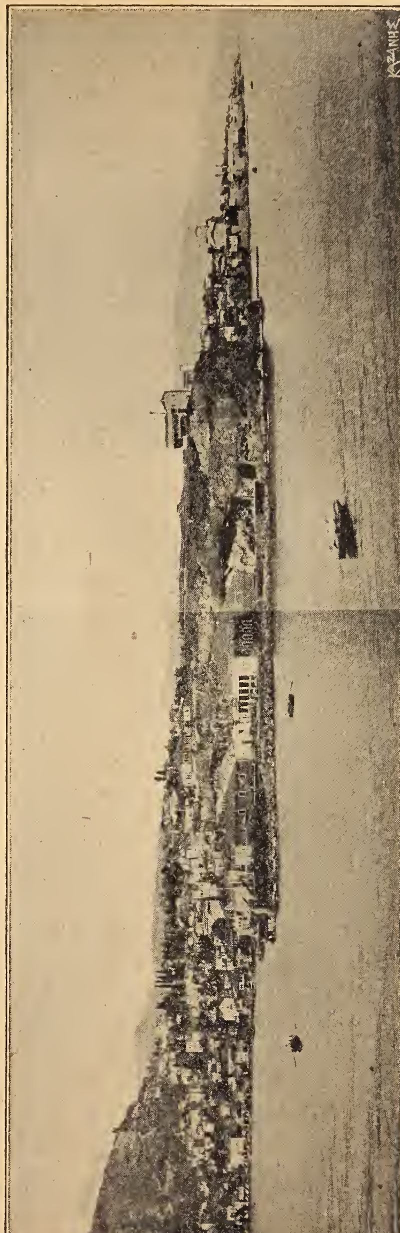
Τὴν πρωΐαν τῆς 24 Αὐγούστου πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου κάμπτομεν τὸ Ἱερὸν Ἀκρωτήριον, τὸ ἀνατεῖνον πρὸς Βορρᾶν τὴν ὀξεῖαν κορυφὴν αὐτοῦ περὶ τὰ 20 χιλιόμετρα πρὸ τῆς Τραπεζοῦντος. Μετ' ὀλίγον ἀνατέλλει λαμπρὸς ἥλιος, ἐν ᾧ ἡμεῖς παραπλέομεν ἤδη ἀκτὴν θαυμασίως ὡραίαν, δασώδη, χλοεράν, ἐπιχαρίτως καλλυνομένην διὰ πυκνῶν λευκαζόντων χωρίων, παραπλησίαν πρὸς τὸ ὡραῖον Πήλιον καὶ τὰ περικαλλῆ 24 χωρία αὐτοῦ. Ταχέως ὅμως προβάλλει μακρόθεν ἡ

κατὰ τὸν γλυκὺν Ξενοφῶντα «πόλις Ἑλληνίς, οἰκουμένη ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, Σινωπέων ἀποικία ἐν τῇ τῶν Κόλχων χώρᾳ» Τραπεζοῦς. Ἐφ' ὅσον προβαίνει τὸ πλοῖον, ἡ πόλις στροβιλίζεται, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀναπτύσσεται, βαθμηδὸν μεγεθυνομένη πρὸ τῶν ὀμμάτων ἡμῶν, καὶ τέλος παρίσταται καθ' ἅπασαν τὴν μεγίστην ἔκτασιν αὐτῆς πρὸ ἡμῶν, παραπλεόντων ἔτι ἠρέμα. Μετὰ μικρὸν τὸ σκάφος κάμπτει τὴν βραχώδη ἐκ βασάλτου λίθου ἄκραν, ἐφ' ἧς τὸ «Ὡραῖον Ἀνάκτορον» *(Γκιουζὲλ-Σαράϊ)*, τὴν σχηματίζουσαν τὸν ἄλλως οὐχὶ φερέγγυον λιμένα, καὶ στρέφει τὴν πρῷραν πρὸς τὴν ξηράν. Οἱ ἐπὶ τέσσαρας νύκτας καὶ τρεῖς ἡμέρας λικνίζοντες ἡμᾶς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ρυθμικοὶ κρότοι τῆς ἀτμομηχανῆς ἀραιοῦνται καὶ καταπαύουσιν, ἀκούεται δ' ὁ παφλασμὸς τῆς ποντιζομένης ἀγκύρας. Ταὐτοχρόνως πλῆθὺς λέμβων ἐκκινοῦσιν ἀπὸ τῆς παραλίας, σίζουσαι ἐφ' ὅσον πλησιάζουσι, καὶ περικυκλοῦσι τὸ σκάφος θορυβωδῶς. Ἐφθάσαμεν!

Χαίρομεν σφόδρα, δοξάζοντες τὸν Θεόν, ὅτι οὕτως αἰσίως ἀφικόμεθα εἰς τὸ τέρμα τοῦ θαλασσίου μέρους τῆς ἐκδρομῆς ἡμῶν, καὶ ἑτοιμαζόμεθα πρὸς ἀποβίβασιν, ὅτε εὐγενέστατος ἀνῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον πρὸς προϋπάντησιν καὶ ὑποδοχὴν ἡμῶν ὁ ἡμέτερος ἐνταῦθα Πρόξενος κ. Διονύσιος Βιτάλης, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ φιλοφρονεστάτου διερμηνέως τοῦ Προξενείου κ. Ἰω. Γιαννηκαπάνη καὶ τοῦ *καβάση*. Συναναβαίνει δὲ προφρονέστατα ὁ ἀρχαῖος φίλος μου κ. Ἀνδρέας Ἰ. Μεταξᾶς, ἰατρός, μεθ' οὗ ἐσχετιζόμην ἐν Παρισίοις πρὸ ἑκκαίδεκα ἐτῶν καὶ οὗ ὁ πατήρ, ἰατρὸς ἐπίσης, ἐκ Κεφαλληνίας ἕλκων τὸ γένος, διατελέσας ἀρχῆθεν ἐν τῇ τουρκικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ εἶτα παραιτηθείς, ἀποκατέστη ἀπὸ ἡμίσεως αἰῶνος καὶ ἐγκατεβίωσεν ἐνταῦθα. Καταφθάνει δ' ἀμέσως ὁ ἕτερος ἀσκληπιάδης κ. Μιλτ. Παπαδόπουλος, ἐκ Κερασοῦντος ἕλκων τὴν καταγωγήν, σπουδάσας τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις, ὅπου πολλὰς ἔτι ἔχει εὐαρέστους ἀναμνήσεις, ἀποκατασταθεὶς καὶ οὗτος καὶ ἀσκῶν τὸ ἔργον ἐν μέσῳ τῆς ἐνταῦθα κοινωνίας. Μετὰ μικρὸν δὲ καὶ ὁ πράκτωρ τῆς «Πανελληνίου» κ. Ροδοκανάκης. Ἡ δεξίωσις ὑπῆρξε φιλοφρονεστάτη καὶ ἀνεπιλήστως ὑποχρεωτική. Διαλεγόμεθα ἐκεῖ περὶ τὴν ὥραν καὶ λαμβάνομεν τὰς πρώτας ἐντυπώσεις καὶ τὰς πρώτας εἰδήσεις περὶ τῆς πόλεως.

Στρέφομαι διαρκῶς πρὸς αὐτὴν καὶ θαυμάζω. Κεῖται ἀνειμένη ἐπὶ μαλακῶν, γεωδῶν, ἀλληλεπικειμένων ἐκτάσεων, ὡσεὶ τραπεζίων, ἐξ

ὧν καὶ τὸ ὄνομα ἔσχεν[1]. Ἡ θέα αὐτῆς προσπίπτει λίαν εὐάρεστος διὰ τὰς πολλὰς εὐμεγέθεις οἰκοδομάς, ἐξ ὧν προέχουσιν ἀναμὶξ μιναρέδες τῶν τουρκικῶν τεμενῶν καὶ κωδωνοστάσια χριστιανικῶν ναῶν, συναναφύρονται δὲ δένδρα ὑψηλὰ καὶ συχνοὶ κῆποι, περιβαλλόμενά που καί που ὑπὸ παλαιῶν προτουρκικῶν τειχῶν, ἅπαντα αἰγλήεντα καὶ λαμπρὰ καὶ γελῶντα σήμερον ὑπὸ τὸ φέγγος τοιούτου ἡλίου. Ὑπὲρ τὴν πόλιν ἐκτείνονται καὶ ὑψοῦνται βαθμηδὸν ἔνθεν μέν, ἀριστερᾷ, ὑπὲρ τὸν λιμένα ὁ ἐπίχαρις «Φαιὸς λόφος» *(Μπὸζ-τεπὲ)*, ἐφ' οὗ ἄλλοτε ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἠγείρετο τὸ ἔξοχον ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος-Μίθρα, μετὰ ταῦτα δὲ ὑψώθη ἐπὶ πολὺ χριστιανικὸς Ναὸς καὶ νῦν κυριαρχεῖ ὡραῖον Μωαμεθανικὸν τέμενος· ἔνθεν δέ, δεξιᾷ, διάφοροι ἐπαύλεις μετὰ θαλερῶν κήπων, ἠρέμα ἀνερχόμεναι εἰς ὕψος 300 καὶ ἐπέκεινα μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν μέχρι τοῦ *Σοοὺκσοῦ* (Ψυχροῦ ὕδατος), ἐφ' οὗ

Ἡ Τραπεζοῦς. Γενικὴ ἄποψις. Τὸ «Ὡραῖον Ἀνάκτορον».

1. Ἄπορον πῶς ὁ πολὺς ἀληθῶς ἱστορικὸς Hammer ἐξέλαβεν, ὅτι ἡ πόλις

ἁπλοῦνται, ὡς ἁπαλαὶ Ναϊάδες, αἱ ὡραιόταται καὶ καταφανέσταται καὶ χλοερώταται ἐπαύλεις τῶν εὐπορούντων. Εἶπον ἤδη καὶ ὡμολόγησα ὅτι ἐπλανώμην, ἴσως οὐχὶ μόνος, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν ἄλλων, ὡς πρὸς τὴν ὑφὴν καὶ τὴν κατάστασιν τῶν παραλίων τούτων τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Μόνον δὲ νῦν δύναμαι νὰ θαυμάσω τὸν Ἰάσονα καὶ νὰ ἐκτιμήσω δεόντως τὸν πρὸς τὴν γῆν ταύτην ἡρωϊκὸν πλοῦν αὐτοῦ μετὰ τῆς πεντηκοντόρου Ἀργοῦς καὶ τῶν πεντήκοντα συμπλωτήρων ἡρώων διὰ τὸ χρυσοῦν δέρας τῶν κήπων τοῦ Αἰήτου. Πρὸς χρυσοῦν δέρας παραβάλλω ὁλόκληρον τὴν παραλίαν ταύτην ἔνθεν καὶ ἐκεῖθεν ἐφ' ὅσον εἶδον καὶ βλέπω.

Ἀλλ' ἡ ἀναπόλησις τῆς παραδόσεως ταύτης μὲ φέρει εἰς χρόνους παλαιοτέρους ἔτι, καθ' οὓς ὑπῆρχεν, ὡς φαίνεται, σχέσις τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἑλλήνων πρὸς τοὺς ἐν τοῖς τόποις τούτοις οἰκοῦντας. Ἀλλὰ δύναμαι ἐγὼ νῦν, ὁ οὕτως ἐπιτροχάδην περιηγούμενος τὴν χώραν ταύτην, νὰ εἰσδύσω εἰς τοιαύτας ἐρεύνας καὶ νὰ ἐξετάσω εἰ καλῶς ἀποδίδουσι γεωγράφοι τινὲς τὴν πρώτην οἴκησιν τῆς χώρας ταύτης εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ υἱοῦ τοῦ Νῶε Ἰάφεθ, τοὺς Θοβέλ, Μοσὸχ καὶ λοιπούς, καὶ τοὺς ἀπογόνους τούτων, ὡς λέγει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη[1]; Παρέχετ' ἐνταῦθα κατάλληλος τόπος καὶ χῶρος πρὸς διερεύνησιν τῶν ὡραίων ἐκείνων μύθων τῶν Ἑλλήνων περὶ φυγῆς τῆς Ἰνοῦς ἐνταῦθα διὰ τὴν μῆνιν τῆς Ἥρας, ἢ περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ Φρίξου καὶ τῆς Ἕλλης, ἢ περὶ ἁρπαγῆς τοῦ χρυσοῦ δέρατος, ἢ περὶ προσφυγῆς τοῦ Ὀρέστου καὶ Πυλάδου εἰς τὸν βασιλέα τῆς ἐνταῦθα Θοανίας Θόαντα; Πρὸς οὐδὲν τούτων μοὶ παρέχει εὐκαιρίαν ἡ πρώτη αὕτη ἐπίσκεψίς μου εἰς Κολχίδα. Ἀλλ' ἡ ἐνθύμησις αὐτῶν δεικνύει τὴν παλαιότητα τοῦ ἐνταῦθα πολιτισμοῦ καὶ τὴν πυκνότητα τῆς ἐπικοινωνίας τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἑλλήνων πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ταύτης.

Καταλείπω λοιπὸν ταῦτα ἄλλοις καὶ κατέρχομαι εἰς τὴν ἱστορίαν. Καὶ αὕτη δὲ παρέχει δυσκολίας ἐν ἀρχῇ. Ἐν τούτοις ἀρκεῖ εἰς ἡμᾶς ἡ μαρτυρία τοῦ Ξενοφῶντος, ἡ ἀρχαιοτάτη πασῶν, ἐν ᾗ ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ἡ Τραπεζοῦς, ὅτι ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξεν ἀποικία τῆς Σινώπης,

---

αὕτη ὠνομάσθη Τραπεζοῦς ἕνεκα τοῦ τετραγώνου σχήματος τῶν τειχῶν, ἅτινα περιβάλλουσι τὸ φρούριον αὐτῆς.

1. Γενέσεως Κεφ. Ι'.

ἀποικίας οὔσης τῶν Μιλησίων. Ἡ Τραπεζοῦς ἐγένετο ἀρχαιοτέρα καὶ τοῦ Βυζαντίου (658 π. Χρ.) καὶ αὐτῆς τῆς Ῥώμης (753 π. Χρ.), διότι ἐκτίσθη τῷ 756 πρὸ Χριστοῦ. Ἐξελέγη δὲ πρὸς κτίσιν αὐτῆς θέσις ἀρίστη καθ' ἅπασαν τὴν παραλίαν τοῦ Πόντου, ὡς θέλω ἐξετάσει ἀλλαχοῦ που ὕστερον. Ὅτι δ' ἡ Τραπεζοῦς αὕτη ὑπῆρξεν ἀποικία τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ Τραπεζοῦντος, ὡς φρονεῖ ὁ Παυσανίας, τυγχάνει ἀπορριπτέον ἀσυζητητεί, διότι ὁ Ξενοφῶν ἔγραψε καὶ ἐξηκρίβωσεν ἐπὶ τόπου τὸ ἀληθὲς 550 ἔτη πρὸ τοῦ Παυσανίου. Τὴν ἀρχαιότητα τῆς πόλεως, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τὴν ἔνδοξον φήμην αὐτῆς, ἐπαινοῦσιν αὐταρέσκως οἱ ἐκ ταύτης καταγόμενοι λόγιοι καὶ συγγραφεῖς. Ἰωάννης ὁ Εὐγενικὸς λέγει : «Τραπεζοῦς ἡ πόλις, πόλις ἀρχαιοτάτη καὶ τῶν γε ἐν τῇ Ἑῴᾳ πασῶν ἀρίστη». Καὶ ὁ Βησσαρίων δὲ ὁμιλεῖ περὶ αὐτῆς, ὡς «πρεσβυτάτης εἴπερ ἄλλη τις ὑπαρχούσης». Ἡ Τραπεζοῦς διετέλεσεν ἀείποτε σχεδὸν ἀκμάζουσα, σπανίως ὑποπεσοῦσα εἰς ἀτυχήματα, πάντοτε δὲ αὐτόνομος μέχρι τῶν μιθραδατικῶν χρόνων. Ὑπὸ τοὺς Μιθραδάτας ὑπῆρξε πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου. Ἔπειτα, ὅτε κατηργήθη, τῷ 65 μ. Χ., τὸ Βασίλειον ἐκεῖνο ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἡ Τραπεζοῦς ὑπήχθη ὑπὸ τούτους. Τότε δέ, ἰδίᾳ μάλιστα ἐπὶ Ἀδριανοῦ, κατὰ τὸν Β′ αἰῶνα μ. Χ., ἤκμασε πολὺ ὑπὸ τοὺς ἐλευθέρους θεσμοὺς αὐτῆς. Τέλος περιῆλθεν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἐγένετο πρωτεύουσα τοῦ καλουμένου πρῶτον μὲν «Ἀρμενιακοῦ Θέματος», εἶτα δέ, κατὰ τὸν Η′ αἰῶνα, «Θέματος τῆς Χαλδίας», κατὰ τὴν τότε διοικητικὴν διαίρεσιν [1]. Πάντοτε δ', ἐν τῇ συνεχείᾳ αἰώνων ὅλων, διετέλει ἡ Τραπεζοῦς ἐν ἀκμῇ· ἦτο μάλιστα ἡ «βασιλὶς τῶν πόλεων τοῦ Εὐξείνου Πόντου», κατὰ τὴν ἔκφρασιν Ἄραβος συγγραφέως τοῦ Ι′ αἰῶνος. Κατὰ τούτους δὲ τοὺς χρόνους περίπου, καὶ δὴ τῷ 1021-1022, εὑρίσκομεν αὐτὴν γινομένην πρωτεύουσαν, προσωρινὴν ὅμως, ἑνὸς τῶν ἐνδοξοτάτων Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων, Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὅστις διέτριψεν ἐν Τραπεζοῦντι μετὰ μεγάλου στρατοῦ, καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα τῶν ῥηθέντων ἐτῶν. Ἰδιαίτερα ἀνάκτορα παρεσκευάσθησαν διὰ τὸν γηραιὸν ἐκεῖνον, πλὴν ἀκατάβλητον Βασιλέα καὶ διὰ τὴν πολυσύνθετον ἀκολουθίαν αὐτοῦ. Ἐκεῖ ἐδέχθη τοὺς πρέ-

1. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος διῃρεῖτο εἰς 29 «Θέματα» (τοὺς καθ' ἡμᾶς Νομούς), ὧν 17 ὑπῆρχον ἐν Ἀσίᾳ, 12 δ' ἐν Εὐρώπῃ.

σθεις τοῦ Ἀρμενίου «Βασιλέως τῶν Βασιλέων», ἰδίως τὸν Πατριάρχην Πέτρον (Bedros I), τότε δὲ προσήρτησε τὴν χώραν αὐτῶν πᾶσαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος[1]. Παιδίον τότε δωδεκαετὲς ἐθαύμαζεν ἐκεῖ τὸν Βασίλειον ἐν τῇ λαμπρότητι τῆς πορφύρας καὶ ἴσως ἐνεπνέετο πρὸς τὸ μέλλον μεγαλεῖον αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Ξιφιλῖνος, εἷς τῶν μετὰ ταῦτα σοφωτάτων ἀνδρῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου, ὁ γενόμενος μέγας νομοδιδάσκαλος καὶ Πατριάρχης, εἷς τῶν ἐπιφανεστάτων Τραπεζουντίων.

Οὕτως ἔρρεον τὰ ἔτη καὶ οἱ αἰῶνες τοῦ βίου τῆς Τραπεζοῦντος, μέχρις ὅτου ἐπέστη ἡ λαμπροτάτη περίοδος αὐτῆς, ἤτοι ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ ΙΓ′ αἰῶνος μ. Χριστόν. Τότε, τῷ 1204, ἐγένετο πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Βυζαντιακοῦ Κράτους· ἐξηκολούθησε δέ, καὶ ἀνακτηθείσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετὰ 60 περίπου ἔτη, νὰ διατελῇ πρωτεύουσα ἰδίας Αὐτοκρατορίας, τῆς ὁμωνύμου αὐτῇ. Κρίνω ἐπάναγκες νὰ ρίψω εἰς τὰς σελίδας ταύτας, πρὶν ἢ καταλείπω τὸ πλοῖον καὶ ἀποβιβασθῶ εἰς τὴν ξηράν, βραχείας τινὰς καὶ στοιχειώδεις σημειώσεις περὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ τῆς ἐν Τραπεζοῦντι ἱδρυθείσης αὐτοκρατορίας διὰ τοὺς μὴ ἔχοντας ἀκριβῶς τὴν ἱστορίαν ἐν τῷ νῷ. Οἱ Σταυροφόροι (Ἑνετοί, Φλάνδριοι, Γάλλοι, Γερμανοί), ἀντὶ νὰ προστατεύσωσι, κατὰ τὸν κύριον προορισμὸν αὐτῶν, τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἅγιον Τάφον, ἦλθον μετὰ μεγάλου στόλου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ τῇ προφάσει ν' ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν Θρόνον τὸν ἐξωσθέντα καὶ τὴν βοήθειαν αὐτῶν ἐπικαλεσθέντα Ἰσαάκιον Ἄγγελον, κατέλαβον παρασπόνδως τὴν μητρόπολιν ταύτην τῷ 1204 καὶ ἵδρυσαν ἐν αὐτῇ ἰδίαν Λατινικὴν ἢ Φραγκικὴν ἀρχὴν ὑπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Βαλδουῖνον τὸν Φλανδρικόν. Τότε ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ, εὑρισκόμενος ἐν Κολχίδι κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἵδρυσεν ἐκεῖ νέαν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἥτις, ὡς εἶπον, καὶ μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Λατίνων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, τῷ 1261, διετηρήθη παραλλήλως πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἤκμασε καὶ πολλῶν καλῶν ἐγένετο αἰτία κατ' ἐκεῖνα

1. Ἐκτενέστερα περὶ τῆς ἐν Τραπεζοῦντι γραφείσης ὡραίας ταύτης σελίδος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ζητήτω τις ἐν τῷ περιπύστῳ συγγράμματι τοῦ Gustave Schlumberger «L' Epopée Byzantine à la fin du Xme siécle». Τόμος Β′, σελὶς 510 κ. ἑ.

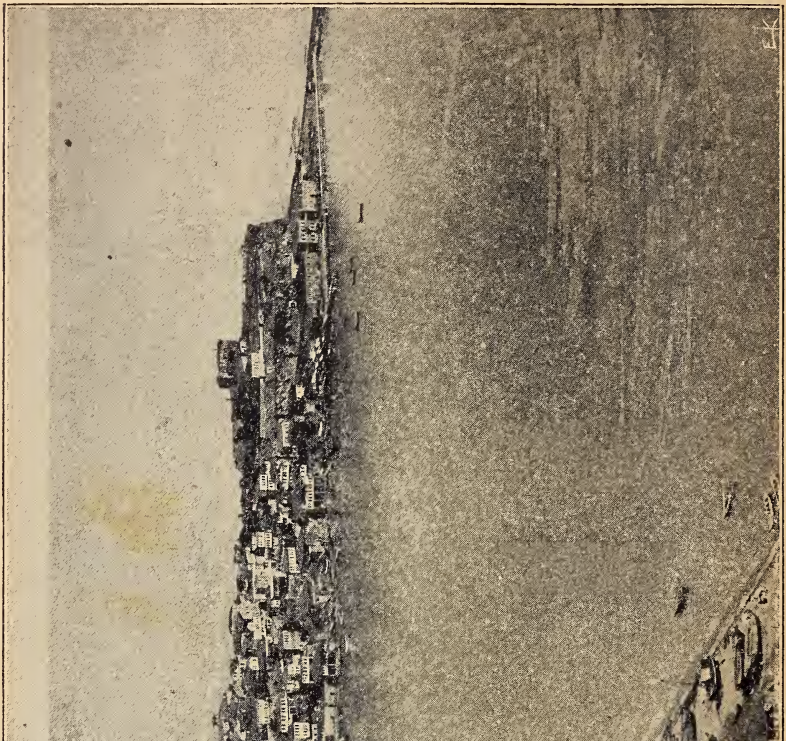
τὰ μέρη. Διετηρήθη δὲ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1453 ἐπὶ ὀκταετίαν ἔτι ἡ μικρὰ ἐκείνη Αὐτοκρατορία, μέχρι τοῦ 1461, ὅτε καὶ αὕτη κατελύθη ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ.

Κατὰ τὸ διάστημα τῶν 258 ἐτῶν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος ἀνέβησαν εἰς τὸν Θρόνον αὐτῆς εἴκοσι πρόσωπα, κατὰ τὴν ἑξῆς τάξιν :

1) Ἀλέξιος Α′ ὁ Κομνηνὸς 1204—1222.
2) Ἀνδρόνικος Α′ ὁ Γῖδος ἢ Γίδων 1222—1235.
3) Ἰωάννης Α′ ὁ Ἀξοῦχος 1235—1241.
4) Μανουὴλ Α′ ὁ Μέγας Κομνηνὸς 1241—1263.
5) Ἀνδρόνικος Β′ 1263—1266.
6) Γεώργιος Α′ 1266—1280.
7) Ἰωάννης Β′ 1280—1297.
8) Ἀλέξιος Β′ 1297—1330.
9) Ἀνδρόνικος Γ′ 1330—1332.
10) Μανουὴλ Β′ 1332—1336.
11) Βασίλειος 1336—1340.
12) Εἰρήνη ἡ Παλαιολογίνα 1340—1341.
13) Ἄννα ἡ Κομνηνὴ 1341—1342.
14) Ἰωάννης Γ′ ὁ Κομνηνὸς 1342—1344.
15) Μιχαὴλ Α′ 1344—1349.
16) Ἀλέξιος Γ′ ὁ Μέγας Κομνηνὸς 1349—1390.
17) Μανουὴλ Γ′ 1390—1417.
18) Ἀλέξιος Δ′ 1417—1446.
19) Ἰωάννης Δ′ ὁ Καλογιάννης 1446—1458.
20) Δαυὶδ ὁ Κομνηνὸς 1458—1461.

Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου Αὐτοκράτορος ἡ Τραπεζοῦς κατεκτήθη ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β′, κυριευθεῖσα τῇ 15 Αὐγούστου 1461, κατ᾽ αὐτὴν τὴν ἐπέτειον τῆς ὑπὸ Μιχαὴλ Η′ τοῦ Παλαιολόγου ἀνιδρύσεως τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸ διακοσίων ἀκριβῶς ἐτῶν, τῇ 15 Αὐγούστου 1261. Κατ᾽ ἐκείνην δὲ τὴν ἡμέραν ἐξέλιπε μετὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς Τραπεζοῦντος καὶ πᾶσα ἑλληνικὴ ἐλευθερία καὶ αὐτονομία τελέως.

Τέλος, μετὰ τὰς προχείρους στοιχειώδεις ἀναγραφὰς ταύτας, αἵτινες ἀπέρρευσαν ἐκ τῆς πρώτης θέας τῆς Τραπεζοῦντος ἀπὸ τοῦ κατα-

Ἡ Τραπεζοῦς. Λιμὴν καὶ συνοικία Δαφνοῦντος

στρώματος τοῦ πλοίου, σημειῶ καὶ τοῦτο: ὅτι ἡ Τραπεζοῦς ἀπέχει τοῦ Πειραιῶς 904 ναυτικὰ μίλια, κεῖται δὲ κατὰ 16,13′ μοίρας ἀνατολικώτερον τῶν Ἀθηνῶν καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον βλέπει τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα 1,5′ ὥρας πρότερον ἢ ὁ Λυκαβηττὸς καὶ ἡ Ἀκρόπολις.

Ὁ Πρόξενος κ. Διονύσιος Βιτάλης

Καὶ νῦν ἀποβιβαζόμεθα. Εὑρίσκομεν πᾶσαν εὐκολίαν ἐν τῇ τελέσει τῶν ὑγειονομικῶν, ἀστυνομικῶν καὶ τελωνειακῶν διατυπώσεων παρὰ μεμορφωμένων Τούρκων ὑπαλλήλων ἐν τῷ τελωνείῳ, κειμένῳ ἐπὶ τῆς ἀποβάθρας τοῦ λιμένος ἐν τῇ ὡραίᾳ χριστιανικῇ συνοικίᾳ Δαφνοῦντος. Ἐκεῖθεν ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀξιαγάστου κ. Βιτάλη καὶ συνοδευόμενοι εὐγενῶς ὑπὸ τῶν λοιπῶν φίλων, ἐφθάσαμεν εἰς τὸ Προξενεῖον ἡμῶν. Ἐκεῖ δ' ἐγενόμεθα δεκτοὶ προφρόνως ὑπὸ τῆς εὐγενεστάτης κυρίας Βιτάλη, ἥτις εὐηρεστήθη νὰ προσκαλέσῃ ἡμᾶς εἰς τὸ πρόγευμα. Συγχρόνως ὁ ***καβάσης*** τοῦ προξενείου Πάντσος (Παναγιώτης), ἀρχαῖος Ἕλλην χωροφύλαξ, ἀναπετάννυσιν ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ τοῦ προξενείου πρὸς τιμὴν ἡμῶν τὴν σημαίαν τῆς Πατρίδος. Μετ' ὀλίγον ἐξελθόντες εἰς τὴν πόλιν, ἐξ-

ελέξαμεν τὸ κατάλυμα ἡμῶν, τὸ τουρκικὸν Ξενοδοχεῖον «Ἥλιος», τριώροφον, καθαρώτατον, εὐαερώτατον, κείμενον ὑπὲρ τὸν γοητευτικὸν κῆπον τῆς Δημαρχίας, διευθυνόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ ἀξιολόγου καὶ προθύμου ξενοδόχου Τεβφὴκ-Ἐφέντη. Μουσικὴ τῆς φρουρᾶς παίζει ἐν τῷ κήπῳ δὶς τῆς ἡμέρας.

Ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου, ὅτε ἀπεπλεύσαμεν ἐκ Βοσπόρου, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐξ Ἀμισοῦ, ὅτε προσηγγίσαμεν κατὰ πρῶτον εἰς τὸν Πόντον, ἤτοι ἐξ ἀποστάσεως 160 μιλίων ἐντεῦθεν, ἠκούσαμεν εὐφήμως μνημονευόμενον τὸ ὄνομα τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ *(Βαλῆ)* τοῦ ἀπεράντου Νομοῦ τῆς Τραπεζοῦντος Καδρῆ-Μπέη, ὡς ἀνδρὸς ἱκανωτάτου περὶ τὴν διοίκησιν, νοημονεστάτου καὶ λίαν δραστηρίου. Αἱ πρῶται δ' ἐν Τραπεζοῦντι πληροφορίαι ἐπεκύρουν τέλεον τὴν τόσῳ μακρὰν ἐξικνουμένην φήμην, σὺν τῇ προσθήκῃ ὅτι, ἀφ' ἧς κυβερνᾷ ὁ Καδρῆ-Μπέης τὸν Νομὸν τοῦτον, ὅστις κατὰ μὲν τὰ ἐκτενέστατα ἀνατολικὰ παράλια αὐτοῦ μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ρωσσίας κατοικεῖται παρὰ τῆς ἀτιθάσσου φυλῆς τῶν Λαζῶν, φοβερῶν πειρατῶν καὶ διαβοήτων ἄλλοτε λαθρεμπόρων, ὡς εἶπον ἤδη, κατὰ δὲ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ συνορεύει πρὸς τοὺς Κούρδους, τοὺς Καρδούχους τοῦ Ξενοφῶντος, περιλαμβάνων ἐν τῷ μεταξὺ καὶ φῦλα ἄλλα, ἔνοπλα διαβιοῦντα καὶ φιλοτάραχα — καὶ ὅμως, ὡς ἔλεγον ἤδη, ἀφ' ἧς κυβερνᾷ ὁ Καδρῆ-Μπέης τὸν Νομὸν τοῦτον, ἡ τάξις βασιλεύει παντοῦ, ἡ δὲ ἀσφάλεια κυριαρχεῖ ἀδιατάρακτος. Καὶ πρέπει νὰ δηλωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ὁ Νομὸς οὗτος ἔχει ἔκτασιν ἴσην πρὸς τὸ ἥμισυ τῆς Ἑλλάδος, πληθυσμὸν δὲ κατά τι ὀλιγώτερον τοῦ ἡμίσεως τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς. Τοῦτον τὸν ἄνδρα ἠθελήσαμεν νὰ ἐπισκεφθῶμεν κατὰ καθῆκον καὶ νὰ γνωρίσωμεν ἐκ τοῦ ἐγγύς. Συνοδευόμενοι λοιπὸν ὑπὸ τοῦ κ. Βιτάλη καὶ τοῦ διερμηνέως κ. Γιαννηκαπάνη, μετέβημεν εἰς τὸ διοικητήριον καὶ ἐγενόμεθα δεκτοὶ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ κατ' ἀντίστροφον λόγον πρὸς τὴν πανθωμολογημένην ἀξίαν αὐτοῦ ἀπερίττου καὶ ἀνεπιδείκτου Βαλῆ. Φιλόφρων δεξίωσις καὶ φιλοφρονεστέρα συνομιλία, ποικιλλομένη διὰ καφὲ καὶ σιγαρέττων, ἀπεκάλυπτεν ἡμῖν ἀνὰ πᾶσαν φράσιν καὶ στροφὴν τῆς ὁμιλίας — μεταφράζοντος τοῦ κ. Γιαννηκαπάνη — τὴν εὐφυΐαν καὶ τὰς κεδνὰς φρένας τοῦ Μπέη. Εἰς τὴν δήλωσιν ἡμῶν, ὅτι ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὰς Μονὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἐξέφρασε φιλοφρόνως τὴν λύπην του, ὅτι δὲν δύναται καὶ αὐτός, ἕνεκα πληθώρας ὑπηρεσιακῶν ὑποθέσεων, νὰ συν-

ἐπιχειρήσῃ τὴν ὡραίαν ἐκδρομήν. Σπανίως συνήντησα λεπτοτέραν καὶ εὐγενεστέραν καταφατικὴν ἀπάντησιν. Εἰς δὲ τὴν αἴτησιν ἡμῶν περὶ διευκολύνσεως τῆς ἐπισκέψεως τῶν ἀξιοθεάτων τῆς πόλεως, ἔσπευσε

Ἡ Α. Ἐξ. ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Καδρῆ-Μπέης

νὰ σημάνῃ, νὰ καλέσῃ ἀξιωματικὸν τῆς χωροφυλακῆς καὶ νὰ παραγγείλῃ αὐτῷ τὰ δέοντα, ὅπως συνοδεύσῃ ἡμᾶς πανταχοῦ, ὅταν ἐκφράσωμεν τοιαύτην ἐπιθυμίαν, καὶ καταστήσῃ εὔκολον καὶ ἄνετον τὴν

ἐπίσκεψιν ἡμῶν εἰς τὰ τεμένη — τοὺς πρώην Ναούς — εἰς τὰ ἐρείπια τῶν ἀνακτόρων τῶν Κομνηνῶν, τὰ τείχη, τὴν Σχολὴν τοῦ Φροντιστηρίου καὶ εἰς πᾶν ἄλλο ἀξιοθέατον μέρος τῆς πόλεως, ὅσα ἐπιτρέπονται τοῖς ξένοις. Ηὐχαριστήσαμεν θερμῶς τὴν Α. Ἐξοχότητα ἐπὶ τῇ εὐγενεῖ καὶ φιλόφρονι ταύτῃ προθυμίᾳ καὶ ἀπήλθομεν πλήρεις εὐχαριστήσεως ἐπὶ τῇ γνωριμίᾳ αὐτοῦ.

Καὶ νῦν ἀνάγκη νὰ καταλίπωμεν τὴν Τραπεζοῦντα ἐπί τινας ἡμέρας, ἵνα σπεύσωμεν, ἐπωφελούμενοι τὸν καλὸν καιρόν, πρὸς τὸ ἀκρότατον τέρμα τῆς περιηγήσεως ἡμῶν, πρὸς τὰς Ἱερὰς Μονάς. Μετὰ δὲ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον θὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὰ τῆς πόλεως ταύτης. Ἡ πάσης ἐκφράσεως ἢ περιγραφῆς ἀνωτέρα φιλικωτάτη διάθεσις καὶ εὐγενὴς φιλοφρόνησις τῶν ἀξιαγάστων φίλων κ. κ. Μεταξᾶ καὶ Παπαδοπούλου, οἵτινες ἤδη ἀπὸ τοῦ ἀτμοπλοίου παρέλαβον ἡμᾶς, ηὐκόλυνε κατὰ πάντα τὸ ἐγχείρημα τῆς εἰς τὰ ὄρη, ἐφ' ὧν κεῖνται αἱ Ἱεραὶ Μοναί, ἀναβάσεως. Ἄνευ *τοιαυτης* συνδρομῆς, οὐδεὶς ἐπιχειρεῖ ἢ ἐκτελεῖ εὐκόλως *τοιαύτας* πορείας. Ἑτοιμαζόμεθα λοιπόν, γινόμενοι ὅσον ἔνεστι ψιλότεροι καὶ εὐζωνότεροι, ἵνα τῇ 3ῃ ὥρᾳ μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἀπέλθωμεν.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

Δ´

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΜΟΝΗΝ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΟΥΜΕΛΑ

Η 2α μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥρα τῆς ἐπιούσης, ὥρα ἀφυπνισμοῦ καὶ συναντήσεως, μ᾽εὗρεν ἄυπνον ἐντελῶς. Ἐν τῷ εὐγενεῖ οἴκῳ τοῦ κ. Μεταξᾶ, ὅπου συνήλθομεν πάντες οἱ συνεκδρομεῖς, ἐλήφθη ἐν τῷ βαθεῖ ἐκείνῳ ὄρθρῳ τονωτικὸν ἄριστον, ἔφθασαν δὲ καὶ ἀνέμενον πρὸ τῆς μεγάλης θύρας τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ κήπου δύο ἐλαφραὶ ἀνοικταὶ ἅμαξαι, ὑφ᾽ ἃς ἐζεύγνυντο ζεύγη ρωμαλέων ἵππων. Ἡ συνοδεία ἀπετελέσθη ἐξ ἡμῶν τῶν δύο, τῶν δύο ξεναγῶν ἀσκληπιαδῶν καὶ τοῦ κ. Γιαννηκαπάνη, διερμηνέως τοῦ Προξενείου, ὅστις θὰ συνταξειδεύσῃ μέχρι τινὸς μεθ᾽ ἡμῶν, μεταβαίνων πρὸς τὴν ἐν τῇ ἐξοχῇ διαμένουσαν οἰκογένειαν αὐτοῦ. Ἡ ἐκκίνησις ἐγένετο τῇ 3,15´ τῆς πρωΐας ὑπὸ αἴθριον οὐρανόν, ζωηρῶς ἀστροφεγγῆ, διότι ἡ ἄρτι ἀνατείλασα μήνη τῆς σελήνης μόλις ἔφεγγε δι᾽ ἑαυτήν. Ἐξελθόντες τῆς πόλεως εὑρισκόμεθα ἐν τῇ μεγάλῃ πρὸς τὴν Ἐρζεροὺμ ἁμαξιτῷ ὁδῷ, ἥτις, πρὸς Ἀνατολὰς τὸ πρῶτον διευθυνομένη, ταχέως κάμπτεται δεξιᾷ, πρὸς Νότον, καὶ ἀκολουθεῖ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα ἐκβάλλοντος ποταμοῦ, τοῦ Πυξίτου παρ᾽ ἀρχαίοις, Δαφνοποτάμου δὲ νῦν, ἢ *Ντετζιρμέντερεσὶ* τουρκιστί, ὅ ἐστι «Μυλοπόταμον».

Μετὰ μικρὸν τὸ λυκαυγὲς ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ διακρίνωμεν ἀρκούντως σαφῶς τὰ περὶ ἡμᾶς πράγματα. Ἀντιλαμβάνομαι ὅτι ἡ ὁδός, ἀχώριστος τῆς ὄχθης τοῦ Πυξίτου, ἀκολουθεῖ κοιλάδα στενὴν μὲν καὶ ἀρχῆθεν, ἀλλὰ στενουμένην βαθμηδὸν ἐπὶ μᾶλλον, ἐφ᾽ ὅσον χωροῦμεν πρὸς τὰ ἄνω, καὶ ἐκτεινομένην ὁτὲ μὲν εὐθέως, ὁτὲ δὲ ὀφιοειδῶς διὰ τῶν ὀρέων ἐπὶ δεκάδας χιλιομέτρων. Ἡ ἁμαξιτὸς ὁδὸς εἶναι θαυμασία·

συντηρεῖται ἄριστα· δι' αὐτῆς δὲ γίνεται ἡ συγκοινωνία τῆς Τραπεζοῦντος πρὸς τοὺς ἐσωτερικοὺς νομοὺς Ἐρζερούμης, Βιτλίς, Διαρβεκίρ, Βάν, Μουσοὺλ καὶ Βαγδατίου ἔτι, καὶ περαιτέρω μέχρι Βασσόρας καὶ αὐτοῦ τοῦ Περσικοῦ κόλπου, ἤτοι εἰς ἀπόστασιν 20-30 ἡμερῶν πεζοπορίας. Εὐκολύνει δὲ τὴν συγκοινωνίαν καὶ τῶν βορειοδυτικῶν καὶ δυτικῶν διαμερισμάτων τῆς Περσίας, ἥτις διεξάγει μέγα ἐμπόριον μετὰ τῆς Τραπεζοῦντος, ὡς θ' ἀναγράψω περαιτέρω. Τυγχάνει ἄρα μία τῶν ἐμπορικωτάτων ὁδῶν, ὅσας γνωρίζομεν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, μᾶλλον δὲ μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Διὰ τοῦτο βλέπω αὐτὴν σήμερον, ἀφ' ἧς ἐξεκινήσαμεν καὶ ἐπὶ ἐκτάσεως πολλῶν ὡρῶν, κατεχομένην ὑπὸ ἀδιαλείπτου σειρᾶς φορτηγῶν ζῴων, μετακομιζόντων ἐμπορεύματα πάσης φύσεως καὶ ὕλης, πάσης προελεύσεως, πάσης συσκευῆς. Κατὰ κανονικὰ διαστήματα ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ ὑπάρχουσι πανδοχεῖα, εἰς ἃ οἱ ταξειδιῶται καὶ οἱ ἀγωγεῖς μετὰ τῶν φορτηγῶν ζῴων ἢ τῶν ὑποζυγίων σταθμεύουσι κατὰ μὲν τὴν θερμὴν ἐποχὴν τοῦ ἔτους τὴν ἡμέραν, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα τὴν νύκτα, ἵν' ἀναπαυθῶσι καὶ ἀνακτήσωνται δυνάμεις πρὸς συνέχειαν τῆς πορείας τὴν ἐπαύριον. Τὴν επομένην ἐξακολουθοῦσιν αὖθις ἐπὶ 8-10 ὥρας καὶ πάλιν σταθμεύουσιν. Οὕτω δὲ ἐπὶ ἑβδομάδας· διότι ἡ ἀπὸ Τραπεζοῦντος μέχρι Βαγδατίου ἀπόστασις εἶνε 950 - 1000 χιλιόμετρα, ἤτοι 200 ὧραι, μέχρι δὲ τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἕτερα 500 χιλιόμετρα, ἢ 100 ἔτι ὧραι. Τοιαύτην συγκοινωνίαν ἐξυπηρετεῖ ἡ ὁδὸς αὕτη, ἐφ' ἧς ταξειδεύομεν καὶ ἡμεῖς.

Μετὰ δίωρον σχεδὸν πορείαν προχωροῦμεν ὑπὸ τὸ πλῆρες φῶς τῆς ἡμέρας καὶ ἀγνοοῦμεν τί πρῶτον, τί δ' ὕστερον νὰ θαυμάσωμεν. Ἐγὼ δὲ καὶ νῦν ἔτι, ὅτε γράφω ταῦτα, ἀγνοῶ

τί πρῶτόν τοι ἔπειτα, τί δ' ὑστάτιον καταλέξω [1].

Ὁ Πυξίτης ροχθεῖ παταγωδῶς πάντοτε πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἡμῶν, ὀξὺς κατερχόμενος. Ἡ κοίτη αὐτοῦ ἀποτελεῖται ὡς τὰ πολλὰ ἐξ ὀγκωδῶν ἀπεστρογγυλωμένων φαιῶν ἢ μελάνων λίθων μεγάλων, τριῶν ἢ καὶ πέντε μέτρων περιφερείας, δι' ὧν τὸ ὕδωρ εἰσχωροῦν ἢ ὑπερπηδῶν, διαυγὲς ὅμως πάντοτε ὡς δάκρυ, κροτεῖ ἀφροσυντριβόμενον, καὶ πάλιν ἄλλῃ τινί, ὡς περιγράφει ὅμοιόν τι θέαμα ὁ Μέγας Βασίλειος, «γείτονι πέτρᾳ παρατραχύνεται, ὑφ' ἧς ἀνεχόμενον εἰς δίνην τραχεῖαν περι-

1. Ὁμ. Ὀδύσ. Ι, 14.

ειλεῖται». Συχνῶς κάμπτομεν ἀγκῶνας τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ ἑκάστοτε νέας μικρὰς κοιλάδας, ὧν ἑκάστη παρέχει θέαμα ὡραιότερον τῆς πρὸ αὐτῆς. Ὕπερθεν ἐπικρέμανται ἐνιαχοῦ παράδοξοι κρημνοί, πανταχοῦ δὲ σχεδὸν κατάφυτοι κλιτύες λόφων καὶ βουνῶν γεωδῶν ὑπὸ πάσας τὰς δυνατὰς παραλλαγὰς τοῦ πρασίνου. Ποὺ δὲ καί που ἀγροικίαι καὶ κῆποι ἐπὶ τῶν πλευρῶν τούτων καὶ δένδρα ἥμερα: συκαῖ, καρυαί, μηλέαι καὶ κλήματα. Κατὰ μικρὸν οὐδεὶς τόπος φαίνεται ἀσκεπής· ἡ κοιλὰς στενοῦται· ὁ ποταμός, εὐρὺς συνήθως 30–40 μέτρα, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ πλείονα, κυριαρχεῖ αὐτῆς τέλεον, μόλις καταλείπων τὸν ἀναγκαῖον χῶρον διὰ τὴν ἁμαξιτὸν ὁδόν, ἐν ᾧ τὰ δάση κατέρχονται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πυκνὰ καὶ πυκνότερα μέχρι τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, μέχρι τοῦ κρασπέδου τῆς ὁδοῦ. Ὁλόκληρον τὸ θέαμα καθίσταται γραφικώτερον.

Οὕτω διανύσαντες 30 χιλιόμετρα, φθάνομεν τῇ 7ῃ ὥρᾳ τῆς πρωΐας εἰς τὴν παραποτάμιον κώμην *Τζεβισλούκ*, ὅ ἐστι μετάφρασις τοῦ ὀνόματος «Καρυαί», τὴν ἄλλοτέ ποτε περιώνυμον θερινὴν διαμονὴν τῶν Κομνηνῶν Αὐτοκρατόρων, ὑφ' ὧν καὶ Δικαιόσημον ἐκαλεῖτο, ἄδηλόν μοι διὰ τί. Ἡ θέσις αὕτη εὑρίσκεται εἰς ὕψος 330 μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Εἶναι πυκνότατα σύσκιος, διότι ἀληθῶς κυριαρχοῦσιν ἐνταῦθα αἱ καρυαί, παρέχουσαι πλὴν τῆς σκιᾶς καὶ θέαν ἐξαίρετον. Εἶναι δὲ καὶ κατάρρυτος καὶ δροσερὰ καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εὐχάριστος, ὄντως ἀξία Αὐτοκρατόρων διαμονή. Ἐντεῦθεν ἡ κοιλὰς σχίζεται εἰς δύο. Καὶ τὸ μὲν δεξιὸν αὐτῆς, διαρρεόμενον ὑπὸ ἄλλου ποταμίου, ἀκολουθεῖ ἡ ἁμαξιτός, περὶ ἧς ἄρτι ἔλεγον, τὸ δὲ δεξιόν, ἐν ᾧ ὁ ὡραῖος Πυξίτης διαρκῶς ροχθεῖ, στρέφεται ἠρέμα πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ δι' ὁδοῦ βατῆς, ἐπιμελῶς ὅμως κατεσκευασμένης, φέρει πρὸς τὴν Μονὴν Σουμελᾶ. Ἐνταῦθα, κατὰ τὸ ἄκρον τῆς δροσερᾶς κώμης ταύτης, κατελύσαμεν ἐν πανδοχείῳ, οὗ ὁ ἄνω ὄροφος ἐτύγχανε καθάριος καὶ εὐμαρής, παρέχων πᾶσαν ἀνάπαυσιν. Προγευματίζομεν μετ' ὀρέξεως, ἀξίας τοῦ ὅλου τῆς ἐκδρομῆς ταύτης. Ἐγνωρίσαμεν δ' ἐκεῖ τὸν κ. Δημόκριτον Θεοφύλακτον, μέλος τῆς ἐξεχούσης ὁμωνύμου τραπεζουντιακῆς οἰκογενείας, παραθερίζοντά που ἐν τοῖς πέριξ καὶ κυνηγετοῦντα ἐνταῦθα. Κεῖνται δ' ἔνθεν κἀκεῖθεν τῶν Καρυῶν καὶ περαιτέρω ἐν τοῖς ἔμπροσθεν κῶμαι δροσεραί, εἰς ἃς προσφεύγουσιν οἱ Τραπεζούντιοι πρὸς ἀναψυχὴν κατὰ τὸ θέρος. Καὶ τὸ μὲν *Τζεβισλοὺκ* τυγχάνει τὸ ἐγγύτα-

τον τῇ πόλει ἐκ τῶν τοιούτων μερῶν. Μικρὸν δέ τι πέραν αὐτοῦ ὑπέρκειται ἡ ὡραία καὶ ἱστορικὴ Λειβερά. Μακρότερον δ' ἔτι, εἰς ἀπόστασιν 15 καὶ 18 ὡρῶν, κεῖνται ἡ ὀνομαστὴ Σάντα καὶ ἡ εὔανδρος Κρώμνη, ὅπου ἐπίσης μεταβαίνουσι πολλοί, οἱ πλεῖστοι ἴσως Τραπεζούντιοι, ἵνα παραθερίσωσιν. Ἐφέτος λόγου χάριν ἀπουσιάζουσιν ἐκ τῆς πόλεως εἰς τὰς ἐξοχὰς ὑπὲρ τὰς τετρακοσίας οἰκογένειαι. Ἐνταῦθά που ἔμεινε παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ καὶ ὁ κ. Γιαννηκαπάνης.

Ἤδη ἀπὸ τῆς χθὲς εὑρίσκονται ἐνταῦθα, τῇ ἀνεξαντλήτῳ προνοίᾳ τῶν ξεναγῶν ἡμῶν κ. κ. Μεταξᾶ καὶ Παπαδοπούλου, οἱ χρειώδεις διὰ τὴν περαιτέρω πορείαν ἵπποι μετὰ τῶν ἀγωγέων. Ἀλλ' εἰς τοὺς τέσσαρας ἡμᾶς προστίθεται ἐνταῦθα εἷς νεαρὸς καὶ εὐλύγιστος, εὐμαθὴς δ', ὡς διέγνωσα βαθμηδόν, ἀνθυπασπιστὴς *(μουλαζίμ)* τοῦ ἱππικοῦ, ἀστυνόμος τοῦ μέρους τούτου, Σαμπρῆ-Ἐφέντης, τοῦ 4ου Στρατιωτικοῦ Σώματος, τοῦ 21ου Συντάγματος, ἀκολουθούμενος καὶ ὑφ' ἑνὸς στρατιώτου τοῦ πυροβολικοῦ, ἐφίππου καὶ τούτου, Ἰμπραχήμ, ἀνήκοντος εἰς τὴν ἐνταῦθα φρουράν. Καὶ ὁ μὲν κ. Παπαδόπουλος παρέσχε μοι ἄλλην τινά, εὔλογον καὶ πιθανὴν ἐξήγησιν περὶ τῆς συνοδείας τοῦ Σαμπρῆ-Ἐφέντη καὶ τοῦ Ἰμπραχήμ, συνοδείας παραταθείσης καθ' ὅλην τὴν τετραήμερον διάρκειαν τῆς ἐκδρομῆς, συνοδείας προθύμου, ἀνεπιδείκτου καὶ λίαν χρησίμου. Ἐγὼ ὅμως ἐξήγησα αὐτὴν ὡς φιλόφρονα μέριμναν τῆς Α. Ἐ. τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Καδρῆ-Μπέη, πρὸς τιμὴν καὶ διευκόλυνσιν ἡμῶν. Οὕτω λοιπὸν καταρτισθείσης τῆς νέας συνοδείας ἡμῶν, ἐξελαύνομεν πρὸς τὴν περαιτέρω πορείαν ἔφιπποι, τῇ 8,30′ π. μ. καταλιπόντες τὴν ἁμαξιτὸν καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν βατὴν ὁδόν, τὴν πρὸς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τῆς Παναγίας Σουμελᾶ ἄγουσαν.

Μετὰ μικρὸν εὑρισκόμεθα, κάτωθεν τῶν ἀριστερᾷ ἡμῖν ὑπερκειμένων ὀρέων τῶν Δριλῶν, καθ' ὧν ἐξώρμησεν ἐκ Τραπεζοῦντος τὸ ἥμισυ τῆς στρατιᾶς τῶν Μυρίων τῇ ὑποδείξει καὶ συμβουλῇ τῶν ἀδιαλλάκτων αὐτοῖς Τραπεζουντίων, πρὸς προμήθειαν τροφίμων δι' ἁρπαγῆς. Ἡ τοποθεσία, ἣν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν, ἐφαρμόζει τέλεον πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ Μυριαγωγοῦ Ξενοφῶντος, ὅστις καὶ συνεξέδραμεν εὐτυχῶς· ἄλλως δεινὴν θὰ ὑφίσταντο ἐνταῦθα οἱ Ἕλληνες καταστροφήν. Καὶ δείκνυται ἡμῖν ὑπὸ τοῦ φιλοτίμως ἀρχαιολογοῦντος συνοδοιπόρου καὶ ξεναγοῦ κ. Μεταξᾶ ἡ ἀπορρὼξ «ἄκρα», εἰς ἣν κατέφυγον οἱ Δρίλαι, ὅτε ἑάλω τὸ ἔξω χωρίον, καὶ φαίνεται χαίνουσα ἡ «χαράδρα ἰσχυρῶς βαθεῖα», καὶ

ἐπικρέμανται «πρόσοδοι χαλεπαὶ πρὸς τὸ χωρίον», δι' ὧν ὤφειλον νὰ διέλθωσιν οἱ ἄνδρες «ἐφ' ἑνός», κατὰ τὸν στρατιωτικὸν ὅρον τοῦ Ξενοφῶντος, καὶ τὰ πάντα κεῖνται σαφῆ πρὸ ἡμῶν. Ἐνταῦθα δ' ὁ Ξενοφῶν διὰ τῆς ἐγνωσμένης στρατηγικῆς δεινότητος αὐτοῦ καὶ τοῦ πρὸς τοὺς οἰκείους ἐφαρμοσθέντος εὐφυεστάτου ἐκείνου τεχνάσματος, ὅπερ γινώσκουσιν οἱ μελετηταὶ τῆς ὡραίας ἱστορίας τῆς Καταβάσεως τῶν Μυρίων, κατώρθωσε νὰ κατισχύσῃ τῶν ἐχθρῶν καὶ ν' ἀποχωρήσῃ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀπωλείας, μετὰ πολλῶν δ' ἐφοδίων τροφῆς. Καὶ χαίρομεν, βλέποντες αὐτοὶ τοὺς τόπους τούτους, καὶ χαίροντες θαυμάζομεν τὴν ἀνδρείαν τῶν γενναίων ἐκείνων καὶ ἱκανοποιούμεθα διὰ τὴν τόσην ὁδὸν καὶ τὰς δυσκολίας, δι' ὧν ἀφικόμεθα ἐνταῦθα. Καὶ οἱ μὲν Μύριοι, ἐπαναστρέψαντες εἰς Τραπεζοῦντα, «ἀφίκοντο ἐπὶ τὸ στρατόπεδον πάντες σῷ ὄντες»[1]· ἡ δ' ἡμετέρα συνοδεία προχωρεῖ πρὸς τὰ ἄνω.

Ἀλλ' ἐντεῦθεν περίπου, πρὶν ἢ φθάσωμεν εἰς τὸ δεξιᾷ τῆς ὁδοῦ χωρίον Σπαλίτα, περὶ τὰ 800 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν κείμενον, ὤφειλον ἴσως ν' ἀποθέσω τὸν κάλαμον καὶ νὰ κλείσω δι' ἀποσιωπητικῶν τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ἵνα μὴ εὐτελίσω δι' ἀποπείρας ἀμαυρᾶς ἢ ἀτελοῦς ἀναπαραστάσεως τὴν θαυμασίαν εἰκόνα τῶν πέριξ μερῶν. Πᾶσα δ' ἀπεικόνισις, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρίστου ἐπιχειρουμένη χρωστῆρος, ὑπολειφθήσεται τῆς ἀληθείας κατὰ πολλοὺς παρασάγγας. Ἐν τούτοις ρίπτω ἐνταῦθα καὶ ἀτέχνως ὅλως γραμμάς τινας, ἔνθεν κἀκεῖθεν λαμβανομένας. Ἐπιχειρῶ δὲ τοῦτο, διότι νῦν εὑρίσκομαι μακρὰν αὐτῶν καὶ διότι, ἕνεκα τῆς παρελεύσεως ἓξ ὅλων μηνῶν, ἐλησμόνησα αὐτὰ ἐν μέρει, κατ' ἀκολουθίαν δὲ δύναμαι νὰ φθάσω μέχρι βαθμοῦ τινος· μέχρι τοῦ πραγματικοῦ βαθμοῦ τῆς καλλονῆς τίς θὰ ἐπεχείρει νὰ φθάσῃ! Καταπλήσσει ἐν πρώτοις ἔξοχον γεωλογικὸν φαινόμενον, ἀπότοκον οὐκ οἶδα τίνος περιόδου τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ φλοιοῦ τοῦ πλανήτου ἡμῶν: κρημνοὶ ὁλοκάθετοι, ἀποτελοῦντες ὡσεὶ δέσμας ράβδων ἢ κιόνων ὑπεργιγαντείων διαστάσεων καθ' ὕψος καὶ περίμετρον. Τοῦτο ἄνωθεν δεξιᾷ· ἀριστερᾷ ὁ Πυξίτης, κροτῶν καὶ ροχθῶν διαρκῶς· ἔμπροσθεν δέ, στενουμένης τῆς κοιλάδος, ὑψοῦνται βουνὰ ἀποτελοῦντα κώνους θαυμασίως κανονικούς, πεφυτευμένους ὑπὸ δαψιλεστάτης, αὐτόχρημα ὑλομανοῦς φύσεως ἰσομέτρως πάντοθεν, διὰ ποικιλωτάτων δένδρων τῆς τε

1. Ξενοφῶντος, Κύρου Ἀνάβ. Ε', 2, 1-32.

ἡμέρου καὶ κηπαίας φύσεως καὶ τῆς ἀγρίας καὶ δασοφιλοῦς ἰδιότητος ἀναμίξ. Διῆλθον τετράκις τὰ ὀνομαστὰ δάση τοῦ Τυρόλου· ἐπεσκέφθην ἐννεάκις τὴν Ἑλβετίαν καὶ εἶδον τὰς ἐν αὐτῇ Ἄλπεις κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν, ἀπὸ ὀρέων καὶ ἐκ χαραδρῶν ἢ κοιλάδων, ὡς ἡ περίκλυτος καὶ περικαλλὴς ἐκείνη τοῦ Ἰντερλάκεν παρὰ τὴν Βέρνην· ἔζησα ἐπὶ μῆνας παρὰ τὸν θαυμάσιον Μέλανα Δρυμὸν (Schwartzwald) τῆς Βυρττεμβέργης, ἀλλ' οὐδαμοῦ εἶδον τοιαῦτα δάση, ὡραῖα, ποικίλα, πυκνά, δροσερά, ἀναμεμιγμένα καὶ συμπεπλεγμένα μετὰ θαλερωτάτης χλωρίδος τοῦ θαμνώδους κόσμου, συμπεφυρμένα μετὰ τοῦ πλέγματος τῶν ἀναρριχωμένων ἢ ἑρπόντων φυτῶν καὶ τῆς παντοίας ἄλλης βλαστήσεως, ἀπὸ τῆς λεπτοτάτης βελονοειδοῦς χλόης μέχρι τοῦ μᾶλλον πλατυφύλλου εἴδους.

Ἐντεῦθεν τὸ χῶμα ἐξαλείφεται πλέον ἀπὸ τῆς ὄψεως, πλὴν ἢ ὅσον παρουσιάζει ἡ λωρὶς τῆς ὡραίας ὀφειοειδοῦς μὲν πολλαχοῦ, ἢ ἀνερχομένης καὶ κατερχομένης, ἀλλὰ πάντοτε εὐβάτου ὁδοῦ, ἀντικαθίσταται δὲ διὰ τοῦ ἀδιασπάστου πολυπρασίνου φυλλώματος. Μεγάλας ἐκτάσεις καλύπτει ἡ ὀρθοφυὴς καὶ βελονόφυλλος πεύκη καὶ ἡ πλατύφυλλος κλέρθος (κλήθρα), καὶ ἡ πτελέα καὶ σφένδαμνός τις εὐγενοῦς εἴδους καὶ ἡ κρανέα καὶ ὁ δενδρώδης ἐνταῦθα κατ' ἐξαίρεσιν πυξός, ὁ καὶ τὤνομα δοὺς εἰς τὸν ποταμόν, καὶ ὁ πλάτανος καὶ ἡ δρῦς καὶ ἡ καρποφόρος καρυὰ καὶ ἡ μεσπιλέα καὶ ἡ λεπτοκαρυὰ – *φουντουκιὰ* – καὶ ἰδίως ἡ ὑψικάρηνος καὶ οὐρανομήκης ὀξυά, ἡ τέρπουσα τὸν ὀφθαλμὸν διὰ τοῦ εὐθυτενοῦς κορμοῦ καὶ τοῦ λευκάζοντος φλοιοῦ καὶ τοῦ εὐθρόου φυλλώματος, καὶ καταπλήσσουσα ἐν τῷ συνόλῳ διὰ τοῦ τεραστίου ὕψους αὐτῆς. Ὑψηλότερον κυριαρχεῖ ἡ μακροστελέχης καὶ ἀείφυλλος καὶ φυλλάκανθος ἐλάτη, ἡ ἐπιφέρουσα μεταβολὴν εἴς τε τὸ περίγραμμα καὶ εἰς τὸ χρῶμα τῶν κορυφῶν τῶν γιγαντωδῶν τούτων κώνων. Ἐν τοῖς πέριξ δὲ πανταχοῦ ἕρπει βάτος εὐγενοῦς εἴδους ἐκτάκτως πλατύφυλλος, ἐν ᾧ κισσὸς γιγάντειος συμπλέκεται ἕως κορυφῆς ἐνίοτε τῶν δένδρων καὶ συμπεριβάλλει σφριγώδης καὶ βαθυπράσινος τρία ἢ τέσσαρα τούτων ὑπὸ ἓν πλέγμα. Παρ' αὐτὰ δὲ βλέπεις τὴν ὡραίαν καὶ λιγυρὰν ἀγράμπελην καὶ τὴν ὑπερπηχιαίαν ὁλοπράσινον πτέριν, ἥτις προδίδει τὴν ὕπαρξιν τῶν ὑδάτων, καὶ ὅταν ταῦτα δὲν ῥέωσιν εἰς τὸ ἐμφανές. Καὶ μεταξὺ πανταχοῦ ἀνθύλλια δροσερά, ἐπὶ μικρῶν ταπήτων χλόης, οὓς σχηματίζουσι τὰ παρὰ τὴν ὁδὸν σμικρό-

τατα κενὰ τῶν δένδρων καὶ θάμνων. Τελευταίους ἀναγράφω τοὺς δύο περικαλλεῖς δενδροειδεῖς θάμνους τοῦ Πόντου, τὸ εὐγενὲς βαθυπράσινον «ροδόδενδρον», πολλαχοῦ ἔτι καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν τοῦ ἔτους φέρον ἐπιχαρίτως ὡραιότατα τὰ λευκὰ καὶ ἐρυθρὰ ἄνθη αὐτοῦ, καὶ τὴν λεπτοφυᾶ «ἀζαλέαν τὴν ποντικὴν» μετὰ τῶν περικαλλῶν μεγάλων κιτρίνων ἀνθέων αὐτῆς, ἀμφότερα πυκνότατα φυόμενα ἐνταῦθα, εἴτε καλύπτοντα μόνα μεγάλας ἐκτάσεις, εἴτε ποικίλλοντα τὰς παρ' ἄλλων δένδρων καὶ θάμνων κατεχομένας κλιτύας τῶν βουνῶν καὶ τῶν λόφων. Συνήντησα δὲ αὐτὰ καὶ ἐνταῦθα καὶ κατὰ τὰς πορείας τῶν ἄλλων ἡμερῶν ἐπὶ ἐκτάσεων δεκάδων χιλιομέτρων ἀδιαλείπτως.

Εἰς ταῦτα προσθετέον τὸ βασίλειον τῶν ὑδάτων, ὅπερ ἐπιτίθησι πυκνῶς καὶ σχεδὸν συνεχῶς τὴν ἀργυρᾶν κορωνίδα αὐτοῦ εἰς τὸ ὅλον. Χαριέστατοι μικροὶ καταρράκται, ὡς ἀργυρᾶ νήματα, ποὺ μὲν κυλίονται διὰ τῶν πλευρῶν τῶν βουνῶν, κελαρύζοντες καὶ φλοισβίζοντες, ὡσεὶ ψάλλοντες καὶ ᾄδοντες τὸ θεσπέσιον ᾆσμα τῆς φύσεως, ποὺ δὲ πίπτουσιν ἀπὸ πετρῶν ἀπορρώγων καὶ ἠλιβάτων εἰς τὸ κενόν, ὅπου τὸ ὕδωρ ἀποτελεῖ ἀργυροῦν θύσανον ἄνω, κόνιν δ' ἀκτινοβόλον κατωτέρω, μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς τὸ ἔδαφος καὶ ἀναλάβῃ αὖθις τὴν ρευστὴν μορφὴν καὶ ἀπαρτίσῃ νέον αὖθις ρύακα ὑπὸ νέαν καλλονήν. Ἀλλαχοῦ δ' ἕρπουσιν ἠρέμα θροοῦντες διὰ τῆς χλόης καὶ μετὰ μικρὸν ἐξαφανίζονται ὑπὸ τὴν ἀπήχησιν τοῦ μινυρισμοῦ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ᾄσματος...

Τὸ θαυμάσιον τοῦτο θέαμα, οὗ μάτην προσπαθῶ νὰ παράσχω καὶ ἀμυδρὰν εἰκόνα, ἔχει καὶ συνέχειαν πολλαπλῆν. Τὸ μέν, πέραν, μακράν, εἰς τὰ βάθη, ὅπου ἀναφαίνονται τὰ περίεργα ἐκεῖνα μεγάλα καὶ ἀσκεπῆ βουνά, ὅλως γεώδη, τὰ μὲν κωνικά, ἄλλα δὲ φέροντα εὐρείας ἐκτάσεις ἐπιπέδους ἐπὶ τῶν κορυφῶν, ἢ ἔχοντα τὰς πλευρὰς ἐπικλινεῖς, πράσινα δὲ ὅλα ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τῆς ὑπάτης κορυφῆς, πράσινα κατὰ τὴν γλυκυτάτην ἀπόχρωσιν τοῦ χρώματος τούτου, ὡς θὰ ἦτο πρασίνη ἡ Ἐδὲμ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς δημιουργίας. Τὸ δέ, ἐγγὺς ἐνταῦθα πάλιν, ὅπου τὰ χωρία τῶν κατοίκων ἢ φαίνονται κάτω εἰς τὰς χαράδρας, ἢ ἐκτυλίσσονται ἐν ταῖς πλευραῖς τῶν βουνῶν, ἀναμὶξ μετὰ δένδρων καὶ κήπων καὶ λεπτοκαρυῶν, ἢ ἀναρριχῶνται ἐπὶ τῶν ἀδένδρων κορυφῶν τῶν βουνῶν, χωρία, ἀποτελούμενα πάντα ἐκ ξυλίνων οἰκιῶν, τῶν «μοσσύνων» ἐκείνων τοῦ Ξενοφῶντος. Ἑτέρωθι δ' αὖθις αἱ ἀγέλαι τῶν βοῶν πανταχοῦ ἐξ ἡμιλεύκων, ἢ ὡς τὰ πολλὰ λευκο-

στίκτων ἀγελάδων κάτω, ἡ μεγαλοπρεπὴς πτῆσις τοῦ τανυσιπτέρου λευκοῦ ἀετοῦ ἄνω, τέλος δὲ ἡ λαθραία που καί που ἐμφάνισις μετὰ δειλῶν *κόκκυ-κόκκυ* τοῦ κοσσύφου καὶ ἡ σύγχρονος σχεδὸν ἐξαφάνισις αὐτοῦ ὑπὸ τὰς πυκνὰς καὶ χλωρὰς λόχμας τῶν κρασπέδων τοῦ δάσους, καὶ πάλιν ὁ ρόχθος ἐνταῦθα, ἢ ὁ κελαρυσμὸς περαιτέρω τοῦ Πυξίτου— ταῦτα πάντα εἰσὶν ὄντως ὑπέρτερα περιγραφῆς, μόλις πιστευτὰ καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι, ἐν ᾗ ἐκτιλύσσονται καὶ ἀναπτύσσονται πάντοθεν καὶ πανταχόσε!

Οὕτως ὡδοιποροῦμεν ἐπὶ τέσσαρας ὥρας ἀπὸ τῶν Καρυῶν, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὴν πολυπόθητον Μονὴν τῆς Σουμελᾶς. Καθ' ὁδὸν συναντῶμεν ὁμίλους χωρικῶν, Χριστιανῶν ἢ Τούρκων, πρὸς οὕς, ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος τῆς ἀμφιέσεως καὶ τοῦ τιαροειδοῦς καλύμματος τῆς κεφαλῆς, ἀποροῦμεν, ὅταν προπορευώμεθα ἡμεῖς οἱ δύο ξένοι, ἐὰν πρέπῃ ν' ἀποτείνωμεν τὸν χαιρετισμὸν τουρκιστὶ ἢ ἑλληνιστί. Πολλάκις δὲ συνέβη ν' ἀπευθύνω τὸ «ὥρα καλή!», πρὸς μὴ ἐννοοῦντάς με Τούρκους, ἢ νὰ εὐχηθῶ πρὸς Χριστιανοὺς διὰ τοῦ τουρκικοῦ χαιρετισμοῦ «*Σαμπαχλὰρ χαῒρ ὀλσούν!*», ὅ ἐστιν: «εἴησάν σοι αἴσιαι αἱ πρωΐαι». Κατὰ περίεργον τρόπον ἀπαντῶσιν οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὸν χαιρετισμὸν τῆς «*ὥρας-καλῆς*». λέγοντες: «Εὐχαριστοῦμεν! Νὰ τὴν ἔχετεν καὶ σεῖς!» Φιλοφρόνως δ' ἀντιχαιρετῶσι καὶ οἱ Τοῦρκοι, ἀνταποδίδοντες τὸν χαιρετισμὸν προθύμως. Οἱ ὅμιλοι οὗτοι, οἰκογενειακοὶ ὡς τὰ πολλά, Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ἐναλλὰξ καὶ πιστῶν Μουσουλμάνων, ἐπιστρέφουσιν ἐκ τῆς Μονῆς τῆς Σουμελᾶς, ὅπου μετέβησαν σήμερον, Κυριακήν, ἢ καὶ ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τῆς χθές, ἵνα προσκυνήσωσι καὶ ἐπικαλεσθῶσι τὴν παρ' ἑκατέρων κατ' ἄλλον τρόπον ἀναγνωριζομένην ἰσχυρὰν βοήθειαν τῆς Παναγίας, προσφέροντες *ταξίματα*, ἢ τελοῦντες λειτουργίας, διότι ἀνεξαρτήτως φυλῆς ἢ θρησκεύματος, πάντες σέβουσιν αὐτὴν βαθέως, ἀφοῦ καὶ Σουλτᾶνοι εὐηργετήθησαν παρ' αὐτῆς καὶ ἀντευηργέτησαν τὸν Ναὸν καὶ τὴν Μονὴν εὐλαβῶς, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Ἴσως δὲ ἀλλαχοῦ τῶν σελίδων τούτων μοὶ δοθῇ ἄλλη πάλιν εὐκαιρία, ἵνα ἐξετάσω τὴν πολυποίκιλον λαογραφίαν τῆς διοικητικῆς ταύτης περιφερείας τοῦ Βαλῆ τῆς Τραπεζοῦντος Καδρῆ-Μπέη, καὶ τὴν συνανάμιξιν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων μέχρι βαθμοῦ τελείας συγχύσεως.

Ἀνερχόμενοι διαρκῶς, μετηλλάξαμεν δὶς τὴν ὄχθην τοῦ Πυξίτου, δὶς διελθόντες αὐτὸν ἐπὶ ξυλίνων γεφυρῶν, αἵτινες διὰ λόγους ἀσφαλείας

καὶ αὐτῶν καὶ τῶν διαβατῶν ἐν ὥραις θυελλῶν καὶ καταιγίδων εἰσὶ περιπεφραγμέναι κατὰ τὰ πλάγια καὶ ἐστεγασμέναι ἄνωθεν. Τέλος δέ, κατεχόμενοι ὑπὸ θαυμασίων ἐντυπώσεων, ὑπὸ ἀρίστους ἀληθῶς ὅρους καὶ ἔμπλεοι χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης, ἐφθάσαμεν μετὰ ὀξεῖαν καὶ μεγαλοπρεπῆ καμπὴν τοῦ Πυξίτου καὶ παντὸς τοῦ ὑπὲρ τὰ χίλια μέτρα ὑψηλοῦ καὶ καθέτως ὑπερκειμένου ὑπομέλανος ὄρους, ἐφθάσαμεν αἴφνης εἰς τὸν κάτωθι τοῦ ἱεροῦ ἱδρύματος σταθμὸν Κουδούκ, 1070 μ. ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, τῇ 12,30′ τῆς μεσημβρίας. Ὁ σταθμὸς οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ φυλακείου, ὑδραλέτου, κλιβάνου, καπηλείου καὶ καφφενείου, ἐν οἷς διαιτῶνται οἱ ἐργαζόμενοι δι᾽ αὐτὰ ἄνδρες. Φύλακες δ᾽ εἰσὶν ἐνταῦθα τέσσαρες, ὧν οἱ μὲν τρεῖς Τοῦρκοι, ἄνδρες τῆς Κυβερνήσεως, εἷς δὲ μισθωτὸς τῆς Μονῆς, Χριστιανός. Ὁ σταθμὸς κεῖται ὅλως ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ὡραίου Πυξίτου, ὅστις ἐνταῦθα κροτεῖ παταγωδέστερον, καθιστῶν δυσχερῆ τὴν διὰ λόγου συνεννόησιν. Καὶ ἐνταῦθα ἔτι, εἰς τοῦτο τὸ ὕψος, καὶ ἔτι ὑψηλότερον, ἁλιεύονται ἐν αὐτῷ οἱ εὐγενεῖς καὶ εὔγεστοι ἀτταχεῖς (*πέστροφαι*). Οἱ ἰχθύες οὗτοι ἀναπλέουσιν ἀκατάσχετοι τὸν ποταμόν, οὔτε ὑπὸ τοῦ ῥεύματος ἐμποδιζόμενοι, οὐδ᾽ ὑπὸ τῶν συχνῶν καταρρακτῶν ἀνακοπτόμενοι, διότι τούτους ἀναβαίνουσι πηδῶντες.

Ὕπερθεν τῆς Κουδούκ ἐπικρέμαται ἡ Ἱερὰ Μονὴ εἰς ὕψος 250-300 μέτρων, ὕψος ἀπότομον, πρὸς ὃ φέρει ἀνάντης, σχεδόν τι ὄρθιος δρόμος διὰ πυκνοῦ, ποικιλοδένδρου δάσους. Οἱ ἰδόντες τὴν ἐν Καλαβρύτοις Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου δύνανται νὰ φαντασθῶσιν εὐχερῶς τὴν θέσιν καὶ τὴν κατασκευὴν τῆς Μονῆς Σουμελᾶ, προστιθέντες ὅμως πολὺ εἰς τὸ ἀπότομον τῆς ἀναβάσεως καὶ πλοῦτον ἄπειρον δασῶν καὶ φυσικῆς καλονῆς. Ἀνερχόμεθα ἢ ἀναρριχώμεθα δι᾽ ἑλικωδεστάτης ὁδοῦ ἢ ἀτραποῦ ἐν μέσῳ πυκνοτάτων καὶ ποικίλων δένδρων, καὶ φθάνομεν εἰς τὴν βάσιν τῆς εἰσόδου, ὅπου ἐκτείνεται μικρά τις ἐπίπεδος ἔκτασις, ἐν ᾧ εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ παρακειμένου βράχου ἐξελίσσεται σειρὰ ὅλη θόλων, ὑποβασταζόντων τὸ τεχνικῶς εἰσδύον εἰς τὴν Μονὴν ὑδραγωγεῖον, συγχρόνως δὲ χρησιμοποιουμένων εἰς σταύλους, κατοικίας τῶν ὑπηρετῶν καὶ ἀποθήκας βαρέων εἰδῶν. Ἡ κλίμαξ, λιθίνη νῦν, καλῶς ἐκτισμένη καὶ πολύβαθμος, φέρουσα εἰς ὕψος πολύ, ἀνάγει εἰς εἴσοδον, τὴν μόνην ἕνεκα περιέργου τινὸς τομῆς τοῦ βράχου ἐπιτρεπομένην πρόσβασιν, ἥτις, διὰ τοίχου καὶ θύρας συμπληρωθεῖσα, ἀσφαλίζει τὴν ἀνάβασιν καὶ προστατεύει τὴν Μονήν. Διὰ ταύτης δὲ εἰσελθὼν τις κατα-

βαίνει αὖθις διπλασίως, ἵνα εὑρεθῇ ἐν τῇ Μονῇ. Ὕψος ἐνταῦθα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν 1320 μέτρα.

Οἷον κατασκεύασμα τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης! Οἵα ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς θέας αὐτοῦ! Οἵα ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐγγιγνομένη εἰς τὴν ψυχὴν κατάπληξις! Οἷον δὲ καὶ τὸ ἐντεῦθεν θέαμα πρὸς τὰ κάτω, ὅπου χαίνει ἡ βαθεῖα χαράδρα, καὶ πρὸς τἄνω, ὅπου ἐξακολουθεῖ ὑψούμενος ὁλοκάθετος καὶ κοῖλος ὁ μέλας βράχος ἐπὶ ἑκατοντάδας μέτρων! Οἵα ἡ θέα πρὸς τ' ἀπέναντι ὡραῖα βουνά, κατάφυτα, ποικίλα τὸ χρῶμα, ἀλλὰ πάντοτε πράσινα! Καὶ ὁ Πυξίτης ἀκούεται μέχρις ἡμῶν, εἰς τοῦτο τὸ ὕψος, ἐρίγδουπος. Ὅτε δὲ εἰς ταύτας, τὰς ἐκ τῶν πρώτων στιγμῶν ἰσχυρὰς ἐντυπώσεις, προσετέθη καὶ ὁ ἦχος τῶν κωδώνων, κρουομένων συνήθως ἐπὶ τῇ ἀφίξει ξένων, καὶ ἡ ἀντήχησις εἰς τὰς φαινομένας πλευρὰς τῶν βουνῶν καὶ τὰς ἀφανεῖς ρωγμὰς τῶν χαραδρῶν, τότε ὑπερκόσμιόν τι αἴσθημα κατέλαβε τὴν ψυχήν μου καὶ ἐνεθυμήθην, ὅτι εἶχε πληρέστατα δίκαιον ὁ Φαλλμεράϋερ ἐκεῖνος, ὁ περιηγηθεὶς τὸ πλεῖστον τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ γνωρίσας πλείστας ἄλλας χώρας τοῦ κόσμου, ἐπὶ πολὺ δὲ παραμείνας καὶ ἐν τῇ Μονῇ Σουμελᾶ, ὅτε συνέγραφε τὴν «Ἱστορίαν τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος», λέγων που ἐν κατακλεῖδι τῆς περιγραφῆς τῶν πέριξ περὶ τῆς θέσεως τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ταύτης: «Οὐδὲν μέρος τυγχάνει ἐν τῷ κόσμῳ προσφορώτερον »πρὸς ἵδρυσιν τοιούτου θρησκευτικοῦ ἀναχωρητηρίου, ἢ οἱ πλήρεις μα»γείας δρυμῶνες οὗτοι τοῦ κολχικοῦ ὄρους Μελᾶ» [1].

---

1. J. Ph. Fallmerayer: Original-Fragmente ect. zur Geschichte des Kaiserthnms Trapezunt, I. Abtheil. S. 55.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

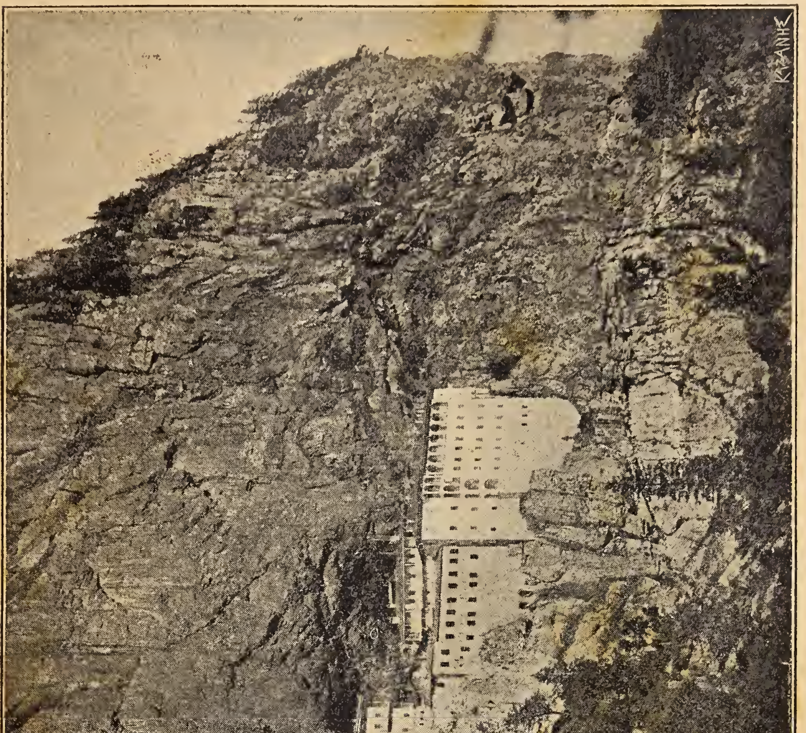
Ε΄

Η ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΟΥΜΕΛΑ

ΥΠΟ τοιούτων κατεχόμενοι ζωηρῶν καὶ ἐξαρτικῶν ἐντυπώσεων, ἀνήλθομεν τὰς πολλὰς βαθμίδας τῆς λιθοκτίστου κλίμακος, εἰσήλθομεν διὰ τῆς περιέργου ἐκείνης εἰσόδου καὶ κατήλθομεν τὴν ἐξ ἑκατὸν περίπου βαθμίδων ἐσωτερικὴν κλίμακα. Ἐκεῖ ἀνέμενεν ἡμᾶς εὐγενῶς καὶ ὑπεδέχθη λίαν φιλοφρόνως ἡ Α. Πανοσιότης ὁ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς καὶ Πατριαρχικὸς Ἔξαρχος κ. Ἰγνάτιος Σπινθηρόπουλος, Ἀρχιμανδρίτης, χειροτονηθεὶς εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον *«ἐξ ὀφφικίου»* τῷ 1898 παρ᾿ αὐτοῦ τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίνου Ε΄ καὶ παρ᾿ αὐτοῦ διορισθεὶς ἀπ᾿ εὐθείας Ἡγούμενος. Εἶναι νεώτατος, ὑψηλὸς μᾶλλον, ἰσχνός, εὐγενὴς τὴν ὄψιν καὶ κοσμιώτατος τὸ ἦθος, ἐγκρύπτων πολλὴν ἀξίαν ἐν ἄκρᾳ μετριοφροσύνῃ. Εἰσήχθημεν εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῶν ξένων, ἣν περιβάλλουσι δύο μέγιστα ἀνάκλιντρα *(καναπέδες)* ἔνθεν καὶ ἔνθεν σχήματος Γ καὶ ˥, καταλείποντα θέσιν ἐλευθέραν εἰς δύο παράθυρα, αὐτόχρημα αἰωρούμενα ὑπὲρ τὸ ἐκπληκτικὸν ἐκεῖνο χάος. Πανταχοῦ εἰσιν ἐπεστρωμένοι βαρύτιμοι περσικοὶ τάπητες, ἐπί τε τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν ἀνακλίντρων. Ἀπὸ τῆς ὀροφῆς κρέμαται μεγάλη λυχνία πετρελαίου. Ὀλίγα τινὰ ἄλλα ἀντικείμενα καὶ σκεύη συμπληροῦσι τὴν σοβαρὰν διακόσμησιν τῆς αἰθούσης. Ἐκεῖ ἐγένοντο ἡμῖν φιλόφρονες περιποιήσεις. Μετὰ μικρὸν ὡδηγήθημεν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Πανοσιωτάτου Προηγουμένου κ. Παρθενίου Σπινθηροπούλου, ἀνδρὸς ἡλικίας μικρόν τι ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα, ἀκμαιοτάτου, νοήμονος καὶ πολυπείρου, βαθέως

δὲ τουρκομαθοῦς, ἡγουμενεύσαντος ἐν Σουμελᾷ κατὰ τὰ ἔτη 1882-1894. Παρὰ τὴν διαφορὰν τῆς ἡλικίας, τυγχάνει ἀνεψιὸς τοῦ νεκροῦ Ἡγουμένου. Καὶ παρ' αὐτῷ νέαι φιλοφροσύναι εἰλικρινεῖς καὶ ἀπέριττοι. Ἐκ τῶν λοιπῶν Μοναχῶν εἷς μόνος συμπαρίστατο τῷ Ἡγουμένῳ, χάριν ἡμῶν, ὡς ὑποθέτω, ὁ ὁσιώτατος κ. Δοσίθεος Στεφανίδης ἐκ Σάντας, ἀσκητεύσας ἐν Ἄθωνι, ὅπου ἐσπούδασε καὶ ἁγιογραφικήν. Ἀξιόλογος ἐν πᾶσιν. Μετὰ μικρὰν δ' ἐν ὕπνῳ ἀνάπαυσιν, ἐπιβαλλομένην ἐκ τῶν κόπων δεκαώρου ποικίλης πορείας, ἐμοὶ δ' ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς ἀϋπνίας, ἑτοιμαζόμεθα νὰ προσέλθωμεν εἰς τὸν Ναὸν πρὸς προσκύνησιν τῆς Παναγίας, νὰ παραστῶμεν εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὴν Βιβλιοθήκην καὶ τὸ Κειμηλιοφυλακεῖον τῆς Μονῆς. Πρὸ τούτων ὅμως μοὶ παρέχεται ἡ εὐκαιρία νὰ ῥίψω βλέμμα ἐρεύνης τοπικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐπὶ τὸν σεπτὸν τοῦτον χῶρον καὶ καταγράψω ἐν ὀλίγοις τὰς ἐντυπώσεις καὶ πληροφορίας μου. Ἀλλὰ καὶ τούτου πρότερον, ἀναπολῶ ἐνταῦθα εὐφροσύνως καὶ νῦν, ὅτε γράφω, τὴν μεγάλην χαράν, ἥτις μὲ κατεῖχεν, ὅταν, ἐξυπνήσας καὶ ἀναλαβὼν ἐκ τοῦ κόπου, ἀνελογιζόμην ὅτι ἐπὶ τέλους εὑρίσκομαι εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τῆς Σουμελᾶς. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὴν εὐχαρίστησιν ἐκείνην!

Ἐπὶ ἀποτόμου καὶ ὀρθίας πλευρᾶς τοῦ ὄρους Μελᾶ, ὑψουμένης εἰς 600 μέτρα καὶ πλέον, ὑπάρχει τεραστία σπηλαιώδης κοιλότης, διαμέτρου ἑκατὸν περίπου μέτρων, ὡς γιγαντιαία τις κόγχη, στενουμένη ἐφ' ὅσον εἰσχωρεῖ εἰς τὸν βράχον καὶ καταλήγουσα εἰς μικρὸν βαθὺ σπήλαιον. Ἐκεῖ ἐπὶ τῶν κάτω ἀνωμάλων χειλέων τοῦ ἀνοίγματος τούτου, ἐπὶ τῆς σκολιᾶς καὶ ἀποτόμως κεκλιμένης ἐπιφανείας τῆς κόγχης, ἐθεμελιώθησαν μετὰ κόπων καὶ κινδύνων βάθρα ἰσχυρά, ἐκτίσθησαν τοῖχοι, ᾠκοδομήθησαν ναοὶ καὶ παρεκκλήσια καὶ δώματα καὶ οἰκήματα, ἐλαξεύθησαν ἐν τοῖς βράχοις τάφοι καὶ ἀπετελέσθη συνοικία ὅλη, ἡ ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Σουμελᾶς. Τὸ ὅλον ἀποτελεῖται ἐκ πολυδαιδάλου συμπλέγματος ὑπογείων, ὀρόφων, οἵτινες ἀλληλεπίκεινται πού μὲν ἀνὰ τρεῖς, πού δὲ ἀνὰ πέντε, ἐκ δώμων, ἐξ ἀνδήρων, ἐκ διαδρόμων στενῶν ἢ ὀφιοειδῶν, πάντων ὅμως εὐφυῶς καὶ πρακτικῶς προσηρμοσμένων εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν τοῦ κρημνοῦ. Ταῦτα δ' ἐκπροσωποῦσι ῥυθμοὺς καὶ ἰδιώματα ἀρχιτεκτονικῶς διαφέροντα ἀλλήλων κατὰ αἰῶνας ὅλους. Ὑπὸ νεω-

Ἡ Μονὴ τῆς Παναγίας Σουμελᾶ. Γενικὴ ἄποψις

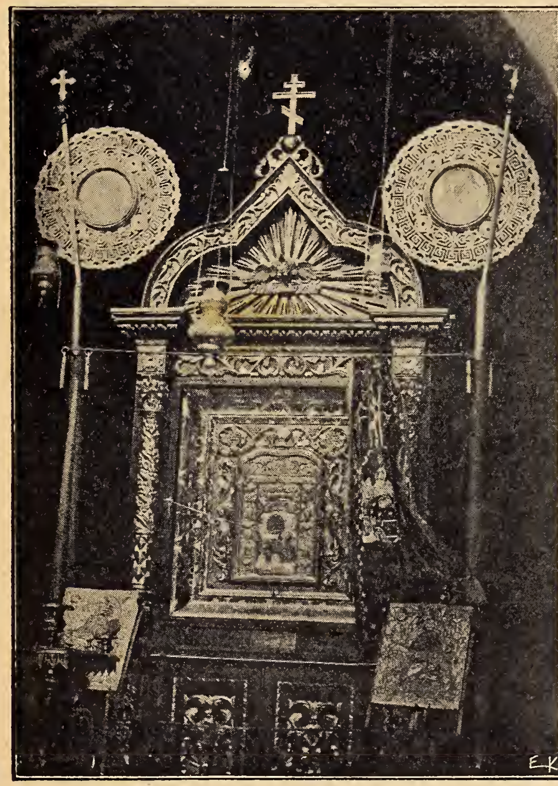
τατόν τι κτίσμα τῶν τελευταίων ἐτῶν εὑρίσκεται κατασκεύασμα τοῦ ΙΕ′, ἢ τοῦ ΙΒ′, ἢ καὶ τοῦ Θ′ αἰῶνος. Τὸ σύνολον ὅμως ἀποβαίνει εὔκολον, εὔχαρι, ὡραῖον. Ἡ κυρία πλευρὰ τοῦ μεγίστου οἰκοδομήματος παρουσιάζει ὕψος πολλῶν δεκάδων μέτρων καὶ πέντε ὀροφάς, ἐν ᾧ πολὺ καὶ ὑπ᾽ αὐτὰς ἐκτείνεται ὁ θεμελιώδης τοῖχος. Ἡ πλευρὰ αὕτη τῶν κτιρίων, ὡς καὶ ἡ τοῦ ὅλου βράχου, βλέπει πρὸς ἀνατολάς. Ἀπὸ παντὸς σημείου τῆς Μονῆς, εἴτε χαμηλοῦ, εἴτε ὑψηλοῦ, εἴτε ἐξώτερον, εἴτε βαθύτερον κειμένου, κυριαρχεῖ ἡ θαυμασία πρὸς τὰ κάτω καὶ τὰ πέραν ἄποψις. Ἀλλ᾽ ἡ ἀπὸ τῶν ἀκροτάτων καὶ ἐξωτάτων, τῶν ἀκριβῶς ὑπὲρ τὸ χεῖλος τοῦ βαράθρου κειμένων δωμάτων ἢ ἀνδήρων θέα προξενεῖ μεγαλοπρεπῆ ἐντύπωσιν, ἐν ταὐτῷ δὲ καὶ ἴλιγγον, ὅν τινες τῶν συνοδοιπόρων μου δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποστῶσιν. Ἐνθουσιώδης θαυμαστὴς καὶ ἐκτιμητὴς τοῦ ἐξόχου θεάματος μοὶ ἀποκαλύπτεται ὁ ἀξιόλογος *Μουλαζίμης* Σαμπρῆ-Ἐφέντης, λάτρης, ὡς φαίνεται, τοῦ ἐν ὑπαίθρῳ βίου καὶ τῶν φυσικῶν καλλονῶν, ὁ ὀξυδερκὴς στρατιώτης.

Ἀλλὰ πῶς ἱδρύθη ἐνταῦθα ἡ Ἱερὰ Μονὴ αὕτη; Ἰδοὺ ἐν ὀλίγοις, ἐν βραχυτάτοις: Ἐκ τῶν περισωθεισῶν μέχρις ἡμῶν, κατὰ τὴν ἱερὰν παράδοσιν; τριῶν εἰκόνων τῆς Παναγίας, φερούσης ἐν ἀγκάλαις τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἃς ἔγραψεν ἰδιοχείρως ὁ ἱερώτατος ἀπόστολος Λουκᾶς, ἡ μὲν εὑρίσκεται ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ἐν Πελοποννήσῳ· ἡ δευτέρα ἐν τῇ ὀνομαστῇ ἐπίσης Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ἐλεούσης ἐν τῷ ὄρει Κύκκῳ τῆς μεγαλονήσου Κύπρου· ἡ δὲ τρίτη, καὶ δὴ ἡ ἐπιμελέστερον ἐξειργασμένη, κοσμεῖ καὶ δοξάζει τὴν Ἱερὰν Μονὴν ταύτην τῆς Παναγίας Σουμελᾶς[1]. Ὅτε ὁ ἀπόστολος Λουκᾶς ἀπέθανεν ἐν Θήβαις, ἡ εἰκὼν αὕτη, εὑρεθεῖσα τότ᾽ ἐκεῖ παρ᾽ ἐκείνῳ, ἐπανήχθη αὖθις εἰς Ἀθήνας, ὅπου καὶ πρότερον ἀνῆκεν, ἐξ Ἀθηνῶν δὲ μετηνέχθη κατὰ θείαν ἔμπνευσιν καὶ ὑπόδειξιν, ὑπὸ τῶν εὐσεβεστάτων μοναχῶν Βαρνάβα καὶ Σωφρονίου—τέως Βασιλείου καὶ Σωτηρίχου, θείου καὶ ἀνεψιοῦ—τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸ ὄρος τοῦτο τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Πόντου «Μελᾶ», καὶ δὴ εἰς τὸ σπήλαιον, ἐν ᾧ νῦν ἡ Ἱερὰ Μονή, ἥτις ἱδρύθη οὕτως τῷ 386 μ. Χρ. ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου. Διὰ τοῦτο καὶ «Ἀθηναία» ἐκαλεῖτο ἐπὶ μακρὸν ἡ Παναγία

---

1. Fallmerayer Original-Fragmente, σελ. 150, XXV.

τῆς Σουμελᾶς. Ἡ μακρὰ καὶ λίαν συγκινητικὴ ἱστορία τῆς μετακομιδῆς τῆς εἰκόνος καὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς Μονῆς ταύτης δὲν δύναται δυστυχῶς νὰ εὕρῃ ἐκτενῆ θέσιν ἐν ταῖς σημειώσεσι ταύταις. Ἀναγράφω μόνον, ὅτι οἱ δύο ἐκεῖνοι Πατέρες καὶ ἱδρυταὶ τῆς Μονῆς ἔζησαν μέχρι τοῦ ἔτους 412 καὶ ἀπέθανον ἀμφότεροι τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Ὁ δὲ Βαρνάβας, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ καταλειφθείσῃ διαθήκῃ, ὑπογράφε-

Ἡ ἐν τῇ Μονῇ εἰκὼν τῆς Παναγίας

ται: *Βαρνάβας ἐξ Ἀθηνῶν*. Ἔγραψε δὲ τὴν διαθήκην αὐτοῦ, *Βοηδρομιῶνος ὀγδόῃ μεσοῦντος ͵ΕϡΚ'* (412).

Μετὰ καιρὸν ἡ Μονὴ ἐλεηλατήθη καὶ κατεστράφη ὑπὸ ληστῶν καὶ ἠρημώθη τέλεον, ὥστε ἐπὶ μακρόν τινα χρόνον οὔτε λόγου ἠξιοῦτο. Ἀλλὰ πάλιν ἀνασυνεστήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰῶνος, καὶ δὴ τῷ 644 μ. Χριστόν, διὰ θαύματος τῆς Παναγίας καὶ κατὰ θείαν ἔμπνευ-

σιν εὐσεβεστάτου Χριστιανοῦ, τοῦ πατρὸς Χριστοφόρου, γενομένου αὐτόθι ἱερομονάχου καὶ ἡγουμένου, ἁγιάσαντος δὲ καὶ ἑορταζομένου τῇ 8ῃ Ἰανουαρίου. Ἔκτοτε διετηρήθη διηνεκῶς ἐν ὑπάρξει μέχρι τοῦδε.. Ἀλλ' ἐγὼ ὀφείλω νὰ παραδράμω ἄλλας λεπτομερεστέρας ἀναγραφάς, καταλείπων αὐτὰς τοῖς ἱστορικοῖς. Καὶ ἔγραψαν πολλοὶ περὶ τῆς περικλύτου ταύτης Μονῆς, καὶ ξένοι καὶ ἡμεδαποί, καὶ ἀρχαιότεροι καὶ νεώτεροι, εἴτε ἐν συγγράμμασι περὶ τοῦ Πόντου καθόλου, εἴτε καὶ εἰδικῶς περὶ αὐτῆς. Ἐκτενέστερον ὅμως καὶ συστηματικώτερον ἔγραψεν ὁ ἄλλοτε καθηγητὴς ἐν Τραπεζοῦντι, νῦν δὲ διακεκριμένος ἠλεκτρολόγος ἐν Ἀθήναις καὶ ὑφηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου κ. Ἐπαμ. Θ. Κυριακίδης, ἐντολῇ τῶν Πατέρων τῆς Μονῆς, φιλοτίμῳ δὲ δαπάνῃ τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι ἀξιοτίμου βιβλιοπώλου κ. Εὐκλείδου Γεωργιάδου [1].

Περιορίζομαι δ' ἐγὼ ἐνταῦθα διὰ τοὺς ἐμοὺς ἀναγνώστας, τοὺς μὴ ἀναδιφῶντας τὰς ἱστορίας, εἰς τὰ βραχέα ταῦτα : ὅτι ἐκ παλαιοτάτης ἐποχῆς ἐτύγχανεν ἡ Μονὴ αὐτὴ ἐξόχου σεβασμοῦ παρά τε τῶν ἐγγὺς καὶ τῶν μακράν· ὅτι οἱ Αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐπροίκισαν αὐτὴν διὰ προνομιῶν, ἃς ἀπένειμαν διὰ Χρυσοβούλλων Λόγων· ὅτι οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι ἀπέδιδον αὐτῇ ὑψίστην σπουδαιότητα καὶ περιέβαλλον διὰ μεγίστου κύρους, ἐκ δικαίας ἐκτιμήσεως πρὸς τὴν ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας ἀποστολὴν αὐτῆς ἐν τῷ Πόντῳ καθόλου· ὅτι μετὰ ταῦτα οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Τραπεζοῦντος, ἐγγύτατα αὐτῇ διαμένοντες καὶ συχνῶς ἐπισκεπτόμενοι αὐτήν, ἐπλούτιζον καὶ ἐμεγέθυνον διὰ νέων κτισμάτων, ἐπεδαψίλευον νέα καὶ εὐρέα προνόμια, καὶ προσέφερον πλούσια καὶ πολύτιμα δῶρα· ὅτι δὲ τέλος, ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότατον, αὐτοὶ οἱ Σουλτᾶνοι, μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν δύο Αὐτοκρατοριῶν, Βυζαντιακῆς καὶ Τραπεζουντιακῆς, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εὐηργέτησαν αὐτὴν μεγαθύμως, ἐπεκτείναντες τὰ ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατόρων κεχορηγημένα προνόμια, ἅτινα καὶ νῦν ἔτι διατηροῦνται ἀκέραια· ἐστέγαζον διὰ χαλκοῦ καὶ ἀργύρου τὸν Ναόν· ἀπέστελλον εὐσεβῆ δῶρα καὶ συνελόντι εἰπεῖν πᾶσαν ἀπένεμον τιμήν. Πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν οἱ ἐπιμελῶς φυλασσόμενοι ἐν μεταλλικοῖς κιβωτίοις μακροὶ

1. «Ἱστορία τῆς παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα Ἱερᾶς, Βασιλικῆς, Πατριαρχικῆς, Σταυροπηγιακῆς Μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς **Σουμελᾶς**». (Ἀθῆναι, 1898. σελίδες 299, μετὰ παραρτήματος α'—ξθ').

καὶ πολυέλικτοι κύλινδροι *Χρυσοβούλλων Λόγων* τῶν Αὐτοκρατόρων, *Σιγγιλίων* τῶν Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν καὶ *Φιρμανίων* τῶν Σουλτάνων. Μετ' ἰδιαιτέρας δ' εὐγνωμοσύνης ἀναγράφονται εἰς τὰς ἱστορικὰς δέλτους τῆς Μονῆς τὰ ὀνόματα τῶν κραταιῶν Σουλτάνων, ὅσοι εὐηργέτησαν αὐτήν. Εἰσὶ δ' οὗτοι κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν οἱ ἑξῆς :

Βαγιαζὴτ Β' (1481).
Σελὶμ Α' (1512).
Σελὶμ Β' (1566).
Μουρὰτ Γ' (1574).
Ἰβραὴμ Α' (1640).
Μωάμεθ Δ' (1648).
Σουλεϊμὰν Γ' (1687).
Μουσταφᾶς Β' (1695).
Ἀχμὲτ Γ' (1703) διὰ δύο φιρμανίων.

Ἅπαντα τὰ πολύτιμα ἔγγραφα ταῦτα σῴζονται καὶ νῦν, φυλασσόμενα ἐπιμελῶς ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Μονῆς, ἐντὸς μεταλλίνων θηκῶν καὶ σιδηρῶν κιβωτίων. Ἀλλὰ πλὴν τούτων πρὸς πάντας τοὺς ἀνελθόντας εἰς τὸν Αὐτοκρατορικὸν Θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἴκοσι καὶ ὀκτὼ Σουλτάνους ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη, διότι πάντες ἐσεβάσθησαν τὰς θελήσεις τῶν προγόνων αὐτῶν καὶ ἐτήρησαν ἀπαρασαλεύτως τὰ τεθεσπισμένα παρ' ἐκείνων.

Πρὶν ἢ ὅμως ἀνελίξω τινὰς τῶν πολυελίκτων καὶ πολυτίμων τούτων παπύρων, πρὶν ἢ ἀναδιφήσω τὰς δέλτους τῆς Μονῆς, ἵν' ἀποσπάσω ἐξ αὐτῶν βαρυσημάντους ἐκφράσεις ὑπὲρ αὐτῆς, ἢ χαρακτηριστικὰς εἰδήσεις περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἱεροῦ ἱδρύματος, δέον νὰ σημειώσω ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς θέσεως καὶ περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Μονῆς. Τὸ ὄρος ἐκεῖνο τῆς Κολχίδος, εἰς ὅ, διαταχθέντες δι' ὀπτασίας οἱ Ἀθηναῖοι μοναχοί, ἐκόμισαν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, ἀποτελεῖ μέρος τῆς οροσειρᾶς τοῦ Παρυάδρου, ὅστις παρεντίθησι τὸν μέγαν κατὰ μῆκος καὶ πλάτος ὄγκον αὐτοῦ μεταξὺ τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Πόντου. Ὁ Στράβων, γνώστης ἀκριβὴς τοῦ τόπου τούτου, ἅτε καταγόμενος ἐκ τοῦ Πόντου, καὶ δὴ ἐξ Ἀμασείας, λέγει περὶ τοῦ Παρυάδρου ὅτι, «ποιεῖ τὸ ἑωθινὸν τοῦ Πόντου πλευρόν» [1]· ὄντως δ' ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τῆς παρα-

1. Στράβ. ΙΒ', 548 (18).

λίας, ἐπὶ ἐκτάσεως ἑκατὸν χιλιομέτρων καὶ ἐπέκεινα, καὶ εἶναι «μέγα ὄρος πολυσχιδές», ἡ δὲ κατ' αὐτὸν χώρα «πᾶσα ὀρεινή, ἔνυδρός τε καὶ ὑλώδης καὶ ἀπότομος, φάραγξι καὶ κρημνοῖς διειλημμένη πολλαχόθεν»[1]. Τὸ μέρος δὲ τοῦτο τοῦ Παρυάδρου, ὅπου ἐλθόντες ἔκτισαν τὴν Ἱερὰν Μονὴν οἱ δύο Ἀθηναῖοι Μοναχοί, καλεῖται ὄρος *Μελᾶ*. Κατὰ τὴν Τραπεζουντιακὴν διάλεκτον, ἡ ἔκφρασις «εἰς τοῦ» γενικῶς προφέρεται «σσοῦ»· οὕτω δὲ περὶ τῆς Μονῆς ἐκείνης καὶ τῆς Παναγίας, ἀντὶ νὰ εἴπωσιν «ἡ Παναγία εἰς τοῦ Μελᾶ», ἢ «ἡ Παναγία 'ς τοῦ Μελᾶ», προφέρουσιν «ἡ Παναγία σσοῦ Μελᾶ» [2]. Βαθμηδὸν δ' ἔλαβεν ἡ ἔκφρασις αὕτη τὸν τύπον ἐπιθέτου : «Παναγία *Σουμελᾶ*»· εἶτα δ' ἐγένετο «Παναγία ἡ Σουμελᾶ». Νῦν ἡ Σουμελᾶ ἐγένετο κύριον ὄνομα γυναικός, κατὰ μετάθεσιν τοῦ τόνου εἰς τὴν παραλήγουσαν, *Σουμέλα*, ὅ ἐστιν ἴσον πρὸς τὸ Μαρία· διὸ καὶ κατὰ τοὺς ὑπάρχοντας στίχους :

Μαρία λὲν τὴν Παναγιά,
Μαρία λὲν καὶ 'σένα...

ἐγένοντο κατ' ἀπομίμησιν καὶ οἱ ἑξῆς, οὓς ἤκουσα ἐκεῖ που ᾀδομένους :

Σουμέλα λὲν τὴν Παναγιά,
Σουμέλα λὲν καὶ 'σένα...

Καὶ νῦν παρατίθημι συγκεκριμένα τινὰ γεγονότα ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Μονῆς κατὰ τοὺς πέντε ἢ ἓξ τελευταίους αἰῶνας, ἐν οἷς προέχουσι τὰ ὀνόματα Αὐτοκρατόρων καὶ Σουλτάνων.

Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν Κομνηνῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζοῦντος Ἀλέξιος Γ' (1349-1390), εὐεργετηθεὶς ὑπὸ τῆς Θεομήτορος ἐν μεγίστῃ ἀνάγκῃ, ὢν δὲ βαθέως καὶ στερρῶς εὐσεβής, ἦλθεν αὐτὸς εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν καὶ προσεκύνησε «πολλάκις καὶ διαπύρως» τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, αὐτὸς δὲ καὶ ὠχύρωσε τὴν Μονὴν διὰ τείχους ἐρυμνοῦ καὶ πύργων ἰσχυρῶν, προσθεὶς κελλία πολλὰ καὶ ἐπιχειρήσας

1. Αὐτ. ΙΒ', 555 (28).

2. Πρῶτος διετύπωσε τὴν γλωσσολογικὴν ταύτην παρατήρησιν ὁ δοκιμώτατος ἐν τοῖς γράμμασι καθηγητὴς κ. Ἰω. Γ. Βαλαβάνης ἐν «Εὐξείνῳ Πόντῳ» 1881, τόμ. Β', φυλλ. 3ῳ, σελ. 37—38. Παρατηρῶ δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ τύπος οὗτος τῆς ἐκφράσεως σ σ ο ῦ ἀντὶ 'σ τ ο ῦ, σ σ ὴ ν ἀντὶ 'σ τ ή ν, ἀπαντᾷ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἰδίᾳ δ' ἐν Γορτυνίᾳ. Ὅρα «Ἁρμονίαν» Ἀθηνῶν 1902, τεῦχος 2ον, σελίδα 94.

πᾶσαν δυνατὴν μεγέθυνσιν καὶ αὔξησιν. Διὸ καὶ ἔκρινε προσῆκον νὰ ἐγχαράξῃ ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ Ναοῦ τάδε :

Κομνηνὸς Ἀλέξιος ἐν Χριστῷ σθένων,
Πιστὸς Βασιλεύς, Στερρός, Ἔνδοξος, Μέγας,
Ἀεισέβαστος, Εὐσεβής, Αὐτοκράτωρ
Πάσης Ἀνατολῆς τε καὶ Ἰβηρίας
Κτίτωρ πέφυκε τῆς Μονῆς ταύτης νέος.

͵ϚΩΞΗʹ (1360) Ἰνδ. ΙΖʹ

Ὁ αὐτὸς ἐπροίκισε τὴν Μονὴν διὰ Χρυσοβούλλου, ἀπονέμοντος αὐτῇ προνόμια εὐρέα. Ἐν τούτῳ, ἐκδοθέντι τῷ 1365, ἀναγράφεται ὅτι «ἡ τοιαύτη Μονὴ ἐλευθέρα τηρηθήσεται καὶ ἀκαταδούλωτος, αὐτοδέσποτός τε καὶ αὐτεξούσιος καὶ μή τινι ὑποκειμένη βασιλικῷ λειτουργήματι, εἰ ὑπάρχει δεδουλωμένη ὑπό τινος, ἀλλὰ παρὰ τῆς ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΜΟΥ τηρηθήσεται καὶ διοικηθήσεται κατὰ πᾶσαν αὐτῆς ὑπόθεσιν καὶ διένεξιν». Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν τοῦ αὐτοῦ μακροτάτου καὶ εὐσεβεστάτου ὄντως ΛΟΓΟΥ ἀναγινώσκονται τάδε :

«Ἐγκελεύεται δὲ ἡ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΜΟΥ διὰ τοῦ παρόντος ΧΡΥΣΟΒΟΥΛΛΟΥ ΛΟΓΟΥ αὐτῆς, ἵνα ὅσα μὲν γονικὰ προσῆλθοσαν τῇ εἰ»ρημένῃ Μονῇ ὑδρομυλικά, ἐργαστήρια, τόποι ἀκίνητοι, οἰκήματά τε »καὶ ὀσπητανάκια καὶ ἀλλοῖα τοιαῦτα ὑποστατικὰ ἔκ τε Χρυσοβούλ»λων καὶ λοιπῶν προσταγμάτων βασιλικῶν, ἔκ τε φιλοχρίστων ἀνδρῶν »χαριστικῶν τε ἅμα... κἂν ἐν τῷ παρόντι ΧΡΥΣΟΒΟΥΛΛῼ τῆς ΒΑ»ΣΙΛΕΙΑΣ ΜΟΥ ῥητῶς οὐκ ἐγράφησαν, ἀλλ' οὖν τῇ δυνάμει τούτου »καὶ ἐμφανείᾳ κατέχῃ καὶ ταῦτα ἡ Μονή, ὡς ἴδια αὐτῆς γονικὰ κτή»ματα, ἀκωλύτως πάντῃ καὶ ἀδιασείστως, κατὰ τὰς περιλήψεις τῶν »προσόντων αὐτῇ Χαρτίων, Δικαιωμάτων καὶ Σιγγιλίων ὁμοῦ». Ταύτας δὲ πάσας τὰς παραχωρήσεις καὶ βεβαιώσεις προοιμιάζεται καὶ δικαιολογεῖ διὰ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, ἀλλὰ καὶ διὰ τούτων: «Ἐπεὶ »δὲ πόθον ἐγκάρδιον κέκτηται ἡ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΜΟΥ εἰς τὴν Πανύμνη»τον ταύτην καὶ Κυριώνυμον Θεοτόκον, τὴν ἐγκοσμίως μὲν καὶ ὑπερ»κοσμίως ἐξυμνουμένην, ἐν δὲ τῷ τοῦ ΜΕΛΑ ὄρει ἐξόχως σεμνυνομέ»νην, ἣν πολλάκις καὶ διαπύρως ἀνιοῦσα προσεκύνησεν [ἡ Βασιλεία »μου], τὴν ταύτης ψυχοσώτειραν ἀσπασαμένη ΕΙΚΟΝΑ καὶ τὸ τῆς »Μονῆς περίπυστον πατήσασα δάπεδον.... κατὰ νοῦν ἔσχε μικρὰν

»τινα, ὡς ἂν προσῆκον, ἀντίδοσιν ἐκ προαιρέσεως ποιῆσαι... Ὅθεν »καὶ τὸν παρόντα αὐτῆς ἡ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΜΟΥ ἀπολύει Λόγον ΧΡΥ-»ΣΟΒΟΥΛΛΟΝ, ὥσπερ τι ἑδραίωμα ὀχυρώτατον, ἢ τεῖχος ἀπερικλόνητον».

Ἀλλ' ὀφείλω καὶ ἄκων, διὰ τὴν στενότητα τῶν ὁρίων τῆς περιγραφῆς ταύτης, νὰ περιελίξω τὸν κύλινδρον τοῦτον, ὡς ἀναγκάζομαι νὰ παρίδω καὶ πολλὰς δεκάδας ἄλλων, καὶ νὰ χωρήσω πρὸς τὰ κάτω. Εὑρίσκω δὲ ἀμέσως ἄλλον πάλιν, τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Μεγάλου τούτου Κομνηνοῦ, τὸν Μανουὴλ Γ' (1390-1417), ἐπιδεικνύοντα τὴν αὐτὴν τιμὴν καὶ στοργὴν πρὸς τὴν Μονὴν Σουμελᾶ. Οὗτος ἐδωρήσατο αὐτῇ, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐκ τοῦ βασιλικοῦ θησαυροφυλακείου τὸ Τίμιον Ξύλον τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ, σταυρὸν ἀποτελοῦν, ἓν τῶν μεγίστων τεμαχίων, ὅσα ὑπάρχουσιν ὁπουδήποτε. Τοῦτο τὸ κειμήλιον καὶ προσκύνημα ηὐτύχησα ν' ἀσπασθῶ καὶ ἐγώ, ἐξαχθέν μοι ἐκ τοῦ περικόμψου ἀργυροῦ κιβωτίου, μεθ' οὗ ἐδωρήθη τῇ Ἱερᾷ Μονῇ καὶ ἐφ' οὗ ἀνέγραψεν ὁ δωρητὴς Αὐτοκράτωρ τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν:

Ἐνθάδε κεῖται τὸ τρισόλβιον Ξύλον,
ἐν ᾧ ὁ Χριστὸς ἡγίασε τὴν κτίσιν.
Ὁ Ἐμμανουὴλ τοῦ Ἀλεξίου γόνος
Κομνηνός, Ἄναξ, Εὐσεβής, Αὐτοκράτωρ,
ὡς Δῶρον ἁγνὸν τῇ Πανάγνῳ προσφέρει
ἐν τῷδε Ναῷ τοῦδε τοῦ Μελᾶ ὄρους.
Ἔτ. ͵ϚΩϞΗ' (1390).

Ὁ Τίμιος οὗτος Σταυρὸς εἶναι, ἴσως, τὸ κατέχον τὰ δευτερεῖα κειμήλιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τὸ πρώτιστον καὶ ἀνεκτιμήτου ἀξίας τμῆμα τοῦ Ξύλου τοῦ Σταυροῦ, ἐφ' οὗ προσηλώθη ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, εὑρίσκεται ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Ξηροποτάμου τοῦ Ἁγίου Ὄρους· ἔχει δὲ διαστάσεις μῆκος μὲν τριῶν περίπου σπιθαμῶν, πάχος δὲ τριῶν δακτύλων, καὶ σῴζει μίαν τῶν ὀπῶν τῶν ἥλων, δι' ὧν ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ἀποτελεῖ καὶ τοῦτο σταυρόν. Ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Α' τοῦ Ραγκαβὲ (811-845)· βεβαιοῦται δ' ἡ γνησιότης τῆς προελεύσεως αὐτοῦ διὰ συγχρόνου Χρυσοβούλλου [1].

---

1. Ἀλεξ. Μωραϊτίδου «Δύο Ἱερὰ Κειμήλια», ἐν «Παναθηναίοις», Ἔτ. Β', τεῦχ. 25 (15 Ὀκτωβρίου 1901), σελ. 13. Ἀλλ' ὁ Πανοσ. Ἀρχιμαν-

Πλὴν δὲ τῶν Αὐτοκρατόρων τούτων, Ἀλεξίου Γ′ καὶ Μανουὴλ Γ′, καὶ οἱ λοιποὶ Κομνηνοὶ τῆς Τραπεζοῦντος μέχρι τοῦ τελευταίου Δαυΐδ, οὐδέποτ᾽ ἐπαύσαντο παρέχοντες τῇ Μονῇ Σουμελᾶ πᾶσαν ὑποστήριξιν, ὁτὲ μὲν ἀπονέμοντες τιμὰς καὶ προνόμια, ὁτὲ δὲ ἀπαλλάσσοντες παντὸς φόρου καὶ βάρους. Οἱ δὲ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι συνεχῶς, δύναμαι εἰπεῖν, ἔκτοτε ἐξέδωκαν μέχρι καὶ τοῦ 1845 διάφορα ἐπὶ διαφόροις αἰτίαις Σιγγίλια ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων αὐτῆς.

Ἀλλ᾽ ὡραῖα καὶ συγκινητικά εἰσι τὰ ἐπεισόδια, ἅτινα συνέβησαν εἰς δύο τῶν κραταιῶν Σουλτάνων, ἢ καὶ τὰ δύο εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Σουλτᾶνον, ἀμφότερα ὅμως καταλήξαντα εἰς ὠφέλειαν τῆς Μονῆς καὶ ἐξύψωσιν τοῦ κύρους αὐτῆς.

Πρῶτον μὲν τὸ εἰς τὸν Σουλτᾶνον Σελὶμ Α′ συμβάν, ὡς ἑξῆς: Ὅτε, βασιλεύοντος τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζὴτ Β′ (1481—1512), ὁ τέταρτος καὶ νεώτατος τῶν υἱῶν αὐτοῦ Σελὶμ ἐκυβέρνα τὴν τοπαρχίαν τῆς Τραπεζοῦντος, ὡς οἱ πρεσβύτεροι ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας, συνέβη νὰ διέρχηται διὰ τῶν παρὰ τὴν Μονὴν Σουμελᾶ μερῶν πρὸς κυνηγεσίαν καὶ νὰ σταθμεύσῃ παρ᾽ αὐτὴν πρὸς διανυκτέρευσιν. Αἴφνης ἐκεῖ καταλαμβάνεται ὑπὸ ὀξυτάτου νοσήματος μετὰ δριμέων πόνων, ἐξ ὧν ἐκινδύνευε ν᾽ ἀποθάνῃ. Ὡς διὰ θαύματος ὅμως τῆς Παναγίας, ἧς ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν διὰ τῶν Πατέρων τῆς Μονῆς, ἐθεραπεύθη τάχιστα [1]. Τότε ὑπεσχέθη ὅτι καὶ δῶρα θὰ πέμψῃ τῇ Μονῇ καὶ μεγάλα προνόμια θὰ χορηγήσῃ αὐτῇ, ἐάν ποτε ἀνήρχετο αὐτὸς εἰς τὸν θρόνον τοῦ πατρός. Μετὰ μικρὸν ἐπληρώθη ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ, διότι ὁ γηραιὸς πατὴρ Βαγιαζήτ, ὑποχωρῶν εἰς τὴν γενικὴν ὑπὲρ τοῦ Σελὶμ ἐκδήλωσιν, ἰδίᾳ τὴν τῶν Γενιτσάρων, παρεχώρει αὐτῷ τὸν θρόνον τῶν

δρίτης κ. Γεράσιμος Σμυρνάκης, ὁ Ἐσφιγμενίτης, ἐν τῷ ἄρτι ἐκδοθέντι ὑπὸ τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» πολυτίμῳ ἔργῳ αὐτοῦ «Τὸ Ἅγιον Ὄρος» (σελ. 547—549) ἄλλως περιγράφει τὸν Σταυρὸν τοῦτον καὶ ἀλλοῖα ἀποφαίνεται περὶ τῶν Χρυσοβούλλων.

1. Τὸ γεγονὸς τοῦτο σημειοῦται ὑπὸ τοῦ Φαλλμεράϋερ ὡς ἑξῆς: Σελὶμ ὁ Α′ ἤδρευεν ὡς Διάδοχος τοῦ Θρόνου ἐν τῷ Ἀνακτόρῳ τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν ἐν Τραπεζοῦντι· καταληφθεὶς δέ ποτε ἐν κυνηγεσίᾳ παρὰ τὴν Μονὴν ὑπὸ θανασίμου κοιλιακοῦ νοσήματος ἐκ ψύξεως, ἐθεραπεύθη τῇ βοηθείᾳ τῆς Παναγίας. Fallm. Original-Fragmente ect. σελ. 56, ὑποσημ.

Σουλτάνων (1512). Τότε δὲ αὐτός, ὁ γιαοὺζ (ὀξὺς) Σελὶμ Α', ἐνεθυμήθη τὴν Παναγίαν καὶ ἔπεμψε τῇ Μονῇ πέντε λαμπάδας ἐκ καθαρωτάτου κηροῦ, ὕψους μὲν ὅσον ἦν τὸ ἀνάστημα αὐτοῦ, πάχους δὲ 20 ἑκατοστῶν διαμέτρου, δῶρον εὐγνωμοσύνης ἐπὶ τῇ θεραπείᾳ ἐκείνῃ καὶ τῇ ἐκπληρώσει τῆς εὐχῆς. Τῶν λαμπάδων τούτων σῴζονται νῦν ἔτι αἱ τρεῖς ὅλως ἀκέραιαι, φέρουσαι ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τῆς κορυφῆς ἑλικωδῶς χρυσᾶ κοσμήματα καὶ ἐπιγραφὰς χρυσοῖς γράμμασι, δυσαναγνώστους πλέον. Φυλάσσονται δὲ παρὰ τῶν Μοναχῶν μετ' εὐλαβείας ἐν ὑελοφράκτῳ θήκῃ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ, δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ. Τῇ παρακλήσει μου ἠνοίχθη ἡ θήκη, ἔψαυσα δὲ ἰδίᾳ χειρὶ μετὰ τῆς προσηκούσης ἐκτιμήσεως τὸ εὐλαβὲς ἀνάθημα τοιούτου Δωρητοῦ. Ὁ Φαλλμεράϋερ, ὅστις ἐξηκρίβωσε καὶ ἐξωνύχισεν ἄριστα τὰ τῆς ἱστορίας τῆς Μονῆς ταύτης, γράφων ὅτι αὕτη ηὐνοήθη σφόδρα ὑπὸ τῶν Κομνηνῶν Αὐτοκρατόρων Μανουὴλ (1241—1263), Γεωργίου (1266—1280) καὶ Ἀλεξίου Γ' (1249—1290), ἐπάγεται ὅτι «καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐγένετο ἀνεκτή, ὑπὸ δὲ τοῦ Σουλτάνου Σελὶμ Α' ἐπροικίσθη δι' **εὐλαβῶν δώρων** καὶ δι' ἑνὸς «*Χάττι-Σερίφ*», ὅπερ σήμερον ἔτι σῴζεται ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Μονῆς παρὰ τῷ Χρυσοβούλλῳ τοῦ Ἀλεξίου»[1].

Συγχρόνως δὲ διέταξεν ὁ Σουλτᾶνος Σελὶμ Α' νὰ στεγασθῇ ὁ Ναὸς τῆς Μονῆς, καθ' ὅσον προέχει τοῦ σπηλαίου, διὰ χαλκοῦ. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Εἶδον δὲ καὶ ἐγὼ τὸν χαλκὸν τοῦτον καλύπτοντα ἔτι καὶ νῦν τὸ Ἱερὸν τοῦ Ναοῦ. Συγχρόνως διὰ *Φιρμανίου (Χάττι-Σερὶφ)* ἐπεκύρωσε τὰ παρὰ τῶν Κομνηνῶν κεχορηγημένα τῇ Μονῇ προνόμια, καθ' ἃ αὕτη ἐδικαιοῦτο νὰ διατελῇ ἐν παντελεῖ ἀσυδοσίᾳ καὶ ἀτελείᾳ, νὰ δεσπόζῃ τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ χωρίων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς παροίκων, νὰ κτίζῃ κελλία καὶ νὰ οἰκοδομῇ εὐκτηρίους οἴκους ἔν τε τῇ περιοχῇ τῆς Μονῆς καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτῆς ἀγροῖς καθ' ἅπασαν τὴν εὐρεῖαν ἔκτασιν τῶν Μετοχίων αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπει τις καὶ σήμερον, ὡς καὶ ἡμεῖς εἴδομεν, ἀνερχόμενοι ἐνταῦθα, πλείστους ὅσους ναοὺς ἐν τοῖς πέριξ. Οὕτω, λόγου χάριν, ἐν μόνῃ τῇ περιοχῇ τῆς κωμοπόλεως Λειβερᾶς, ἧς ἐμνημόνευσα ἤδη, ὑπάρχουσι περὶ τὰ τεσσαράκοντα παρεκκλήσια. Τὸ

1. Das Hoellenkloster war . . . von den Tuerken geduldet und selbst von Selim I. mit W e i h g e s c h e n k e n und einem Hatti-Scherif begluckt, der heute noch im Archiv neben der Bulle des Alexius zu sehen ist. F a l l m. Original-Fragmente ect. σελὶς 55-56.

Χάττι-Σερὶφ τοῦτο τοῦ Σουλτάνου Σελὶμ Α΄ ἀπωλέσθη ἐκ τῆς Μονῆς οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Ὅτι ὅμως ἐξεδόθη οὕτως καὶ ὅτι τοιαῦτα περιεῖχε, βεβαιοῦται ἱστορικῶς κατ' ἀναντίρρητον τρόπον [1].

Δεύτερον δ' ἐπεισόδιον, ὡραιότερον καὶ μετὰ λίαν σημαντικῶν ἀποτελεσμάτων, συνέβη εἰς ἕτερον Σουλτᾶνον, ὃν οἱ μὲν διάφοροι συγγραφεῖς, οἱ γράψαντες περὶ αὐτοῦ, διαφόρως ἕκαστος ὀνομάζουσιν [2], ἐγὼ δὲ θέλω πειραθῆ νὰ καθορίσω αὐτὸν ἐν τῷ τέλει τῆς διηγήσεως. Ὁ Σουλτᾶνος οὗτος διήρχετο διὰ τῆς μεγάλης στρατιωτικῆς ὁδοῦ, ἥτις ἄγει ἀπὸ Τραπεζοῦντος εἰς Περσίαν καὶ εἰς Βαγδάτιον, ἡγούμενος ἰσχυρᾶς στρατιᾶς καὶ ἐπιφέρων μέγαν πόλεμον κατὰ τῆς Περσίας. Ἡ πορεία ἐπέβαλλεν ὥστε νὰ σταθμεύσῃ πρὸς διανυκτέρευσιν παρὰ τὴν Μονὴν Σουμελᾶ. Ἰδὼν δὲ αὐτόθι διὰ τοῦ ὀξέος καὶ ἐταστικοῦ βλέμματος αὐτοῦ, ὅτι πλήρης τάξις καὶ εὐδοκίμησις ἐπεκράτει ἐν ταῖς ἐργασίαις τῆς Μονῆς, ἠρώτησε τοὺς μοναχοὺς πῶς κατορθοῦσι τοῦτο. Ὁ ἡγούμενος ἀπήντησεν αὐτῷ ὅτι εὐδοκιμοῦσι, διότι *οὐδέποτε ἀναβάλλουσιν εἰς τὴν πρωΐαν τῆς αὔριον τὴν ἐργασίαν τῆς ἑσπέρας τῆς σήμερον*.

Τὸ ἀπόφθεγμα ἤρεσε σφόδρα τῷ συνετῷ Μονάρχῃ, ὅστις διέταξε νὰ χαραχθῇ ὡς ἄξιον πολλῆς προσοχῆς ῥητὸν εἰς τὸν ἀργυροῦν πρόχοον *(ἰμπρίκι)* τοῦ νιπτῆρος αὐτοῦ. Ὅτε ἔφθασεν εἰς Βαγδάτιον, τὴν ἕδραν τῶν περσικῶν δυνάμεων, τὸ ἰσχυρὸν φρούριον, ὅπερ ἤρχετο, κατὰ τὴν παράδοσιν, νὰ προσβάλῃ, προϋπήντησεν αὐτῷ πρεσβεία τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, εὐλαβῶς προσερχομένη, ἵν' ἀναγγείλῃ αὐτῷ ὅτι ἡ πόλις ἑτοιμάζεται νὰ παραδοθῇ πρὸς αὐτὸν ἐθελουσίως *αὔριον*· παρεκάλει δὲ τὸν Σουλτᾶνον ν' ἀνακόψῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ καὶ ν' ἀναμείνῃ μέχρι τῆς ἐπιούσης πρωΐας, ἵνα τὰ τῆς παραδόσεως τῆς πόλεως καὶ τὰ τῆς

---

1. Τὴν ἔκδοσιν καὶ ὕπαρξιν τοῦ Φιρμανίου τούτου ἀναφέρει καὶ βεβαιοῖ ὁ ἐπισκεφθεὶς τὴν Μονὴν Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος ὁ Νοταρᾶς, ὁ χαλκέντερος ἐκεῖνος, ὁ ἀκαταπόνητος, ὁ ἀκαταμάχητος ἀντιλατινιστὴς (1669—1707), ἐν τῷ «Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων» ἔργῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ γράφει καὶ περὶ τῆς Μονῆς Σουμελᾶ· διότι ἐπεσκέφθη αὐτήν, ὅτε περιήρχετο τὸν Πόντον πρὸς συλλογὴν συνδρομῶν ὑπὲρ τῶν Ἁγίων Τόπων.

2. Σάββας Ἰωαννίδης, «Ἱστορία κλπ. τῆς Τραπεζοῦντος» σελ. 128. Ἐπαμ. Θ. Κυριακίδης, «Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος λογίων κλπ.», σελ. 47, σημ. 44. Ὁ αὐτός, «Ἱστορία τῆς Μονῆς Σουμελᾶ» σελ. 81 κ. ἑ.

ὑποδοχῆς αὐτοῦ εὐτρεπισθῶσι κάλλιον. Ἐν ᾧ δ' ὁ Σουλτᾶνος ἐσκέπτετο ἐπὶ τῆς εὐαρέστου ταύτης προτάσεως καὶ ἐν ταὐτῷ ἐνίπτετο ἵνα προσευχηθῇ, εἶδεν ἐπὶ τοῦ σκεύους ἐκείνου τοῦ νιπτῆρος τὸ ῥητὸν τοῦ ἡγουμένου τῆς Σουμελᾶς καὶ ἀπεφάσισεν ἀπαρατρέπτως ν' ἀκολουθήσῃ αὐτό. Χωρὶς δὲ ποσῶς ν' ἀνακόψῃ τὴν πορείαν τῶν στρατευμάτων, διέταξεν ἔφοδον, ἐφώρμησεν, εἰσήλασε καὶ ἐκυρίευσε τὴν πόλιν, πρὶν ἢ αὕτη δυνηθῇ νὰ προβάλῃ ἀντίστασίν τινα. Τότε δέ, ὅτ' ἐγένετο κύριος τῶν πάντων, ἔμαθεν ὅτι *αὔριον* οὐ μόνον θ' ἀπετύγχανε τέλεον, διότι κατὰ τὴν νύκτα ἀνεμένοντο ἐπικουρίαι τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς θὰ ἐκινδύνευε, προσβαλλόμενος ἐκ τῶν νώτων παρ' ἄλλων. Τὴν ἔκτακτον ταύτην ἐπιτυχίαν τῶν ὅπλων αὐτοῦ ἀνεγνώρισεν ὁ Σουλτᾶνος, ὅτι ὤφειλε τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Σουμελᾶς· διό, ἐπανακάμπτων εἰς Κωνσταντινούπολιν, διῆλθεν ἐπίτηδες διὰ τῆς Μονῆς, ἵνα ἐναργέστερον ἐκδηλώσῃ τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ. Πλὴν δ' ἄλλων δώρων, ἅτινα ἐπεδαψίλευσεν αὐτῇ ἀφειδῶς, διέταξε καὶ τοῦτο : ν' ἀντικατασταθῇ ὁ χαλκὸς τῆς στέγης τοῦ Ναοῦ δι' ἀργύρου, ὃν ἐπὶ τούτῳ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ. Καὶ ἅμ' ἔπος, ἅμ' ἔργον ! Τὸ ἐν τῷ μέσῳ τῆς στέγης τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ναοῦ μικρὸν πύργωμα ἐκαλύφθη δι' ἀργύρου. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς περαιτέρας ἐργασίας πρὸς στέγασιν τοῦ ὅλου Ἱεροῦ δι' ἀργύρου ἀπέτρεψαν τὸν Σουλτᾶνον διὰ παρακλήσεων αὐτοὶ οἱ Μοναχοί, παραστήσαντες ὅτι ἡ ὕπαρξις τόσου ἀπέφθου ἀργύρου ἐν τῇ Μονῇ ἤθελεν ἴσως καταστῇ βλάβης πρόξενος, διότι θὰ εἵλκυεν ἐπ' αὐτὴν τὰ βλέμματα ἁρπάγων καὶ λῃστῶν ἐν τῇ ἐρημίᾳ ἐκείνῃ. Τὸ δι' ἀργύρου ἐστεγασμένον μέρος τοῦ Ἱεροῦ εἶδον καὶ ἐγὼ αὐτός, ἀνελθὼν εἰς ὑψηλότερόν τινα ὄροφον, παρακείμενον τῷ Ναῷ.

Γενικῶς τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἀποδίδοται εἰς τὸν Σουλτᾶνον Μουρὰτ Γ' (1574—1595), ὅστις ἄλλως καὶ *Φιρμάνιον* ἐξέδωκεν ὑπὲρ τῆς Μονῆς Σουμελᾶ τῷ 1586, νέας χορηγήσας αὐτῇ προνομίας. Ἀλλ' ἡ ἱστορία τῶν βιβλίων ἀντιτάσσεται εἰς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην· ὁ δὲ ἀείμνηστος Κωνστ. Παπαρρηγόπουλος, ὁ ἱστορικὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἔσπευσε ν' ἀντικρούσῃ καὶ ἀναιρέσῃ τοῦτο διὰ τῆς διασαφήσεως, ὅτι ὁ Σουλτᾶνος Μουρὰτ Γ' διεξήγαγε τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον οὐχὶ αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ διὰ τῶν Πασσάδων Μουσταφᾶ, Σινάν, Φερχὰδ καὶ Ὀσμάν. Εἶτα δὲ προστίθησιν ὅτι ἕτερος Σουλτᾶνος, ὁ πορθητὴς τοῦ Βαγδατίου Σουλεϊμὰν Α' (1520—1566), ἐξεστράτευσεν ἐκ Κωνσταν-

τινουπόλεως κατὰ Βαγδατίου οὐχὶ διὰ Τραπεζοῦντος καὶ Σουμελᾶς, ἀλλὰ διὰ τῆς Νικαίας [1]. Ἄρα ἡ περὶ τοῦ ῥητοῦ παράδοσις ἐπὶ οὐδετέρου τῶν Σουλτάνων τούτων προσαρμόζει, ὡς οὔτε ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Σελὶμ Β', εἰς ὃν ἐπίσης ἀποδίδοται ὑπό τινων ἐκ τῶν ἀναγραφόντων αὐτὴν ἱστορικῶν. Ἡ δ' ἀσάφεια καὶ ἀβεβαιότης πρόερχεται ἐκ τῆς παντελοῦς σιγῆς τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν, Τούρκων τε καὶ ἄλλων, περὶ τοῦ ἐπεισοδίου.

Κατ' ἐμὴν γνώμην, ἡ Ἱστορία, ἣν γράφουσιν ἐκ τῶν ὑστέρων οἱ ἄνθρωποι, περισυλλέγοντες κατὰ τὸ δυνατὸν πᾶσαν πληροφορίαν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιλάβῃ ἀνελλιπῶς πᾶν ὅ,τι ἐγένετο. Οὔτε πάντα λέγονται, οὔτε πάντα ἀπομνημονεύονται, οὔτε φθάνουσι μέχρι τῆς αἰχμῆς τῆς γραφίδος τοῦ ἱστορικοῦ, οὔτε καὶ κρίνονται ἄξια ἀναγραφῆς. Οὐδὲν δὲ ἄπορον ἐὰν μὴ μνημονεύωσιν οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου, μόνη δ' ἡ παράδοσις διέσωσεν αὐτό. Ἀλλὰ μὴ αὐταὶ αὗται αἱ ἱστορίαι δὲν χρῄζωσι βελτιώσεων καὶ συμπληρώσεων διὰ μεταγενεστέρων ἀδιαλείπτων ἐρευνῶν καὶ ἐργασιῶν; Τῆς Ἱστορίας συμπλήρωσις εἶναι ἡ *Παράδοσις*, ἥτις μετ' ἰδιαζούσης στοργῆς περισῴζει καὶ φυλάσσει τὰ τῆς τοπικῆς σημασίας περιστατικά. Τὴν δὲ περὶ τοῦ προκειμένου παράδοσιν, τὴν περισωθεῖσαν ἐκεῖ, ἐν Σουμελᾷ καὶ ἐν τῇ περὶ τὴν Μονὴν χώρᾳ, ὅπου οὐδέποτε ἔλειψεν ἢ διεκόπη ἡ σειρὰ τῶν μεμορφωμένων καὶ λογίων ἀνδρῶν, δὲν δύναμαι νὰ χαρακτηρίσω ἐν κεφαλαίῳ ὡς ἀπορριπτέαν. Τοὐναντίον δὲ βλέπω αὐτὴν ὀφθαλμοφανῶς στηριζομένην ἐπὶ στερρᾶς βάσεως, ὑλικῆς καὶ λαμπρᾶς, ὡς εἶναι ὁ ἄργυρος τοῦ στέγους τῆς Μονῆς Σουμελᾶς. Ἀναντιρρήτως δὲ τοιαῦτα δῶρα, τοιαῦται μεγαλοδωρίαι μᾶλλον, οἷα πρέπει νὰ θεωρῆται ὁλόκληρος στέγη ἐξ ἀργύρου, οὔτ' ἐκ τῶν περισσευμάτων τῆς Μονῆς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγένετο, οὔτε ὡς προσφορὰ κοινοῦ τινος ἀνθρώπου δύναται νὰ θεωρηθῇ. Εἶναι ἔργον ἀνδρὸς μεγάλης δυνάμεως καὶ ἰσχυρᾶς ἀποφάσεως, ἔργον γενναιοδώρου διαθέσεως κραταιοῦ τινος Μονάρχου, ἔχοντος βεβαίως ἰσχυροὺς λόγους, ἵνα προβῇ εἰς αὐτό. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλην σκέψιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καταλήγει τις εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς ἀληθείας τῆς παραδόσεως. Ἦτο ὅλως ἀδύνατον νὰ μυθολογηθῇ καὶ νὰ πλασθῇ αὕτη ἐκ τοῦ μὴ ὄντος περὶ τὸ ὄνομα τοῦ κυριάρχου τῆς

1. Ὅρα «Ἑστίας» τόμον Α' (1876) σελ. 69.

χώρας Σουλτάνου, νὰ λέγηται δὲ καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνηται παρ' ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ σταθερῶς καὶ πεποιθότως.

Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ ᾖ ὁ Σουλτᾶνος, εἰς ὃν συνέβη τὸ ἐπεισόδιον; Ἐν πρώτοις, πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ θέματος, δέον ν' ἀφαιρεθῇ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ρητοῦ τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς πᾶσαν τὴν εἰδυλλιακὴν φανταστικότητα, μεθ' ἧς περιβάλλεται, καὶ νὰ κριθῇ ὡς μία ἰσχυρῶς ἀληθὴς κοινωνικὴ γνώμη καὶ διδασκαλία, ἢ ὥς τις ἐφηρμοσμένη εἰς τὴν πρᾶξιν οἰκονομολογικὴ θεωρία, κρατοῦσα παρὰ τοῖς Μοναχοῖς ἐν Σουμελᾷ, οὐδὲν ἄλλως τε περιέχουσα τὸ ἔκτακτον ἢ πρωτότυπον, διότι οὕτως εἶχε διατυπωθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀσκραίου ποιητοῦ πρὸ δύο δεκάδων αἰώνων καὶ ἐπέκεινα [1]. Ἀλλ' ἡ ἔμμονος πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ὑπὸ τῶν Μοναχῶν καθιέρωσε τὴν ἀρχὴν ταύτην ὡς δόγμα ἐν τοῖς πέριξ, ἴσως δὲ καὶ μακρὰν ἔτι, ὑπὸ τὸν τύπον ἀποφθέγματος, καὶ κατέστησε παγκοίνως γνωστήν. Ὡς τοιαύτην ἤκουσαν καὶ ἐγίνωσκον αὐτὴν πεπαιδευμένοι Τοῦρκοι καὶ μεγιστᾶνες τῆς Αὐτοκρατορίας, ἢ καὶ Σουλτᾶνοι ἔτι, οἵτινες δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ μάθωσιν αὐτὴν ἐν διαλογικῇ ἐρωταποκρίσει παρὰ τοῦ ἡγουμένου, ὡς ἀξιοῖ ἡ παράδοσις. Εἶτα δὲ νὰ ἐξετάσωμεν τίς ὁ Σουλτᾶνος, εἰς ὅν, κατὰ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, δύναται νὰ ἐφαρμόζῃ αὕτη.

Καὶ πρῶτον μὲν εἶναι πιθανὸν νὰ συνέβη τὸ ἐπεισόδιον εἰς τὸν Σουλτᾶνον Σουλεϊμὰν Α', ὅστις ἐκυρίευσε (τῷ 1534) τὸ Βαγδάτιον ***ἀμαχητεί***· διότι εὐθὺς ὡς ἔφθασε πρὸ τῆς περιμαχήτου πόλεως, ὁ φρούραρχος αὐτῆς καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Σάχου τῆς Περσίας, ὁ Μωάμεθ-Μπέης, πέμψας ἐπιστολὴν ὑποταγῆς μετὰ τῶν κλειδῶν τῆς πόλεως, ἔσπευσε ν' ἀποχωρήσῃ μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ, ὁ δὲ Σουλεϊμάν, ἀποστείλας τὸν Μέγαν Βεζύρην αὐτοῦ ***αὐθημερόν***, κατέλαβε τὴν πόλιν [2]. Πιθανῶς δ' ἐνταῦθα παραλείπεταί τι ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν Τούρκων συγγραφέων, τὸ σχετιζόμενον πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀποφθέγματος τοῦ ἡγουμένου τῆς Σουμελᾶς.

Πιθανῶς ὅμως ἐπωφελήθησαν τὴν πρακτικὴν δύναμιν τοῦ ἀποφθέγματος καὶ οἱ ἐπὶ τοὺς Περσικοὺς πολέμους πεμφθέντες παρὰ τοῦ Σουλτά-

---

1. Ἡ σ ι ό δ ο υ, Ἔργα καὶ Ἡμέραι 410:

Μηδ' ἀναβάλλεσθαι ἔς τ' αὔριον ἔς θ' ἔννηφιν.

2. Χ ά μ μ ε ρ, «Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας», μετάφρασις Κ. Σ. Κροκιδᾶ, τόμος 4, σελὶς 13—14.

νου Μουρὰτ Γ' Βεζύραι, ἰδίᾳ δὲ ὁ Φερχάδ, διελθόντες τότε ἀκριβῶς διὰ Τραπεζοῦντος καὶ Σουμελᾶς [1]. Εἰς ἀντάλλαγμα δὲ τῆς προκυψάσης ὠφελείας, διέταξεν ἴσως ὁ Σουλτᾶνος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν ἐπιστέγασιν τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς δι' ἀργύρου καὶ ἐπροίκισεν αὐτὴν διὰ τοῦ γνωστοῦ Φιρμανίου τοῦ 1586.

Πιθανώτατον ὅμως μοὶ φαίνεται, ὅτι καὶ τοῦτο τὸ ἐπεισόδιον σχετίζεται πρὸς τὸν αὐτὸν Σουλτᾶνον Σελὶμ Α', εἰς ὃν συνέβη καὶ τὸ ἄλλο, οὗ ἐμνημόνευσα πρώτου. Οὗτος ἔλαβεν ἀφορμήν, ὡς ἤδη εἶπον ἀνωτέρω, νὰ γνωρίσῃ ἐκ τοῦ ἐγγὺς τὴν Μονὴν κατὰ τὴν αἰφνιδίαν ἀσθένειαν καὶ τὴν ταχίστην ἴασιν αὐτοῦ διὰ θαύματος τῆς Παναγίας, πρὶν ἢ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον, ὅτε διετέλει τοπάρχης τῆς Τραπεζοῦντος, καὶ ἐπηγγέλθη πολλὰ καὶ μεγάλα τῇ Μονῇ, ἅτινα καὶ ἐξετέλεσεν εὐθὺς ὡς ἐγένετο Σουλτᾶνος: ἐξέδωκε, δηλαδή, *Φιρμάνιον* ὑπὲρ αὐτῆς, ἔπεμψεν ὀργυιαίας λαμπάδας καὶ δὴ ἐστέγασε τὸν Ναὸν διὰ χαλκοῦ. Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τοῦ βίου αὐτοῦ, ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς τοὺς Μοναχοὺς καὶ νὰ γνωρίσῃ τὰ τῶν ἐργασιῶν τῆς Μονῆς καὶ τῆς εὐδοκιμήσεως αὐτῶν. Ὡς εἰκὸς δέ, ἐνεποίησεν αἴσθησιν βαθεῖαν πρὸς αὐτόν, τὸν «ὀξὺν» *(γιαοὺζ)* ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἱστορικῶν ἐπικληθέντα διὰ τὴν δραστηριότητα καὶ τὸ ἀκάθεκτον τοῦ χαρακτῆρος, ἡ πρακτικότης τοῦ ῥητοῦ τῶν Μοναχῶν. Τίς οἶδε δὲ ποσάκις ἐφήρμοσεν αὐτὸ ἐν τῷ βίῳ καὶ ὁποίας ἤντλησεν ἐξ αὐτοῦ ὠφελείας! Ἴσως, *οὐδέποτε ἀναβάλλων εἰς τὴν αὔριον τὴν ἐργασίαν τῆς σήμερον*, κατὰ τὸ ἀπόφθεγμα ἐκεῖνο, κατώρθωσε ν' ἀναβῇ αὐτός, ὁ ***τέταρτος*** τῶν ζώντων υἱῶν τοῦ Βαγιαζὴτ Β', εἰς τὸν θρόνον καὶ τόσα νὰ ἐπιτελέσῃ ἔργα κατὰ τὴν βραχεῖαν σχετικῶς Βασιλείαν αὐτοῦ (1512—1520). Ἐκ τοῦ γενικοῦ δὲ τούτου λόγου καὶ μόνου εἶχεν ὁ Σελὶμ Α' ἐπαρκῆ αἰτίαν ν' ἀμείψῃ ἐπιπροσθέτως τὴν Μονὴν καὶ ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὸς οὗτος *δι' ἀργύρου* τὸν χαλκόν, δι' οὗ κατὰ πρῶτον ἐστέγασε τὸν Ναὸν αὐτῆς. Ἀλλ' ἔχομεν καὶ συγκεκριμένην περίστασιν, καθ' ἣν παρεσχέθη εὐκαιρία νὰ ἐφαρμόσῃ ὁ Σουλτᾶνος Σελὶμ Α' καὶ ἐφήρμοσε τὴν συμβουλὴν τοῦ ἡγουμένου τῆς Σουμελᾶς σχεδὸν απαραλλάκτως πρὸς τὴν παράδοσιν, ἐπὶ ἑτέρου ὅμως πεδίου μάχης, οὐχὶ δὲ πρὸ τοῦ Βαγδατίου. Οὐδὲ εἶναι ποσῶς ἀναγκαῖον νὰ ἐπιμείνωμεν

1. Αὐτ. τόμ. 5, κεφ. ΛΗ'—Μ'.

εἰς τὴν προσαρμογὴν τῆς παραδόσεως πρὸς τὸ Βαγδάτιον. Τοῦτο ἴσως περιελήφθη ἐν τῷ ἐπεισοδίῳ ὡς μία τῶν γνωστοτάτων καὶ περιμαχήτων τότε πόλεων. Εὑρίσκομεν ἀλλαχοῦ προσαρμόζουσαν τὴν παράδοσιν. Κατὰ τὴν προτεραίαν τῆς ἐν Τσαλδιρὰν μάχης πρὸς τὸν Σάχην τῆς Περσίας Ἰσμαὴλ (1 Αὐγούστου 1514), καὶ δὴ ἐν βαθείᾳ νυκτί, ὁ Σελὶμ συνεκρότησε πολεμικὸν συμβούλιον, ἵνα κρίνῃ ἐὰν ἦτο προτιμότερον νὰ προσβάλῃ τὸν ἐχθρὸν ἀμέσως τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης, ἢ ν' ἀναπαύσῃ τὸν στρατὸν ἐπὶ 24 ὥρας. Οἱ Βεζύραι παρεδέχθησαν τὴν τελευταίαν ταύτην γνώμην· ἀλλ' ὁ *Δεφτερδάρ*, (οἰκονομικὸς ὑπάλληλος ἐν τῷ ἐπιτελείῳ), διαφωνήσας πρὸς αὐτούς, ἐγνωμάτευσε νὰ γένηται ἡ προσβολὴ ἀμέσως, ὅταν ἐξημερώσῃ. «Ἄλλως—ἔλεγεν—ἦτο φόβος »μὴ πολλοὶ τῶν *ἀκιντζίδων*, οἵτινες ἐν κρυπτῷ ἠσπάζοντο τὰ θρησκευ»τικὰ δόγματα τοῦ ἐχθροῦ, αὐτομολήσωσι πρὸς αὐτόν, ἢ καὶ ἐλάσω»σιν ἐπ' αὐτὸν μετὰ ῥαθυμίας». Ὁ δὲ Σουλτᾶνος Σελίμ, ἀποδεχθεὶς ἀμέσως καὶ ἀνεπιφυλάκτως τὴν γνώμην τοῦ *Δεφτερδάρ*, ἀπεφάνθη ὧδε: «Ἰδοὺ συνετὸς σύμβουλος! Κρῖμα, ὅτι δὲν ἔχω αὐτὸν Βεζύρην!» Παραχρῆμα δ' ἐδόθη τὸ σύνθημα τῆς μάχης—οἱ ἐχθροὶ προσεβλήθησαν καὶ ἐνικήθησαν *αὐθημερὸν* κατὰ κράτος.

Τίς οἶδεν, ἂν μὴ ὁ *Δεφτερδὰρ* οὗτος ἔλαβε πρὸ τοῦ συμβουλίου ἰδιαιτέραν ἐντολὴν παρὰ τοῦ Σουλτάνου νὰ ὑποστηρίξῃ ταύτην τὴν γνώμην, ἥτις ἦτο ἡ γνώμη αὐτοῦ, ἀντληθεῖσα ἄλλοτε ἐκ τῆς Μονῆς, ἴσως δὲ καὶ ἀναγραφεῖσα ἐπὶ τοῦ προχόου τοῦ νιπτῆρος! Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἱστορικοὶ Μουσταφᾶς βὲν Σεΐδ Χασὰν ἀλ Χουσεΐν, ὁ γενόμενος περίπυστος ὑπὸ τὸ ὄνομα Τζεναβῆ, ὁ συγγράψας βίβλον ὑπὸ τὸν συμβολικὸν τίτλον: «Ἡ κυματόεσσα θάλασσα καὶ τὸ ἄφθονον ὕδωρ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῶν πρώτων καὶ ἐσχάτων πραγμάτων» καὶ περιγράψας ἐν αὐτῇ 82 δυναστείας (σελὶς 415)· ὁ Κεσχφί, ἐν τῇ ἐξ 90 φύλλων ἱστορίᾳ αὐτοῦ «Σελιμναμεΐ», ἤτοι βιβλίον τοῦ Σελίμ, (φύλλα 16—20)· ὁ Τζελαλζαδέ, ἐν ὁμοιοτίτλῳ περὶ τοῦ Σελὶμ βιβλίῳ (φύλλον 44)[1] — οὗτοι, λέγω, οἱ ἱστορικοὶ ἢ ἠγνόουν τὴν περίστασιν τοῦ ῥητοῦ τῆς Μονῆς Σουμελᾶ, ἤ, καὶ γνωρίζοντες τυχόν, παρέλιπον ἐξ ὑποτιμήσεως ἢ ἐξ ἄλλου λόγου ν' ἀναγράψωσιν αὐτήν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει ν' ἀπορρίψωμεν καὶ

1. Χάμμερ, «Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας», μετάφρασις Κ. Σ. Κροκιδᾶ τόμος 3, σελ. 165. Ὅρα καὶ ἐν τόμῳ 1, πρόλογον τοῦ συγγραφέως, σελ. Λς' (28) καὶ σελ. μθ' (9 καὶ 11).

ἡμεῖς τὴν παράδοσιν· μᾶλλον δ' ὑποχρεούμεθα νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς Σουμελᾶ κατ' αὐτήν, ἀφοῦ ἄλλως δι' αὐτῆς καὶ μόνης ἐξηγεῖται ἡ ἀργυρᾶ στέγη τοῦ Ναοῦ, ἣν δικαίως ὑπερήφανοι ἐπιδεικνύουσιν οἱ Μοναχοί, ἣν δὲ καὶ ἐγὼ εἶδον, ὡς εἶπον ἤδη. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἱστορίας τῆς Μονῆς ἀμφισβητεῖται, ἢ παρ' ἄλλων ἄλλως ἀναγράφεται, ἐπέμεινά πως ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐκτενέστερον εἰς αὐτό, ἵνα δώσω ἀφορμὴν εἰς τοὺς νεωτέρους καὶ εἰς τοὺς συστηματικώτερον ἁπτομένους τῶν ἱστορικῶν ἐρευνῶν, νὰ διαλευκάνωσιν αὐτὸ εὐκρινέστερον.

Ἐπίσης ὁ Σουλτᾶνος Σελὶμ Β' (1566—1574) ἐδείχθη εὐεργετικώτατος τῇ Μονῇ ταύτῃ, ἐκδοὺς ἴδιον *Φιρμάνιον*, δι' οὗ ἀνεγνώριζεν ἀσύδοτα τὰ κτήματα αὐτῆς. Ὁ αὐτὸς δὲ ἐδωρήσατο τῇ Μονῇ ἀντίγραφον τοῦ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ εὑρεθέντος *Ἀχὶτ-ναμέ*, ὃν ἐξέδωκε καὶ ἐδωρήσατο τῇ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ὄρους Μονῇ αὐτὸς ὁ Προφήτης Μωάμεθ, ὁ τυπώσας ἐπ' αὐτοῦ τὸν *Τουγρᾶν* διὰ τῆς παλάμης. Τυγχάνει δὲ γνωστόν, ὅτι ὁ Σουλτᾶνος Σελὶμ παρέλαβεν ἐκ τοῦ Σινᾶ τὸ σπουδαῖον τοῦτο διὰ τὴν χριστιανωσύνην ἔγγραφον καὶ κατέθηκεν αὐτὸ ἐν τῷ Αὐτοκρατορικῷ θησαυροφυλακείῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καταλιπὼν ἀντίγραφον καὶ τῇ τέως κατεχούσῃ αὐτὸ Μονῇ τοῦ Σινᾶ. Λέγεται ὅτι τὸ πρωτότυπον τοῦ περιπύστου ἐκείνου *Φιρμανίου* ἀπωλέσθη τέλεον. Εὐτυχῶς ὅμως οὔτε ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ, οὔτε τὸ κῦρος καὶ ἡ ἰσχὺς ἀμφισβητοῦνται.

Μετὰ ταῦτα εὐηργέτησαν τὴν Μονὴν Σουμελᾶ καὶ ἄλλοι Σουλτᾶνοι, ὧν ἐμνημόνευσα ἤδη ἀνωτέρω (σελὶς 61). Διὰ τῶν γενναιοδωριῶν δὲ τούτων ἀπολαύει αὕτη μέχρι τῆς σήμερον ἀτελειῶν καὶ ἀσυδοσίας ἀπὸ δεκάτης *(ὀσσούρ)*, ἀπὸ φόρου ἐπὶ τῶν ζώων *(ρουσσούμ)*, ἀπὸ ἐγγείου φόρου *(βεργκῆ)*, ἀπὸ ἀγγαριῶν *(τεκιαλίφι ὀρφιγιὲ)* καὶ ἄλλων.

Ταῦτα τὰ ὀλίγιστα ἐξ ἀπείρων, ὅσα δύναταί τις ν' ἀναγράψῃ περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐπὶ αἰῶνας ὅλους διακρίσεως τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σουμελᾶ, διασαφοῦσι διατί ἀπολαμβάνει αὕτη ἐξόχου φήμης καὶ βαθυτάτου σεβασμοῦ παρὰ τῶν περιοίκων καὶ παρὰ τῶν μακρὰν ἔτι οἰκούντων ἐν εὐρυτάτῃ ἀκτῖνι, ἀπὸ τοῦ Καυκάσου μέχρι τῶν νοτιωτάτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀπὸ τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Οὐ μόνον δὲ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς τοῦτο, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις, οἵτινες ἰδιαιτέρως σέβουσι καὶ τιμῶσι τὴν Πανα-

γίαν Σουμελᾶ, ἐνισχυόμενοι εἰς τὰ αἰσθήματα ταῦτα ἐκ τῶν παραδειγμάτων καὶ τῶν πράξεων τῶν Σουλτάνων, καὶ ἐκ τῶν ὑπὲρ τῆς Μονῆς *Φιρμανίων*, ὧν τὴν ὕπαρξιν πάντες γινώσκουσι καὶ φέρουσιν ἀνὰ στόμα, κοινήν πως θεωροῦντες τὴν Μονὴν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς Χριστιανοῖς. Ἐκ τῶν τριῶν σωζομένων λαμπάδων τοῦ Σουλτάνου Σελὶμ Α΄ ἡ μία φέρει πρὸς τὸ κάτω ἄκρον βαθεῖαν ἔλλειψιν. Ἐπὶ τῇ ἐρωτήσει μου πόθεν προέρχεται αὕτη, μοὶ ἀπήντησαν ὅτι Μουσουλμᾶνοι προσκυνηταὶ τῆς Μονῆς, ὅταν ἐπιτραπῇ αὐτοῖς ἡ προσκύνησις τῶν λαμπάδων, ἀποσπῶσι κρύφα διὰ τῶν ὀνύχων ἐλάχιστα τρίμματα αὐτῆς, ἅτινα παραλαμβάνουσι καὶ φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν, ὡς ἡγιασμένον φυλακτὸν καὶ ἀλεξιτήριον κακῶν.

Διοικητικῶς ἡ Μονὴ αὕτη, ὡς καὶ αἱ δύο ἕτεραι αἱ ἐν τῷ Πόντῳ, ὑπάγεται κατ' εὐθεῖαν ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, οὐχὶ δὲ ὑπὸ τὸν ἐγγὺς ἐνταῦθα Μητροπολίτην Τραπεζοῦντος, ἀποτελοῦσα ἰδίαν Ἐξαρχίαν [1], εἰς ἣν ὑπάγονται πάντα τὰ πέριξ χωρία. Οἱ κάτοικοι τούτων καταβάλλουσι τῇ Μονῇ, ὡς δεῖγμα ἐξαρτήσεως, ἀνὰ πέντε ὀκάδας ἀραβοσίτου κατ' οἰκογένειαν ἐτησίως· ἀντὶ δὲ τούτων ἡ Μονὴ συντηρεῖ παρ' αὐτοῖς—ἐν ἑκάστῳ χωρίῳ—σχολεῖα, μισθοδοτεῖ τοὺς διδασκάλους, διορίζει ἱερεῖς καὶ ἐπιμελεῖται αὐτὴ πασῶν τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων. Πόσον δὲ τελεσφόρως ἐπετέλεσαν τοῦτο αὕτη τε καὶ αἱ δύο ἕτεραι Μοναί, ἀποδεικνύει ἡ ἐν τῇ περιοχῇ ἑκάστης αὐτῶν διατήρησις ἀκμαίας τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς θρησκείας. Ὅτε πρὸ δύο αἰώνων πολλοὶ Χριστιανοί, κατὰ μυριάδας ὅλας ἀριθμούμενοι, ἠναγκάσθησαν νὰ μεταβάλωσι τὴν θρησκείαν αὐτῶν, ἰδίως οἱ ἐν ἀποκέντροις μέρεσιν οἰκοῦντες, ὡς οἱ τοῦ Ὄφεως καὶ τῆς Ριζοῦντος, τὰ τρία Μοναστήρια ταῦτα τοῦ Πόντου ἐπετέλεσαν μεγάλα καὶ πολλοῦ λόγου ἄξια κατορθώματα, ἀναδειχθέντα σωτήρια καὶ παρήγορα κέντρα, ὑποβαστάζοντα καὶ ὑποστηρίζοντα τὰς κλονιζομένας θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν πέριξ, κέντρα, ἐν οἷς οἱ κρυφίως τὸν Χριστὸν λατρεύοντες ἐβάπτιζον τὰ τέκνα αὐτῶν, μετελάμ-

1. Ἐξαρχίας τοιαύτας ἔχει ὑφ' ἑαυτὸν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριαρχικὸς Θρόνος πέντε μόνας: τὰς τρεῖς τῶν Ἱ. Μονῶν τούτων τοῦ Πόντου, τὴν ἐν Πάτμῳ περικλυτὴν Ἱ. Μονὴν Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ τὸ Μέτσοβον τῆς Ἠπείρου, ἄνευ Μονῆς αὐτη.

βανον τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ ἐπετέλουν πάσας τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς αὐτῶν. Οἱ Πατέρες τῶν Μοναστηρίων τούτων, ἐπισκεπτόμενοι τὰ χωρία, ηὐλόγουν καὶ ἡγίαζον αὐτά, φέροντες τὴν παρηγορίαν καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς τὰς καρδίας τῶν κατοίκων. Ὑπὲρ τὰς ἄλλας δὲ ἡ Μονὴ Σουμελᾶ διέλαμψεν ἐν τῇ τοιαύτῃ εὐεργετικῇ δράσει. Ἄνευ αὐτῆς θὰ ἦτο ὅλως ἀλλοία ἡ κατάστασις τῶν πέριξ χωρίων, ὡς ἡ ἐν τῷ Ὄφει καὶ τῇ Τόνγιᾳ. Πρὸς τοιοῦτον μέγαν σκοπὸν ἦτο προωρισμένον Ἄνωθεν τὸ ἱερώτατον τοῦτο ἵδρυμα. Περὶ τῆς πληρώσεως δὲ τῆς τοιαύτης ἀποστολῆς τῆς Μονῆς Σουμελᾶ γράφει ὁ κ. Ἐπ. Θ. Κυριακίδης ἐν τῷ περὶ αὐτῆς ἔργῳ αὐτοῦ τὸν ἑξῆς ζωηρὸν χαρακτηρισμόν :

«Εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς μεγάλης φήμης τῆς Μονῆς Σουμελᾶ συνετέλεσεν ἡ εὐεργετικωτάτη δρᾶσις, ἣν ἐξήσκησεν ἡ Μονὴ Σουμελᾶ ἐν ἄλλοις χρόνοις ἐπὶ τῶν πέριξ οἰκούντων. Ἐν ἐποχῇ σκότους ζοφερᾶς ἀπαιδευσίας ὑπῆρξε πολύτιμον κέντρον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐμορφοῦντο ἱερεῖς καὶ διδάσκαλοι, καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου τῆς παιδείας ἡ δᾲς ἀμυδρὰ μὲν καὶ μόλις φέγγουσα, ἀλλὰ φῶς ὁπωσδήποτε ἐκπέμπουσα, μετέδιδεν εἰς τὰ πέριξ τὸν πόθον τῶν γραμμάτων. Ὅτε ταῦτα εἶχον ἐκδιωχθῇ ἐκ τῆς Βασιλικῆς πόλεως τῶν Τραπεζουντίων, ἐν τῇ Μονῇ Σουμελᾶ καὶ ἐν ταῖς περὶ αὐτὴν τοῦ Περιστερεώτα καὶ τοῦ Βαζελῶνος εὗρον καταφύγιον ἀσφαλές, καὶ μόνον ἐν ταῖς Μοναῖς ταύταις μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Αὐτοκρατορίας τῶν Κομνηνῶν κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν Ἅλωσιν αἰῶνας συναντῶμεν ἄνδρας λογίους, ἐξ ὧν ἐξελέγοντο οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ποιμένες τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν. Ὅτε δὲ ἡ λατρεία τοῦ Χριστοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν ἐλευθέρως καὶ ἐν φανερῷ νὰ ἐξασκῆται, ἡ Μονὴ Σουμελᾶ ὑπῆρξε λιμὴν σωτήριος, προσδεχόμενος τοὺς ἐκεῖ καταφεύγοντας, παρηγορῶν αὐτοὺς ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ διαθερμαίνων τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ πίστιν καὶ ἐλπίδα. Σῶος καὶ ἀλώβητος ὅλως διεσώθη περὶ τὰς Μονὰς ὁ Χριστιανισμός, ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας ὅπου Μοναὶ ἐν τῇ χώρᾳ δὲν ὑπῆρχον, ἐντελῶς κατεστράφη» [1].

Τοιαύτη τις, ἀκροθιγῶς σκιαγραφουμένη ἡ Ἱερὰ Μονὴ αὕτη ἐν τῇ ἱδρύσει, τῇ τοποθεσίᾳ καὶ τῇ ἐπὶ τῶν πέριξ εὐεργετικῇ ἐπιδράσει αὐ-

1. Καὶ θαύματα πολλὰ ἀποδίδονται ὑπὸ τῶν πιστῶν εἰς τὴν δύναμιν καὶ χάριν τῆς Παναγίας Σουμελᾶ, καθ' ἃ ἄλλοι ἀνέγραψαν. Ἐγὼ περιορίζομαι εἰς τὴν σημείωσιν τούτου μόνου, ὅπερ οὐδαμοῦ ἀναφέρεται, ἤκουσα δ' αὐτὸς παρὰ τοῦ γνωστοῦ παρ' ἡμῖν γεραροῦ διδασκάλου Γαβριὴλ Σοφοκλέους : Ἡ μήτηρ αὐτοῦ

τῆς, ἰδίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμίσειαν χιλιετηρίδα· διότι περὶ τῆς προτέρας ὑπερχιλιετοῦς ὑπάρξεως αὐτῆς οὐδὲ κἂν ἐπεχείρησα νὰ κάμω μνείαν, ἀποφεύγων ἐπιμελῶς τὴν ἀναγραφὴν καθαρῶς ἱστορικῶν πληροφοριῶν. Δύναμαι δὲ νὰ βεβαιώσω ὅτι οὐκ ὀλίγους κατέβαλον κόπους, ἵν' ἀπαλλαγῶ τοῦ κινδύνου τούτου, εἰς ὃν ἀπὸ στίχου εἰς στίχον προσειλκόμην, νὰ ἐμπέσω δηλονότι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς καὶ νὰ περιπλακῶ εἴτε εἰς τὰς ὡραίας σελίδας τοῦ ***Κτητορικοῦ*** αὐτῆς, εἴτε εἰς τὰς χρυσᾶς γραμμὰς τῶν ***Χρυσοβούλλων*** καὶ τῶν ***Φιρμανίων*** καὶ τῶν ***Σιγγιλίων***, δι' ὧν ἐπροικίσθη, εἴτε εἰς τὰς ζωηρὰς περιγραφὰς καὶ τὰς εὐσεβεῖς καὶ ἐνθουσιώδεις ἐξάρσεις τῶν περὶ αὐτῆς γραψάντων. Ἡ ἱστορικὴ περιγραφὴ αὕτη ὑπῆρξεν, ἔσται δ', ἐλπίζω, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἔργον ἄλλων, ἐπαϊόντων περὶ τὰ τοιαῦτα, οὐχὶ δὲ θέμα τῶν γενικῶν τούτων ἀναγραφῶν μου περὶ τοῦ Πόντου. Ἐγὼ δὲ καὶ παρακατιὼν περιορίζομαι εἰς πραγματικάς τινας μόνον ἀναγραφὰς καὶ προσωπικὰς ἐμοῦ ἀντιλήψεις, ἢ ἐντυπώσεις. Ἀλλὰ πάλιν ἡ δικαιοσύνη πρὸς τὴν Μονήν, ἴσως δὲ καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀναγνώστας μου ὑποχρέωσις, ἐπιβάλλουσί μοι, φρονῶ, νὰ μὴ παραλίπω τὴν μνείαν τῶν ὀνομάτων τινῶν ἐκ τῶν εὐεργετῶν τῆς Μονῆς, ἵνα οὕτω βεβαιωθῇ ἔτι μᾶλλον ἡ μεγίστη ἐκτίμησις καὶ τὸ κλέος αὐτῆς. ***Σιγγίλια***, λοιπόν, ὑπὲρ τῆς Μονῆς Σουμελᾶ ἐξέδωκαν οἱ Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως Διονύσιος ὁ Βυζάντιος (1672) καὶ Ἰάκωβος ὁ Χῖος (1680). Ὁ δὲ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Κύριλλος (1680) ἐξέδοτο ὑπὲρ τῆς Μονῆς Ἐγκύκλιον πολλοῦ λόγου ἀξίαν, σῳζομένην ἔτι. Ἐπίσης ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (1675) ἐξέδοτο ὑπὲρ τῆς Μονῆς *Σιγγίλιον*, ἐν ᾧ αὕτη καλεῖται «μεγαλώνυμος» καὶ «πανευκλεὴς» καὶ «σωτήριος». Ὁ δὲ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Σεραφεὶμ (1733) ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Τραπεζοῦντος, περιέχουσαν «Ἐκκλησιαστικὴν καὶ Συνοδικὴν ἀπόφασιν» ὑπὲρ τῆς Μονῆς. Ἐπίσης δὲ καὶ Ἐπιτίμιον ἐξέδοτο ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς Μονῆς ὁ αὐτὸς Πατριάρχης τῷ αὐτῷ ἔτει. Ὁ Ἡγεμὼν Μολδοβλαχίας Ἰωάννης Σκαρλᾶτος Γρηγορίου Γκί-

---

Μαριάμ, σύζυγος τοῦ ἱερέως Ἰακώβου Οἰκονόμου ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Καισαρείας Ταβλουσοῦν (ὅ ἐστι τ' ἅϊ Βασίλην), παθοῦσα τελείαν ἀφασίαν, μετέβη μετὰ ὀκτὼ μῆνας εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν ταύτην καὶ κατ' ὄναρ ἐθεραπεύθη ὑπὸ τῆς Παναγίας πληρέστατα, ἀνακτήσασα τὴν λαλιάν.

κας (1755) ἐξέδοτο *Χρυσόβουλλον* ὑπὲρ τῆς Μονῆς, ρουμανιστὶ μὲν γεγραμμένον, ἀλλ' ἐκδεδομένον ἑλληνιστὶ ἐν τῷ «Κτητορικῷ» τῆς Μονῆς. Ἐπίσης ὁ Ἡγεμὼν Οὐγγροβλαχίας Στέφανος (1764) ἐξέδωκεν ὅμοιον *Χρυσόβουλλον*. Ἕτερον τοιοῦτο *Χρυσόβουλλον* ἑλληνιστὶ ἐξέδοτο καὶ ὁ Ἡγεμὼν Οὐγγροβλαχίας Ἰωάννης Ἀλέξανδρος Ἰωάννης Ὑψηλάντης (1775). Ἐν τούτῳ προσυπογράφονται καὶ ὁ Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας Γρηγόριος καὶ δέκα πέντε ἔτι ἄρχοντες καὶ μεγιστᾶνες τοῦ Κράτους.

Ἐπίσης *Σιγγίλλιον* μακρὸν καὶ ἔνθερμον ἐξαπέλυσε καὶ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' (1798). Ἐπίσης ὁ Πατριάρχης Διονύσιος (1843), τέλος δὲ καὶ ὁ Πατριάρχης Ἰωακεὶμ ὁ Β' (1876) πολλὰ ὑπὲρ τῆς Μονῆς ἐθέσπισε καὶ πολλὰ γράμματα ἐξέδωκεν. Ἀλλὰ καὶ τῆς στοιχειωδεστάτης ἀναγραφῆς ταύτης ἀφίσταμαι, ἵνα ὡς τὸ δυνατὸν ἐμμείνω ἐν τῷ προδιαγεγραμμένῳ μοι κύκλῳ τῆς συντομίας. Ἔρχομαι δ' εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν κατὰ τὴν Μονήν, ὡς ἐγὼ εὗρον καὶ εἶδον αὐτά.

Μοναχοὺς ἔχει ἐν συνόλῳ ἡ Μονὴ Σουμελᾶ πεντεκαίδεκα, ὧν οἱ δώδεκά εἰσιν Ἱερομόναχοι. Προσδὲ ἔχει πολλοὺς μὲν δοκίμους, πλείστους δ' ὑπηρέτας διὰ τὰς γεωργικὰς καὶ κτηνοτροφικὰς ἐργασίας αὐτῆς. Καίτοι δὲ τοσούτους ἔχει ἡ Μονὴ Ἱερομονάχους καὶ Μοναχούς, ἡμεῖς πλὴν τῶν τριῶν, οὓς ἀνέγραψα, οὐδένα εἴδομεν ἄλλον ἀλλαχοῦ, πλὴν ἢ ἐν τῷ Ναῷ, κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν καὶ τὴν Λειτουργίαν. Ἅπαντές εἰσι κόσμιοι, λίαν εὐπρεπεῖς καὶ μεμορφωμένοι. Πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁμιλοῦσιν ἐν λίαν καθαρευούσῃ γλώσσῃ καὶ ὀρθοεπέστατα· ἐνώπιον ὅμως ἡμῶν μετά τινος δειλίας, ἐκ τοῦ ἀβασίμου φόβου μὴ δὲν ὁμιλῶσιν ἀρκούντως ὀρθῶς δι' ἡμᾶς, τοὺς ἐξ Ἀθηνῶν, τῆς πόλεως δηλαδή, ἣν θεωροῦσιν ὡς τὴν πηγὴν τῆς καθαρότητος τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης!

Ἤδη εἰσήλθομεν εἰς τὸν Ναόν, ὃν ἀποτελεῖ τὸ ἐσώτατον βάθος τοῦ ὅλου σπηλαίου. Τούτου τὸ στόμιον στρέφεται πρὸς ἀνατολὰς ὡς ὅλη ἡ πλευρὰ τοῦ σπηλαίου, καθὰ εἶπον. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ στρέφεται κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ Ἱερόν, αὐτὸ μόνον ἐξέχον τοῦ σπηλαίου. Εἰσέρχεταί τις εἰς τὸν Ναὸν διὰ θύρας, παρὰ τὸ Ἱερὸν κειμένης, προχωρήσας δὲ στρέφεται καὶ λαμβάνει τὴν συνήθη ἐν τοῖς Ναοῖς κατ' ἀνατολὰς θέσιν. Τὸν Ναὸν ἐν ἡμέρᾳ φωτίζει τὸ φῶς τοῦ οὐρανοῦ, εἰσδύον διὰ τῶν ὑπὲρ τὴν θύραν ὑελωτῶν παραθύρων. Τὸ μῆκος αὐτοῦ εἶναι περίπου δέκα

μέτρων, τόσον δὲ περίπου εἶναι καὶ τὸ πλάτος. Κοσμεῖται διὰ γραφῶν διαφόρων περιόδων, διαφόρων αἰώνων.

Τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἑσπερινοῦ τελεῖ μικρόσωμός τις κοσμικὸς ἱερεύς, 23-24 ἐτῶν ἡλικίας, ἄρτι χειροτονηθεὶς διὰ τὴν ἐφημερίαν τινὸς τῶν πέριξ χωρίων καὶ ἀσκούμενος ἐνταῦθα πρακτικῶς. Πόσον σαφὴς ἡ γλῶσσα καὶ πόσον γλυκεῖα καὶ ἀβίαστος ἡ φωνὴ τοῦ ἱερέως τούτου! Πόσον δὲ κατανυκτικὴ ἡ ἀκολουθία! Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω αὐτήν. Καὶ ἐν τῷ Ναῷ δέ, καὶ ὅτε ἐξήλθομεν αὐτοῦ, μετὰ τὰς ὡραίας διατυπώσεις τοῦ Μοναχικοῦ τυπικοῦ, αἵτινες ἐνταῦθα τηροῦνται, ὡς παρετήρησα, ἄριστα, κατέχομαι ὑπ' αἰσθήματός τινος ἐνδομύχου γαλήνης καὶ ἐξάρσεως. Ἡ ἱερὰ μεγαλοπρέπεια τοῦ χώρου καὶ ἡ βαθυσέβαστος ἱστορία τοῦ ἐκ πεντεκαίδεκα αἰώνων βίου τοῦ ἱδρύματος ἐκδηλοῦνται ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἐπισκέπτου δι' ἐκφάνσεως αἰσθημάτων εὐφροσύνης καὶ θυμηδίας. Εἰς τὴν ψυχὴν ἰδίᾳ ἡμῶν, τῶν ἐκ τόσης ἀποστάσεως ἐρχομένων πρὸς ἐπίσκεψιν καὶ προσκύνησιν τῆς βαθυσεβάστου ταύτης Μονῆς, αἱ ἐντυπώσεις ἐκ τοῦ ἐνταῦθα βίου καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἀκριβείᾳ αὐτῶν ἐξευγενίζονταί πως καὶ μεταρσιοῦνται. Ὁ βίος δὲ τῶν ἐνταῦθα Μοναχῶν παρίσταται ἡμῖν οἷος πρέπει νὰ ᾖ ὁ ἀληθὴς μοναχικὸς βίος, οἷος δ' εὐτυχῶς καὶ βεβαιοῦται. Οἱ εἰς τὴν γερασμίαν ταύτην Μονὴν καθιερώσαντες ἑαυτοὺς δὲν ἐσκέφθησαν, ἵνα κατὰ τὸν οὐρανοβάμονα Παῦλον εἴπω, νὰ σταυρώσωσι τὴν σάρκα σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις [1], καὶ νὰ συντρίψωσι πᾶσαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, διανύοντες τὸν βίον ἐν ἀπραξίᾳ, ἀντὶ μόνης τῆς μελλούσης ψυχικῆς σωτηρίας, ἀλλ' ἔθεντο σκοπὸν καὶ προορισμὸν τοῦ βίου τὴν καλλιέργειαν τοῦ νοῦ καὶ τὴν μόρφωσιν τῆς καρδίας, ἅμα δὲ καὶ τὴν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καθοδήγησιν καὶ συνδρομὴν τοῦ ἐμπεπιστευμένου αὐτοῖς Χριστιανικοῦ πληρώματος. Τοῦτο ἐπεδίωξαν ἀληθῶς ἐπὶ σειρὰν αἰώνων οἱ Μοναχοὶ τῆς Μονῆς Σουμελᾶ, ἐν τῷ παρελθόντι μάλιστα πολλῷ μᾶλλον ἢ σήμερον, ἀναλόγως τῶν ἑκάστοτε ἀναγκῶν τοῦ περὶ αὐτοὺς Χριστεπωνύμου πληθυσμοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπέτυχον πληρέστατα, ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτοὺς δικαίας ἐκτιμήσεως τῶν Αὐτοκρατόρων καὶ τῶν Πατριαρχῶν, ὡς εἴδομεν τέως.

Ἤδη, ὅτε εὑρισκόμεθα ἔτι ἐν τῷ Ναῷ, ἀντελαμβανόμην ὅτι ἠλατ-

---

[1] Παύλου, Ἐπιστολὴ πρὸς Γαλάτας, Ε', 24.

τώθη ἀποτόμως τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Ἐξελθὼν δ' αὐτοῦ, παρετήρησα ὅτι τὰ ὑπὲρ τὴν Μονὴν καὶ τ' ἀπέναντι αὐτῆς βουνὰ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ παχείας λευκοτάτης ὁμίχλης, καθικνουμένης μέχρις ὡρισμένης τινὸς γραμμῆς ὕψους, ἀκριβῶς ὁριζοντίας. Τὸ θέαμα ἦν λαμπρὸν καὶ εἰς τὸν βλέποντ' αὐτὸ κατὰ πρῶτον τερπνόν. Τὸ πρῶτον δ' ἔβλεπον καὶ ἐγὼ ὁμίχλην κατὰ ταῦτα τὰ μέρη. Ἐκ τοῦ Ναοῦ μετέβημεν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην. Ἐν ᾧ δ' ἀνεδίφουν καὶ περιειργαζόμην τὸν ἐν αὐτῇ πλοῦτον, αἴφνης πάλιν ἡ ὁμίχλη διελύθη τάχιστα, ὡς διὰ μαγείας, καὶ ἐπεχύθη αὖθις φῶς πολὺ εἰς τὸν ὁρίζοντα, καὶ ἀνεφάνησαν ἐν διαυγεῖ οὐρανῷ αἱ πράσινοι κορυφαὶ καὶ αἱ χαρίεσσαι κλιτύες τῶν βουνῶν. Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς εἰσόδου μου εἰς τὴν Μονὴν θαυμάζω τὸ περιβάλλον αὐτὴν φῶς, ὅπερ ἐλλείψει ἡλιακῶν ἀκτίνων, ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ τῆς ἡμέρας, κατ' εὐθεῖαν ἐπὶ τὴν Μονήν, προέρχεται ἐκ τοῦ στενοῦ ὁρίζοντος αὐτῆς κατ' ἀντανάκλασιν ἐκ τῶν πέριξ καὶ εἶναι γλυκὺ καὶ μελιχρόν, ὡς φῶς ἀλλοίας τινὸς συστάσεως, φῶς ἰδιάζον, νομίζεις, πρὸς τὸν ἱερὸν τοῦτον χῶρον, ὃν ἡδέως περιβάλλει καὶ περιλούει ! Ὕστερον ἐπῆλθε τὸ λυκόφως τῆς ἑσπέρας καὶ βαθμηδὸν ἡ νύξ. Τότε πάλιν, εὑρισκόμενος ἐν τῇ μεγάλῃ ὑπὲρ τὸ κενὸν ἐκεῖνο αἰθούσῃ τῆς Μονῆς καὶ ἱστάμενος παρὰ τὸ παράθυρον, διακρίνω διὰ τῶν ὑέλων ἀμυδρῶς πως ἀπέραντόν τινα λευκότητα, πληροῦσαν τὸ διάστημα. Ἵνα ἴδω σαφέστερον τὸ συμβαῖνον, ἔσπευσα ν' ἀνοίξω τὸ παράθυρον· ἀλλ' αἴφνης εὑρέθην πρὸ ἀνθρώπου, ποιοῦντος βιαίαν κίνησιν τῶν χειρῶν ἐν τῷ κενῷ, εἰς ἀπόστασιν ὀργυιᾶς ἀπ' ἐμοῦ. Ἦτο ἡ σκιά μου, διαγραφομένη εὐκρινέστατα καὶ ζωηρότατα ἐπὶ τῆς ὁμίχλης, ἕνεκα τοῦ ὄπισθέν μου ἰσχυροῦ φωτὸς τῆς κρεμαστῆς λυχνίας· ἡ δὲ βιαία κίνησις τῶν χειρῶν, ἦτο ἡ ἐμὴ κίνησις πρὸς ἄνοιξιν τοῦ παραθύρου. Τόσον πυκνὴ εἶχεν ἐπιχυθῇ καὶ αὖθις ἡ ὁμίχλη. Θαυμάσιον φαινόμενον !

Ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ εὕρομεν ἀληθῆ πλοῦτον βιβλίων καὶ χειρογράφων πολυτίμων. Βεβαίως πολλῷ ἀπέχει τὸ μικρὸν τοῦτο θησαυροφυλακεῖον τῶν γνώσεων καὶ τῆς παιδείας νὰ ᾖ πλῆρες, ὡς ἔδει· διότι ὀλίγα νῦν περισῴζονται ἐκ τῶν ἀπειροπληθῶν, ὅσα ἑκάστοτε εἰσῆλθον εἰς αὐτὸ πρὸς φύλαξιν καὶ μελέτην. Κατὰ διαφόρους ἀτυχεῖς περιστάσεις τῆς Μονῆς, καὶ τοῦτο τὸ διαμέρισμα ἠκολούθει τὰς γενικὰς ἐκείνας τύχας. Συνετέλει δὲ λίαν εἰς τὴν ἀτελῆ φύλαξιν καὶ τὴν μὴ ἀσινῆ διατήρησιν τῶν βιβλίων καὶ ἡ στενότης τοῦ πρώην οἰκήματος, ὅπερ ὑπηρέτει τῇ Βι-

βλιοθήκη. Εὐτυχῶς ἐσχάτως, ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Πανοσ. Προηγουμένου κ. Παρθενίου Σπινθηροπούλου, ἡ Βιβλιοθήκη ἐτακτοποιήθη· ὁ γνωστὸς δὲ τῷ κόσμῳ τῶν γραμμάτων κ. Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, μετακληθεὶς αὐτόθι, συνέταξεν ἀκριβῆ μετὰ πολλῶν κρίσεων κατάλογον τῶν βιβλίων καὶ χειρογράφων, ὃν καὶ τοῦτον ἐδημοσίευσεν ἐν παραρτήματι τῆς Ἱστορίας τῆς Μονῆς Σουμελᾶ ὁ κ. Ἐπ. Θ. Κυριακίδης, διὸ καὶ οὐδὲν πλέον ἀναγράφω περὶ αὐτοῦ.

Παρὰ τὴν Βιβλιοθήκην εἴδομεν τὸ Κειμηλιοφυλακεῖον, ἐν ᾧ ἀπόκεινται, ἐπιμελῶς νῦν φυλασσόμενα, πλεῖστα ὅσα ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα, ὧν τινα πολλοῦ λόγου ἄξια. Περὶ τούτου ὅμως τοῦ τμήματος, ἀντὶ τῶν ἐμῶν κρίσεων, προτιμῶ νὰ παραθέσω τὰς παρ' ἄλλου ἐξενεχθείσας: «Ἐὰν ἐν τῇ Μονῇ Σουμελᾶ διεσῴζοντο ἀλώβητα καὶ σῶα πάντα τὰ κατὰ διαφόρους καιροὺς προσενεχθέντα αὐτῇ κειμήλια, ὀλίγα τῶν Μουσείων τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας θὰ εἶχον νὰ ἐπιδείξωσι τοιοῦτον πλοῦτον, ὁποῖον αὕτη. Δυστυχῶς αἱ ἐπανειλημμέναι κλοπαί, ἃς ὑπέστη ἡ Μονή, αἱ διαρπαγαί, αἱ οἰκονομικαὶ στενοχωρίαι, αἱ καιρικαὶ περιστάσεις, ἴσως δέ ποτε καὶ ἀκηδία τῶν Μοναχῶν συνετέλεσαν εἰς τὸ ν' ἀπολεσθῶσι σχεδὸν πάντα...» [1]. Τὰ δὲ σῳζόμενά εἰσιν ἄμφια, εἰκόνες, εὐαγγέλια, σταυροί, ἐν οἷς πᾶσι τὴν κυριωτάτην κατέχει θέσιν ὁ τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ Ἀλεξίου Γ' Σταυρός, περὶ οὗ εἶπον, φυλασσόμενος κατ' ἐξαίρεσιν ἐν τῷ Ναῷ, ἐντὸς ἰδίου ἑρμαρίου.

Ἐκτὸς τῆς Μονῆς ὑπάρχουσιν ἐννέα παρεκκλήσια ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τῆς Μεταμορφώσεως τῆς Ἁγίας Ἄννης, τῶν Ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἄλλων ἁγίων. Ἑνὸς τῶν παρεκκλησίων τούτων, κειμένου ἐν τοῖς κατωτέροις στρώμασι τοῦ ἐδάφους τῆς Μονῆς, αἱ διαστάσεις δὲν ὑπερβαίνουσι τὰς τῆς ὀργυιᾶς! Τοῦτο, λέγεται, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐνταῦθα Ναός, ὃν ἔκτισαν κατὰ πρωτογενῆ, στοιχειώδη τρόπον, ὡς ἔτι καὶ νῦν δείκνυται, ἄνευ ἀσβέστου, οἱ μακάριοι ἐκεῖνοι πρῶτοι ἱδρυταὶ τῆς Μονῆς Βαρνάβας καὶ Σωφρόνιος. Ἀπέναντι τούτου ἐν περιέργῳ, ὅλως πρωτογενεῖ καὶ ταύτῃ κρύπτῃ, ὑπάρχουσιν οἱ τάφοι τούτων, χωροῦντες ὁριζοντίως εἰς πολὺ βάθος, φθάνοντες ἀκριβῶς ὑπὸ τὸ νῦν Ἱερὸν τοῦ κυρίως

1. Ἐπαμ. Θ. Κυριακίδου, Ἱστορία τῆς Μονῆς Σουμελᾶ, σελ. 267.

Ναοῦ, τοῦ ἐν τῷ σπηλαίῳ. Ἡ μνήμη τούτων τελεῖται τῇ 18ῃ Αὐγούστου. Δύο ἕτερα παρεκκλήσια εὑρίσκονται εἰς μέγα ὕψος, ἐν ρωγμαῖς τοῦ βράχου, ὡς φωλεαὶ χελιδόνων προσκεκολλημένα. Ἔν τινι τούτων εὗρον κατακειμένην παλαιοτάτην κανδύλαν ἐξ ὀρειχάλκου, ἣν ζητήσας ἔλαβον καὶ ἐκόμισα εἰς Ἀθήνας ὡς ἐνθύμιον, κατέθεσα δ' ἐν προσήκοντι τόπῳ. Ἐκτὸς τῆς Μονῆς καὶ περὶ αὐτὴν ὑπάρχουσιν ἄλλα παρεκκλήσια, ὑπερβαίνοντα κατ' ἀριθμὸν τὴν δωδεκάδα.

Ἡ ὀρειχαλκίνη κανδύλα τῆς Μονῆς

Ἀπὸ τῆς ὀροφῆς τοῦ μέλανος σπηλαίου, ἐξ ὕψους 40-50 μέτρων, πίπτει καθαρώτατον ὡς δάκρυ ὕδωρ κατὰ σταγόνας ἐντὸς μαρμαρίνης λεκάνης, ἐξαρκοῦν πρὸς τὰς χρείας τῆς ἱερᾶς κοινότητος ἐν χρόνοις ἄλλοις, καθ' οὓς εἴργοντο τῆς ἔξωθεν ὑδρεύσεως. Νῦν ὅμως οἱ ἐν τῇ Μονῇ ἔχουσι καὶ τοῦτο τὸ ὕδωρ καὶ τὸ ἔξωθεν διὰ μεγάλου καὶ πολυδαπάνου ὑδραγωγείου ἀγόμενον εἰς τὰ ἐντὸς αὐτῆς.

Ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν πλευρῶν τοῦ Ναοῦ τοῦ σπηλαίου, ἢ ἀκριβῶς εἰπεῖν ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνης πλευρᾶς τοῦ τοίχου, ὅστις φράσσει κατ' ἀνατολὰς τὸ σπήλαιον, ἰδίᾳ δ' ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ Ἱεροῦ, αἵτινες παρουσιάζουσιν ἐπικεχρισμένην ἐπιφάνειαν πολλῶν δεκάδων τετραγωνικῶν μέτρων, φέρονται ἐπιγεγραμμέναι, ἢ δι' ὀξέος ὀργάνου ἐγκεχαραγμέναι, ἢ ἐπὶ τῶν παλαιοτέρων μαρμαρίνων γωνιῶν ἐγγεγλυμμέναι ἐπιγραφαὶ ἀφοσιώσεως καὶ προσκυνήσεως τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς Μονῆς ἐπὶ αἰῶνας. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗταί εἰσιν ἐν γλώσσῃ κυριώτατα ἑλληνικῇ· ἀλλὰ καὶ ἐν τουρκικῇ καὶ ἀρμενικῇ γλώσσῃ εἰσὶ γεγραμμέναι οὐκ ὀλίγαι. Τινὲς τούτων κατέχουσι χῶρον δύο μόλις τετραγωνικῶν δακτύ-

λων, ἀλλ' εἰσὶ σαφέσταται. Πᾶσαι δὲ γενικῶς ἐγράφησαν ἐκ προνοίας ὑπὸ αὐστηρὰν φειδὼ τοῦ χώρου, ἵνα, ὡς φαίνεται, καταλίπωσι καὶ τοῖς ἐπερχομένοις θέσιν ἱκανήν. Αἱ περιεργότεραι τῶν ἐπιγραφῶν τούτων εἰσὶν ἐπὶ παρακειμένου τῷ Ναῷ πρὸς τὰ δεξιὰ αὐτοῦ στενοῦ, ὑψηλοῦ οἰκοδομήματος, ὅπερ παρουσιάζει λιθίνην ὄψιν, ἐκ λίθου τραπεζουντίου, καὶ λέγεται κελλίον τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ ἱδρυτῶν τῆς Μονῆς. Αὗται δ' εἰσὶ καὶ αἱ παλαιότεραι, ὅσας δὲν ἐξήλειψεν ἡ κατὰ τὸ 1741 γενομένη «προτροπῇ καὶ ἐξόδῳ τοῦ Πανιερωτάτου αὐθεντὸς καὶ δεσπότου »Χαλδίας κυρίου Ἰγνατίου καὶ Χριστιανῶν ἀνιστόρησις τοῦ προαυλίου »ὅλου τῆς Ἐκκλησίας... διὰ χειρὸς Γρηγορίου Ἱερέως», κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ ἐπιγραφήν. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, αἵτινες ἀνέρχονται εἰς χιλιάδας, κεχαραγμέναι διὰ γραμμάτων παντὸς σχήματος καὶ μετ' ἀνορθογραφιῶν ἀναλόγων τῇ τότε ἐπικεχυμένῃ τοῖς Γραικοῖς ἀπαιδευσίᾳ, ἀντέγραψά τινας, ὅσας εὕρισκον φερούσας καὶ χρονολογίαν σαφῆ, καὶ παρατίθημι ἐνταῦθα.

Ἦρθα κὲ προσκήνησα ἐδῶ ὠ
Ἠοάνις Ζουπουνοῦ α' ἰὸς τὴν
κυρήαν Θεοτόκον
ΑΧΝΗ' (1658).

—

Κῦρος Γεωργίου Γραμματικοῦ ἀπὸ
Ἀρβανιτοχῶρι Μέγα Τουρνόβου, προσ-
κυνητῶς. Ἔτ. 1699 Νοεμβρίου ΙΗ'.

—

Ἀνδρέας Δ. Μεταξᾶς
ἐκ πόλεως Σινώπης 1706.

—

Παρασκευᾶς Ἱερεὺς 1711.

—

Ἀναστάσις
Βασιλίου ἐξ Ἰω·
ανίν.... 1716.

Νικόλαος Παπαϊω...
Καρανίκο ἀπὸ Ἀρρα-
νητοχόρι 1719.

—

ΠΑΡΑΣ-
ΚΕΒΑΣ
...×..1730.

Γεώργιος.......
Μιτηληνὼς
1751.

Παρασκευᾶς Καψόγλους προσκήνησεν 1752.	*Βελησάριος υἱὸς τοῦ νικόλα 1771* Ἰουνίου 14.
Παναγιώτης Βασιλείου τοῦ συνοπλῆ 1774 Αὐγούστου ιε΄.	*Νικοπολῖται Πα'' Ἠορδάνης, Ἐλευθέριος καὶ Κυριάκος 1797.*

Ἡμεῖς ἐγράψαμεν τὰ ὀνόματα ἡμῶν τῇ εὐμενεῖ προκλήσει τῶν Πανοσιωτάτων Πατέρων τῆς Μονῆς εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ τηρούμενον Κώδικα τῶν ἐπισκεπτῶν, ἐκδηλώσαντες ἐκεῖ τὰ κατέχοντα ἡμᾶς αἰσθήματα ἐπὶ τῇ ἐπισκέψει ταύτῃ. Καὶ οὗτος δὲ ὁ Κῶδιξ καλύπτεται ἐπὶ ἑκατοντάδων σελίδων διὰ λόγων εὐφημοτάτων καὶ θαυμαστικῶν ὑπὲρ τῆς Μονῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ Πατέρων. Καὶ Τούρκων μεγιστάνων καὶ Ἀρμενίων ἐπισκεπτῶν ὑπάρχουσιν ἐκεῖ ὡραιόταται ἐκδηλώσεις θαυμασμοῦ πρὸς τὸ πανυπέρτιμον τοῦτο Ἵδρυμα καὶ εὐχαριστιῶν πρὸς τοὺς ἀσκητεύοντας ἐν αὐτῷ. Ἐκ τῶν μερῶν ὅμως, ἐξ ὧν προερχόμεθα νῦν ὁ Βρασίδας καὶ ἐγώ, οὔτε γραφὴν οὔτε ὑπογραφὴν ἄλλου τινὸς εὕρομεν ἐπισκέπτου, πλὴν ἢ Ἕλληνος Προξένου ἐν Τραπεζοῦντι, οὗ μὲ διέλαθε, δυστυχῶς, τὸ ὄνομα.

Τὴν ἑσπέραν ἐδειπνήσαμεν περὶ φιλόφρονα καὶ κοσμίαν τράπεζαν, δι' ἡμᾶς τοὺς ξένους ἰδίως παρασκευασθεῖσαν, ἐκοιμήθημεν δ' ἐνωρὶς ὑπὸ τὸ μινύρισμα τοῦ Πυξίτου καὶ ἐξηγέρθημεν ὄρθρου βαθέος ἔτι, ἵνα παραστῶμεν εἰς τὴν ἀκολουθίαν αὐτοῦ τε καὶ τῆς θείας Λειτουργίας. Ἡ Μονὴ αὕτη ἔχει ἰδιόρρυθμόν τινα τάξιν, οὐχὶ δὲ κοινοβιακήν. Οἱ Μοναχοὶ ἐγείρονται τρεῖς ὥρας πρὸ τῆς αὐγῆς, εὐθὺς δ' ἀναγινώσκουσι τὴν ἀκολουθίαν τοῦ *Μεσονυκτικοῦ*, εἶτα τὴν τοῦ *Ὄρθρου* καὶ τὴν τῆς *Πρώτης Ὥρας*, μεθ' ἣν ἄρχεται ἀμέσως ἡ *ἁγία Λειτουργία*. Πρὸ τοῦ *Κοινωνικοῦ* ἀναγινώσκεται ἡ *Τρίτη* καὶ ἡ *Ἕκτη Ὥρα*. Περὶ τὴν δείλην δὲ τῆς ἡμέρας, δύο ὥρας πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, ἀναγινώσκουσιν ἐν τῷ μικρῷ πλακοστρώτῳ κάτωθι, ἄνωθεν δὲ μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ τῆς τεραστίας πέτρας στεγαζομένῳ προαυλίῳ τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας, τὴν *Ἐνάτην Ὥραν*, κρουομένου τοῦ σημάντρου· εἶτα δέ, κρουομένων τῶν κωδώνων, συνάπτουσιν ἐν τῷ Ναῷ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ *Ἑσπερινοῦ*, καὶ τέλος μίαν ὥραν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀναγινώσκουσι τὸ *Ἀπόδει-*

πνον. Τρώγουσι δ' οἱ Μοναχοὶ δὶς τῆς ἡμέρας, μικρόν τι πρὸ τῆς μεσημβρίας καὶ μεταξὺ τοῦ *Ἑσπερινοῦ* καὶ *Ἀποδείπνου*, τὴν κοινῇ διὰ πάντας παρασκευαζομένην λιτὴν τροφήν. Δύναται δ' ὅμως ἕκαστος νὰ κατασκευάσῃ καὶ παρ' ἑαυτῷ ἰδίαν τροφήν. Πάντες οἱ Πατέρες ἐπιδίδονται εἰς διαφόρους ἐργασίας, εἰς μελέτας ἢ ἄλλας ἀσχολίας ἐν τῇ Μονῇ, ἢ εἰς τὰς ἀγροτικὰς ἐν τοῖς κτήμασι καὶ τοῖς *Μετοχίοις* αὐτῆς. Τῷ Ἡγουμενοσυμβουλίῳ ὅμως παρέχει οὐ σμικρὰν ἐργασίαν ἡ περὶ τῆς διοικήσεως τῆς Ἐξαρχίας μέριμνα, διότι τὸ γραφεῖον αὐτῆς ἐκπληροῖ χρέη γραφείου Μητροπόλεως σχεδόν· ἕνεκα τούτου δὲ καὶ Γραμματεὺς ἴδιος διατηρεῖται, ἀσχολούμενος καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν.

Παραστάντες κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τῆς πρώτης ἔτι πρωΐας ἐν τῷ πανσέπτῳ Ναῷ τῆς Παναγίας εἰς τὴν Λειτουργίαν, ᾐσθάνθημεν βαθυτάτην κατάνυξιν. Πάντες βεβαίως οἱ Ναοὶ τοῦ Κυρίου, οἵ τε ἐν ταῖς πόλεσι καὶ οἱ ἐν τοῖς χωρίοις, καὶ οἱ ἐν Μοναῖς καὶ οἱ ἐν ἐρημίαις, εἰσὶν ἐξ ἴσου εὐκτήριοι οἶκοι αὐτοῦ. Ἡ καρδία δὲ τοῦ Χριστιανοῦ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ Ναὸν προσευχῆς ἐν παντὶ τόπῳ καὶ ἐν πάσῃ ὥρᾳ, ὅπου δήποτε καὶ ὁπότε δήποτε. Ἀλλ' ὑπάρχουσι τόποι τινές, ἐν οἷς ὁ νοῦς ἐξαίρεται ὑψηλότερον, ἡ καρδία αἰσθάνεται ἑαυτὴν ἐξαγνιζομένην, ἡ δὲ ψυχή, ἀφισταμένη καὶ τοῦ σωματικοῦ σκήνους καὶ παντὸς τοῦ περιβάλλοντος αὐτὴν ὑλικοῦ κόσμου, τείνει πρὸς τὰ Ἄνω καὶ πειρᾶται, ὅση ἐδόθη αὐτῇ δύναμις, ν' ἀνέλθῃ μέχρι τῆς ὑπερτάτης ἐκείνης Πηγῆς τῆς Ζωῆς, ἐξ ἧς ἀπέρρευσε διὰ τῆς πνοῆς τοῦ Πλάστου! Ἐν τοῖς ἐξαιρετικοῖς τούτοις τόποις κατευθύνεται ἡ προσευχὴ τοῦ θνητοῦ, κατὰ τὸν Δαυΐδ [1], ὡς θυμίαμα ἐνώ-

Ὁ Π. Ἡγούμενος κ. Ἰγνάτιος

1 Δαυΐδ, ψαλμὸς 140.

πιον τοῦ Θεοῦ! Τοιοῦτος τόπος κατ' ἐξοχὴν τυγχάνει τὸ μικρὸν τοῦτο σπήλαιον τοῦ Ναοῦ τῆς Παρθένου· ἐν τούτῳ δ' ᾐσθάνθην ὑψίστην συγκίνησιν, βαθυτάτην κατάνυξιν· ἐκεῖ ἐνόμιζον ἐμαυτὸν ἐγγύτερον πρὸς τὸ Θεῖον· τὰ δὲ θεῖα ῥήματα, ἅτινα σαφὴς καὶ ῥέουσα ἡ γλῶσσα τοῦ αὐτοῦ καὶ χθὲς νεκροῦ ἱερέως ἀπήγγελλε, μοὶ ἐφαίνοντο γνωριμώτερα καὶ ἐν ταὐτῷ ὑψηλότερα καὶ θειότερα!

Ὅτ' ἐπερατώθη ἡ Λειτουργία, ἐξήλθομεν ὅλοι, ἀκολουθοῦντες τὸν Π. Ἡγούμενον, πρὸς ὃν πάντες ἀπονέμουσι τὸ προσῆκον σέβας, τηροῦντες τὰ τυπικὰ διατάγματα. Ἐκεῖθεν ἡμεῖς διεσπάρημεν κατὰ διαφόρους διευθύνσεις πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ὑπολειπομένων ἡμῖν μερῶν τῆς πολυδαιδάλου Μονῆς, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἡμετέρων παρατηρήσεων, αἵτινες κατέλιπον ἡμῖν ἀνεξιτήλους ἐντυπώσεις ἐκ τοῦ ἐξαισίου ἐκείνου ὅλου. Ἤντλουν δ' ἐν τῷ μεταξὺ ὅσον ἠδυνάμην ἐν οὕτω στενῷ χρόνῳ πλείονας εἰδήσεις καὶ ἀπεταμίευον σημειώσεις. Ἐν τῷ μεταξὺ παρασκευάζονται ἡμῖν τὰ τῆς ἀναχωρήσεως, ἵνα μεταβῶμεν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Περιστερεώτα, ἑπτάωρον ἀπέχουσαν ἐντεῦθεν, χωριζομένην δὲ διὰ δασῶν πυκνοτάτων καὶ ποταμῶν ῥοχθούντων καὶ βουνῶν ὑψηλῶν, ἀλλὰ καὶ τοπίων θαυμασίων, ὡς προλέγουσιν ἡμῖν οἱ εἰδότες. Ἡ Μονὴ Σουμελᾶ, ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἡ Τραπεζοῦς σχηματίζουσι τρίγωνον σκαληνόν. Καὶ ἀπὸ Τραπεζοῦντος ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἀπέχει ἐπίσης ἑπτάωρον.

Ὁ καιρὸς σήμερον φαίνεται μεταβαλλόμενος ἐπὶ τὸ χειμερινώτερον. Ἔχουσι δὲ γενικῶς τὰ μέρη ταῦτα κλίμα καὶ μετεωρολογίαν ὅλως διάφορα τῶν παρ' ἡμῖν, δι' ὃ δὴ καὶ δυσκόλως ἐννοοῦνται παρ' ἀνθρώπων, οἵτινες ἐγεννήθησαν εἰς τὰ νοτιώτατα τῆς Πελοποννήσου, ἔζησαν δὲ καὶ ἐξετράφησαν παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὑμηττοῦ, εἰς τὴν ξηρότητα τοῦ ἀέρος τῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν διαφάνειαν τοῦ οὐρανοῦ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐνταῦθα κυριαρχοῦσιν αἱ ἑξῆς ὧραι τοῦ ἔτους. Κατὰ Μάρτιον, Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον ἡ ὁμίχλη εἶναι σχεδὸν διαρκής. Ἴσως δέκα ἢ δεκαπέντε ἡμέραι ἐξ ὅλων τούτων τῶν μηνῶν εἰσὶν ἐν μέρει ἀπηλλαγμέναι αὐτῆς. Σπανιώτατα δὲ παρέρχεται ἡμερονύκτιον ὅλον ἄνευ ὁμίχλης. Κατὰ τοὺς μῆνας δὲ Νοέμβριον, Δεκέμβριον, Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον ὁμίχλη οὐδόλως ὑπάρχει, ἢ σπανιώτατα, καὶ τότε κατὰ νύκτα ἐπιπίπτουσα καὶ τάχιστα ἐν νυκτὶ διαλυομένη. Αἱ βροχαὶ ἐπικρατοῦσιν ἀπὸ Μαρτίου μέχρι Μαΐου, ἐπαναλαμβάνονται δὲ

πάλιν κατ' Αὔγουστον. Χιὼν πίπτει κατὰ Δεκέμβριον καὶ Ἰανουάριον, ἀνερχομένη εἰς πάχος 3 μέχρι 5 σπιθαμῶν. Ψῦχος, κατερχόμενον πολὺ ὑπὸ τὸ 0, ἐπικρατεῖ ἀπὸ Ἰανουαρίου μέχρις ἀρχῶν Μαρτίου, θερμότης δὲ σχετικὴ κατὰ Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον. Οἱ ἓξ μῆνες τοῦ ἔτους ἀπὸ Ἀπριλίου μέχρι Σεπτεβρίου καλοῦνται ἐνταῦθα *Ἄνοιξις*. Ἐκ τούτων εἰκάζει τις τὴν ὑγρότητα τοῦ κλίματος τούτου καὶ τὴν αἰωνίαν δρόσον, ἐξ ἧς τρέφεται δαψιλῶς καὶ γαλουχεῖται πλουσιοπαρόχως ἡ θαυμασία βλάστησις τῆς ὑλομανοῦς ταύτης χώρας, περὶ ἧς ὡμίλησα ἐν τοῖς πρόσθεν. Περὶ τῆς μετεωρολογίας τῆς σημερινῆς ἡμέρας δίδονται ἡμῖν ἀντιφατικαὶ πληροφορίαι καὶ προγνώσεις, διότι εὑρισκόμεθα εἰς μεταβατικὴν ἀληθῶς περίοδον, κατὰ φθίνοντα Αὔγουστον· ἀλλ' ἐν τῇ ἀντιθέσει αὐτῶν ἐπαληθεύουσιν ὅλαι, κατὰ τρόπον λίαν περίεργον, ἐν ταὐτῷ δὲ καὶ διδακτικώτατον δι' ἡμᾶς.

Προσκυνοῦμεν τὴν Παναγίαν πλήρεις χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως, διότι ἐπληρώθη ἡ διακαὴς ἐπιθυμία ἡμῶν πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτῆς· πίνομεν ὕδωρ ἐκ τοῦ ἁγιάσματος τῆς λεκάνης, καὶ συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν Π. Π. Ἡγουμένου καὶ Προηγουμένου καὶ ἄλλων Πατέρων, ἀνερχόμεθα τὰς ἐσωτερικὰς βαθμίδας, τὰς μέχρι τῆς εἰσόδου, ἵνα κατέλθωμεν ἐκεῖθεν ἑτέρας 50, τὰς ἐξωτερικάς, καὶ φθάσωμεν εἰς τὴν πρὸ τῆς κλίμακος μικρὰν πλατεῖαν, ὅπου ἀναμένουσιν ἡμᾶς οἱ ἵπποι καὶ οἱ ἀγωγεῖς. Μεθ' ἡμῶν συνκνέρχεται καὶ συγκατέρχεται ὁ Σαμπρῆ-Ἐφέντης, ὁ ἀξιάγαστος οὗτος σύντροφος, ὃν ἀπὸ τῆς χθὲς δὲν εἶδον. Καὶ ὁ Ἰμπραχὴμ ἵσταται παρὰ τὴν κλίμακα, κρατῶν ἀπὸ τῶν χαλινῶν δύο στρατιωτικοὺς ἵππους. Τὰ πάντα εἰσὶν ἕτοιμα διὰ τὴν πορείαν.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ς'

ΑΠΟ ΜΟΝΗΣ ΕΙΣ ΜΟΝΗΝ

ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΘΑ ἤδη, ὡς ἔλεγον ἄρτι, εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τῆς μακραίωνος καὶ πανσεβάστου ταύτης Μονῆς, ὅτε οἱ κώδωνες τῶν Ναῶν καὶ τὰ σήμαντρα τῶν Ναϊδρίων αὐτῆς πάντα κρούονται πάλιν, κατὰ τὸ εἰωθός, πρὸς τιμὴν τῶν ἀπερχομένων ξένων. Ὁ Π. ἡγούμενος κ. Ἰγνάτιος, δεχόμενος τὸν ἀποχαιρετισμὸν ἡμῶν καὶ τὰς εὐχαριστίας ἐπί τε τῇ φιλικωτάτῃ ὑποδοχῇ καὶ τῇ ἐκδηλουμένῃ φιλοφροσύνῃ, κατευοδοῖ ἡμᾶς φιλικώτατα, ἀπευθύνων θερμὴν πατρικὴν εὐλογίαν ἐξ ὀνόματος τῆς ἐν τῇ Μονῇ Παναγίας τῆς «Ἀθηναίας» πρὸς ἡμᾶς, τοὺς πρώτους ἐξ Ἀθηνῶν ἐπισκέπτας αὐτῆς. Συγκεκινημένοι ἐκ τῆς εὐγλώττου προσλαλιᾶς, εἰς ἣν ἠρέμα, ὅλως δ' ἀνεπιδείκτως καὶ σχεδὸν ἀκουσίως τοῦ λέγοντος, κατέληξεν ἡ ἀντιφώνησις, θλίβομεν τὰς εὐλογούσας ἡμᾶς χεῖρας, κατὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐκείνην στιγμήν, ἐν τῇ μαγευτικῇ ἐκείνῃ θέσει!...

Ὢ! πόσον ἐπιθυμῶ, εἰ καὶ καλῶς γινώσκω ὅτι ἐπιδιώκω τι ἀκατόρθωτον, νὰ ἠδυνάμην νὰ συγκεντρώσω αὖθις ἐνταῦθα τὰς σκέψεις τῆς στιγμῆς ἐκείνης· ν' ἀναπολήσω τὰ πληροῦντα τὴν ψυχήν μου αἰσθήματα· ν' ἀναπαραστήσω τὴν ἐξαισίαν σκηνογραφίαν, τὴν περιβάλλουσαν ἡμᾶς· νὰ μεταδώσω τὸ σύνολον τῶν ἤχων καὶ τῶν κρότων καὶ τοῦ θροῦ καὶ τοῦ θορύβου καὶ τοῦ βόμβου, ἐκ τῶν κωδώνων καὶ τῶν πυροβόλων καὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἐντόμων, ἅτινα περιίπτανται ἐξαιρέτως πως, ὡς φαντάζομαι, καὶ ταῦτα σήμερον—ἵνα διὰ πάντων τούτων παράσχω μίαν κἂν ἄκραν τῆς πρὸ ἐμοῦ ἐξωτερι-

κῆς εἰκόνος, ἢ νὰ μεταγγίσω ὀλίγας τινὰς σταγόνας ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ τῆς ἐσωτερικῆς ἀγαλλιάσεως, ἥτις πλημμύρει τὰ στήθη μου! Ἀλλ' ἀληθῶς θὰ ἐπεδίωκόν τι ἀδύνατον. Ὁ ἥλιος τῆς ἡμέρας ταύτης λάμπει καὶ ἐνταῦθα, ὡς φεγγοβολεῖ συνήθως μεταξὺ Ὑμηττοῦ καὶ Ἀκροπόλεως. Ὁ οὐρανός, ὁ στεγάζων τὸν στενὸν ὁρίζοντα τῶν πέριξ βουνῶν, ὧν αἱ κορυφαὶ φαίνονται ὡς κροσσωταὶ ἕνεκα τῶν δασῶν, στίλβει κυανοῦς καὶ αἴθριος, ὡς ὁ ἀπὸ Πεντελικοῦ μέχρι Σαλαμῖνος ἀττικὸς οὐρανός. Οἱ κρουόμενοι κώδωνες μοὶ φαίνονται ἀποτελοῦντες ἁρμονίαν μελῳδικωτέραν καὶ τοῦ ὡρολογίου τῶν ἀνακτόρων τῆς Δαρμστάττης. Οἱ προπεμπτικοὶ κρότοι τῶν πυροβόλων ἀπολήγουσι, νομίζεις, εἰς ᾆσμα, πλεκόμενον ὑπὸ τῆς πολυποικίλου καὶ πολυτόνου ἀντηχήσεως διὰ τῶν χαραδρῶν καὶ τῶν σπηλαίων.

Ὁ Πυξίτης, οὗ ὑπερκείμεθα περὶ τὰ διακόσια μέτρα, ἀφιστάμεθα δ' ἔλαττον ἢ ἑκατόν, ἀναπέμπει καὶ οὗτος σήμερον οἱονεὶ δέσμην τινὰ σύμμικτον ἐκ ψόφου καὶ μινυρισμοῦ καὶ θροῦ καὶ μορμύρου καὶ κελαρισμοῦ καὶ βόμβου καὶ σιγμοῦ καὶ παφλασμοῦ καὶ πατάγου καὶ κρότου, φαινόμενος ἐκεῖ κάτω διὰ τῶν στενῶν που καί που διανοιγμάτων τῶν δένδρων τοῦ δάσους παχνήεις καὶ ἀφρώδης, ἐνῷ περιειλεῖται καὶ περιδινεῖται καὶ συστρέφεται καὶ διεισδύει καὶ ὑπερπηδᾷ διὰ τῶν ἀπεστρογγυλωμένων μεγάλων φαιῶν ἢ ὑπομελάνων λίθων καὶ πέτρων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν κοίτην καὶ τὰς ὄχθας αὐτοῦ.

Τὰ πτηνὰ δ' ὕστερον, ὅτε κατέπαυσαν βαθμηδὸν οἱ ἄλλοι κρότοι, πλὴν τοῦ Πυξίτου, ὅστις ἐπὶ αἰῶνας αἰώνων παταγοδρομεῖ ἐκεῖ, τὰ πτηνά, οἱ ἀκάματοι καὶ καλλικέλαδοι οὗτοι ψάλται καὶ ὑμνηταὶ τοῦ ὡραίου ἔργου τῆς θείας Δημιουργίας, τὰ πτηνά, παρ' ὧν βεβαίως καὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἐδιδάχθη κατὰ πρῶτον νὰ ᾄδῃ καὶ ἐπαραδειγματίσθη νὰ ὑμνῳδῇ, εὐγνωμονῶν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ αὐτὰ σήμερον πέτονται περὶ ἡμᾶς χαριέντως καὶ κελαδοῦσι χαρμοσύνως ἐπὶ τῶν κλώνων τῶν δένδρων, ἢ ἀπὸ τῶν ἀκρεμόνων αὐτῶν, ἢ τερετίζουσι, παίζοντα μετ' ἐρασμίων πτερυγισμῶν ἐν ταῖς δροσοβόλοις λόχμαις τοῦ δάσους.

Τὰ δ' ἔντομα, ἡ ἄχνη αὕτη τῆς πανσόφου καὶ ἀνεξαντλήτου φύσεως, ἀνάλυσις τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος εἰς ἔμψυχον κλίμακα χρωματολογίας ἀπειραρίθμων βαθμίδων καὶ παραλλαγῶν· τὰ ἔντομα, ἡ πλατυτάτη αὕτη βαθμὶς τῆς δημιουργικῆς κλίμακος, ἡ ἐξαπλουμένη εἰς ἀκατανόητον ἔκτασιν καὶ διεισδύουσα εἰς δυσθεώρητον βάθος· τὰ μικρὰ ταῦτα

οντίδια, ἅτινα ἐγεννήθησαν χθές, ἢ σήμερον ἔτι ἐκ τῆς ἀτμίδος τῶν ὑδάτων, ἢ ἐκ τῆς δρόσου τῶν φύλλων τῶν δένδρων, ἢ ἐκ τῆς ἀναπνοῆς τῶν ἀνθέων, καὶ ἅτινα δὲν θὰ φθάσωσιν ἴσως ζῶντα μέχρι τῆς ἑσπέρας· τὰ διανύοντα τὸν ἀτέρμονα δι' αὐτὰ αἰῶνα μιᾶς ἡμερησίας περιφορᾶς τοῦ ἡλίου—καὶ αὐτὰ σήμερον ἀγάλλονται, κολυμβῶντα εἰς τὰς ἀκτῖνας τοῦ φωτὸς καὶ ἱπτάμενα τῇδε κἀκεῖσε. Καὶ νῦν μὲν στροβιλίζονται κωνοειδῶς ἐν τῷ ἀέρι ἐπιχαρίτως καὶ ἡδέως, ὡσανεὶ ἀπετέλουν περίκομψόν τι καὶ γλυκὺ μειδίαμα τῆς φύσεως· ὕστερον δὲ μετακινοῦνται αἴφνης τολυποειδῶς εἰς ἀπόστασιν σπιθαμῆς τινος, ὡσανεὶ μετηνάστευον ἀπὸ τοῦ ἰσημερινοῦ εἰς τὸν πόλον, ἢ σκιρτῶσιν ἀνωμάλως καὶ σκολιῶς, ὡσανεὶ τὸ ὁρατὸν ἐκεῖνο μειδίαμα ἐξερρήγνυτο εἰς θυμήρη γέλωτα ὑπὸ τὴν γλυκεῖαν χλιαρότητα τοῦ σημερινοῦ ἀέρος, ἢ τέλος αἴρονται εἰς ὕψος τι καὶ τείνουσι πρὸς τὸν ἥλιον, πηγήν, κέντρον καὶ τέρμα τοῦ στιγμιαίου βίου αὐτῶν. Ἐκεῖ δέ, εἰς τὸ ὕψος τοῦτο, ὕψος ὀλίγων τινῶν ὀργυιῶν, ἐξαλλοιοῦνται, ἀναλυόμενα ἴσως εἰς χαρὰν καὶ εὐφροσύνην, *διότι ἔζησαν*. ἀποδίδοντα αὖθις εἰς τὴν πολυθαύμαστον φύσιν, τὴν καθολικὴν μητέρα καὶ ταμίαν, τὸ ἐλάχιστον, τὸ μικκύλον, το μηδαμινὸν ἐκεῖνο μόριον ὕλης, ὅπερ ἀπετέλεσε τὴν ὡς ἄχνην τοῦ ἀέρος ἀνθίσασαν ἐπί τινας ὥρας ὕπαρξιν αὐτῶν....

Μὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ ρῷ τῶν ἐνιαυτῶν καὶ τῶν αἰώνων — στιγμῶν τοῦ ἀπείρου χρόνου — δὲν ἀποτελῇ καὶ αὐτὸς ἐμφανίσεις καὶ ἐξαφανίσεις στιγμιαίας, ἀκαριαίας ἴσως ; Μὴ δὲν ἐλέχθη ἤδη ὑπὸ τοῦ προφητάνακτος Δαυΐδ, ὅτι «χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου, Κύριε, ὡς ἡ »ἡμέρα, ἡ χθές, ἥτις διῆλθε, καὶ φυλακὴ ἐν νυκτὶ» [1] ; καὶ ὅτι «ἄν»θρωπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως »ἐξανθήσει» ! [2] Καὶ ἔβλεπον τὸν «ἐπάμερον» ἄνθρωπον τοῦ Πινδάρου «σκιᾶς ὄναρ» αὐτόχρημα...

Ἀλλ' ἀπὸ τῶν σκέψεων τούτων, αἵτινες διήρχοντο διὰ τοῦ νοῦ ἐν τῇ ἀστραπιαίᾳ ταχύτητι τοῦ λογισμοῦ, μὲ ἀπέσπασεν εὐθὺς πάλιν ἡ αὐτὴ αἰτία, ἥτις μ' ἔρριψεν εἰς αὐτάς, αὐτὴ ἡ εὐφρόσυνος πραγματικότης καὶ ἡ ζωηρότης τῶν ἐκ ταύτης ἐντυπώσεων. Ὅτε διελύοντο, ἢ ἀνελύοντο τὰ ἔντομα, προσεῖλκυε τὸν θαυμασμόν μου νέον θέαμα, ἡ στιλ-

1. Δαυῒδ Ψαλμὸς 89.
2. Αὐτ. Ψαλμὸς 103.

δηδὼν τῶν πανταχοῦ ἐν τοῖς πέριξ ἐπικεχυμένων ὑγρῶν ἀδαμάντων, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν μυριόκοκκον δρόσον τῆς προφθινοπωρινῆς ταύτης πρωΐας. Ὁποῖα τὰ θαυμάσιά σου, ὦ Δημιουργὸς Πρόνοια! Μόριον ὕδατος καὶ νῆμα ἡλιακῆς ἀκτῖνος συντελοῦσιν εἰς τὸ ἔκπαγλον τοῦτο θέαμα, τὸ φαιδρῦνον, τὸ ἐξευγενίζον, τὸ ἀνυψοῦν πρὸς σὲ τὸν ἄνθρωπον! Ὑπὸ δὲ τὴν δρόσον τὰ ἄνθη, χαριέστατα ἀνθύλλια, ἅτινα ταύτην μόλις τὴν πρωΐαν προέβαλον δειλὰ καὶ αἰδήμονα ἐκ τοῦ φιλοστόργου κόλπου τῆς γῆς, λεπτὰ καὶ τρυφερά, ὡς νὰ συνίσταντο ἐξ αἰθέρος μόνον καὶ τῶν χρωμάτων τῆς ἴριδος. Καὶ προέβαλον, νομίζεις, ἵνα λάβωσι τὸ φίλημα τῆς πρωϊνῆς δρόσου καὶ συνεξατμισθῶσι μετ' αὐτῆς ἐν ὀλίγαις ὥραις [1].

Περαιτέρω δὲ πάλιν ἡ θέα τῶν περικλειόντων ἡμᾶς χλοερωτάτων βουνῶν, ἐλευθέρων νῦν τελείως πάσης σκιᾶς νέφους ἢ ὁμίχλης· καὶ ἐγγύτατα περὶ ἡμᾶς τὰ χαρωπὰ καὶ φαιδρωπὰ πρόσωπα, ὑφ' ὧν περιστοιχιζόμεθα συμπαθῶς. Καὶ τέλος ἐκεῖ, ἀπέναντι καὶ ὑπεράνω ἡμῶν, ἡ μεγαλοπρεπὴς ὄψις τῆς περικλυτῆς καὶ σεβασμίας Μονῆς, τῆς κορωνίδος τῶν ἡμετέρων ἐντυπώσεων καὶ συναισθημάτων...Ταῦτα πάντα ἅτινα μάτην, ὡς ἐννοῶ, προσεπάθησα νὰ συγκεντρώσω αὖθις ἐν νῷ καὶ ἀναπολήσω καὶ ἀναπαραστήσω καὶ μεταδώσω, ταῦτα πάντα, αἰσθάνομαι ἔτι καὶ νῦν τοῦτο, ἀπετέλεσαν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὡσεὶ πολυχρώματόν τινα κρόκην ἐν τῷ τεταμένῳ καὶ εἰσδεχομένῳ στήμονι τῆς ψυχῆς, ὑφάναντα ἐπ' αὐτῆς ἰσχυρωτάτας καὶ ἀνεξιτήλους ἐντυπώσεις, ἃς καὶ νῦν ἔτι φέρω καὶ θὰ ἐξακολουθήσω φέρων ἐσαεὶ ἀνεξαλείπτους!

Εἶχεν ὄντως δίκαιον ὁ πολὺς ἐκεῖνος ἑλληνομάχος Φαλλμεράϋερ, εἰπών, καὶ ἄκων ἴσως, ὅτι «ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ τόπῳ τῆς οἰκουμένης ὑπάρχει θέσις ὁμοία πρὸς τὴν τῆς Μονῆς ταύτης, ἁρμόζουσα πρὸς θρησκευτικὴν ἀναχώρησιν καὶ ἀσκήτευσιν». Διότι, κατὰ παράδοξον συνδυασμόν, πάντα, ὅσα ἀντιλαμβάνεται καὶ αἰσθάνεταί τις ἐνταῦθα, ἀποτελοῦσιν ἔξοχόν τινα καὶ πληρέστατα ἀδιατάρακτον ἐξωτερικήν τε καὶ ψυχικὴν ἠρεμίαν, ἐξυψοῦσαν τὸν νοῦν ὑπεράνω τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους Μελᾶ καὶ

1. Δρέψας τινὰ τούτων, διαφόρων χρωμάτων, ἔθλιψα μεταξὺ τῶν δακτύλων. Οὐδὲν ἄλλο ὑπελείφθη, οὔτε σῶμα, οὔτε χρῶμα, εἰ μὴ ἐλαχίστη τις ὑγρότης, μόλις αἰσθητή, παραχρῆμα δ' ἐξατμιζομένη. Ἄνθη ὁρατά, ἀλλὰ σχεδὸν ἄυλα, αἰθέρια!

τοῦ ὅλου Παρυάδρου, πρὸς τὸν οὐρανόν, πρὸς τοὺς πόδας τοῦ Θρόνου τοῦ Ὑψίστου !

Ὁ πυλὼν καὶ ἡ ἐξωτερικὴ κλίμαξ τῆς Μονῆς, τὸ ὑδραγωγεῖον καὶ ἡ πρὸ αὐτῶν πλατεῖα.

Ὑπὸ τοιαύτας ἐντυπώσεις καὶ ὑπὸ τοιαῦτα συναισθήματα καταλείπω τὴν πανσέβαστον Μονὴν τῆς Παναγίας Σουμελᾶ. Κατερχόμεθα οἱ πάντες πεζῇ πρὸς τὸ ἑκατοντάδα τινὰ μέτρων ἀπέχον, ἐπὶ ἰδιορρύθμου δὲ βραχώδους ὑψώματος ἱδρυμένον παρεκκλήσιον τῆς Ἁγίας

Βαρβάρας, παράρτημα μὲν ὂν τῆς Μονῆς, ἀλλ' ἀποτελοῦν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸ οἰκημάτων αὐτοτελές τι ὅλον. Ἔχει δὲ τοῦτο περιέργως μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τοὺς ὡραίους καὶ τολμηρῶς ἐπὶ ἀποτόμων κρημνῶν τεθεμελιωμένους ἐκείνους πύργους, οὓς θαυμάζει ὁ πλέων ἐπὶ τοῦ Ρήνου, κατ' ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας. Ἐν αὐτῷ διαιτᾶται ὁ Π. Προηγούμενος κ. Παρθένιος, ὃν ἐρχόμεθα νὰ ἐπισκεφθῶμεν ἰδιαιτέρως ἐν τῇ κατοικίᾳ ταύτῃ. Μετὰ τὴν προσκύνησιν τοῦ Ναοῦ καὶ τὰς ἐπιδαψιλευθείσας ἡμῖν αὐτόθι περιποιήσεις, ἑτοιμαζόμεθα πρὸς ἀναχώρησιν ὑπὸ καιρὸν ὡραιότατον ταύτῃ τῇ ὥρᾳ, 9,30′ π. μ. Ὁποία ὅμως ὑπῆρξεν ἡ χαρμόσυνος ἔκπληξις ἡμῶν, ὅτε ὁ *Χατζῆ*-Παρθένιος (οὕτως ἀρέσκεται ἀκούων ὁ Π. Προηγούμενος, ἀφ' ὅτου ἐγένετο προσκυνητὴς τοῦ Παναγίου Τάφου), ἀντὶ νὰ δεχθῇ τὸν ἀποχαιρετισμὸν ἡμῶν, ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ χαλινοῦ τὸν προσαχθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ ὑπηρέτου ζωηρὸν θυμοειδῆ ἵππον καὶ ἑτοιμάζεται νὰ ἱππεύσῃ! Παρ' αὐτὸν ἵσταται ἐν ὁμοίᾳ στάσει καὶ προθέσει καὶ ὁ μικρόσωμος κ. Δοσίθεος, ὁ ἁγιογράφος Μοναχός. Ἀμφότεροι προσφέρονται εὐγενέστατα νὰ συνοδεύσωσιν ἡμᾶς μέχρις Ἁγίου Γεωργίου. Τὸ εὐτύχημα τοῦτο τυγχάνει διὰ πᾶσαν τὴν συνοδείαν ἡμῶν ἀνυπολόγιστον τὴν ἀξίαν.

Κατερχόμεθα, πεζῇ ἔτι, διερχόμεθα διὰ τῆς μικρᾶς ξυλίνης γεφύρας τὸν Πυξίτην, ὅπου καὶ χθές, ἐν τῷ σταθμῷ Κουδούας, δεχόμεθα αὐτόθι τὰς θερμὰς φιλοφρονήσεις τῶν Τούρκων φυλάκων καὶ πάντων τῶν λοιπῶν παρατυχόντων Χριστιανῶν, εἶτα ἱππεύομεν καὶ στρεφόμεθα πρὸς τὰ δεξιά, ἀποχωριζόμενοι τοῦ ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς χθὲς ἀχωρίστου συνοδίτου ἡμῶν Πυξίτου, γαλανωτάτου ἐνταῦθα, μικρὸν δέ τι περαιτέρω ἀφροσυντριβομένου ἐν παταγώδει καταρράκτῃ, ἵνα, οὕτως εἰπεῖν, ἀποχαιρετίσῃ καὶ οὗτος ἡμᾶς τέλεον. Ἀνερχόμεθα τὴν κλιτὺν δασωδεστάτου βουνοῦ καὶ κατερχόμεθ' αὖθις, ἵν' ἀνέλθωμεν πάλιν εἰς ἑτέραν, καὶ διερχόμεθα δάση παρθένα, χαριέστατα, εὐθαλέστατα, σφριγώδη καὶ πυκνὰ ἐν πρωτοφανεῖ ποικιλίᾳ, οἵαν οὐδαμοῦ γῆς δύναταί τις ἴσως νὰ εὕρῃ, πλὴν τῶν τροπικῶν. Ἐν τῷ συνόλῳ ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὴν αὐτὴν φύσιν, ἣν καὶ ὅτε ἀνηρχόμεθα πρὸς τὴν Μονὴν Σουμελᾶ, ὅμοιον βασίλειον τῶν ὑδάτων μετὰ καταρρακτῶν καὶ ποταμίων, ὅμοια δάση, εἰ μὴ καὶ θαυμαστότερα. Ἀληθῆ ἔκπληξιν παρέχουσιν ἡμῖν αἱ ὑπερμεγέθεις ὀξυαί, γιγαντωδῶς ὑπεραιρόμεναι ὑπεράνω τῶν ἄλλων δένδρων, ὑψηλαὶ ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα μέτρα.

'Εκεῖ που ὁδοιποροῦντας, περιβάλλουσιν ἡμᾶς τὸ πρῶτον ἐλαφρὰ νέφη ὁμίχλης, ραγδαίως κατερχομένης ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ πρὸ ἡμῶν ὄρους. Περὶ τὴν 12ην τῆς μεσημβρίας ἀναρριχώμεθα, ἔξω πάσης ὁδοῦ, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Π. Προηγουμένου, ἐπὶ τῆς σχεδὸν ὀρθίας κλιτύος ἀσκεποῦς, ἀλλὰ χλοερωτάτου βουνοῦ (*μεζέρι*)[1], ἵν' ἀνέλθωμεν εἰς ἓν τῶν θαυμασίων *Μπαργαρίων* (ὀροπεδίων), ἅτινα τοσαύτην χάριν προσδίδουσι τῇ ὡραίᾳ ταύτῃ κολχικῇ χώρᾳ. Τὸ ὄρος σύμπαν εἶναι χωματῶδες — «γήλοφος ὑψηλός», κατὰ Πλάτωνα — ἀναδίδον ἁπανταχοῦ, κατά τε τὰς πλευρὰς καὶ μέχρι τῆς κορυφῆς, χόρτον αὐτοφυᾶ, πυκνότατον, πηχυαῖον τὸ ὕψος, ὅστις θερίζεται παρὰ τῶν κατοίκων ἐπιτηδειότατα καὶ χρησιμεύει εἰς τροφὴν τῶν ζῴων. Οἱ ἵπποι ἀσθμαίνουσι, κοπιωδῶς ἀνερχόμενοι αὐτόχρημα «ὄρθιον οἶμον», καὶ ἐκπέμπουσι διὰ τῶν μυκτήρων σίφωνας καὶ νέφη ἀτμῶν. Ἡ ὁμίχλη καθίσταται ἐφ' ὅσον ἀναβαίνομεν πυκνοτέρα, ὡς αἰωρούμενον ὕδωρ. Νῦν πλέον οἱ μύστακες τῶν μὲν καὶ οἱ πώγωνες τῶν δὲ ἀποδίδουσι στάγδην τὴν νοτίδα τῆς ὁμίχλης. 'Εγγίζομεν εἰς τὴν κορυφὴν καὶ σπεύδομεν νὰ φθάσωμεν εἰς αὐτήν, κεντρίζοντες ζωηρῶς τοὺς ἵππους· ἐκεῖ που, ἐν ᾧ διερχόμεθα παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ἀρχομένου ὀροπεδίου, ὁ δ' ἀγαπητὸς συνοδίτης κ. Μεταξᾶς παρατηρεῖ τὸ βαρόμετρον, ἐξ αἰφνιδίας κινήσεως τοῦ ἵππου, ἐκπίπτει αὐτὸ ἐκ τῆς χειρὸς καὶ εὑρὸν ἀμέσως κεκλιμένον ἔδαφος ἄρχεται κυλινδούμενον διὰ τοῦ πρανοῦς τῆς χλοώδους πλευρᾶς εἰς βάθος πολλῶν ἑκατοντάδων μέτρων, καὶ ἐξαφανίζεται ἐσαεί, τὸ λεπτότατον καὶ χρησιμώτατον ἐκεῖνο ἐπιστημονικὸν ὄργανον. Εὐτυχῶς, διὰ τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν τῶν προσεχῶν ἡμερῶν, ἔχομεν ἄλλο ὅμοιον, τὸ ἐμόν.

Ὁ Ἰατρὸς κ. Ἀνδρ. Ι. Μεταξᾶς

1. Μεζέρι καλεῖται ἐνταῦθα ἐπικλινὴς πλευρὰ βουνοῦ ἢ ὀροπεδίου, πολύφυτος, ἐπιτηδεία πρὸς βοσκὴν τῶν ζῴων.

Τέλος ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κορυφήν, εἰς ὕψος 1810 μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Ἐλαύνοντες δ' ἔτι, μέχρι τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου, αἰσθανόμεθα ὑπὸ τὰς ὁπλὰς τῶν ἵππων τὴν τεθερισμένην χλόην, μαλακὴν καὶ ἁπαλήν, ὡς τὸν ἄριστον περσικὸν τάπητα. Τὸ οροπέδιον τοῦτο, κείμενον εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Γαλιαίνης, ἀποτελεῖ, ὡς εἴδομεν μακρόθεν πρὸ τῆς ὁμιχλώσεως, ἔκτασιν χιλιάδων στρεμμάτων, μετ' ἐπιφανείας ποικιλλομένης διὰ γιγαντωδῶν κυματισμῶν τοῦ ἐδάφους, διαρκῶς μαλακῶν, χλοωδῶν, ὡραιοτάτων, πρασίνου χρώματος, ἐνίοτε καὶ ἐνιαχοῦ χρυσίζοντος ὑπὸ τὰς ἐναλλαγὰς τοῦ φωτός. Καταβαίνομεν ἀπὸ τῶν ἵππων καὶ περιβαλλόμεθα τ' ἀδιάβροχα, ἐφ' ὧν κροτοῦσιν ἰδιορρύθμως οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ὁμίχλην μικροὶ ὑγροὶ κόκκοι, περιέργως κινούμενοι καὶ κυκλοφορούμενοι ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ. Ἐκεῖ προγευόμεθα, περιπατοῦντες εὐφροσύνως ἐπὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐκείνου τάπητος τῆς φύσεως. Πρώτην ἴσως φορὰν μοὶ συνέβη νὰ ἀπολαύσω τόσον εὐάρεστον συναίσθημα ἐκ τῶν ποδῶν. Τὸ βάδισμα ἐπὶ τῆς χλόης ἐκείνης παρεῖχε πρωτότυπόν τινα τέρψιν. Οἱ ξεναγοὶ καὶ ὁδηγοὶ ἡμῶν, γινώσκοντες ἄριστα τὰς συνθήκας τῆς χώρας, οὐδὲν μέτρον παρέλιπον ἐν ταῖς ἑτοιμασίαις καὶ προμηθείαις αὐτῶν. Προσφέρουσι δ' ἡμῖν κατὰ τὸ πρόγευμα οἰνόπνευμα ἐγχώριον ἐν φιάλαις, ἐξ ὧν ροφῶμεν γενναίως, ἀλεξητήριον τῆς ἐκ τῆς ὁμίχλης ψύξεως. Ἤδη εἰσέβαλεν ἡμῖν βόμβος τῶν ὤτων καὶ δυσηκοΐα περίεργος. Ἡ ὁμίχλη ἐπιμένει πυκνουμένη, οὐδὲν δὲ διακρίνομεν πλέον πέραν τῶν 15-20 μέτρων. Καὶ ἐν ᾧ χαίρομεν, διότι ἀπελαύσαμεν τὸ ὡραῖον τοῦτο δι' ἡμᾶς θέαμα, λυπούμεθα, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὰ πέριξ καὶ τὰ μακράν, ὧν ἡ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου θέα, κατὰ τὰς βεβαιώσεις τῶν εἰδότων, εἶναι θαυμασία. Ἐν τούτοις ἀναλαμβάνομεν τὴν πορείαν, χωροῦντες νῦν κυκλικῶς, ἵνα εὕρωμεν κατάβασιν, βαίνομεν δ' ἐγγὺς ἀλλήλων, ἵνα μὴ ἀποχωρισθῇ τις ἡμῶν ἐν τῷ λευκῷ ἐκείνῳ σκότει καὶ ἀποπλανηθῇ. Ἀπομακρυνόμενοι δέ, ἀνευρισκόμεθα διὰ τῶν φωνῶν, ὅπερ συχνάκις ἐπανελήφθη διὰ τὸ πλῆθος τῆς συνοδείας. Εἴμεθα 14 οἱ πάντες: οἱ δύο Πατέρες τῆς Μονῆς, οἱ δύο ἰατροί, οἱ δύο ἡμεῖς, ὁ *μουλιαζὴμ* Σαμπρῆ-ἐφένδης καὶ ὁ ἀκόλουθος αὐτοῦ Ἰμπραχήμ, ἔφιπποι πάντες· εἵποντο δ' οἱ ἀγωγεῖς, ἀναμὶξ καὶ ἐκεῖνοι Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοί: ὁ Χρῆστος, ὁ Σουκρῆ-Ἀγᾶς, ὁ Κοσμᾶς Κωνσταντινιάδης ἐκ Τραπεζοῦντος, καὶ οἱ ὑπηρέται τῆς Μονῆς.

Μετὰ βραχεῖαν πορείαν συναντῶμεν παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ὀροπεδίου δύο ξυλίνας οἰκίας, εἶδός τι τῶν ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἀναφερομένων «μοσσύνων», οὐχὶ βεβαίως ἑπτωρόφων· *Μοσσύνοικοι* δ' εἰσί, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τούτου συγγραφέως πλασθεῖσαν ἐνταῦθά που τότε

Ὁ Τοῦρκος ἀγωγεὺς

πρῶτον λέξιν, ἅπαντες οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν τούτων, διότι οὐδεμία οὐδαμοῦ ἀπαντᾷ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα λιθόκτιστος οἰκία. Εὑρίσκομεν ἐκεῖ γυναῖκάς τινας *ὡρεαζούσας* τὰς ἀγελάδας αὐτῶν, κατὰ τὴν ἐπιτόπιον διάλεκτον. Πεζεύομεν καὶ ζητοῦμεν γάλα. Συνέβη μάλιστα ν' ἀπευθύνω ἐγώ, προπορευόμενος, πρὸς τὴν ἑτέραν τῶν γυναικῶν τὴν ἐρώτησιν:

— Ἔχεις γάλα;

— Ἀ ἔχω, 'κ δίδω σ'! ἀπαντᾷ ἐκείνη, τουτέστιν: *οὐκ ἔχω οὐκ*

δίδω σοι, ὡς ἐξηγήθη ἡμῖν· διότι ἐνταῦθα ὡς ἀρνητικὸν μόριον χρησιμεύει τὸ *οὐκ*, συγκεκομμένον εἰς *'κ*. Ἡ ἄλλη γυνὴ ὅμως ἐδήλωσεν ὅτι ἔχει γάλα, ἔσπευσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν χαμηλὸν *μόσσυνον*, κάμπτουσα τὸ ἥμισυ τοῦ σώματος, καὶ ἐξῆλθε κομίζουσα γάλα ἐν «σκάφῃ», ξυλίνῳ κυκλοτερεῖ ἀβαθεῖ πινακίῳ, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν νὰ πίωμεν, ἀμειφθεῖσα δι' ἀργυροῦ νομίσματος παρὰ τοῦ κ. Μεταξᾶ. Μετὰ μικρὸν σταθμὸν καὶ ἐνταῦθα συνεχίζομεν τὴν πορείαν.

Ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ κατάβασις. Ἀλλ' ἐν ταὐτῷ καὶ ἡ ὁμίχλη ἀνελύθη εἰς ἁδρὰν βροχήν, ἥτις, πιστὴ θυγάτηρ, συνεπλήρωσεν ἐπὶ τῆς ράχεως ἡμῶν τὸ ἔργον τῆς μητρὸς ὁμίχλης. Ἐξ αὐτῆς δὲ δυσχεραίνεται καὶ ἡ κατάβασις, καθισταμένη κινδυνώδης, διότι τὸ ἐντεῦθεν *μεζέριον*, ἡ πλευρὰ τοῦ ὄρους, δι' ἧς ἔδει νὰ κατέλθωμεν, ἦτο μικροῦ δεῖν ὀρθία. Καταβάντες ἀπὸ τῶν ἵππων, κατηρχόμεθα κατάντη ὀλισθηρὰν ὀφιοειδῆ, αὐτόχρημα ἑλικώδη ὁδόν. Προπορεύεται, οἱονεὶ ἀνιχνεύων τὸν τόπον, ὁ *Μουλιαζίμης*, σιγηλός, ὡς συνήθως, καὶ οὐδὲ νὰ καπνίσῃ δυνάμενος ἕνεκα τῆς ἰσχυρᾶς βροχῆς, ἕπεται αὐτῷ ὁ στρατιώτης, ἀκολουθοῦσιν οἱ δύο κληρικοί, ἐρχόμεθα δ' ἡμεῖς οἱ λοιποί, καὶ τέλος οἱ ἀγωγεῖς ὁδηγοῦσι δυσκόλως τοὺς ἵππους, κατολισθαίνοντας ἀνὰ πᾶν βῆμα. Θαυμάζω ἐνταῦθα τὰς εὐμεγέθεις ζωηροτάτας ἀνεμώνας, δι' ὧν κοσμεῖται ὁ ὁλοπράσινος τάπης τῶν κλιτύων, καὶ ἄλλα εὐγενῆ ἀνθύλλια, λευκά, κίτρινα, ἰόχροα, ἐρυθρά, πυρώδη. Κατελθόντες τοῦ ὄρους, εἰσερχόμεθα εἰς πυκνὸν εὐθαλέστατον δάσος πλατυφύλλων δένδρων, ἅτινα καταβρέχουσιν ἡμᾶς ὁλοσχερῶς, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διέλθωμεν χωρὶς νὰ προστριβῶμεν εἰς αὐτά, καὶ προχωροῦμεν, ἵνα μετὰ τὴν βροχὴν εἰσέλθωμεν εἰς νέαν πάλιν ὁμίχλην. Ἀλλ' εὐτυχῶς εὑρίσκομεν ὁμαλωτέραν τὴν ὁδόν, ἥτις φέρει εἰς ποταμὸν ἐπίσης ροχθοῦντα, ὡς ὁ Πυξίτης, διὰ τῶν ὑπομελάνων ἀπεστρογγυλωμένων λίθων τῆς κοίτης αὐτοῦ, καὶ φθάνομεν παρὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ μικράν, ξυλίνην καὶ ὑπόστεγον γέφυραν *Τσουπανόη*. Ἐνταῦθα ἐσταθμεύσαμεν. Ἐν τοῖς πέριξ φύεται χόρτος διπηχιαῖος τὸ ὕψος. Ὁποία χλωρίς! Τρώγομεν πάλιν μετὰ πολλῆς ὀρέξεως ἐν μέσῳ τῆς ὁμίχλης, ἥτις εἰς ἐμὲ ἐπιφέρει ἐνταῦθα παντελῆ σχεδὸν κώφωσιν. Ἀντίδοτον κατ' αὐτῆς ἐνδείκνυται, κατὰ τοὺς εἰδήμονας, ἰατροὺς καὶ μή, ἰσχυραὶ δόσεις οἰνοπνεύματος. Ἡ συνταγὴ αὕτη ἐξετελέσθη, κατ' ἀνάγκην, ἀκριβῶς, ἔσχε δὲ τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα. Σταθμεύουσιν

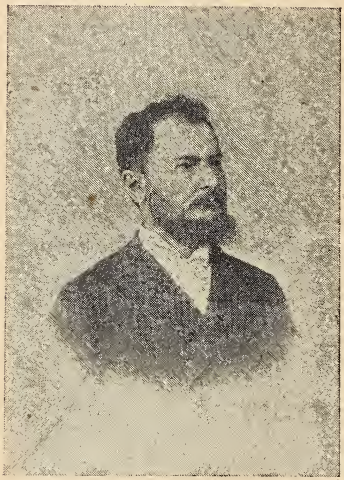
ἐνταῦθα χωρικαὶ γυναῖκες μετὰ παίδων. Ὀνόματα γυναικῶν : Ἑλένη, *Δζασόνα* (=Ἰασονίς), Ἑλένη ἄλλη καὶ *Παρέσα*, ὅπερ ἐστὶ παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς τοῦ Κύρου «Παρύσατις», κοινοτάτου δ' ἐνταῦθα νῦν, χάριν τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τῶν Μυρίων, οἵτινες ἐπολέμησαν ὑπὲρ τοῦ Κύρου. Μέχρι τοῦδε συνηντήσαμεν ὀλιγίστους ἀνθρώπους, διότι ἡ πορεία ἡμῶν ἐγίνετο ὅλως ἐκτὸς ὁδοῦ, χαραχθεῖσα οὕτως ὑπὸ τοῦ *Χατζῆ*-Παρθενίου πρὸς χάριν ἡμῶν, ἵνα ἴδωμεν ἓν τῶν *Παρχαρίων*. Εἴμεθα δ' εὐτυχεῖς, διότι καὶ τοῦτο εἴδομεν καὶ τῶν ἀξιοθεάτων ἐκείνων μετεωρολογικῶν φαινομένων ἐγενόμεθα μάρτυρες.

Ἀπὸ τοῦ νῦν εἰσερχόμεθα εἰς κοινὴν καὶ ὁμαλὴν ὁδόν· συναντῶμεν δ' ἐφεξῆς ἀνθρώπους πολλούς, ἄνδρας καὶ γυναῖκας, ἅπαντας Χριστιανούς, ὡραίους καὶ εὐπλάστους γενικῶς, ἀσχολουμένους εἰς κοπιώδεις ἀγροτικὰς καὶ κτηνοτροφικὰς ἐργασίας, παρὰ τὸν δυσμενῆ καιρόν. Προσθετέον ἐνταῦθα ὅτι ἡ ὡραία, ἡ περικαλλὴς αὕτη χώρα, δι' ἣν καὶ ἐγώ, ὡς πᾶς ἄλλος γράψας περὶ αὐτῆς, ἀμοιρῶ λόγων ἱκανῶν, ἵνα παραστήσω τὰς καλλονὰς τοῦ τόπου, ἡ ὁλοπράσινος δι' ὅλου σχεδὸν τοῦ ἔτους, ἡ κατάρρυτος, τυγχάνει πτωχὴ εἰς παραγωγήν. Πεδιάδες δὲν ὑπάρχουσιν, ἢ κατ' ἐλάχιστα διαστήματα. Καὶ αὗται δ' ὅμως καὶ αἱ ἄπειροι ἐπικλινεῖς πλευραὶ τῶν βουνῶν ἀποτελοῦνται ἐκ κράματος ἀμμώδους φυτικῆς γῆς καὶ λεπίων λίθου, ὅστις ἐτρίβη καὶ διελύθη διὰ τῆς ἐπενεργείας τῶν ἀτμοσφαιρικῶν μεταβολῶν. Ἡ δὲ λίπανσις, καὶ δύσκολος οὖσα κατ' ἀρχήν, ἀποβαίνει καὶ ἄσκοπος, διότι αἱ πολύμηνοι βροχαὶ ἀποπλύνουσι τὸ πᾶν ἐκ τῆς γῆς. Νομίζω δ' ὅτι καὶ ὁ παραγόμενος ἄφθονος χόρτος ἐλάχιστα *τρέφει* τὰ ζῷα, διότι εἶναι μᾶλλον ὑδατοβριθής, ὀλίγιστα δὲ περιέχει θρεπτικὰ στοιχεῖα. Ἕνεκα τούτων οἱ κάτοικοι ζῶσι πενιχρῶς, τρεφόμενοι δι' ἀραβοσίτου μόνον, ἀναγκάζονται δὲ νὰ ἐκπατρίζωνται, ἀποδημοῦντες εἰς τὸ ἐξωτερικόν, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς περὶ τὸν Καύκασον χώρας τῆς Ρωσσίας, ὅπου καὶ ὁριστικῶς ἐγκαθίστανται πολλοί· ἄλλοι ὅμως, ἐργαζόμενοι ἐπί τινα χρόνον ἐκεῖ καὶ κερδαίνοντες τὰ πρὸς συντήρησιν, ἐπανέρχονται αὖθις οἴκαδε.

Τὸ ζήτημα τῆς ἀποδημίας τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τοῦ νομοῦ Τραπεζοῦντος τυγχάνει ἓν τῶν μεγίστων ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις, γενόμενον πολλάκις, ἐπὶ δεκάδας ὅλας ἐτῶν, θέμα συζητήσεων παρὰ

τοῖς γινώσκουσι καὶ γνώμην ἔγκυρον ἔχουσιν ἐπὶ τοιούτων πραγμάτων[1].

Προχωροῦντες ἐμπίπτομεν εἰς ἀπότομον ἀνωφέρειαν· πανταχοῦ ὅμως ὁ τόπος χωματώδης, ἄνευ λίθων. Πᾶσα ἡ συνοδεία διάκειται εὐαρέστως. Μόνος ὁ ἀγαπητὸς συνοδοιπόρος κ. Παπαδόπουλος ὑφίσταται διαρκῆ ἐνόχλησιν ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας τοῦ ἵππου αὐτοῦ, καθ' οὗ παραπονεῖται ἀναφανδόν. Ὁ Π. Προηγούμενος, πρὸς τοὺς πάντας καὶ διὰ τὰ πάντα πρόθυμος καὶ διευκολυντικός, ἀλλάσσει τὸν ἴδιον ἵππον πρὸς τὸν τοῦ ἰατροῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ νέος ἵππος, αἰσθανόμενος νῦν τὸν ἀναβάτην ξένον, κακοτροπεῖ, βαίνων νωχελῶς καὶ ὀκνηρῶς, ὡς ὁ πρῶτος, ὁ δὲ φίλτατος ἰατρὸς ἀναγκάζεται νὰ πεζοπορῇ πολὺ πλέον ἢ οἱ λοιποί. Τέλος, περὶ ὥραν 4,30′ μ. μ., ἤτοι μετὰ πορείαν 7 καὶ πλέον ὡρῶν, καταβαίνοντες διὰ πυκνοῦ δάσους πολύστροφον ὁδόν, αἴφνης ἀτενίζομεν ἔκπληκτοι τὸ ἐξαίσιον τὴν θέαν Μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ *Περιστερεώτα*, ὑψούμενον ὑπερηφάνως καὶ χαριέντως ἐπὶ τεραστίας πέτρας, ἥτις χρησιμεύει αὐτῷ ὥς τις θεόσδοτος βάσις, καὶ σπεύδομεν νὰ εὕρωμεν ἐν αὐτῷ στέγην καὶ θάλπος καὶ ἀνάπαυσιν μετὰ τὴν ὁμίχλην, τὴν βροχήν, τὴν κόπωσιν καὶ τὸ ἀρχόμενον ψῦχος. Δόξα τῷ Θεῷ καὶ χάρις τῇ γλυκυτάτῃ Παναγίᾳ τῇ «Ἀθηναίᾳ» καὶ *Σουμελᾷ*, ἀφικόμεθα *πάντες σῷ ὄντες*, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, εἰ καὶ ἡ πορεία ἡμῶν ἔν τισι μέρεσιν αὐτῆς ὑπῆρξεν οὐχὶ πάντῃ ἀπηλλαγμένη κινδύνων, ὑπὸ τὰς ἀτμοσφαιρικὰς μάλιστα περιστάσεις τῆς ἡμέρας ταύτης.

Ὁ Ἰατρὸς κ. Μ. Παπαδόπουλος

Καὶ ἡμεῖς μὲν τότε ἀνήλθομεν ἀμέσως, ὡς θὰ εἴπω παρακατιών. Ἀλλὰ νῦν, ὅτε γράφω μὲν ἐγώ, ὁ δ' ἀναγνώστης ἀκολουθεῖ μοι, ἀμφότεροι δ' εὑρισκόμεθα ἐν ἀσφαλείᾳ, καὶ οὔτ' ἐκ τῆς βροχῆς καὶ τῆς

---

1 Ὅρα «Εὐξείνου Πόντου», ἔτος Α′, 1880, τεύχη 2, 3, 4 : Αἱ Μεταναστεύσεις.

ὁμίχλης νοτιζόμεθα, οὔτ' ἐκ τοῦ ψύχους ριγοῦμεν, ἀνακόπτω τὸν λόγον ἐνταῦθα, πρὸ τῆς κλίμακος τῆς περικαλλοῦς ταύτης Μονῆς, ἵν' ἀναδράμω εἰς τὰ βάθη παρῳχημένων αἰώνων, πρὸς ἐξέτασιν τῆς ἱστορίας τῶν Χριστιανικῶν Μονῶν, καὶ σπείσω τὴν παρὰ παντὸς Ἕλληνος-Χριστιανοῦ ὀφειλομένην πρὸς τὰ μακραίωνα καὶ πανσέβαστα ταῦτα Ἱδρύματα εὐγνωμοσύνην.

Ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Περιστερεώτα
Δυτικὴ Πρόσοψις

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

Ζ΄.

ΑΙ ΜΟΝΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

ΚΛΙΝΩ βαθυσεβάστως τὸ γόνυ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν πρὸ τῆς πανσέπτου Χριστιανικῆς Θρησκείας, ἀνυποκρίτως καὶ βαθέως θαυμάζων τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς. Ὁ Παρθενὼν καὶ ἡ Ὀλυμπία, ἡ Δωδώνη καὶ οἱ Δελφοί, ἡ Δῆλος καὶ ἡ Ἐπίδαυρος, ἡ Ἔφεσος καὶ ὁ Θέρμος καὶ τἆλλα ἀληθῶς αἰγλήεντα τεμένη καὶ περικλυτὰ σεβάσματα τῶν γενεῶν καὶ τῶν αἰώνων, ὅσα ἵδρυσαν οἱ Ἕλληνες πρὸς λατρείαν τοῦ θείου καὶ τοῦ καλοῦ, κατασκευάσματα ὑψίστης διανοίας καὶ τελειοτάτης τέχνης, ὧν διάπυρος θαυμαστὴς ἐγενόμην ἀνέκαθεν, ὤφειλον νὰ ὑποχωρήσωσιν οὐ μόνον πρὸ τῆς δυνάμεως τοῦ πανδαμάτορος χρόνου, ἀλλὰ κυρίως πρὸ τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ ὕψους τῆς ἀποκαλυφθείσης Θρησκείας, καὶ νὰ παραχωρήσωσιν αὐτῇ τὰ σκῆπτρα ἀναντιλέκτου καὶ ἀδιασείστου ὑπεροχῆς. Καὶ ὑπεχώρησαν μέν, ἀλλὰ δυσκόλως καὶ βαθμηδόν, καθόσον ἡ νέα Θρησκεία οὔτε δι' αἴγλης τινὸς ἑλκυστικῆς περιεβάλλετο, οὔτε ἀπολαύσεις προσέφερεν, οὔτε δόξαν ἢ τιμὰς ἐπηγγέλλετο τοῖς ὀπαδοῖς· τοὐναντίον δὲ στερήσεις μέν, διωγμούς, μαρτύρια καὶ θανάτους ἐνταῦθα, τὴν ἀπόλαυσιν δ' ἀμοιβῆς μόνον πέραν τοῦ τάφου, ἐν τῇ ζωῇ μέλλοντος αἰῶνος. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ παρέλθωσιν οὐκ ὀλίγοι χρόνοι, αἰῶνες μάλιστα, ἵνα ἡ νέα Θρησκεία κατισχύσῃ, ἵνα ἡ λάμψις αὐτῆς διαλύσῃ τὴν ἀχλὺν τοῦ παλαιοῦ κόσμου, ἵνα αἱ κοινωνίαι ἐνωτισθῶσι τῶν διδαγμάτων αὐτῆς. Ἡ διδασκαλία δὲ πρὸς τὰς ἀρετὰς τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, συνοδευομένη καὶ ὑπὸ πρακτικῆς ἀσκήσεως αὐτῶν, ἐπήγασε,

παραδόξως, οὐχὶ ἐκ τῶν κέντρων, ὡς συνήθως, ἀλλ' ἐξ ἀποκέντρων μερῶν, ἐκ φαράγγων, ἐκ τῶν ἀναχωρητηρίων ἐκείνων τῆς ἐρήμου, ἐκ τῶν πρώτων σκητῶν καὶ κελλίων, ἅτινα ἐγένοντο τὰ πρῶτα κύτταρα, ὡς εἰπεῖν, τῶν ὀργανισμῶν τῶν μετέπειτα *Μονῶν*. Βλέπομεν δ' ὅτι οἱ ὕπατοι μύσται καὶ καθηγηταὶ τοῦ νέου Θρησκεύματος, οἱ ὄντως θαυμαστοὶ καὶ μέχρις ὑπερκοσμίου ἐξικόμενοι λάτρεις αὐτοῦ, ἐκεῖνοι πρῶτοι ἐπεδόθησαν εἰς τὸν μοναχικὸν βίον. Οὕτως ὁ Μέγας Ἀντώνιος (251-356) μετὰ Παῦλον τὸν Θηβαῖον, περὶ οὗ ἔσται μοι ὁ λόγος παρακατιόντι, πρῶτος προσέφυγεν εἰς τὸν μοναστικὸν βίον καὶ συνέστησεν αὐτοσχεδίως τὸ πρῶτον Μοναστήριον παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου μεταξὺ Μέμφιδος καὶ Ἀρσινόης. Ἐκεῖ δ' ἐξήρθη μέχρι τοῦ ἀληθοῦς ὕψους τῶν διδαγμάτων τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας καὶ ἐκεῖ ἐτελειώθη ἐν ἀρεταῖς, ὑπεραιωνόβιος, γενόμενος εἷς τῶν μεγίστων διδασκάλων τοῦ λαοῦ, ὁσάκις ἐν ταῖς ἀνάγκαις τῆς Χριστιανικῆς κοινωνίας ἐπανήρχετο εἰς τὸν κόσμον, ἐφ' ᾧ καὶ ἐκλήθη *ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ*. Ὁ ἀληθῶς Μέγας ἀνὴρ οὗτος εἰσήγαγεν ἐν τῷ Μοναστηρίῳ αὐτοῦ βίον προσευχῆς, μελέτης καὶ ἐργασίας, ἐδίδασκε δὲ τοῦτον εἰς πλῆθος μέγα μοναχῶν, οἵτινες συνέρρεον πανταχόθεν κατὰ χιλιάδας ἐκεῖσε. Τούτους προσήγγισεν ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος ἀλλήλοις διὰ τῆς γειτνιάσεως τῶν κελλίων, τέως ζῶντας ἐν σκήταις, ὅλως κεχωρισμέναις. Ἀμέσως δ' ὕστερον ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Παχώμιος, ὁ πολὺς ἐν εὐσεβείᾳ καὶ μέγας ἐν ἀρεταῖς, ἐγένετο ἱδρυτὴς τοῦ συστηματικοῦ μοναχικοῦ βίου τῷ 340, συναγαγών, κατά τινας μὲν 3,000, κατ' ἄλλους δὲ 11,000 μοναχοὺς ἐν τοῖς Ταβεννησίοις παρὰ τὸν Νεῖλον Μοναστηρίοις [1].

Ἐκλέισεν ὅμως καὶ ἐξύψωσε καὶ καθηγίασε τὸν μοναχικὸν βίον ἡ περίλαμπρος καὶ φωτοβόλος τριὰς τῶν μεγίστων φωστήρων τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, οἱ μετὰ ταῦτα τρεῖς μεγάλοι Ἱεράρχαι, Βασίλειος ὁ Μέγας, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Τούτων πρῶτος μὲν ὁ Βασίλειος (329-379) ἀπεχώρησεν εἰς ὄρος τι τοῦ Πόντου καὶ εὗρε χωρίον, ὅπερ, ὡς λέγει, *ὁ Θεὸς ὑπέδειξεν αὐτῷ*, καὶ ἵδρυσεν ἐκεῖ Μονὴν ἑαυτῷ τε καὶ ἄλλοις. Μετὰ μικρὸν ἠκολούθησεν αὐτῷ ὁ ἑταῖρος Γρηγόριος (330-390). Εἶτα δ' ἀπεχώρει εἰς τὰ ἀπρόσιτα τῆς Ἀντιοχείας τὸ κλεινὸν γέννημα αὐτῆς, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος

---

1 Ὁ ἀριθμὸς τούτων ἀνῆλθε, κατά τινας, περὶ τὸν Ε' αἰῶνα, εἰς 50,000 !

(347-407), ἵνα μονάσῃ ἐν βίῳ ἀληθῶς ἀσκητικῷ καὶ μελετηρῷ ἐπὶ ἑξαετίαν ὅλην (470-476). Ἐκεῖ ἐξέμαθεν ἀπὸ στήθους ὁλόκληρον τὴν Ἁγίαν Γραφήν, Παλαιάν τε καὶ Νέαν Διαθήκην, ἧς τὰ θεῖα νάματα κατέστησαν αὐτὸν ὕστερον *Χρυσόστομον* ῥήτορα καὶ μέγιστον διδάσκαλον καὶ ἀπολογητὴν τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Ἐν ταῖς Μοναῖς δ' ἐκείναις ἀνεζητήθησαν καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι καὶ παγκοίνῳ ψήφῳ ἀνεβιβάσθησαν εἰς τοὺς ἐπισκοπικοὺς θρόνους, οὓς ἐλάμπρυναν καὶ ἐκλέισαν. Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου (377-473); Τί δὲ περὶ Σάββα τοῦ Ἡγιασμένου (439-533), ὃν ἐγνώρισαν τὰ ἀπώτατα μέρη τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς Συρίας, μονάζοντα καὶ αὐστηρῶς ἀσκητεύοντα, εἶτα δὲ διδάσκοντα καὶ καθοδηγοῦντα τοὺς ἐν Παλαιστίνῃ μοναχούς, καὶ οὕτω διανύσαντα θαυμασίως τὸν ἑκατονταετῆ σχεδὸν βίον! Τί δὲ περὶ Θεοδοσίου, τοῦ ἐπικληθέντος *Κοινοβιάρχου*, διὰ τὴν ἵδρυσιν μεγίστης Μονῆς καὶ τὴν διαρρύθμισιν τοῦ κοινοβιακοῦ συστήματος; Τί δὲ περὶ τόσων ἄλλων ὁμοίων ἢ παραπλησίων τούτοις, ὅσοι ἵδρυσαν ἢ ἐνίσχυσαν διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν παραδείγματος τὰς πρώτας ἐκείνας Μονάς! Τοιαῦτα ὑψηλὰ παραδείγματα ἀρετῆς καὶ αὐταπαρνησίας εὗρον ἀπείρους μιμητάς, ἀριθμουμένους εἰς χιλιάδας καὶ μυριάδας, ἐξ ὧν ἐστρατολόγησε καὶ στρατολογεῖ ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτῆς.

Ἀλλὰ φοβοῦμαι μὴ παρά τισι τῶν ἀναγνωστῶν μου ἐπικρατῇ περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὡς ἔπλασαν καὶ ἤσκουν αὐτὸν οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι πρόμαχοι τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ περὶ τῶν Μονῶν, ὡς αὐτοὶ ἐπεθύμησαν καὶ ἐξέλεξαν καὶ ἐμόρφωσαν αὐτάς, ἰδέα σφαλερὰ καὶ ἀνακριβής. Διὰ τοῦτο, εὑρισκόμενος νῦν πρὸ τῆς Μονῆς ταύτης, κρίνω πρόσφορον καὶ χρήσιμον νὰ παρεμβάλω ἐνταῦθα βραχέα τινὰ περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ τότε μοναχικοῦ βίου.

Ἡ παρά τισι Χριστιανοῖς τῶν πρώτων ἐκείνων αἰώνων εἰλικρινὴς καὶ βαθεῖα ἐκτίμησις τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως Θρησκείας καὶ ἡ ὑπερεκχείλισις τοῦ αἰσθήματος τῆς πρὸς αὐτὴν ἀγάπης εἷλκε πρὸς τὴν μόνωσιν, ἐν ᾗ διὰ τῆς μελέτης ἑαυτῶν, διὰ τῆς ἀποκαθάρσεως τῆς καρδίας, διὰ τῆς ἀποτρίψεως τῶν ἀτελειῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ προσκτήσεως τῶν ἀληθῶν ἀρετῶν τοῦ Χριστιανοῦ καὶ τοῦ καθόλου ἀνθρώπου, ἐξήγνιζον καὶ ἐξηυγένιζον τὴν ψυχὴν μέχρι τοῦ ἐφικτοῦ σημείου τῆς τελειότητος. Κατὰ βαθυτέραν ἔρευναν καὶ κατ' ἀκριβῆ ἀντίληψιν, ἡ ὑπὸ τοι-

ούτους ὅρους *μόνωσις* οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ φιλοσοφία, ὑψηλὴ καὶ λεπτή, ἠντλημένη μὲν ἐκ τῶν τελειοτάτων ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἀποκεκαθαρμένη δὲ τῶν ἐν τῇ πρώην θρησκείᾳ κρατουσῶν κοινωνικῶν θεωριῶν καὶ ἐφηρμοσμένη εἰς τὰς ὑψηλὰς ἀρχὰς καὶ τὰ μετεωριστικὰ νοῦ τε καὶ καρδίας διδάγματα τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Οὔτ' ἐξ ὀκνηρίας, οὔτ' ἐκ μισανθρωπίας, ἢ κἂν ἐξ ἀδιαφορίας πρὸς τὸν κόσμον ἀπεχώρει ὁ Παῦλος ὁ *Θηβαῖος*, ὁ ἀναφερόμενος ὡς πρῶτος ***ἀναχωρητής***, φυγὼν ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Δεκίου (250 μ. Χρ.) εἰς ἄντρον τι τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Θηβαΐδος, ἐν ἡλικίᾳ 23 ἐτῶν. Ἀπεχώρησεν ἐξ ὑπερτάτης ἡρωϊκῆς ἐπιθυμίας πρὸς τελείωσιν ἑαυτοῦ. Ἕκαστος ἔχει πλήρη ἐλευθερίαν νὰ διαθέτῃ ἑαυτόν, ὡς φέρει καὶ πλήρη τὴν εὐθύνην τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης χρήσεως τῶν ἠθικῶν δυνάμεων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς πηγαζουσῶν πράξεων. Ὁ ἔκτακτος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἔζησεν ἐν τῷ ἄντρῳ ἐπὶ 91 ἐνιαυτούς, ***οὐδένα οὐδέποτε ἰδὼν ἄνθρωπον***, μέχρις ὅτου ἐπεσκέφθη αὐτὸν ὀλίγον χρόνον πρὶν ἀποθάνῃ ὁ Μέγας Ἀντώνιος, ὁδηγηθεὶς ἐκεῖσε διὰ θείου ὁράματος, ἵνα ἐνταφιάσῃ αὐτόν, ἀποθανόντα ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν 114 ! Ἔχει καὶ ἡ κοινωνία τοὺς ὀτηρούς καὶ ἀκαταβλήτους ἥρωας αὐτῆς ἐν τῇ πάλῃ καὶ τῷ ἀγῶνι τοῦ βίου· ἀλλ' ἡ ἔξοχος ψυχικὴ ἀνδρεία καὶ ὁ μέγας ἠθικὸς ἡρωϊσμὸς τοῦ ἀναχωρητοῦ ἐκείνου δέον νὰ ἐπισπᾷ τὸν ἡμέτερον θαυμασμόν. Τὸ παράδειγμα δ' αὐτοῦ καὶ ἄλλων πολλῶν ὁμοίων ἐπέδρα σωτηρίως ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων τῶν ἐν ταῖς κοινωνίαις ζώντων Χριστιανῶν καὶ ἐνίσχυεν αὐτοὺς μεγάλως εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἀρετῆς καὶ εἰς τὴν ψυχικὴν τελείωσιν. Ἀπήτει δὲ τότε τὸ νέον θρήσκευμα, τὸ ὑπὸ πολλῶν καὶ πανισχύρων κοσμικῶν δυναστῶν ἀμειλίκτως καταδιωκόμενον καὶ ἀγρίως μέχρι πλήρους ἐξοντώσεως καταπιεζόμενον ἐπὶ δύο καὶ ἥμισυν αἰῶνας[1]—ἀπήτει, λέγω, τὸ νέον θρήσκευμα τοιούτους ἥρωας, καὶ τοὺς ἄλλους ἐκείνους τοὺς μάρτυρας, ἵνα ὑπάρξῃ, ἵνα ἐμπεδωθῇ, ἵνα διαδοθῇ καὶ κατισχύσῃ. Δικαίως ἄρα καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία τιμᾷ καὶ γεραίρει αὐτοὺς ὡς ἁγίους.

Ἡ κοινωνία, ἡ ὑπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων πειρασμῶν περιβαλλομένη,

---

1 Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἀπὸ τοῦ 64 μ. Χρ. ἐπὶ Νέρωνος, μέχρι τοῦ 305, ὅτε κατῆλθε τοῦ Θρόνου τῆς Ρώμης ὁ Διοκλητιανός, ἐνηργήθησαν οἱ δέκα γνωστοὶ ἄγριοι διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν, ὧν τὰ αἵματα, ποταμηδὸν ρεύσαντα, ἔβαψαν τὴν μεσημβρινὴν Εὐρώπην, τὴν δυτικὴν Ἀσίαν καὶ τὴν βόρειον Ἀφρικήν.

δὲν παρεῖχε πάντοτε, ἡ διὰ πάντας τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τὰς τάσεις ἑκάστου αὐτῶν τὸ πρόσφορον ἔδαφος πρὸς ἐπιτυχῆ ἄσκησιν τοῦ γεννωμένου τότε νέου Χριστιανικοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος—διότι φιλοσοφικὸν σύστημα θαυμάσιον ἀποτελεῖ ὁ μοναχικὸς βίος. Τοιοῦτον ἔδαφος παρεῖχεν ἡ μόνωσις ἐν τόποις προσφόροις, οἵτινες *σκῆται*, ἢ *κέλλαι*, ἢ *μοναστήρια* ἐκαλοῦντο, μέχρι τῆς ὁριστικῆς διαμορφώσεως τῶν μετέπειτα Μονῶν. Ἐκεῖ διὰ τῆς ἠρεμίας τῆς μονώσεως, ἐν τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς φύσεως καὶ τῶν καλλονῶν αὐτῆς, διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ἐκ τοῦ θορύβου τῶν πόλεων, ἐκ τῆς τύρβης τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν βιοτησίων μεριμνῶν, διὰ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἐνδελεχοῦς ἐγκρατείας, διὰ τῆς συνεχοῦς μελέτης τῆς τε Χριστιανικῆς καὶ τῆς θύραθεν παιδείας, διὰ τῶν προσευχῶν καὶ συγχρόνως διὰ τῆς ἐνασχολήσεως εἰς χρησίμους γεωπονικὰς ἢ βιοτεχνικὰς ἐργασίας, ἀπεκάθαιρον, ὡς εἶπον, τὸν νοῦν καὶ ἐξύψουν τὴν καρδίαν μέχρι τοῦ Θρόνου τοῦ Ὑψίστου. Γινόμενοι δὲ σκεύη τῆς ἀρετῆς, ἁγνοὶ καὶ ἅγιοι, ἐνέπνεον καὶ τοὺς περὶ αὐτοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἐστήριζον αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος. Σφαλερῶς ἄρα ὑπολαμβάνουσί τινες, ὅτι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι προὐτίθεντο ὡς σκοπὸν τὴν πείσμονα, ὡς εἰπεῖν, απομόνωσιν ἐν τόποις ἀποκέντροις καὶ τὸν πλήρη χωρισμὸν ἀπὸ τῆς κοινωνίας ἐν μαρασμῷ σώματος καὶ νωθρότητι διανοίας, ἐξισταμένης μόνον εἰς προσευχὰς καὶ δεήσεις. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ! Περαιτέρω που θέλω σημειώσει ἴσως τινὰ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων ἀγαθῶν, ἅτινα ἐξεπορεύθησαν ἐκ τῶν Μονῶν μετὰ ταῦτα. Ἀλλὰ καὶ γενικῶς γνωρίζει πᾶς τις, ὅτι πᾶσα Μονή, ὅπου δήποτε ἱδρυμένη, μικρὰ ἢ μεγάλη, πλουσία ἢ πτωχή, πολυπρόσωπος ἢ ἐξ ὀλίγων ἀπαρτιζομένη, ὑπῆρξεν ὡσεὶ φάρος φωτὸς καὶ ἑστία ἀγαθοῦ ἐν τοῖς πέριξ, τὰ μέγιστα μὲν ἄλλοτε, οὐχ ἧσσον δὲ καὶ νῦν εὐεργετοῦντα. Εἴδομεν ὅτι ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις τοῦ Πόντου, ὅπου ὑπῆρχον Μοναὶ ἐσώθη ἡ Θρησκεία· ὅπου δὲ δὲν ὑπῆρχον, ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία ἐξηλείφθη. Μὴ δ' ὑπολάβῃ τις, ὅτι τοιοῦτοι κίνδυνοι δὲν ὑφίστανται σήμερον! Ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι ἔχομεν σήμερον ἔτι ἀνάγκην τῶν Μονῶν...

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς διεπλάσσοντο ἔτι αἱ Μοναί, ἄνδρες δ' ὑπέροχοι τὴν διάνοιαν καὶ ἔξοχοι ἐν ἀρεταῖς ἐρρύθμιζον συστηματικῶς τὸν μοναχικὸν βίον, κατὰ τρόπον θαυμάσιον. Ὁ Μέγας Βασίλειος, ἀφιερωθεὶς αὐτὸς εἰς τοιοῦτον βίον, ἵδρυσεν ἰδίαν

Μονὴν ἐν Πόντῳ [1], ἔξοχόν τι καὶ ἐράσμιον ἐνδιαίτημα, καὶ ἐθέσπισε τὸ κοινοβιακὸν σύστημα, τόσα γράψας καὶ τόσας καταλιπὼν τοῖς Μοναχοῖς ὑποθήκας. Τούτου δὲ βάσις ἦν ἡ ἐν κοινῷ ἀναχώρησις εἰς τόπους ἐρημικούς, *τὰς Μονάς*, καὶ ἡ ἐν ταύταις ἐπίδοσις εἰς φιλόπονον μελέτην τῆς θρησκείας καὶ εἰς ἐξήγησιν καὶ τελειοτέραν ἄσκησιν αὐτῆς, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς ἄλλας ἐργασίας πρακτικάς. Διὰ τοῦτο δὲ εἰς τὸ ἑξῆς αἱ Μοναὶ ἱδρύοντο ἐκτὸς μὲν τῶν πόλεων, ἐν τόποις προσφόροις τῷ ἐπιδιωκομένῳ σκοπῷ καὶ εὐαρέστοις πρὸς διαίτησιν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὅλως μακρὰν τῆς κοινωνίας, ἀφοῦ αὕτη κυρίως ἦν ὁ σκοπὸς τοῦ μελετητικοῦ καὶ ἐργατικοῦ βίου τῶν Μοναχῶν ἐν τοῖς ἀναχωρητηρίοις. Τὸ σύστημα τοῦτο, κατὰ κανόνα, διέπει ἔτι καὶ νῦν τὰς Ὀρθοδόξους Μονάς, ὅπου δήποτε γῆς, τὰς ἐκπληρούσας σκοπίμως καὶ λυσιτελῶς τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν αὐτῶν.

Γινώσκω καλῶς, ὅτι ὁ μοναχικὸς βίος καὶ τὸ μοναστηριακὸν σύστημα ἔχουσι νῦν πολλοὺς τοὺς ἀντιλέγοντας, τοὺς ἔχοντας πάντοτε πρόχειρον καὶ ἀνὰ στόμα μίαν κατηγορίαν κατὰ τῶν Μοναστηρίων καὶ τῶν Μοναχῶν, ἕτοιμον δ', ὡς βέλος ἐπὶ τῆς νευρᾶς, τὸ τελικὸν καί, κατ' αὐτούς, ἀπολέμητον ἐπιχείρημα, ὅτι *σήμερον* τάχα τὰ τοιαῦτά εἰσιν ὅλως περιττά, ἀποτελοῦντα κατάφωρον ἀναχρονισμόν [2]. Φρονῶ ὅμως ὅτι οἱ ἀντιφρονοῦντες εἰς τὸν αἰωνόβιον τοῦτον θεσμὸν τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἢ ἀποφαίνονται ὅλως ἐξ ὑπογυίου ἄνευ μελέτης καὶ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ θεσμοῦ, ἢ κρίνουσι προχείρως περὶ αὐτοῦ ἐκ μεμονωμένων τινῶν ἀτυχῶν περιστάσεων, ἢ καὶ δυσαρέστων ἐξαιρέσεων. Ἀναντιρρήτως δ' οἱ αὐτοσχέδιοι οὗτοι ἐπικριταὶ φωρῶνται τὸ μὲν ἀγνοοῦντες, ὡς εἶπον, τὴν ἱστορίαν τῶν Μονῶν, τὸ δὲ ἀμβλυωποῦντες πρὸς τὰς ὑπηρεσίας, ὅσας καὶ παρέσχον καὶ παρέχουσιν ἔτι καὶ νῦν, ὅσας δὲ δύνανται νὰ παράσχωσι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὰ ἱερὰ καὶ πολύτιμα ταῦτα Ἱδρύματα.

Αἱ Ἱεραὶ Μοναὶ ἀποτελοῦσι θεσμὸν τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς

---

1 Ἡ Μονὴ αὕτη ἔκειτο παρὰ τὴν Κερασοῦντα, εἰς ὄρος, «Ἅγιος Βασίλειος» ἔκτοτε καλούμενον, προέχον ὡς πυραμίς, οὐχὶ πολὺ μακρὰν τῆς παραλίας καὶ θαυμασίως φαινόμενον ἐκ τῆς θαλάσσης.

2 Ὅρα καὶ «Πραγματείαν περὶ τοῦ Χριστιανικοῦ κλήρου ἐν γένει», ὑπὸ τοῦ Αἰδεσιμωτάτου Ἱερέως κ. Ἠ λ. Α. Κ α ν τ ᾶ, ἐφημερίου τῆς ἐν Μασσαλίᾳ Ἑλληνικῆς κοινότητος, (Ἀθῆναι 1891), σελ. 51.

Ἐκκλησίας, ἀνεγνωρίσθησαν δὲ καὶ ἐκανονίσθησαν ἐπισήμως ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, γενόμεναι πλέον στοιχεῖον ὁμογενὲς τοῦ ὅλου Ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Σὺν αὐταῖς ἄρα ἐθεσπίσθη καὶ ἡ τάξις τοῦ ἀγάμου κλήρου, εἰς ὃν τόσας ἀνέθηκεν ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἐλπίδας, περιτράνως δικαιωθείσας εὐτυχῶς. Τὸ Μοναχικὸν τοῦτο Τάγμα ἀποτελεῖ τὰ στελέχη τῶν χρησίμων, τῶν ἀπαραιτήτων, τῶν πολυτίμων λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας. Οὗτοι δὲ δέον νὰ μορφῶνται ἐν Μοναῖς, ἐν αὐταῖς δὲ καὶ νὰ ἀσκῶνται εἰς τὴν τάξιν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὰς μελέτας, εἰς τὴν ῥητορείαν, εἰς τὴν αὐταπάρνησιν, εἰς τὴν πειθαρχίαν, εἰς κόπους καὶ μόχθους καὶ εἰς πάσας, συνελόντι εἰπεῖν, τὰς ἰδιότητας, αἵτινες δύνανται νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς ἀξίους τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς, ἐφ' ἣν ἐκλήθησαν. Ὁ ἔγγαμος κλῆρος ἕνεκα τῶν οἰκογενειακῶν καὶ κοινωνικῶν ἀσχολιῶν αὐτοῦ, τῆς κατωτέρας, κατὰ γενικὸν κανόνα, μορφώσεως, τῆς ἐλλείψεως πειθαρχίας καὶ εἰδικῆς ἀσκήσεως, στερεῖται μεγάλου μέρους τῶν ἀνωτέρω προσόντων. Ἐὰν δὲ καί τινες τοῦ Μοναχικοῦ Τάγματος ἀπεδείχθησαν ἐνίοτε κατώτεροι τῆς κλήσεως αὐτῶν, οὐδόλως πταίουσιν αἱ Μοναὶ αὐταὶ καθ' ἑαυτάς. Αἴτια τούτου δέον νὰ θεωρηθῶσι τὸ μὲν προσωπικαὶ ἀτέλειαι καὶ κακίαι αὐτῶν, τὸ δὲ ἡ κατάπτωσις, εἰς ἣν περιῆλθον αἱ Μοναὶ ἐκ διαφόρων λόγων γενικῶς, παρ' ἡμῖν δ', ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἐξ ὑπαιτιότητος τῆς Πολιτείας. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ προβιβασθῶσιν αὗται, ν' ἀνυψωθῶσιν, ἵνα παραγάγωσι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι πάλιν τοὺς ἀγλαοὺς καρπούς, ὧν ἀπέλαυσε τὸ Ἑλληνικὸν Γένος ἐν τῷ παρελθόντι ἐξ αὐτῶν. Ἄνευ τῶν Μονῶν, πόθεν θὰ στρατολογήσῃ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία, ἡ πολλοῖς χαλεποῖς καιροῖς χειμαζομένη, τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτῆς; Πόθεν τοὺς κήρυκας τοῦ θείου λόγου, οὗ τὴν στέρησιν τόσον αἰσθάνονται ἡ κοινωνία καὶ ἡ Πολιτεία; Πόθεν δὲ τοὺς ἀνωτάτους ποιμενάρχας, τοὺς Ἀρχιερεῖς—Ἐπισκόπους, Ἀρχιεπισκόπους, Μητροπολίτας, Πατριάρχας—ὧν ἡ ἀξία μαρτυρεῖ καὶ αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀξίαν;

Οἱ ἀντιφρονοῦντες εἰς τὸν θαυμάσιον τοῦτον, ἀλλὰ παρημελημένον θεσμόν, λαβέτωσαν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀκαταγώνιστον δύναμιν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις βασίζεται ἐπὶ τῶν διαφόρων Μοναχικῶν Ταγμάτων αὐτῆς καὶ δι' αὐτῶν περισφίγγει ὁλόκληρον τὸν κόσμον, τολμᾷ δέ, εἰς τοῦτον ἔτι τὸν αἰῶνα, ν' ἀντιτάσσηται καὶ ν' ἀντιπαρατάσσηται πρὸς κραταιὰς πολιτείας καὶ κυβερνήσεις. Μαθέτωσαν δὲ καὶ

τοῦτο, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῶν Διαμαρτυρομένων, πιεζομένη ὑπὸ τῆς Καθολικῆς, σκέπτεται νὰ ἱδρύσῃ νῦν, ἀκριβῶς νῦν, ἐν τῷ Εἰκοστῷ αἰῶνι, Μοναχικὰ Τάγματα, ἵνα δι' αὐτῶν ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Καθολικοῦ δόγματος [1]. Εἴ πέρ τις καὶ ἄλλος ἔχομεν *νῦν* ἡμεῖς ἀνάγκην τοιαύτης δυνάμεως, ἣν μόνον παρὰ τῶν Μονῶν δέον ν' ἀπεκδεχώμεθα. Ἐὰν αὗται ἐξέπεσαν, ὀφείλομεν ν' ἀνεγείρωμεν καὶ ἐξυψώσωμεν αὐτάς, οὐχὶ δὲ νὰ εὐτελίζωμεν, πολλῷ δ' ἧσσον νὰ θεωρῶμεν ἀχρήστους καὶ ἐπιβλαβεῖς καὶ δὴ καὶ καταργητέας. Εὐτυχῶς δὲ ὁ ἡμέτερος κλῆρος, καὶ ὁ κοσμικὸς καὶ ὁ μοναχικός, οὐδὲν ἴδιον ἐπιδιώκει· οὔτε ἐπὶ τῶν συνειδήσεων τῆς κοινωνίας ἐπεμβαίνει, ὡς τὰ γνωστὰ ἐκεῖνα τάγματα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας· τοὐναντίον δ' ἐλευθεριάζει καὶ ἐλευθεροφρονεῖ, καὶ ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ τοῦ Γένους πρωτοστατεῖ καὶ προκινδυνεύει.

Καὶ νῦν πάλιν στραφῶμεν πρὸς τὰς Μονὰς ἐκείνας, ἵνα ἴδωμεν πῶς ἐξῄροντο εἰς τὸ προσῆκον τῇ ἀμώμῳ Χριστιανικῇ Θρησκείᾳ ὕψος καὶ πῶς ἐτελειοῦντο ἐν αὐτῇ οἱ ἀναχωρηταί, τίνα δὲ καὶ ὁποίαν ἐργασίαν ἐξετέλουν καὶ ὁποίας ὑπηρεσίας παρέσχον τοῖς γράμμασι, τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ Γένει. Πρὸ τούτων ὅμως κρίνω ἀναγκαῖον νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὴν περιγραφὴν Μονῆς, γενομένην παρ' αὐτοῦ τοῦ Πινδάρου τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἐν ἐπιστολῇ ἐπιγραφομένῃ «Τῷ Ἑταίρῳ Γρηγορίῳ». Ἡ «περιώνυμος»[2] ἐπιστολὴ αὕτη εἵλκυσεν ὡς μαγνήτης τὸν λαβόντα αὐτὴν Ἅγιον Γρηγόριον εἰς τὸν μοναχικὸν βίον. Ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς αὐτῆς πρῶτον μὲν ἀποδίδει τὴν εὕρεσιν τοῦ μαγευτικοῦ ἐκείνου μέρους εἰς ὑπόδειξιν τοῦ Θεοῦ· εἶτα δὲ περιγράφει τὰς καλλονὰς τῆς Μονῆς καὶ τῶν πέριξ τόπων ἀριστοτεχνικῶς, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι ὁ μοναχικὸς

---

1 Ἄγγλος κληρικὸς ἀνεκοίνου τὴν σκέψιν ταύτην ἐσχάτως ἐν Ἀθήναις πρὸς τὸν διαπρεπῆ παρ' ἡμῖν καὶ πολυμαθῆ Ἱεράρχην, τὸν Σ. Μητροπολίτην Πενταπόλεως καὶ Διευθυντὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ριζαρείου Σχολῆς κ. Νεκτάριον.

2 Δωροθέου τοῦ Σχολαρίου, «Κλεὶς τῆς Πατρολογίας καὶ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων» (Ἀθῆναι, 1879), σελ. 88. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀπευθύνεται, ὡς εἶπον, πρὸς τὸν Ἅγιον Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ἢ Θεολόγον. Ἀλλ' ὁ ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ αὐτῆς μνημονευόμενος Γρηγόριος ἦν ὁ αὐτάδελφος τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁ γνωστὸς ὡς Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἧς ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος.

βίος οὔτε τὰς αἰσθήσεις τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἤμβλυνεν, οὔτε τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐν τῇ φύσει ἐπικεχυμένων δώρων τοῦ Θεοῦ ἀπέκλειεν. Ἀλλ' ἰδοὺ τὰ κυριώτατα μέρη τῆς ἐπιστολῆς ταύτης :

Ἐγώ, τοῦ ἀδελφοῦ μοι ἐπιστείλαντος Γρηγορίου πάλαι βούλεσθαι ἡμῖν συντυχεῖν, προσθέντος δ' ὅτι καὶ σοὶ αὐτὸ τοῦτο δεδογμένον ἐστί, τὸ μέν τι καὶ διὰ τὸ πολλάκις ἀπατηθῆναι ὀκνηρῶς ἔχων πρὸς τὸ πιστεύειν, τὸ δέ τι καὶ ὑπὸ ἀσχολιῶν περισπώμενος, ἐπιμεῖναι οὐκ ἠδυνήθην. Δεῖ γάρ με ἤδη ἀπελαύνειν ἐπὶ τὸν Πόντον, ἐν ᾧ τάχα ποτέ, τοῦ Θεοῦ βουληθέντος, τῆς πλάνης λήξομεν. Μόλις γὰρ ἀπογνοὺς τῶν ματαίων ἐλπίδων, ἃς ἐπὶ σοὶ εἶχόν ποτε, μᾶλλον δὲ τῶν ὀνείρων (ἐπαινῶ γὰρ τὸν εἰπόντα, τὰς ἐλπίδας εἶναι γρηγορούντων ἐνύπνια) κατὰ βίου ζήτησιν ἐπὶ Πόντον ἀπῆλθον. Ἔνθα δή μοι ὁ Θεὸς χωρίον ὑπέδειξεν ἀκριβῶς συμβαῖνον τῷ ἐμῷ τρόπῳ· ὥστε οἷον πολλάκις εἰώθαμεν ἀργοῦντες ἅμα καὶ παίζοντες τῇ διανοίᾳ συμπλάττειν, τοιοῦτον ἐπὶ τῆς ἀληθείας καθορᾶν.

Ὄρος γάρ ἐστιν ὑψηλὸν βαθείᾳ ὕλῃ κεκαλυμμένον, ψυχροῖς ὕδασι καὶ διαφανέσι κατάρρυτον. Τούτου ταῖς ὑπωρείαις πεδίον ὕπτιον ὑπεστόρεσται, ταῖς ἐκ τοῦ ὄρους νοτίσι διηνεκῶς πιαινόμενον. Ὕλη δὲ τούτῳ αὐτομάτως περιφυεῖσα ποικίλων καὶ παντοειδῶν δένδρων, μικροῦ δεῖν ἀντὶ ἕρκους αὐτῷ γίνεται, ὡς μικρὰν εἶναι πρὸς τοῦτο καὶ τὴν Καλυψοῦς νῆσον, ἣν δὴ πασῶν πλέον Ὅμηρος εἰς κάλλος θαυμάσας φαίνεται. Καὶ γὰρ οὐδὲ πολὺ ἀποδεῖ τοῦ νῆσος εἶναι, ἕνεκά γε τοῦ πανταχόθεν ἐρύμασι περιείργεσθαι. Φάραγγες μὲν γὰρ αὐτῷ βαθεῖαι κατὰ δύο μέρη περιερρώγασι· κατὰ πλευρὰν δὲ ἀπὸ κρημνοῦ ὁ ποταμὸς ὑπορρέων, τεῖχός ἐστι καὶ αὐτὸς διηνεκὲς καὶ δυσέμβατον. Ἐκ δὲ τοῦ ἐπὶ θάτερα τεταμένον εἶναι τὸ ὄρος, δι' ἀγκώνων μηνοειδῶν ταῖς φάραγξιν ἐπιζευγνύμενον, τὰ βάσιμα τῆς ὑπωρείας ἀποτειχίζει. Μία δέ τις εἴσοδος ἐπ' αὐτῆς, ἧς ἡμεῖς ἐσμεν κύριοι. Τήν γε μὴν οἴκησιν αὐχήν τις ἕτερος ὑποδέχεται, ὑψηλόν τινα ἐπὶ τῆς ἄκρας ἀνέχων τένοντα, ὥστε τὸ πεδίον τοῦτο ὑφηπλῶσθαι ταῖς ὄψεσι καὶ ἐκ τοῦ μετεώρου ἐξεῖναι καὶ τὸν ποταμὸν περιρρέοντα καθορᾶν, οὐκ ἐλάττονα τέρψιν, ἔμοιγε δοκεῖν, παρεχόμενον, ἢ τοῖς ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως τὸν Στρυμόνα καταμαν-

θάνουσιν. Ὁ μὲν γὰρ σχολαιοτέρῳ τῷ ρεύματι περιλιμνάζων, μικροῦ δεῖν, καὶ τὸ ποταμὸς εἶναι ὑπὸ τῆς ἡσυχίας ὑφῄρηται· ὁ δὲ ὀξύτατα ὧν ἐγὼ οἶδα ποταμῶν ρέων, βραχύ τι τῇ γείτονι πέτρᾳ παρατραχύνεται, ἀφ' ἧς ἀναχεόμενος, εἰς δίνην βαθεῖαν περιειλεῖται· ὄψιν τε ἡδίστην ἐμοὶ καὶ παντὶ θεατῇ παρεχόμενος, καὶ χρείαν τοῖς ἐπιχωρίοις αὐταρκεστάτην, ἰχθύων τε πλῆθος ἀμύθητον ταῖς δίναις ἐκτρέφων. Τί δεῖ λέγειν τὰς ἐκ τῆς γῆς ἀναπνοὰς ἢ τὰς ἐκ τοῦ ποταμοῦ αὔρας ; Τό γε μὴν τῶν ἀνθέων τὸ πλῆθος, ἢ τῶν ᾠδικῶν ὀρνίθων ἄλλος μὲν ἄν τις θαυμάσειεν· ἐμοὶ δὲ οὐ σχολὴ τούτοις προσέχειν τὸν νοῦν· ὃ δὲ μέγιστον εἰπεῖν ἔχομεν τοῦ χωρίου, ὅτι, πρὸς πᾶσαν ὑπάρχον καρπῶν φορὰν ἐπιτήδειον δι' εὐκαιρίαν τῆς θέσεως, ἥδιστον ἐμοὶ πάντων καρπῶν τὴν ἡσυχίαν τρέφει· οὐ μόνον καθότι τῶν ἀστικῶν θορύβων ἀπήλλακται, ἀλλ' ὅτι οὔτε ὁδίτην τινὰ παραπέμπει, πλὴν τῶν κατὰ θήραν ἐπιμιγνυμένων ἡμῖν. Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις καὶ θηροτρόφος ἐστίν, οὐχὶ ἄρκτων ἢ λύκων, ἀλλ' ἐλάφων ἀγέλας καὶ αἰγῶν ἀγρίων, καὶ λαγωοὺς βόσκει καὶ εἴ τι τούτοις ὅμοιον...[1]

Ἀληθῶς θεῖον δῶρον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐν τοιούτοις θεσπεσίοις τόποις διαμονή, ὑπέροχος δ' ἡ πνευματικὴ ἐργασία, ἡ ἐκ τοιούτων θαυμασίων τοπίων ἐμπνεομένη· καὶ ὄντως τοιαύτη ἐστὶν ἡ διδασκαλία τῶν μεγάλων ἐκείνων φωστήρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἀνὰ πᾶσαν σελίδα καὶ ἀνὰ πάντα στίχον τῶν συγγραφῶν αὐτῶν, εἴτε ὁμιλιῶν, εἴτ' ἐπιστολῶν, ἀντιλαμβάνεταί τις «τὰς ἐκ τῆς γῆς ἀναπνοὰς» καὶ «τὰς ἐκ τοῦ ποταμοῦ αὔρας» καὶ διακρίνει τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κελαδήματος «τῶν ᾠδικῶν ὀρνίθων» καὶ τὸ μύρον «τοῦ τῶν ἀνθέων πλήθους» καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν «ἀστικῶν θορύβων» καὶ τὴν πολυπόθητον «ἡσυχίαν», ἣν ὡς ἥδιστον πάντων τῶν ἄλλων παρεῖχεν αὐτῷ γε τὸ χωρίον, ἐν ᾧ ἔκειτο ἡ Μονή. Ἄξιον δὲ προσοχῆς καὶ ἀναγραφῆς καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅτι κατὰ κανόνα, οἷον εἰπεῖν, μετ' ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων, καὶ κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους χρόνους καὶ μετέπειτα καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν, τὰ ἄριστα τῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων τῆς Χριστιανικῆς

1 Ὅρα Ἑλληνικῆς Πατρολογίας, ἔκδοσις J.-P. Migne, τόμος XXXII, σελὶς 275, Ἐπιστολὴ Μεγάλου Βασιλείου ΙΔ'.

Θρησκείας ἐγράφησαν ἐν Μοναῖς, ἢ ὑπὸ κληρικῶν τοῦ Μοναχικοῦ Τάγματος, ὀλίγα δὲ παρὰ κληρικῶν ἐγγάμων καὶ ὑπὸ ἀστικῶν θορύβων ἢ ὑπὸ τῶν βιωτικῶν μεριμνῶν περισπωμένων.

Βαθμηδὸν αἱ Μοναί, ἀσφαλῶς θεμελιωθεῖσαι διά τε τοῦ κύρους τῶν μεγάλων ἐκείνων φωστήρων καὶ διὰ τῆς παρ' αὐτῶν γενομένης διατάξεως τῶν ἐν αὐταῖς, ἀναγνωρισθεῖσαι δ', ὡς εἶπον, ὑπὸ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, καὶ ὑπὸ Βασιλέων καὶ Αὐτοκρατόρων εὐνοηθεῖσαι, προήγοντο καὶ ηὐξάνοντο ἐν πᾶσιν. Τινὲς δὲ τούτων, προαχθεῖσαι πλεῖον τῶν ἄλλων καὶ ἐξυψωθεῖσαι, ἐμορφώθησαν εἰς Παρθενῶνας καὶ Ὀλυμπίας καὶ Δελφοὺς τοῦ νέου θρησκεύματος, ἐν χρόνοις, καθ' οὓς ἐκεῖνο ἄνευ αὐτῶν οὐδαμοῦ εὕρισκε καταφύγιον καὶ στήριγμα. Οὕτω δ' ἐξίκοντο εἰς ὕψος ὑπεροχῆς μέγα ὁ Ἅγιος Τάφος, τὸ Σινᾶ, ἡ Πάτμος, ὁ Ἄθως, ἡ Σουμελᾶ καὶ αἱ ἄλλαι Μοναὶ τοῦ Πόντου, τὸ Μέγα Σπήλαιον, ἡ Λαύρα, ὁ Ὅσιος Λουκᾶς, καὶ τόσαι ἄλλαι, ὧν ἡ ἀναγραφή, ἡ ἁπλῆ καὶ ξηρὰ ἀπαρίθμησις, μέγιστον θ' ἀπήτει χῶρον. Τοῦτο μόνον προσθετέον, ὅτι δίκαιόν ἐστι νὰ καυχώμεθα ἐπὶ ταῖς Μοναῖς ταύταις ἡμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ καὶ ὅτι δικαίως ὀφείλεται αὐταῖς μεγίστη εὐγνωμοσύνη διὰ τὴν ἐπίρρωσιν, τὴν ἐμπέδωσιν καὶ διάδοσιν τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως. Διότι ἐν ταύταις ταῖς Μοναῖς, ἔτι δ' ἀρχαιότερον ἐν ταῖς πρωτογόνοις ἐκείναις σκήταις καὶ ταῖς μικροσκοπικαῖς κέλλαις[1] συνεφιλιώθη πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν ἡ ἐθνικὴ παιδεία, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἐνομίσθη καὶ ἐφάνη ἀντίπαλος αὐτῆς· ἐν ταῖς Μοναῖς δὲ συνεδέθησαν ἀμφότερα ταῦτα ἀρρήκτως πλέον. Ἐκεῖ συνεκεράσθη, διὰ τῶν τριῶν Μεγάλων Ἱεραρχῶν κυρίως, ἡ *γνῶσις*, ἡ ἐκ τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων ἀντλουμένη, πρὸς τὴν *πίστιν* τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως Θρησκείας. Ἐκεῖ ἡνώθησαν λίαν ἁρμονικῶς ἡ θρησκεία καὶ ἡ παιδεία, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη σοφία, ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Ἐκεῖ συνανεμίγησαν οἱ *νέοι* ἀνεξάντλητοι θρησκευτικοὶ θησαυροὶ μετὰ τῶν

---

1 Σκήτη καὶ κέλλα, ὑποκοριστικῶς δὲ κελλίον, εἰσὶ λέξεις τοῦ μοναχικοῦ λεξιλογίου. Καὶ αὐτὴ μέν, ἡ κέλλα, ἐλήφθη ἀμετάφραστος ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως cella, ἥτις δηλοῖ θάλαμον ἀπόκεντρον καὶ στενόν, ἢ οἰκίσκον. Περὶ ἐκείνης δέ, τῆς σκήτης, δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω τι, ἐξακριβοῦν πόθεν προέρχεται. Εἰκότως ὅμως δύναταί τις νὰ δεχθῇ, ὅτι εἶνε ἀπότοκος τῆς λέξεως ἀσκητής, κατ' ἀποκοπὴν τοῦ ἄλφα· διότι σκήτη δηλοῖ ἀκριβῶς τὸ ἀσκητήριον.

ἀρχαίων ἠθικῶν καὶ φιλοσοφικῶν γνώσεων [1]. Ἐκεῖ τέλος ἐτηρήθη διηνεκῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἄσβεστον καὶ ἀνόθευτον τὸ «ἱερὸν πῦρ» τῶν Ἑλληνικῶν ἐκείνων σεβασμάτων, περὶ ὧν ἔλεγον ἐν ἀρχῇ τοῦ κεφαλαίου τούτου, τὸ πῦρ, δηλονότι, τὸ παρέχον τὸ φῶς τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ περιέχον τὴν φλόγα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Πόσον ὀλίγοι ὅμως ἀπονέμουσι τὴν προσήκουσαν ἐπὶ ταῖς τρισμεγίσταις ταύταις ἐκδουλεύσεσιν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸ ἀμυδρόν, τὸ ἤρεμον μὲν συνήθως, μυστηριωδῶς δ' ἐνίοτε καὶ οἱονεὶ ἐξ ὑπερκοσμίου τινὸς πνοῆς ταρασσόμενον καὶ ὑποτρέμον φῶς τῆς κανδύλας! Ναί! ἡ κανδύλα τῶν Μονῶν ἀπὸ τοῦ Σινᾶ ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ μέχρι τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἀπὸ τῶν Μονῶν τούτων τοῦ Πόντου μέχρις Ἄθωνος καὶ περαιτέρω καὶ πανταχοῦ, ὅπου ὑπάρχουσιν ἄλλαι, ἡ πενιχρὰ ἐκείνη κανδύλα μεταλαμπαδεύει ἡμῖν, τοῖς Ἕλλησι-Χριστιανοῖς, ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα τὴν σοφίαν τῶν προγόνων. Μέγαν δὲ καὶ βαθὺν ὀφείλει τὸ ὅμαιμον Γένος σεβασμὸν πρὸς τὸ ταπεινὸν καὶ εὐτελὲς ράσον τοῦ μοναχοῦ, ὅπερ ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν σχεδὸν δωδεκάδα αἰώνων ὑπῆρξεν ἡ κραταιὰ σημαία καὶ τὸ ἀκτινοβόλον λάβαρον τῶν Μονῶν, τοῦτ' ἔστι τῶν ἀπορθήτων ἐκείνων ἀκροπόλεων τῆς Ὀρθοδοξίας!

Τοιαύτην τινὰ καταλιπὼν σήμερον τὴν πρωΐαν φαεινὴν ἀκρόπολιν, τὴν πανεύφημον Μονὴν τῆς Παναγίας Σουμελᾶ, ἔφθασα αὐθημερὸν εἰς ἑτέραν πάλιν τοιαύτην, τὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Περιστερεώτα, ἧς τὸ μὲν πρῶτον μὲ συγκινεῖ ἡ ἀγγελλομένη προσέγγισις, εἶτα δὲ μ' ἐκπλήσσει ἡ μεγαλοπρεπὴς θέα καὶ τέλος μὲ τέρπει ἡ ὅλως ἀδόκητος ὡραιότης!

---

1 Α. Διομήδους Κυριακοῦ, «Λόγος εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας», τῇ 30 Ἰανουαρίου 1885, ἐν τῇ Μητροπόλει Ἀθηνῶν.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

Η΄

Ο ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο ΠΕΡΙΣΤΕΡΕΩΤΑΣ

ΜΥΡΙΟΙ ἑκατόγχειρες Βριάρεω δὲν ἤθελον δυνηθῇ νὰ μετακινήσωσιν, ἢ νὰ σείσωσιν ἁπλῶς τὴν τεραστίαν, τὴν γιγάντειον πέτραν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Περιστερεώτα. Τοῦτο μόνον φαντάζομαι, ὅτι ἐν τῇ ἀναδύσει τῶν ὀρέων καὶ τῇ κατακρημνίσει ἄλλων εἰς βυθοὺς θαλασσῶν καὶ ὠκεανῶν, κατά τινα προγενεστέραν γεωλογικὴν περίοδον τοῦ πλανήτου ἡμῶν, καὶ τῇ ὁριστικῇ διαμορφώσει τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς, ἡ φύσις, εἴτε διὰ τῆς διαβρώσεως τῶν ὑδάτων, εἴτε δι' ἄλλης μηχανῆς, ἀφῆκεν ἐκεῖ, εἰς τὸ μέσον τῆς ἐπικλινοῦς πλευρᾶς πανυψήλου ὄρους, τὴν κολοσσιαίαν ἐκείνην πέτραν, ἵνα μετὰ αἰῶνας αἰώνων ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν σκοπόν, πρὸς ὃν ὄντως ἐχρησιμοποιήθη.

Κατὰ τὴν πρὸς τὸ ὄρος πλευρὰν τῆς πέτρας ἡ πρόσβασις πρὸς αὐτὴν τυγχάνει εὐκολωτέρα, καθόσον αὐτόθι τὸ ὕψος δὲν ὑπερβαίνει τὰ 20 μέτρα· ἐκεῖ δ' ᾠκοδομήθη κλίμαξ εὐθυτάτη, ὡραία τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν θέαν, ἐκ βαθμίδων τριῶν καὶ ἐνενήκοντα, ἀνάγουσα εἰς τὴν κορυφὴν πρὸς ἄνδηρον καὶ τεῖχος, ἐφ' οὗ ἡ μικρὰ θύρα τῆς εἰσόδου. Κατὰ τὰς λοιπὰς πλευρὰς τὸ ὕψος τῆς πέτρας αὐξάνεται ἀποτόμως, πρὸς δὲ τὴν χαράδραν κάτω φθάνει εἰς ἑκατοντάδας μέτρων. Τὸ περίεργον τοῦτο κατασκεύασμα περιβάλλεται πάντοθεν, ἐγγύς τε καὶ πόρρω, ὑπὸ πυκνοτάτου δάσους ἐκ πανυψήλων δένδρων· πρὸς αὐτὰς δὲ τὰς πλευρὰς φύονται αἱ φυλλάκανθοι ἐλάται, ὧν ἡ μὲν μόλις φθάνει διὰ τῆς κορυφῆς αὐτῆς τὰς περιελισσούσας τὸν κρημνὸν ῥίζας ἄλλης, ἑτέρα

δὲ ἕπεται ὑπ' αὐτὴν καὶ ἄλλαι πολλαὶ μέχρι τοῦ βάθους. Καὶ ἄλλα δὲ φυτὰ κοσμοῦσιν ἔνθεν κἀκεῖθεν τὰς πλευρὰς ἐκείνας, καὶ κισσοῦ γιγαντιαῖα πλέγματα κατακαλύπτουσιν ἄλλας ἐπιφανείας αὐτοῦ.

Ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Περιστερεώτα
Ἀνατολικὴ πρόσοψις

Ἐκεῖ ἐπάνω, ἐπὶ ἐκτάσεως λίαν ἐπαρκοῦς, προσφυῶς χρησιμοποιηθείσης καθ' ὅλα τὰ μέρη αὐτῆς, ἵδρυται ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Περιστερεώτα, εἰς ὕψος 1210 μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Τὸ ἀδοκήτως μονῆρες τοῦ βράχου ἐκείνου, τὸ πάντῃ ἀπότομον καὶ ἐκ τούτου, ἀγνοῶ πῶς, ὡραῖον, ἡ πληθὺς καὶ ποικιλία τῶν τοίχων καὶ τῶν οἰκοδομῶν, ἀποτελουσῶν γραφικώτατον σύνολον, ἐπιστεφόμενον δι' ἐπάλξεων καὶ κωδωνοστασίων καὶ σταυρῶν, τὰ βαθυπράσινα ἐντεῦθεν, ὑποκίτρινα δ' ἐκεῖθεν δάση, ἅτιν' ἀπαρτίζουσι τὰ ἔσχατα τῆς εἰκόνος, καθιστῶσι τὸ θέαμα ὡραῖον, μεγαλοπρεπές, ἀξιοθαύμαστον ! Μοὶ ἐπέρχεται δὲ εἰς τὸν νοῦν σύγκρισις μεταξὺ τῶν δύο Μονῶν, τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τῆς *Σουμελᾶς* ἐκείνης καὶ τοῦ ***Περιστερεώτα*** τούτου. Ἐκεῖ ἡ σεμνὴ Παναγία, ἡ αἰδήμων Παρθένος, ἐστεγάσθη μετριοφρόνως μετὰ τοῦ ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτῆς θείου βρέφους, ὡς ὅτ' ἐν τῷ βίῳ ἔφευγε μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐστεγάσθη *ὑπὸ* τὸν ὑπομέλανα βράχον τοῦ ὄρους Μελᾶ, καὶ εὗρεν ἐν τῷ σπηλαίῳ τὸν Ναὸν αὐτῆς. Ἐνταῦθα τολμητίας, ἀνδρεῖος καὶ μεγαλοπρεπὴς ὁ χαριέστατος ἀναβάτης τοῦ ἀελλόποδος ἵππου, ὁ ὡραῖος καὶ πολυλάτρευτος τῆς χριστιανωσύνης ἅγιος, ὁ Ἅγιος Γεώργιος, νομίζει τις ὅτι ἐρρίφθη, ὡς δι' ἑνὸς πηδήματος, ἔκ τινος τῶν ὑπερκειμένων βουνῶν διὰ τοῦ ἀχωρίστου ἵππου αὐτοῦ *ἐπὶ* τὴν λευκάζουσαν πέτραν ταύτην καὶ ἐνέπηξεν ἐπ' αὐτῆς τὸ δόρυ, δι' οὗ ἐφόνευσε τὸν δράκοντα, καὶ ἀνεπέτασεν ὡς λάβαρον τῆς Ὀρθοδοξίας τὴν «λαμπρὰν ἐξ αἵματος πορφύραν» αὐτοῦ. Καὶ ὄντως τοιαύτη προέχουσα, ἐπιδεικτική, ὑπερήφανος διαίτησις καὶ Μονὴ προσῆκεν εἰς τῶν αἰχμαλώτων τὸν ἐλευθερωτὴν καὶ τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστήν, τροπαιοφόρον, μεγαλομάρτυν Γεώργιον [1].

Εἰσερχόμεθα καὶ γινόμεθα δεκτοὶ ὑπὸ τῶν Πανοσιωτάτων Πατέρων τῆς Μονῆς προφρονέστατα. Καὶ ἐνταῦθα οἱ κώδωνες τοῦ Ναοῦ κρούονται, κατὰ τὸ εἰωθός, πρὸς τιμὴν τῶν ἐπισκεπτῶν, οἵτινες νῦν ἔρχονται ἐκ χώρας πολὺ ἀφεστώσης ἐντεῦθεν. Δύο μεγάλαι πυραὶ ὑπηρετοῦσιν ἡμῖν εἰς τὴν θέρμανσιν τῶν μελῶν καὶ τὴν ἀποξήρανσιν τῶν ὑγρῶν φορεμάτων. Ἐν ταὐτῷ δὲ παρέχεται ἡμῖν πᾶσα φιλοφροσύνη, πᾶσα περιποίησις. Μετ' ὀλίγον σημαίνουσιν αὖθις οἱ κώδωνες τὸν *Ἑσπερινόν*. Προσερχό-

---

1 Καὶ ὁ Ἅγιος Γεώργιος κατήγετο ἐκ τοῦ Πόντου, πατρίδα ἔχων τὴν Καππαδοκίαν.

μεθα καὶ ἀκροώμεθα τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ μετὰ βαθείας συγκινήσεως, ἀλλὰ καὶ μετὰ θαυμασμοῦ διὰ τὴν καθαρότητα τῆς ἀπαγγελίας, διὰ τὸ ἐμμελὲς τῶν ἤχων, παρὰ τὴν ἐκ τῶν προσευχῶν καὶ τῶν ᾠδῶν προκαλουμένην κατάνυξιν. Ψάλλουσι δὲ δύο νεανίαι, ὑπερβάντες τὴν ἥβην, «δόκιμοι» Μοναχοὶ, ἀλλὰ δοκιμώτατοι ψάλται, μετ' ἀνδρικῆς φωνῆς, καθισταμένης ἐξόχως ὑψιπετοῦς ἐν ταῖς ἱεραῖς ψαλμῳδίαις. Τοῦτ' αὐτὸ σχεδὸν λεκτέον καὶ περὶ τοῦ νεαροῦ, εἰκοσιδιετοῦς, ἱεροδιακόνου. Ὅτ' ἐξήλθομεν τοῦ Ναοῦ, ἔσχομεν τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀντιληφθῶμεν ἀκριβέστερον τὰ τῆς Μονῆς. Κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτῆς, κειμένην πρὸς τὸ νότιον μέρος καὶ τετραμμένην πρὸς τὸ βουνόν, εὑρίσκεται τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς πέτρας, τὰ δὲ κατὰ ταύτην τὴν θέσιν οἰκήματά εἰσι καὶ τὰ δεσπόζοντα τοῦ ὅλου. Μετὰ μικρὸν ἡ ἐπιφάνεια τοῦ βράχου καθίσταται χαμηλοτέρα καὶ ἐπίπεδος· ἐκεῖ ὑπάρχει εὐρεῖά πως αὐλή, περιβαλλομένη ὑπὸ διαφόρων τὸ σχῆμα καὶ διαφόρους ὀροφὰς ἐχουσῶν οἰκοδομῶν. Κατὰ δὲ τὴν μίαν πλευρὰν αὐτῆς, τὴν ΒΑ, κεῖται ὁ Ναός, οὐχὶ μὲν μέγας, ἀλλ' ὡραῖος, πάλλευκος, χαρίεις καὶ πρὸ πάντων φωτόλουστος. Τὸν Ναὸν περιθέει ἐξώστης, παρέχων θέαν σχεδὸν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, πρὸς τὸ ὕπερθεν ὄρος, πρὸς τὰ ἔνθεν κἀκεῖθεν καὶ ἄνωθεν καὶ κάτω καὶ ἐγγὺς καὶ μακρὰν κείμενα δάση, πρὸς τὴν χαράδραν, πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐνῷ ἀμέσως κάτωθι ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ θεατοῦ χαίνει βάθος πολλῶν δεκάδων καὶ μικρόν τι περαιτέρω ἑκατοντάδων μέτρων. Οὐδαμοῦ γῆς ἴσως ὑπάρχει τεχνητὸς ἢ φυσικὸς ἐξώστης, παρέχων εὐρυτέραν, χαριεστέραν, μεγαλοπρεπεστέραν θέαν! Δὲν ἐπιχειρῶ ὅμως νὰ περιγράψω αὐτὴν ἐκτενέστερον, διότι τὴν πλήρη τῶν μακρότερον κειμένων μερῶν ἐπισκόπησιν παρακωλύει ἀραιὰ ὁμίχλη, πανταχοῦ ἐπικεχυμένη.

Τρέπομαι λοιπὸν εἰς τὴν στοιχειώδη, οἷον εἰπεῖν, διερεύνησιν τῆς ἱστορίας τῆς Μονῆς, καὶ τὴν ἐγγυτέραν ἐξέτασιν τῶν κατ' αὐτὴν καὶ τῶν ἐν αὐτῇ. Ἡ Μονὴ αὕτη ἱδρύθη τῷ 752 μ. Χριστόν. Μετὰ βίον δὲ 450 ἐτῶν, περὶ οὗ ὀλίγας καὶ συγκεχυμένας ἔχομεν εἰδήσεις, ὑπέστη τῷ 1203 ἕνεκα ἐπιτοπίων πολέμων, πλήρη καταστροφὴν καὶ διετέλεσεν ἔρημος ἐπὶ διακόσια περίπου ἔτη. Τότε δὲ πάλιν, ἤτοι ἀκριβῶς τῷ 1398, ὁ ἡγούμενος τῆς Παναγίας Σουμελᾶ, ἐκλιπαρήσας τοὺς Κομνηνοὺς τῆς Τραπεζοῦντος, ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Μανουὴλ Γ', ἐπέτυχεν ἄδειαν ἀνασυστάσεως τῆς Μονῆς ταύτης τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

καὶ συνετέλεσεν αὐτήν. Ἀλλὰ μετὰ ἑξηκονταετίαν πάλιν, ἤτοι κατὰ τὴν πτῶσιν τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος, τῷ 1462, ὑπέστη νέας ζημίας ἐξ ἐπιθέσεων καὶ διαρπαγῶν ἐπὶ εἰκοσαετίαν, μέχρι τοῦ 1483, ὅτε πυρκαϊὰ συνεπλήρωσε τὸ κακόν, ἀποτεφρώσασα τὴν Μονὴν ὁλόκληρον. Τότε ἀπώλοντο καέντα τὰ προεκδεδομένα ὑπὲρ τῆς Μονῆς *Χρυσόβουλλα* τῶν Αὐτοκρατόρων Βυζαντίου καὶ Τραπεζοῦντος καὶ τὰ *Σιγγίλια* τῶν Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν καὶ πάντα συλλήβδην τὰ τέως ἀποτεθησαυρισμένα κειμήλια αὐτῆς. Ἀλλὰ πάλιν τῷ 1493, ὁ Σουλτᾶνος Βαγιαζὴτ Β', ὁ υἱὸς τοῦ Πορθητοῦ, διαδεχθεὶς τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 1481, ἐβοήθησε γενναιοφρόνως τῇ Μονῇ τοῦ Περιστερεώτα, ἐκδοὺς εὔνουν *Φιρμάνιον* ὑπὲρ αὐτῆς, ὡς ἐχορήγησεν ἐπίσης πολλὰ προνόμια καὶ πρὸς τὰς δύο ἑτέρας Μονάς, τὴν τῆς Παναγίας Σουμελᾶ καὶ τὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Βαζελῶνος. Τῷ 1501, ἐπὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου, διὰ *Σιγγιλίου* αὐτοῦ, ἐγένετο ὁ Ἅγιος Γεώργιος Μονὴ Σταυροπηγιακή, ὡς καὶ αἱ ἕτεραι δύο, καὶ ἔκτοτε ἀποτελεῖ ἰδίαν Ἐξαρχίαν, τὴν τῆς Γαλιαίνης. Ὑπὸ τοιαύτην δὲ κατάστασιν διατελεῖ ἔτι καὶ νῦν.

Πόθεν ἔλαβεν ἡ Μονὴ αὕτη τὴν προσωνυμίαν «Περιστερεώτας», οὐδεὶς γινώσκει. Πιθανώτατον θεωρεῖται ὅτι περιστεραὶ ἐφώλευόν ποτε ἐκεῖ, ἢ πρὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Μονῆς ἐν τῷ βράχῳ, ἢ καὶ κατά τινα περίοδον ἐρημώσεως αὐτῆς ἐν τοῖς ἐρειπίοις. Ἀλλ' οὔτε μαρτυρία, οὔτε παράδοσις ὑπάρχει περὶ τούτου οὐδεμία.

Ἡ Μονὴ αὕτη ἤσκησεν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τῶν κατοίκων τῶν περὶ αὐτὴν μερῶν τὴν αὐτὴν ἐπίδρασιν, ἣν καὶ ἡ Σουμελᾶ καὶ ὁ Βαζελών, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτὴ ὑπῆρχε· μείζονα δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα 400 ἔτη, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἀνασυστάσεως καὶ ἐνισχύσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζήτ Β'. Νῦν ὑπάγονται ὑπ' αὐτὴν 953 οἰκογένειαι, ἢ «στέφανα», κατὰ τὴν ἐν τοῖς τόποις τούτοις ἐπικρατοῦσαν ἔκφρασιν, ψυχαὶ δὲ περὶ τὰς 4,000. Ἑκάστη οἰκογένεια καταβάλλει τῇ Μονῇ εἰς ἔνδειξιν ὑποταγῆς πέντε ὀκάδας ἀραβοσίτου ἐτησίως. Ἀντὶ τούτου δὲ ἡ Μονὴ συντηρεῖ ἐν ἑκάστῳ χωρίῳ διδάσκαλον διὰ μισθοῦ 25—15, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ 10 μόνον λιρῶν Τουρκίας ἐτησίως. Ἕκαστον χωρίον ἔχει παρὰ τὸν Ναὸν ἰδιαίτερον οἴκημα σχολείου, ξύλινον καὶ τοῦτο, ὡς εἰσιν ἅπασαι αἱ οἰκίαι. Μοὶ βεβαιοῦσιν ἐν τῇ Μονῇ, ὅτι συγκινητικὴ τυγχάνει ἡ ἐπίδοσις τῶν παίδων τῶν χωρικῶν

εἰς τὰ γράμματα, εἰ καὶ ἕνεκα τῆς πενίας καὶ τῆς στενότητος τοῦ βίου ἡ φοίτησις εἰς τὸ σχολεῖον γίνεται, μόνον ὅταν ἐπιτρέπωσιν αὐτὴν αἱ ἄλλαι βιωτικαὶ ἀσχολίαι. Φοιτῶσι δ', ἐννοεῖται, ἀναμὶξ ἄρρενα καὶ θήλεα. Οἱ Πατέρες τῆς Μονῆς πᾶσαν καταβάλλουσι φροντίδα μετ' ἐπιμελείας καὶ ζήλου ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐμπεπιστευμένων αὐτοῖς κατοίκων.

Προσωπικὸν τῆς Μονῆς Ἁγίου Γεωργίου

Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τυγχάνει νῦν ἡ Α. Πανοσιότης ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἱερεμίας Δοξόπουλος, Ἔξαρχος Γαλιαίνης. Δυστυχῶς ἀπό τινος καιροῦ πάσχει πως σωματικῶς, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐμποδίζει αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, τῆς χοροστασίας ἐν τῷ Ναῷ καὶ τῆς φιλοφρονεστάτης μερίμνης ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ξενίσεως καὶ περιποιήσεως. Μετὰ τὸν Ἡγούμενον ἔσχομεν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ γνωρίσωμεν τοὺς Πανοσιωτάτους Ἀρχιμανδρίτας κ. κ. Γρηγόριον Παντελιάδην, Γεράσιμον Περσίδην, Ἱλαρίωνα Ἰασωνίδην, Ἄνθιμον Σιδηρόπουλον, καὶ τὸν ὑποχρεωτικώτατον ἐν πᾶσιν Οἰκονόμον τῆς Μονῆς καὶ Ἐκκλησιάρχην Πανοσιώτατον Θεοδόσιον Παντελιάδην Ἱερομόναχον, πρὸς ὃν καὶ ἰδίας ὀφείλομεν χάριτας, διὰ τὰς πολλὰς περιποιήσεις αὐτοῦ· τέλος δὲ τὸν νεαρὸν Ἱεροδιάκονον, εἰκοσαετῆ περίπου, Ἱερεμίαν Δοξόπουλον καὶ τοῦτον. Μοὶ ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν ἡ εὐρυμάθεια καὶ ἡ καθόλου μόρφωσις τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐν πᾶσιν, οὐχ ἧττον δὲ ἡ περὶ τὴν γλῶσσαν σπουδὴ καὶ ἀβίαστος ἐπιμέλεια, μεθ' ἧς ὁμιλοῦσι καὶ διαλέγονται. Ἐν συνόλῳ οἱ Μοναχοὶ καὶ ἐνταῦθα μικρὸν ὑπερβαίνουσι τοὺς πεντεκαίδεκα, τὸ δ' ὅλον προσωπικὸν ἀνέρχεται εἰς τριάκοντα.

Καθ' ἅπασαν τὴν νύκτα ταύτην ὁ καιρὸς ὑπῆρξε λίαν δυσμενής. Κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ἡ ὁμίχλη βασιλεύει, ἐπιχέουσα μετὰ τοῦ λευκοῦ σκότους αὐτῆς καὶ ὑπερβολικὴν ὑγρασίαν, λίαν δυσάρεστον. Τούτου ἕνεκα οἱ εὐγενεῖς φιλοξενηταὶ ἡμῶν οὐδὲ ν' ἀκούσωσι κἂν δέχονται περὶ ἀναχωρήσεως ἡμῶν κατὰ τὴν πρωΐαν τῆς αὔριον. Ἄλλως τε δὲ καὶ οἱ ἀγωγεῖς ἡμῶν εἰσι καταπεπονημένοι καὶ τὰ ζῷα ἔχουσιν ἀνάγκην ἀναπαύσεως. Ποιοῦμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα, κατὰ Ξενοφῶντα, «σταθμὸν» ἕνα, ἐν ᾧ ἐμείναμεν δύο ἡμέρας. Τὴν πρωΐαν παρευρέθημεν εἰς τὴν ὡραίαν, τὴν κατανυκτικὴν τῆς ψυχῆς καὶ ἀνυψωτικὴν τῆς καρδίας Λειτουργίαν, τὴν τελεσθεῖσαν παρὰ τοῦ κ. Θεοδοσίου καὶ τοῦ Ἱεροδιακόνου, χοροστατοῦντος τοῦ Π. ἡγουμένου. Εἶτα ἐτραπόμεθα εἰς τὴν ἐπίσκεψιν καὶ αναδίφησιν τοῦ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ πλούτου καὶ εἰς τὴν θέαν τῶν πολλῶν καὶ πολυτίμων κειμηλίων τῆς Μονῆς. Καὶ τὰ μὲν κειμήλια ταῦτα, πολλῷ πλουσιώτερα τῶν τῆς Σουμελᾶς, πλὴν τοῦ ἐκ Τιμίου Ξύλου Σταυροῦ τοῦ Κομνηνοῦ Μανουὴλ Γ', εἰσὶ σταυροί, ἔργα ἐξόχου ξυλογλυπτικῆς· ἄμφια πολλὰ καὶ ποικίλα, βαρύτιμα καὶ ὡραῖα, σεβαστὰ διὰ τὴν προέλευσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν· ἱερὰ σκεύη ἐξαισίας τέχνης καὶ ἐκ πολυτίμων μετάλλων, ἄλλα

δὲ πάλιν συγκινοῦντα διὰ τῆς εὐτελείας τῆς ὕλης, ἐξ ἧς εἰσι κατεσκευασμένα, οἷον δύο δισκοπότηρα, ἓν μὲν μολύβδινον, ἕτερον δὲ ξύλινον, καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα εἴδη, μαρτύρια καὶ εὐκλείας καὶ δεινῶν περιστάσεων τῆς Μονῆς ἐν παρῳχημένοις χρόνοις.

Τῶν βιβλίων, χειρογράφων τε καὶ ἐντύπων, τῆς Μονῆς ταύτης συνέταξεν ἐπίσης ὁ αὐτὸς λογιώτατος ἀνὴρ κ. Γ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ἐπίτηδες κληθεὶς ἐνταῦθα, τὸν κατάλογον, ὡς καὶ ἐν Σουμελᾷ. Δυστυχῶς ὁ κατάλογος οὗτος δὲν ἐξεδόθη ἔτι, ἀλλ' ἐλπίζεται, ὡς μοὶ ἐβεβαίουν οἱ Πατέρες, ἡ ταχεῖα δημοσίευσις αὐτοῦ. Τὰ ἐπισημότερα τῶν βιβλίων τούτων ἀνέρχονται εἰς ἑκατόν. Ἐν αὐτοῖς ὑπάρχουσι χειρόγραφα τοῦ 10ου αἰῶνος εἴτε θρησκευτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων, εἴτε ἑλληνικῶν καὶ ἄλλων διδακτικῶν. Ἐκπλήσσει ἰδίᾳ ἓν θαυμασίως διατηρούμενον ἀντίγραφον τοῦ «Νομοκάνονος» τοῦ Φωτίου, in follio, ἐν σελίσιν ͵ακ' (1020), γεγραμμένον τῷ 1774 μετ' ἐξόχου καλλιγραφίας καὶ καλαισθησίας. Ἀλλὰ δὲν σκοπῶ ν' ἀντιγράψω ἐνταῦθα ἐκ τοῦ σημειωματαρίου μου ὁλόκληρον τὸν κατάλογον τῶν βιβλίων, ἀφιεὶς τὴν φροντίδα ταύτην εἰς τὸν κ. Παπαδόπουλον. Μετὰ τῶν χειρογράφων ἀνάκεινται ἐκεῖ τὰ ***Φιρμάνια*** καὶ τὰ *Σιγγί 'ια* ὑπὲρ τῆς Μονῆς. Βλέπω δὲ ὅτι αἱ τοιαῦται ἐπισκέψεις εἰς Βιβλιοθήκας καὶ ἀναδιφήσεις λυποῦσι μᾶλλον τὸν βιβλιόφιλον, ὅταν γίνωνται οὕτως ἐπιτροχάδην, ἄνευ τοῦ ἀναγκαιοῦντος ἐπαρκοῦς χρόνου πρὸς πλήρη μελέτην καὶ ἄντλησιν ὠφελείας.

Ἐν τούτοις ὁ καιρὸς ἐβελτιώθη, ἡ ὁμίχλη αἴρεται βαθμηδόν, ἢ διαλύεται (διότι πολλάκις δὲν προφθάνει ὁ παρατηρητὴς νὰ ἴδῃ καὶ ἀντιληφθῇ πῶς ἐξαφανίζεται), καὶ καλούμεθα εἰς τὸν περὶ τὸν Ναὸν μεγαλοπρεπέστατον ἐκεῖνον ἐξώστην, ἵνα ἴδωμεν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὸ θέαμα, περὶ οὗ ἠκούομεν μόνον λέγοντας τοὺς ἄλλους χθές. Εὐρύτατον ἄνοιγμα τῶν δύο καταφύτων καὶ ποικίλως πρασίνων βουνῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ ἴδωμεν μεγίστην ἔκτασιν τοῦ Εὐξείνου Πόντου πρὸς Βορρᾶν· ἐντεῦθεν δέ, ἐγγύτερον πρὸς ἡμᾶς, πρὸς τὰ κράσπεδα τῆς γαλακτώδους ἐκείνης ἐπιφανείας, διακρίνονται αἱ ὑπὲρ τὴν Τραπεζοῦντα ἐπαύλεις τοῦ *Σοοὺκ-σοῦ* καὶ ἡ ἀμβλεῖα κορυφὴ τοῦ *Μπὸζ-τεπὲ* εἰς ἑπτάωρον ἀπόστασιν. Καὶ ἀνέρχεται εἰς τὰ χείλη πάντων ἡ ἐκφώνησις: «ἡ θάλασσα, ἡ θάλασσα», ἀναμιμνήσκουσα τὴν ἐγγύς που ἐνταῦθα ῥηχθεῖσαν ὑπὸ μυρίων ὅλων στομάτων οὐρανομήκη κραυγὴν

ἐκείνων τῶν Μυρίων *θάλαττα ! θάλαττα !* ὅτε μετὰ πάροδον ἔτους ὅλου ἐπανεῖδον τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον, ἐν ᾧ κατωπτρίζετο αὐτοῖς ἀσφαλεστέρα ἡ ἐλπὶς τῆς οἴκαδε ἐπανόδου. Καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὸ μέσον αὖθις ἡ συζήτησις, ἡ πολλάκις ἀπασχολήσασα ἡμᾶς ἐν ταῖς πορείαις ταύταις, περὶ τοῦ ποῦ κεῖται ὁ Θήχης ἐκεῖνος, τὸ ὄρος δηλαδή, ἐξ οὗ εἶδον τὴν θάλασσαν οἱ Μύριοι...

Ἀλλὰ τότε παρετήρησέ τις ἡμῶν εἰς τὸ βάθος τῆς κάτωθι λοχμώδους χαράδρας, κειμένης δύο ἢ τρεῖς ἑκατοντάδας μέτρων ὑφ' ἡμᾶς, ἐλαφρόν τι νέφος, λευκόν, ἢ λευκοκύανον, ὡσεὶ καπνὸν ἀναμεμιγμένον μετὰ τῶν θάμνων. Ἐν ᾧ δ' ἠρωτῶμεν μὴ τοῦτο προήρχετο ἐκ τῆς καπνοδόχης τινὸς τῶν κατεσπαρμένων ἐκεῖ μοσσύνων, ἐκεῖνο αὐξηθὲν τάχιστα, ἐπλήρωσεν ὁλόκληρον τὸ βάθος καὶ ἀνήρχετο πρὸς τὰ ἄνω ἐξοιδαινόμενον καὶ ἐξογκούμενον· πρὶν δ' ἢ ἡμεῖς προφθάσωμεν νὰ μάθωμεν σαφῶς παρὰ τῶν εἰδότων περὶ τοῦ φαινομένου, ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν τῆς ὥρας, εὑρισκόμεθα ἡμεῖς αὐτοὶ μεθ' ἁπάσης τῆς Μονῆς ἐν τοῖς λευκοῖς κόλποις τῆς ὁμίχλης. Ἀνήρχετο δὲ αὕτη ταχεῖα, ἀκατάσχετος, συστρεφομένη καὶ στροβιλιζομένη κατὰ γιγαντιαίας τολύπας, πρὸς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων, καὶ ὑπερέβη αὐτὰς καὶ συνεκάλυψε τὰ πάντα.

Ἐνόμισα τότε ὅτι εὑρίσκομαι ἐντὸς τοῦ χάους, τοῦ καλύπτοντος τὸ Σύμπαν πρὸ τῆς Δημιουργίας, ὅτε ἡ Γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος καὶ σκότος ἐπέκειτο ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ σπεύσωμεν πάντες εἰς τὰ ἔνδον, ὅπου λαμπρὸν πῦρ τηρεῖ εὐάρεστον θερμότητα, ἵν' ἀποφύγωμεν τὰ δυσάρεστα τῆς ἀδοκήτου καὶ ἐκπληκτικῶς ταχείας δι' ἡμᾶς τοὺς ξένους, συνηθεστάτης δὲ τοῖς ἐνδήμοις, μετεωρολογικῆς μεταβολῆς, ν' ἀναβάλωμεν δὲ πάλιν εἰς ἄλλην ὥραν τὴν πληρεστέραν ἀπόλαυσιν τοῦ ἀπὸ τοῦ θαυμασίου ἐκείνου ἐξώστου τῆς φύσεως ἐξόχου θεάματος.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

Θ΄

ΟΙ ΜΥΡΙΟΙ

ΕΛΕΓΟΝ ἐν ἀρχῇ ὅτι εἷς τῶν λόγων, καὶ δὴ τῶν κυριωτάτων, οἵτινες μὲ εἷλκον πρὸς τὴν χώραν τοῦ Πόντου, ἦν ἡ διερεύνησις τῆς ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις πορείας τῶν ἐκ τῆς μακρᾶς ἐκείνης στρατείας καταβαινόντων Μυρίων Ἑλλήνων στρατιωτῶν, διότι τοιαύτην ἔφεσιν καὶ ἐπιθυμίαν ἐξήγειρεν ἐν ἐμοὶ ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἡ μελέτη τοῦ Ξενοφῶντος. Πάντοτε δὲ μὲ συνεκίνει ἰδιαιτέρως ἡ ἀνάγνωσις τοῦ κεφαλαίου, τοῦ περιγράφοντος τὴν στιγμήν, καθ᾽ ἣν οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι, ἰδόντες ἀπὸ τοῦ ὕψους ὄρους τινὸς τοῦ Πόντου τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον, ἐξερράγησαν εἰς ἐπιφωνήσεις: ***θάλασσα, θάλασσα!*** Πιστεύω δ᾽ ὅτι καὶ ἄλλους πολλοὺς ἔχω συμμετόχους τῆς συγκινήσεως ταύτης καὶ ὅτι θὰ εὕρω αὐτοὺς προθύμους πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου, τοῦ ἀφιερουμένου εἰς τοὺς Μυρίους. Ἀλλὰ θὰ προσπέσωσιν ἴσως αἱ γραμμαὶ αὗται εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καί τινων, μὴ τηρούντων ἀκριβῶς ἐν τῇ μνήμῃ τὰ τῆς ὡραίας ἱστορίας τῆς Ἀναβάσεως· διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ διότι πολλαχοῦ θὰ συναντήσωμεν τοὺς Μυρίους περαιτέρω, ἡ δὲ πορεία αὐτῶν αὐτοδικαίως πως θὰ εὕρῃ θέσιν ἐν πολλοῖς τῶν ἑπομένων κεφαλαίων, παρεμβάλλω ἐνταῦθα στοιχειώδεις τινὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ γεγονότος ἐκείνου, πρὸς κατανόησιν τῶν ἐπακολουθούντων.

Δεκατρεῖς ἢ δεκατέσσαρες χιλιάδες Ἕλληνες, εἴτε εὑρισκόμενοι ἤδη πρότερον ἐν ταῖς παραλίοις πόλεσι τῆς Ἰωνίας, ἐν Σμύρνῃ, Ἐφέσῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐνδοτέρω, ὡς ἐν Σάρδεσιν κλπ., εἴτε καὶ εἰδικῶς μετακλη-

θέντες ἐκεῖσε τότε, ἐδέχθησαν νὰ συμμετάσχωσι τῆς στρατείας, ἣν ἐπεχείρει ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Δαρείου Β΄ Κῦρος ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀρταξέρξου πρὸς ἀνατροπὴν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ θρόνου τῷ 401 πρὸ Χριστοῦ. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι μισθοφόροι, καταγόμενοι ἐκ πάσης χώρας τῆς τότε χερσαίας Ἑλλάδος καὶ ἐκ Κρήτης, διετέλουν ὑπὸ διαφόρους στρατηγοὺς καὶ λοχαγούς. Πάντων ὅμως προΐστατο Κλέαρχος ὁ Λακεδαιμόνιος, πρὸς ὃν ὁ Κῦρος ἰδίαν εἶχεν ἐμπιστοσύνην καὶ ἀγάπην. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν οἱ Ἕλληνες προὐχώρουν πρὸς τὰ ἄνω, ἀκολουθοῦντες τὸν Κῦρον, διότι ἐνόμιζον ὅτι πρόκειται περὶ βραχείας στρατείας κατὰ τῶν οὐ πολὺ ἀφεστώτων Πισιδῶν. Ὅτε δ᾽ ὑπώπτευσαν ἢ ἔμαθον, ὅτι ἄγονται ἐπὶ τὸν Μέγαν Βασιλέα, ἤρξαντο ὀρρωδοῦντες καὶ γογγύζοντες καὶ ἀνθιστάμενοι· ἐδέησε δὲ νὰ ποιήσηται χρῆσιν πολλῆς τέχνης καὶ ὑποκρίσεως ὁ Κλέαρχος, ἵνα κατευνάσῃ αὐτοὺς καὶ πείσῃ ν᾽ ἀκολουθήσωσιν ἄνω, ὅπου, ἐπιτυγχάνοντος τοῦ Κύρου, μέγισται, ὡς ἔλεγεν, ἀνέμενον αὐτοὺς τιμαὶ καὶ ὠφέλειαι. Ὄντως δέ, πλὴν χιλίων περίπου, ἐπαναστραφέντων ἐκ Κιλικίας διὰ πλοίων εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ ἄλλοι ἠκολούθησαν προθύμως. Ἦσαν δ᾽ οὗτοι τότε δώδεκα χιλιάδες ἐννεακόσιοι· ἅπας δ᾽ ὁ λοιπὸς στρατὸς τοῦ Κύρου, ὁ ἐκ Περσῶν καὶ ἄλλων φύλων ἀποτελούμενος, συνεποσοῦτο εἰς ἑκατὸν χιλιάδας μετὰ εἴκοσι δρεπανηφόρων ἁρμάτων. Περὶ τῶν ὀλίγων τούτων μισθοφόρων Ἑλλήνων ἔλεγεν αὐτὸς ὁ Κῦρος πρὸς τοὺς στρατηγοὺς καὶ λοχαγοὺς αὐτῶν: «Ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, οὐκ ἀνθρώπων ἀπορῶν βαρβάρων, συμ-»μάχους ὑμᾶς ἄγω, ἀλλὰ νομίζων ἀμείνους καὶ κρείττους πολλῶν βαρ-»βάρων ὑμᾶς εἶναι, διὰ τοῦτο προσέλαβον». Ἵνα δ᾽ ἐνθαρρύνῃ πρὸς τὴν στρατείαν καὶ πρὸς τὸν ἐπικείμενον δεινὸν ἀληθῶς καὶ λίαν ἐπικίνδυνον ἀγῶνα, προσέθετεν αὐτοῖς, ὅτι δὲν φοβεῖται μὴ μετὰ τὴν νίκην δὲν ἔχῃ ἀρκοῦντα νὰ δώσῃ πρὸς ἕκαστον τῶν φίλων, ἀλλὰ μὴ δὲν ἔχῃ ἀρκετοὺς φίλους, πρὸς οὓς νὰ δώσῃ δῶρα καὶ ἀγαθά.

Μετὰ πορείαν ἓξ ὅλων μηνῶν, ἀφ᾽ ὅτου ἐξεκίνησεν ἐκ Σάρδεων, ἔφθασεν ὁ Κῦρος εἰς τὸ στενότατον μέρος τῆς μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος χώρας, παρὰ τὴν Βαβυλῶνα, ὅπου συνηντήθη πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην, ἐπερχόμενον κατ᾽ αὐτοῦ μετὰ στρατοῦ ἑνὸς ἑκατομμυρίου καὶ διακοσίων χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ διακοσίων δρεπανηφόρων ἁρμάτων. Ἐκεῖ, παρὰ τὰ Κούναξα, συνεκροτήθη ἡ μάχη. Οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι Ἕλληνες, κατέχοντες τὸ δεξιὸν κέρας, ἐνίκησαν καὶ ἔτρεψαν τοὺς βαρ-

βάρους εἰς φυγήν. Ἀλλ' ἐν τῷ κέντρῳ ὁ Κῦρος, ὁρμήσας αὐτὸς μετὰ τυφλοῦ πάθους κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ Βασιλέως, ἐφονεύθη παρὰ τῶν δορυφόρων ἐκείνου, ἀμέσως δὲ τότε ἐτράπη καὶ ἔφυγε σύμπας ὁ στρατὸς αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, ἐν τῷ δεξιῷ τῆς μακροτάτης ἐκείνης παρατάξεως εὑρισκόμενοι, οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ τούτου, νομίζοντες τὴν νίκην γενικήν. Μόνον δὲ τὴν πρωΐαν τῆς ἐπαύριον ἔμαθον ὅτι ὁ Κῦρος, ἀντὶ νὰ ἐπιφανῇ καὶ ἀναλάβῃ τὴν βασιλείαν, ἐφονεύθη καὶ ἀπετμήθη τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα, κατὰ τοὺς νόμους τῶν Περσῶν. Ἐπίσης ἔμαθον ὅτι οἱ μετὰ τοῦ Κύρου βάρβαροι, οἱ ὑπὸ τοῦ Πέρσου Ἀριαίου διοικούμενοι, ἔσπευσαν δειλοὶ καὶ τρέμοντες νὰ ὑποταχθῶσι πρὸς τὸν νικητὴν Βασιλέα. Μετ' ὀλίγον οἱ Ἕλληνες, τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν, ὑπέστησαν ἔφοδον τοῦ μεγίστου μέρους τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀρταξέρξου· ἀλλά, ταχθέντες εἰς φάλαγγα, ὑπέμειναν γενναίως τὴν προσβολὴν καὶ διεσκόρπισαν τοὺς ἐπιτεθέντας. Ὅτε ὅμως ἐπανῆλθον ἐκ τῆς μάχης εἰς τὸ ἑαυτῶν στρατόπεδον, εὗρον τοῦτο διηρπασμένον παρὰ τῶν ἐχθρῶν· ἐδέησε δὲ νὰ ὑπνώσωσι νήστεις. Ἀπὸ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας εὑρέθησαν εἰς δεινὴν θέσιν: ἐν μακροτάτῃ ἀποστάσει ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐν μέσῳ χώρας πάντοθεν ἐχθρικῆς καὶ ἀπέναντι στρατοῦ ὑπερεκατονταπλασίου. Ἀλλ' ἔσχον τὸ θάρρος ν' ἀπορρίψωσιν ἄρδην τὰς περὶ παραδόσεως τῶν ὅπλων προτάσεις τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, ὑπισχνουμένου νὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς πάλιν ἀσφαλῶς εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα ἐπανέλθωσιν οἴκαδε. Τέλος δὲ ὁ Βασιλεύς, μὴ τολμῶν νὰ προσβάλῃ αὐτοὺς ἐν μάχῃ, ἐπέτυχε, μετὰ πολυημέρους δολίας διαπραγματεύσεις διὰ τοῦ ἐμπίστου στρατηγοῦ αὐτοῦ Τισσαφέρνους, εἰ καὶ συνωμολόγησεν ἐνόρκους σπονδὰς καὶ ἀνακωχήν, νὰ συλλάβῃ δόλῳ πέντε στρατηγοὺς τῶν Ἑλλήνων, ἐν οἷς καὶ τὸν Κλέαρχον, εἴκοσι λοχαγοὺς καὶ διακοσίους στρατιώτας, κληθέντας ἐπισήμως πρὸς διαπραγματεύσεις, καὶ νὰ φονεύσῃ αὐτοὺς ἐπιόρκως, αἰσχρῶς, ἀθέως. Τοῦτο μαθόντες οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀναμένοντες Ἕλληνες, ἐφοβήθησαν γενικὴν ἐπίθεσιν καὶ ἡτοιμάσθησαν πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῆς. Καὶ προσβολὴ μὲν δὲν ἐγένετο κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Ἀλλ' ἡ θέσις τῶν Ἑλλήνων κατέστη πλέον δεινοτάτη καὶ ἄπελπις.

Τότε ἀναφαίνεται τὸ πρῶτον ὁ Ξενοφῶν, ὅστις συνέπεσε νὰ εὑρίσκηται ἐκεῖ μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, κληθεὶς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ἰωνίαν παρὰ τοῦ Προξένου μικρὸν πρὸ τῆς στρατείας, ὡς ἀφηγεῖται ὁ ἴδιος ἐν

ἀπερίττῳ καὶ μετριόφρονι φράσει : «Ἦν δέ τις ἐν τῇ στρατιᾷ Ξενο-
»φῶν Ἀθηναῖος, ὃς οὔτε στρατηγός, οὔτε λοχαγός, οὔτε στρατιώτης
»ὢν συνηκολούθει, ἀλλὰ Πρόξενος αὐτὸν μετεπέμψατο οἴκοθεν ξένος ὢν
»ἀρχαῖος· ὑπισχνεῖτο δ' αὐτῷ, εἰ ἔλθοι, φίλον αὐτὸν Κύρῳ ποιήσειν».
Ἦν δὲ ὁ Πρόξενος Βοιωτός, εἷς τῶν στρατηγῶν τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ
τοιοῦτον τρόπον εὑρέθη ἐκεῖ ὁ Ξενοφῶν, τριακοντούτης περίπου τότε.
Οὗτος, ἐμπνευσθεὶς δι' ὀνείρου κατὰ τὴν μετὰ τὴν δολοφονίαν ὀδυνη-
ρὰν ἐκείνην τοῖς Ἕλλησι νύκτα, ἠγέρθη, ἐκάλεσε καὶ ἄλλους τινὰς
φίλους αὐτοῦ, ἐνέβαλεν αὐτοῖς θάρρος καὶ μετ' αὐτῶν ἐκάλεσε τοὺς πάν-
τας ἀμέσως ἐν ὄρθρῳ βαθεῖ εἰς συνέλευσιν. Ἐνθαρρύνας δὲ δι' ὡραίας
ἀγορεύσεως τοὺς ἀθυμοῦντας Ἕλληνας, παρεκίνησεν αὐτοὺς νὰ ἐκλέ-
ξωσι νέους στρατηγοὺς καὶ λοχαγοὺς κατὰ φυλὰς καὶ ἀνασυνταχθῶ-
σιν, ἵν' ἀναλάβωσι, θαρροῦντες εἰς τοὺς θεούς, τὸν ἀγῶνα περὶ τῆς
οἴκαδε ἐπανόδου. Ταῦτα δὲ καὶ ἐξετελέσθησαν ἐν τάχει. Εἷς τῶν ἐκ-
λεχθέντων στρατηγῶν ὑπῆρξε καὶ ὁ Ξενοφῶν, ἢ μᾶλλον αὐτὸς μόνος
ἀνέλαβεν ἅπαν τὸ μέγα τῆς ἀρχηγίας καὶ στρατηγίας ἔργον, εἰ καὶ
πολλαχοῦ προβάλλει ὡς συστράτηγον καὶ δὴ καὶ ἀρχιστράτηγον τὸν
Χειρίσοφον, ἅτε Λακεδαιμόνιον, διότι οἱ Λακεδαιμόνιοι τότε ἦρχον καὶ
ἐστρατήγουν ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ξενοφῶν, θαυμάσιος ἀποδειχθεὶς
ἀνήρ, πλήρης σφρίγους καὶ πεποιθήσεως πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ἐφ' ἑαυ-
τόν, ἤγαγεν, ἀδοκήτως ὅλως, τὸ ἔργον εἰς αἴσιον πέρας. Ἀλλὰ καὶ
πολύτιμον συγγραφὴν κατέλιπεν ἡμῖν περὶ αὐτοῦ, τὴν «Κύρου Ἀνά-
βασιν» κληθεῖσαν, ἐν ᾗ ἐξιστορεῖ τερπνῶς καὶ σαφῶς τὴν στρατείαν
τοῦ Κύρου καὶ τὴν μάχην, τὴν ἧτταν καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ, εἶτα
δὲ τὴν σειρὰν τῶν περιπετειῶν, ἃς ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες πρὸς ἀπαλ-
λαγὴν ἀπὸ τῶν δολοπλοκιῶν καὶ τῶν παγίδων τοῦ δολεροῦ στρατηγοῦ
Τισσαφέρνους. Τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος τῆς ὡραίας συγγραφῆς τοῦ
Ξενοφῶντος, τὸ περιγράφον τὴν οἴκαδε ἐπάνοδον τῶν Ἑλλήνων, κα-
λεῖται κοινῶς Κατάβασις τῶν Μυρίων, διότι δεκακισχίλιοι περίπου
Ἕλληνες, ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ, ἀπεσώθησαν μέχρι τέλους. Ὑπὸ
ἔποψιν καθαρῶς στρατιωτικὴν καὶ στρατηγικὴν τὸ ἔργον τοῦ Ξενοφῶν-
τος θεωρεῖται σήμερον ὑπὸ τῆς νεωτέρας στρατηγικῆς κριτικῆς ὡς
ἓν τῶν θαυμασιωτάτων καὶ ἐνδοξοτάτων στρατιωτικῶν κατορθωμάτων
τοῦ κόσμου. Διὰ μυρίων δυσκολιῶν καὶ διὰ μεγίστων κωλυμάτων ἐκ
χειμῶνος, ἐκ δυσχωριῶν ἀπεριγράπτων ἀνὰ τὰ τραχέα ἐκεῖνα ὄρη τῶν

Καρδούχων (τῶν νῦν Κούρδων), ἐκ στερήσεων τῶν πάντων ἐνίοτε, ἐκ διαρκῶν ἐχθρικῶν ἐπιθέσεων ἐκ τῶν ἔμπροσθεν καὶ ἐκ τῶν ὄπισθεν — διὰ πάντων τούτων κατώρθωσεν ὁ περίδοξος μαθητὴς τοῦ Σωκράτους διὰ τῆς ἐξόχου στρατηγικῆς καὶ πολιτικῆς ἱκανότητος αὐτοῦ νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Πόντου καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τῆς Χαλκηδόνος καὶ τοῦ Βυζαντίου. Ἡ πορεία ἐγένετο διὰ τῆς περσικῆς χώρας τὸ πρῶτον ὑπὸ τὰς διαρκεῖς ἐπιθέσεις καὶ παρενοχλήσεις τοῦ Τισσαφέρνους, εἶτα δὲ διὰ τῶν Καρδούχων, τῶν Ἀρμενίων, τῶν Ταόχων, τῶν Χαλύβων, τῶν Φασιανῶν, τῶν Σκυθηνῶν, τῶν Μακρώνων, τῶν Κόλχων.

Ἐνταῦθα δὲν δύναμαι νὰ ἐκταθῶ εἰς πλείστας λεπτομερείας περὶ τῆς πορείας ἐκείνης. Ἀλλὰ δὲν θὰ παρατρέξω τὴν ἀναγραφὴν πειρακτικῶν χαριτολογιῶν μεταξὺ Ξενοφῶντος καὶ Χειρισόφου ἐν δεινῇ τινι περιστάσει τῆς πορείας διὰ τῆς χώρας τῶν Χαλύβων, διότι αὗται καταδεικνύουσι τὴν διαύγειαν τῆς διανοίας καὶ τὴν μεγαλοφροσύνην τῆς ψυχῆς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων καὶ ἐν ταῖς κρισιμωτάταις στιγμαῖς. Συνέβη ποτὲ δυσαρέσκειά τις μεταξὺ Ξενοφῶντος καὶ Χειρισόφου, διότι οὗτος ἠμέλησε νὰ δέσῃ τὸν ὑπ' ἐκείνου συλληφθέντα ἐγχώριον, ὅστις ἤθελε χρησιμεύσει αὐτοῖς ὡς ὁδηγὸς τῆς περαιτέρω πορείας· μάλιστα δὲ καὶ ἔτυψεν ὁ Χειρίσοφος τὸν ὁδηγὸν ὡς ψευδόμενον τάχα, ἐκεῖνος δ', εὑρὼν καιρόν, ἐδραπέτευσεν. Ἦν δ' αὕτη ἡ μόνη διένεξις, ἡ προκύψασα μεταξὺ Χειρισόφου καὶ Ξενοφῶντος καθ' ἅπασαν τὴν πολύμηνον πορείαν [1]. Ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν διένεξιν ἔμελλον νὰ διέλθωσιν ὄρος, οὗ τὴν ἐν τῇ κορυφῇ διάβασιν κατεῖχον πολλοὶ ἐχθροί. Ὁ Χειρίσοφος, ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πορείας ἀείποτε, ἔστη πρὸ αὐτῶν εἰς ἀπόστασιν ὥρας· συνεκάλεσε δὲ συμβούλιον γενικόν, ἐν ᾧ διάφοροι ἐξηνέχθησαν γνῶμαι περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ Ξενοφῶν ἐφρόνει ὅτι συμφέρον ἦν νὰ ἐκπεμφθῇ κρύφα ἰσχυρὸν σῶμα, ὅπερ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν κατάληψιν τῶν ὑπὲρ τοὺς πολεμίους ὑψωμάτων δι' ὑ π ο κ λ έ ψ ε ω ς τῶν πλευρῶν τοῦ ὄρους, διότι οὕτως θὰ ἐπιτευχθῇ ἡ διάβασις ἄνευ ἀπωλειῶν. «Καὶ δὲν μοὶ φαίνεται ἀδύνατον, εἶπε, νὰ »κλέψωμεν τὴν πλευρὰν τοῦ βουνοῦ, ἐπωφελούμενοι τὸ νυκτερινὸν

1 «Τοῦτό γε δὴ Χειρισόφῳ καὶ Ξενοφῶντι μόνον διάφορον ἐν τῇ πορείᾳ ἐγένετο, ἡ τοῦ ἡγεμόνος κάκωσις καὶ ἀμέλεια». Ξ ε ν ο φ. Ἀνάβ. Δ' 6,1-3.

»σκότος». Καὶ τότε, οἱονεὶ παρέχων ἀφορμὴν διαλλαγῆς πρὸς τὸν Χειρίσοφον δι' ἀστειότητός τινος, ἐδράξατο τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ φράσεως περὶ κλοπῆς τῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους καὶ προσέθηκεν:

«Ἀλλὰ τί ἀναμιγνύομαι ἐγὼ εἰς τὰ περὶ κλοπῆς; Ὑμεῖς οἱ Σπαρτιᾶται, Χειρίσοφε, ὡς τοὐλάχιστον ἀκούω, ὅσοι μάλιστα ἀνήκετε εἰς τὴν προνομιοῦχον τάξιν τῶν «ὁμοίων», ἀσκεῖσθε ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας εἰς τὴν κλοπήν· δὲν θεωρεῖτε δὲ αἰσχρόν, ἀλλὰ τοὐναντίον καλὸν τὸ κλέπτειν ὅσα δὲν ἀπαγορεύει ὁ νόμος. Διὰ νὰ κλέπτητε δὲ μεθ' ἱκανότητος καὶ νὰ διαφεύγητε τὰ βλέμματα τῶν ἄλλων, ὁρίζει ὁ νόμος μαστιγώσεις κατὰ τοῦ συλλαμβανομένου ἀδεξίου κλέπτου. Ἰδοὺ λοιπὸν νῦν εὐκαιρία κατάλληλος νὰ ἐπιδείξῃς ἡμῖν τὴν περὶ τὸ κλέπτειν μόρφωσίν σου. Φυλάχθητι μόνον μὴ φωραθῶμεν παρὰ τῶν πολεμίων κλέπτοντες τὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους, ὅτε βεβαίως θὰ λάβωμεν παρ' αὐτῶν πληγάς!

— Ἀλλ' ὅμως, ὑπέλαβεν ὁ Χειρίσοφος, καὶ ἐγὼ μανθάνω, ὅτι ὑμεῖς οἱ Ἀθηναῖοι εἶσθε δεινοὶ εἰς τὸ κλέπτειν τὰ δημόσια, εἰ καὶ μέγιστος ἐπικρέμαται κίνδυνος τῷ κλέπτοντι· μάλιστα δὲ κλέπτουσι παρ' ὑμῖν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν πολιτῶν, ἐὰν δεχθῶμεν, ὡς εἰκός, ὅτι οἱ τοιοῦτοι καὶ ἀναβιβάζονται εἰς τὰ ὑπέρτατα ἀξιώματα. Ὥστε ἰδοὺ διὰ σὲ εὐκαιρία νὰ ἐπιδείξῃς τὴν ἱκανότητά σου!

— Ἐγὼ λοιπὸν εἰμὶ ἕτοιμος, ἡγούμενος τῶν ὀπισθοφυλάκων, νὰ καταλάβω τὸ ὄρος, εὐθὺς ὡς δειπνήσωμεν», εἶπεν ὁ Ξενοφῶν, προθυμούμενος νῦν νὰ ἐπιδείξῃ οὐχὶ κλεπτικὴν ἱκανότητα, ἀλλὰ τὴν περὶ τὰ στρατιωτικὰ ἀκένωτον ἐμπειρίαν καὶ τὴν ἀκαταπόνητον προθυμίαν αὐτοῦ πρὸς τοὺς κινδύνους. Ἐπέτυχε δὲ πληρέστατα τοῦ σκοποῦ. Παραλαβὼν ἐκλεκτοὺς ἄνδρας, ἀνερριχήθη ἐν τῷ σκότει εἰς τὸ ὄρος, κατέλαβε τὰ ὑπεράνω τῶν ἐχθρῶν ὑψώματα καὶ ἐξεδίωξεν αὐτούς, ἡ δὲ διάβασις τοῦ στρατεύματος ἐγένετο ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀπωλείας. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἐπεισοδίου.

Μετὰ παρέλευσιν δὲ πέντε περίπου μηνῶν ἀπὸ τῆς μάχης πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην, ἔτους δὲ σχεδὸν ἀφ' ὅτου τὸ πρῶτον ἐξεκίνησαν ἐκ τῆς ἰωνικῆς παραλίας, ἔφθασαν εἰς τοὺς Σκυθηνούς, ὧν ὁ ἄρχων ἔδωκεν αὐτοῖς ὁδηγόν, ὑπισχνούμενον ν' ἀγάγῃ αὐτοὺς ἐντὸς πέντε ἡμερῶν εἰς ὄρος, ἐξ οὗ θὰ ἴδωσι τὴν θάλασσαν. Τοῦτο καὶ ἐγένετο· ὅτε δὲ οἱ προπορευόμενοι εἶδον τὸ πολυπόθητον ὑγρὸν στοιχεῖον καὶ ἀνέπεμψαν

κραυγὰς χαρμοσύνους, οἱ ὄπισθεν ἔτι τοῦ ὄρους εὑρισκόμενοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Ξενοφῶν, ἀκούσαντες φωνάς, ἀγνοοῦντες δὲ τί συμβαίνει, ἔσπευδον, νομίζοντες ὅτι ἐχθρική τις ἐπίθεσις ἐγένετο κατὰ τῶν προπορευομένων. Ἀλλ' ἰδοὺ κάλλιον ἡ περιγραφὴ αὐτοῦ τοῦ Ξενοφῶντος:

«Ἐπεὶ δὲ οἱ πρῶτοι ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ ὄρους καὶ κατεῖδον τὴν θά-»λατταν, κραυγὴ πολλὴ ἐγένετο. Ἀκούσας δὲ ὁ Ξενοφῶν καὶ οἱ ὀπι-»σθοφύλακες ᾠήθησαν ἔμπροσθεν ἄλλους ἐπιτίθεσθαι πολεμίους... »Ἐπειδὴ δὲ βοὴ πλείων τε ἐγίγνετο καὶ ἐγγύτερον, καὶ ἀεὶ ἐπιόν-»τες ἔθεον δρόμῳ ἐπὶ τοὺς ἀεὶ βοῶντας καὶ πολλῷ μείζων ἐγίγνετο »ἡ βοή, ὅσῳ δὴ πλείους ἐγίγνοντο, ἐδόκει δὴ μεῖζόν τι εἶναι τῷ Ξε-»νοφῶντι καὶ ἀναβὰς ἐφ' ἵππον καὶ Λύκιον καὶ τοὺς ἱππέας ἀναλαβὼν »παρεβοήθει. Καὶ τάχα δὴ ἀκούουσι βοώντων τῶν στρατιωτῶν ***θά-»λαττα, θάλαττα!*** καὶ παρεγγυόντων. Ἔνθα δὴ ἔθεον πάντες καὶ οἱ »ὀπισθοφύλακες καὶ τὰ ὑποζύγια ἠλαύνετο καὶ οἱ ἵπποι. Ἐπεὶ δὲ »ἀφίκοντο πάντες ἐπὶ τὸ ἄκρον, ἐνταῦθα δὴ περιέβαλλον ἀλλήλους »καὶ στρατηγοὺς καὶ λοχαγοὺς δακρύοντες. Καὶ ἐξαπίνης, ὅτου δὴ »παρεγγυήσαντος, οἱ στρατιῶται φέρουσι λίθους καὶ ποιοῦσι κολωνὸν »μέγαν. Ἐνταῦθα ἀνετίθεσαν δερμάτων πλῆθος ὠμοβοείων καὶ βα-»κτηρίας καὶ τὰ αἰχμάλωτα γέρρα».

Καὶ ἡ μὲν χαρμόσυνος ἐκείνη ἀναφώνησις ***θάλασσα, θάλασσα!*** ἀπέμεινεν εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον παροιμιώδης μέχρι καὶ σήμερον. Ἀλλὰ ποῖόν ἐστι, ποῦ δὲ κεῖται ἀκριβῶς τὸ ὄρος ἐκεῖνο, ἐξ οὗ εἶδον τὴν θάλασσαν οἱ Μύριοι; Περὶ τούτου πλεῖσται ὑπάρχουσιν ἀμφιβολίαι καὶ ἀμφισβητήσεις, πλεῖστα δὲ καὶ ἐγράφησαν καὶ ἐλέχθησαν καὶ γράφονται ἔτι καὶ νῦν. Ὁ Ξενοφῶν ὀνομάζει τὸ ὄρος Θήχην, τίθησι δ' αὐτὸ εἰς τὴν χώραν τῶν Σκυθηνῶν· ἀλλ' ἔκτοτε μετεβλήθησαν καὶ οἱ λαοὶ καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν, δύσκολον δ' ἡμῖν νὰ ὁρίσωμεν νῦν ποία τις ἀκριβῶς ἦν ἡ πορεία κατὰ τὰς τελευταίας ἐκείνας ἡμέρας, ἵνα προβῶμεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀνεύρεσιν καὶ τὸν καθορισμὸν τοῦ ὄρους. Ὁ Διόδωρος, γράψας τρεῖς καὶ ἥμισυν αἰῶνας μετὰ τὸν Ξενοφῶντα, ὀνομάζει τὸ ὄρος ἐκεῖνο Χήνιον: «Παραγενόμενοι, γράφει, ἐπὶ τὸ Χήνιον ὄρος... Συνεισενέγκαντες δὲ εἰς ἕνα τόπον λίθους παμπληθεῖς καὶ ποιήσαντες ἐξ αὐτῶν ἀναστήματα μεγάλα, σκῦλα τῶν βαρβάρων ἀνέθεσαν, βουλόμενοι τῆς στρατείας ἀθάνατον ὑπόμνημα καταλιπεῖν». Ἀλλ' ὁρισμὸν τῆς θέσεως τοῦ Χηνίου οὐδένα παρέχει. Ἐκ

τῶν νεωτέρων ὁ μὲν Κεῖπερτ, ὁ δεινὸς γερμανὸς γεωγράφος, τίθησιν αὐτὸ ὅπου τὸ νῦν τουρκιστὶ καλούμενον ***Κολὰτ-Δάγ***, ὁ δὲ Κὼχ πάλιν ἀλλαχοῦ, καλῶν αὐτὸ ***Κατσκὰρ-Δάγ***. Ἀφ' ἑτέρου, ὁ συγγραφεὺς γεωγραφίας τῶν μερῶν τούτων καὶ ἀκριβὴς γνώστης αὐτῶν κ. Μηνᾶς Χαμουδόπουλος καλεῖ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὄρος ***Δζεμὶλ-δὰγ*** (ὕψους 2800 μ.), ἐκφυόμενον μὲν ἐκ τοῦ ἐν τῇ Ἄνω Ἀσίᾳ ***Σουγαννὺ-δάγ***, ἑνούμενον δὲ πρὸς δυσμὰς μετὰ τοῦ κατὰ τὰ νότια τῆς Τραπεζοῦντος κειμένου ***Κολὰτ-δάγ***[1]. Ἕτερος συγγραφεύς, ὁ καθηγητὴς κ. Σάββας Ἰωαννίδης τίθησιν εἰς ἀπόστασιν μεγάλην ἐντεῦθεν, πρὸς τὰ βορειοανατολικά, τὴν γραμμὴν τῆς πορείας τῶν Μυρίων, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τὸν Θήχην, ὃν τίθησι πρὸς δυσμὰς τοῦ Βατούμ, ὅπου νῦν τὸ ὄρος Κατερλιτάγι. «Ἐντεῦθεν δέ, λέγει, ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας πορευόμενοι διὰ τῶν Μακρώνων πρὸς δυσμάς, καταφθάνουσιν εἰς τὰ ὅρια τῶν Κόλχων, ὄπισθεν τῶν σημερινῶν Σουρμένων καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ὄφεως»[2]. Ἡ ἐκδοχὴ ὅμως αὕτη καὶ ἡ τοιαύτη ἐξήγησις τοῦ κειμένου τοῦ Ξενοφῶντος μοὶ φαίνεται πάντῃ ἀπίθανος.

Ἐν Τραπεζοῦντι ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι οὐχὶ πολὺ πρὸς Ἀνατολάς, ἀλλὰ κατὰ διεύθυνσιν Νοτιοανατολικὴν ἐκ τῆς πόλεως ἐγένετο ἡ ὑπέρβασις τῶν ὀρέων ὑπὸ τῶν Μυρίων καὶ ἡ εἰς αὐτοὺς ἐμφάνισις τῆς θαλάσσης. Ὅτε χθὲς εὑρισκόμεθα ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου ἐκείνου ***(παρχαρίου)***, εἰς ὃ ὡδήγησεν ἡμᾶς ὁ Π. Προηγούμενος ***Χατζῆ***-Παρθένιος, ἡ ὁμίχλη καθίστα ἡμῖν ἀδύνατον καὶ τὴν τῶν ἐγγύτατα κειμένων ἀναγνώρισιν, πολλῷ δὲ μᾶλλον τῶν μακράν. Οὕτω δὲ δὲν ἠδυνήθησαν καὶ οἱ κ. κ. Μεταξᾶς καὶ Παπαδόπουλος νὰ δείξωσιν ἡμῖν τὸν κατ' αὐτοὺς Θήχην, κείμενον καθ' ἣν ἔλεγον ἄρτι Νοτίαν διεύθυνσιν καὶ εἰς τὴν πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ Ξενοφῶντος συμβιβαζομένην ἀπόστασιν. Οἱ ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ Πανοσιολογιώτατοι Πατέρες τοποθετοῦσι τὸν Θήχην πολλῷ ἐγγύτερον καὶ δὴ ἐν τῷ ὑπὲρ τὴν Μονὴν εἰς 3-4 ὡρῶν ἀπόστασιν κειμένῳ ὄρει. Ἀλλὰ διὰ τόσον ὑψηλῆς κορυφῆς δὲν θὰ διήρχοντο οἱ Μύριοι μετὰ τόσης συνοδείας γυναικῶν καὶ παίδων καὶ ὑποζυγίων, ἐν ᾧ προφανῶς

---

1 Ὅρα Ἔκθεσιν ϛ' Ἐπιτροπείας πρὸς κρίσιν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τοῦ 1894, Παράρτημα «Ἐφημερίδος Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος», τεῦχος Β', σελὶς 783, στήλη α' περὶ τὸ τέλος.

2 Σ. Ἰωαννίδου «Ἱστορία τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας» (Κωνσταντινούπολις, 1870, α'—ζ', 1—296 καὶ πάλιν α'—μθ'), σελὶς 13.

ὑπῆρχον εὐκολώτεροι διαβάσεις τῶν ὀρέων. Τὸν ἰσχυρισμὸν ὅμως τῶν Πατέρων εὑρίσκω δικαιολογούμενον ἐκ τῆς ἐγωϊστικῆς πολλάκις ἐπιθυμίας τῶν κατοίκων ὁλοκλήρου ταύτης τῆς χώρας, νὰ φαίνωνται στενότερον συνδεδεμένοι πρὸς τὸ μέγα ἐκεῖνο γεγονὸς καὶ πρὸς τὰς λεπτομερείας αὐτοῦ. Οὕτω δὲ δι' ἐμὲ δὲν διεσαφήθη τὸ ζήτημα. Ἐάν ποτε ἐπανέλθω ἐκεῖσε πρὸς συμπλήρωσιν τῶν παρατηρήσεων καὶ μελετῶν μου, πιθανὸν νὰ ἐξακριβώσω κάλλιον τὸ πρᾶγμα.

Ἀλλ' οἱ Τραπεζούντιοι, ὧν ἐν εὐκαιρίᾳ θὰ ἐξάρω τὴν φιλομάθειαν καὶ τὴν φιλοτιμίαν πρὸς μελέτην τῶν τῆς ἰδίας χώρας, μὲ βοηθοῦσι καὶ μακρόθεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπὸ τοῦδε. Ὁ φίλος ἰατρὸς κ. Μιλτιάδης Παπαδόπουλος, ἐξακολουθήσας τὰς ἐρεύνας καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἡμῶν ἐκεῖθεν, κατέληξεν εἰς τὴν ἑξῆς ἐξακρίβωσιν, ἣν μοὶ διεβίβασε δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ τῇ 21ῃ Σεπτεμβρίου 1901, ἤτοι τρεῖς ἑβδομάδας μετὰ τὴν ἐκ Τραπεζοῦντος ἀναχώρησίν μου. «Ὑπάρχει μέρος, μοὶ γράφει, ἢ μᾶλλον ***παρχάρι***, εἰς ἀπόστασιν 15 ἢ 17 ὡρῶν πρὸς τὰ μεσημβρινοανατολικὰ τῆς Τραπεζοῦντος, ὅπερ οἱ μὲν Τοῦρκοι καλοῦσι «***Χότζα-μεζαρί***,» ἤτοι «μνῆμα τοῦ διδασκάλου», οἱ δὲ ἡμέτεροι «Θῆτιν». Ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκείνου φαίνεται ἡ θάλασσα. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς δὲ ὑπάρχει χειρόκτιστον παμπάλαιον μνημεῖον, εἶδός τι βωμοῦ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ μέρος ἐκεῖνο εἶναι ὁ Θήχης τοῦ Ξενοφῶντος. Ἐὰν εἴχομεν διαυγῆ ἀτμόσφαιραν, καθ' ἣν ἡμέραν διηρχόμεθα τὴν μεταξὺ τῶν δύο Μονῶν κορυφήν, θὰ ἐβλέπομεν τὸ μνημεῖον ἐκεῖνο».

Ἀντιθέτως πάλιν πρὸς ταῦτα, μοὶ ἐδόθη ἐσχάτως ἐνταῦθα, ἐν Ἀθήναις, παρὰ τοῦ φιλολογοῦντος κ. Χαριλ. Ἀνδρεάδου, Σανταίου, ἄλλη γνώμη, ἣν καὶ ταύτην παρατίθημι: Ὁ Θήχης κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Τραπεζοῦντος καὶ πρὸς νότον τῶν Σουρμένων, οὐχὶ πολὺ ἀπέχων τῆς θαλάσσης, ἀπὸ Τραπεζοῦντος δὲ διήμερον μόνον. Οἱ Μύριοι, ἰδόντες τὴν θάλασσαν ἐκεῖθεν καὶ ἐφησυχάσαντες πλέον κατὰ τοῦτο, δὲν ἐβάδισαν πρὸς Τραπεζοῦντα διὰ τῆς παραλίας, ἄδηλον διὰ τί, τοῦ Ξενοφῶντος οὐδεμίαν παρέχοντος ἐξήγησιν. Φαίνεται δ' ὅτι προὐτίμησαν τὴν παρὰ τοῦ ἐκ Γυμνιάδος ὁδηγοῦ ὑποδειχθεῖσαν αὐτοῖς μεσογειοτέραν ὁδόν, τὴν διὰ τῆς χώρας τῶν Μακρώνων, ὡς εὐκολωτέραν ἴσως. Ἄρα, κατὰ ταῦτα, ὁ Θήχης εὑρίσκεται ἐκεῖ, ὅπου νῦν κεῖται τὸ ἑλληνικὸν χωρίον Ταντουρλούχ, ὅπου δηλαδὴ ἀπολήγουσιν αἱ πεδιάδες καὶ ἄρχονται τὰ ὀρεινὰ μέρη τοῦ Γκοβὰς καὶ τοῦ Γκιουμουσχανέ. Ἐκεῖ-

θεν ὄντως φαίνεται ἡ θάλασσα, ἡ δὲ πρόσβασις τυγχάνει εὔκολος καὶ διὰ στρατὸν ἔτι μετὰ βαρῶν καὶ ὑποζυγίων. Προσθετέον, χάριν σαφηνείας, καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν ποταμός, ὁ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος[1] μνημονευόμενος, ὡς ὁρίζων τὴν χώραν τῶν Σκυθηνῶν ἀπὸ τῆς τῶν Μακρώνων, ἐστὶν ὁ Ἄκαμψις (*Τσορούχ* νῦν τουρκιστί), χώρα δὲ τῶν Σκυθηνῶν δέον νὰ θεωρηθῇ ἡ ἔκτασις τῶν πεδιάδων τῆς Βαϊβούρτης. Οἱ Μύριοι, τυχόντος μεταξὺ αὐτῶν Μάκρωνός τινος, γινώσκοντος τὴν γλῶσσαν, ἠδυνήθησαν νὰ συνεννοηθῶσι πρὸς τοὺς ἐγχωρίους καὶ ἔλαβον παρ' αὐτῶν βοήθειαν καὶ ὁδηγίας πρὸς τὴν περαιτέρω πορείαν, μέχρις ὅτου ἔφθασαν ἐν τρισὶν ἡμέραις εἰς «ὄρος μέγα, προσβατὸν δέ», κατὰ τὰ ὅρια τῶν Κόλχων.

Τὸ ὄρος τοῦτο, ὃ ὁ Ξενοφῶν παρέρχεται ἀνωνύμως, ἐστὶ τὸ νῦν Ζύγανα, εὔκολον ὄντως τὴν πρόσβασιν. Ὅτι δὲ τοῦτο τὸ ὄρος εἶχον πρὸ αὐτῶν οἱ Μύριοι, ἐξάγεται ἐκ τῆς περαιτέρας ἀναγραφῆς τοῦ συγγραφέως, ὅτι «οἱ Ἕλληνες ἀναβάντες ἐστρατοπεδεύοντο ἐν πολ-»λαῖς κώμαις καὶ τἀπιτήδεια πολλὰ ἐχούσαις»· διότι καὶ νῦν εὑρίσκονται ἐκεῖ, ἐγγὺς τοῦ ὄρους Ζύγανα, κῶμαι, ὡς τὸ Χαμψίκιοϊ· ἐνῷ, ἐὰν οἱ Μύριοι ἐπεχείρουν τὴν ὑπέρβασιν δι' ἄλλου μέρους, ὤφειλον νὰ βαδίσωσι ἐπὶ 5—6 ὥρας, ἵνα φθάσωσιν εἰς κώμας. Ἀπὸ Χαμψίκιοϊ μέχρι Τραπεζοῦντος ὑπελείπετο πορεία διήμερος, σύμφωνος καὶ πρὸς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ Ξενοφῶντος. Ταῦτα κατὰ τὸν κ. Ἀνδρεάδην.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ διασκελίσωσι τὸ ὄρος καὶ φθάσωσιν εἰς τὰς κώμας τῶν Κόλχων, ἐδέησε νὰ συγκρουσθῶσι πρὸς αὐτούς, κατέχοντας ἐνόπλως τὰς ὑπερβάσεις. Ἐνταῦθα ὁ Ξενοφῶν ἀνέπτυξε νέον πάλιν σχέδιον στρατιωτικῆς παρατάξεως πρὸς μάχην πολλῆς μελέτης ἄξιον[2]. Καὶ οἱ μὲν Κόλχοι ἐνικήθησαν καὶ «οὐκέτι ἔστησαν, ἀλλὰ φυγῇ ἄλλος ἄλλῃ ἐτράπετο». Οἱ δ' Ἕλληνες ἐπεδόθησαν εἰς ἀνάπαυσιν καὶ εἰς ἀπόλαυσιν τῶν ἐν ταῖς κώμαις πολλῶν ἀγαθῶν. Οὐδὲ εἶχον πλέον ἀνησυχίαν τινά, διότι ἡ φίλη Τραπεζοῦς ἀνέμενεν αὐτοὺς μετὰ διήμερον πορείαν.

Τότε συνέβη αὐτοῖς καὶ τὸ περίεργον ἐκεῖνο πάθημα ἐκ τῆς βρώσεως τοῦ μέλιτος, τὸ περιγραφὲν σαφῶς ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος. «Αὐτόθι»,

---

1 Ξενοφ. Ἀνάβ. Δ', Η', 1.

2 Ξενοφ. Ἀνάβ. Δ', Η', 10.

γράφει, κατ' ἀκριβῆ μετάφρασιν, «ὑπῆρχον πολλὰ σμήνη μελισσῶν· ὅσοι δὲ τῶν στρατιωτῶν ἔφαγον ἐκ τῶν μελικήρων ἅπαντες ἀπώλεσαν τὰς φρένας καὶ κατελήφθησαν ὑπὸ ἐμέτου καὶ διαρροίας, οὐδεὶς δ' ἠδύνατο νὰ σταθῇ ὄρθιος· ἀλλ' οἱ μὲν ὀλίγον φαγόντες ἐφαίνοντο ὡς μεμεθυσμένοι, οἱ δὲ πολύ, ὡμοίαζον πρὸς μαινομένους, ἢ καὶ ἀποθνήσκοντας. Ἔκειντο δὲ οὕτω πολλοί, ὡς μετὰ τροπὴν ἥττης, καὶ μεγάλη ἐπεκράτει ἀθυμία. Τῇ ἐπαύριον, οὐδενὸς ἀποθανόντος, περὶ τὴν αὐτὴν περίπου ὥραν, ἀνέκτων τὰς φρένας τῇ δὲ τρίτῃ καὶ τετάρτῃ ἡμέρᾳ ἀνίσταντο ὡς μετὰ λῆψιν ἰσχυροῦ φαρμάκου». Τὸ μέλι τοῦτο παράγεται καὶ σήμερον ἔτι αὐτόθι ἐπὶ εὐρείας ἐκτάσεως, ἀπαράλλακτον, μετὰ τῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων τῆς ξενοφωντείου περιγραφῆς. Ἐδόθη καὶ ἡμῖν πρὸς δοκιμὴν ἐν τῇ Μονῇ καὶ ἐγεύθημεν ἐξ αὐτοῦ, ἐν μικρᾷ, ἐννοεῖται, καὶ ἀβλαβεῖ ποσότητι. Ἔχει βαρεῖαν ὀσμὴν καὶ γεῦσιν ἁδράν πως παρὰ τὸ γλυκύ. Τὸ μέλι τοῦτο συνάγουσιν αἱ μέλισσαι, κατὰ τὰς πρὸς ἡμᾶς διαβεβαιώσεις τῶν περιοίκων, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν ἰατρῶν, ἐκ τῶν ἀνθέων τῆς λεπτοφυοῦς «ἀζαλέας τῆς ποντικῆς» καὶ τοῦ περικαλλοῦς «ροδοδένδρου». Τὸ μέλι τῶν κατωτέρων μερῶν, τῶν πρὸς τὴν Τραπεζοῦντα κειμένων, δὲν ἔχει τὰς αὐτὰς ἰδιότητας, διότι κάτω ἐκεῖ σπανίζει καὶ βαθμηδὸν τέλεον ἐκλείπει ἡ δυὰς τῶν φυτῶν τούτων. Ὁ μέγας Ἀριστοτέλης γράφει περὶ τοῦ μέλιτος τούτου ἐν τῷ «περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων» τὰ ἑξῆς βραχέα καὶ ἄλλην παρατήρησιν περικλείοντα : «Ἐν Τρα»πεζοῦντι τῇ ἐν τῷ Πόντῳ γίνεται τὸ ἀπὸ τῆς πύξου μέλι βαρύ»οσμον καί φασι τοὺς μὲν ὑγιαίνοντας ἐξιστάναι (ἐννοεῖται τῶν φρενῶν) »τοὺς δ' ἐπιπλήκτους [γρ. ἐπιληπτικοὺς] καὶ τελείως ἀπαλλάττειν». Ἀφ' ἑτέρου ὁ γεωγράφος Στράβων ἀναφέρει, γράφων περὶ τῶν μερῶν τούτων καὶ δὴ περὶ τοῦ Παρυάδρου, ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ «μαινόμενον μέλι, ὃ φέρουσιν οἱ ἀκρέμονες τῶν δένδρων» [1]. Ἀκριβές ἐστιν ὅτι οὐχὶ ἐκ τοῦ φυτοῦ πυξοῦ *(τσιμισίρι)*, οὐδ' ἀπὸ ἀκρεμόνων δένδρων, ἀλλ'

---

1 Στράβ. ΙΒ', 549, 18. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν, ἐν τῇ αὐτῇ Κολχίδι, παρὰ τὸν Φᾶσιν, ἀναφέρει ἄλλο μέλι, μᾶλλον πικρόν. (ΙΑ, 498, 17). Ἐσχάτως, εὑρισκόμενος ἐν Σάμῳ, ἔμαθον παρὰ τοῦ εὐγενεστάτου καὶ ἑλληνομαθεστάτου Ἀλῆ-Ριζᾶ Βέη, γραμματέως τῆς Α. Ὑψ. τοῦ Ἡγεμόνος τῆς νήσου ἐπὶ τῆς τουρκικῆς ἀλληλογραφίας, ὅτι μέλι, ἔχον ὅλας τὰς ἀνωτέρω ἰδιότητας, εὑρίσκεται ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ Νοτιοδυτικῇ ἐκτάσει τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ δὴ ἐν τοῖς ὄπισθεν τῆς Μυκάλης τόποις.

ἐκ τῶν ἀνθέων τῆς ἀζαλέας καὶ τοῦ ροδοδένδρου λαμβάνεται καὶ νῦν τὸ μέλι, ὡς καὶ τότε βεβαίως. Τοῦτο βεβαιοῖ καὶ ὁ Ρωμαῖος συγγραφεὺς Πλίνιος, γράφων τοιαῦτα, κατὰ μετάφρασιν: «Εὑρίσκει τις κατὰ »τὰ μέρη ταῦτα τοῦ Πόντου ἄλλο εἶδος μέλιτος, ὅπερ καλοῦσι «Μαι»νόμενον» (moenomenon), διότι καθιστᾷ ἀλλόφρονας τοὺς ἐσθίοντας »αὐτό. Κρατεῖ γνώμη ὅτι αἱ μέλισσαι συνάγουσιν αὐτὸ ἐκ τῶν ἀνθέων »τοῦ «ροδοδένδρου», ὅπερ ἀπαντᾷ συχνῶς ἐν τοῖς αὐτόθι δάσεσιν. »Οἱ λαοὶ τῆς περιφερείας ταύτης, εἰ καὶ καταβάλλουσι μέρος τοῦ φόρου »πρὸς τοὺς Ρωμαίους εἰς κηρόν, ἀποφεύγουσιν ἐπιμελῶς νὰ δώσωσί »ποτε καὶ ἐκ τοῦ μέλιτος αὐτῶν» [1]. Φρονῶ δὲ ὅτι, λέγων ὁ Λατῖνος συγγραφεὺς «ροδόδενδρον», ἐνόει ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀμφότερα τὰ φυτά, ἤτοι αὐτό τε τὸ καὶ νῦν καλούμενον ροδόδενδρον καὶ τὴν ἀζαλέαν τὴν ποντικήν [2].

Περὶ ἀμφοτέρων τούτων τῶν φυτῶν, ἅτινα κινοῦσι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλανθῶν καὶ τῶν βοτανικῶν εἰς μέγιστον βαθμόν, κρίνω εὔλογον νὰ γράψω πλειονά τινα πρὸς γνῶσιν τῶν πολλῶν. Ἀμφότερα ταῦτα εἰσὶ φυτὰ ξυλώδη, δικοτυλήδονα τῆς συζυγίας τῶν ὁμοπετάλων, τῆς σειρᾶς τῶν δικέρων, τῆς τάξεως τῶν ἐρικοειδῶν καὶ τῆς φυλῆς τῶν ροδοδένδρων. Εἰσὶ δένδρα ἢ θάμνοι, αὐξανόμενοι ἰδίως ἐν τῇ κεντρῴᾳ Ἀσίᾳ, καὶ δὴ ἐπὶ τῆς ὀρεινῆς ἀλπικῆς ζώνης τῶν Ἰμαλαΐων, ὅπου εὑρίσκονται 40 εἴδη αὐτῶν. Ἡ Εὐρώπη, ἐν τῇ ἀλπικῇ Ἑλβετίᾳ καὶ τῇ Σκανδιναυΐᾳ, ἔχει δύο μόνον ἰδιαίτερα εἴδη. Ὁ Καύκασος καὶ ἡ χώρα τοῦ Πόντου ἔχουσι 3 ἐνδημικὰ εἴδη, «ροδόδενδρον τὸ καυκασιακόν», «ροδόδενδρον τὸ ποντικὸν» καὶ «ἀζαλέαν τὴν ποντικήν». Ἄλλοτε τὸ ροδόδενδρον εἶχε διάδοσιν καὶ ἐν τῇ Ν Εὐρώπῃ· εὑρέθη δὲ ἀπολελιθωμένον ἐν Τυρόλῳ, ὅπου ἐφύετο ἐν τῇ παλαιοντολογικῇ ἐποχῇ, ὅτε ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχεν ἐμφανισθῇ ἔτι ἐπὶ τῆς γῆς, αἱ δὲ Ἄλπεις δὲν εἶχον ὑψωθῇ εἰς τὴν νῦν θέσιν αὐτῶν. Ἐσχάτως ἐπεχείρησαν αὖθις ἐπιστήμονες βοτανικοὶ καὶ ἔμποροι ἀνθέων καὶ φυτῶν νὰ μεταφυτεύσωσιν ἀμφότερα τὰ εἴδη ταῦτα εἰς Γαλλίαν. Ὡς ἔμαθον ἐν Τραπεζοῦντι, πρὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ἐφορτώθησαν ἐκεῖ ἐπὶ γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου

---

1 Plinii Hist. Natur, XXI, 13,45.

2 Καὶ τοῦ μὲν ροδοδένδρου τὸ ὄνομα εἶναι αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον, τὴν δὲ ἀζαλέαν ὠνόμασεν οὕτως ὁ μέγας Λιναῖος ἐκ τῆς ὁμηρικῆς λέξεως ἀζαλέος, ξηρός, ἄνικμος.

4,500 ρίζαι, ἐπιμελῶς συνεσκευασμέναι, ἵνα μεταφυτευθῶσιν εἰς τὰ γαλλικὰ ἐδάφη. Δὲν ἔτυχεν ὅμως νὰ μάθω ἐὰν ἐπέτυχεν ἡ ἀπόπειρα.

Ἐκ τῶν τριῶν εἰδῶν τῶν φυτῶν τούτων τοῦ Καυκάσου καὶ τοῦ Πόντου, τὰ μὲν δύο ὑπάγονται εἰς τὸ γένος τῶν *ροδοδένδρων*, τὸ δ' ἕτερον εἰς τὸ γένος τῶν **ἀζαλεῶν**· ὁ κυριώτερος χαρακτὴρ τοῦ ροδοδένδρου καὶ τῆς ἀζαλέας συνίσταται εἰς τὰ φύλλα, ἅτινα παρ' ἐκείνῳ μέν εἰσιν ἀειθαλῆ, παρὰ ταύτῃ δὲ οὐχὶ σκληρά, ἢ δερματώδη, ἀλλὰ λεπτὰ καὶ πίπτοντα, ἢ ἐτήσια. Εἰδικώτερον, τὸ *ποντικὸν ροδόδενδρον* εἶναι θάμνος ὑψηλὸς ἢ δένδρον, ἔχει φύλλα λεῖα, οἱ ποδίσκοι τῶν ἀνθέων αὐτοῦ εἰσὶ λεῖοι, ἐπίσης καὶ οἱ κάλυκες, ἡ δὲ στεφάνη πορφυρίζουσα· στήμονες δέκα· κάψα λεία. Παρετηρήθη τὸ πρῶτον ἐν Πόντῳ ὑπὸ τῶν Βουρζῶ καὶ Βαλάνσα. Ἡ δὲ **ἀζαλέα ἡ ποντική**, ἧς ἔχομεν, ὡς εἶπον ἤδη, ἓν εἶδος ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ ἥτις παρ' ἀρχαιοτέρων βοτανικῶν ἐκαλεῖτο «ροδόδενδρον τὸ ὠχρόν», εἶναι θαμνώδης μᾶλλον μετὰ φύλλων ἀπορρεόντων ἐτησίως, καὶ ὑστερανθῶν — ἤτοι πρῶτον ἐμφανίζονται παρ' αὐτῷ τὰ ἄνθη, ὕστερον δὲ τὰ φύλλα. Τὸ τρίχωμα τῶν φύλλων καὶ κατὰ τὰς δύο ἐπιφανείας εἶναι ἡβάσκον, τὰ ἄνθη κατὰ κορύμβους, ἢ σκιαδοειδῆ μετ' ἀδενωδῶν ποδίσκων· στεφάνη ὠχρά, ἢ πορτοκαλόχρους, ἔξωθεν ἀδενώδης· στήμονες πέντε. Παρετηρήθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Πόντῳ ὑπὸ τῶν Κότσχυ, Χουὲ καὶ Βαλάνσα. Εἶναι περίεργον ὅτι, ἐνῷ ἡ ἀζαλέα αὕτη μόνον ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῇ γείτονι Καυκασίᾳ χώρᾳ φύεται, μετά τινος ἐπεκτάσεως εἰς τὴν ΝΔ. Ρωσσίαν, ὁ ἡμέτερος βοτανικὸς κ. Π. Κ. Κανταρτζῆς εὗρεν αὐτὴν τῷ 1890 ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Μυτιλήνης [1]. Λέγω δὲ περίεργον, διότι αὕτη ἐστὶ τὸ μόνον ἐκ τῶν τριῶν εἶδος, ὅπερ κατέρχεται ἐκ τοῦ Πόντου εἰς τὴν νῆσον ταύτην τῆς Μεσογείου. Καὶ δὲν συνέβη μὲν νὰ ἐκδηλωθῇ ἐκεῖ ἐν τῷ μέλιτι ἡ ἰδιότης τῶν ἀνθέων τῆς ἀζαλέας, ὡς ἐν τῷ Πόντῳ, ἀλλ' ἐκδηλοῦται ἄλλως: ὅταν βρέχῃ ἐν τῷ ἄλσει, τῷ παρὰ τὸ χωρίον Βρυσσὰ τῆς Μυτιλήνης, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἀζαλέα, τὰ ὑέτεια ὕδατα, διηθούμενα διὰ τοῦ περικλείοντος τὰς ρίζας τῶν φυτῶν τούτων ἐδάφους, προσλαμβάνουσι πικρίαν τινά, καθιστῶσαν αὐτὰ ἄχρηστα πρὸς πόσιν. Ἡ ἀζαλέα καλεῖται ὑπὸ τῶν κατοίκων *Ἀγουΐδορας*. Οὐδεμία ἀμφιβολία

1 Ὅρα ἐν τῇ Revue gén. de Botanique, publiée par G. Bonnier, membre de l'Jnstitut, «Flore de l'île de Lesbos», Paris, 1899.

ὑπάρχει ὅτι τὰ δύο ταῦτα εὐγενῆ φυτά, τὸ ροδόδενδρον καὶ ἡ ἀζαλέα, δύνανται νὰ εὐδοκιμήσωσιν ἐν Ἑλλάδι, ἐὰν ἐπιζητηθῇ καταλλήλως ἡ μεταφύτευσις αὐτῶν εἰς ἀνάλογα κατὰ τὸ ὕψος καὶ κατὰ τὰς ἄλλας κλιματολογικὰς συνθήκας ἐδάφη. Ἡ ἐκ Τραπεζοῦντος μεταφορὰ οὔτε δύσκολος, οὔτε πολυδάπανος εἶναι διὰ φιλανθεῖς.

Ἐκ τοῦ *νέκταρος*, λοιπόν, ἤτοι τοῦ σακχαρώδους χυμοῦ τῶν ἀνθέων τῶν φυτῶν τούτων ἐκμυζῶσιν αἱ μέλισσαι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τὸ περίεργον τοῦτο μέλι. Σχετικῶς δὲ πρὸς τὴν αναισθητικὴν ἰδιότητα αὐτοῦ, διηγοῦνται ἡμῖν ἐν τῇ Μονῇ καὶ τοῦτο : Ἐν τοῖς πέριξ δάσεσι, περὶ ὧν πολλάκις ἤδη ὡμίλησα, διαιτῶνται παντοῖα ἄγρια ζῷα : κάπροι, αἴγαγροι, δορκάδες, λύκοι, θῶες, ἄρκτοι καὶ ἄλλα. Γίνεται δὲ καὶ ἐξαγωγὴ δερμάτων πολλῶν ἐκ Τραπεζοῦντος, ὡς μοὶ ἔλεγεν ὁ αὐτόθι εἰδικὸς ἔμπορος κ. Παναγιώτης Ἀργυρόπουλος. Εἶναι γνωστὸν πόσον ἡ ἄρκτος ἀγαπᾷ τὸ μέλι. Ἡμέραν τινὰ τοῦ χειμῶνος, ἐν τῷ ψύχει καὶ τῷ σκότῳ τῆς ὁμίχλης, ἄρκτος πειναλέα, χωρήσασα μέχρι τῶν πέριξ τῆς Μονῆς μερῶν, ἀνέτρεψε κυψέλην μελισσῶν καὶ ἔφαγε κατὰ κόρον μέλι· ἀλλὰ ναρκωθεῖσα ἕνεκα τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ, κατέπεσεν ἐπὶ τόπου καὶ ἔκειτο ἐκεῖ ἐπὶ ὥρας ἴσως· ὅτε δ' ἀνεκαλύφθη, συνελήφθη καὶ ἐδέθη ὡς ἄκακον ἀρνίον. Καὶ τοῦτο δὲ σχετικῶς πρὸς τὰς μελιτοφάγους ἄρκτους : οἱ κυνηγοὶ τῶν δασῶν τούτων, φονεύοντες τὰ θηρία, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς δορᾶς, ἀνατέμνουσι καὶ τὸν στόμαχον, διότι σχεδὸν πάντοτε εὑρίσκουσιν ἐν αὐτῷ καὶ ποσότητά τινα κηροῦ, ὅστις παραμένει ἐκεῖ ἄπεπτος, ὢν καὶ ἀρίστης ποιότητος, ἅτε ἀποκεκαθαρμένος διὰ τῶν ἐκκρινομένων στομαχικῶν ὀξέων.

Καὶ νῦν ἐπανεύρωμεν τὴν ἡμετέραν ἀφήγησιν. Ἀναλαβόντες ἐκ τοῦ ἀδοκήτου καὶ γλυκέος ἐκείνου κινδύνου οἱ Μύριοι, κατῆλθον μετὰ πορείαν ὀκτὼ περίπου ὡρῶν, διανυθεισῶν ἐν δυσὶν ἡμέραις, εἰς Τραπεζοῦντα, ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ, καθ' ἡμᾶς, τοῦ ἔτους 400 πρὸ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἀσφαλεστέραν ἐξακρίβωσιν καὶ τὴν εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς ἀναγωγὴν τῶν χρονολογιῶν τῆς Ἀναβάσεως [1]. Τὴν ἄφιξιν αὐτόθι ἀναγράφει ὁ Ξενοφῶν οὕτως : «Ἐντεῦθεν δ' ἐπορεύθησαν δύο σταθμούς, παρα-

[1] Ὅρα Ἰω. Πανταζίδου, «Ξενοφῶντος συγγράμματα», τόμος Α', Ἀνάβασις, (Ἀθῆναι, 1900, μέγα 8ον, σελ. α'—η' καὶ 1—646), σελ. 63. Κατὰ τὸν Κὼχ (Koch «Der Zug der Zehntausend»), ὁ Κῦρος ἐξεκίνησεν ἐκ Σάρδεων τῇ 6 Μαρτίου τοῦ 401 πρ. Χριστοῦ. Ἐν τούτῳ συμφωνοῦσιν ἄλλοι τε καὶ ὁ Dindorf

»σάγγας ἑπτά, καὶ ἦλθον ἐπὶ θάλασσαν εἰς Τραπεζοῦντα, πόλιν Ἑλλη-»νίδα οἰκουμένην ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, Σινωπέων ἀποικίαν ἐν τῇ τῶν »Κόλχων χώρᾳ. Ἐνταῦθα ἔμειναν ἡμέρας ἀμφὶ τὰς τριάκοντα ἐν ταῖς »τῶν Κόλχων κώμαις. Ἀγορὰν δὲ παρεῖχον τῷ στρατοπέδῳ Τραπε-»ζούντιοι καὶ ἐδέξαντό τε τοὺς Ἕλληνας, καὶ ξένια ἔδοσαν βοῦς καὶ ἄλφιτα καὶ οἶνον». Ἐνταῦθα καταλείπομεν καὶ ἡμεῖς τοὺς Μυρίους, διατρίβοντας ἐπὶ ἕνα μῆνα ἐν σκέψεσι καὶ προπαρασκευῇ τῶν τῆς οἴκαδε ἐπανόδου, ἢ διὰ ξηρᾶς ἢ κατὰ θάλασσαν· θὰ ἐπανεύρωμεν δ' αὐτοὺς ὕστερον πάλιν ἐν καιρῷ. Νῦν μόνον τοῦτο σημειῶ πρὸς ὑπόμνησιν ὅτι, ἵνα προμηθευθῶσι τὰ πρὸς ζωάρκειαν, ἐξέδραμον ἐπὶ τοὺς Δρίλας, ὧν αἱ κῶμαι ἀπεῖχον ἓξ ἢ ἑπτὰ ὥρας ἐντεῦθεν ἐπὶ τῆς νῦν ὁδοῦ πρὸς τὴν Μονὴν Σουμελᾶ, ἄνωθεν καὶ πέραν τῶν Καρυῶν *(Τσεβισλούκ)*, ὡς εἶπον ἤδη ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς πρὸς τὴν Μονὴν ἐκείνην πορείας μου.

Τοιαῦτα ζητήματα μελετῶντες ἐν ταῖς ὥραις τῆς ὁμίχλης καὶ τὰ βιβλία ἀναδιφῶντες καὶ τὰ ὡραῖα κειμήλια, περὶ ὧν εἶπον, θαυμάζοντες, διήλθομεν τὴν ἡμέραν ἐν τῇ Μονῇ, ἡμέραν πολλῶν εὐχαριστήσεων πάροχον, παρὰ τὴν κακότητα τοῦ καιροῦ ἔξω.

(ἐν τῇ Ὀξωνίῳ ἐκδόσει) καὶ ὁ Cobet. Μικρόν τι διάφορον καὶ πιθανωτέραν ἀνέγραψε τὴν χρονολογίαν ὁ Wilh. Gemoll (1896). Κατὰ τοῦτον, οἱ Μύριοι ἔφθασαν εἰς τὸν Θήχην τῇ 29 Ἰανουαρίου 400, εἰς Τραπεζοῦντα δὲ μεθ' ἡμέρας 12, ἤτοι τῇ 10 Φεβρουαρίου.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

Ι΄

ΕΝ ΤΗι ΜΟΝΗι ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΜΟΝΗΝ

ΑΛΛΑ καὶ τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας διήλθομεν ὡσαύτως λίαν εὐαρέστως διὰ τὴν ἄπειρον καὶ ἀνεξάντλητον φιλοξενίαν τῶν ΠΠ. Πατέρων τῆς Μονῆς, πρὸς τούτοις δὲ καὶ δι᾿ ἄλλην τινὰ περίστασιν: Οἱ κάτοικοι τῆς Τραπεζοῦντος, ὡς εἶπον ἤδη καὶ ἀλλαχοῦ, τὸ μὲν κατ᾿ ἀρχαίαν συνήθειαν, καταστᾶσαν ἕξιν, τὸ δὲ καὶ κατ᾿ ἀνάγκην διὰ τοὺς ἑλειογενεῖς πυρετοὺς τῶν περὶ τὴν πόλιν μερῶν ἀπὸ τῆς συνοικίας Δαφνοῦντος μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πυξίτου, ὡς λέγουσι, προσέτι δὲ καὶ διὰ τὸ πληκτικὸν τοῦ κλίματος, ἀπέρχονται τῆς πόλεως καὶ διασπείρονται εἰς τὰς ἐξοχὰς ἐπὶ μακρὸν κατὰ τοὺς μῆνας τῆς Ἀνοίξεως, ἤτοι κατ᾿ Ἰούνιον, Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον. Μεταβαίνουσι δὲ εἰς τὰς ἐπὶ τῶν ὀρέων κώμας, ἀπὸ Καρυῶν *(Τσεβισλοὺκ)* καὶ Λειβερᾶς — τῆς ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν Δριλῶν δροσερᾶς κώμης, τῆς προσφιλεστέρας τοῖς Τραπεζουντίοις ἐξοχῆς — μέχρι τῶν ὡραίων ἱστορικῶν περιφερειῶν τῆς Σάντας, τῆς Κρώμνης, καὶ τῆς Ἱμέρας, κειμένων κατὰ τὰ ΝΑ τῆς Τραπεζοῦντος. Περὶ τούτων κρίνω δίκαιον νὰ παρεμβάλω ἐνταῦθα ἐν συντομίᾳ εἰδικάς τινας εἰδήσεις.

ΣΑΝΤΑ. Ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο κωμόπολις κεῖται δώδεκα ὥρας μακρὰν τῆς Τραπεζοῦντος, ἑκατέρωθεν τοῦ ποταμοῦ Γιάμπολους, ἐπὶ τῶν κλιτύων δύο ὑψηλῶν ὀροσειρῶν, ὑπαγομένη διοικητικῶς μὲν εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν *Τορούλ* τῆς διοικήσεως *Γκιουμουσχανὲ* (Ἀργυρουπόλεως) τοῦ Νομοῦ Τραπεζοῦντος, ἐκκλησιαστικῶς δὲ εἰς τὴν Ἐξαρχίαν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σουμελᾶ. Ἀπαρτίζεται ἐξ ἑπτὰ κυρίων χωρίων ἢ «ἐνο-

ριῶν», κειμένων ἐγγὺς ἀλλήλων καὶ κατὰ βραχέα διαστήματα, δέκα λεπτῶν, ἢ τετάρτου, ἢ ἡμισείας ὥρας, καὶ ἔκ τινων μικροτέρων διαμερισμάτων, ὑπαγομένων εἰς τὰς κυρίας ἐνορίας. Ἑκάστη ἐνορία ἔχει

ΣΑΝΤΑ. Ἐνορίαι Ἰσχανάντων, Πινατάντων, Τερζάντων, Κοζλαράντων

ἰδίους Ναούς, πολυτελεῖς καὶ πλουσίους; καὶ ἴδια σχολεῖα, ἄριστα λειτουργοῦντα. Τὰ χωρία ταῦτα ἔχουσιν ἕκαστον ἴδιόν τι διοικητικὸν συμβούλιον, ὅπερ καλοῦσι «Σύνοδον». Ἀπὸ κοινοῦ ὅμως πᾶσαι αἱ ἐνορίαι

ἔχουσι γενικήν τινα ἀρχήν, τὴν «Γενικὴν Σύνοδον». Καὶ τὰς μὲν ἰδιαιτέρας τῶν ἐνοριῶν ὑποθέσεις, ἐκκλησιαστικάς, ἢ ἐκπαιδευτικὰς καὶ διαιτητικὰς ἐπὶ δικαστικῶν διενέξεων πάσης φύσεως, λύει ἡ τοπικὴ Σύνοδος, τὰς δὲ μεταξὺ διαφόρων ἐνοριῶν, ἢ κατοίκων μιᾶς πρὸς κατοίκους ἄλλης, ἡ Γενικὴ Σύνοδος.

Τὸ ὄνομα Σάντα προέρχεται, κατά τινας, ἐκ τοῦ ὀνόματος ἀρχαίου λαοῦ Σίνδοι, ἢ Σίνται, ἢ Σιντοί, ἐκ Σαρματίας τῆς Ρωσσίας μεταναστεύσαντος, τινὲς δὲ πάλιν ἰσχυρίζονται ὅτι παράγεται ἄλλοθεν. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἡ Σάντα συνῳκίσθη 80 περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τραπεζοῦντος, ἤτοι τῷ 1540, ὑπὸ ἐποίκων ἐκ τῶν παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα μερῶν Πλατάνων καὶ Τόνγιας. Περιέχει κατοίκους ἀμιγεῖς Χριστιανοὺς 6,000—7,000· θὰ εἶχε δὲ πολλῷ πλείονας, ἂν μὴ μετηνάστευον καὶ οὗτοι, οὗτοι πρὸ πάντων, εἰς τὰς περὶ τὸν Καύκασον χώρας τῆς Ρωσσίας. Οἱ Σανταῖοί εἰσι κυρίως ἐργάται, λιθοξόοι, κτίσται, μεταλλουργοὶ καὶ ἐργολάβοι, δεξιοὶ ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς ἔργοις. Δι' αὐτῶν κυρίως ἐστρώθησαν οἱ κατὰ τὸν Καύκασον ρωσσικοὶ σιδηρόδρομοι. Εἰσὶν ἄνδρες καλοὶ καὶ εὔσωμοι, γενναῖοι δὲ καὶ ἀνδρεῖοι, ἀλλ' ἐξ ἴσου φιλόνομοι καὶ ἀγαθοί, οὐδεμίαν οὐδέποτε παρέχοντες τῇ τουρκικῇ διοικήσει φροντίδα. Ἀποδημοῦσι τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους, ἐπανερχόμενοι οἴκαδε τὸν χειμῶνα καὶ διαμένοντες παρὰ ταῖς οἰκογενείαις αὐτῶν ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων μέχρι τοῦ Πάσχα. Πολλοὶ ὅμως ἐπανέρχονται μετὰ ἔτη ὅλα, ἄλλοι δὲ καὶ ἐγκατέστησαν ὁριστικῶς ἐν Ρωσσίᾳ. Ἀλλ' ὅμως πάντες ἔχουσιν ἓν μέλημα γλυκύ, τὴν εὐημερίαν τῆς προσφιλοῦς αὐτοῖς Σάντας, πολλὰ συνεισφέροντες πρὸς προαγωγὴν αὐτῆς ἐν πᾶσιν. Εὖγε αὐτοῖς! Ἐφ' ὅσον εὑρίσκονται ἐν Σάντᾳ, ὁπλοφοροῦσι, περιβαλλόμενοι ἐπιχαρίτως τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα ὅπλα αὐτῶν καὶ τὰ συναφῆ τούτοις κοσμήματα. Ἔχουσι δ' ἐλευθέραν τὴν ὁπλοφορίαν καὶ τοπικήν τινα αὐτοδιοίκησιν, ἀπονεμηθεῖσαν διὰ Σουλτανικοῦ **Φιρμανίου** ἐκ τῆς ἑξῆς αἰτίας: Ἐν **Πελιγράδ**, ἢ **Βελγρὰδ** τῆς Αὐτοκρατορίας ἀνεκαλύφθη μεταλλεῖον ἀργύρου, δύσκολον τὴν τῆξιν. Ὁ Σουλτᾶνος διέταξε ν' ἀναζητηθῶσι καθ' ἅπασαν τὴν Αὐτοκρατορίαν μεταλλουργοὶ κατάλληλοι· τοιοῦτοι δ' εὑρέθησαν παρὰ τοῦ Τοπάρχου Τραπεζοῦντος οἱ Σανταῖοι, οἵτινες, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν γέροντός τινος, μετέβησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκεῖθεν ἐστάλησαν εἰς τὸν τόπον **Μπελγράδ**, ὅπου τὸ

μεταλλεῖον[1]. Ἡ ἐργασία ηὐδοκίμησεν ὑπὲρ πᾶσαν προσδοκίαν ὑπὸ τοὺς

ΣΑΝΤΑ. Ἐνορίαι Τσακαλάντων, Πιστοφάντων

---

1 Φρονῶ ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἐν Ταύρῳ τῆς Κιλικίας πλουσιωτάτου μεταλλείου ἀργύρου Μ π ο υ λ γ ὰ ρ Δ α γ ῆ, ἢ Μ π ο υ λ γ ὰ ρ Μ α δ ε ν ῆ, ἀκριβέστερον ὅμως Μ π ο υ γ ᾶ Δ α γ ῆ, ὅ ἐστιν Ὄρος Ταῦρος (διότι μ π ο ῦ γ ᾶ

Σανταίους· ἄλλοι δὲ ἐργάται ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτῶν τὴν τέχνην. Μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν, ὁ Σουλτᾶνος, ἐκ γενναιοδωρίας θέλων ν' ἀμείψῃ τοὺς καλοὺς ἐκείνους μεταλλουργούς, προσεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς τὴν πρωτεύουσαν· ἀφοῦ δ' ἐπήνεσεν εὐμενῶς διὰ τὴν τέχνην, εὐηρεστήθη νὰ ἐρωτήσῃ, τίνα χάριν ζητοῦσιν ἐπανερχόμενοι νῦν οἴκαδε. «Οἱ Σανταῖοι [1] »ἐζήτησαν προθεσμίαν τριῶν ἡμερῶν, ἵνα συσκεφθῶσιν ἐπὶ τῶν αἰτημά»των, τὰ ὁποῖα θὰ ἐζήτουν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας παρουσιασθέντες »ὑπέβαλον εἰς τὸν Σουλτᾶνον αἴτησιν νὰ χαρίσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν χώραν »των καὶ νὰ τοὺς ἐξασφαλίσῃ κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπεμβάσεων καὶ »προσβολῶν. Ὁ Σουλτᾶνος ηὐχαριστήθη διὰ τὴν ἀφιλοκέρδειαν τῶν »Σανταίων καὶ ηὐδόκησε νὰ τοὺς χορηγήσῃ ὑψηλὸν Αὐτοκρατορικὸν »Φιρμάνιον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐντέλλεται αὐτοὶ μόνοι νὰ εἶναι οἰκήτορες »τῆς χώρας των· νὰ μὴ ἐπιτραπῇ εἰς ξένους, μήτε Τούρκους, μήτε Χρι»στιανοὺς ἐπέμβασις εἰς τὰ σύνορα αὐτῶν· νὰ εἶναι οἱ κάτοικοι ἐλεύθεροι »καὶ ἀνενόχλητοι ὡς εὐνοούμενοι τοῦ Κράτους, αἱ δὲ κατὰ τόπους πο»λιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαί, οἱ Ὑπουργοί, οἱ Πασσάδες καὶ λοι»ποὶ λειτουργοὶ τοῦ Κράτους νὰ προστατεύωσι καὶ νὰ ὑπερασπίζωνται »αὐτοὺς ἐν πάσῃ περιστάσει, καὶ νὰ τιμωρῶσι παραδειγματικῶς τοὺς »παραβαίνοντας τὰς διατάξεις τοῦ Φιρμανίου. Συγχρόνως δὲ καὶ ὑπὸ »τοῦ Σεϊχοὺλ ἰσλὰμ ἐξεδόθη Χοτζέτι Σερὶφ ἐπικυροῦν τὰ ὅρια τῆς »χώρας αὐτῶν».

Καὶ αἱ Σανταῖαι γυναῖκες φημίζονται ὡς συνεταί, ἀνδρεῖαι καὶ ἐργατικαί. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τῶν ἀνδρῶν, αὐταὶ φροντίζουσι περὶ πάντων ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ταῖς ἔξω ἐργασίαις· φοροῦσι δ' αὐταί, ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης, τὰ ὅπλα τῶν ἀνδρῶν πρὸς φύλαξιν τῆς τιμῆς αὐτῶν καὶ πρὸς ὑπεράσπι-

---

καλεῖται ὁ ταῦρος τουρκιστί). Ὅρα λαμπρὰν πραγματείαν περὶ τοῦ μεταλλείου τούτου ἐν τῷ «Μηνιαίῳ Δελτίῳ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου», (Δεκέμβριος 1901, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1902, τεύχη 24, 25 καὶ 26), ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωακεὶμ Βαλαβάνη. Ἐν αὐτῇ ἀναφέρεται ὅτι κάτοικός τις τῶν βορείων μερῶν τοῦ Πόντου ἐγένετο ὁ πρῶτος οἰκιστὴς τοῦ τόπου καὶ μαστευτὴς τοῦ μεταλλείου τοῦ Ταύρου, Χατζῆ Ἐλευθέριος ὀνόματι.

1 Δανείζομαι τὸ χωρίον τοῦτο κατὰ λέξιν ἐκ τῆς ἀξιολόγου πραγματείας τοῦ ἐκ Σάντας φοιτητοῦ τῆς Ἰατρικῆς καὶ φίλου μου κ. Φιλίππου Παπᾶ Ἀπ. Χειμωνίδου, «Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Σάντας» (8ον μικρὸν σελ. α'—ι', 11—175, Ἀθῆναι, 1902) σελ. 45 κ. ἑ. Ἐκ τῆς πραγματείας ταύτης παρέλαβον ὁλόκληρον τὴν ἀνωτέρω ἀφήγησιν περὶ τῶν μεταλλουργῶν.

σιν καὶ ἄμυναν τῆς οἰκογενειακῆς περιουσίας. Καὶ κατὰ τἆλλα δὲ κέκτηνται αἱ Σανταῖαι γυναῖκες ἁπάσας τὰς ἀρετὰς τῶν καλῶν συζύγων. Αὗται μοὶ ἐνθυμίζουσι τὴν ἐνθουσιώδη ἐκείνην ἀπόφανσιν τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος περὶ τῶν καλῶν γυναικῶν καὶ ἐναρέτων συζύγων: «Γυναῖκα » ἀνδρείαν τίς » εὑρήσει ; Τι»μιωτέρα δὲ ἔστι λίθων πολυ»τελῶν ἡ τοιαύ»τη. Θαρσεῖ ἐπ' »αὐτῇ ἡ καρδία »τοῦ ἀνδρὸς αὐ»τῆς... Ἐνερ»γεῖ γὰρ τῷ ἀν»δρὶ ἀγαθὸν καὶ »οὐ κακὸν πάν»τα τὸν βίον»[1].

ΚΡΩΜΝΗ. Ἐνορίαι Μαντζάντων, Σαμανάντων, Φραγκάντων, Ἀληθινός

Κρωμνη. Αὕτη κεῖται πρὸς τὸ ΝΔ τῆς Σάντας, εἰς ἀπόστα-

1 Σολομῶντος, Παροιμίαι, ΛΑ', 10.

σιν τετράωρον ἀπ' αὐτῆς καὶ δεκαπεντάωρον ἀπὸ Τραπεζοῦντος, ὑπάγεται εἰς τὴν αὐτὴν καὶ ἡ Σάντα διοικητικὴν περιφέρειαν, ἐκκλησιαστικῶς ὅμως τελεῖ ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Χαλδίας. Εἶναι ὀρεινή, μετὰ χαριέντων ὀροπεδίων, περιβαλλομένη δι' ἀτμοσφαίρας διαυγοῦς, κατάρρυτος ὑπὸ ἀφθόνων καὶ ψυχρῶν ὑδάτων, ἄνευ μὲν δασῶν, ὑγιεινὴ ὅμως καὶ λίαν εὐάρεστος. Καὶ ἡ Κρώμνη, ὡς ἡ Σάντα, ἀποτελεῖται ἐξ «ἐνοριῶν», ὀκτὼ τὸν ἀριθμόν, κειμένων εἰς μικρὰ διαστήματα ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ ἐνορία Σαμανάντων θεωρεῖται ἡ κυριωτέρα, περιέχουσα τὸ σχολεῖον καὶ τὴν κοινὴν ἀγοράν. Ὁ ὁλικὸς πληθυσμός, ἀμιγὴς Χριστιανικός, ποικίλλει μεταξὺ 3,000 καὶ 4,000, θὰ ἦτο δὲ καὶ ἐνταῦθα ὑπέρτερος, ἐὰν μὴ οἱ κάτοικοι μετηνάστευον. Μεταναστεύουσι δὲ εἰς Τραπεζοῦντα καὶ εἰς Ρωσσίαν. Οἱ ἄνδρες εἰσίν, ὡς τὰ πολλά, κτίσται, βαφεῖς, ἔμποροι καὶ χρυσοχόοι. Ὁπλοφοροῦσι καὶ οὗτοι. Ἡ φυλὴ τῶν Κρωμναίων διακρίνεται ἐπὶ ὡραιότητι· αἱ γυναῖκες μάλιστα θεωροῦνται τύπος καλλονῆς. Καὶ αὗται διεξάγουσιν οἴκοι τὰς κτηνοτροφικὰς ἐργασίας αὐτῶν, διότι γεωργία οὐδεμία σχεδὸν ἀσκεῖται. Περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Κρώμνης διεξήχθη πολλάκις ἐκτενὴς συζήτησις μεταξὺ ἐπαϊόντων. Ἐπικρατοῦσα γνώμη ἐστίν, ὅτι ἡ Κρώμνη αὕτη ὑπῆρξεν ἀποικία τῆς ἐν Παφλαγονίᾳ ὁμωνύμου πόλεως, ἣν ἀναγράφει ὁ Ὅμηρος ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν συμμάχων τῶν Τρώων:

Κρῶμναν τ' Αἰγιαλόν τε καὶ ὑψηλοὺς Ἐρυθίνους [1],

ἀναφέρει δὲ καὶ ὁ Στράβων [2], ἐπαναλαμβάνων τὰς αὐτὰς λέξεις.

ΙΜΕΡΑ. Ἡ περικαλλὴς αὕτη κωμόπολις κεῖται ἡμίσειαν ὥραν ἐκεῖθεν τῆς Κρώμνης, κατοικεῖται ὑπὸ 1,500 ψυχῶν, ἔχει κλίμα εὐκραὲς καὶ οὐρανὸν διαυγῆ, καὶ κοσμεῖται ὑπὸ γυναικείας Μονῆς, τῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἱδρυμένης ἐπιχαρίτως ἐπὶ κλιτύος τοῦ λόφου Προφήτου Ἠλιοῦ. Ἐκεῖ ἀναβλύζει ἄφθονον καὶ ψυχρὸν ὕδωρ, ἐπαρκοῦν πρὸς πάσας τὰς χρείας τῶν κατοίκων. Ἡ Ἱμέρα καλεῖται παρ' ἄλλων καὶ Ἡμέρα, ἐν δὲ τῷ στόματι τοῦ λαοῦ Ἥμερα καὶ Γήμερα. Καὶ περὶ αὐτῆς ὑπάρχει ἐκεῖ παράδοσις, ὅτι ἐντεῦθεν εἶδον τὴν θάλασσαν οἱ Μύριοι, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα, τοῦ πόθου καὶ τοῦ ἱμέρου

---

1 Ὁμήρ. Ἰλ. Β, 855.
2 Στράβ. ΙΒ', 3, 10.

πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν πατρῴαν γῆν, ὠνόμασαν τὸν τόπον οἱ Ἕλληνες Ἱμέραν.

Ἔλεγον, λοιπόν, ὅτι ἐν ταῖς περιφερείαις ταύταις, Σάντας, Κρώμνης καὶ Ἱμέρας, ὑπάρχουσιν αἱ ὑψηλότεραι καὶ ὡραιότεραι τῶν ἐξοχῶν, ἐν αἷς οἱ Τραπεζούντιοι διανύουσιν ἐν ἀληθεῖ μακαριότητι μῆνάς τινας τοῦ ἔτους. Καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι ἀξιαγάστου ἰατροῦ κ. Ἀδαμαντίου Ἐφραιμίδου, μεταβαίνουσα εἴς τινα τῶν ἐξοχῶν τούτων, ἐστάθμευσεν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου πρὸς προσκύνησιν. Ἐκεῖ δ' εὕρομεν καὶ ἐγνωρίσαμεν αὐτήν, πολλῶν τυχόντες καὶ παρ' αὐτῆς ἰδίων περιποιήσεων. Οὐδὲ θὰ λησμονήσω ποτὲ τὸ γεῦμα, ὅπερ ἰδίᾳ παρέθηκεν ἡμῖν φιλοφρονέστατα ὁ κ. Ἐφραιμίδης, καὶ καθ' ὃ παρετίθεντο αἱ εὔγεστοι *πέστροφαι* τοῦ ὑπὸ τὴν Μονὴν ῥοχθοῦντος ποταμοῦ τῆς Γαλιαίνης, ***ἀλὰ-μπαλούκ*** λεγόμεναι ὑπὸ τῶν κατοίκων τουρκιστί, ὅπερ δηλοῖ «λευκὸς ἰχθύς», καὶ βούτυρον τῶν ὀρέων τούτων, καὶ ἀνθόγαλα καὶ οἶνος τραπεζούντιος καὶ τόσα ἄλλα ἐδέσματα εὐγενοῦς προελεύσεως, ἢ χαρακτηριστικὰ τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς τέχνης τοῦ τόπου. Πρόποσιν ὡραίαν ἤγειρε περὶ τὸ τέλος τοῦ γεύματος ὁ κ. Ἐφραιμίδης ὑπὲρ τῶν τριῶν Μονῶν τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῆς εὐεργετικῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν τῶν πέριξ οἰκούντων Χριστιανῶν. Εἷς τῶν παρόντων Ἀρχιμανδριτῶν τῆς Μονῆς ἐξέφρασε τότε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῶν πρὸς τὴν Αὐτοκρατορικὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν Α. Ἐξοχότητα τὸν Βαλῆν τοῦ Νομοῦ Καδρῆ-Μπέην ἐπὶ τῇ παρεχομένῃ ἀσφαλείᾳ καὶ προστασίᾳ. Ὁ ἕτερος τῶν Ἀρχιμανδριτῶν προέπιεν ὑπὲρ τῶν ξένων καὶ δὴ ἡμῶν, τῶν πρώτων ἐκ τοσαύτης ἀποστάσεως ἐρχομένων ὁμοδόξων ἐπισκεπτῶν, εἰς οὓς ἐπεδαψίλευσεν εὐμενεῖς λόγους. Ηὐχαρίστησα δ' ἐγώ, ἐγείρας τὸ ποτήριον ὑπὲρ τῆς χώρας ταύτης, ἣν περιηγούμεθα, καὶ τῶν κατοίκων καθόλου, ἀξίων τοῦ θαυμασμοῦ ἡμῶν διὰ τὰ αἰσθήματα, ὑφ' ὧν ἐμπνέονται, καὶ τῆς ἡμετέρας εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν ἐπιδαψιλευομένην ἡμῖν εὐμένειαν. Ὁ κ. Μεταξᾶς ὅμως διετύπωσε πρόποσιν κατηγορητήριον καθ' ἡμῶν ἐπὶ βραχείᾳ διαμονῇ. Ὁ Βρασίδας ηὐχαρίστησε διὰ θερμῶν λόγων τοὺς κ. κ. Παπαδόπουλον καὶ Μεταξᾶν καὶ τὸν Παν. προηγούμενον Σουμελᾶς ἐπὶ τῇ πολυτίμῳ συνδρομῇ αὐτῶν κατὰ τὴν ἐκδρομὴν ταύτην. Οὕτω διήλθομεν τὴν ἑσπέραν, δευτέραν ταύτην, ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Περιστερεῶτα.

Τῇ πρωΐᾳ τῆς ἐπιούσης, περὶ ὥραν 6ην, κατὰ προηγουμένην συμφωνίαν, ἀνερχόμεθα εἰς τὸ ὑπὲρ τὴν Μονὴν μικρὸν βουνὸν Πυργὶ ὁ κ. Μεταξᾶς, ὁ κ. Ἐφραιμίδης, ὁ καλὸς σύντροφος Σαμπρῆ-Ἐφέντης καὶ ἐγώ. Ὁ Βρασίδας ἠναγκάσθη νὰ μὴ ἐγερθῇ τόσον πρωΐ, διότι ἔπαθε χθὲς ἐλαφρὰν ψύξιν. Ἡ ἀνάβασις, κοπιώδης καὶ ἐπίπονος διὰ τὸ ὄρθιον τοῦ βουνοῦ, γίνεται δι' ἑλικωδεστάτης ἐν πυκνοτάτῳ δάσει ὁδοῦ, ὀλισθηρᾶς δὲ ἐκ τῆς προηγηθείσης βροχῆς. Ἀνήλθομεν. Ὕψος ὑπὲρ τὴν Μονὴν 220, ἀλλαχοῦ δὲ 200 μέτρα. Ἡ Μονὴ δὲν φαίνεται, διότι ἡ ἀπὸ τοῦ τόπου ἄποψις στρέφεται ἀλλαχόσε. Εὑρισκόμεθα ὅμως ἐνταῦθα ἐν τόπῳ λίαν περιέργῳ. Μικρὰ ἀβαθὴς κοιλάς, διαμέτρου 80-100 μέτρων ἀποτελεῖ κεκλεισμένον χῶρον, ἐφ' οὗ οὐδὲν δένδρον φύεται, παρὰ τὴν ἐν τοῖς πέριξ σφριγῶσαν χλωρίδα, χόρτος δὲ μόνον ἄφθονος, πηχυαῖος. Φαίνεται προφανῶς κρατὴρ ἠφαιστείου ἀπὸ αἰώνων ἐσβεσμένου. Τοῦτο δὲ ὑποστηρίζει καὶ τὸ φαινόμενον, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ κύκλου ἐκείνου πίπτουσα χιὼν τήκεται ἀμέσως, ὡς βεβαιοῦσιν οἱ εἰδότες. Ὁ δὲ κ. Σάββας Ἰωαννίδης ἀναγράφει, ὅτι καὶ καπνὸν ἀναδίδει ἐνίοτε ὁ κρατήρ[1]. Πόθεν ὅμως ἐξέρχεται ὁ καπνός; Ἐκ τοῦ συμπαγοῦς νῦν ἐδάφους τοῦ ἄλλοτε κρατῆρος; Πιθανῶς ὁ συγγραφεὺς δὲν εἶδε τὸν τόπον αὐτός, ἤκουσε δ' ἄλλων λεγόντων τὰ περὶ καπνοῦ. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου δέον νὰ ᾖ οὐχὶ *Πυργὶ* (πύργος, πυργίον), οὐδενὸς λόγου ὑπάρχοντος πρὸς δικαιολόγησιν τοιούτου ὀνόματος, ἀλλὰ κατὰ τὴν τραπεζουντίαν διάλεκτον *Πυρ-γῆ* (!). Δωδεκὰς ἀγελάδων λευκοστίκτων νέμεται τὸν χόρτον τοῦ κρατῆρος, φυλασσόμεναι ὑπὸ γραίας βουκόλου καὶ τοῦ 18ετοῦς υἱοῦ αὐτῆς. Ὁ ξύλινος οἶκος αὐτῶν παράκειται ἐν ὡραίᾳ καὶ γραφικωτάτῃ θέσει.

Ἡ καθόλου θέα ἐντεῦθεν εἶναι πάντῃ δυσπερίγραπτος. Ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ ἐν μέρει πετρώδους λόφου, ὅθεν, ὡς ἀπὸ ἀνδήρου, ἐβλέπομεν τὰ πέριξ, εἶδον ὅτι εὑρισκόμεθα ὑπὲρ τὰ νέφη, διότι τὰ κάτωθι μέρη, τὰ μεταξὺ τῶν βουνῶν, καὶ αἱ κοῖται τῶν ποταμῶν ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ὁμίχλης. Αὕτη ὅμως αἴρεται, ἢ διαλύεται τάχιστα καταλείπουσα ἡμῖν θέαμα θαυμάσιον, ἀπεράντων δασωδῶν κλιτύων τῶν ἀπέναντι ὀρέων, ἢ περιέργως χλοερωτάτων κορυφῶν τῶν ἀπο-

---

1 Σ. Ἰωαννίδου, «Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ τῆς Τραπεζοῦντος κλπ.» σελ. 240.

τέρων βουνῶν. Ἰδοὺ περαιτέρω, πρὸς τὰ δεξιά, καὶ ἡ θάλασσα. Δὲν βλέπομεν μόνον πρὸς Νότον, διότι ὑπέρκειται ἡμῖν κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος κορυφὴ ὑψηλή. Ἡ γραῖα βουκόλος, παρακληθεῖσα ἐν τραπεζουντιακῇ διαλέκτῳ ὑπὸ τοῦ κ. Μεταξᾶ, φέρει ἡμῖν ἀρωματῶδες γάλα ἐν μεγάλῳ δοχείῳ μετὰ μικροτέρου ξυλίνου κυαθίσκου πρὸς διανομὴν καὶ πόσιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεφάνη ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης κορυφῆς νεφύδριον, ὡσεὶ λευκή τις λοφιά, μετὰ τάσεως πρὸς μεγέθυνσιν. Ἦν ἡ ὥρα 7,15′ τότε. Ἀκαριαίως σχηματίζονται περὶ τὸν νεφελώδη πυρῆνα ἐκεῖνον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, κυριολεκτικῶς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἢ τοὐλάχιστον ἐκ τοῦ μὴ φαινομένου, τεράστιοι ὄγκοι λευκῶν νεφελῶν, οἵτινες κατεκυλίοντο ὁρμητικῶς πρὸς τὰ κάτω ἔνθεν κἀκεῖσε καὶ πανταχόσε. Μετὰ τέταρτον δὲ ὥρας, ἤτοι τῇ 7,30′, ὁλόκληρος ὁ ὁρίζων κατεκαλύφθη ὑπὸ νεφῶν ὁμίχλης καὶ ἡμεῖς δὲ περιεκλειόμεθα ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, μόλις βλέποντες περὶ ἡμᾶς ἐντὸς διαστήματος ὀλίγων μέτρων. Μετ' ἄλλο τέταρτον ὥρας πάλιν, διαλύεται ἐξ ὁλοκλήρου καὶ τάχιστα τὸ περίεργον φαινόμενον καὶ ἀποκαλύπτει ἡμῖν τὴν αὐτὴν θέαν, λαμπροτέραν ἢ τὸ πρίν, ὡς λαμπρύνεται ἡ φύσις καὶ διαυγεστέρα καθίσταται ἡ ἀτμόσφαιρα μετὰ καταιγίδα. Περίεργος φύσις, περίεργος ἡ μετεωρολογία τῆς χώρας ταύτης!

Μὲ ἑλκύει ἡ ἰδιόρρυθμος γλῶσσα τῆς γραίας πρὸς τὸν υἱὸν ἐπὶ τῶν βουκουλικῶν ἀσχολιῶν αὐτῶν. Προσκληθεῖσα ἐγγὺς καὶ ἐρωτωμένη παρ' ἐμοῦ, ἀπαντᾷ ὅτι ὀνομάζεται Δ̮ιασόνα (Ἰασονίς), ἡ μήτηρ δὲ αὐτῆς «ἄκουε Παρθένα». Περίεργα ὀνόματα φέρουσι καὶ αἱ ἀγελάδες αὐτῆς, ἃς μοὶ ὀνομάζει κατὰ σειράν: *Κελαισία*, *Πέρδικα*, *Τρυγόνα*, *Περιστέρα*, *Γαλοφόρα*, *Λάφία*, *Κρουστάλλω*, *Θαλάσσω*, *Παντέλα*, *Κεχριμπάρα* κλπ. Κοινωνιολογοῦσα δ' ἔκ τινος ἀφορμῆς, προελθούσης ἐν τῇ συνομιλίᾳ, ἀποφαίνεται ὅτι ἡ κόρη πρέπει νὰ *ἀνδρίζῃ*, ἤτοι νὰ ὑπάγηται ὑπὸ ἄνδρα, νὰ ὑπανδρεύηται, ἐνωρίς, περὶ τὸ 16ον ἔτος τῆς ἡλικίας· ὁ υἱὸς αὐτῆς θὰ *γυναικίσῃ*, θὰ λάβῃ γυναῖκα, μετὰ δύο ἔτη, ἤτοι περὶ τὸ 20ον ἔτος. Ἐπὶ τέλους συνώδευσεν ἡμᾶς μετὰ τοῦ υἱοῦ πέραν τοῦ παραδόξου ἐκείνου στρογγύλου λειμῶνος, τοῦ ἀποτελοῦντος τὸν πιθανὸν κρατῆρα, ἵν' ἀποσοβήσῃ ἀφ' ἡμῶν τοὺς ὑλακτοῦντας καὶ ἐφορμῶντας κύνας, ἀπεποιήθη δὲ νὰ δεχθῇ οἱανδήποτε ἀμοιβὴν διὰ τὸ γάλα, καὶ ηὐχήθη ἡμῖν ἐν ζωηρᾷ ποντικῇ διαλέκτῳ αἰσίαν τὴν περαιτέρω πορείαν καὶ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν γλυκεῖαν Πατρίδα.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΙΑ΄

ΛΑΟΙ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑΙ ΕΝ ΠΟΝΤΩ.

ΔΥΝΑΤΑΙ μέν τις νὰ γράψῃ ἀλλεπαλλήλως πολλὰ κεφάλαια, μεταδίδων ποικιλωτάτας ἐκ τοιαύτης περιηγήσεως ἐντυπώσεις καὶ εἰδήσεις, ἀλλὰ πάντως θ' ἀφίσταται παρασάγγας ὅλους τῆς πλήρους καὶ ἀκριβοῦς ἀναπαραστάσεως πάντων, ὅσα εἶδε καὶ ἤκουσε καὶ ἔμαθε καὶ ᾐσθάνθη. Ἡ δήλωσις αὕτη ἐκφεύγει ἀφ' ἑαυτῆς τρόπον τινὰ τῆς γραφίδος μου, διότι πολλάκις ἤδη εὑρέθην ἐν ἀπορίᾳ περὶ τὴν ἐκλογήν, καὶ δὴ τὴν ἐπιγραφὴν καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ προσεχοῦς κεφαλαίου, ὅτε ἔκλειον τὸ προηγούμενον· διότι τί πρῶτον, τί δ' ὕστατον ν' ἀναγράψῃ τις; Τόσα εἰσὶ τὰ θέματα! Ἐν τούτοις πράττω κατὰ τὸ δυνατόν, προτιμῶν τὰ γενικώτατα καὶ τὰ εὑρίσκοντα τὴν καταλληλοτέραν θέσιν ἐν ταῖς περιωρισμέναις ταύταις σελίσιν. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐπιχειρῶ ἀπὸ τῆς καὶ τοπικῶς ὑψηλῆς ταύτης θέσεως, ἐν ᾗ εὑρίσκομαι, πρὶν ἢ κατέλθω καὶ αὖθις εἰς τὴν Μονήν, ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς τῆς ὅλης χώρας τοῦ Πόντου, νὰ ἐξετάσω τὸ λαογραφικὸν καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα αὐτῆς. Θέλω δὲ προσπαθήσει νὰ πράξω τοῦτο, οὐχὶ ἐν συντομίᾳ μόνον, ἀλλ' ἐν συμπτύξει ἔτι, χαράσσων μόνον ἁδροτάτας γραμμὰς δι' ὀλιγίστων· διότι τὰ πολλά, ἢ καὶ ἁπλῶς τὰ προσήκοντα νὰ λεχθῶσι καὶ γραφῶσι περὶ ἑκατέρου τούτων θὰ κατελάμβανον τόμους ὁλοκλήρους. Καὶ ἐγράφησαν ὄντως πολλοὶ τοιοῦτοι παρ' ἡμεδαπῶν τε καὶ ξένων· παρὰ τῶν τελευταίων δὲ μετὰ τῆς παρομαρτούσης πάντοτε τῇ ἀγνοίᾳ τῆς γλώσσης καὶ τῇ προκαταλήψει ἐπιπολαιότητος καὶ στρεβλότητος.

Ἡ χώρα τοῦ Πόντου αὕτη, καὶ δὴ ἀκριβέστερον ἡ Κολχίς, ἡ περιλαμβάνουσα ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὸν σημερινὸν Νομὸν Τραπεζοῦντος καὶ τὴν πέραν αὐτοῦ πρὸς ΒΑ ρωσσικὴν χώραν μέχρι τοῦ Καυκάσου, μετὰ μέρους τῶν παρακειμένων Νομῶν Σεβαστείας καὶ Ἐρζερούμης, ὡς εἶπον, ᾠκεῖτο καὶ πάλαι ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων φυλῶν, περιεβάλλετο δὲ ὑπὸ πλειόνων. Ἵνα δὲ ἄρξωμαι τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ἐνοίκων καὶ περιοίκων λαῶν ἀπὸ τοῦ Ἅλυος καὶ χωρήσω πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Βορρᾶν, ἀναγράφω αὐτοὺς ὧδε: Παφλαγόνες, Χάλυβες, Τιβαρηνοί, Μοσσύνοικοι, Δρίλαι, Σκυθηνοί, Μάκρωνες, Τάοχοι, Μόσχοι, Ἴβηρες, Σουανοί, Ἄβασγοι, Ἡνίοχοι, Μαλέχονες, ἐπὶ πᾶσι δὲ ἰδίᾳ καθ' ἅπασαν τὴν ἀκτὴν τοῦ Πόντου Κόλχοι καὶ παρ' αὐτοῖς ἐνῳκισμένοι εἰς διαφόρους πόλεις παραλίας οἱ Ἕλληνες. Οὗτοι δ' ἦσαν ἢ ἄποικοι τῆς Μιλήτου καὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἢ κατ' ἄλλους ἀπόγονοι τῶν Πελασγῶν, οἵτινες, ἐξ ἐνδοτέρας τινὸς χώρας τῆς Ἀσίας προερχόμενοι καὶ διελθόντες διὰ τῆς χώρας ταύτης, κατῆλθον εἰς τὴν Ἰλλυρικὴν χερσόνησον, καταλιπόντες ὅμως καὶ ἐνταῦθά τινας ἐξ ἑαυτῶν ἐποίκους. Ὁμοία ποικιλία φυλῶν παρατηρεῖται καὶ νῦν: Τοῦρκοι, Ἕλληνες, Ἀρμένιοι, Ἀθίγγανοι, Κοῦρδοι, Λαζοί, Ρῶσσοι, Μιγγρέλοι, Γεωργιανοί, Ἰουδαῖοι. Καὶ πέραν δὲ τοῦ Φάσιδος οἰκοῦσιν οἱ Μιγγρέλοι καὶ Ἴβηρες, πεπολιτισμένοι καὶ μεμορφωμένοι. Ἐκεῖ δ' ἐπίσης, ἀλλὰ μεσογειότερον ἔτι, ἀπαντῶσιν ἐθνάρια, περιοριζόμενα εἰς στενότατα ὅρια καὶ ὑπὸ ὀλίγων μόνων δεκάδων χιλιάδων ἀπαρτιζόμενα. Ἐὰν δέ τις κρίνῃ ἐκ τῆς ρυπαρότητος τῆς διαίτης, δέον νὰ παραδεχθῇ ὅτι εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν Φθειροφάγων καὶ Σαόνων τοῦ Στράβωνος [1]. Πολυπληθέστεροι μεταξὺ τῶν ἐθναρίων τούτων εἰσὶν οἱ Κιρκάσιοι, οἱ Κερκέται ἴσως τοῦ Στράβωνος. Ἄλλη δέ τις ἀξία λόγου φυλὴ εἶναι ἡ τῶν Ἀβαζάδων, ἢ Ἀχπαζάδων. Ὡς εἰκός, πολυπληθεστάτη πασῶν τυγχάνει ἡ κρατοῦσα φυλή, ἡ Τουρκική. Ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς παρατηροῦνται πολλαὶ ἐθνολογικαὶ διαφοραί, πηγάσασαι καὶ ἐπιβληθεῖσαι ἐκ τῆς ἀνελίξεως τῆς ἱστορίας. Ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα Τοῦρκοι ἐκ προελεύσεως καὶ καταγωγῆς τουρκικῆς καὶ Τοῦρκοι ἐξ ἐξωμοσίας. Καὶ πάλιν ἀφ' ἑτέρου ὑπάρχουσι Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι ἑλληνόφωνοι καὶ Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι τελέως τουρκόφωνοι. Χριστιανοὶ δὲ πάλιν Ὀρθόδοξοι, ὁμιλοῦντες τὴν συνήθη ἑλληνικὴν

1 Στράβ. ΙΑ', 499, 19.

γλῶσσαν, καὶ ἕτεροι, λαλοῦντες τὴν τραπεζουντιακὴν ἢ ποντικὴν διάλεκτον· πρὸς τῇ ἑλληνικῇ δὲ καὶ τῇ ποντικῇ ὁμιλοῦντες, ὡς εἰκός, καὶ τὴν τουρκικήν. Ὑπάρχουσιν ἕτεροι Χριστιανοί, οἵτινες ἐξωτερικῶς ἀπεδέχοντο τὸ Μωαμεθανικὸν θρήσκευμα μέχρι τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης τοῦ 1856, ὅτε ἀπεκαλύφθησαν καὶ ὡμολόγησαν ἑαυτοὺς Χριστιανούς, ἕτεροι δὲ τούτων, οἵτινες καὶ νῦν ἔτι ἐν μὲν τῷ φανερῷ εἰσι Μωαμεθανοί, ἐν δὲ τῷ κρυπτῷ Χριστιανοί, φέροντες ἐν γνώσει τῶν ἀρχῶν καὶ τῆς διοικήσεως ἐναλλὰξ τὰ ὀνόματα, Χασὰν καὶ Ἰωάννης, Μεχμὲτ καὶ Μιχαήλ, Ἀχμὲτ καὶ Ἀλκιβιάδης, ἐναλλασσόμενα κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἡμερονυκτίου ἢ κατ' ἄλλην οἱανδήποτε ἀνάγκην. Ἐκ παντὸς τοῦ κράματος τούτου περιεργότεταί εἰσιν αἱ δύο αὗται φυλαί :

Πρῶτον· οἱ Τοῦρκοι τῆς περιφερείας τοῦ ποταμοῦ Ὄφεως (*Ὀφιλῆδες*), ὀλίγον πέραν τῆς Τραπεζοῦντος ἐκτεινομένης, οἵτινες κυρίως καὶ μόνον ἑλληνιστὶ ὁμιλοῦσι κατ' οἶκον· ὁμιλοῦσι δὲ τὴν ἑλληνικὴν καθαρώτερον πάντων τῶν λοιπῶν, τῶν περὶ τὴν Τραπεζοῦντα οἰκούντων [1]. Μετὰ τούτων δὲ τάσσω καὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν πρὸς τὰ Νοτιοδυτικὰ τῆς Τραπεζοῦντος Τόνγιαν — τὴν ἀρχαίαν Θοανίαν — οἵτινες ὡσαύτως λαλοῦσι κατ' οἶκον ἑλληνιστί. Οὗτοι δὲ καὶ ἐκεῖνοί εἰσιν οἱ ἐξομόσαντες τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἀσπασθέντες τὸν Ἰσλαμισμὸν οὐχὶ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνους, ἀλλὰ περὶ τὰ 1685-1690. Φιλομαθέστατοι καὶ κατὰ τ' ἄλλα ἠπιώτατοι οἱ Ὀφιλῆδες, εἰσὶ σχεδὸν πάντες πεπαιδευμένοι· ἐξ αὐτῶν δὲ λαμβάνονται οἱ διδάσκαλοι καὶ Χοτζάδες. Οὗτοι σῴζουσι πλὴν τῆς γλώσσης καὶ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ αὐτὰ τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα τῶν χωρίων, ἐν οἷς οἰκοῦσιν. Χαρακτηριστικώτατον τῆς ἀντοχῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπὶ ὑπερδιακόσια ἔτη ἐν αὐτῇ τῇ οἰκογενείᾳ τῆς κυριαρχούσης φυλῆς εὑρίσκω τὸ περιστατικὸν τοῦτο, συμβὰν ἐσχάτως : Δύο Μωαμεθανοὶ κάτοικοι τοῦ Ὄφεως, ἀφέντες συγγενῆ βαρέως νοσοῦντα κατ' οἶκον, ἦλθον εἰς Τραπεζοῦντα, ἵνα συμβουλευθῶσιν ἰατρὸν καὶ ζητήσωσιν ὁδηγίας καὶ φάρμακα. Ὁ ἰατρὸς ἀκούσας τὰ συμπτώματα τῆς νόσου ἀπεφάνθη ὅτι, ἐὰν ταῦτά εἰσιν ἀληθῆ, ὁ ἀσθενὴς οὐ ζῇ πλέον. Ἡ διάλεξις, ἐννοεῖται, γίνεται ἐν ποντικῷ ἰδιώματι. «*Ζῇ οὐ ζῇ, δός μοι βόταν !*»

---

1 Ὅρα Μιχ. Δέφφνερ, «Πέντε ἑβδομάδες παρὰ τοῖς ἀρνησιθρήσκοις ἐν Ὄφει», «Ἑστία», τόμος 4ος (1877), σελ. 547.

ἀποκρίνεται πρὸς τὸν ἰατρὸν ὁ Ὀφλῆς Τοῦρκος. Τόσον καθαρεύουσα εἶναι ἐνίοτε ἡ τραπεζουντιακὴ διάλεκτος ἐν τῷ στόματι καὶ αὐτῶν τῶν Τούρκων.

Δεύτερον· ἐκ τοῦ κράματος τούτου τῶν λαῶν τοῦ Πόντου περίεργοί εἰσιν οἱ τουρκόφωνοι Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι καὶ ἄλλων μέν τινων μερῶν, μάλιστα δὲ τῆς Πάφρας, τῆς περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἅλυος ποταμοῦ χώρας, καὶ οἱ κατὰ βάθος ἐν τῷ Νομῷ Σιβὰς (Σεβαστείας) καὶ Ἀγκύρας μέχρι τῆς Καισαρείας οἰκοῦντες. Ἀλλὰ περὶ τούτων, τοὐλάχιστον περὶ τῶν κατοίκων τῆς Πάφρας, ἀλλαχοῦ ἔσται μοι ὁ λόγος, ὅταν θὰ παραπλέω τὴν χώραν αὐτῶν, κατὰ τὴν οἴκαδε ἐπάνοδόν μου.

Τίς εἶναι ἐν τούτοις ἡ πολυθρύλητος αὕτη τραπεζουντιακή, ἢ γενικώτερον ποντική, ἢ λαζικὴ διάλεκτος; Αὕτη πολλοῦ γε καὶ δεῖ νὰ εἶναι ἀξία τοῦ δοθέντος αὐτῇ χαρακτηρισμοῦ, ὡς κράματος ἑλληνικῶν, τουρκικῶν, περσικῶν καὶ ἐνίων βαρβαρικῶν λέξεων· τοὐναντίον τυγχάνει γνησία διάλεκτος τοῦ μεγάλου καὶ κυρίου κορμοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, πολλῷ γνησιωτέρα ἄλλων τοπικῶν διαλέκτων αὐτῆς. Ἀπέχει δὲ ὡς διάλεκτος τῆς νῦν καθαρευούσης γλώσσης πάντως ὀλιγώτερον ἢ ὅσον ἀπεῖχεν ἡ δωρικὴ τῆς ἰωνικῆς ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι δέον νὰ κρίνωμεν αὐτὴν ὡς διάλεκτον πάντοτε. Ὡς τοιαύτη ἔχει ἰδίαν προφοράν τινων γραμμάτων, οἷον τοῦ *η* προφερομένου ὡς *ε* μακροῦ, τοῦ *γ* προφερομένου ἐλαφρῶς καὶ ὡς *ι*, τοῦ *υ* ὡς *ιου*, τέλος δὲ τοῦ *χ* ἐκφερομένου πρὸ μὲν τῶν α, ο, ω, ὡς χ, πρὸ δὲ τῶν λοιπῶν φωνηέντων ὡς *σ* δασύ. Ὡς διάλεκτος ἔχει ἰδίαν γραμματικὴν ἔν τισιν. Ἀλλ' ἡ διάλεκτος αὕτη δύναται νὰ καυχηθῇ ὅτι ἀνάγει μέγα μέρος τοῦ πλουσίου λεξιλογίου αὐτῆς εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν τοῦ Ὁμήρου καὶ ἀντλεῖ ἐκ τῶν πεζῶν συγγραφέων τόσα, ὅσα οὐδεμία ἄλλη τῶν γνωστῶν ἡμῖν διαλέκτων ἄλλων χωρῶν. Δικαίως δὲ πολλαί, πλεῖσται τῶν λέξεων τῆς ποντικῆς διαλέκτου δύνανται ν' ἀξιώσωσι τὴν κατ' εὐθεῖαν ἐγγραφὴν αὐτῶν εἰς τὸ μέγα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀλλὰ συνέβη καὶ εἰς αὐτὴν ὡς διάλεκτον, ὑφισταμένην καὶ ζῶσαν ἐνταῦθα, εἰς τὸ ἀκρότατον τοῦτο ΒΑ ἄκρον τῆς μεγάλης Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, εἰς τὰ σύνορα τῆς Ρωσσίας, εἰς τὸ μεταίχμιον Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, καὶ δὴ ἐν μέσῳ τόσων ξένων καὶ ἀλλογλώσσων καὶ ἀλλοθρήσκων φυλῶν, ὅσας ἀνέγραψ' ἀνωτέρω, συνέβη, λέγω, καὶ εἰς αὐτὴν ὅ,τι καὶ εἰς τὴν καθόλου ἑλλη-

νικὴν γλῶσσαν ἀλλαχοῦ, ὅπου ἡ ἐπιμιξία ὑπῆρξε πολλῷ μικροτέρα, ἢ καὶ ὅλως μηδαμηνή: εἰσήλασεν εἰς αὐτὴν παραφθορὰ καὶ διαφθορά. Ἐν τούτοις ὡς διάλεκτος δὲν ἐξηυτελίσθη εἰς ὃν βαθμὸν ἐπιθυμοῦσι καὶ προσπαθοῦσιν ἀπὸ σχεδίου νὰ ἐξευτελίσωσι καὶ δὴ καὶ νὰ στρεβλώσωσιν αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσάν τινες τῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι ζώντων καὶ φιλολογούντων!

Ἡ διάλεκτος αὕτη ἔχει ἐν χρήσει τὰς προσωπικὰς ἀντωνυμίας *ἐγώ*, *σύ*, *αὐτός*, τὰς κτητικὰς *ἐμός*, ἢ *τ' ἐμόν*, *τὸ σόν*, ἢ *τ' ἐσόν*, καὶ διὰ τὸ τρίτον πρόσωπον *τ' ἐκείνου*, διὰ πολλοὺς δὲ τὰς *ἐμέτερος*, ἢ *μέτερος*, *α*, *ον*, *σέτερος*, *α*, *ον*, *'κεινότερος*, *α*, *ον*.

Ἐν τοῖς ἐπιθέτοις μεταχειρίζεται ἄλλην κατάληξιν, λίαν περίεργον, διὰ τὸ θηλυκὸν γένος: *καλός*, *καλέσσα*, *καλόν*· *ἁμαρτωλός*, *ἁμαρτωλέσσα*· *προκομμένος*, *προκομμένησσα*, ἢ *προκομμέντσα* κλπ. Διὰ δὲ τὰ παραθετικὰ ἑλληνικωτάτους τύπους: *μέγας*, *μειζότερος*, *πολλὰ μέγας*· *καλός*, *καλλίων*, *πολλὰ καλὸς* κλπ.

Ἐν τοῖς ῥήμασιν ἐτήρησε διὰ τὴν προστακτικὴν τὸν ἀρχαῖον τύπον: *γράψον*, *ἄκουσον*, *ποῖσον* (ποίησον), *κλεῖσον*, *ῥάψον* κλπ. Πολλαχοῦ μεταχειρίζονται τὴν ἀπαρέμφατον. Τὰ περισπώμενα ῥήματα μεταχειρίζεται ἀσυναίρετα, πλὴν τῶν εἰς όω, ἅτινα ἐκφράζει διά τοῦ *όνω*, οἷον *φανερόνω*· ἀλλὰ τὸν τύπον τοῦ μέσου ἐκδηλοῖ διὰ τῶν *οῦμαι*, οἷον *φανεροῦμαι*[1].

Φοβοῦμαι ὅμως μὴ ἐνέπεσον εἰς γραμματικὰ ζητήματα πλέον ἢ ὅ,τι δικαιοῦμαι ἐν τῇ τοιαύτῃ προχείρῳ σκιαγραφίᾳ τῶν τόπων, οὓς εἶδον, καὶ τῶν ἀνθρώπων, οὓς ἐγνώρισα, καὶ διὰ τοῦτο ἀνακόπτω τὴν πρὸς τοιαύτας ἐρεύνας φοράν. Ἀλλ' ὅμως δὲν δύναμαι νὰ μὴ παραθέσω ἀριθμόν τινα λέξεων ἐκ τοῦ ἀκραιφνοῦς ἐν τοῖς πλείστοις ἑλληνικοῦ λεξιλογίου τῆς ποντικῆς διαλέκτου. Πρὸ τούτων ὅμως ἀναγράφω φράσεις τινὰς τῆς διαλέκτου ταύτης ἑλληνικωτάτας. Ὁ αἰδεσιμώτατος ἱερεὺς Παναγιώτης Κυφωνίδης (μετατρέψας οὕτως τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ πρώην *Καμπούρογλους)* ἐφημέριος Κουτουλᾶ τῆς περιφερείας τῆς Μονῆς

---

1 Εἰδικώτερον «περί τινων ῥηματικῶν χρόνων» τῆς διαλέκτου ταύτης ἔγραψε, πλὴν πολλῶν ἄλλων, καὶ ὁ κ. Μιχ. Δέφφνερ ἀξιολογωτάτην διατριβὴν ἐν Monatsberichte τῆς βασιλικῆς πρωσσικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν. Βερολῖνον, Ἀπρίλιος 1877, σελ. 191-230.

ταύτης, ὃν ἐγνώρισα ἐν αὐτῇ, μοὶ ἔλεγεν ὅτι οἱ ἐν τοῖς πέριξ ἱερεῖς *τῆς νυκτὸς λειτουργοῦσιν*, ὅπερ μοὶ ἐνεθύμισε τὴν ξενοφώντειον φράσιν: *οἱ λαγῷ τῆς νυκτὸς νέμονται*. Ἐπαναλαμβάνω δὲ καὶ τὴν ἄλλην, ἣν ἀνέγραψα ἤδη: *ζῇ οὐ ζῇ, δός μοι βότανον*. Ἰδοὺ δὲ καὶ μία παροιμία μεθ' ἑλληνικωτάτων λέξεων: *Κοκκὶν, κοκκὶν γομοῦται τὸ σακκίν*. Ἡ διάλεκτος αὕτη ἀγνοεῖ τὴν χρῆσιν τοῦ παρ' ἡμῖν *δέν*, ἔχει δὲ ἀντ' αὐτοῦ ἀπαραβάτως τὸ *οὐ*, ἢ *οὐκ*, ἢ *οὐχί*, ἢ *οὐκί*, ἢ *κί*, ἢ *'κ*· μεταχειρίζεται δὲ τὸ *τιδὲν* = οὐδέν. Καὶ νῦν ἰδοὺ καὶ λέξεις τινές: *ἐποῖκεν* (= ἐποίησεν ἢ πεποίηκε), *ἔνεγκε*, *κλίβανος*, *ἀλεχτόρν*, (= ἀλέκτωρ), *κρήνη*, *βότανον*, (= ἰατρικόν), *ἄγμων* (= ἄκμων) *ἐγκαλῶ* (= ἐγκαλῶ, ἐνάγω), *ἀθάλα* (= αἰθάλη), *ἀνακαινίζω*, *νεάζω*, *ἔταιρος* (= ἑταῖρος), *ἕτερος*, *εὐτρεπίζω*, *κελαιφὸς* (= κελαινός), *στέας* (= στέαρ), *φέγγος* (= σελήνη), *χαλεπός*, *μεταγγίζω*, *ἐγβαίνω*, *ἐγβάλλω*, *ἐγδέρω* (ἀντὶ ἐκβαίνω κλπ.) *Λελεύω σε* (= λιλαίομαι, ἐπιθυμῶ, προσπαθῶ ν' ἀπολαύσω τι, καθ' Ὅμηρον καὶ Ἡσίοδον)· *χάταλος* (= ἀταλός, νεαρός, παιδικός), *ἐλασούμενον* (= ἐλαυνόμενον, ὄνος), *ποδιδίζω* (ἐκ τοῦ ποῦς, ποδὸς ἕζομαι = πίπτω εἰς τοὺς πόδας, παρακαλῶ), *ὡρεάζω* (= ἐκ τοῦ ὤρα, φροντίς, ἐπιμέλεια = φυλάσσω τὰ ζῷα ἐν βοσκῇ), *ἄρκος* (= ἄρκτος) κλπ. κλπ.

Οὕτως ἔχει, ἐν μεγίστῃ ἐννοεῖται συντομίᾳ, τὸ ἐθνολογικὸν ἐκεῖνο κρᾶμα τῆς Κολχίδος καὶ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης. Διὰ τοῦτο, διὰ τὴν συνανάμιξιν ἐθνῶν καὶ φυλῶν καὶ θρησκευμάτων καὶ ἐθνολογικῶν τύπων καὶ ἀμφιέσεων, ὁ περιηγούμενος ἐνταῦθα ξένος, ὡς ἡμεῖς, εὑρίσκεται πολλάκις εἰς ἀπορίαν περὶ τοῦ πρακτέου καὶ ἀποτείνει πρὸς Τοῦρκον ὁδοιπόρον, ὃν συναντᾷ καθ' ὁδόν, τὸν χαιρετισμὸν ἑλληνιστί, ἢ ἀλλαχοῦ που τοῦ Πόντου, ὡς ἐν Πάφρᾳ καὶ Καισαρείᾳ, πρὸς Χριστιανὸν Ὀρθόδοξον καὶ Γραικὸν τουρκιστί. Ἕνεκα δὲ τοῦ αὐτοῦ λόγου, τῆς συναναμίξεως τῶν φύλων, Χριστιανοὶ μὲν κατὰ πεποίθησιν καλοῦνται Ἀλῆς καὶ Μουσταφᾶς καὶ ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλλὰχ καὶ τοῦ Μεγάλου Προφήτου αὐτοῦ τουρκιστί, ἕτεροι δὲ πάλιν, Τοῦρκοι καὶ Μωαμεθανοὶ αὐτοί, μεταβαίνουσιν εἰς τὴν Μονὴν Σουμελᾶ καὶ προσφέρουσι σεβασμὸν καὶ *ταξίματα* καὶ ὑποβάλλουσι παρακλήσεις πρὸς τὴν Μητέρα τοῦ Χριστοῦ, τουρκιστὶ ἢ ἑλληνιστὶ ἀδιαφόρως. Ἀλλ' εἰδικῶς, προκειμένου λόγου περὶ τῆς Παναγίας Σουμελᾶ, δέον νὰ προστεθῇ ἐκ δικαιοσύνης, ὅτι οἱ Μουσουλμᾶνοι εὑρίσκουσιν ἐν αὐτῇ τὰ ἴχνη καὶ τὰς ἀπο-

δείξεις τῆς γενναιοφροσύνης καὶ μεγαλοδωρίας κραταιῶν Σουλτάνων αὐτῶν, οἷά εἰσι τὰ *Φιρμάνια* τῶν προνομίων, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ πειστήρια τοῦ προσωπικοῦ σεβασμοῦ ἐκείνων πρὸς τὴν Παναγίαν καὶ τὴν Μονὴν αὐτῆς ἐν Σουμελᾷ, οἷά εἰσιν αἱ λαμπάδες Σελὶμ τοῦ Α′ καὶ ὁ χαλκὸς καὶ ὁ ἄργυρος τῆς στέγης τοῦ Ναοῦ.

Πρὶν ἢ κατέλθω ὅμως ἐκ τοῦ ὑψώματος τούτου καὶ κλείσω τὴν μικρὰν παρενθήκην ταύτην περὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν ἐν Πόντῳ, πρέπει νὰ προσθέσω καὶ τοῦτο, ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπεδόθησαν πάντες ἐνταῦθα εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς οἰκείας γλώσσης. Καὶ οἱ Μωαμεθανοὶ ἐγκύπτουσι πλειότερον εἰς τὰ σχολεῖα καὶ τὰ γράμματα, διδόντος πρὸς τοῦτο ἰσχυρὰν ὤθησιν καὶ ὑψηλὴν προστασίαν τοῦ ἐπικαθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Καλιφῶν Σουλτὰν Ἀβδοὺλ-Χαμὴτ Β′, καὶ οἱ Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι δὲ τείνουσιν ἀκατασχέτως εἰς ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης, ἐν ᾗ παρέλαβον καὶ διδάσκονται τὴν θρησκείαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπὶ πολὺ θὰ διατηρηθῇ ἔτι ἡ συνανάμιξις αὕτη καὶ σύγχυσις τῶν γλωσσῶν καὶ τῶν πεποιθήσεων...

Τέλος κατήλθομεν περὶ ὥραν 8,30′ πάλιν εἰς τὴν Μονὴν καὶ ἑτοιμαζόμεθα πρὸς ἀναχώρησιν, ὑπὸ καιρὸν θαυμασίως ὡραῖον ταύτῃ τῇ ὥρᾳ. Πρὸ τούτου ὅμως ἐδόθη ἡμῖν εὐμενῶς ὁ Κῶδιξ τῆς Ἱερᾶς ταύτης Μονῆς καὶ σὺν αὐτῷ ἡ φιλόφρων ἄδεια νὰ ἐγγράψωμεν τὰ ὀνόματα ἡμῶν. Ἐὰν μὴ σφάλλωμαι, τὰ γραφέντα παρ' ἐμοῦ καὶ ὑπογραφέντα παρ' ἀμφοτέρων ἐκάλυψαν πλέον ἢ μίαν μεγάλην σελίδα, διότι ᾐσθανόμεθα τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γράψωμεν πολλά, ἵνα ἐκδηλώσωμεν τὰ κατέχοντα ἡμᾶς αἰσθήματα ἐκ τῆς δυσπεριγράπτου καλλονῆς τῆς χώρας, ἐκ τῆς διανοητικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν Π. Π. Πατέρων τῆς Μονῆς, ἐκ τῆς πρὸς ἡμᾶς εὐγενείας, ἐξ ἁπασῶν, συνελόντι εἰπεῖν, τῶν κατεχουσῶν ἡμᾶς ἐντυπώσεων. Τοιαῦτά τινα ἐπεχειρήσαμεν νὰ ἐκφράσωμεν ἐκεῖ κατὰ τὸ δυνατόν, πρὶν ἢ συντελεσθῶσιν αἱ πρὸς ἀναχώρησιν ἡμῶν χρειώδεις παρασκευαί.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΙΒ΄

ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΕΙΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑ

ΜΙΑΝ μόνην ἔσχεν ἡ περιοδία ἡμῶν αὕτη, καὶ δὴ ἡ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου διαμονή, στιγμὴν σκιεράν, τὴν κατὰ τὴν χθὲς ἀσθένειαν τοῦ Π. προηγουμένου *Χατζῆ*-Παρθενίου ἐκ τῶν κόπων τῆς ἑπταώρου καὶ ἐκτάκτως ἐσπευσμένης πορείας τῆς προχθὲς καὶ ἐκ ψύξεως ἴσως. Τοῦτο ἀνησύχησε καὶ ἐλύπησεν ἡμᾶς σφόδρα. Ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι ἰατροί, τρεῖς ἤδη ὄντες ἐκεῖ, παρέσχον φάρμακα, ὁδηγίας καὶ συμβουλὰς πρὸς διαίτησιν, καὶ οὕτως εὐτυχῶς τὸ κακὸν ἀπεσοβήθη. Ὅτε κατήλθομεν πάλιν εἰς τὴν Μονὴν ἐκ τοῦ ὄρους Πυργί, ἐρωτήσας ἔμαθον ὅτι ὁ πολύτιμος φίλος ὑγιαίνει, ἀναλαβὼν πληρέστατα πρὸς μεγίστην χαρὰν πάντων. Ἤδη μετὰ μίαν ὥραν ἐσμὲν πάντες ἕτοιμοι καὶ ἐπὶ ποδός. Πρὶν ἢ ὅμως καταλίπωμεν τὴν ἱστορικὴν καὶ ὡραίαν Μονὴν ταύτην, εἰσερχόμεθα εἰς τὸν Ναόν, ἵνα προσκυνήσωμεν. Ἅμα τῇ εἰσόδῳ ἡμῶν, εἴδομεν συνακολουθοῦντας τὴν Α. Π. τὸν ἡγούμενον καὶ Ἔξαρχον καὶ πάντας τοὺς Πατέρας καὶ τοὺς παρεπιδημοῦντας· ἄρχεται δὲ τότε ἀναπεμπομένη πρὸς τὸν Ὕψιστον παράκλησις καὶ εὐχὴ ὑπὲρ ἡμῶν ἐπί τε τῇ αὐτόθι ἀφίξει καὶ τῇ περαιτέρᾳ πορείᾳ. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὴν καταλαβοῦσαν πάντας συγκίνησιν καὶ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν ἡμῖν συμπάθειαν, θὰ ἐνθυμῶμαι δ' ἐσαεί, ὡς ἱερά, δύο καταρρεύσαντα δάκρυα! Μετὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ Ναοῦ κρούονται οἱ κώδωνες χαρμοσύνως, ἐν ᾧ ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν ἀνδήρων πυροβολισμοὶ τιμῆς ἐξεγείρουσι τὴν Ἠχὼ τῶν πέριξ κλιτύων καὶ χαραδρῶν. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης κ. Γρηγόριος προσφωνεῖ ἡμῖν στωμύλως καὶ ἐν συγκινήσει τὸ

«κατευόδιον», εὐχαριστοῦμεν δ' ἡμεῖς θερμῶς ἐπὶ πᾶσιν. Ἰδίᾳ εὐχαριστοῦμεν ἀπὸ καρδίας τὸν Προηγούμενον Σουμελᾶς *Χατζῆ*-Παρθένιον διὰ τὴν μέχρις Ἁγίου Γεωργίου πολύτιμον συνοδείαν αὐτοῦ, θλίβομεν δὲ τὰς χεῖρας τῶν Πατέρων τῆς Μονῆς πρὸ τῆς κατωτάτης βαθμίδος τῆς ἔξω κλίμακος καὶ ἀπερχόμεθα τῇ 10 π. μ. ὑπὸ καιρὸν θαυμασίως ὡραῖον, διατηρηθέντα ἀμετάβλητον μέχρις ἑσπέρας.

Βοήλατοι ἅμαξαι ἐν σταθμῷ

Ἀμέσως ἄρχεται ἡ κατάβασις δι' ὁδοῦ «ὡδοποιημένης» ὑπὸ τῆς Μονῆς, κατασκίου ὑπὸ δένδρων ὀξύης περικαλλεστάτων καὶ ὑψίστων. Βαίνομεν ἐπὶ πολὺ παροχθίως τοῦ ποταμοῦ τῆς Γαλιαίνης, ὃν συνηντήσαμεν ἀμέσως ὑπὸ τὴν Μονήν. Μετὰ πορείαν τριῶν καὶ ἡμισείας ὡρῶν φθάνομεν εἰς θέσιν «Διπόταμον», ὅπου ὁ συνοδίτης ἡμῶν ποταμὸς συναντᾷ τὸν Πυξίτην. Ἐκεῖ εὑρίσκομεν τὸ μέγα πανδοχεῖον *(Χάνι)* τῆς Ὄλασσας, ὅπου καὶ σταθμεύομεν ἐπὶ μικρόν. Ἐνταῦθα εἴδομεν ἑκατοντάδας φορτηγῶν ζῴων μετὰ τῶν συνήθων πραγματειῶν,

ἃς μεταφέρουσιν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγον, εἰς Ἐρζεροὺμ καὶ περαιτέρω. Ἐντεῦθεν ὅμως πορεύονται οὐχὶ διὰ τῆς γνωστῆς ἡμῖν ὁδοῦ, τῆς ἁμαξιτοῦ ἐκείνης, ἀλλὰ δι' ἄλλης, θερινῆς καὶ συντομωτέρας. Μετὰ μικρὸν ὁ καλὸς συνοδοιπόρος ἡμῶν ἐπὶ τετραήμερον Σαμπρῆ-Ἐφέντης ἑτοιμάζεται ν' ἀποχωρισθῇ ἡμῶν, ἐπιστρέφων εἰς τὴν ἕδραν τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ***Τσεβισλούκ***. Καταβὰς τοῦ ἵππου ἐλαφρῶς, ἀποχαιρετίζει

Κάμηλοι καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Ἐρζεροὺμ

ἡμᾶς διὰ θερμῆς χειραψίας καὶ θερμοτάτων λόγων ἄκρας εἰλικρινείας, οὓς μεταφράζουσιν οἱ κ. κ. Μεταξᾶς καὶ Παπαδόπουλος. Ἡ τετραήμερος συνοδεία καὶ συντροφία συνέδεσεν ἡμᾶς λεληθότως πρὸς τὸν ἀξιάγαστον ***Μουλιαζίμην*** διὰ ζωηρᾶς συμπαθείας. Ἐδέχθην λίαν εὐχαρίστως τὴν διαβεβαίωσιν αὐτοῦ, ὅτι πάντοτε θὰ μ' ἐνθυμῆται, καὶ ἐδήλωσα αὐτῷ ὅτι ἐξ Ἀθηνῶν θὰ λάβῃ ἐπιστολήν μου. Ἐπὶ ταύτης δ' ἔχω ἤδη καὶ ἀπάντησιν αὐτοῦ νῦν, ὅτε γράφω. Ἀπεχωρίσθημεν.

Μετὰ τριττὴν διάβασιν τοῦ Πυξίτου, ἕνεκα τῆς ἐν στενῇ κοιλάδι

ἑλικώδους πορείας αὐτοῦ, βρεχομένων τῶν ἵππων μέχρι τῆς κοιλίας, εἰσήλθομεν εἰς τὴν ἁμαξιτὸν ὁδόν. Ἐκεῖ συναντῶμεν τὸ δεύτερον εἶδος τῶν μεταγωγικῶν μέσων τοῦ ἐμπορίου τῆς Τραπεζοῦντος πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας: πολλὰς δεκάδας πρωτογενῶν ἁμαξῶν, ὧν οἱ τροχοὶ ἀποτελοῦνται οὐχὶ ἐξ ἀκτίνων, ἀλλ' ἐκ πλήρους ξυλίνου δίσκου ἐκ δρυὸς διὰ κοσμημάτων τινῶν ἐστιγμένου. Εἰσὶν ἐνίοτε κεκαλυμμέναι δι' ἡμικυλινδρικῆς ἐξ ἀδιαβρόχου ὑφάσματος στέγης, ἅπασαι βοήλατοι, συρόμεναι ἐν ἀπελπιστικῇ βραδύτητι. Οὕτως αἱ ἅμαξαι αὗται θὰ κυλίωνται ἐπὶ ἑβδομάδας ὅλας, μέχρις οὗ φθάσωσιν εἰς τὸν πρῶτον ἐμπορικὸν σταθμὸν τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ τρίτον μεταγωγικὸν μέσον δὲν συνέπεσε νὰ εὕρωμεν καθ' ὁδόν, ἐμέλλομεν δὲ νὰ ἴδωμεν αὐτὸ κατὰ τὰ πρόθυρα τῆς πόλεως. Ἦσαν αἱ κάμηλοι, αὗται αἱ δικαίως ἐπονομασθεῖσαι ἐν Ἀφρικῇ «πλοῖα τῆς ἐρήμου», φέρουσαι φορτίον 200 ἢ 300 ὀκάδων ἑκάστη, ἕτοιμαι πρὸς *ἀπόπλουν*, κατὰ πολλὰς ἑκατοντάδας συγχρόνως. Αὗται ἀντιπροσωπεύουσι τὴν ταχύτητα καὶ τὴν πραγματικὴν εὐκολίαν τοῦ ἐμπορίου. Πλὴν τῆς περιέργου εἰς τὸ ἄηθες ὄμμα ἡμῶν θέας τοῦ μικροκεφάλου καὶ μακροτραχήλου καὶ ὑβώδους φορτηγοῦ ζῴου τούτου, προστίθησι ξενίζουσαν ἐντύπωσιν καὶ ὁ ἰδιόρρυθμος κωδωνισμὸς τῶν πολλῶν κωδώνων, οὓς πᾶσαι σχεδὸν φέρουσιν ἀνηρτημένους ἀπὸ τοῦ τραχήλου τὸν μὲν ἔνδον τοῦ δὲ καὶ οἵτινες παράγουσι, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἕκαστος διάφορον ἦχον, ἐν συνόλῳ δὲ παράξενόν τι ἄκουσμα. Μετ' ὀλίγον σταθμεύομεν, ἵνα προγευθῶμεν ἐν ὑπαίθρῳ πρὸ μικροῦ πανδοχείου. Εἶτα πορευόμεθα ταχέως, ζωηρῶς πτερνίζοντες τοὺς ἵππους, ἐπὶ τῆς ὁμαλῆς ἁμαξιτοῦ ὁδοῦ. Τὴν τρίωρον πορείαν ἡμῶν διακόπτει ἢ ἀναστέλλει ἐπὶ μικρὸν κατὰ διαλείμματα ἡ δυσκολία τῆς διασχίσεως πυκνῶν ἀγελῶν προβάτων, ἀγομένων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἰδίᾳ ἐκ τῶν πεδιάδων τῆς Ἐρζερούμης, διὰ πολυημέρου πορείας εἰς Τραπεζοῦντα πρὸς ἐξαγωγήν. Εἰσὶ δὲ ταῦτα τὰ πλατύουρα ἐκεῖνα πρόβατα τῆς Καραμανίας, τὰ γνωστὰ καὶ εἰς ἡμᾶς ἐν Ἑλλάδι. Τὸ βάρος τῆς λιπώδους οὐρᾶς ἑκάστου τούτων ἀνέρχεται συνήθως εἰς ὀκάδας 6 μέχρις 8. Ὅταν δὲ τὸ βάρος ὑπερβῇ τὸν βαθμὸν τοῦτον, τὸ δὲ ζῷον ἀδυνατῇ νὰ κινῆται, κατασκευάζουσι πρόχειρόν τι δίτροχον ἁμάξιον, ἐφ' οὗ τοποθετεῖται ἡ οὐρά, τὸ δὲ ζῷον καθίσταται οὕτως ὑποζύγιον ἑαυτοῦ.

Προχωροῦντες ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, βλέπομεν τὴν πρὸς ΒΑ καὶ ἐπὶ τῆς

ἑτέρας ὄχθης τοῦ Πυξίτου κειμένην Γυναικείαν «Μονὴν τῆς Θεοτόκου» ἐπὶ ὡραίας κλιτύος βουνοῦ, παρὰ τὸ χωρίον Κοιλάδ, ὅπερ καλεῖται, ὡς φαίνεται, οὕτως, διότι ὄντως σχηματίζεται ἐκεῖ μικρὰ χαρίεσσα κοιλάς. Ἡ Μονὴ αὕτη πιθανώτατα εἶναι κτίσμα τινὸς τῶν ἐν Τραπεζοῦντι εὐσεβῶν βασιλισσῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν, ὡς εἰκάζω ἔκ τινος δεδομένου. Τὸ ὅλον τῆς Μονῆς ἀποτελεῖ εὐάρεστον θέαμα μακρόθεν. Καὶ ἐγγύθεν δ' ἐξεταζομένη, ἀποδεικνύεται περίεργον κατασκεύασμα· ἰδίᾳ δ' ὁ Ναὸς τῆς Παναγίας εἶναι προσφυῶς λελαξευμένος ἐν αὐτῷ τῷ βράχῳ. Εἰς τὰς πετρώδεις πλευρὰς τοῦ Προνάου εὗρε καὶ ἀντέγραψεν ὁ Texier περὶ τὸ 1836 ἢ 1837, παραθέτει δ' ἐν τῷ λαμπρῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ Βυζαντινῆς Ἀρχιτεκτονικῆς [1],

Εἰκόνες Αὐτοκρατόρων Ἀλεξίου, Θεοδώρας, Εἰρήνης

πλὴν τῶν εἰς θρησκευτικὰς ὑποθέσεις ἀναγομένων εἰκόνων, καὶ τρεῖς εἰκόνας βασιλικάς. Αἱ εἰκόνες εἰσὶ πολύχρωμοι καὶ λίαν ἐπιμελῶς γεγραμμέναι. Παριστῶσι δὲ ἡ μὲν τὸν Αὐτοκράτορα ΑΛΕΞΙΟΝ Γ', φέροντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τιάραν μεγαλοπρεπῆ καὶ κρατοῦντα ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ χειρὶ σκῆπτρον, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ σφαῖραν. Παρὰ τὴν εἰκόνα σῴζεται ἐπιγραφὴ μετὰ πλείστων ἀνορθογραφιῶν, ἕνεκα τῆς ἀπαιδευ-

---

1 Charles Texier «L' Architecture Byzantine, ou Receuil de monuments des premiers temps du Christianisme en Orient». Londres, 1864.—Ὅρα καὶ ἐν Ἡμερολογίῳ Κ. Φ. Σκόκου, τοῦ ἔτους 1903, σελ. 347, πραγματείαν μου περὶ τῶν εἰκόνων τούτων.

σίας τοῦ ἐκτελέσαντος αὐτήν. Εἶναι γεγραμμένη διὰ τοῦ Βυζαντινοῦ τύπου τῶν γραμμάτων· ἔχει δὲ ὧδε :

ΑΛΕΞΗΟΣ ΕΝ ΧΩ ΤΟ
ΘΟ ΠΙϚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ
ΚΕ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡΟΣ
ΠΑΣΙΣ ΑΝΑΤΩΛΗΣ
Ο ΜΕΓΑΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ

[ΑΛΕΞΙΟΣ *ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ, πιστὸς βασιλεὺς καὶ Αὐτοκράτωρ πάσης Ἀνατολῆς, Μέγας Κομνηνός*].

Ἡ ἑτέρα εἰκὼν παριστᾷ τὴν σύζυγον τοῦ Αὐτοκράτορος ΘΕΟΔΩΡΑΝ, ἐν πλουσιωτάτῃ περιβολῇ μετὰ μαργαριτῶν ἐν τῇ κόμῃ καὶ περὶ τὸν τράχηλον, φέρουσαν καὶ ταύτην διάδημα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ σκῆπτρον ἐν τῇ χειρί, δίσκον δ' ἐν τῇ ἑτέρᾳ. Παρὰ τὴν εἰκόνα ἀναγινώσκεται ἡ κατωτέρω ἐπιγραφή, ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους καὶ αὕτη, ὡς καὶ ἡ ἀνωτέρω, κεχαραγμένη :

ΘΕΟΔΩΡΑ ΧΟΥ
ΧΑΡΗΤΙ ΕΥ
ΣΕΒΕΣΤΑΤΗ
ΔΕΣΠΗΝΑ ΚΑΙ ΑΥ
ΤΟΚΡΑΤΟΡΙΣΑ ΠΑΣΙΣ
ΑΝΑΤΟΛΗΣ.

[ΘΕΟΔΩΡΑ *Χριστοῦ χάριτι, εὐσεβεστάτη Δέσποινα, Αὐτοκρατόρισσα πάσης Ἀνατολῆς*].

Ἡ τρίτη εἰκὼν παριστᾷ τὴν μητέρα τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου ΕΙΡΗΝΗΝ, ἐν περιβολῇ πολυτελεστέρᾳ ἢ ἡ τῆς Θεοδώρας, μετὰ πλειόνων μαργαριτῶν ἐν τῇ κόμῃ καὶ τῷ λαιμῷ καὶ μετὰ ὁμοίου διαδήματος. Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ κρατεῖ τὸ ὁμοίωμα σχεδιάσματος οἰκοδομῆς ἢ Ναοῦ. Καὶ παρ' αὐτὴν ἀναγινώσκεται ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή :

ΗΡΗΝΗ ΧΟΥΧ
ΜΗΤΗΡ ΑΕΤΟΥ
ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ
ΒΑΣΙΛΕΟΣ ΚΙ
ΡΟΥ ΑΛΕΞΙΟΥ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΚΟΜΝΗΝΟΥ.

[ΕΙΡΗΝΗ *Χριστοῦ χάριτι, μήτηρ τοῦ εὐσεβεστάτου Βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου, τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ*].

Τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ ΑΕΤΟΥ ἀποτελεῖ προφανῶς ὑπερβολὴν ἀβλεψίας καὶ ἀνορθογραφίας, τεθὲν ἀντὶ τοῦ ἄρθρου ΤΟΥ, διότι ἐξ ὅσων γνωρίζομεν οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀποδίδοται τοιοῦτος τίτλος, ὁ τοῦ *Ἀετοῦ*, εἰς τοὺς Κομνηνοὺς τῆς Τραπεζοῦντος. Ἕνεκα δὲ τοῦ ὁμοιώματος Ναοῦ, ὅπερ κρατεῖ ἐν ταῖς χερσὶν ἡ Εἰρήνη, εἰκάζω, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἱδρύτρια τῆς Μονῆς, ἢ ἡ ἀνακαινίσασα αὐτήν, προϋπάρχουσαν ἤδη ἁπλουστέραν ἢ πενιχροτέραν.

Τέλος κάμπτομεν ἀριστερᾷ τὸν τελευταῖον ἀγκῶνα τοῦ Πυξίτου καὶ ἀποχωριζόμεθα αὐτοῦ ἐκεῖ, ὅπου ὁ βράχος φέρει τὴν τολμηρὰν ἐκείνην διάτρησιν ἀρχαίου ὑδραυλικοῦ ἔργου, ἀναγομένου βεβαίως εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Τραπεζοῦντος. Στραφέντες δὲ πρὸς δυσμάς, φθάνομεν εἰς Τραπεζοῦντα περὶ ὥραν 5 μ. μ., πλήρεις χαρᾶς ἐφ' οἷς εἴδομεν καὶ ἐμάθομεν. Λουσθέντες δὲ καὶ εὐτρεπισθέντες, ἐπανευρίσκομεν ἐν τῷ ὑπὸ τὸ ξενοδοχεῖον εὐρυτάτῳ καφενείῳ τοῦ καλοῦ Τεβφὴκ-Ἐφέντη τὸν πολυμελῆ φιλικὸν κύκλον, ὅστις ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἐσχηματίσθη ἐνταῦθα εὐμενῶς περὶ ἡμᾶς, καὶ αὐτοδικαίως πως λαμβάνομεν τὸν λόγον, ἵνα μεταδώσωμεν τὰς ἐντυπώσεις ἡμῶν. Πρὸς τὴν ἑσπέραν δὲ δροσιζόμεθα ἐν τῷ χλοερῷ καὶ κατανθίστῳ δημαρχικῷ κήπῳ, ὅπου ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ τέρπει ἡμᾶς διὰ τῶν γνωστῶν περιπαθῶν ἀνατολικῶν μελῳδιῶν αὐτῆς, ἐπιστέφουσα λαμπρῶς τὸ ποικίλον καὶ εὐχάριστον κεφάλαιον τῶν ἡμετέρων ἐντυπώσεων. Δειπνοῦμεν παρὰ τῷ κ. Μεταξᾷ καὶ παραδιδόμεθα εἰς ὕπνον νήδυμον καὶ εὐφρόσυνον.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΙΓ'

Η ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΒΑΖΕΛΩΝΟΣ

Ο ἀκολουθῶν τὴν ἀπὸ Τραπεζοῦντος εἰς Ἐρζεροὺμ καὶ Περσίαν ἄγουσαν ἁμαξιτὸν ὁδόν, ἣν ἤδη γινώσκομεν ἐκ τῆς πρὸς τὴν Μονὴν Σουμελᾶ πορείας ἡμῶν, θὰ φθάσῃ εἰς τὴν κώμην Καρυὰς *(Τσεβισλούκ)*, τὸν γνωστὸν ἡμῖν σταθμόν. Ἐκεῖθεν, ἐὰν μὲν θέλῃ νὰ πορευθῇ πρὸς τὴν Μονὴν Σουμελᾶ, καταλείπει τὴν ἁμαξιτὸν καὶ λαμβάνει τὴν βατὴν ὁδόν, ἣν καὶ ἡμεῖς ἠκολουθήσαμεν τότε, μεταβαίνοντες εἰς αὐτήν. Ἐὰν ὅμως θελήσῃ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ***Βαζελῶνος***, ἀκολουθεῖ τὴν ἁμαξιτὸν καὶ περαιτέρω τῶν Καρυῶν· πρὶν δ' ἢ φθάσῃ εἰς τὸν δεύτερον μετ' αὐτὰς σταθμόν, ὃν ἀποτελεῖ τὸ χωρίον Χαμψίκιοϊ, ἐξέρχεται τῆς ὁδοῦ μετὰ πορείαν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει τὸ χωρίον Σαχνόη, καὶ στρέφεται πρὸς τὰ δεξιά· διὰ πορείας δὲ τριῶν ὡρῶν ἀπὸ τῆς ἁμαξιτοῦ φθάνει δι' ὁδοῦ βατῆς εἰς τὴν Ἱερὰν καὶ γερασμίαν καὶ ἀρχαιοτάτην ταύτην Μονήν.

Οἱ συνδυασμοὶ τοῦ παρ' ἡμῶν προσχεδιασθέντος καὶ τηρηθέντος δρομολογίου δὲν περιεῖχον καὶ τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ***Βαζελῶνος***· οὔτε δέ, ὅτ' ἐπανήλθομεν εἰς Τραπεζοῦντα, ἔσχομεν τὸν καιρὸν νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν ἐκδρομὴν ταύτην· δι' ὃ καὶ δὲν ἐπεσκέφθην, δυστυχῶς, αὐτήν. Ἐλπίζω ὅτι θὰ ἐπιτύχω τοῦτο κατ' ἄλλην τινὰ περιήγησίν μου ἀνὰ τὰ μέρη ταῦτα. Ἐν τούτοις θὰ περιέπιπτον εἰς παράλειψιν σπουδαίαν, ἐὰν μὴ ἀφιέρουν τὰς σελίδας τοῦ κεφαλαίου τούτου εἰς ὀφειλομένην καὶ προσήκουσαν μνείαν τῆς Μονῆς ταύ-

της, εἰς ἱστορικὴν περιγραφὴν καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν σκιαγράφησιν αὐτῆς, ἔστω καὶ κατὰ τὰς περιγραφὰς ἀξιοπίστων βιβλίων, ἢ κατὰ τὰς παρ' ἄλλων ἀντληθείσας εἰδήσεις.

Αἱ τρεῖς Μοναὶ τοῦ Πόντου ἔχουσι μὲν ἑκάστη ἰδίαν ἱστορίαν, ἴδιον παρελθόν, ἰδίας πολλάκις τύχας, ἄλλας ἑκάστη αὐτῶν ἑκάστοτε ἀτυχίας, ἢ εὐτυχεῖς ἡμέρας, ἄλλας δὲ προνομίας ἡ μὲν μετὰ τὴν δέ, ἢ ὑπὲρ τὰς ἑτέρας δύο, ἀλλ' ἐν τῷ καθόλου προορισμῷ αὐτῶν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ τὴν αὐτὴν ἐξήσκουν ἀποστολήν, τοὺς αὐτοὺς κατέβαλλον ἀγῶνας πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, τὴν αὐτὴν δὲ πολλάκις κοινῶς ὑπέστησαν τύχην. Αἱ τρεῖς αὗται Μοναί εἰσι *Σταυροπηγιακαὶ* καὶ *Πατριαρχικαί*, διότι δὲν ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ Μητροπολίτου τῆς τοπικῆς περιφερείας, ἐν ᾗ κεῖνται, ἀλλ' εἰσὶν αὐτοδιοίκητοι καὶ ἀνεξάρτητοι, ὑπαγόμεναι κατ' εὐθεῖαν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως. Λέγονται δὲ καὶ *Ἐξαρχικαί*, διότι ἔχουσιν ἑκάστη ἰδίαν περὶ ἑαυτὴν τοπικὴν περιφέρειαν, ἤτοι *Ἐξαρχίαν*, μετὰ κωμῶν καὶ χωρίων ὑπαγομένων («προσηλωμένων») αὐταῖς καὶ διοικουμένων παρ' αὐτῶν, ὡς διοικοῦσιν οἱ Μητροπολῖται τὰς ἑαυτῶν Μητροπόλεις. Καλοῦνται κοσμητικῶς καὶ *Βασιλικαί*, διότι πολλῶν ἠξιώθησαν παρὰ Βασιλέων τιμῶν καὶ διακρίσεων.

Εἶπον ἤδη γράφων περὶ τῶν ἄλλων Μονῶν, τῆς Σουμελᾶς καὶ τοῦ Περιστερεώτα, ὅτι κατέστησαν πολλοῦ λόγου ἄξιαι ἕνεκα τῶν πολλῶν ἀγαθῶν ὧν ἐγένοντο αἴτιαι τοῖς περιοίκοις. Ἀλλὰ καὶ πάλιν πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, προκειμένου λόγου συλλήβδην περὶ τῶν τριῶν, ὅτι δικαίως τοσοῦτος γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν, δικαίως δὲ τοσαύτης ἀπολαύουσι παρὰ τῷ Ὀρθοδόξῳ κόσμῳ φήμης, διότι μεγίστας ἐν χρόνοις προγενεστέροις προσήνεγκον ὑπηρεσίας. Οἱ περὶ αὐτοὺς Χριστιανοὶ εἰς αὐτὰς καὶ μόνας ὀφείλουσι τὸν ἐθνισμὸν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπὶ τὴν Χριστιανικὴν πίστιν ἐμμονήν. Ἐπὶ αἰῶνας ἀληθῶς αὗται ἐγένοντο λιμένες σωτήριοι, προσδεχόμεναι τοὺς εἰς αὐτὰς καταφεύγοντας, παρηγοροῦσαι ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ συγκρατοῦσαι ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν πίστει καὶ ἐλπίδι. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Χριστιανισμὸς διεσώθη καὶ διετηρήθη ἀλώβητος περὶ τὰς τρεῖς Μονὰς τοῦ Πόντου. Διὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνω νὰ ἐκδηλώσω καὶ αὖθις τὸν ἀνυπόκριτον σεβασμόν μου καὶ νὰ ὑποδείξω τὴν πρὸς τὸ ράσον τοῦ μοναχοῦ ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην τοῦ Γένους. Ἀλλ' αἱ τρεῖς αὗται Μοναὶ ἔχουσι καὶ ἴδιόν τι χαρακτηριστικὸν

ἑκάστη, κατὰ τὴν κοινὴν ἀντίληψιν ἐκεῖ· ὅτι αὕτη μέν, ἡ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τυγχάνει ἡ ἀρχαιοτέρα τῶν ἄλλων, ἡ τῆς Παναγίας ἡ πλουσιωτέρα, ἡ δὲ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἡ ὡραιοτέρα.

Καὶ νῦν ἐπισκοπήσωμεν διὰ βραχέων, κατὰ τὸ ἐπικρατῆσαν καὶ ἀνωτέρω μέτρον, τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς ταύτης. Ὑπάρχουσι δεδομένα, ἐξ ὧν συνάγεται ὅτι ἡ Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ***Βαζελῶνος*** ἱδρύθη πρὸ τοῦ 386 μ. Χριστόν, ἤτοι πρὸ τῆς συστάσεως τῆς Μονῆς Σουμελᾶ. Ὁ λόγιος Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης, ὁ ἐκ γονέων Ἑβραίων ἐκχριστιανισθέντων γεννηθεὶς ἐν Πάτραις, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος, ὁ συντάξας τὸ *Κτιτορικὸν* τῆς Μονῆς Σουμελᾶ (ἐκδοθὲν ἐν Λειψίᾳ τῷ 1775), ἀναφέρει ἐν αὐτῷ καὶ ταύτην τὴν εἴδησιν, ὅτι μικρὸν μετὰ τὴν εἰς Σουμελᾶ ἄφιξιν τῶν κομισάντων ἐκεῖσε τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ἐξ Ἀθηνῶν Βαρνάβα καὶ Σωφρονίου, «ὁ ἡγού»μενος τῆς πρὸς δυσμὰς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς ἐν τῷ Ζα»βουλών, εἴτ' οὖν Βαζελών, ἐνσκήψαντός οἱ καθ' ὕπνους τοῦ Βαπτι»στοῦ Ἰωάννου, διέπεμψεν αὐτοῖς τρεῖς τινας τῶν ὑπ' αὐτόν, ἐπικομί»ζοντας σφίσιν ἐφ' ἡμιόνου τὰ τῆς αὐταρκείας καὶ ἀγγέλλοντας ὡς »κατὰ χρηματισμὸν ἥκοιεν». Γινώσκοντες δὲ ὅτι ἡ Μονὴ Σουμελᾶ ἱδρύθη τῷ 386, δέον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἦν ἀρχαιοτέρα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔτι γινώσκομεν, ὅτι ἡ Σουμελᾶ ἐτέλει τῇ Μονῇ τοῦ Βαζελῶνος μέχρις ἐσχάτων φόρον κηρίου εἰς ἔνδειξιν ὑποταγῆς. Ἡ τοιαύτη βαθεῖα ἀρχαιότης τῶν κατὰ τὰ μέρη ταῦτα Μονῶν οὐδένα πρέπει νὰ ἐκπλήττῃ, ἀφοῦ ἐν ταῖς χώραις ταύταις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ μάλιστα ἐν αὐτῷ τῷ ἰδίᾳ καλουμένῳ Πόντῳ, ἠσκήτευσαν καὶ ἐμόνασαν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους καὶ πρότερον ἔτι οἱ μέγιστοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Βασίλειος ὁ Μέγας, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, μικρὸν δέ τι περαιτέρω Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ τόσοι ἄλλοι. Οὗτοι διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος ἡγίασαν τὸν μοναχικὸν βίον, εὑρίσκοντα ἐν τῷ περιλάμπρῳ ἐκείνῳ αἰῶνι τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ χιλιάδας καὶ μυριάδας τοὺς μιμητάς, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἶπον.

Τὸ ὄρος, ἐφ' οὗ ἐκτίσθη τὸ πρῶτον ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐκαλεῖτο, φαίνεται, τίς οἶδεν ἐκ τίνος ἀφορμῆς *Ζαβουλών*, κατὰ τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν υἱῶν τοῦ Πατριάρχου τῶν Ἑβραίων Ἰακώβ, ὅπερ ὕστερον μετετράπη ἢ παρεφθάρη εἰς Βαζοβελὼν καὶ τέλος εἰς *Βαζε-*

λών[1]. Ὑπὸ τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα εἶναι κοινῶς γνωστή, ὡς αἱ ἄλλαι ὑπὸ τὰ ὀνόματα *Σουμελᾶ* καὶ *Περιστερεῶτα*. Ἡ πρώτη θέσις τῆς Μονῆς ταύτης ἀρχῆθεν ὑπῆρξεν ἄλλη, ἢ ἐκείνη, ἐφ' ἧς ἐγείρεται σήμερον. Τότ' ἔκειτο πολὺ κατωτέρω, παρὰ τὴν ὄχθην ῥύακος, κοινῶς καλουμένου «*τοῦ Χαμουρῆ τὸ ποτάμι*», ὅπου νῦν σώζονται ἐρείπια αὐτῆς, ἵδρυται δὲ καὶ τὸ ναΐδριον τοῦ *Προδρόμου* ἐν τῷ χωρίῳ Σαχνόη. Ἀλλὰ κατασκαφέντος καὶ ἐρειπωθέντος τοῦ ἀρχαίου ἱδρύματος τῆς Μονῆς ὑπὸ τῶν Περσῶν, κατὰ τοὺς πρὸς τὸν Ἰουστιανὸν (527-565) πολέμους αὐτῶν, καὶ τῶν πλείστων πατέρων θανατωθέντων, οἱ διασωθέντες κατέφυγον εἰς πυκνὸν καὶ σχεδὸν ἀπρόσιτον δάσος τοῦ ὄρους Βαζελῶνος. Ἐκεῖ ἔκτισαν τὴν Μονὴν αὐτῶν ἐκ νέου, πρῶτον μὲν μικρὰν καὶ πρόχειρον κατὰ τὴν σπουδὴν καὶ τὴν ἀνάγκην, εἶτα δὲ μείζονα διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ περιωνύμου στρατηγοῦ Βελισσαρίου. Τοῦτο μανθάνομεν ἐκ τῆς περὶ τούτου μνείας ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς Μονῆς ἐκδοθέντι Χρυσοβούλλῳ τοῦ Αὐτοκράτορος Μανουὴλ Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ (1241-1263). Οὗτος δὲ πάλιν ὁ Αὐτοκράτωρ, εὑρὼν τὴν Μονὴν ἐν δυσαρέστῳ καταστάσει, μετετόπισεν εἰς ἣν θέσιν εὑρίσκεται σήμερον καὶ πολὺ ἐβοήθησεν, ὡς δηλοῖ τὸ αὐτὸ Χρυσόβουλλον. Γενικῶς δ' οἱ Κομνηνοὶ Αὐτοκράτορες τῆς Τραπεζοῦντος πᾶσαν παρεῖχον τῇ Μονῇ δυνατὴν συνδρομήν, κατὰ τὴν μεγάλην ἐκδήλωσιν τοῦ πρὸς αὐτὴν σεβασμοῦ τῶν περιοίκων, οὓς καὶ «προσήλωσαν» τῇ Μονῇ διὰ Χρυσοβούλλων. Ἰδίᾳ δ' ὁ Ἀλέξιος Γ΄ καὶ ὁ Μανουὴλ Γ΄ (1349-1417) ἐδείχθησαν αὐτῇ εὐεργετικώτατοι, τιμάς, δωρεὰς καὶ προνόμια αὐτῇ πολλὰ προσαπονείμαντες. Καὶ τὸ μὲν Χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου Γ΄, οὗ ἀντίγραφον ἐσώθη ἔν τινι κώδικι τῆς ἐκεῖθεν τῆς Τραπεζοῦντος Μητροπόλεως Χαλδίας, παρέχει τῇ Μονῇ Βαζελῶνος «γῆν ὕπεργον καὶ χώρας, ἐπιτελεῖν κατ' »ἔτος τὰ δημόσια καὶ τὰς ἐπικαρπίας, τὰ χωρία τάδε καὶ τάδε...», ἅτινα καὶ ἀριθμοῦνται ἐν αὐτῷ, ἀποτελοῦντα καὶ σήμερον ἔτι τὴν ***Ἐξαρχίαν*** τῆς Μονῆς. Τὸ δὲ Χρυσόβουλλον τοῦ Μανουὴλ Γ΄, σῳζόμενον ἐν ἀντιγράφῳ ἔν τινι τῶν κωδίκων τῆς Μονῆς, ἐπιβραβεύει αὐτῇ τὰ ὑπὸ τῶν προγενεστέρων Αὐτοκρατόρων παραχωρηθέντα προνόμια

---

[1] Πρὸς τὸ ὄνομα τῆς παρὰ τὴν Ἀμάσειαν πόλεως Γαζελῶνος, ἣν ἀναφέρει ὁ Στράβων (ΙΒ΄, 546, 13, 14), οὐδὲν μοὶ φαίνεται ἔχουσα κοινὸν ἡ ὀνομασία τοῦ Βαζελῶνος, παρὰ τὸ ὁμόηχον τοῦ φθόγγου, διότι ἡ ἀπόστασις τούτου ἀπ' ἐκείνης εἶναι πολὺ μεγάλη.

καὶ δικαιώματα, διατηρούμενα ἔκτοτε μέχρι σήμερον [1]. Εἶναι περίεργον ὅτι ὑπὲρ τῆς Μονῆς ταύτης ὑπάρχουσιν ἐκδεδομένα καὶ δύο Ρωσσικὰ Χρυσόβουλλα, τὸ μὲν περὶ τὸ 1700 ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Πέτρου, ἀπονείμαντος ἐτησίαν εἰσφορὰν 50 ρουβλίων, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Α΄, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, σῳζόμενον ἔτι πρωτοτύπως ἐν τῇ Μονῇ, χορηγοῦν δὲ αὐτῇ ἐτησίαν συνδρομὴν 65 ρουβλίων, παρεχομένων τακτικῶς ὑπὸ τῆς Ρωσσικῆς Κυβερνήσεως μέχρι καὶ σήμερον.

Κατὰ τἆλλα τὸ κειμηλιοφυλακεῖον τῆς Μονῆς ταύτης εἶναι πενιχρόν, τὸ μὲν διότι καὶ ἀρχῆθεν οὐδέποτε ὑπῆρξε πλούσιον, τὸ δὲ διότι καὶ δῃώσεις καὶ καταστροφὰς καὶ διαρπαγὰς πολλὰς ὑπέστη, καθ' ἃς τὰ πάντα ἠφανίσθησαν. Εἶχεν ἀναστηλώσει δ' αὐτὴν ὁπωσδήποτε ὁ ἡγούμενος Λαυρέντιος τῷ 1719 καὶ κτίριον νέον συνετέλεσε καὶ ἀρχεῖον δὲ καὶ κειμήλια νέα ἀπεταμίευεν, ὅτε νέα πάλιν ἐπίθεσις 28 λῃστῶν ἀπεγύμνωσεν αὐτὴν πάντων τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν, τῶν σῳζομένων *Σιγγιλίων*, τῶν Χρυσοβούλλων, τῶν βιβλίων, τῶν πατερικῶν, καὶ παντὸς πολυτίμου, ὃ κατεῖχεν. Καὶ ἐτιμωρήθησαν μὲν αὐστηρῶς ὑπὸ τῆς θείας δίκης καὶ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως οἱ λῃσταί, ἀλλ' ἡ γενομένη καταστροφὴ δὲν ἐπηνωρθοῦτο πλέον.

Σῴζονται ὅμως εὐτυχῶς ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ δύο Κώδικες, περιλαμβάνοντες πολλὰ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων σπουδαίων διὰ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς ἐγγράφων καὶ πλείστας ἄλλας εἰδήσεις, εἴτε εἰς αὐτὴν καὶ ταύτας ἀναφερομένας, εἴτε καὶ γενικωτέραν ἐχούσας σημασίαν. Ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν Κωδίκων τούτων, λόγου χάριν, τῷ καὶ ἀρχαιοτέρῳ, περιεσώθησαν, ἀντιγραφέντα, διάφορα ἔγγραφα, ἀναγόμενα εἰς τὴν περίοδον τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 1256 μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Τραπεζοῦντος, 1462, καὶ ἔτι περαιτέρω. Ἐν αὐτῷ εὑρίσκει τις ἀντίγραφα πωλητηρίων καὶ ἀφιερωτικῶν ἐγγράφων, πολλοῦ λόγου ἀξίων· ἐπίσης ἀπειράριθμα ὀνόματα ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, καταλόγους προσώπων, διατελούντων ἐν ἀξιώμασιν ἐν τῇ αὐλῇ τῶν

---

1 Ὁ κ. Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐν πραγματείᾳ αὐτοῦ «Ueber ein Chrysobull von Trapezunt», δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ Monatsbericht der bayerischen Akademie (1886, σελ. 299-302), θεωρεῖ ὑποβολιμαῖον τὸν Χρυσόβουλλον τοῦτον Λόγον τοῦ Αὐτοκράτορος Μανουὴλ Γ΄, διότι ἐν αὐτῷ, λέγει, ἀναγράφονται καὶ τίτλοι, οὓς ὁ Αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος δὲν ἔφερεν.

Κομνηνῶν, ὀνόματα τόπων καὶ χωρίων καὶ ἄλλας σπουδαιοτέρας εἰδήσεις, ἀναφερομένας εἰς τὸν οἰκογενειακὸν βίον τῶν κατοίκων, εἰς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα αὐτῶν, εἰς τὰ τοῦ μετρικοῦ συστήματος κλπ. Πλὴν δὲ τούτων σῴζονται ἐν τῷ Κώδικι τούτῳ περίφημοι δικαστικαὶ πράξεις τῶν χρόνων ἐκείνων, κρισιμόγραφα καὶ ἀποφάσεις, τέλος δὲ πολύτιμος γλωσσικὴ ὕλη. Ὁ Κῶδιξ οὗτος δικαίως θεωρεῖται ἀνεκτίμητος, διότι πάντα τὰ ἐν αὐτῷ ἀντιγεγραμμένα ἔγγραφα ἀπωλέσθησαν [1].

Ἡ νῦν Μονὴ Βαζελῶνος κεῖται ἐν μέσῳ βαθυσκίων δασῶν ἐπὶ κρημνώδους ἐπιφανείας, ἧς ἄκραι εἰσδύουσι πλεισταχοῦ ἐντὸς αὐτῶν τῶν κελλίων. Ἡ θέα ἀπὸ τῶν παραθύρων καὶ ἀνδήρων τῆς προσόψεως τῆς Μονῆς εἶναι, κατὰ τὸν κ. Ἐπ. Θ. Κυριακίδην, ἄποπτος καὶ μαγευτικωτάτη, καθόσον βλέπει τις ἐντεῦθεν τὰ ἀντικρὺ ὑπὲρ τὸ Χορτοκόπιον βουνά, χλοώδη καὶ καταπράσινα, κλίνοντα τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ, ἐν ἀδιακόπῳ σειρᾷ ἐναλλασσομένων κορυφογραμμῶν. Ἀλλ' ὁ ὁρίζων εἶναι τόσον σπανίως καθαρός, τοσοῦτον δ' ἡ ὁμίχλη ἐνδημική, ὥστε ἡ ἀπόλαυσις τοῦ ὡραίου τούτου θεάματος ἐπ' ἐλάχιστον χρόνον καθίσταται ἐφικτή.

Περὶ τῆς φυσικῆς καλλονῆς τοῦ μέρους τούτου προσφεύγω εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ ἄλλου καλάμου, ἐξόχου ἐπιστήμονος, εἰδικοῦ δ' ἐπὶ τοῦ θέματος ὑπὸ μίαν ἔποψιν, τοῦ Τουρνεφόρ. Ὁ πολὺς ἐκεῖνος ἀκαδημαϊκός, βοτανικός, θεολόγος καὶ ἰατρός, περιοδεύσας τὰ μέρη ταῦτα κατ' ἐντολὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', τῷ 1699 1701, ἔγραψεν ἀξιολογώτατον τρίτομον σύγγραμμα ὑπὸ τύπον ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Βασιλέα [2]. Ἐξ αὐτοῦ δέ, κυρίως ἀφορῶντος εἰς τὸ βοτανικὸν μέρος τῆς χώρας τοῦ Πόντου, μεταφράζω ἐνταῦθα περικοπάς τινας, ἀναγομένας εἰς τὴν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ εἰς τὴν Μονήν, εἰς ἣν μετέβη ἐκ Τραπεζοῦντος. Καὶ εἶναι περίεργον ὅτι ἐπεσκέφθη ταύτην μόνην τὴν Μονήν, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς ἑτέρας δύο.

«Ἡ πεδιὰς τῆς Τραπεζοῦντος», λέγει ὁ Τουρνεφόρ, «καίπερ τυγχάνει γόνιμος ὡραίων φυτῶν, δὲν δύναται ὅμως νὰ παραβληθῇ ὑπὸ τὴν

---

1 Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, «Ἀνέκδοτα Ἑλληνικά», σελ. 77. — Ἐπ. Θ. Κυριακίδης, «Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος λογίων», σελ. 80.

2 Joseph P. de Tournefort, «Relation d'un Voyage du Levant», Paris, 1717 καὶ Amsterdam 1718.

βοτανικὴν ἔποψιν πρὸς τὰ ὡραῖα βουνά, ἐφ' ὧν ἐστιν ἐκτισμένη ἡ μεγάλη Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, κατὰ τὰ ΒΑ τῆς πόλεως, περὶ τὰ 25 μίλια μακρὰν αὐτῆς. Δὲν ὑπάρχουσιν ὡραιότερα τούτων δάση ἐν ταῖς Ἄλπεσιν. Τὰ περιβάλλοντα τὴν Μονὴν ὄρη τρέφουσι φηγούς, δρῦς, ὀξύας, ἱερόξυλον, μελίας καὶ ἐλάτας ἀξιοθαυμάστου ὕψους[1]. Τὸ οἴκημα τῶν μοναχῶν εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ ξυλείας, ἐρειδόμενον ὁλοσχερῶς ἐπὶ λίαν ἀποτόμου κρημνοῦ, εἰς τὸ βάθος τῆς θαυμασιωτάτης ἐρημίας τοῦ κόσμου. Ἡ ἀπὸ τῆς Μονῆς ταύτης θέα περιορίζεται μόνον ὑπὸ θαυμασιωτάτων τοπίων. Θὰ ηὐχόμην νὰ ἠδυνάμην νὰ διέλθω ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου μου. Συναντᾷ τις ἐνταῦθα μόνον ἀναχωρητάς, ἀσχολουμένους εἰς τὰ κοσμικὰ καὶ ψυχικὰ ἔργα αὐτῶν, μὴ ἔχοντας οὔτε μαγειρικήν, οὔτε ἐπιστήμην, οὔτε μόρφωσιν, οὔτε βιβλία. Ἀλλὰ πῶς νὰ ζήσῃ τις ἄνευ τούτων! Ἡ ἄνοδος πρὸς τὸ οἴκημα γίνεται διὰ κλίμακος λίαν παραδόξου κατασκευῆς, ἀκατεργάστου καὶ ἐπιπόνου κατὰ τὴν ἀνάβασιν. Ἀποτελοῦσιν αὐτὴν δύο κορμοὶ ἐλάτης, παχεῖς ὡς ἱστοὶ πλοίου, στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ τοίχου καὶ διατεθειμένοι ὡς τὰ δύο ὄρθια ξύλα κινητῆς κλίμακος· ἀλλ' ἀντὶ τῶν ἐγκαρσίων σανίδων, οἵας φέρουσι συνήθως αὗται, ὑπάρχουσιν ἐπὶ τῶν κορμῶν ἐκείνων κατὰ διαστήματα λαξεύσεις διὰ πελέκεως, ἀποτελοῦσαι τὰς βαθμίδας. Ἐπὶ τῶν πλευρῶν εἰσι τεθειμέναι καταλλήλως δοκίδες, χρησιμεύουσαι ὡς προφυλακτικὰ δρύφακτα· ἄνευ δὲ τούτων, οὐδ' ὁ δεξιώτατος τῶν ἀκροβατῶν θὰ ἠδύνατο ν' ἀνέλθῃ. Καταλαμβανόμεθα ἐνίοτε ὑπὸ ἰλίγγου καταβαίνοντες, θὰ κατεκρημνιζόμεθα δὲ ἄνευ τῶν στηριγμάτων ἐκείνων. Ἀδύνατον νὰ κατεσκεύασαν οἱ πρῶτοι ἐπὶ τῆς γῆς ἄνθρωποι κλίμακα ἁπλουστέραν· μόνον δ' ὁ ἰδὼν αὐτὴν δύναται νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου.

Ἅπαντα τὰ περὶ τὴν Μονὴν ταύτην εἰσὶν ἁγνὴ εἰκὼν τῆς φύσεως. Ἄπειροι πηγαὶ σχηματίζουσι θελκτικὸν ρύακα, πλήρη ἐξαιρέτων ἀττακέων. Ὁ ρύαξ οὗτος ρέει διὰ πρασίνων ταπήτων καὶ δασῶν, καταλλήλων νὰ ἐμπνεύσωσιν ὑψηλὰ αἰσθήματα. Οὐδεὶς ὅμως τῶν Μοναχῶν συγκινεῖται ἐκ τῆς θέας τούτων, εἰ καὶ ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς πέριξ περὶ τοὺς τεσσαράκοντα. Ἐβλέπομεν τὰς οἰκίας αὐτῶν ὡς φωλεάς, εἰς ἃς οἱ ἀγαθοὶ ἐκεῖνοι ἀναχωρηταὶ προσέφυγον, ἵνα ἱκετεύσωσι τὸν Θεὸν

---

1 Hêtres, chênes, charmes, guajacs, frênes, sapins.

ἐν ἀνέσει. Ἐν τούτοις εἰσὶ κύριοι τῆς περὶ αὐτοὺς χώρας ἐν περιφερείᾳ ἓξ μιλίων. Ἔχουσι δὲ καὶ ἐπαύλεις πολλὰς ἐπὶ τῶν πέριξ ὀρέων καὶ πλείστας οἰκίας ἐν Τραπεζοῦντι...

«Ἀφ' οὗ ἐπεσκέφθημεν τὰ περίχωρα τῆς Μονῆς, ἐν οἷς ὑπάρχουσι φυτὰ προσπίπτοντα ὡς οἷόν τε εὐαρέστως εἰς τὴν θέαν, ἀνήλθομεν μέχρι τῶν ὑψηλοτάτων μερῶν, ἅτινα, μόλις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν κατέλιπεν ἡ χιὼν καὶ ἀφ' ὧν ἀνεκαλύπτομεν ἕτερα, ὄντα εἰσέτι κεκαλυμμένα. Οἱ ἐντόπιοι ἀποκαλοῦσι «πεύκας» τὰς συνήθεις ἐλάτας (;) οὐδόλως διαφερούσας τῶν ἐπὶ τῶν Ἄλπεων καὶ τῶν Πυρηναίων φυομένων, διατηροῦσι δὲ τὸ ὄνομα «ἐλάτη» δι' ἕτερον ὡραῖον εἶδος ἐλάτης, ὅπερ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ εἶδον τέως, ἢ ἐν τοῖς πέριξ τῆς Μονῆς ταύτης...»[1]

Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει εὗρε τὴν Μονὴν Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ***Βαζελῶνος***, ὁ ξένος ἐκεῖνος, ὁ ἀλλοεθνὴς καὶ ἀλλόδοξος, ἐπισκέπτης, πρὸ δύο καὶ ἐπέκεινα αἰώνων. Ἐν τούτοις ὑπῆρξεν ἐν ταῖς κρίσεσιν αὐτοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον δίκαιος, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ κρίνῃ ἀσφαλῶς καὶ δικαίως ξένος τὰ καθ' ἡμᾶς, ὡς μάλιστα εἶχον τότε τὰ πράγματα τοῦ Γένους. Ἀλλ' ἡ ἀντίληψις αὐτοῦ δὲν ὑπῆρξε βεβαίως πλήρης, εἴτε διότι κυριώτατα ἠσχολεῖτο εἰς τὰς βοτανικὰς μελέτας αὐτοῦ, εἴτε καὶ διότι οἱ Μοναχοί, ἀγνοοῦντες καὶ τὸν ἄνδρα καὶ τὰς προθέσεις, ὑφ' ὧν ἐνεφορεῖτο, ἀπέκρυπτον ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὰ βιβλία καὶ τὰ κειμήλια τῆς Μονῆς. Βέβαιον ὅμως ἐστὶν ἐξ ἑτέρου, ὅτι τότε ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου διήνυε μίαν τῶν ἀτυχῶν χρονικῶν περιόδων, αἵτινες ἀναποτρέπτως παρομαρτοῦσι παντὶ μακροβίῳ καὶ δὴ αἰωνοβίῳ, κατασκευάσματι καὶ ἱδρύματι. Ἀλλ' ἐὰν ἔβλεπε νῦν τὴν Μονὴν ὁ Τουρνεφόρ, δὲν θ' ἀνεγνώριζε πλέον αὐτήν, θὰ ὡμίλει δὲ καὶ περὶ τοῦ οἰκοδομήματος καὶ περὶ τῶν Πατέρων, μεθ' οἵας ἐμπνεύσεως ἔγραφε περὶ τῆς πέριξ φύσεως καὶ τῶν δασῶν καὶ τῶν ρυάκων καὶ τῶν καλλονῶν αὐτῶν. Ἐν τούτοις παραμένει ἄπορον, πῶς ἀπεφήνατο περὶ τῶν ἐν τῇ Μονῇ, ὡς στερουμένων καὶ μορφώσεως καὶ βιβλίων, ἐνῷ τότε ἔζων ἐν αὐτῇ ἄνδρες καὶ μεμορφωμένοι καὶ ἱκανοὶ καθ' ὅλα καὶ συγγραφεῖς ἔτι. Τότε ἤκμαζεν ἐκεῖ ὁ Ἰωάσαφ Βαζελιώτης, κάτοχος γραμμάτων, συντάξας καὶ μικρὸν Σχεδίασμα, περιλαμβάνον

---

[1] Αὐτ. Ἔκδοσις Amsterdam, τόμ. Β', σελ. 236-8. Τὰς λέξεις «πεύκη» καὶ «ἐλάτη» ἀναγράφει ὁ συγγραφεὺς ἑλληνιστί.

τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς ταύτης κατὰ τὰ ἔτη 1694-1719, φέρον δὲ τὴν μετριόφρονα ὑπογραφήν: *ὁ ταύτας σχεδιάσας εὐτελὴς καὶ ἀμαθὴς Ἰωάσαφ ἱερομόναχος*. Ἕτερος λόγιος ἀνὴρ ἔζη, συγχρόνως σχεδὸν τότε, ἐν τῇ Μονῇ, ὁ Γερβάσιος Βαζελιώτης, γενόμενος καὶ ἡγούμενος αὐτόθι κατὰ τὰ ἔτη 1710-1712. Περὶ τούτου γράφει ὁ Ἰωάσαφ ἐν τῷ προμνημονευθέντι Σχεδιάσματι, ὅτι ἦν «ἄνθρωπος καὶ αὐτὸς σπουδαῖος καὶ ἑλληνικῆς παιδείας ἔμπλεως, φοιτητὴς ὑπάρχων τοῦ σοφωτάτου καὶ ἀειμνήστου κυρίου κυροῦ Σεβαστοῦ [τοῦ Κυμινήτου]». Τρίτος, ἀξιώτατος τρόφιμος τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου ᾿ωάννου, ἦν τότε ὁ Λαυρέντιος Βαζελιώτης, ὅστις καὶ τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν διατήρησιν καὶ προαγωγὴν τῆς Μονῆς. Ὁ αὐτὸς Ἰωάσαφ ἀφηγεῖται ἱστορικόν τι, ἐν ᾧ ὁ Λαυρέντιος φαίνεται ἐναργέστατα ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς Μονῆς. Τῷ 1693, ἐπεβλήθη ὑπὸ τῆς ἐξουσίας τοῖς Μοναχοῖς φόρος βαρύς, ἀπειλῶν τὴν Μονὴν δι' ἐρημώσεως καὶ καταστροφῆς, ἕνεκα τῆς κρατούσης ἐν αὐτῇ πενίας. Ἀπορία κατέλαβε πάντας, «ἀπὸ τοῦ πρωτεύοντος τότε κυρίου Ζαχαρίου», γράφει ὁ Ἰωάσαφ, «μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν Μοναχῶν, ὅτε θεῖός τις ἔρως καὶ ἔνθεος ἠρέθισε τὸν τότε ἀρχιμανδρίτην ἐκ τῆς αὐτῆς Μονῆς κὺρ Λαυρέντιον, ὅστις εἰσπηδήσας ἐν μέσῳ ἡμῶν ὑπισχνεῖται πᾶσι τοῖς πατράσι τοῦ ἀπελθεῖν χάριν ἐλέους τε καὶ βοηθείας πρὸς τῆς Μοσχοβίας τὰ μέρη. Ἦν δὲ ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὅσον εἰς τὸν τύπον τοῦ σώματος, μακρύς, ἔχων τὸ γένειον ἀρκετόν, οὔτε πολὺ οὔτε ὀλίγον, πολιὸς τὴν τρίχα, θαρσαλέος τὸ φρόνημα, γράμμασι καὶ μουσικοῖς κεκοσμημένος». Ὄντως δ' ἀμέσως ἀνεχώρησε μετὰ τεσσάρων ἄλλων Μοναχῶν κατὰ ξηρὰν διὰ Περσίας εἰς Ρωσσίαν· μετ' ἀνεκδιηγήτους δὲ βασάνους καὶ ταλαιπωρίας, τῶν δύο μὲν ἄλλων ἐπαναστραφέντων εἰς τὴν Μονὴν ἐξ Ἀστραχάν, καὶ τοῦ τρίτου ἀποθανόντος ἐκεῖ, αὐτὸς κατώρθωσε νὰ φθάσῃ μετὰ τοῦ τετάρτου συνοδίτου εἰς Πετρούπολιν πρὸς Πέτρον τὸν Μέγαν. Τότε ἐξεδόθη τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω πουοὐκάζιον, δι' οὗ ἐχορηγήθη τῇ Μονῇ ἐσαεὶ εἰσφορὰ 50 ρουβλίων ἐτησίως. Τέλος ὁ Λαυρέντιος ἐπανῆλθε μετὰ πολλῶν χρημάτων· ἐγένετο ἡγούμενος δίς, τῷ 1706 καὶ πάλιν τῷ 1712· ἐπεχείρησε τὴν μεγέθυνσιν τῆς Μονῆς, ἀποπερατωθεῖσαν τῷ 1719, καὶ ἀπέθανεν, ἡγούμενος ὤν, τῷ 1723. Καὶ ἄλλους δὲ μετὰ ταῦτα ἀνέδειξεν ἡ Μονὴ αὕτη ἄνδρας λογίους καὶ ἱκανοὺς καὶ κοινωφελεῖς ἐν τῇ δράσει αὐτῶν

εἴτε ἐν ἀξιώμασι τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε καὶ ἐν τῇ διοικήσει τῶν τῆς Μονῆς καὶ τῆς Ἐξαρχίας, ἣν αὕτη ἀποτελεῖ.

Πρὸ τριακονταετίας συνέβη εἰς τὴν Ἱερὰν καὶ γερασμίαν ταύτην Μονὴν περιπέτειά τις, κοινὴ αὐτῇ τε καὶ ταῖς δυσὶν ἑτέραις Μοναῖς τοῦ Πόντου. Ἀνέκαθεν ὑπῆρξάν τινες, οὐχὶ ὅμως πολλοί, φρονοῦντες ὅτι θὰ ἦτο συμφορώτερον, ἐὰν αἱ Μοναὶ αὗται ἔπαυον ἀποτελοῦσαι ἰδίαν ἑκάστη Ἐξαρχίαν καὶ αὐτοδιοικούμεναι, ὑπήγοντο δὲ εἰς τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τῆς Μητροπόλεως. Καὶ ἡ γνώμη αὕτη κατίσχυσεν ἐπί τινα χρόνον τελέως· ἀλλ' ἐγέννησε διαταραχὰς καὶ διαμάχας καὶ σκάνδαλα, ἅτινα παρέσχον οὐκ ὀλίγα πράγματα τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1863, ὅτε ἐγένοντο οἱ «Ἐθνικοὶ Κανονισμοί», κατηργήθησαν πᾶσαι αἱ Ἐξαρχίαι τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου, σὺν ταῖς λοιπαῖς δὲ καὶ αἱ τῶν τριῶν τούτων Μονῶν τοῦ Πόντου· τὰ δὲ χωρία, τ' ἀποτελοῦντα ἑκάστην τῶν Ἐξαρχιῶν, συνενωθέντα, ἀπήρτισαν τὴν «Ἀρχιεπισκοπὴν Ροδοπόλεως». Τὴν μεταρρύθμισιν ὅμως ταύτην εἶδον λίαν δυσφόρως οἱ κάτοικοι τῶν τέως ἐξαρχικῶν χωρίων, ἠρνήθησαν δὲ ν' ἀναγνωρίσωσι τὸν ἀποσταλέντα Ἀρχιεπίσκοπον Γεννάδιον καὶ διεμαρτυρήθησαν ἐντόνως πρὸς τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν. Αἴτια δὲ τῆς ἀρνήσεως καὶ ἀντιστάσεως αὐτῶν ἦσαν τάδε: Τὰ χωρία ταῦτα διατελοῦσιν, ὡς τὰ πολλά, ἔρημα ἀνδρῶν, ἕνεκα τῶν μεταναστεύσεων, οἱ δὲ ὀλίγοι ζῶντες καὶ μοχθοῦντες ἐν τῇ χώρᾳ ἐπένοντο δεινῶς, γυμνητεύοντες καὶ πεινῶντες, διότι σπανίως εἶχον καὶ τὸν ἐξ ἀραβοσίτου ἄρτον. Ἐν τῇ τοιαύτῃ καταστάσει ἤρχοντο αὐτοῖς σωτήριοι ἀρωγοὶ αἱ τρεῖς Μοναί, διότι αὗται οὐ μόνον ἐφρόντιζον περὶ τῆς συντηρήσεως τῶν ἐν τοῖς χωρίοις σχολείων καὶ τῆς εὐπρεποῦς παραστάσεως τῶν ἐν αὐτοῖς Ναῶν, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς πολλάκις παρεῖχον ἁπτοτέρας καὶ ἀμεσωτέρας βοηθείας, χορηγοῦντες ἄρτον, οὐδένα ἀξιοῦσαι φόρον, πλὴν τῆς ὑποταγῆς. Ἐνῷ ἡ ὑπὸ τῶν πτωχοτάτων τούτων χωρικῶν διατροφὴ καὶ συντήρησις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἦν προφανῶς καὶ ἀναντιλέκτως ὑπερτέρα τῶν δυνάμεων αὐτῶν, καὶ ἐὰν ἔτι ὁ Ἀρχιερεὺς οὗτος ἔμελλε νὰ εἰσπράττῃ καὶ ἐλάχιστα. Καὶ τοῦτο μὲν ἦν τὸ ἐξ ὑλικοῦ ὑπολογισμοῦ ἐνδιαφέρον τῶν ἐξαρχιωτῶν ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν Ἐξαρχιῶν. Ἀλλ' ὀφείλω ν' ἀναγράψω καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ περὶ τὰς Μονὰς Χριστεπώνυμος πληθυσμὸς συνείθισεν ἐπὶ γενεὰς γε-

νεῶν, ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετίας, νὰ θεωρῇ τὰς Μονὰς εὐεργέτιδας, διότι εἰς αὐτὰς ὤφειλε τὴν χριστιανωσύνην αὐτοῦ, καὶ ν' ἀτενίζῃ πρὸς αὐτὰς μετὰ βαθυτάτης εὐλαβείας· τὴν δ' ἐν Ἐξαρχίαις αὐτοδιοίκησιν τῶν Μονῶν ἐγίνωσκεν ἐκ παραδόσεως, ἀπὸ πάππων καὶ προπάππων, ὡς ἀπορρέουσαν ἐξ Αὐτοκρατόρων καὶ Πατριαρχῶν ἀπὸ πολλῶν ἑκατοντάδων ἐτῶν, καὶ στερρῶς ἑδραζομένην ἐπὶ ἐπισημοτάτων Χρυσοβούλλων καὶ Σιγγιλίων. Φαίνεται δ' ὅτι ἔν τινι μέτρῳ συνετέλει εἰς τὴν ἄρνησιν τῶν χωρικῶν καὶ αὐτὴ τοῦ ἀποσταλέντος Ἀρχιεπισκόπου ἡ σχετικὴ ἀποτυχία ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ. Οὕτω δὲ προέκυψεν ἐκεῖ κατάστασις λίαν δυσάρεστος, καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν Θρησκείαν ἡμῶν ἐκθέτουσα ἀπέναντι τῶν ξένων. Προσέφυγον λοιπὸν οἱ κάτοικοι εἴς τε τὰς Μονὰς καὶ εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν, ἐξαιτούμενοι τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ (!) τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Ἀλλὰ καὶ αἱ Μοναὶ ἐζήτησαν τὸν χωρισμὸν ἑαυτῶν κἂν μόνων ἀπὸ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τὴν ὑπαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἐποπτείαν τοῦ Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος. Τοῦτο ἐγένετο δεκτὸν παρὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ τότε Πατριάρχου Σωφρονίου καὶ δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ ἀνεκοινώθη, τῇ 14 Ἰουνίου 1865, ταῖς Μοναῖς, ὅτι ἀπεφασίσθη «ἵνα ἀνατεθῇ προσωρινῶς ἡ ἐποπτεία τῶν ἱερῶν τούτων Μοναστηρίων τῷ Ἱερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Τραπεζοῦντος... ὥστε διὰ τῆς διακοπῆς τῆς μετὰ τοῦ Ἁγίου Ροδοπόλεως σχέσεως αὐτῶν νὰ συνεξαλειφθῶσι καὶ αἱ ἀφορμαὶ τῶν ἐφαρμάτων διενέξεων». Οἱ κάτοικοι ὅμως ἀπέμειναν ὑπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον καὶ ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα, προεξαρχόντων τῶν Σανταίων. Ὁ Πατριάρχης τότε μετὰ ματαίας ἄλλας προσπαθείας πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς εἰρήνης, ἀπέστειλε τῷ 1867 δύο πατριαρχικοὺς ἐξάρχους, τὸν Ἀρχιμανδρίτην Χρύσανθον καὶ τὸν καθηγητὴν Θ. Κυριακίδην, ἵνα ἐξετάσωσι τὴν κατάστασιν καὶ μελετήσωσι τὸ ζήτημα. Οὗτοι δι' ἐκθέσεως αὐτῶν συνεβούλευσαν τὴν κατάργησιν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τὴν ἐπανίδρυσιν τῶν Ἐξαρχιῶν. Τὴν αὐτὴν δὲ γνώμην ἐξήνεγκε καὶ ἐπιδιαιτητική τις ἐπιτροπεία ἐκ Μητροπολιτῶν ἐν τοῖς Πατριαρχείοις. Οὕτω δ' ἐλύθη τὸ ζήτημα ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ἐτάραξε τὰς συνειδήσεις τῶν χωρικῶν καὶ τὴν ἡσυχίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τότε, λοιπόν, κατὰ Σεπτέμβριον ἀρχόμενον τοῦ ἔτους 1867, ἀπελύθησαν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ϛ' καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τρία γράμματα· τὸ μὲν πρὸς ἑκάστην ἰδίᾳ τῶν τριῶν Μονῶν τοῦ Πόντου, ἐν ᾧ ἐγράφετο ὅτι, «ἡ

Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἰδοῦσα ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἀναφορῶν καὶ προσκλαύσεων τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῶν αὐτόθι πλησιοχώρων χωρίων, ἅτινα εἶχον ὑπαχθῇ πρὸ τεσσάρων χρόνων εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ῥοδοπόλεως, καὶ βεβαιωθεῖσα καλῶς ἀπὸ τῶν ἐξ ἐκείνου τοῦ καιροῦ προκυψάντων καὶ μέχρι τοῦδε ἀκατευνάστων σκανδάλων καὶ ταραχῶν τὸ ἀτελεσφόρητον καὶ ἀνεφάρμοστον τοῦ μέτρου τούτου, κατήργησεν ἤδη τὴν πρᾶξιν ἐκείνην τῆς ἐπαρχιακῆς καὶ ἀρχιερατικῆς διοικήσεως τῶν χωρίων, καὶ συνῳδὰ τοῖς διὰ σιγγιλιωδῶν γραμμάτων κεχορηγημένοις τοῖς ἱεροῖς τούτοις μοναστηρίοις προνομίοις, ἀνεκάλεσε τὰς ἀρχαίας τάξεις καὶ ἀποκατέστησεν αὖθις καὶ τὰ ἀνέκαθεν ὑποκείμενα τούτοις χωρία, ἵνα ὡς καὶ πρότερον διακυβερνῶνται ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ τῆς Μονῆς» κλπ.

Τὸ δεύτερον τῶν Πατριαρχικῶν γραμμάτων ἀποτείνεται κοινῇ πρὸς τὰς τρεῖς Μονάς· δι' αὐτοῦ ἐντέλλονται καὶ καθοδηγοῦνται, πῶς νὰ διακυβερνῶσι τὰς Ἐξαρχίας αὐτῶν, ἀναφερόμεναι διὰ τὰς σπουδαιοτέρας τῶν ὑποθέσεων πρὸς αὐτὸν τὸν Πατριάρχην, «ἵνα λαμβάνωσι παρ' αὐτοῦ τὰς προσηκούσας ὁδηγίας, πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ἐνδεχομένης παρεκτροπῆς καὶ ἀντικανονικῆς πράξεως», πολλαὶ δὲ καὶ ἄλλαι παρέχονται τοῖς Μοναχοῖς συμβουλαὶ καὶ ὑποδείξεις περὶ σχολείων, Ναῶν κλπ. Τὸ τρίτον γράμμα ἀποτείνεται, κοινῇ καὶ τοῦτο, πρός τε τοὺς ἡγουμένους καὶ τοὺς Μοναχοὺς τῶν Μονῶν καὶ πρὸς τοὺς ὑποκειμένους αὐταῖς Χριστιανοὺς ἁπαξάπαντας. Διὰ τούτου τὸ μὲν προσεπιβεβαιοῦται ἡ κατάργησις τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, «ὥστε μήτε εἶναι, μήτε λέγεσθαι τοῦ λοιποῦ Ἀρχιεπισκοπὴν Ῥοδοπόλεως»· τὸ δὲ κηρύσσεται ἡ ἀνασύστασις τῶν Ἐξαρχιῶν «καὶ ἡ ἐπιστροφὴ τῶν εἰρημένων χωρίων εἰς τὰ ἱερὰ Μοναστήρια, ὅσα ἕκαστον εἶχεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ, κατὰ τὰ ἀρχαῖα ἱερὰ Σιγγιλιώδη Γράμματα»· τέλος δὲ παρέχεται δαψίλεια ὑποθηκῶν καὶ προτροπῶν πᾶσι διὰ τὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα ἑκάστου. Οὕτως ἔληξε καὶ τότε τὸ ζήτημα. Ἀλλὰ πάλιν, μετά τινα ἔτη, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1874, ὑπεκινήθη, ἐν Κωνσταντινουπόλει κυρίως, ἡ ἀνασύστασις τῆς αὐτῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ ὁ ἀναδιορισμὸς τοῦ αὐτοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ἀναφοραὶ δὲ αἱ μὲν ὑπέρ, αἱ δὲ κατά, ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. Πάλιν τότε τὰ Πατριαρχεῖα ἀπέστειλαν νέαν ἐπιτροπείαν, τὸν Ἐπίσκοπον Χαριουπόλεως καὶ τὸν Διάκονον Νεκτάριον. Πάλιν συνεταράχθη ἡ ἠρεμία τῶν κατοίκων δι' ἀντεγκλή-

σεων καὶ λογομαχιῶν, διότι πάντοτε ὑπῆρξαν διῃρημέναι αἱ γνῶμαι ἔν τε τῇ χώρᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπου ἀπεδήμουν ἐξαρχιῶται. Ἡ πατριαρχικὴ ἐπιτροπεία, περιελθοῦσα πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ χωρία τῶν τριῶν Ἐξαρχιῶν, ἐζήτησε λεπτομερῶς τὰς γνώμας πάντων καὶ συνήγαγεν ὡς πόρισμα, ὅπερ ὑπέβαλε διὰ μακροτάτης ἐκθέσεως πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα, τὴν ἀνάγκην τῆς διατηρήσεως τῶν Ἐξαρχιῶν. Νέον λοιπὸν γράμμα τοῦ Πατριάρχου Ἰωακεὶμ Β΄, κατὰ Νοέμβριον μῆνα τοῦ ἔτους 1876, ἀπελύθη πρὸς τὰς Μονάς. Δι' αὐτοῦ ἀγγέλλεται αὐταῖς ὅτι, «ἡ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, βεβαιωθεῖσα ἀπὸ τὰς ἐκθέσεις τῶν προσταλέντων ἐξάρχων καὶ ἀπὸ κοινῶν ἀναφορῶν τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῶν ἐξαρχικῶν χωρίων, ὅτι ἡ πλειονοψηφία αὐτῶν κατέληξεν ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς ἐξαρχικῆς δικαιοδοσίας τῶν ἱερῶν Μοναστηρίων, ἀπέρριψε τὰς περὶ ἀνασυστάσεως τῆς προϋπαρξάσης Ἀρχιεπισκοπῆς Ροδοπόλεως προτάσεις τῶν ὀλίγων μειοψηφούντων καὶ ἀπεφήνατο, ἵνα τὰ ἀνέκαθεν ὑποκείμενα ἑκάστῳ τῶν τριῶν Μοναστηρίων χωρία διοικῶνται ἐξαρχικῶς ὑπ' αὐτῶν καὶ τοῦ λοιποῦ, ὡς τὸ πρότερον» κλπ. Ἕτερον δὲ γράμμα τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου, τῇ 8 Νοεμβρίου 1876 ἀπολυθέν, πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων, ἀγγέλλει αὐτοῖς τὴν αὐτὴν εἴδησιν. Τὸ δὲ κυριώτατον, καὶ Σιγγίλιον ἐπὶ μεμβράνης μακρότατον ἐξεδόθη κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα, ὑπὲρ ἑκάστης ἰδίᾳ τῶν τριῶν Μονῶν. Δι' αὐτοῦ ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ περὶ αὐτὸν Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας πιστοποιοῦσιν ὅτι ἔγνωσαν «κρατῦναι, ἐμπεδῶσαι καὶ ἀνανεῶσαι τὰ τῆς Πατριαρχικῆς Ἐξαρχίας ἀρχαῖα προνόμια διὰ τῆς ἐκδόσεως Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ Σιγγιλιώδους Γράμματος, χορηγουμένου ἑκάστῃ τῶν Ἱερῶν Μονῶν διὰ τὰ ἐξ αὐτῶν ἔκπαλαι παρ' αὐτῆς ἐξαρτώμενα χωρία». Ἀλλὰ πάλιν ἕνεκα ἐσωτερικῶν διαμαχῶν τῶν ἐν τῇ Μονῇ τῆς Παναγίας Σουμελᾶ, κατὰ τὸ ἔτος 1879, ἡ Α. Θ. Παναγιότης ὁ καὶ νῦν Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακεὶμ Γ΄ ἐδέησε νὰ παρεμβῇ καὶ ν' ἀνακοινώσῃ τοῖς ἐν τῇ Μονῇ, διὰ γράμματος, ἀπὸ 21 Σεπτεμβρίου 1879, ὅτι «ἡ Ἐκκλησία, λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὰς ἀλληλομαχίας καὶ διαιρέσεις καὶ τὴν οὐχὶ εὐάρεστον ὑπὸ θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἔποψιν κατάστασιν τῶν Χριστιανῶν τῶν ὑπὸ τὴν ἐξαρχικὴν ὑμῶν δικαιοδοσίαν ὑπαγομένων χωρίων καὶ μὴ ἀνεχομένη τὴν στασιμότητα τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ προαγωγῆς αὐτῶν... ἐνέκρινε, μηδόλως παραβλάπτουσα τὰ ἐξαρχικὰ ὑμῶν δι-

καιώματα ἐπὶ τῶν χωρίων αὐτῶν, ἵνα διορίσῃ ἕνα τῶν πλησιοχώρων ἀρχιερέων, τὸν μᾶλλον κατάλληλον ὅπως ἐποπτεύῃ καὶ ἐπαρκῇ εἰς τὰς προεκτεθείσας ἀνάγκας αὐτῶν, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐξελέξατο τὸν ἱερώτατον Μητροπολίτην Τραπεζοῦντος κὺρ Γρηγόριον, ᾧ καὶ ἐνετείλατο νὰ περιέρχηται τὰ χωρία ταῦτα, εὐλογῇ καὶ ἁγιάζῃ τοὺς Χριστιανοὺς ἀρχιερατικῶς» κλπ. Δι᾿ ἄλλου δὲ γράμματος, κοινῇ ἀποτεινομένου πρὸς τοὺς Ἡγουμένους καὶ Μοναχοὺς τῶν τριῶν Μονῶν, τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1879, καθιστᾷ αὐτοῖς γνωστὸν ὅτι, «ὡς πάντες οἱ ἀρχιερεῖς εἰσὶ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας διωρισμένοι ἐπόπται τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αὐτῶν ἱερῶν σταυροπηγιακῶν Μονῶν, οὕτω καὶ ὁ κατὰ καιροὺς ἱερώτατος Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος ἐντολὴν ἔχει ἐποπτεύειν ἐπὶ τῶν τριῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ κειμένων». Οἱ ἐν τῇ Μονῇ Σουμελᾶ ἔσπευσαν τότε νὰ ἐπιδείξωσιν ὑποταγὴν εἰς τὸ πατριαρχικὸν κέλευσμα. Ἀλλὰ κατὰ βάθος, οὔτε αὐτοί, οὔτε οἱ περίοικοι Χριστιανοὶ ἔστεργον τὴν νέαν κατάστασιν, πραγματικῶς δὲ οὔτε ἐφηρμόσθη ποτὲ ἡ ἐποπτεία. Τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ ἡ μετάβασις τοῦ τότε Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος εἰς τὴν Μονὴν τῆς Παναγίας Σουμελᾶ, τῇ 3 Ἰουλίου 1880, ἐν συνοδείᾳ αὐτοῦ τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Τραπεζοῦντος Σιρρῆ-Πασσᾶ [1]. Καὶ τότε μὲν πάλιν ἔδειξαν οἱ Μοναχοὶ ὅτι ἀποδέχονται τὴν ἐποπτείαν, ἀλλ᾿ οἱ πέριξ ἤγειρον σφοδροτέρας διαμαρτυρίας, ἃς ὑπεβοήθει ὁ ἐνθερμότατος ὑπέρμαχος τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Μονῶν ἀρχιμανδρίτης καὶ προηγούμενος τῆς Μονῆς Σουμελᾶ Γρηγόριος ὁ *Περιστερεώτης*. Καὶ τέλος ἡ ἐποπτεία οὐδέποτε ἠσκήθη *πραγματικῶς*, μετὰ καιρὸν δὲ καὶ αὐτὴ ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία ἔκρινε προτιμότερον ν᾿ ἄρῃ πλαγίως τὸ μέτρον ἐκεῖνο, ἐπικυρώσασα, κατ᾿ Ἀπρίλιον τοῦ 1886, τὸν Κανονισμὸν τῆς Μονῆς,

---

[1] Ὁ λόγιος καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἄλλην ἔποψιν λαμπρὸς οὗτος Τοπάρχης τῆς Τραπεζοῦντος, ἧς τὸν Νομὸν διῴκησε δίς, τῷ 1880 καὶ τῷ 1882—1884, ἔγραψε τότε ἐν τῷ Κώδικι τῆς Μονῆς τάδε, ἅτινα, ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας, παρελείφθησαν ἐκ τοῦ σχετικοῦ κεφαλαίου: «Τὸ σεμνὸν τοῦτο Μοναστήριον, ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν, δύναμαι νὰ εἴπω ὅτι εἶναι τὸ ὄγδοον τῶν ἑπτὰ θαυμάτων. Ὡς πρὸς τὴν ὡραιότητα καὶ τὴν κομψότητα εὗρον αὐτὸ τόσον ἀνώτερον τῶν ὅσων ἤκουον περὶ αὐτοῦ, ὥστε ἐγὼ καὶ οἱ σύντροφοί μου πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὴν τέρψιν καὶ τὴν εὐχαρίστησιν, ἃς ᾐσθάνθημεν ἐκ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης, δὲν θὰ εὕρωμεν πλέον ἀλλαχοῦ, ἢ ἐν τῷ Παραδείσῳ, ὃν τὰ ἅγια βιβλία ὑπόσχονται εἰς τοὺς καλοὺς ἀνθρώπους».

δι' οὗ ὑπερτάτη πνευματικὴ ἀρχὴ ἐπὶ τῶν ἐξαρχικῶν χωρίων ἀναγνωρίζεται ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς.

Οὕτως ἔληξεν ἡ ἐπὶ τέταρτον σχεδὸν αἰῶνος παραταθεῖσα περιπέτεια αὕτη τῶν τριῶν ἐν Πόντῳ Μονῶν, ἥτις πολλὰ τὰ ἀπρεπῆ καὶ ἄκοσμα ἤγαγεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ εἰς τὴν γνῶσιν πολλῶν, καὶ δι' ἧς ἐπληρώθησαν σελίδες τινὲς τῆς ἱστορίας τῶν Μονῶν τούτων, αἵτινες εἴθε νὰ ἔλειπον ἐξ αὐτῆς! Τὸ ἐπ' ἐμοί, παρὰ τὰς ὑπαρχούσας τυχὸν ἐλλείψεις παρὰ τοῖς Μοναχοῖς τῶν τριῶν τούτων πολυσεβάστων Ἱδρυμάτων, φρονῶ, ἐφ' ὅσον ἠδυνήθην ν' ἀντιληφθῶ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ διατήρησις τῶν τριῶν Ἐξαρχιῶν τοῦ Πόντου ἐπιβάλλεται ἔκ τε τῆς μακρᾶς καὶ περιλάμπρου ἱστορίας αὐτῆς καὶ τῆς ἐπὶ ἑκατονταετίας ὅλας ἀναγνωρίσεως παρὰ τῶν προγενεστέρων ἀοιδίμων Πατριαρχῶν· ἔκ τε τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν, ἃς ὡς Ἐξαρχίαι αἱ Μοναὶ αὗται παρέσχον εἰς τὸν Χριστιανισμόν· καὶ ἐκ τῆς εὐλαβείας, μεθ' ἧς ἀτενίζει πρὸς αὐτάς, ὡς παρετήρησα ἐκεῖ, ὁ πέριξ Χριστιανικὸς πληθυσμός· τέλος δὲ ἐκ τῆς πενίας τῶν κατοίκων, ἥτις ἐπιβάλλει αὐτοῖς τὴν ἀπόκρουσιν τῆς ἱδρύσεως Ἀρχιεπισκοπῆς ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς παρενθήκης ταύτης ἀνέγραψα.

Ἡ κατάστασις τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους δὲν ἐθεωρεῖτο λίαν ἀνθηρά, διότι διήνυε περίοδον ἐλλείψεως μεμορφωμένων καὶ διοικητικῶς ἱκανῶν ἀνδρῶν. Τοῦτο θεωρητέον ἀτύχημα διὰ τοὺς πέριξ οἰκοῦντας Χριστιανούς, τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν Ἐξαρχίαν· αὕτη δ' ἐστὶ καὶ ἡ πολυπληθεστέρα τῶν ἄλλων δύο, καθόσον ἀποτελεῖται ἐκ 1,200 οἰκογενειῶν. Ἐσχάτως ὅμως, ὁ μέχρι τοῦ 1895 ἡγούμενος κ. Ἰσίδωρος ἔσχε τὴν εἰλικρίνειαν ν' ἀναγνωρίσῃ, ὅτι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ ἦσαν ἀνεπαρκεῖς πρὸς διοίκησιν Μονῆς ἐξαρχικῆς καὶ παρῃτήθη. Οὐδενὸς δ' ἄλλου ὑπάρχοντος ἀξιωτέρου ἐν αὐτῇ, ἡ Ἀδελφότης τῶν Πατέρων ἐζήτησε τὸν ἐν τῇ Μονῇ τῆς Παναγίας Σουμελᾶ Ἀρχιμανδρίτην κ. Ἄνθιμον, ὃν αὕτη παρεχώρησεν[1]. Οὗτος δέ, ἀνὴρ εὐσεβέστατος καὶ πρόθυμος εἰς τὰ καλά, ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν Μονὴν Ἁγίου Ἰωάννου ἀνεδείχθη ἡγούμενος αὐτῆς. Ἀμέσως δ' ἀπέδειξε τὰ λίαν ἀξιόζηλα προσόντα αὐτοῦ: θέλησιν

1 Τοῦτο συνέβη πολλάκις καὶ ἐν τῷ παρελθόντι ἐν ταῖς τρισὶ Μοναῖς τοῦ Πόντου: πολλοὶ τοιοῦτοι δανεισμοὶ ἀνδρῶν ἀναφέρονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῶν.

ἰσχυράν, βραχίονα στιβαρὸν ἐν τῇ διοικήσει, δραστηριότητα ἀκατάβλητον, ἐν πᾶσι δ' ἱκανότητα μεγάλην. Ἐπελήφθη τῆς διαδόσεως τῶν γραμμάτων εἰς τοὺς πέριξ Χριστιανοὺς καὶ ἐπεχείρησε τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς Μονῆς ἐκ βάθρων σχεδόν. Οὕτως ὑπάρχει βάσιμος ἐλπίς, ὅτι ἡ περιώνυμος αὕτη Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου θὰ ἐξαρθῇ αὖθις εἰς τὴν προσήκουσαν περιωπὴν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῆς προορισμοῦ, ὅστις ἐστὶν ἡ ἐμπέδωσις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ ἡ διάδοσις τῆς παιδείας παρὰ τοῖς κατοίκοις τῆς Ἐξαρχίας· ὁμολογητέον ὅμως ὅτι τὸ ἐγχείρημα τυγχάνει λίαν δύσκολον, διότι καὶ τῆς Μονῆς οἱ πόροι εἰσὶ γλίσχροι καὶ τῶν κατοίκων ἡ πενία μεγάλη. Εὑρίσκονται δὲ πολλάκις οἱ Πατέρες τῆς Μονῆς εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προβαίνωσιν εἰς τὴν διανομὴν ὑλικῆς καὶ σωματικῆς τροφῆς εἰς τοὺς πέριξ Χριστιανοὺς κατὰ προτίμησιν, εἶτα δὲ νὰ μεριμνῶσι, κατὰ τὰς ὑπολειπομένας αὐτοῖς δυνάμεις, περὶ τῆς πνευματικῆς τροφῆς καὶ διανοητικῆς μορφώσεως[1].

Στερηθείς, ὡς εἶπον, τοῦ εὐτυχήματος νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν Μονὴν ταύτην, ἀδυνατῶ νὰ παράσχω πλείονας ἢ λεπτομερεστέρας εἰδήσεις περὶ αὐτῆς. Ἔστωσάν μοι δὲ ἀρκοῦντα τ' ἀνωτέρω, ἅτινα δανείως ἀνέγραψα, παραλαβὼν ἐκ βιβλίων ἄλλων, ἢ ἀρυσθεὶς παρ' ἀξιοπίστων εἰδημόνων, ἢ προκαλέσας δι' ἐπιστολῶν ἐκ Τραπεζοῦντος.

....

ΠΡΟΣΘΗΚΗ. Τ' ἀνωτέρω ἐγράφοντο πρὸ ἔτους ὅλου καὶ ἐπέκεινα. Ἐσχάτως ὅμως μετεβλήθη πάλιν τὸ ἐκεῖ ἐκκλησιαστικὸν καθεστώς. Αἱ τρεῖς Ἐξαρχίαι τοῦ Πόντου κατηργήθησαν, ἀντὶ δὲ τῆς ἄλλοτε συστηθείσης καὶ εἶτα καταργηθείσης αὖθις «Ἀρχιεπισκοπῆς Ῥοδοπόλεως» ἱδρύθη, Πατριαρχικῇ καὶ Συνοδικῇ ἀποφάσει ἡ «Μητρόπολις Ῥοδοπόλεως». Καὶ ἡ μὲν περὶ τούτου ἀπόφασις ἐλήφθη κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 1902, ὁ δὲ σχετικὸς ΤΟΜΟΣ ἐδημοσιεύθη κατὰ μῆνα Μάρτιον ἢ Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1903. Εὑρισκομένου τοῦ κεφα-

---

1 Εὑρισκομένου τοῦ κεφαλαίου τούτου ὑπὸ τὰ πιεστήρια, ἔμαθον δι' ἐπιστολῆς ἐκ Τραπεζοῦντος, ὅτι ὁ Π. ἡγούμενος κ. Ἄνθιμος παρῃτήθη τοῦ ἀξιώματος καὶ ἀπεχώρησεν ἐκεῖθεν, μετακληθεὶς εἰς τὴν κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Χαλδίας Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὴν προσεπιλεγομένην Χουτουρᾶ· ἡγούμενος δὲ τῆς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου ἐξελέγη ὁ ἐκ τῶν ἱερομονάχων αὐτῆς κ. Πανάρετος Τοπαλίδης, εὐρείας παιδείας κάτοχος, δραστήριος δὲ καὶ φιλόκαλος ἀνήρ, ἐφ' ὃν χρηστὰς ἔχουσι πάντες ἀνατεθειμένας ἐλπίδας.

λαίου τούτου ἀκριβῶς ὑπὸ τύπωσιν, μοὶ ἀνεκοινώθη παρὰ φίλου ἀντίγραφον τοῦ ΤΟΜΟΥ, ὅστις ἐν τοῖς κυριωτέροις αὐτοῦ ἔχει οὕτως:

«Ταῖς θείαις ἐντολαῖς καὶ ταῖς τῶν Ἀποστόλων καὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἱεροῖς Κανόσιν ἑπομένη ἡ ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησία, ὀφειλομένης προστασίας ἔργον ἀείποτε ἡγήσατο, ἐπισκόπους ἐγκαθιστάναι καὶ ποιμένας πνευματικοὺς ὅπου περ ἂν ἡ νόμιμος αὐτῆς ἐπισκίασις καὶ προστασία ἐγχωρῇ διικνουμένη, ὡς μηδεμίαν τῶν παροικιῶν ἀπροστάτευτον διαμένειν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν καὶ κανονικήν, ὡς εἴρηται, παράδοσιν. Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ κατὰ τὰ μέρη τῆς Λαζικῆς λεγομένης χώρας, μεταξὺ δηλονότι τῶν ἐπαρχιῶν Τραπεζοῦντος καὶ Χαλδίας, ἱκανὰ χωρία, ὑπὸ Χριστιανῶν Ὀρθοδόξων κατοικούμενα, ἔλαχον ἐν στερήσει, ἰδίας ἀρχιερατικῆς ἐπισκέψεως καὶ προστασίας καὶ γάρ, καταργηθείσης διὰ λόγους, μὴ ὑφισταμένους τανῦν, τῆς ἐκ τούτων ἀπαρτισθείσης ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ ἑξηκοστῷ τρίτῳ ἁγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Ροδοπόλεως, τὰ χωρία ταῦτα ὑπὸ τὴν προσωνυμίαν Ἐξαρχιῶν ἐτέθησαν αὖθις ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τῶν γειτνιαζουσῶν αὐτοῖς ἱερῶν ἡμετέρων Πατριαρχικῶν, Σταυροπηγιακῶν Μονῶν, εἰς ἃς καὶ προηγουμένως ὑπήγοντο, καὶ ἐπειδὴ ἡ δι' Ἐξάρχων, ἤτοι πατέρων μοναστηριακῶν, ὧν ἀλλοία ὅλως ἡ ἀποστολή, καὶ τὰ καθήκοντα καὶ ὁ βίος καθωρισμένα εἰσί, πνευματικὴ διακυβέρνησις τοιούτων ἐνοριῶν λέληθεν ἐκτρεπομένη οὐ μόνον τῶν ἱερῶν κανόνων, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Γενικῶν Κανονισμῶν... ἔδοξε τῇ ἡμῶν Μετριότητι, συνοδικῶς προκαθημένῃ καὶ συνδιασκεπτομένῃ, ὅπως τὰ ἐπὶ τοῦ ἀοιδίμου προκατόχου ἡμῶν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυροῦ Ἰωακεὶμ τοῦ ἀπὸ Κυζίκου εὐστόχως τε καὶ συμφώνως τοῖς ἱεροῖς κανόσιν ἀποφανθέντα καὶ ἐκτενῶς ἐν τῷ τότε ἐκδοθέντι ἱερῷ Πατριαρχικῷ καὶ Συνοδικῷ Τόμῳ ἐπεξηγηθέντα περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐν ταῖς παροικίαις ἐκείναις ἰδίας ἀρχιερατικῆς προστασίας καὶ ἐπιβλέψεως ἀποκατασταθῆναι αὖθις εἰς πλήρη ἐφαρμογὴν καὶ ἐνέργειαν, συνῳδὰ ἄλλως τε καὶ τῷ εὐλόγῳ πόθῳ τῶν εὐσεβῶν καὶ φιλοτίμων Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν κατοίκων τῶν μερῶν ἐκείνων, ἐκδηλωθέντι δι' ἀναφορᾶς τῶν ἐν τῇ Βασιλευούσῃ οἰκούντων Ἐξαρχιωτῶν, ὡς ἀντιπροσώπων αὐτῶν, ἀναδειχθῆναι δ' οὕτω πάντα τὰ χωρία ταῦτα εἰς ἐπαρχίαν ἰδίαν ἐν τάξει Μητροπόλεως ὑπὸ τὸ καὶ πρὶν ὄνομα Ροδοπόλεως... πρὸς διηνεκῆ σωτηρίαν καὶ ψυχικὴν ὠφέλειαν τῶν ἐπαρχιω-

τῶν, προσδιορισθέντος ἅμα Συνοδικῇ ἀποφάσει τοῦ καὶ ἄλλοτε ὡρισμένου ποσοῦ γροσίων τριακοντακισχιλίων ὡς ἐτησίας ἀρχιερατικῆς αὐτοῦ ἐπιχορηγήσεως, ἔτι δὲ καὶ Πατριαρχικῆς ἐκ γροσίων χιλίων... Ὁρίζομεν καὶ ἀποφαινόμεθα, ἵνα καταργουμένης τοῦ λοιποῦ τῆς ἐξαρχιακῆς καὶ ἄλλης οἱασδήποτε προστασίας καὶ ἀναμίξεως πνευματικῆς ἢ ὑλικῆς τῶν ἐν λόγῳ Ἱ. Μονῶν ἐν τοῖς γειτνιάζουσιν αὐταῖς χωρίοις, ἀπαλλαττομένοις ὅλως τοῦ ἐξαρτᾶσθαι παρ' αὐτῶν, ἢ λέγεσθαι «ἐξαρχικοῖς», ἅπαντα τὰ χωρία, τὰ μέχρι τοῦδε ἐκκλησιαστικῶς ὑποκείμενα τῇ Ἱ. Μονῇ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου Σουμελᾶ καὶ τῇ Ἱ. Μονῇ τοῦ Τιμίου Προδρόμου Βαζελῶν καὶ τῇ Ἱ. Μονῇ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Περιστερεώτα, ὑπάρχουσι τοῦ λοιποῦ συνηνωμένα ὁμοῦ καὶ μίαν ἐπαρχίαν ἀποτελοῦντα, ἤτοι τὴν ἁγιωτάτην Μητρόπολιν Ροδοπόλεως...»

Ἤδη δὲ καὶ ἐξετελέσθη ὁ ΤΟΜΟΣ, διορισθέντος Μητροπολίτου Ροδοπόλεως τοῦ Θεοφιλεστάτου τέως ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ κυρίου Γερβασίου, ὃν ἔσχον τὴν εὐτυχίαν νὰ γνωρίσω ἐν τοῖς Πατριαρχείοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ τὴν αὐτόθι βραχεῖαν διαμονήν μου, ὅτε διηρχόμην, μεταβαίνων εἰς τὸν Πόντον. Ἕδρα τοῦ νέου Μητροπολίτου ὁρισθήσεται παρ' αὐτοῦ, ὡς μανθάνω, ἡ κωμόπολις Λειβερά. Εἴθε ἡ νεαρὰ αὐτὴ ἀπόφασις ν' ἀποβῇ τελεσφορωτέρα τῆς ἄλλοτε ὁμοίας, ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἐν τῇ λαζικῇ Χριστεπωνύμου πληρώματος καὶ τῆς Ἐκκλησίας !

ΕΙΚΟΝΑ τῆς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαζελῶνος δὲν ἠδυνήθην νὰ παραθέσω, διότι δὲν ὑπάρχει, ἀτυχῶς, μέχρι τοῦδε τοιαύτη. Τὸ ἔξοχον κατὰ τὸν Πόντον φωτογραφεῖον τῶν ἀξιοτίμων κ.κ. Ἀδελφῶν Κακούλη, εἰς ὃ ὀφείλω τὰς λαμπροτάτας τῶν εἰκόνων ὁλοκλήρου τοῦ βιβλίου τούτου, ἀναμένει τὴν συντέλεσιν τῶν νέων οἰκοδομημάτων τῆς Μονῆς, ἵνα φωτογραφήσῃ καὶ ταύτην.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΙΔ΄

Η ΤΡΑΠΕΖΟΥΣ

1. Η ΠΟΛΙΣ ΕΝ ΤΗι ΙΣΤΟΡΙΑι ΚΑΙ ΝΥΝ

ΚΑΙ νῦν, ἐνδιατρίβων πάλιν ἐπὶ μακρότερον ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἐπιχειρῶ νὰ ρίψω ἐπὶ τῶν ἑπομένων σελίδων τὰς ἐξ αὐτῆς ἐντυπώσεις μου. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ νὰ σκέπτωμαι περὶ περιγραφῆς τῆς Τραπεζοῦντος. Ἐλπίζω ὅτι ἕκαστος ὁμολογεῖ μοι, ὅτι ἡ περιγραφὴ τῆς πρωτευούσης μιᾶς Αὐτοκρατορίας εἶναι ἔργον δυσχερέστατον, καὶ ὅταν ἔτι ἡ ἰδιότης τῆς πρωτευούσης ἐξέλιπεν ἀπὸ τεσσάρων καὶ ἡμισείας περίπου ἑκατονταετιῶν, καὶ ὅταν τὸ σύνολον τῆς πρῴην ὑποστάσεως αὐτῆς μετεβλήθη καὶ ἠλαττώθη σημαντικῶς. Τοιοῦτόν τι δὲ καὶ συνέβη ὄντως ἐν Τραπεζοῦντι διὰ τῆς καταλύσεως τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β΄, καὶ διὰ τῆς ἐπελθούσης καὶ ἐπιβληθείσης μεταβολῆς, καθ' ἣν οἱ τέως ἄρχοντες ἐγένοντο ἀρχόμενοι, νέον δὲ στοιχεῖον προσετέθη, τὸ τῶν νέων κυριάρχων, νέα δὲ κατάστασις ἐδημιουργήθη, διὰ τῆς ὑπαγωγῆς τῆς τέως Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς πρωτευούσης αὐτῆς εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν τῶν Σουλτάνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν θ' ἀξιώσῃ τις, πιστεύω, παρ' ἐμοῦ περιγραφὴν τοῦ συνόλου τῆς πόλεως ἢ τῆς ἐν αὐτῇ καταστάσεως. Οὐδὲ διανοοῦμαι, ὡς εἶπον, τοῦτο. Θὰ ἐκθέσω μόνον ἐνταῦθα τὰς ἐντυπώσεις μου, καὶ τούτων δὲ πάλιν τὰς κυριωτάτας. Εἶναι ἄλλως τε δύσκολος ἡ περιγραφὴ τῆς Τραπεζοῦντος, διότι ἐν αὐτῇ σῴζονται δύο πολιτισμοί, ὅ τε τῶν κατακτηθέντων καὶ ὁ τῶν κατακτητῶν, ἐκ τούτων δὲ πάλιν ὁ μὲν τῶν κατακτηθέντων πού μὲν ἵσταται ἀκέραιος, πού δὲ ὑπ-

έκυψε καὶ ὑπεχώρησεν εἰς τοὺς κατακτητάς, ποῦ δὲ διακρίνεται ἔτι ὑπὸ τὸ νέον καθεστὼς καὶ ὑπὸ τὸ νέον περιβάλλον· ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ τῶν κατακτητῶν ἐπιφαίνεται γενικώτερον καὶ ἐπιβάλλεται ἐναργέστερον. Ἀλλὰ περίεργον κρᾶμα ἀπετέλεσεν ἔν τισιν ἡ συνανάμιξις ἀμφοτέρων, ὡς παρατηρεῖ τις πρῶτον μὲν ἐν τοῖς Ναοῖς, οἵτινες, διατηροῦντες τὴν ἀρχιτεκτονικήν, τὸ σχέδιον, τὰς ἐπιγραφάς, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὰς Χριστιανικὰς εἰκόνας, μετετράπησαν ὅμως εἰς μωαμεθανικὰ τεμένη. Δεύτερον δὲ διακρίνει τις τὴν συνανάμιξιν ταύτην, ὡς καὶ ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ ἔλεγον, ἐν ταῖς γλώσσαις καὶ ταῖς διαλέκτοις, ὑφ' ἃς μετὰ δυσκολίας πολλῆς μόλις δύναται ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀληθῆ ἐθνικότητα καὶ καταγωγὴν τῶν λαλούντων. Περαιτέρω δ' ἔτι, δύναταί τις νὰ εἴπῃ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων τῶν δύο λαῶν. Ἀλλ' ἐγὼ τὴν δυσκολίαν ταύτην τῆς περιγραφῆς τῆς Τραπεζοῦντος θ' ἀποσοβήσω διὰ τρόπου ἁπλουστάτου, διὰ τῆς παρακάμψεως καὶ διὰ τῆς ὁλοκλήρου παραλείψεως, ἵνα περιορισθῶ εἰς τὰς ἐντυπώσεις μου. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν παραλείπω πᾶσαν ἱστορικὴν ἀναδρομήν, μεθ' ὅσα ἀκροθιγῶς ἐμνημόνευσα ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ. Στρέφω δὲ ἱστορικὸν βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω, μόνον ἐπὶ τῇ συναντήσει ὑλικοῦ τινος μνημείου, τείχους, λιμένος, ἐπιγραφῆς καὶ εἴ τινος ἄλλου τοιούτου, καὶ μνημονεύω αὐτοῦ δι' ὀλιγίστων.

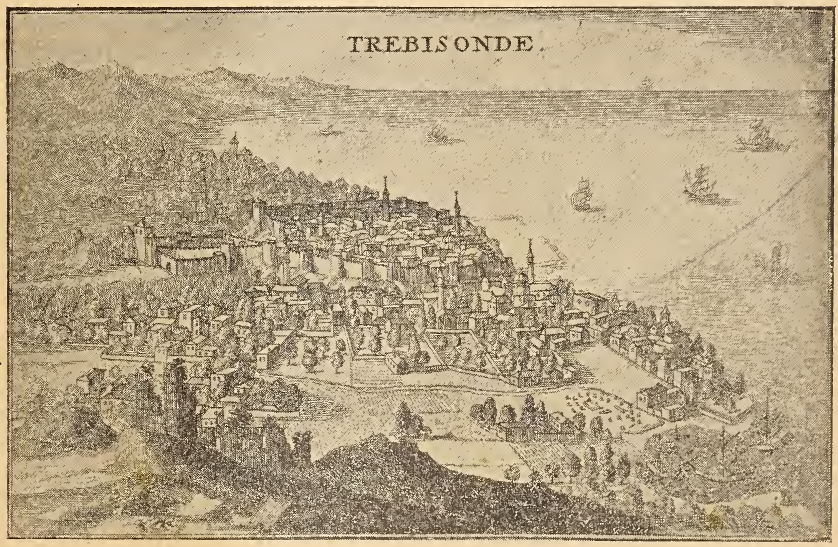
Πρὶν ἢ ὅμως χωρήσω πρὸς οἱανδήποτε ἀναγραφήν, νομίζω καθῆκόν μου νὰ προτάξω τοῦτο, ὡς ἄξιον μεγάλης προσοχῆς καὶ ἰδίας παρατηρήσεως, ὅτι ἐν Τραπεζοῦντι καὶ ἡ Διοίκησις καὶ ἡ κρατοῦσα φυλὴ ἐν γένει, καὶ οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ ἀφ' ἑτέρου, οἱ ἀπόγονοι τῶν ἡττηθέντων καὶ ὑποταγέντων πρώην κυρίων τῆς χώρας, οἱ πάντες ἐν ἑνὶ λόγῳ ἐνταῦθα, ἐμφοροῦνται ὑπὸ τῆς σκέψεως, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τῆς συναισθήσεως, ὅτι οὐχὶ κοινήν τινα καὶ συνήθη πόλιν κατοικοῦσιν. Εὐγένεια καὶ λεπτότης χαρακτηρίζουσιν ἅπαντας τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, καὶ ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους καὶ μικροὺς καὶ μεγάλους. Τούτων δὲ τῶν ἀρετῶν δείγματα πολλὰ καὶ ζωηρὰ ἐλάβομεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ἐν βραχεῖ. Ἡ τοιαύτη συνείδησις, ἡ κρατοῦσα ἀνεπιγνώστως μὲν ἴσως παρά τισι, δικαίως δὲ καὶ προσηκόντως παρ' ἅπασιν, εἶναι ἀναντιρρήτως ἀπόρροια τοῦ τε ὑλικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου. Πολλάκις, ὡς γνωρίζομεν, ἡ συναίσθησις αὕτη ἐγγίγνεται ὅλως ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἄνευ μελέτης καὶ ἀναδιφήσεως βιβλίων παρὰ

λαοῖς ὁλοκλήροις. Ἡ Τραπεζοῦς ὑπῆρξε πρωτεύουσα Αὐτοκρατορίας ἐπὶ αἰῶνας δύο καὶ ἥμισυν, γενομένη ἑστία καὶ κέντρον φώτων καὶ διδασκαλίας ἁπάσῃ τῇ περὶ αὐτὴν εὐρείᾳ χώρᾳ, οἱονεὶ ὡς αἱ Ἀθῆναι τοῦ Περικλέους ἐγένοντο «τῆς Ἑλλάδος παίδευσις». Διότι συνέβαλεν οὐ σμικρὸν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἐμπέδωσιν καὶ ἐξύψωσιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν τεχνῶν, τῶν ἐλευθερίων ἐπαγγελμάτων καὶ τοῦ καθόλου πολιτισμοῦ, ὑπὲρ οὗ πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρονται, ἀσχέτως πρὸς ἐθνισμόν, ἢ θρησκείαν. Τοῦτο συναισθάνονται οἱ κάτοικοι, ὡς παρετήρησα πολλάκις καὶ πολλαχοῦ ἐνταῦθα, κατὰ καθῆκον δὲ μνημονεύω αὐτοῦ εὐαρέστως.

Κατὰ τὸ στάδιον τῆς παρ' ἡμῶν ἐπισκέψεως τῶν ἀξιοθεάτων τῆς πόλεως, ἀναφαίνεται ἐν πρώτοις καὶ προέχει ἡ φιλικωτάτη διάθεσις καὶ ζωηροτάτη φιλοφροσύνη τοῦ κ. Βιτάλη, τοῦ ἀρχαίου τούτου καὶ ἀληθοῦς διπλωματικοῦ ὑπαλλήλου, γνωστοτάτου ἐν τῷ Προξενικῷ κλάδῳ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῇ Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλῃ εὐγενεῖ χώρᾳ τῆς Εὐρώπης, ἐπὶ παροχῇ ἀνεκτιμήτων ὑπηρεσιῶν πρὸς αὐτήν. Εἰς τὴν εὐγένειαν τοῦ κ. Προξένου ἡμῶν προσετέθη ἡ εὐμένεια καὶ προθυμία τοῦ αὐτόθι σοφοῦ Γυμνασιάρχου κυρίου Ματθαίου Παρανίκα, ὅστις γινώσκει τὴν Τραπεζοῦντα ἱστορικῶς, ἀρχαιολογικῶς καὶ τοπογραφικῶς, ὡς καὶ τὴν περὶ αὐτὴν χώραν, λεπτομερῶς καὶ μετ' ἐκπλησσούσης διαυγείας καὶ σαφηνείας. Οἱ δύο ἀχώριστοι ξεναγοὶ καὶ φίλοι ἡμῶν κ. κ. Μεταξᾶς καὶ Παπαδόπουλος παρέχουσιν ἡμῖν καὶ ἐνταῦθα τὴν αὐτὴν συνδρομήν. Ἡ δὲ συνακολουθία τοῦ παρὰ τῆς Α. Ε. τοῦ Βαλῆ ἐντεταλμένου νὰ διευκολύνῃ ἡμῖν τὴν ἐπίσκεψιν Ἰσμαὴλ-Χακκῆ ἐφέντη, εὐσταλοῦς καὶ μεμορφωμένου νεαροῦ ἀξιωματικοῦ τῆς ἀστυνομίας, συνεπλήρου τὴν εὐχέρειαν τοῦ ἔργου. Οὕτω δ' ἡ ἡμετέρα συνοδεία διέτρεξεν ἐφ' ἁμαξῶν τὴν πόλιν κατὰ διαφόρους διευθύνσεις καὶ ἐπέτυχεν ὡς οἷόν τε ἄριστα τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν.

Ἡ Τραπεζοῦς, κειμένη, ὡς ἔλεγον ἤδη, ὅτε ἔβλεπον αὐτὴν τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ πλοίου, ἐπὶ γραφικωτάτης θέσεως, κατέχει μεγάλην ἔκτασιν ἐν σχέσει πρὸς τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς καὶ παρουσιάζει λίαν ἐκτενῆ πλευρὰν πρὸς τὴν θάλασσαν, μετ' ἐξόχου πρὸς αὐτὴν ὅσον καὶ ἀπ' αὐτῆς θέας. Ὡς γνωρίζομεν ἤδη, περιβάλλεται ὑπὸ τειχῶν. Τὰ τείχη ταῦτά εἰσι τὰ Βυζαντινά, ἐπεσκευασμένα καὶ ἐπηυξημένα ὑπὸ τῶν Κο-

μνημῶν. Ἐν ἐλαχίστοις μέρεσι φαίνονται ἴχνη τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ τείχους, λίθοι τινὲς ὀγκώδεις καὶ ἥκιστα κανονικοί. Ἐπίσης ἐλάχιστα ἴχνη σῴζονται ἐκ τῆς ἀρχαίας προκυμαίας, ἥτις βραδύτερον ἐπιδιωρθώθη ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ. Τοῦ ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου *Μπὸζ-τεπὲ* (φαιοῦ λόφου) ὑπάρξαντος βωμοῦ μετ' ἐξόχου ἀγάλματος τοῦ Μίθρα-Ἀπόλλωνος οὐδὲν ἴχνος σῴζεται· ὥστε περὶ τῆς πάλαι ποτὲ Τραπεζοῦντος, τῆς Ξενοφωντείου ὡς εἰπεῖν, καὶ τῆς τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων ἐπὶ αἰῶνας ὅλους, ἐλάχιστα ὑλικὰ μαρτύρια σῴζονται.

Ἡ Τραπεζοῦς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, κατὰ σχεδιάγραμμα τοῦ Tournefort.

Τυγχάνει περίεργον ὅτι τὰ νομίσματα τῆς ἀρχαίας Τραπεζοῦντός εἰσι σπανιώτατα. Σῴζονται δὲ μόνον δραχμαὶ καὶ διώβολά τινα, ὡς ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω δι' ἐρεύνης ἐν τῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν. Τὰ σῳζόμενα φέρουσι τύπον τράπεζαν καὶ ἀνάγονται εἰς τὸν περὶ τὰ 350 ἔτη πρὸ Χριστοῦ χρόνον. Σῴζονται ἐπίσης καί τινα αὐτοκρατορικὰ ἀπὸ Τραϊανοῦ μέχρι Φιλίππου τοῦ νεωτέρου (100—250 μ.Χρ.), φέροντα ἐπιγραφὴν μὲν ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΩΝ, τύπους δὲ τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Μηνός, τοῦ Σεράπιδος καὶ τῆς Τύχης. Τὸ Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν κατέχει ἓν καὶ μόνον, δυστυχῶς, νόμισμα

Τραπεζοῦντος, χαλκοῦν, φέρον τὸν τύπον τῆς Τύχης. Τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον κέκτηται πλείονα, ἐν οἷς καί τινα ἀργυρᾶ. Ἓν τούτων ἔχει ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἄνδρα ἁδρᾶς ὄψεως μετὰ βραχυτάτου πώγωνος, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας τράπεζαν, ἐφ' ἧς εὐμεγέθης σταφυλή· ἕτερα δὲ φέρουσιν ἄλλας παραστάσεις.

Ἡ ἀρχαιοτέρα δὲ πάλιν ἐμφάνισις τῆς Τραπεζοῦντος γίνεται περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ′ αἰῶνος μετὰ Χριστόν, ἐπὶ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἐπιγραφή τις, σωζομένη μὲν ἔτι καὶ νῦν ἀκεραία, ἐντετειχισμένη δ' ἐν θέσει πάντη ἀκαταλλήλῳ, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὑπερθύρῳ τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι λατινική, γεγραμμένη κατὰ τρόπον ἀφειδοῦς συγκοπῆς τῶν λέξεων. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Mommsen [1]. Ἐνταῦθα παραθέτω ἁπλῆν ἐξήγησιν αὐτῆς ἑλληνιστί :

Αὐτοκράτορι Καίσαρι, Γαΐῳ Αὐρηλίῳ Βαλερίῳ Διοκλητιανῷ *εὐσεβεῖ, εὐτυχεῖ, ἀηττήτῳ, Αὐγούστῳ, ἄκρῳ Ἀρχιερεῖ, δημαρχικῆς ἐξουσίας, Πατρὶ Πατρίδος, Ἀνθυπάτῳ· καὶ Αὐτοκράτορι Καίσαρι Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Βαλερίῳ* Μαξιμιανῷ, *εὐσεβεῖ, εὐτυχεῖ, ἀηττήτῳ Αὐγούστῳ, ἄκρῳ Ἀρχιερεῖ, δημαρχικῆς ἐξουσίας, Πατρὶ Πατρίδος, Ἀνθυπάτῳ· καὶ Φλαβίῳ Βαλερίῳ* Κωνσταντίῳ· *καὶ* Γαλερίῳ *Μαξιμιανῷ, εὐγενεστάτοις Καίσαρσι ἀνέθετο ἡ ὑμετέρα α′ λεγεὼν τοῦ Πόντου, ἐνεργοῦντος Τροκούνδου ἀρχηγοῦ.*

Εἶτα ἐπανευρίσκομεν τὴν Τραπεζοῦντα ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως Ἰουστινιανοῦ, ὅστις καὶ τὰ τείχη αὐτῆς, καταπεσόντα ὑπὸ σεισμοῦ, ἀνῳκοδόμησε καὶ ἄλλως ἐμερίμνησεν ὑπὲρ αὐτῆς, ὡς δεικνύει ἡ ἐπί τινος τῶν πυλῶν τοῦ τείχους ἀναγνωσθεῖσα ἐπιγραφὴ [2] τοῦ ἔτους ΦΜΓ′, ἤτοι 543, ἥτις ἐν κοινῇ γραφῇ, ἔχει οὕτως :

Ἐν ὀνόματι τοῦ Δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Θεοῦ ἡμῶν, Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλάβιος Ἰουστινιανὸς Ἀλαμανικός, Γοτθικός, Φραγγικός, Ἀττικός, Ἀλανικός, Οὐανδαλικός, Ἀφρικανός, εὐσεβής, ἔνδοξος, νικητής, τροπαιοῦχος, ἀεισέβαστος Αὔγουστος, ἀνενέωσεν ἐν φιλοτιμίᾳ τὰ δημόσια κτίσματα τῆς πόλεως, σπουδῇ καὶ

---

1 C. I Latinarum ἔκδοσις Mommsen, Τόμος III, Μέρος Α′, σελὶς 46.

2 Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐδημοσίευσε πρῶτος ὁ Tournefort, τῷ 1717, ἐν τῷ ἀνωτέρω μνημονευθέντι συγγράμματι αὐτοῦ.

φιλοτιμίᾳ Εἰρηναίου τοῦ Θεοφιλεστάτου... (δυσανάγνωστον τὸ τέλος).

...ΧϹ ΦΜΓʹ

Ἀρχαιότατον ἐπίσης κτίσμα ἐν τῇ πόλει τυγχάνει ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ὃν ᾠκοδόμησεν ὁ πολὺς στρατηγὸς τοῦ αὐτοῦ Αὐτοκράτορος Βελισσάριος. Ὁ Ναὸς οὗτός ἐστιν εἷς τῶν δύο Χριστιανικῶν Ναῶν, τῶν ὑπαρχόντων μὲν πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Τραπεζοῦντος, μὴ μετατραπέντων δ' εἰς τεμένη μετ' αὐτήν. Εἶναι κομψότατος, στηριζόμενος ἐπὶ τεσσάρων μονολίθων κιόνων ἄνευ ῥαβδώσεων, προερχομένων ἴσως ἐξ ἀρχαιοτέρου ναοῦ τῶν ἑλληνικῶν χρόνων· κατὰ δὲ τὸν Σ. Ἰωαννίδην, ὡρισμένως ἐκ τοῦ ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ ἀκρωτηρίου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Καὶ μετεποιήθη μὲν ὁ Ναὸς οὗτος τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ἐν μέρει ἐσχάτως, ἐπὶ σκοπῷ μεγεθύνσεως, εὐτυχῶς ὅμως ἡ μεταποίησις ὑπῆρξεν οὐχὶ καιρία, δὲν ἔβλαψε δὲ τὴν ἐν τῷ ὑπερθύρῳ ἐπιγραφήν, ἔχουσαν οὕτω:

ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΑΙΣΑΡ ΦΛ. ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ
ΕΥΣΕΒΗΣ, ΝΙΚΗΤΗΣ, ΤΡΟΠΑΙΟΥΧΟΣ,
ΜΕΓΙΣΤΟΣ, ΑΕΙΣΕΒΑΣΤΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΠΑΡΕΣΧΕΤΟ
ΙΝΔ. ΕΤΟΥΣ ΥΠʹ

Τὸ ἔτος τοῦτο ΥΠʹ, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρίθμησιν, σημαίνει μὲν 480, ἀντιστοιχεῖ ὅμως πρὸς τὸ πραγματικὸν ἔτος 542 μ. Χριστόν, κατὰ τὴν χρονολογίαν τῆς Τραπεζοῦντος [1].

Εἰς τὴν αὐτὴν ἴσως ἐποχὴν ἀνάγεται καὶ ὁ ἔξω τῶν τειχῶν ἐπὶ λόφου ἱδρυμένος Ναὸς τοῦ προστάτου καὶ πολιούχου τῆς Τραπεζοῦντος Ἁγίου Εὐγενίου, ὅστις ἐνταῦθα ἐβίωσε κατὰ τὸν Γʹ αἰῶνα μ. Χριστόν, ἐνταῦθα ἠσκήτευσεν, ἐν τῷ καλῶς ἔτι διατηρουμένῳ σπηλαίῳ τοῦ παρακειμένου τῷ Ναῷ βράχου, ἐνταῦθα δὲ τέλος καὶ ἐμαρτύρησε, παρρησιαζόμενος ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Ἐν τούτῳ τῷ Ναῷ ἐστέφοντο οἱ Κομνηνοὶ Αὐτοκράτορες. Τυγχάνει δὲ καὶ οὗτος τέμενος τουρκικόν, ὀνομασθὲν ***Γενὶ τζουμαᾶ τζαμησί***, ἤτοι «τῆς Νέας Παρασκευῆς τέμενος», διότι οἱ Τοῦρκοι τὴν πρώτην Παρασκευὴν μετὰ τὴν εἰς Τραπεζοῦντα ἄφιξιν αὐτῶν ἐν τούτῳ ἐτέλεσαν τὴν προσευχήν.

Μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς περιόδου τῶν Κομνηνῶν Αὐτοκρατό-

---

1 Καὶ αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐκδεδομένη ἐν τῷ C. I. G. Τόμος IV, Inscr. Christ. pars XL, ἀριθμὸς 8,637.

Ὁ Ἅγιος Εὐγένιος

ρων καταλεκτέον καί τινας ἐπιγραφάς, τέως μὲν σῳζομένας ἐπὶ τῶν τειχῶν, νῦν δ' ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἐξιτήλους γινομένας. Μία τούτων, ἐπὶ τοῦ Πύργου ἐντετειχισμένη καὶ ἀναγομένη εἰς τοὺς χρόνους Ἀλεξίου τοῦ Γ' (1349-1390), εἶχε, κατὰ τὴν κοινὴν γραφήν, οὕτως:

+ *Πιστὸς Ἐφ̈ης και Περατίας ἄναξ*
Κομνηνὸς Ἀλέξιος ἐν ΧΩ Μέγας
Ὁ τοῦδε κτίτωρ τοῦ πυργικοῦ πουρτζίου,
*Οὗ σκέποι ΘΣ τὸ κράτος εἰς αἰῶνα**
** Ὁ δοῦλος τοῦ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ*
Βασιλέως τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ κὰὶ
Ἐπιστάτης τοῦ ἔργου
Κωνσταντῖνος ὁ . . . .

Ἑτέραν δ' ἀναγινωσκομένην ἐπί τινος τῶν τοίχων τῶν Ἀνακτόρων τῶν Κομνηνῶν, παρατίθημι κατωτέρω, ἐν τῷ περὶ τοῦ Ἀνακτόρου λόγῳ.

Ἡ Ἁγία Σοφία. Μεσημβρινὴ πρόσοψις
(*κατὰ σχεδιάγραμμα τοῦ* Texier)

Τὸ ἐπιφανέστατον, ἀναντιρρήτως, μνημεῖον τῆς πόλεως τῶν Κομνηνῶν εἶναι ὁ Ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅστις ἐκτίσθη, κατὰ μὲν τὸν Fallmerayer, περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, πάντως δὲ πρὸ τοῦ 1295 ἔτους, κατὰ δὲ τὸν Σάββαν Ἰωαννίδην, περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἐκείνου ὑπὸ Μανουὴλ Α', τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ (1241-1263). Ὁ Texier [1] ὅμως καὶ τοῦτον τὸν Ναὸν ἀποδίδει εἰς τὸν Ἀλέξιον Γ' (1349-1390). Ὁ Ναὸς οὗτός ἐστιν ἐκτισμένος κατὰ τὸ σχέδιον τῆς ἐν Κωνσταν-

1 Charles Texier, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 229.

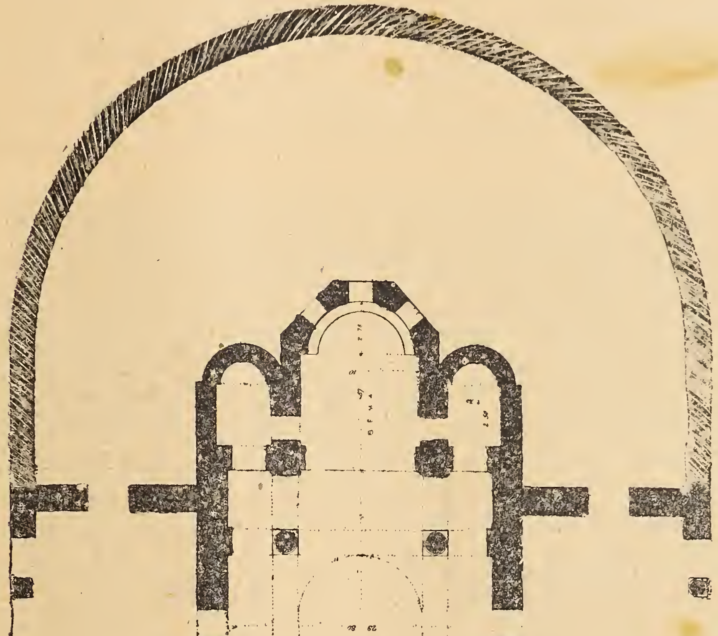
τινουπόλει Ἁγίας Σοφίας, πολλῷ μικρότερος ὅμως τὸ μέγεθος, θεμελιωθεὶς ἐπὶ ἀρχαιοτέρου ἑλληνικοῦ ναοῦ, ἴσως τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ Αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Γ΄ ἀνεκαίνισε καὶ ἐπεσκεύασεν αὐτόν, προσαυξήσας διὰ προπυλαίων, διὸ καὶ ἐτέθη ἡ εἰκὼν τοῦ Αὐτοκράτορος ἐκείνου εἰς τὰ πλάγια τῶν βασιλικῶν πυλῶν καὶ ἐπίγραμμα, ἐν ᾧ ὁ Μανουὴλ προσαγορεύεται *κτιτωρ* τοῦ Ναοῦ καὶ τῆς παρ' αὐτὸν Μονῆς. Κεῖται πρὸς Δ τῆς πόλεως, τρία περίπου χιλιόμετρα μακρὰν αὐτῆς,

Ἡ Ἁγία Σοφία. Βορεία πρόσοψις
(κατὰ φωτογραφίαν Ἀδελφῶν Κακούλη ἐν Τραπεζοῦντι)

πέραν τῆς κοιλάδος *Καποῦ-μεϊντάν*, παρὰ τὴν ἀκτήν, ἐπὶ γραφικωτάτου λόφου, δεσπόζοντος τῶν πέριξ αὐτοῦ δι' ἐξόχου ὡραιότητος· ἐφελκύει δὲ αὐτὸς πρώτιστα πάντων τῶν ἄλλων τὸ βλέμμα τοῦ ἀπὸ Βοσπόρου πλέοντος πρὸς Τραπεζοῦντα. Ἡ Ἁγία Σοφία αὕτη, σταυροειδὴς τὸ σχῆμα, ἔχει μῆκος μὲν 22 μέτρων, πλάτος δὲ μικρόν τι ὑπὲρ τὰ ἕνδεκα μέτρα. Εἰ καὶ μετεβλήθη σήμερον ἐν πολλοῖς, ἵνα μετατραπῇ εἰς μωαμεθανικὸν τέμενος, σῴζει ἐν τούτοις τὸ ἀρχικὸν σχέδιον καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πλακόστρωσιν λεπτεπιλέπτου ἐπινοίας καὶ ἐξόχου

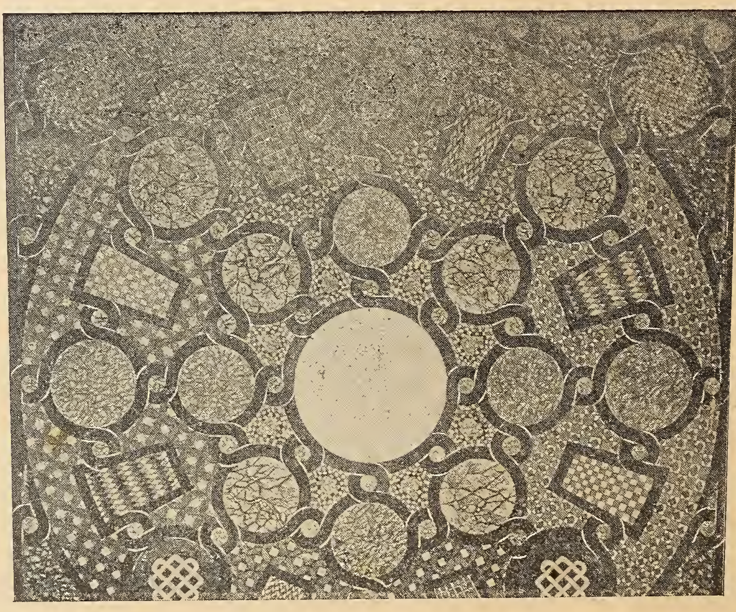
ἐκτελέσεως διὰ πολυχρωμοτάτων λίθων ἰάσπιδος πρασίνου καὶ ἐρυθροῦ,

Τὸ σχέδιον τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας

πορφυρίτου, ἐρυθροῦ τοῦ ἀρχαίου, μαρμάρου μέλανος καὶ μαρμάρων ἄλλων, φερόντων φλέβας ἐρυθρὰς ἢ μελαίνας. Ταῦτα ὅμως τὰ κοσμήματα,

τῇ φιλαρχαίῳ καὶ ἀξιεπαίνῳ φροντίδι τῆς Διοικήσεως, ἐκαλύφθησαν διὰ χώματος, ὑπεράνω δὲ διὰ σανιδώματος, πρὸς ἀποσόβησιν τῆς περαιτέρω φθορᾶς, ἥτις ἤρξατο τελευταῖον· τούτου δ' ἕνεκα ἐγὼ δὲν εἶδον αὐτά. Ἐὰν ὅμως κρίνω ἐκ τῆς παρεχομένης ὑπὸ τοῦ Texier πιστοτάτης ἔν τε τῷ σχεδίῳ καὶ τοῖς πολυπλόκοις χρώμασιν ἀναπαραστάσεως τοῦ ἔργου, ὅπερ καλεῖ dallage en marqueterie, πρέπει νὰ χαρακτη-

Τὸ πολύχρωμον δάπεδον τῆς Ἁγίας Σοφίας

ρίσω αὐτὸ ὡς αὐτόχρημα θαυμάσιον[1]. Αὐτὸς ὁ Texier λέγει περὶ αὐτοῦ: «Τὸ κόσμημα τοῦτο (dallage) τοῦ κέντρου τοῦ Ναοῦ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ περικαλλέστατον ὑπόδειγμα βυζαντινοῦ μαρμαροτεύκτου ψηφιδωτοῦ ἐκ τῶν μέχρις ἡμῶν περισωθέντων». Ὁ καλλιτέχνης βυζαντινολόγος ἀντέγραψεν αὐτὸ τῷ 1837. Παρατηρεῖ δὲ γενικῶς ὅτι ὁ Ναὸς ὑπῆρξε κατάμεστος τοιχογραφιῶν, ἐπικαλυφθεισῶν διὰ μεταγενεστέ-

1 Ὅρα τοῦτο ἐν Ch. Texier, πίνακι XVI, τὴν δὲ ἐξήγησιν ἐν τῇ διασαφήσει τῶν εἰκόνων ἐν τέλει τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ἡ παρατιθεμένη ἀνωτέρω εἰκὼν ἐστιν ὠχροτάτη ἀναπαράστασις τοῦ ἐξόχου καλλιτεχνήματος.

ρων ἐπιχρίσεων. Ἐγὼ εὗρον σῳζόμενον μικρόν τι μέρος ψηφιδωτοῦ ἐπὶ ἐσωτερικοῦ τοίχου. Τὰ λοιπὰ ἐπεχρίσθησαν ἢ ἄλλως κατεστράφησαν ἐν τῇ μετατροπῇ τοῦ Ναοῦ εἰς τέμενος.

Ἐπὶ τοξοειδοῦς πλευρᾶς τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς μεσημβρινῆς προσόψεως φέρει περίεργον κοσμητικὴν παράστασιν. Ὑπεράνω τῆς θύρας παρίσταται, δεξιᾷ τῷ βλέποντι, δι' ἀναγλύφου πωρίνου λίθου ὁ Ἀδὰμ ἀναπαυόμενος ὑπὸ δένδρον, ἐνῷ ἡ Εὔα λαμβάνει τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν παρὰ τοῦ ὄφεως· ὑπόκειται δὲ ἡ ἑξῆς ἀνάγλυφος ἐπιγραφή:

Κύριε ὁ Θεός, ἐλέησον. Κύριε βοήθει. Ἅγιος, Ἅγιος!

Ἀνάγλυφοι παραστάσεις Ἁγίας Σοφίας

Ἀριστερᾷ δὲ πάλιν εἰκονίζεται ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀγγέλου ἔξωσις τοῦ πρωτοπλάστου ἐκ τοῦ Παραδείσου καὶ φέρεται κάτωθι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη:

Ἐλέησόν με ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν μου.

Πέριξ δὲ ὑπάρχουσι τὰ σύμβολα τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, καὶ ὑπεράνω δεξιᾷ μὲν διπλοῦς σταυρός, ἀριστερᾷ δὲ τὸ γράμμα Τ καὶ ἀνωτέρω ἔτι ὁ μονοκέφαλος ἀετὸς τῶν Κομνηνῶν—διότι ὁ δικέφαλος παρέμεινε μέχρι τέλους, ὡς ἦν ἀνέκαθεν, ἔμβλημα τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἵτινες ἐξεπροσώπουν πλήρη τὸν Ἑλληνισμὸν κατ'

Ἐῴαν τε καὶ κατὰ Δύσιν, ὡς ἀντεπροσώπευον καὶ τὴν παρ' αὐτῶν συνεχιζομένην πανσθενῆ Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν. Διατί ὅμως νῦν οἰκειοποιοῦνται αὐτὸν οἱ Ρῶσσοι καὶ οἱ Γερμανοί, δὲν δύναμαι νὰ ἐξετάσω ταύτην τὴν στιγμὴν ἐνταῦθα. Παρὰ τὸν Ναόν, δέκα περίπου μέτρα μακράν, καὶ δὴ πρὸς τὸ κατὰ θάλασσαν χεῖλος τοῦ λόφου, ἐγείρεται κωδωνοστάσιον ὑψηλὸν ὑπὲρ τὰ 40 μέτρα, ἀπολῆγον εἰς πυραμιδοειδῆ κορυφήν. Εἰς αὐτὸ ἀνέρχεταί τις δι' ἐσωτερικῆς ξυλίνης κλίμακος ἀσφαλῶς μέν, οὐχὶ δ' ἄνευ κόπου. Αἱ ἐσωτερικαὶ πλευραὶ τοῦ κτίσματος τούτου βρίθουσιν εἰκόνων τῆς ἁγιογραφίας, ἀξίων λόγου, ἀναγομένων εἰς τοὺς χρόνους 1427-1433. Ἐν τῷ ἀνωτάτῳ ὀρόφῳ ὑπάρχει πληθὺς ἐπιγραφῶν τῶν ἐπισκεπτῶν. Ἡ θέα ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης πρὸς τὴν ἀπέραντον δασώδη χώραν τοῦ Νότου, πρὸς τὸν ἀτέρμονα πόντον τοῦ Βορρᾶ καὶ πρὸς τὴν ἐγγὺς ἐκτεινομένην κατ' Ἀνατολὰς πόλιν ἐκπλήσσει τὸν θεατὴν δι' ἐξόχου ὡραιότητος καὶ μεγαλοπρεπείας. Ὅτε κατήλθομεν τοῦ κωδωνοστασίου, οἱ ἐπιμεληταὶ τοῦ τεμένους, εἷς *ἰμάμης* καὶ εἷς *χότζας*, προσήνεγκαν ἡμῖν φιλοφρόνως ὕδωρ ἐκ τῆς φλοισβιζούσης ἐκεῖ που διαυγοῦς κρήνης καὶ καφὲν καὶ σῦκα ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἐν τῇ εὐρείᾳ περιοχῇ τοῦ περικαλλοῦς τούτου ἱδρύματος σῴζονται ἔτι καὶ νῦν πολλὰ οἰκήματα, ἐνδεικτικὰ τῆς ὑπάρξεως ἀκμαίας Μονῆς αὐτόθι. Γνωρίζομεν δ' ὅτι ἡ Ἁγία Σοφία ἐγένετο τουρκικὸν τέμενος οὐχὶ ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν, ἀλλὰ πολλῷ ὕστερον, ἴσως περὶ τὸ 1695, ὅτε καὶ πολλοὶ Χριστιανοί, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν περὶ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἰσχυρὰν καὶ πολυπληθῆ Χριστιανικὴν συνοικίαν, ἢ ἔφυγον ἐντεῦθεν, ἢ ἐξισλαμίσθησαν. Τοιοῦτοι δ' εἰσὶ καὶ οἱ νῦν κάτοικοι τῆς Τόνγιας (Θοανίας).

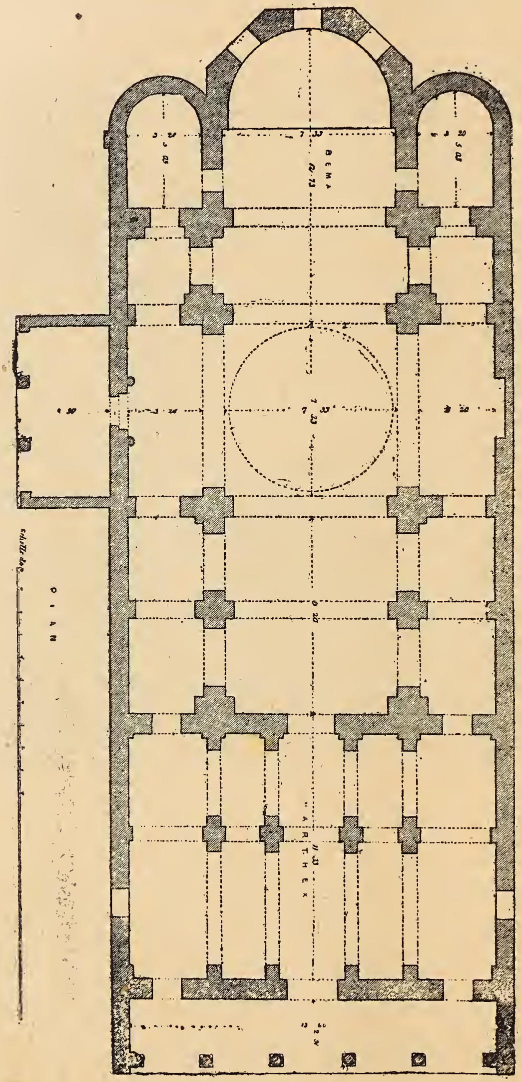
Ἐκεῖθεν ἐπανελθόντες αὖθις εἰς τὴν πόλιν ἐπεσκέφθημεν τὴν ὡραίαν Μητρόπολιν τῶν Κομνηνῶν, τὸν Ναὸν τῆς «Χρυσοκεφάλου» Παναγίας— καλουμένης οὕτως ἕνεκα τοῦ πλουσίου χρυσοῦ διακόσμου τῆς κεφαλῆς τῆς εἰκόνος — περικαλλὲς κατασκεύασμα, ὡσαύτως μεταπεποιημένον εἰς τέμενος. Ὁ Ναὸς οὗτος, 44 μέτρων μήκους καὶ 16 πλάτους, ἐκτισμένος κατὰ ὡραῖον σχέδιον, ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῶν εἰδημόνων ὡς «ἔξοχον μνημεῖον τοῦ Μέσου Αἰῶνος». Τυγχάνει ἔτι καὶ νῦν χαλκοσκεπὴς καθ' ὅλην τὴν στέγην αὐτοῦ. Ἐκαλύπτετο δ' ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν διὰ ψηφιδωτῶν εἰκόνων μεγάλης ἀξίας. Σήμερον σῴζεται ἐλάχιστον τμῆμα ψηφιδωτοῦ ἐν τῷ τοίχῳ τοῦ ἀριστεροῦ γυναικωνίτου. Ἐσῴζετο

δὲ μέχρις ἐσχάτων καὶ ἔξω ἐπὶ τοίχου ὑψηλοῦ, τελευταῖον λείψανον τοῦ συνόλου τοῦ ἐξωτερικοῦ διακόσμου, ὡραία ψηφιδωτὴ εἰκὼν τῶν ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης. Ἀλλὰ καὶ ταύτην ὁ πανδαμάτωρ χρόνος κατέρριψε· τὰ δὲ τελευταῖα χρυσᾶ καὶ ἔγχρωμα πετράδια αὐτῆς, ἄρτι πεσόντα, ἐδωρήσατό μοι εὐγενέστατα ὁ ἐν τῷ τεμένει ὑπηρετῶν Χότζας, ἐπιμόνως ἀρνηθείς, παρὰ πᾶσαν τὴν ἐμὴν ἐπιμονήν, νὰ δεχθῇ οἱονδήποτε φιλοδώρημα. Πανταχοῦ ἡ αὐτὴ λεπτότης καὶ ἡ πρὸς τοὺς ξένους εὐγένεια. Τὰ πετράδια ταῦτα ἐκόμισα εἰς Ἀθήνας καὶ φυλάττω ὡς προσφιλὲς ἐνθύμημα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐμῆς ἐπισκέψεως εἰς Τραπεζοῦντα. Ἐν τούτῳ τῷ Ναῷ ἐτάφη ὁ Μέγας Κομνηνὸς Ἀλέξιος Γ΄ (✝ 1390) καὶ ἱδρύθη αὐτῷ ὡραῖος τάφος τῷ 1450 ὑπὸ Ἰωάννου Δ΄, τοῦ προτελευταίου Αὐτοκράτορος τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Ἐν τῷ ὑπερθύρῳ τῆς κεντρικῆς εἰσόδου σώζεται ἐπιγραφὴ

Παναγία ἡ Χρυσοκέφαλος

ἀρχαιοτέρων χρόνων ἐπὶ μαρμάρου, οὗ τὸ μὲν ἥμισυ ἐχρησιμοποιήθη

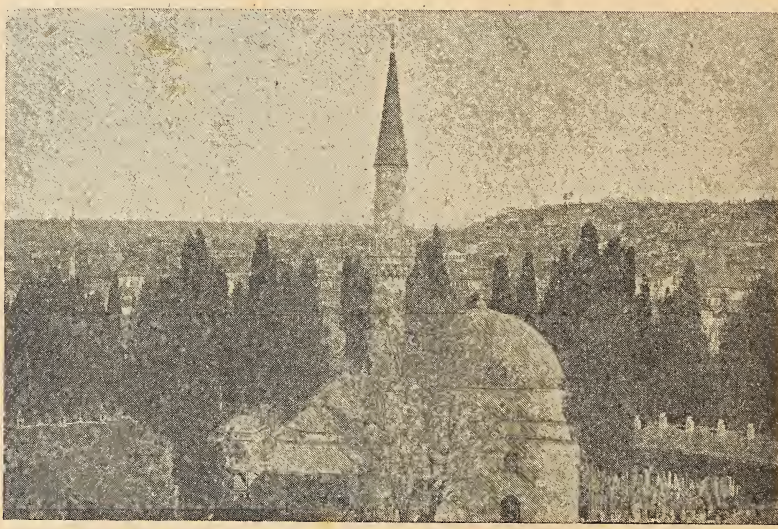
Σχέδιον τοῦ Ναοῦ Παναγίας τῆς «Χρυσοκεφάλου»

αὐτόθι, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ εἰς ἄλλην τινὰ ἀρχιτεκτονικὴν χρείαν τοῦ Ναοῦ. Ἐγγύτατα αὐτῷ κεῖται κρήνη πολύυδρος μετ' ἀξιολόγου ἱστο-

ρικῆς ἐπιγραφῆς, ἣν δὲν ἠδυνήθην νὰ λάβω δι' ἔλλειψιν χρόνου.

Κατὰ τὸ αὐτὸ μέρος τῆς πόλεως ὑπάρχει ὡραιότατον Τουρκικὸν τέμενος, τὸ *Ἰμαρέτ*, οὗ ἡ ἱστορία τυγχάνει λίαν περίεργος καὶ ἀξία ἀναγραφῆς. Λέγεται—γράφω δὲ οὕτω, διότι ὑπάρχουσι καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν ταύτην, ὡς διὰ πολλὰς ἄλλας ὡραίας ἱστορίας ἐν τῷ κόσμῳ, ἀμφιβολίαι καὶ ἀμφισβητήσεις—λέγεται ὅτι, ὅτε Σουλτᾶνός τις, εἰς ὃν τόσα ἀποδίδονται ὀνόματα, ὅσοι εἰσὶ καὶ οἱ ἀναγράφοντες, ἢ ἐπαναλαμβάνοντες τὴν παράδοσιν, διήρχετο διὰ τῆς ποώδους καὶ χλοώδους κώμης Λειβερᾶς, ἧς οἱ κάτοικοι φημίζονται, κατὰ τὸν Σ. Ἰωαννίδην, διὰ τὸν βουκολικὸν καὶ ἐρωτικὸν βίον αὐτῶν, ἐστάθμευσεν ἐν αὐτῇ ἐπὶ μικρὸν πρὸς ἀνάπαυσιν. Καταβὰς ἐκ τοῦ ἵππου, ἐκάθισε πλησίον διαυγεστάτης κρήνης, τῆς καὶ νῦν ἔτι σωζομένης καὶ «κρήνης τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου» λεγομένης· ἐκεῖ εἶδε περικαλλεστάτην κόρην, τὴν θυγατέρα τοῦ ἱερέως τῆς κώμης, Μαρίαν ὀνόματι, βόσκουσαν ἐν τοῖς πέριξ τὸ μικρὸν ποίμνιον τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Θελχθεὶς ἐκ τῆς καλλονῆς τῆς ὡραίας παρθένου, ἐκάλεσεν αὐτὴν πλησίον καὶ δοὺς τὸ χρυσοῦν ποτήριον, ὃ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ, παρήγγειλε νὰ κομίσῃ αὐτῷ ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς. Ἡ νεᾶνις, λαβοῦσα τὸ ποτήριον καὶ πληρώσασα ὕδατος, ἐκόμισεν αὐτὸ εὐπρεπῶς μὲν καὶ μετὰ πολλῆς ἀνεπιτηδεύτου χάριτος, ἔχουσα ὅμως τὸν μέγαν δάκτυλον τῆς χειρὸς ἐντὸς τοῦ ὕδατος. Ὁ Σουλτᾶνος, ἐκδηλώσας ἀπαρέσκειαν ἐπὶ τούτῳ, παρήγγειλεν αὐτῇ νὰ χύσῃ τὸ ὕδωρ καὶ κομίσῃ ἄλλο καθαρόν. Ἀλλ', ὅτε ἐκομίσθη καὶ τὸ δεύτερον ποτήριον, ἐπέπλεον ἐπ' αὐτοῦ φρύγανα καὶ χόρτα. Τότε ὁ Σουλτᾶνος ἐθυμώθη κατὰ τῆς κόρης καὶ τίς οἶδεν ὁποίαν τιμωρίαν θὰ διέτασσεν, ὅτ' ἐκείνη, προλαβοῦσα, εἶπεν αὐτῷ μετὰ σεβασμοῦ, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλοῦ θάρρους, ὅτι τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς εἶναι ψυχρότατον, ὁ δὲ κραταιὸς αὐθέντης ἦτο τόσον ἱδρωμένος, ὥστε, ἐὰν ἔπινεν ἀμέσως τότε, ἐκινδύνευε νὰ πάθῃ· διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐτόλμησε νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς τρόπους ἐκείνους τῆς ἀναβολῆς· νῦν δ' ὅτε, παρελθούσης ἀρκετῆς ὥρας, παρῆλθε καὶ ὁ κίνδυνος, θὰ κομίσῃ ἐκ τοῦ ἐξαισίου ὕδατος τῆς πηγῆς. Ἡ λεπτὴ καὶ χαρίεσσα αὕτη μέριμνα τῆς ποιμενίδος ὑπὲρ τῆς ὑγείας τοῦ Σουλτάνου, ἡ κοσμιότης τοῦ τρόπου καὶ ἡ ἔκτακτος καλλονὴ διέθεσαν τὸν γενναιόφρονα μονάρχην εὐνούστατα ὑπὲρ αὐτῆς. Τότε παραγγείλας νὰ ἔλθῃ ὁ πατὴρ τῆς κόρης, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν θυγατέρα εἰς γάμον. Ἐχρειάσθη ἆρά γε κόπος ἵνα πεισθῇ ὁ πατήρ ; Ἡ Μαρία

μετωνομάσθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Μονάρχου, ἐμπνευσθέντος ὑπὸ τῆς καλλονῆς αὐτῆς, ***Γκιοὺλ-παχάρ***, ἤτοι «ἐαρινὸν ἄνθος», ὡδηγήθη μετὰ τιμῶν μεγάλων εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐγένετο νόμιμος σύζυγος τοῦ Σουλτάνου καὶ μετὰ ταῦτα μήτηρ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ. Προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ Σουλτάνα ***Γκιοὺλ-παχὰρ*** ἴσχυσε μεγάλως καὶ ἐγένετο αἰτία πολλῶν ἀγαθῶν τοῖς Χριστιανοῖς, τῇ δὲ πατρίδι αὐτῆς, τῇ ὡραίᾳ Λειβερᾷ, πάροχος ἀσυδοσίας, ἥτις, ὡς θὰ ἴδωμεν, μέχρις ἐσχάτων ἔτι διετηρεῖτο. Ἀλλὰ μετὰ καιρόν, περιπεσοῦσα εἰς δυσμένειαν, ἐξεπέμφθη μετὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Τραπεζοῦντα, ὅπου διήνυσε τὸ λοιπὸν τοῦ βίου, ἀπολαύουσα ὅλων τῶν τιμῶν καὶ ἀποδοχῶν τῆς Βασιλομήτορος καὶ ἀνατρέφουσα τὸν υἱὸν αὐτῆς. Ὅτε δ᾽ ἀπέθανεν, ἐτάφη εἰς τὸ παρ᾽ αὐτῆς ἱδρυθὲν τέμενος τοῦτο, τὸ Ἰμαρέτ, ὅπερ καὶ νῦν ἔτι ἐστὶν εὐεργετικώτατον, διότι ἐν αὐτῷ λειτουργεῖ μωαμεθανικὸν Ἱεροσπουδαστήριον, συγχρόνως δὲ ὑπάρχει ἐκεῖ ἄσυλον τροφῆς καὶ στέγης ὑπὲρ τῶν πτωχῶν τῆς πόλεως.

Τὸ τέμενος Ἰμαρὲτ

Ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ ὑπεδήλωσα, ὑπάρχουσι πολλοί, ἀμφισβητοῦντες τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος· ἀλλὰ πάλιν ἀφ᾽ ἑτέρου ἀντιλαμβάνεταί τις, ὅτι ἡ παράδοσις αὕτη τυγχάνει διαδεδομένη εὐρύτατα παρά τε τοῖς

Τούρκοις καὶ τοῖς Χριστιανοῖς καὶ φέρεται ἀνὰ πᾶν στόμα καὶ ἐπαναλαμβάνεται, ὑποστηρίζεται δὲ καὶ πιστεύεται παρ' ἑκατέρας τῶν φυλῶν αὐταρέσκως. Ἀνακόπτων πρὸς στιγμὴν τὸ βῆμα τῆς ἐπισκέψεως τῶν λοιπῶν ἀξιοθεάτων τῆς Τραπεζοῦντος, ἐπιχειρῶ, διὰ βραχείας, ἀλλὰ καὶ θετικῆς, ὡς φρονῶ, ἐξερευνήσεως, νὰ ἐξακριβώσω τὰ τῆς ἱστορίας τῆς περικαλλοῦς *Γκιοὺλ-παχάρ*.

Ὅτι ἡ Σουλτάνα αὐτὴ κατήγετο ἐκ Χριστιανῶν Ὀρθοδόξων, οὐδεὶς δικαιοῦται ν' ἀμφιβάλλῃ. Τοῦρκος συγγραφεύς, ὁ Σεβκὲτ ἐφέντης [1], γράψας εἰδικῶς ἱστορίαν τῆς Τραπεζοῦντος, ποιεῖται ἴδιον ἐπίμονον λόγον περὶ τῆς *Γκιοὺλ-παχὰρ* καὶ περὶ τοῦ ὑπ' αὐτῆς ἱδρυθέντος *Ἰμαρέτ* [2], προσπαθῶν νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ αὐτὸς τὰ τῆς καταγωγῆς αὐτῆς, τὰ τῆς προελεύσεως, ὡς καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀνεβιβάσθη εἰς τὸν Θρόνον. Γράφει δὲ ταῦτα :

«Ἡ ῥηθεῖσα [*Γκιοὺλ-παχὰρ*] κατήγετο ἐξ Ὀρθοδόξων· καὶ τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τῆς φράσεως *Βανοὺκ Ρούμ*, «Ρωμαία Δέσποινα», ἥτις ἀπαντᾷ ἐπὶ τῆς ἐπιταφίου πλακὸς τοῦ μαυσωλείου (*τουρμπέ*), ὅπερ ἱδρύθη αὐτῇ. Κατά τινα παράδοσιν, ἡ ῥηθεῖσα ἦτο θυγάτηρ Χριστιανοῦ, κατοίκου τοῦ χωρίου Βιβερὲ (Λειβερᾶς), ὁπόθεν ὁ πορθητὴς Σουλτᾶνος Μωάμεθ ὁ Β' παραλαβὼν συνέζευξεν αὐτὴν μετὰ τοῦ υἱοῦ Βαγιαζήτ [3]. Κατ' ἄλλην παράδοσιν, ὁ Σουλτᾶνος Μουρὰτ ἔλαβεν αὐτήν, ἀπαντήσας πλησίον κρήνης τινός, κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἐκ τῆς ἐκστρατείας τῆς Βαγδάτης. Ἡ δευτέρα αὐτὴ παράδοσις δὲν εἶναι ἀκριβής· τὸ μὲν διότι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν φερόντων τὸ ὄνομα Μουρὰτ πρὸ τοῦ Πορθητοῦ Σουλτάνων ἡ Τραπεζοῦς εὑρίσκετο εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν, τὸ δὲ διότι οἱ μεταγενέστεροι τοῦ Πορθητοῦ Μουρᾶται, πολὺ μετ' αὐτὸν ἀκμάσαντες, οὐδόλως ἐπεσκέφθησαν τὴν Τραπεζοῦντα. Τὸ βάσιμον τῆς πρώτης παραδόσεως ἐπιβεβαιοῦται καὶ διά τινος *Φιρμανίου*, παραχωροῦντος προνομίας τοῖς κατοίκοις Λειβερᾶς».

---

1 Σ ι α κ ὴ ρ Σ ε β κ έ τ, «Ἱστορία τῆς Τραπεζοῦντος», Κωνσταντινούπολις, 1294 (1880), σελ. 121—124.

2 Ἡ λέξις Ἰ μ α ρ ὲ τ εἶναι ἀραβική, σημαίνουσα κατάστημα φιλανθρωπικόν, ἔνθα παρέχεται δωρεὰν τροφὴ τοῖς πτωχοῖς, οὐδεμίαν ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὸ ὄνομα Μαρία, ὥς τινες νομίζουσιν, ἕνεκα τῆς συγγενείας τοῦ φθόγγου.

3 Β α γ ι α ζ ὴ τ Β' ἐγεννήθη τῷ 1446· ἦν ἄρα δεκαεξαετής, ὅτε ἐκυριεύθη ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἡ περὶ αὐτὴν χώρα.

Πλὴν τῆς μαρτυρίας ταύτης τοῦ Σεβκὲτ ἐφέντη, ἀνευρίσκω καὶ ἑτέραν παρ' ἀρχαιοτέρῳ καὶ συγχρόνῳ τῶν γεγονότων τούτων συγγραφεῖ· οὗτος δ' ἐστὶν ὁ Χαλκοκονδύλης. Ὁ Λ. Χαλκοκονδύλης ἐν τῇ «Ἀποδείξει τῶν δέκα Ἱστοριῶν» αὐτοῦ γράφει αὐτολεξεὶ τάδε, ὡς συμβάντα εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τραπεζοῦντος:

«Τοὺς μέντοι παῖδας, τοὺς ἀπὸ ἄστεως ***καὶ ἀπὸ τῶν περιοίκων χωρίων***, τοὺς μὲν νεήλυδας ταξάμενος κατέθετο εἰς τὸν ἑαυτοῦ κοιτῶνα, τοὺς δ' ἄλλους ἐν τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιτηδεύμασι, τοὺς δ' ἄλλους ἀπεχαρίσατο τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ καὶ τοῖς ἄρχουσι· ***τὰς δὲ κόρας*** τὰς μὲν ἐν τοῖς αὐτοῦ κοιτῶσι κατέθετο, τὰς δ' ἀπεχαρίσατο, ***καί τινας ἐξ αὐτῶν τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ ἀπεστέλλετο***, ἐνίας δ' ἐν ὀλίγῳ καιρῷ καὶ ὑπανδρεύσατο» [1].

Πιθανότατα, μία ἐκ τῶν κορῶν ἐκείνων, ἃς ὁ Μωάμεθ «ἀπεστέλλετο τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ», ἦν καὶ ἡ Μαρία. Διέτριβε δὲ τότε ὁ Βαγιαζὴτ οὐ μακρὰν ἐντεῦθεν, διοικῶν ἐπ' ὀνόματι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὴν τότε τοπαρχίαν τῆς Ἀμασείας, χώραν τοῦ Πόντου καὶ ταύτην. Ἴσως δὲ συνέβη εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸ παρὰ τὴν κρήνην τῆς Λειβερᾶς ὡραῖον ἐπεισόδιον, ὅπερ συμπίπτει τελέως μετὰ τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας. Ὁ Σουλτᾶνος Μωάμεθ Β', ὁ Πορθητής, ἐκστρατεύσας ἐκ Σινώπης κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος, ἠκολούθησε πορείαν λοξήν, οὐχὶ διὰ τῆς παραλίας ἀλλὰ διὰ τῆς ἐνδοτέρω λεωφόρου, τῆς ἀπὸ Ἀμασείας καὶ Σεβαστείας εἰς Ἐρζεροὺμ ἀγούσης, ὡσεὶ ἡ ἐκστρατεία ἀπέβλεπεν οὐχὶ εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, ἀλλ' εἰς ἄλλο σημεῖον, τὸ φρούριον τοῦ Λευκοῦ Κριοῦ (***Κογιουνλοὺχισάρ***)· ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Ἐρτζιγκιὰν καὶ τῶν ὀρέων ἐτράπη εἰς Τραπεζοῦντα. Κατ' ἀνάγκην διῆλθε τότε διὰ τῆς Λειβερᾶς. Τὰ πάντα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ὑπετάσσοντο αὐτῷ, καὶ χῶραι καὶ ἄνθρωποι καὶ ἀγαθὰ καὶ πᾶν ὅ,τι ὑπῆρχε. Τότε πιθανὸν διέθεσε καὶ τὰς αἰχμαλώτους κόρας, καθ' ὃν τρόπον γράφει ὁ Χαλκοκονδύλης [2]. Ἀλλ' οὐδόλως ἀπίθανον ὅτι κόρην τινὰ συνήντησε τὸ πρῶτον παρὰ τὴν κρήνην, «ὡρεάζουσαν» τὰ πρόβατα, καὶ ὅτι συνέβη τὸ εἰδυλλιακὸν ἐκεῖνο ἐπεισόδιον, ὡς φέρει αὐτὸ ἡ παράδοσις, ἡ ὑφ' ὁλοκλήρου λαοῦ ἐπαναλαμβανομένη, ἀλλ' ἀνακριβῶς συνδεομένη πρὸς Σουλτᾶνον Μουράτ.

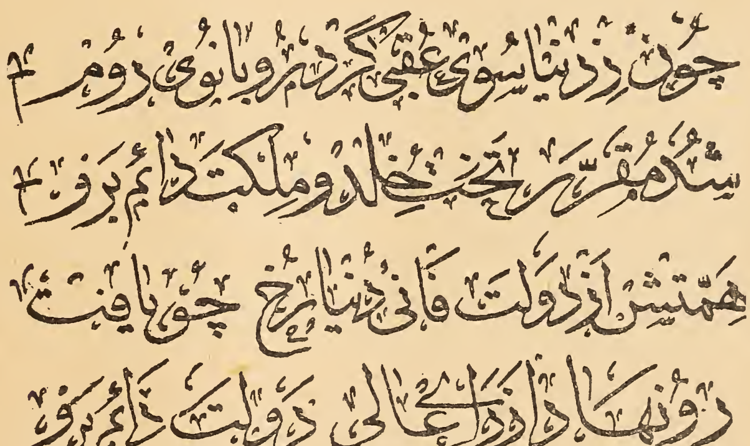
---

1 Λ. Χαλκοκονδύλη, Ἱστορία Θ', σελὶς 265.

2 Ὅρα καὶ Hammer, «Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας», μετάφρασις Κ. Σ. Κροκιδᾶ, τόμ. 2, σελ. 335.

Οὐδὲν ἀποκλείει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ κόρη ἐκείνη ἦν ἡ Μαρία ἡ περικαλλὴς *Γκιοὺλ-παχάρ*. Ὁ δὲ Μωάμεθ λαβὼν τὴν κορασίδα, ἔπεμψεν αὐτὴν δῶρον μετὰ πολλῶν καὶ ποικίλων ἄλλων πραγμάτων καὶ λαφύρων τῷ υἱῷ Βαγιαζήτ. Πιθανόν ἐστιν ἐπίσης ὅτι αὐτὸς ὁ Βαγιαζήτ, Τοπάρχης ὢν κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον τῆς Ἀμασείας καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας, δι' ἧς διῆλθεν ὁ Μωάμεθ, ἠκολούθησε τὸν πατέρα καὶ ἦλθε μετ' αὐτοῦ εἰς Λειβερᾶν, ἐκεῖ δὲ συνέβη εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸ ἐπεισόδιον.

Ἀλλ' ἐξεταστέον καὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔζησεν ἡ ὡραία *Γκιοὺλ-παχάρ*, διότι ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς αὐτοῦ συντελεῖ μεγάλως εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς *ἱστορικῆς* ἀληθείας τοῦ θέματος. Ὁ Σεβκὲτ ἐφένδης ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐπίγραμμα, ὅπερ ὑπάρχει κεχαραγμένον ἐπὶ τοῦ

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μαυσωλείου τῆς Γκιοὺλ παχὰρ

ἐν τῷ Ἰμαρὲτ μαυσωλείου. Τὸ ἐπίγραμμα εἶναι γεγραμμένον ἐν γλώσσῃ ἀραβοπερσικῇ. Ἐξ αὐτοῦ δηλοῦται ὅτι ἡ περὶ ἧς πρόκειται ὑπῆρξε

Βασιλομήτωρ καὶ ὅτι ἦτο «Ρωμαία Δέσποινα» *(Βανοὺκ Ρούμ)*, δηλαδὴ ἀνῆκεν εἰς τὸ γένος *Ρούμ*, τὸ Ἑλληνικόν. Παρέθεσα ἤδη ὄπισθεν δι' ἀπεικονίσεως πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ ἐπιγράμματος, περαιτέρω δὲ παρατίθημι μεταφορὰν τῆς κατὰ φθόγγον ἀναγνώσεως αὐτοῦ δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων, διὰ τοὺς γνώστας τῆς τουρκικῆς γλώσσης· ἐπίσης δὲ διὰ πάντας τοὺς ἀναγνώστας τοῦ βιβλίου, ἀκριβῆ μετάφρασιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τηρῶν τὴν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ὑπάρχουσαν διαίρεσιν εἰς στίχους.

Ἡ Τουρκικὴ ἐκφώνησις :

Τσοὺν ζὶ δουνγιὰ σού-ι-οὐκπὰ κὲρδ ροὺ πανού-ι-ρούμ,

Σοὺτ μουκαρρὲρ τάχτ-η-χούλδ-ου μιλκέτ-ι-δαΐμ περού.

Χιμμετὲσ ἒζ δοβλέτι-φανί-ι δουνγιὰ ροὺχ δζοὺ γιάφτ.

Ροὺ νιχὰτ ἒζ ρέϊ ἀλὶ δοβλέτ-ι-δαΐμ περού.

Ραχμέτ-ι-δαΐμ περοὺ ναζὶλ τζοὺ σοὺδ ἒζ φεΐζ-ι-χάκκ.

Κὲστ ταρίχ-ι- βεφατὲς ραχμέτ-ι-δαΐμ περού.

Ἡ μετάφρασις :

Ὅτε ἡ Ρωμαία αὕτη Δέσποινα ἔστρεψε τὸ πρόσωπον ἐκ τοῦ παρόντος κόσμου εἰς τὸν μέλλοντα,

ἐδόθη αὐτῇ ὁ θρόνος τοῦ Παραδείσου καὶ μία αἰώνιος Βασιλεία.

Ὅτε δ' εὐηρεστήθη ν' ἀποστραφῇ τὴν δόξαν τοῦ ματαίου τούτου κόσμου,

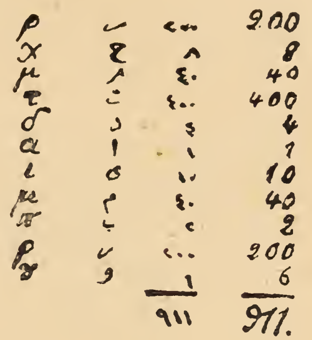
ἐδόθη αὐτῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡ Αἰώνιος δόξα·

ἐπειδὴ κατῆλθεν ἐπ' αὐτὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡ αἰώνιος μακαριότης.

Ἡ αἰώνιος μακαριότης ἔστω ἐπ' αὐτῆς.

Ὁ τελευταῖος οὗτος στίχος, κατὰ προσφυᾶ οἰκονομίαν τοῦ ποιητοῦ τοῦ ἐπιγράμματος καὶ κατ' ἄδειαν τῆς γλώσσης, ἐν ᾗ τοῦτο συνετάχθη, χρησιμεύει καὶ ὡς χρονολογία τοῦ θανάτου τῆς ὡραίας Σουλτὰν-Βαλιδὲ *Γκιοὺλ-παχάρ*· διότι τινὰ τῶν γραμμάτων τῆς φράσεως *ραχμὲτ-ι-δαΐμ περού*, λαμβανόμενα ἀντὶ ἀριθμῶν, ἀποτελοῦσι τὴν χρονολογίαν 911. Τὸ ἔτος δὲ τοῦτο τῆς Ὀθωμανικῆς χρονολογίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 1495 μετὰ Χριστόν, ὅτε ἀπέθανεν ἡ Γκιοὺλ-παχάρ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἄρα ἐξάγεται, ὅτι ἡ Μαρία ἐκείνη τῆς Λειβερᾶς ὑπῆρξε σύζυγος τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζὴτ Β', υἱοῦ τοῦ Πορθητοῦ, μήτηρ δὲ τοῦ Σουλτάνου Σελὶμ Α', γεννηθέντος τῷ 1467 καὶ ἀνελθόντος εἰς τὸν

θρόνον τῶν Καλιφῶν τῷ 1512. Βέβαιον ἐπίσης καὶ ἀναντίρρητον ἀπομένει, ὅτι ἡ Ρωμαία Δέσποινα ἐκείνη κατήγετο ἐκ Λειβερᾶς· ἐκ τούτου δὲ τοῦ λόγου ἐπήγασαν καὶ τὰ προνόμια τῆς κώμης ταύτης, τὰ παραχωρηθέντα τῇ φιλοστόργῳ ἐνθυμίσει τῆς ἐκεῖ γεννηθείσης καὶ ἀνατραφείσης ὡραίας Σουλτάνας, ἅτινα καὶ μέχρι πρὸ μικροῦ ἐσῴζοντο. Ὁ Τοῦρκος ἱστορικὸς Σιακὴρ-Σεβκὲτ ἀφηγεῖται ὅτι, «ἡ ῥηθεῖσα [Μαρία, *Γκιοὺλ-παχὰρ*] παρὰ τῷ *Ἰμαρὲτ* ᾠκοδόμησεν εὐμέγεθες τέμενος

Ἡ χρονολογία

καὶ Ἱεροσπουδαστήριον, διὰ τὴν διατήρησιν τῶν ὁποίων ἐδωρήσατο τὰς προσόδους τῆς δεκάτης τῆς ἐπαρχίας, ὡς καὶ τὸ προϊὸν τοῦ τυροῦ καὶ βουτύρου τριάκοντα δύο βοσκῶν, κειμένων ὕπερθεν τῆς Ματσούκας καὶ γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μεστσὴτ-γιακλαχαρῆ*. Πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ *Ταντζηματίου*, αἱ πρόσοδοι αὗται εἰσεπράττοντο δι' ἰδιαιτέρου ὑπαλλήλου, ἐρχομένου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· μετὰ ταῦτα ὅμως αἱ πρόσοδοι αὗται, αὐξηθεῖσαι λίαν, κατεσχέθησαν ὑπὸ τοῦ κεντρικοῦ ταμείου τοῦ κράτους, ὅπερ ἀνέλαβε νὰ καταβάλλῃ τ' ἀναγκαῖα ἔξοδα διὰ μισθούς, τρόφιμα καὶ λοιπὰ τοῦ *Ἰμαρὲτ* καὶ τοῦ Ἱεροσπουδαστηρίου». Τὸ δὲ παραχωροῦν τὰ προνόμια *φιρμάνιον* διέτασσε, κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικόν, ὅτι «τὰ πρόβατα, ὅσα ἐξήγοντο ἐκ τῆς ἐπαρχίας ὤφειλον νὰ διαχειμάσωσι παρὰ τῇ Λειβερᾷ· ταύτης δὲ οἱ κάτοικοι, ἀντὶ τῆς παρ' αὐτῶν προσφερομένης ἐργασίας διὰ τὴν ἑκάστοτε ἐπισκευὴν τῆς φθειρομένης ἀρχαίας μεταξὺ Τραπεζοῦντος καὶ Ἐρζερούμης ὁδοῦ *θέλουσιν εἶσθαι ἀπηλλαγμένοι παντὸς φόρου*». Τοῦτο ὅμως δὲν ἰσχύει πλέον νῦν, καταργηθὲν πρὸ ὀλίγου χρόνου.

Ἐπέμεινα εἰς τὴν διὰ μακροτέρων ἀνάπτυξιν καὶ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἐξακρίβωσιν τῆς ἱστορίας ταύτης καὶ προσεπάθησα νὰ συνδυάσω τὴν *παράδοσιν* πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀκρίβειαν, διότι ἐν ἑλληνικῷ ἔργῳ, καθ' ὅσον ἐγὼ τοὐλάχιστον γνωρίζω, δὲν περιελήφθησαν ἄχρι τοῦδε ἐν ἐκτάσει καὶ λεπτομερείᾳ τοιαῦταί τινες εἰδήσεις, ἰδίᾳ δὲ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐβίωσεν ἡ ὡραία Μαρία, καὶ περὶ τῶν Σουλτάνων, πρὸς

οὓς σχετίζεται ὁ βίος αὐτῆς. Φρονῶ δὲ ὅτι τ' ἀνωτέρω συμβάλλουσί πως εἰς τὴν διευκρίνησιν τοῦ θέματος[1].

Ἐπεσκέφθημεν εἶτα τὸν Ναὸν τῆς Ἁγίας Ἄννης, διατελοῦντα ἐν ἀχρηστίᾳ, ἑτοιμόρροπον σχεδόν, καὶ ἀσπλάγχνως ἐγκαταλελειμμένον.

Ὁ Ναὸς τῆς Ἁγίας Ἄννης

Ὁ Ναὸς οὗτος, πιθανῶς ἀντικαταστήσας ἀρχαιότερόν τι Ἑλληνικὸν

1 Ὁ ἐθνικὸς ἱστορικὸς ἡμῶν ἀείμνηστος Κ. Παπαρρηγόπουλος, εὑρίσκων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ καθηγητοῦ Σάββα Ἰωαννίδου τὴν περὶ τῆς Γκιοὺλ-παχὰρ πα-

κτίσμα, εἶναι περίεργος ὑπὸ ἀρχιτεκτονικὴν ἔποψιν, ἀλλ' ἡ διακόσμησις αὐτοῦ διὰ γραφῶν καὶ δι' ἐπιγραφῶν ἀποδεικνύουσιν αὐτὸν ἔργον οὐ τῶν τυχαίων. Ἄνωθεν τῆς θύρας σῴζεται ἡμιεφθαρμένον ἀνάγλυφον ἀρχαῖον, ἀλλοθέν ποθεν βεβαίως ληφθέν, παριστῶν γυναῖκα ἐξηπλωμένην, πιθανῶς τὴν Τραπεζοῦντα, πρὸ αὐτῆς δὲ πολεμιστήν. Γράμματά τινα ὑπάρχοντα ἐπ' αὐτοῦ ἐγένοντο ἐξίτηλα καὶ λίαν δυσανάγνωστα. Πόσον μ' ἐλύπησεν ἡ κατάστασις τοῦ Ναοῦ τούτου! Ὁ θόλος φέρει βαθεῖαν ρωγμήν, ἥτις θᾶττον ἢ βράδιον θὰ συμπληρώσῃ τὴν κατάπτωσιν καὶ ἐντελῆ αὐτοῦ καταστροφήν. Τό γε νῦν ἐν τῷ χάσματι ἐκείνῳ ἐμφωλεύουσι καθ' ἑκατοντάδας αἱ νυκτερίδες! Ἐπὶ τῶν τοίχων ὑπάρχουσι τοιχογραφίαι ἀρχαιόταται, ἐν δυσὶ μάλιστα ἐπαλλήλοις στρώμασιν ἐπιχρίσεως. Ἐπίσης ὑπάρχουσιν ἐπιγραφαὶ καὶ ἐπὶ τῶν παμπαλαίων εἰκόνων τοῦ Ναοῦ. Ἂν ἀνεγνώσθησάν ποτε παρά τινος, ἀγνοῶ, διότι οὐδαμοῦ εὗρον αὐτὰς ἐκδεδομένας· δυστυχῶς δὲ δὲν εἶχον τότε τὸν χρόνον πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ἐξακρίβωσιν αὐτῶν. Ἀποβαίνει ἄλλως τὸ ἔργον λίαν δύσκολον ἐν τῷ σκοτεινῷ ἐκείνῳ χώρῳ. Ἐλπίζω ὅμως ὅτι θὰ ἐπιχειρήσῃ τοῦτό τις τῶν ἐν Τραπεζοῦντι φιλοτίμων λογίων, καὶ δὴ ἐκ τῶν νεωτέρων, ἕως ὑπάρχει ἔτι καιρός.

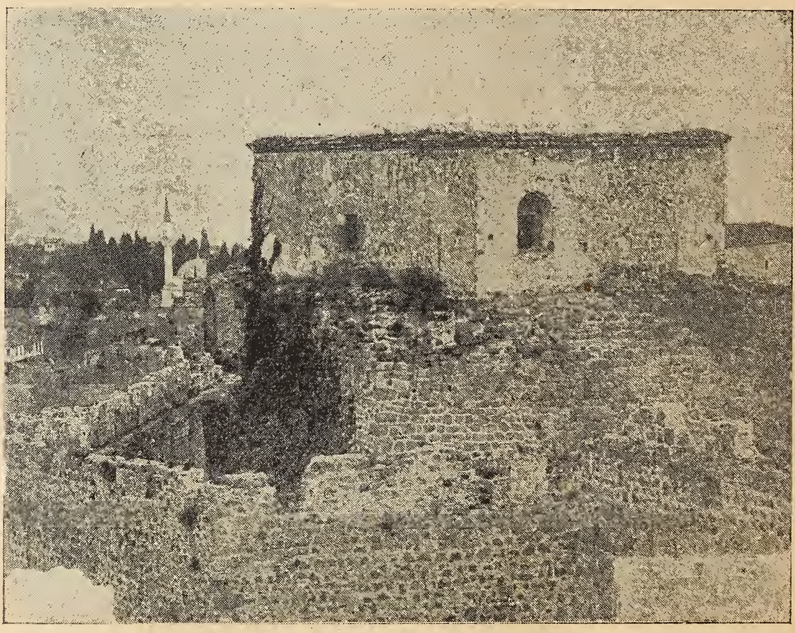
Ἐπεσκέφθημεν τὰ ἐρείπια τῶν Ἀνακτόρων τῶν Κομνηνῶν Αὐτοκρατόρων, ἐγειρόμενα μελαγχολικῶς ἐπὶ ὑψώματος, παρὰ τὸ ἄκρον τοῦ τείχους, κεραμόχροα ἐναλλὰξ ἢ ὑπομέλανα ἐκ τοῦ χρόνου, διατηροῦντα ἔν τισι σημείοις ὕψος 10-15 μέτρων. Οἱ τοῖχοι οὗτοι καὶ τὰ ἐρείπια ταῦτα τοίχων καὶ ἀψίδων καὶ κλιμάκων, περιβαλλόμενα πενθίμως ὑπὸ κισσοῦ, κατακαλύπτοντος αὐτὰ ἔν τισι σημείοις ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τῆς κορυφῆς, ἀποτελοῦσιν ἐλεεινὸν λείψανον παρῳχημένης εὐκλείας καὶ δόξης. Καὶ ἄκων ἀνεφώνησα ἀπὸ τῆς κορυφῆς, εἰς ἣν τῇ

ράδοσιν, καθ' ἣν ἡ ὡραία κόρη τῆς Λειβερᾶς ἐγένετο σύζυγος τοῦ Σουλτάνου Σελὶμ Β', καὶ ἐξετάζων κριτικῶς τὰ κατ' αὐτὴν ἐν βραχυτάτῃ, ἀλλὰ χαριέσσῃ πραγματείᾳ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Τὸ ἐαρινὸν ρόδον» (ὅρα «Ἑστίας» τόμον Α', 1876, σελ. 69), ἀποφαίνεται ὀρθότατα, ὅτι αὕτη οὐδόλως συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Ἐλπίζω ὅμως ὅτι τὰ παρ' ἐμοῦ παρεμβαλλόμενα καὶ προσαγόμενα νέα στοιχεῖα, αἱ μαρτυρίαι τοῦ Χαλκοκονδύλη, τοῦ Hammer, τοῦ Σεβκὲτ-Ἐφέντη, καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ τάφου τῆς Γκ̰ιοὺλ-παχάρ, συντελοῦσι πρὸς νέα συμπεράσματα. Οὐχὶ λοιπὸν σύζυγος τοῦ Σελὶμ Β' καὶ μήτηρ τοῦ Μουρὰτ Γ' ἡ Γκ̰ιοὺλ-παχάρ, ἀλλὰ σύζυγος τοῦ Βαγ̰ιαζὴτ Β' καὶ μήτηρ τοῦ Σελὶμ Α'.

βοηθείᾳ τοῦ ἀξιαγάστου συνοδίτου ἡμῶν Ἰσμαὴλ Χακκῆ-Ἐφένδη ἀνεφριχήθην, τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο καὶ τετριμμένον πως, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἐφαρμόζον ἀκριβέστερον καὶ ὀδυνηρότερον : Sic transit gloria mundi !... Μόλις δ' ἠδυνήθησαν οἱ ἀρχαιολογοῦντες ν' ἀναγνώσωσι πρό τινος τὴν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Βασίλειον (1332-1340) ἀναφερομένην, ἀμυδρῶς δε πλέον νῦν σωζομένην, ἐπιγραφὴν ἐπὶ ἐξωτερικοῦ τινος τοίχου τῶν Ἀνακτόρων, τὴν ἑξῆς :

Ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ Βασίλειος,
πιστὸς Βασιλεὺς καὶ Αὐτοκράτωρ πάσης Ἀνατολῆς,
Ἰβήρων καὶ Περατίας, ὁ Μέγας Κομνηνός.

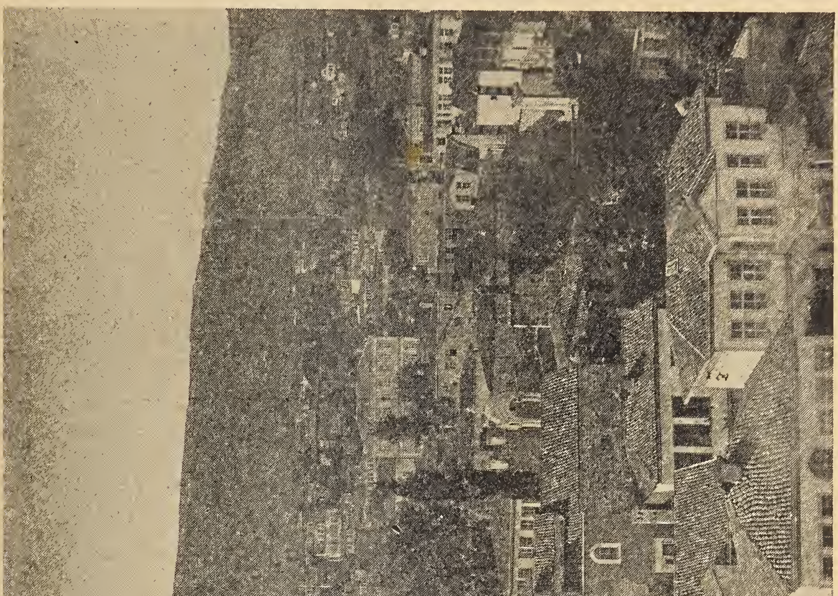
Ἐξ ὁλοκλήρου τοῦ οἰκοδομήματος εἷς μόνος θάλαμος σῴζεται καὶ

Ἐρείπια Ἀνακτόρων τῶν Κομνηνῶν

κατὰ τοὺς τέσσαρας τοίχους ἀκέραιος, ὁ λεγόμενος τῆς Βασιλίσσης. Διατηρεῖται εἰς ὁλόκληρον τὸ ὕψος τῶν τριῶν ὀρόφων, ἀλλ' ἄνευ τῆς στέγης· ἐντὸς αὐτοῦ δὲ θάλλει χλοερώτατον δένδρον, τεῖνον νὰ ὑπερβῇ τὴν φυλακήν, ἧς αὐτὸ δὲν αἰσθάνεται τὴν παρελθοῦσαν μεγαλειότητα.

Παρὰ τὰς εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἀγούσας βαθμίδας μιᾶς τῶν σῳζομένων ἀσβεστοκτίστων κλιμάκων εὑρίσκεται λουτρῶν, εἰς τὴν Βασίλισσαν ἀνήκων καὶ οὗτος, κατὰ τὴν παράδοσιν. Ὑψοῦται ἐπίσης ὑπερύψηλος ἐκεῖ πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ τείχους ὁ πύργος τῆς φυλάξεως τῶν

Ἡ Μητρόπολις καὶ ἡ περὶ αὐτὴν συνοικία

Ἀνακτόρων, ὅλως καὶ οὗτος κεκαλυμμένος ὑπὸ κισσοῦ κατὰ τρόπον ἀληθῶς μελαγχολικώτατον. Οὕτως, ὡς φαίνεται, γράφει, ὅταν γράφῃ, αὐτὸς ὁ χρόνος τὴν ἱστορίαν. Ἀναπαριστᾷ αὐτὴν διὰ προβολῆς τοιούτων ζοφερῶν εἰκόνων ! Ἐννοεῖται ὅτι οὐδὲ ἡ θέσις κἂν δύναται νὰ προσδιορισθῇ τῆς μεγαλοπρεποῦς κλίμακος, τῆς φερούσης πρὸς τὴν χρυσῆν αἴθουσαν τῶν Κομνηνῶν Αὐτοκρατόρων, ἧς τὸ μὲν ἔδαφος ἐκάλυπτον λευκὰ μάρμαρα, τοὺς δὲ τοίχους ἐκόσμουν αἱ εἰκόνες ἁπάντων τῶν προγόνων τῆς Δυναστείας, ἀνηρτημέναι ἐκεῖ κατὰ χρονολογικὴν σειράν. Ἀλλ' οὐδὲ κἂν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτῶν σῴζονται τὰ ἐρείπια τῶν Ἀνακτόρων τούτων. Τὸ μέγιστον μέρος αὐτῶν ἐκρημνίσθη καὶ ἐξηλείφθη τέλεον ! ...

Μετέβημεν ἐκεῖθεν εἰς τὸν νῦν Μητροπολιτικὸν Ναόν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, ἀδελφοῦ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Τραπεζοῦντος, Μητροπολιτικὸς Ναὸς ἦτο ἡ Παναγία ἡ «Χρυσοκέφαλος», ὡς ἤδη εἶπον. Μετὰ ταῦτα μεταβληθείσης ταύτης εἰς Μωαμεθανικὸν τέμενος, ἐγένετο Μητρόπολις τῆς Τραπεζοῦντος ὁ μικρὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Φιλίππου, κείμενος ἐκτὸς τῶν τειχῶν κατ' Ἀνατολάς, ἐν τῇ συνοικίᾳ Δαφνοῦντος, ἄνωθεν τοῦ λιμένος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς τέμενος ἐν ἔτει 1695, ὅτε καὶ ἡ Ἁγία Σοφία. Τότε δὲ ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ Ἀρχιερέως Τραπεζοῦντος ὡς Μητρόπολις ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου, μικρὸς μὲν καὶ οὗτος τότε, μεταβληθεὶς δὲ εἰς Χριστιανικὸν Ναὸν ἐξ ἑλληνικοῦ ἴσως εἰδωλείου, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ὑποβασταζόντων αὐτὸν τεσσάρων κιόνων, ἐφ' ὧν διακρίνονται αἱ ἀποξεσθεῖσαι ραβδώσεις, ἀλλὰ μεγεθυνθεὶς ἔκτοτε ἀρκούντως, τελευταῖον δὲ καὶ ἄρδην κατεδαφισθείς, ἵν' ἀνεγερθῇ ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἄλλος, ὁ νῦν, ὃν βεβαίως ὁ Παυσανίας δὲν θὰ ἐχαρακτήριζεν ὡς «θέας ἄξιον». Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὑπερθύρῳ τούτου τοῦ Ναοῦ σῴζεται ἐντετειχισμένη ἡ λατινικὴ ἐπιγραφὴ τῶν χρόνων τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἧς μετάφρασιν παρέθηκα ἀνωτέρω.

Ἐν τῇ μεσημβρινῇ αὐλῇ τοῦ Ναοῦ τούτου ἵδρυται μικρὸν ἰδιόρρυθμον μνημεῖον τοῦ Βασιλέως τῆς παρὰ τὸν Καύκασον *Κάτω Ἰβηρίας* Σολομῶντος, ἀποθανόντος ἐνταῦθα τῷ 1815, ἀφοῦ πρότερον ἐξεβλήθη τοῦ θρόνου ὑπὸ τῆς Ρωσσίας, ἥτις, προσήρτησε τὴν χώραν αὐτοῦ ὡς κυβερνεῖον εἰς τὴν ἀπέραντον Αὐτοκρατορίαν. Ἐπὶ τοῦ ὡραίου μνημείου ὑπάρχει ἑλληνικὴ ἐπιγραφή, ἔχουσα οὕτως :

Κουβούκλιον ἔνθα ἐνταφιάσθη ὁ εὐσεβέστατος καὶ φιλόχριστος Σολομών, ὁ Βασιλεὺς τῆς Κάτω Ἰβηρίας. 6 Φεβρουαρίου 1815.

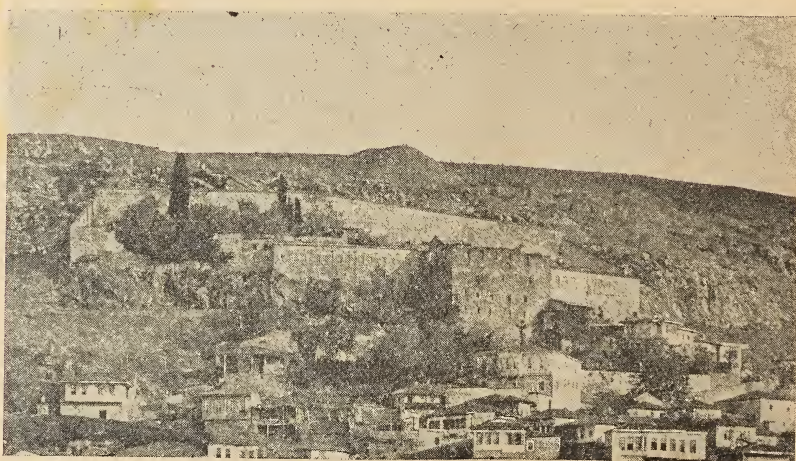

Μνημεῖον τοῦ Βασιλέως Σολομῶντος

Παρὰ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὑπάρχουσι καὶ ἐν *γεωργιανῇ* γλώσσῃ συντεθειμέναι ἄλλαι, ὧν ἡ μετάφρασις δὲν ὑπῆρχεν ἐκεῖ πρόχειρος. Δὲν εἴχομεν τὴν εὐτυχίαν νὰ εὕρωμεν ἐνταῦθα τὴν Α. Σ. τὸν Μητροπολίτην

Τραπεζοῦντος κύριον Κωνστάντιον, διατρίβοντα κατ' αὐτὰς ἐν Κερασοῦντι. Ἐτύχομεν ὅμως φιλόφρονος δεξιώσεως καὶ πολλῶν περιποιήσεων ἐν τῇ Μητροπόλει ὑπὸ τοῦ ἀναπληροῦντος τὴν Α. Σ. Αἰδεσιμ. Οἰκονόμου κ. Προδρόμου καὶ τοῦ Γραμματέως τῆς Μητροπόλεως κ. Γαληνοῦ.

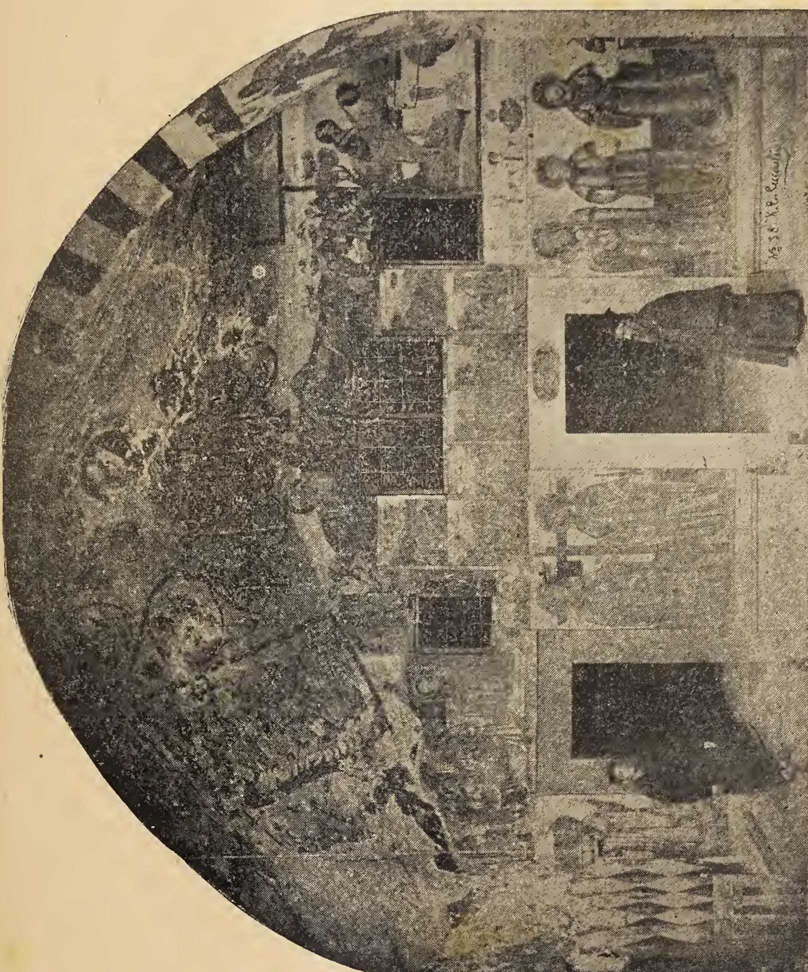
Κατὰ τὴν πρὸς τὴν πόλιν ἐστραμμένην πλευρὰν τοῦ Φαιοῦ λόφου — τοῦ Μιθρείου ὀνομασθέντος, διὰ τὸ ἄλλοτε ἐπ' αὐτοῦ περίφημον ἄγαλμα τοῦ Μίθρα — ἵδρυται τὸ μὲν ἐντὸς σπηλαίου, τὸ δ' ἐκτὸς αὐτοῦ ἐν πολλοῖς καὶ ποικίλοις οἰκοδομήμασιν ἡ ἀρχαία γυναικεία Μονὴ τῆς Πα-

Ναὸς καὶ Μονὴ Παναγίας τῆς «Θεοσκεπάστου»

ναγίας τῆς «Θεοσκεπάστου». Καὶ τὸ μὲν ὄνομα τοῦτο ἐδόθη τῇ Παναγίᾳ τῆς Μονῆς, διότι οὐχὶ ἀνθρωπίνη χείρ, ἀλλ' ὁ *Θεὸς ἐσκέπασεν* αὐτὴν διὰ τοῦ σπηλαίου, ὑφ' ὃ εὑρίσκεται ὁ Ναός. Τὸ δὲ Ἵδρυμα ἐν τῷ συνόλῳ τυγχάνει καὶ εὐρύχωρον καὶ ὡραῖον μετὰ καλλίστης θέας πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον. Μετὰ τὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ἡ «Θεοσκέπαστος» ἐστιν ὁ ἕτερος τῶν πρὸ τῆς Ἁλώσεως Χριστιανικῶν Ναῶν, τῶν μὴ μετατραπέντων εἰς τεμένη τουρκικά. Ἄλλως τε οὗτος, ἕνεκα τῆς ἐν σπηλαίῳ κατασκευῆς αὐτοῦ, τυγχάνει πάντη ἀκατάλληλος πρὸς τοιοῦτον σκοπόν. Ἡ Μονὴ αὕτη διετέλει ὑπὸ τὴν εὔνοιαν τῶν Κομνηνῶν Αὐτοκρατόρων, πολλάκις ἐπισκευασθεῖσα καὶ ὡραϊσθεῖσα ὑπ' αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ εὐσεβεστάτου Ἀλεξίου Γ'· αἱ εἰκόνες δὲ τούτου τε καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Εὐδοκίας ἐκόσμουν τὸν Ναὸν

κατὰ τὸν ἀριστερὸν χορὸν τῶν ψαλτῶν. Δυστυχῶς δὲν σῴζονται πλέον οὔτε αὐταί, οὔτε αἱ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τοίχῳ τῆς εἰσόδου τοῦ Ναοῦ ἀρχαιοπρεπέστατοι Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι, ἀσβεστωθεῖσαι πρὸ διε-

Αἱ ἐξαλειφθεῖσαι εἰκόνες τοῦ προθύρου τῆς «Θεοσκεπάστου»

τίας πρὸς ἀνακαινισμὸν δῆθεν! Ἐγὼ δὲν εὗρον αὐτάς· εἶδον δὲ μόνον ἐν φωτογραφίᾳ. Μετὰ λύπης μου ἀντελήφθην ὅτι κατέλαβε [illegible] τοὺς Τραπεζουντίους ἀνεξήγητος καινοσπουδία καὶ καινοτομία, ὡς παρετήρησα καὶ ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ὡς παρατηρῶ δὲ καὶ

ἐν τῷ μεγάλῳ τριωρόφῳ Ἀνακτόρῳ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ', τῷ ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Μονῆς, ὅπερ ἐπίσης ἀνεκαίνισαν δῆθεν, ἀφαιρέσαντες αὐτὸ τὴν ἱστορικὴν καὶ ἀρχαιοπρεπῆ μορφὴν ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς δι' ἐπιχρίσματος καὶ λευκῆς ἀσβεστώσεως, καταστήσαντες αὐτὸ κοινόν τι καὶ ἄσημον οἰκοδόμημα. Ἐσεβάσθησαν δὲ καὶ διετήρησαν μόνον τὴν κόγχην τοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Ἀνακτόρου τούτου αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τοῦ Ἀλεξίου Γ', τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ. Εὔχομαι νὰ ἐπεκταθῇ κἂν τὸ καινόσπουδον ἢ ἀνακαινιστικὸν πνεῦμα *καὶ* μέχρι τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἄννης, ὅστις ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καταρρέει καὶ ἐξαφανίζεται.

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος Μονὴ τῆς «Θεοσκεπάστου», ἣν ἐπεσκέφθην ἐν λεπτομερείᾳ, συντηρεῖται καλῶς, ἔχουσα 12 Μοναχὰς καὶ 3 δοκίμους. Καθίσταται δ' εὐεργετικὴ τῇ Χριστιανικῇ κοινότητι ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις, χρησιμεύουσα καὶ ὡς ἐνοριακὸς Ναὸς τῆς ἐγγὺς συνοικίας τῶν Ὀρθοδόξων. Ὑπάρχουσι δ' ἐν τῷ σπηλαίῳ τρεῖς Ναοί, ὁ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὁ τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ καὶ ὁ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐν τῷ προαυλίῳ δὲ εὑρίσκεται ὁ τάφος τοῦ κατὰ τὸ 1879 ἀποβιώσαντος ἐξόχου ἀνδρὸς Κωνσταντίου, Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος.

Ἐν ταῖς διαφόροις συνοικίαις τῆς Τραπεζοῦντος ὑπάρχουσι, πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀπαριθμηθεισῶν, καὶ ἄλλαι Ἐκκλησίαι τῶν Ὀρθοδόξων, ὑπὲρ τὰς δέκα. Ἀλλ' οὔτε ταύτας πάσας, οὔτε ἄλλα τινὰ ἀξιοθέατα ἐν τῇ πόλει, ὡς πᾶσαν τὴν ἔκτασιν τῶν τειχῶν καὶ πάσας τὰς ἐκ διαφόρων χρονικῶν περιόδων πηγαζούσας ἐπισκευὰς καί τινας ἄλλας ἐπὶ διαφόρων μνημείων κατὰ διαφόρους θέσεις τῆς πόλεως ἐπιγραφὰς εἶδον, ἢ ἦτο δυνατὸν νὰ ἴδω ἐν οὕτω βραχεῖ χρόνῳ. Τοῦτό ἐστιν ἔργον ἄλλων βεβαίως, λεπτομερῆ ἐπιχειρούντων περιγραφήν. Ἐγὼ ἐκτίθημι ἁπλῶς τὰς ἐντυπώσεις μου ἐξ ὅσων εἶδον. Ἀλλὰ πάντως τὰ μείζονος προσοχῆς καὶ θέας ἄξια ἐν Τραπεζοῦντί εἰσιν ὅσα κατέλεξα ἤδη. Ὑπολείπεταί μοι δὲ νῦν νὰ ἐπισκοπήσω δι' ὀλίγων τὴν ἐπίσημον ταύτην πόλιν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ ἄλλας τινὰς ἐπόψεις, εἰς ἃς καὶ προβαίνω ἀμέσως ἐν τοῖς ἑξῆς.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΙΕ΄

Η ΤΡΑΠΕΖΟΥΣ

2. ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥΔΕ

Η Μικρὰ Ἀσία, χώρα καθωρισμένη κατὰ τὸ πλεῖστον φυσικῶς, διακεκριμένην δ' ἀπαρτίζουσα γεωγραφικὴν ἔκτασιν, ἀποτελεῖ μόλις τὸ ἓν τρίτον τῶν ἀπεράντων ἀνὰ τὴν Ἀσίαν κτήσεων τῆς ἀχανοῦς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶναι ἴση πρὸς 650,000 □ χιλιόμετρα, ἤτοι ὑπερβαίνει κατ' ἔκτασιν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς Ἑλβετίας, τῆς Ὁλλανδίας καὶ τοῦ Βελγίου ἡνωμένων. Ἐκ δὲ τῶν 20 Νομαρχιῶν *(Βιλαγιὲτ)* καὶ τῶν 5 Διοικήσεων *(Μουτεσαριφλὶκ)*, εἰς ὅσας διαιροῦνται αἱ Ἀσιατικαὶ κτήσεις τῆς Τουρκίας, ἡ Μικρὰ Ἀσία περιλαμβάνει, πλὴν τῶν δύο Διοικήσεων Μπιγὰς καὶ Ἰσμὶτ καὶ τοῦ Ἀσιατικοῦ λεγομένου τμήματος τοῦ Νομοῦ Κωνσταντινουπόλεως, δέκα καὶ τρεῖς Νομούς, ὧν εἷς ἐστιν ὁ Νομὸς τῆς Τραπεζοῦντος. Ὁ ἀπέραντος οὗτος Νομὸς ἁπλοῦται δρεπανοειδῶς ἀνὰ τὰ ΝΑ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐπὶ ἐκτάσεως ἓξ ὁλοκλήρων γεωγραφικῶν μοιρῶν *, ἤτοι 360 μιλίων, ἢ 650 χιλιομέτρων, ἔχων πλάτος μέγιστον μιᾶς γεωγραφικῆς μοίρας *, ἤτοι 110 χιλιομέτρων, ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Ἱεροῦ Ἀκρωτηρίου καὶ τῶν συνόρων τοῦ Νομοῦ Ἐρζερούμ, κατὰ τὸν Εὐφράτην ποταμόν, διαστήματι. Ἐμβαδὸν δὲ ὁ Νομὸς Τραπεζοῦντος ἔχει 31,300 □ χιλιόμετρα [1], ἤτοι

* 33°,15′ — 39°,10′ ἀνατολικοῦ μήκους ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τῶν Παρισίων, καὶ 40° — 41°,5′ βορείου πλάτους.

1 Τοῦτο κατὰ τὸν V. Cuinet, «La Turquie d'Asie, géographie admini-

ἴσον πρὸς τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς ὅλης ἐπιφανείας τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἀνερχομένης εἰς 65, 194 □ χιλιόμετρα. Τέλος δὲ πληθυσμὸν ἔχει ὁ Νομὸς οὗτος 1,200,000 κατοίκων [1], ὧν οἱ μὲν 900,000 εἰσὶ Τοῦρκοι, οἱ δὲ 225,000 Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι, 50,000 Ἀρμένιοι, καὶ οἱ λοιποί ἀνερχόμενοι ἐν συνόλῳ εἰς 25,000, εἰσὶν Ἰσραηλῖται, Ἀθίγγανοι καὶ παρεπίδημοι ξένοι. Διοικητικῶς ὁ Νομὸς Τραπεζοῦντος διαιρεῖται εἰς τέσσαρας Διοικήσεις (*Σανδζάκ*), ὑποδιαιρουμένας εἰς εἴκοσι καὶ δύο ἐπαρχίας (***Καζάδες***), καὶ ταύτας ὑποδιαιρουμένας ἐνίοτε, οὐχὶ πανταχοῦ, εἰς Δήμους (***Ναχιέδες***) Αἱ τέσσαρες Διοικήσεις εἰσὶν αἱ ἑξῆς: ***Τραπεζοῦντος*** ἐν τῷ κέντρῳ, ***Λαζιστὰν*** κατ' Ἀνατολὰς πρὸς τὰ ρωσσικὰ σύνορα, ***Γκιουμουσχανὲ*** (Ἀργυροπόλεως) πρὸς Νότον, καὶ ***Σαμψοῦντος*** πρὸς Δυσμάς. Καὶ ταῦτα μὲν ἔστωσαν ἀρκοῦντα περὶ τοῦ Νομοῦ. Ἡ δὲ πόλις Τραπεζοῦς (τουρκιστὶ ***Ταραμπιζὸν***) περιλαμβάνει μετὰ τῶν συνεχομένων αὐτῇ προαστείων πληθυσμὸν 50,470, ὧν Τοῦρκοι μὲν εἰσι κατὰ μεγίστην προσέγγισιν 30,000· Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι 15,780· Ἀρμένιοι 4,290· Πέρσαι 230· ἄλλοι διάφοροι ξένοι 170 [2]. Οὕτω δὲ ἡ Τραπεζοῦς ἔρχεται εἰκοστὴ κατὰ πληθυσμὸν ἐν ταῖς πόλεσιν ὁλοκλήρου τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Εἶπον ἤδη καὶ ἐν τῷ προτέρῳ κεφαλαίῳ, ὅτι ἰδιαιτέρα διανοητικὴ λεπτότης διακρίνει τοὺς κατοίκους τῆς ἀρχαίας ταύτης αὐτοκρατορικῆς πρωτευούσης, πηγάζουσα ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ παρελθόντος καὶ

---

strative etc», Τόμος Α', σελ. 3. Κατὰ τὸν «Φάρον τῆς Ἀνατολῆς», ἔτος Β' (1902), σελ. 330, τὸ ἐμβαδὸν τοῦτο περιλαμβάνει 32,400 □ χιλιόμετρα. Κατὰ τὸ «Ἡμερολόγιον τοῦ Πόντου» ὑπὸ Ἰω. Ἰωαννίδου, ἔτος Α' 1903, (Τραπεζοῦς, Τυπολιθογραφεῖον Δ. Χ. Σεράση, 1902), τὸ ἐμβαδὸν ἀνέρχεται εἰς 32,895 □ χλμ. Τέλος δέ, κατὰ τὸν κ. Μηνᾶν Χαμουδόπουλον (ὅρα ἀνωτέρω σελ. 128, ὑποσημ. 1), ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Νομοῦ Τραπεζοῦντος φθάνει εἰς 37,255 □ χλμ.

1 Καὶ ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Νομοῦ τούτου ὑπάρχουσιν ἀμφισβητήσεις. Κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ «Φάρου τῆς Ἀνατολῆς», τῷ 1902 ὑπῆρχον ψυχαὶ 948,500· ἐν ᾧ ὁ V. Cuinet ἀνέγραφε τῷ 1890 κατοίκους 1,047,700. Τὸ νεώτατον τῶν ἄλλων δημοσιευμάτων «Ἡμερολόγιον τοῦ Πόντου», ἔτους 1903, ἐν σελ. 115, ἀναβιβάζει τὸν πληθυσμὸν εἰς 1,209,654 ψυχάς. Τοῦτον τὸν ἀριθμὸν ἀποδέχομαι καὶ ἐγὼ ἀπεστρογγυλωμένον, ὡς τὸν ἀκριβέστερον.

2 Ἡ ἀναγραφὴ αὕτη ἐστὶν ἀκριβεστάτη, ἅτε βασιζομένη εἰς θετικὰς ἡμιεπισήμους εἰδήσεις, ληφθείσας ἐκ Τραπεζοῦντος ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς τυπώσεως τοῦ φύλλου τούτου.

ὑπεκκαιομένη ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος. Εἰς ταύτην δέον νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ζωηρὰ ἔφεσις πρὸς διανοητικὴν μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν μετὰ φιλομαθείας ἐξαιρετικῆς. Γνωστὸν ὅτι, καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τοῦ Νομοῦ τούτου οὐδέποτε ἐξέλιπον ἑστίαι τῶν γραμμάτων καὶ τῆς παιδείας· τοιαῦται δ' ἦσαν ἡ Τραπεζοῦς, ἄλλαι πόλεις κείμεναι ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτῆς κατὰ τὰ παράλια, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ἰδίᾳ δ' αἱ τρεῖς Μοναὶ τοῦ Πόντου, ἃς γινώσκομεν ἤδη. Ἡ εὐάρεστος αὕτη κατάστασις ἐκράτησε μὲν ἀδιαλείπτως σχεδὸν ἐν τῷ παρελθόντι, μᾶλλον ἢ ἧττον ἑκάστοτε, ἐπιτείνεται δὲ νῦν ὁσημέραι διὰ τὴν προστασίαν, ἣν ἐπιδαψιλεύει εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ὑπηκόων πληθυσμῶν, ἀσχέτως πρὸς φυλὴν ἢ πρὸς θρήσκευμα, ὁ νῦν ἰθύνων τὰς τύχας τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ ἣν ἀληθῶς πραγματοποιοῦσιν οἱ κατὰ τόπους ἐκτελεσταὶ τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ προθέσεων καὶ διαταγῶν. Ἀλλὰ περὶ τούτου καὶ ἀλλαχοῦ ἴσως ἔσται μοι καὶ αὖθις ὁ λόγος· νῦν δὲ στρέφω βραχὺ βλέμμα πρὸς τὸ παρελθὸν τῆς πόλεως ταύτης, ἰδίᾳ δ' εἰς τὸν ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως μέχρι σήμερον χρόνον, καὶ εὑρίσκω ἐν αὐτῇ, ὡς καὶ ἐν πάσῃ τῇ χώρᾳ ταύτῃ, συνεχῆ σειρὰν πεπαιδευμένων καὶ λογίων ἀνδρῶν, ἀξίων ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης.

Φιλότιμος μελετητὴς τῶν ἔργων καὶ τοῦ βίου ἑκάστου τούτων ἀνήρ[1], οὗ καὶ ἀλλαχοῦ ἐμνημόνευσα, κατέλεξε μίαν καὶ ἡμίσειαν σχεδὸν ἑκατοντάδα τοιούτων εὐκλεῶν ὀνομάτων, ἀπὸ τοῦ περικλυτοῦ Βησσαρίωνος ἐκείνου (1393-1472), μέχρι τοῦ Γρηγορίου τοῦ Περιστερεώτου, ἡγουμένου τῆς ὁμωνύμου Μονῆς, ἐσχάτως ἀποθανόντος. Ἐν τῷ περιφανεῖ τούτῳ καταλόγῳ σελαγίζουσιν ὀνόματα Πατριαρχῶν, Μητροπολιτῶν, Ἱερομονάχων καὶ Ἡγουμένων καὶ ἄλλων κοσμικῶν, ἁπάντων ἀληθῶς λογίων, τὰ μέγιστα δὲ συντελεσάντων εἰς τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, ἰδίᾳ μάλιστα εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν χρόνοις δεινοῖς. Ἀνέγραψα ἐκ τοῦ μακροτάτου ἐκείνου καταλόγου, τὸν ἀρχαιότατον καὶ τὸν νεώτατον, ἀπεχόμενος τῆς λεπτομεροῦς ἐξετάσεως τῆς ὡραίας ταύτης σελίδος τῆς ἱστορίας τοῦ Πόντου, διότι τότε πολὺ ἤθελον ἐκτραπῆ τῶν στενῶν ὁρίων τῆς

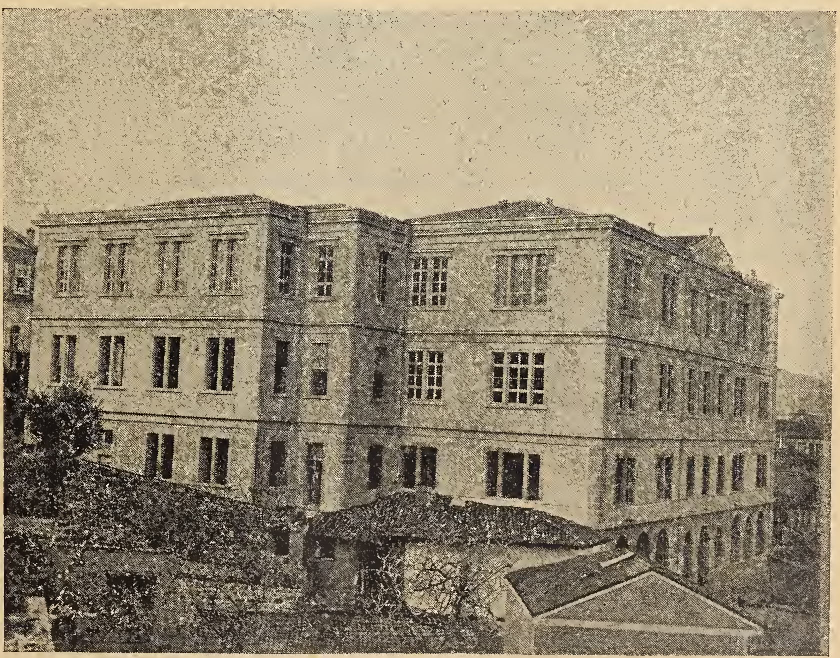
1 Ἐπαμ. Θ. Κυριακίδης, «Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως μέχρις ἡμῶν ἀκμασάντων Λογίων». Ἀθῆναι, 1897, σελ. α'-η', 9-276.

προκειμένης μελέτης μου. Ἀλλὰ κρίνω ἐπιβαλλόμενόν μοι, τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῶν ἐπιφανῶν ἐπὶ μορφώσει καὶ παιδείᾳ ἀνδρῶν, τῶν ἐξ ἐκείνων τῶν μερῶν ἑλκόντων τὴν καταγωγήν, νὰ σημειώσω ἐνταῦθα, ὡς ἐν προσήκοντι τόπῳ, ὅτι ἐντεῦθεν κατήγοντο καὶ δύο τῶν ἐπιφανεστάτων Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες μεγίστης ἀπέλαυσαν εὐνοίας παρὰ τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ καὶ εἰς ὕψιστα ἀνήχθησαν ὑπὸ τῶν Σουλτάνων ἀξιώματα καὶ πολλὰς εἰς τὸ Γένος αὐτῶν παρέσχον ὑπηρεσίας καὶ ἐκδουλεύσεις. Ἐννοῶ τοὺς Ὑψηλάντας καὶ τοὺς Μουρούζας. Καὶ οἱ μὲν Ὑψηλάνται, ὧν ἡ γενεὰ ἀνέρχεται εἰς τὸν 10ον αἰῶνα, εἷλκον τὸ γένος ἀρχῆθεν ἐκ τῆς παρὰ τὸν Ὄφιν κώμης Ὑψήλης. Εἴδομεν δὲ ἤδη ὅτι εἷς τῶν Ὑψηλαντῶν, ὁ Ἰωάννης Ἀλέξανδρος Ἰωάννου, Ἡγεμὼν Οὐγγροβλαχίας ὤν, ἐξέδωκε (1775) Χρυσόβουλλον μετὰ δωρεᾶς ὑπὲρ τῆς Μονῆς Σουμελᾶς. Οἱ δὲ Μουροῦζαι, ἐκ τῆς ἐν Χαλδίᾳ κώμης Μουρουζάντης μετοικήσαντες ἐπὶ Κομνηνῶν εἰς Τραπεζοῦντα, διέμειναν ἐκεῖ μέχρι τέλους τοῦ 17ου αἰῶνος· τότε δὲ μετῴκησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῶν Ὑψηλαντῶν. Καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀλέξανδρος Κωνσταντίνου Μουρούζης, Ἡγεμὼν πάσης Μολδοβλαχίας, ἐξέδωκεν ὑπὲρ τῶν σχολείων τῆς Τραπεζοῦντος (1803) Χρυσόβουλλον, δι' οὗ, «τὴν ἀνέκαθεν ἐκ προγόνων τιμῶν πατρίδα», θεσπίζει χρηματικὴν δωρεὰν ὑπὲρ τῶν σχολείων αὐτῆς.

Ἡ συνύπαρξις καὶ ἡ ὡς ἐν ἀδιασπάστῳ ἁλύσει διαδοχὴ καὶ σειρὰ τόσων πεφημισμένων ἀνδρῶν καὶ τόσων πεφωτισμένων διανοιῶν μαρτυρεῖ καὶ εξηγεῖ τὴν ἀδιάλειπτον λειτουργίαν Σχολῶν ἔν τε τῇ Τραπεζοῦντι καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσι καὶ ἐν ταῖς τρισὶν Ἱεραῖς Μοναῖς. Μίαν τῶν Σχολῶν τούτων, πυρσὸν φεγγοβόλον, ἑστίαν θερμουργὸν παιδείας καὶ μορφώσεως τοῦ Γένους, φιλοστόργως περιέκλειεν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ἡ Τραπεζοῦς ἐπὶ αἰῶνας, διετήρησε δὲ καὶ διεφύλαξε καὶ παρέδωκεν εἰς τὴν νῦν γενεὰν τῶν κατοίκων περίλαμπρον καὶ ἔνδοξον. Ἡ Σχολὴ αὕτη εἶναι τὸ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟΝ τῆς Τραπεζοῦντος, ἱδρυθὲν τῷ 1682 ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρὸς Σεβαστοῦ Κυμινήτου, τέκνου καὶ τούτου τῆς περὶ τὴν Τραπεζοῦντα χώρας, γεννηθέντος τῷ 1630 ἐν τῷ χωρίῳ Χότσι ἢ Κύμινον, χιλιόμετρά τινα ἀπέχοντι τῆς Τραπεζοῦντος, ὑπάρξαντος δ' ἐκ τῶν ἀρίστων λογίων. Τὸ Φροντιστήριον ἱδρύθη εἰς ἀντικατάστασιν ἄλλων προϋπαρχουσῶν Σχολῶν. Διελθὸν δὲ ποικίλας περιπετείας ἐπὶ 220 ἤδη ἐνιαυτούς, οὐδέποτε ὅμως ἢ

ἐλάχιστα διαλιπὸν ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτοῦ, συνέβαλλεν ἀείποτε πολὺ ἢ ὀλίγον εἰς διατήρησιν καὶ ἐξάπλωσιν τῆς παιδείας. Ἡ μακρὰ ἱστορία τοῦ φωτοβόλου τούτου κέντρου ἐν τῷ Πόντῳ διαφεύγει τὰ ὅρια τῶν σημειώσεων τούτων, ἀλλ' ἡ νῦν ἀκμὴ αὐτοῦ τυγχάνει ἀξία ἀναγραφῆς μετὰ θερμῶν συγχαρητηρίων καὶ δικαίων ἐπαίνων, ὀφειλομένων εἰς τοὺς φιλοτίμους καὶ φιλομούσους Τραπεζουντίους. Ἐὰν ἔν τισι σημείοις τοῦ παρελθόντος, ἐν χρόνοις δεινοῖς καὶ χαλεποῖς, τὸ Φροντιστήριον ἐλειτούργει, διδάσκον ἐν ὅλῳ, ὀλιγίστας δεκάδας μαθητῶν· σήμερον ὅμως τὸ ὅλον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸ καὶ περὶ αὐτὸ σχολείων κατὰ ὀλιγίστας μόνας δεκάδας ὑπολείπεται τῶν χιλίων!

Περὶ τοῦ Φροντιστηρίου γινομένου τοῦ λόγου, σταματῶ πρὸ αὐτοῦ μετὰ συγκινήσεως, μετὰ βαθυτάτης καὶ εἰλικρινοῦς ἐκτιμήσεως πρὸς τοὺς Τραπεζουντίους, μετ' εὐγνωμοσύνης, ὡς ὁμοεθνὴς καὶ ὡς φίλος τῶν γραμμάτων, μετὰ τιμῆς πρὸς τὰ ἀπαράμιλλα αἰσθήματα τῆς φιλομουσίας καὶ γενναιοδωρίας αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου τὸ περίλαμπρον τοῦτο καὶ ὕπατον Διδακτήριον καθ' ἅπαντα τὸν Πόντον, τὸ

Τὸ Φροντιστήριον

αἰωνόβιον Φροντιστήριον, ἐκτήσατο ἴδιον οἴκημα, ἄξιον τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν γραμμάτων, τῆς παιδείας καὶ τοῦ καθόλου πολιτισμοῦ. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Φροντιστηρίου καθ' ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον τῶν γραμμάτων, ἐξαιρουμένων μόνον τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ τοῦ Μετσοβείου Πολυτεχνείου, δύο μόνον ἑτέρων ἑλληνικῶν διδακτηρίων ἐκ τῶν ἐν ὅλῃ τῇ Τουρκίᾳ ἔρχεται δεύτερον: τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ τοῦ Ζαππείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κτισθέν, κατὰ λαμπρὸν σχέδιον δοκιμωτάτου Τραπεζουντίου ἀρχιτέκτονος, τοῦ κ. Ἀλεξ. Κακουλίδου, ἐπιθαλάσσιον, τετραώροφον, περιλαμβάνει τεσσαράκοντα περίπου αἰθούσας καὶ δωμάτια. Ὠκοδομήθη καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς παιδαγωγικῆς, καταλλήλως φωτιζόμενον, πληρέστατα ἀεριζόμενον καὶ δι' ὑποκαύστων (calorifère) θερμαινόμενον. Διὰ τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ ἐδαπανήθησαν 12,000 λίραι Τουρκίας. Τὸ δὲ ποσὸν τοῦτο θ' ἀνήρχετο εἰς 15,000, ἐὰν μὴ ἐχορηγεῖτο ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως προστατευτικὴ ἐλάττωσις τῶν δασμῶν ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων ὑλικῶν. Πρὸς δὲ ἐδαπανήθησαν πρὸς ἀγορὰν ἐπίπλων καὶ ὀργάνων φυσικῆς καὶ χημείας λίραι 1000 καὶ ἐπέκεινα.

Ἀλλὰ πόθεν λοιπὸν λαμβάνονται τὰ μεγάλα ταῦτα ποσά, ἅτινα κατ' ἔτος προσαυξάνονται καὶ ἐξογκοῦνται κατὰ 2,100-2,200 λίρας, ὅσας ἀπαιτεῖ ἡ συντήρησις πάντων τῶν ἐν Τραπεζοῦντι σχολείων; Ἡ φιλομουσία, ἡ φιλοτιμία, ἡ γενναιοδωρία καὶ γενναιοφροσύνη τῶν Τραπεζουντίων ἐπαρκεῖ εἰς πάντα ταῦτα! Τῆς διὰ τὸ Φροντιστήριον δαπάνης τὰς μὲν 2,000 λίρας τέσσαρες μόνοι φιλογενεῖς ἄνδρες κατέβαλον, ἕκαστος ἀνὰ 500, τὸ δὲ λοιπὸν ποσὸν συνεπλήρωσαν οἱ ἄλλοι Τραπεζούντιοι, οἵ τε ἐν τῇ πόλει οἰκοῦντες καὶ οἱ ἐν ταῖς παρακαυκασίαις πόλεσι καὶ κώμαις τῆς Ρωσσίας ἀποδημοῦντες, δι' ἐθελουσίου ἐράνου 100, ἢ 80, ἢ 50, ἢ ὀλιγωτέρων λιρῶν ἕκαστος. Ἐν ταῖς πρὸς ταῦτα ἐνεργείαις πρωτοστατεῖ καὶ διευθύνει ἡ Α. Σ. ὁ Μητροπολίτης, παρεχομένης ὑπὸ τῆς Α. Ἐξοχότητος τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ πάσης εὐνοίας καὶ προστασίας, συντρέχει δὲ καὶ συμβάλλει ἡ φιλοτιμία ἁπαξαπάντων τῶν Τραπεζουντίων, ὧν προεξάρχει, ὡς ἀκούω, ἐπὶ φιλομουσίᾳ καὶ προθυμίᾳ πρὸς πᾶν καλὸν ὁ κ. Κωνσταντῖνος Θεοφύλακτος, ὁ καὶ ἐπὶ πλούτῳ προέχων τῶν λοιπῶν, συνέπονται δ' αὐτῷ συμπράκτορες καὶ συνάμιλλοι ὁ κ. Φωκίων Κούσης καὶ ὁ Παναγ. Ἀκρίτας, πάν-

τες οὗτοι *Μεγάλοι Εὐεργέται* τῆς Κοινότητος Τραπεζοῦντος ἀνακεκηρυγμένοι. Διὰ τοιούτων εἰσφορῶν καὶ ἀνεγείρονται τοιαῦτα Ἐκπαιδευτήρια καὶ συντηρεῖται ἡ ἐν αὐτοῖς παρεχομένη δαψιλὴς καὶ ὑγιὴς πνευματικὴ τροφή. Καὶ ταῦτα πάντα, διότι οἱ Τραπεζούντιοι οὐδέποτε ἐπιλανθάνονται, ὅτι οἰκοῦσι πόλιν ἱστορικήν, πόλιν ἔνδοξον, πόλιν ἐπιφανεῖσαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ πρὸ εἴκοσι καὶ πέντε αἰώνων καὶ ἐπέκεινα, ἔκτοτε δὲ ἀείποτε διακριθεῖσαν, πόλιν, ἔχουσαν καὶ νῦν ἔτι ἐν συνεχείᾳ προορισμὸν ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν φώτων, τῆς παιδείας καὶ τοῦ ἐξ αὐτῶν πολιτισμοῦ.

Ὅτε εὑρισκόμην ἐν Τραπεζοῦντι, ἡ οἰκοδομὴ ἦτο σχεδὸν ἐν τῷ περατοῦσθαι· ἐπεσπεύδετο δὲ δραστηρίως ἡ συντέλεσις αὐτῆς, ἵνα καταστῇ ἑτοίμη νὰ δεχθῇ τοὺς μαθητὰς ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1902, ὅπερ καὶ συνέβη. Ἐπεσκέφθην τότε αὐτὴν ὁλόκληρον, μετὰ πάσης λεπτομερείας ἐξετάσας τὰ πάντα. Πολλὴν δ' ᾐσθάνθην χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ προόδῳ τῆς παιδείας ἐν Πόντῳ, καὶ προφρόνως ἐξέφρασα τὰ αἰσθήματά μου τοῖς παρατυγχάνουσι Τραπεζουντίοις καὶ ἰδίᾳ τῷ πολυσεβάστῳ Γυμνασιάρχῃ κ. Παρανίκᾳ καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις, οὓς μετὰ ταῦτα συνέτυχον· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα πάλιν προσφωνῶ γηθοσύνως : *Εὖγε τοῖς Τραπεζουντίοις !*

Καὶ νῦν ῥίπτω λεπτομερέστερον βλέμμα ἐπὶ τὰ σχολεῖα τῆς Τραπεζοῦντος, ὧν τινα μὲν περιλαμβάνονται καὶ τελοῦσιν ὑπὸ τὸ Φροντιστήριον, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἢ ἐξαρτῶνται ἀμέσως ἀπὸ τούτου, ἢ τελοῦσιν ἐμμέσως ὑπὸ τὴν ἀμφιλαφῆ σκιὰν καὶ τὴν ἠθικὴν δύναμιν αὐτοῦ.

Α' ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟΝ. Τοῦτο περιέχει :

1ον «*Κεντρικὸν Δημοτικὸν Σχολεῖον*», τετρατάξιον μετὰ μιᾶς προκαταρκτικῆς τάξεως, ἐπεχούσης θέσιν νηπιαγωγείου. Εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο φοιτῶσιν ἐν μὲν τῇ προκαταρκτικῇ τάξει 81, ἐν δὲ τῇ Α' 78, ἐν τῇ Β' 84, ἐν τῇ Γ' 101, καὶ ἐν τῇ Δ' 95· ἤτοι ἐν ὅλῳ 439[1].

2ον «*Σχολαρχεῖον*», περιλαμβάνον μαθητὰς ἐν μὲν τῇ Α' τάξει 69, ἐν δὲ τῇ Β' 67, καὶ ἐν τῇ Γ', ἢ ἀνωτέρᾳ, 61· ἤτοι ἐν ὅλῳ 197.

3ον «*Γυμνάσιον*», περιλαμβάνον μαθητὰς ἐν μὲν τῇ Α' τάξει 34, ἐν δὲ τῇ Β' 30, ἐν τῇ Γ' 16 καὶ ἐν τῇ Δ' 13· ἤτοι ἐν ὅλῳ 93.

---

1 Ἅπαντες οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι τῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Τραπεζοῦντος φοιτώντων μαθητῶν ἀναφέρονται εἰς τὸ σχολικὸν ἔτος 1901-1902.

Β′ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ, πλὴν τοῦ εἰς τὸ Φροντιστήριον προσηρτημένου, λειτουργοῦσιν ἐν ταῖς τρισὶ πολυπληθεστέραις συννοικίαις τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν τῆς πόλεως τρία· ταῦτα δ᾽ εἰσὶ τὰ ἑξῆς:

1ον, τῆς συνοικίας Δαφνοῦντος, περιλαμβάνον μαθητὰς	129
2ον, τῆς συνοικίας Θεοσκεπάστου, περιλαμβάνον μαθητὰς	69
3ον, τῆς συνοικίας Ἐξωτείχων, περιλαμβάνον μαθητὰς	47
Ὥστε τὰ τρία ταῦτα ὁμοῦ περιλαμβάνουσι μαθητὰς	245

Οὕτως ἅπαντα τὰ σχολεῖα ἀρρένων τῆς Τραπεζοῦντος περιλαμβάνουσι τὸν ἑξῆς ἀριθμὸν μαθητῶν:

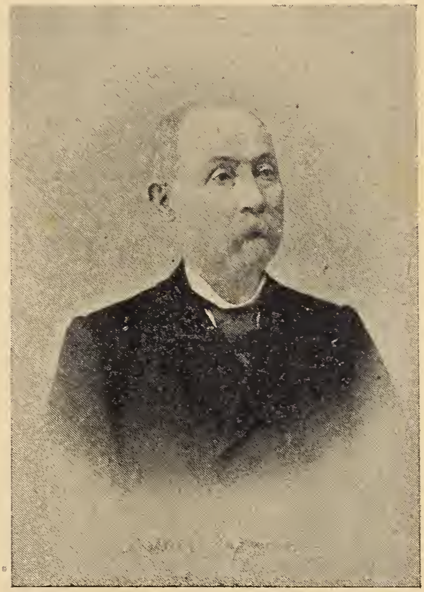
Γυμνάσιον	93
Σχολαρχεῖον	197
Κεντρικὸν Δημοτικὸν Σχολεῖον	439
Παραρτήματα	245
ἤτοι ἐν ὅλῳ μαθητὰς	974

Γ′ ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΝ, περιλαμβάνον ὀκτὼ τάξεις, ἤτοι μίαν κατωτάτην καὶ προκαταρκτικὴν νηπιαγωγείου, τέσσαρας ἀντιστοιχούσας πρὸς τὰς τοῦ Δημοτικοῦ καὶ τρεῖς Σχολαρχείου.

Δ′ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΘΗΛΕΩΝ λειτουργοῦσιν, ὡς παραρτήματα τοῦ Παρθεναγωγείου, ἕτερα δύο ἐν ταῖς δυσὶ συνοικίαις τῆς πόλεως, Ἐξωτείχων καὶ Δαφνοῦντος. Ἐν τοῖς Σχολείοις τούτοις, τῷ τε Κεντρικῷ Παρθεναγωγείῳ καὶ τοῖς Παραρτήμασιν αὐτοῦ, φοιτῶσιν ἐν συνόλῳ μαθήτριαι 576. Καὶ ταῦτα μὲν διηύθυνε τότε ἡ κ. Ἄννα Σεργιάδου, βοηθουμένη ὑπὸ δύο διδασκάλων καὶ δέκα διδασκαλισσῶν.

Τὸ δὲ Φροντιστήριον καὶ τὰ ἀπ᾽ αὐτοῦ ἐξαρτώμενα σχολεῖα διευθύνει, τὰ δ᾽ ἄλλα πάντα ἐποπτεύει ὁ Γυμνασιάρχης κ. Ματθαῖος Παρανίκας, πρὸς ὃν ἐν ἐπιγνώσει καὶ δικαιοκρισίᾳ προσαπονέμω μεθ᾽ ἁπάσης τῆς Τραπεζουντιακῆς κοινωνίας καὶ τοῦ λοιποῦ κόσμου τῶν γραμμάτων τὸν τίτλον τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς διὰ τὸν ἀνεξάντλητον πλοῦτον τῶν γνώσεων, διὰ τὰς πολλὰς καὶ σοφὰς συγγραφὰς αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν διατριβῶν, διαλέξεων καὶ ἀναγνωσμάτων, εἰς ἃ κατηνάλωσε τὸν βίον, διὰ τὴν ἐπὶ πολλὰς δεκάδας ἐτῶν εὐδοκιμωτάτην διδασκαλίαν αὐτοῦ ὡς Γυμνασιάρχου ἐν Χαλκηδόνι, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Ἀδριανουπόλει, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐν τῷ Ζαππείῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ, εἰς ἣν ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ

ἀοιδίμου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Διονυσίου Ε΄ ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, καὶ τέλος ὡς Διευθυντοῦ τοῦ Φροντιστηρίου τούτου τῆς Τραπεζοῦντος, ἐν ᾧ διδάσκει ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν. Ὁ περὶ τῶν συγγραφῶν τοῦ ἀνδρὸς τούτου λόγος, λίαν μακρὸς ὢν διὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν, θὰ ἦτο θέμα ἰδίας μελέτης. Μνημονεύω μόνον τῆς ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἐν Μονάχῳ ἀκμάζοντος καὶ νῦν ἔτι σοφοῦ καθηγητοῦ κ. W. v. Christ ἐκδοθείσης πολυτίμου συγγραφῆς «Anthologia Greca carminum christianorum» (Leipzig, 1871), ἥτις νέαν πάντη ἔταμεν ὁδὸν εἰς τὸ στάδιον τοῦτο τῶν μελετῶν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Παραλείπων δὲ κατ' ἀνάγκην τὰς ἄλλας, σημειῶ μόνον ὅτι ὁ «Παρνασσὸς» τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» καὶ τὸ «Περιοδικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου» Κωνσταντινουπόλεως βρίθουσι σοβαρῶν πραγματειῶν τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρός. Ἑτοίμη δὲ συγγραφὴ ἄλλη περὶ ἱστορίας καὶ τοπογραφίας τῆς Τραπεζοῦντος πρόκειται πρὸς ἔκδοσιν. Ταῦτα, ἐν βραχυτάτοις, περὶ τοῦ κ. Παρανίκα.

Ὁ κ. Ματθαῖος Παρανίκας

Ἐν τῷ Φροντιστηρίῳ διδάσκουσι παρ' αὐτῷ ἕτεροι ἑπτὰ μὲν καθηγηταί, ὧν εἷς μὲν τῆς ῥωσσικῆς γλώσσης, ἕτερος τῆς τουρκικῆς καὶ ἄλλος τῆς γαλλικῆς, δεκατρεῖς δ' ἔτι διδάσκαλοι, ἐν οἷς συναριθμῶ καὶ τοὺς ἐν τοῖς Παραρτήμασι τῶν συνοικιῶν.

Ἀλλὰ διὰ τούτων δὲν προτίθεμαι νὰ βεβαιώσω, ὅτι αἱ προσπάθειαι τῶν ἐνταῦθά τε καὶ τῶν ἐν ταῖς Μοναῖς καὶ ἀλλαχοῦ ἑλληνοφώνων καὶ τουρκοφώνων Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ἀφίκοντο εἰς τὸ ἔπακρον. Τοὐναντίον φρονῶ ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐργασία πάντοτε δέον νὰ θεωρῆται ἐλάσσων τῆς προσηκούσης καὶ ὅτι μεθ' ὅσα καὶ ἂν ἐπετελέσθησαν

πάντοτε ὑπολείπονται καὶ πολλὰ ἄλλα. Ἰδίως οἱ ἐν ταῖς τρισὶν Ἱεραῖς Μοναῖς ἔχουσι μέγιστα καθήκοντα πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ διανοητικὴν μόρφωσιν τῶν ἐμπεπιστευμένων αὐτοῖς πληθυσμῶν. Ταῦτα δὲ λέγων, πέπεισμαι — ἐπὶ ἀποδείξεων καὶ ἰσχυρῶν ἐνδείξεων βασιζόμενος — ὅτι ταχέως θέλει καταδειχθῇ ἡ εὐκταία ἐπίτασις τῶν προσπαθειῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κρείσσονος. Ἀλλὰ δὴ καὶ εἰσηγοῦμαι αὐτοῖς τήνδε τὴν γνώμην: Νὰ ἱδρύσωσιν ἐν Τραπεζοῦντι, δι' ὁλόκληρον τὸν Πόντον, Διδασκαλεῖον πρὸς μόρφωσιν τῶν μελλόντων διδασκάλων, κατὰ τὰ νεώτατα παιδαγωγικὰ συστήματα. Ἀναντιρρήτως τὴν ἐγκύκλιον μόρφωσιν ἐν δαψιλείᾳ πολλῇ παρέχουσι τὰ πρὸς διάδοσιν αὐτῆς ἱδρυμένα σχολεῖα καὶ γυμνάσια ἢ ἡμιγυμνάσια τοῦ Πόντου (Τραπεζοῦντος, Ἀμισοῦ, Κερασσοῦντος κλπ.), ἀλλ' ἡ παιδαγωγία ἀποτελεῖ ἄλλο, ἴδιον ὅλως καὶ ἰδιάζον, σύστημα μορφώσεως. Ἥκιστα δ' ἐπαρκοῦσιν εἰς αὐτὸ οἱ ἐκ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς ἢ ἐκ τῶν Ζαριφείων διδασκαλείων ἢ ἐκ τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς τῆς Σμύρνης προερχόμενοι. Ἀλλ' ἕκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ πόσον καλῶς, πόσον τελείως ἤθελε πληρωθῇ ἡ ἀνάγκη αὕτη, ἐὰν ἀπὸ κοινῆς συνεννοήσεως τῶν τε ἐν Τραπεζοῦντι προὐχόντων καὶ τῶν ἐν τῇ Μονῇ Σουμελᾷ ἀπεφασίζετο ἡ ἵδρυσις ἐν αὐτῇ τῇ Μονῇ Ἱεροδιδασκαλείου, πρὸς μόρφωσιν κληρικῶν καὶ διδασκάλων ἐν ταὐτῷ. Τοιοῦτό τι ἵδρυμα ὑπῆρξε καὶ ἐλειτούργησεν ἐν Τραπεζοῦντι ἄλλοτε, πρὸ τριακονταετίας. Τῷ 1872 ἡ «Ἱερὰ Μέριμνα», εὐαγὲς σωματεῖον αὐτόθι, συνέστησεν ἐν τῇ Μονῇ τῆς «Θεοσκεπάστου» **Ἱερατικὴν Σχολήν**, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ λογιωτάτου Τραπεζουντίου ἀνδρὸς Χρυσάνθου Ἱεροκλέους, τοῦ μετὰ ταῦτα Μητροπολίτου Μαρωνείας. Ἡ Σχολὴ αὕτη διετηρήθη μέχρι τοῦ 1875. Ἐὰν δὲ νῦν πάλιν ἀνασυνιστᾶτο, ἢ ἱδρύετο νέα τοιαύτη Σχολὴ ἐν Σουμελᾷ, ὡς προτείνω, τότε ἀληθῶς ἤθελεν ἀναζήσει ἐν πάσῃ τῇ ἐκτάσει τοῦ ἀρχῆθεν σκοποῦ καὶ τοῦ ἐπὶ αἰῶνας ἐκτελεσθέντος προορισμοῦ αὐτῆς ἡ Ἱερὰ Μονὴ αὕτη. Τότε ἤθελον ἐπαναλάβει καὶ ἐγὼ προφρόνως τὸ παρὰ τοῦ Φαλλμεράϋερ ἐκείνου λεχθὲν περὶ τῆς Μονῆς Σουμελᾶ, ὅπερ ἐν τῇ μεταφράσει μετατρέπω μικρόν τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὡς ἑξῆς: «Οὐδὲν μέρος ἐν τῷ κόσμῳ τυγχάνει προσφορώτερον πρὸς ἵδρυσιν *τοιούτου ἐντευκτηρίου τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας*, ἢ οἱ πλήρεις μαγείας δρυμῶνες οὗτοι τοῦ Κολχικοῦ ὄρους Μελᾶ».

Βέβαιον ὅμως ἐστίν, ὅτι παντοία φιλολογικὴ καὶ φιλεκπαιδευτικὴ

κίνησις ὑπῆρχε πάντοτε ἐν Τραπεζοῦντι, ἐξακολουθεῖ δ' ἔτι καὶ νῦν. Ἰδίας ἀναγραφῆς ἀξίαν κρίνω τὴν ἐνέργειαν τοῦ αὐτόθι Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου «Ξενοφῶντος». Οὗτος ἱδρυθεὶς τῷ 1870, ἐκαλεῖτο τὸ πρῶτον «Σύλλογος τῶν Φιλομαθῶν» καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ λογίων πολιτῶν, οἵτινες σκοπὸν προετίθεντο τὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ διὰ καταλλήλων δημοσίων μαθημάτων, οἷον θρησκευτικῶν, ἠθικῶν, φυσιολογικῶν, ἱστορικῶν, γεωγραφικῶν, ἐμπορικῶν καὶ ἄλλων τοιούτων. Κατὰ μικρὸν ὅμως ἐπεξέτεινε τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ πέραν τῆς πόλεως, ἀνὰ τὴν ὕπαιθρον χώραν· καθόσον μάλιστα τὰ σχολεῖα τῆς πόλεως, ὁσημέραι βελτιούμενα, ἐπήρκουν εἰς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ. Οὕτως ὁ Σύλλογος, μετατραπεὶς εἰς Φιλεκπαιδευτικόν, ἐπηύξησε τὰ μέλη αὐτοῦ διὰ τῆς ἐγγραφῆς καὶ ἄλλων, ἐχόντων τὴν εὐγενῆ προθυμίαν νὰ συμπράξωσιν εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ στοχαζομένου σκοποῦ, ὅστις ἦν ἐθνικός, καὶ ἐπελήφθη τοῦ ἔργου καὶ κατώρθωσε, διὰ συστηματικῆς καὶ δραστηρίας ἐνεργείας τῶν εὐγενῶς ἐμπεφορημένων μελῶν αὐτοῦ, νὰ ἱδρύσῃ ἐν πλείστοις χωρίοις τοῦ Πόντου Σχολεῖα, νὰ ἐκπέμπῃ διδασκάλους καὶ νὰ διανέμῃ πρὸς πάντας προγράμματα καὶ βιβλία· τὸ δὲ κυριώτατον, ἐπεσκέπτετο κατ' ἔτος τὰ σχολεῖα δι' ἐξεταστικῶν ἐπιτροπῶν, ἐξήλεγχε τὴν ἐργασίαν τῶν διδασκάλων, παραθαρρύνων αὐτοὺς καταλλήλως, καὶ ἐνέβαλλε τοῖς ἀγρόταις τὸν πρὸς τὰ γράμματα ἔρωτα. Διὰ τούτων πάντων ἐπετεύχθη νὰ ἱδρυθῇ πανταχοῦ, καὶ εἰς χωρία ἀπέχοντα πολλῶν ἡμερῶν πορείαν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ὅπου ἐλαλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἔστω καὶ παρεφθαρμένη, καὶ νὰ ὑπάρξῃ παρὰ τὸν Ναὸν τοῦ Ὑψίστου καὶ ἕτερον οἰκοδόμημα, μικρὸν ἢ μέγα ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ, τὸ Σχολεῖον. Ἀλλ' ὅμως ὁ Σύλλογος ἐκεῖνος ἠναγκάσθη, ἕνεκα διαφόρων περιστατικῶν, ἐπηρεασάντων αὐτόν, νὰ διακόψῃ τὴν εὐεργετικὴν δρᾶσιν αὐτοῦ ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη. Εὐτυχῶς, ἀπὸ τριετίας πάλιν, τῇ φιλοτίμῳ ἐνεργείᾳ ἀνδρῶν προυχόντων ἐν τῇ πόλει, καὶ τῇ πολυτίμῳ συναρωγῇ τοῦ Σ. Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος, ἀναλαβόντος τὸν Σύλλογον ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ, ὡς ἐξάρτημα τῆς Μητροπόλεως, ὁ «Ξενοφῶν» ἐπανέλαβε τὸ διακοπὲν ἔργον μετὰ μείζονος σθένους καὶ μετὰ μειζόνων ἐλπίδων. Νῦν πλὴν τῶν ἐνδημούντων ἑκατὸν μελῶν αὐτοῦ, ἅτινα καὶ ταῦτα ὁσημέραι πληθύνονται, κέκτηται καὶ ἄλλα διπλάσια ἐν Ρωσσίᾳ, ἅτινα συντρέχουσι προθύμως εἰς τὸ ὡραῖον ἔργον τοῦ Συλλόγου διὰ χρημάτων

Ἀλλὰ καὶ περιοδικὸν ἐξεδίδετο ἐνταῦθα πρὸ 20ετίας, ἑβδομαδιαῖον, ὁ «*Εὔξεινος Πόντος*». Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐξεδόθη ὑπὸ τῶν Δ. Ξιφιλίνου καὶ Δ. Κτενίδου, ἀπὸ 2 Ἰουνίου 1880 μέχρι 7 Αὐγούστου 1881, ὁ πρῶτος τόμος, τεύχη 54, σελίδες 864, διευθύνοντος τὴν ἔκδοσιν τὸ μὲν πρῶτον τοῦ Ἀριστ. Ἱεροκλέους, εἶτα δὲ τοῦ Θ. Χ. Ε. Γραμματικοπούλου. Τὸ δ' ἑπόμενον ἔτος ἐξεδόθη ὑπὸ μόνου τοῦ πρώτου τῶν ἀνωτέρω δύο ἐκδοτῶν, ἀπὸ 1 Σεπτεμβρίου 1881 μέχρις 28 Αὐγούστου 1882, ὁ δεύτερος τόμος, τεύχη 26, σελίδες 592. Τότε ἀνεστάλη ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ. Εἶτα ὅμως ἐπανελήφθη ἡ ἔκδοσις, ὡς συνέχεια τοῦ πρώτου, ὑπὸ νέαν ἐπιγραφήν, ὁ «*Ἀστὴρ τοῦ Πόντου*», παρὰ τοῦ διδασκάλου τοῦ Φροντιστηρίου Θ. Γραμματικοπούλου, κατὰ τὰ ἔτη 1885-1886 μόνον. Τότε ἐπαύσατο ὁριστικῶς ἐκδιδόμενον[1].

Σημειωτέον προσέτι, ὅτι περὶ Τραπεζοῦντος, περὶ τῶν Μονῶν, περὶ ἄλλων πόλεων τοῦ Πόντου καὶ περὶ τοῦ Πόντου καθόλου ἐγράφησαν ἄχρι τοῦδε ὡς πλεῖστα, βιβλιοθήκη ἀληθῶς ὅλη. Εἰς ἀναγραφὴν τῆς ἐκτενοῦς ταύτης βιβλιογραφίας οὐδόλως προτίθεμαι νὰ εἰσέλθω. Ταύτην συνέταξεν ἤδη διὰ τὰ μέχρι τοῦ 1889 ἐκδεδομένα ἑλληνιστὶ ἔργα εἷς τῶν φιλοπονωτάτων ἐν Ἑλλάδι ἀνδρῶν, ὁ κ. Ἀντ. Μηλιαράκης, μετὰ τῆς ἀκριβείας καὶ ἀληθοῦς ἐμβριθείας, ἥτις διακρίνει πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ[2]. Καὶ μετὰ τὸ ἔτος 1889 ἐγράφησαν πλεῖστα ἄλλα ἐν ἰδίοις τόμοις, ἐν περιοδικοῖς καὶ ἐν ἡμερολογίοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλη παντοία πνευματικὴ καὶ φιλολογικὴ κίνησις ἐγένετο ἐν Τραπεζοῦντί τε καὶ ἀλλαχοῦ παρὰ τοῖς Τραπεζουντίοις. Ἐλειτούργησε δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ Ἀδελφότης τῶν Τραπεζουντίων «Πρόνοια» κλπ.

Καὶ ἡ μουσικὴ καλλιεργεῖται ἐν Τραπεζοῦντι, διὰ τοῦ φιλοπροόδου σωματείου «Φιλαρμονικῆς». Ἰδιαίτερος καθηγητὴς τῆς χορῳδίας καὶ τῶν ὀργάνων, μετακληθεὶς ἐκ Γερμανίας, ἔθηκεν ἀσφαλεῖς βάσεις εὐδοκιμήσεως καὶ προόδου. Καὶ θέατρον δ' ἐκτίσθη ἴδιον, φιλοπόλιδι με-

---

1 Ἐσχάτως ἐξεδόθη ἐν Τραπεζοῦντι ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Ἰωαννίδου (ἐκ τοῦ Τυπολιθογραφείου Δ. Χ. Σεράση) «Ἡμερολόγιον τοῦ Πόντου καὶ Ὁδηγὸς τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῶν περιχώρων τοῦ ἔτους 1903», μικρὸν 8ον, σελίδες 174.

2 Ἀντ. Μηλιαράκης, «Νεοελληνικὴ Γεωγραφικὴ Φιλολογία, ἤτοι κατάλογος τῶν ἀπὸ τοῦ 1800-1889 γεωγραφηθέντων ὑπὸ Ἑλλήνων», σελ. α-δ', 1-125, Ἀθῆναι, 1889.

ρίμνῃ καὶ δαπάνῃ τοῦ κ. Κωνστ. Θεοφυλάκτου. Καὶ ἕτερον εὐεργετικὸν καὶ ἐνδεικτικὸν τοῦ πολιτισμοῦ ἵδρυμα ὑπάρχει αὐτόθι, ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης», λειτουργοῦσα τελεσφόρως ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ ἀρωγὴν τοῦ Σ. Μητροπολίτου κ. Κωνσταντίου, καὶ ἐπιτυγχάνουσα τοῦ εὐγενοῦς σκοποῦ, ὃν μαρτυρεῖ τὸ ὄνομα. Ἐσχάτως δέ, ὡς μανθάνω, πολὺς γίνεται λόγος ἐν Τραπεζοῦντι περὶ ἀνεγέρσεως Νοσοκομείου τῆς Κοινότητος τῶν Ὀρθοδόξων, ὅπερ προσφέρεται νὰ κτίσῃ ἐξ ἰδίων, διὰ δαπάνης 5,000 λιρῶν, μεγάθυμον τέκνον τῆς πόλεως ταύτης, ὁ κ. Παναγ. Ἀκρίτας, διαμένων ἐν τῇ παρακαυκασίῳ πόλει Αἰκατερινοδάρ, νὰ δωρήσῃ δ' αὐτὸ τῇ Τραπεζοῦντι καὶ νὰ προικοδοτήσῃ εἶτα διὰ 500 λιρῶν ἐτησίως πρὸς λειτουργίαν καὶ συντήρησιν. Καὶ ἤδη ἠγοράσθη τὸ γήπεδον, καταρτίζονται ἢ κατηρτίσθησαν τὰ σχέδια, ὅσον δ' οὔπω ἄρχεται ἡ οἰκοδομή.

Ἐπίσης πρόκειται ν' ἀνεγερθῇ αὐτόθι, διὰ τῆς γενναιοδώρου προσφορᾶς ἑτέρων φιλοτίμων Τραπεζουντίων, νέον Παρθεναγωγεῖον ἀντὶ τοῦ νῦν ὑπάρχοντος, πρὸς ἀνετωτέραν λειτουργίαν τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἵδρυσιν ἐν τοῖς ἄνω ὀρόφοις αὐτοῦ οἰκοτροφείου, εἰς ὃ νὰ δύνωνται ν' ἀποστέλλωσι τὰς κόρας αὐτῶν οἱ ἐν Ῥωσσίᾳ Τραπεζούντιοι. Ἀλλ' ἡ σκέψις τῆς ὑλικῆς μεγεθύνσεως τοῦ Παρθεναγωγείου συνδυάζεται καὶ πρὸς ἄλλην, τὴν τῆς προαγωγῆς τοῦ Διδακτηρίου τούτου εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα, ἵνα παρέχηται ἐν αὐτῷ καὶ γυμνασιακὴ μόρφωσις εἰς τὰς νεάνιδας καὶ διδασκαλία ξένων γλωσσῶν. Οὕτω δὲ θὰ ἀνακοπῇ πλέον ἡ κρατήσασα ἐπί τινα καιρὸν τάσις τῶν Τραπεζουντίων πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς σχολὰς ἀλλοδόξων, ἰδίᾳ δὲ Καθολικῶν, διὰ τὴν ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν. Καιρὸς δ' ἦν πλέον νὰ παύσῃ τὸ ἄτοπον τοῦτο.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων, συνάγεται ὅτι κίνησις ζωηρὰ καὶ σφρῖγος ἀκμαῖον κρατοῦσιν ἐν τῷ σταδίῳ τῆς πνευματικῆς καὶ διανοητικῆς μορφώσεως ἐν Τραπεζοῦντι, ὑπὸ πνεῦμα γενικῆς κοινωνικῆς ὁμονοίας καὶ ἀγάπης, ἣν κινεῖ καὶ ταράσσει μόνη ἡ σπουδὴ τῆς ἁμίλλης τοῦ μέν, ἵνα διαπράξῃ γενικόν τι καλὸν ὑπὲρ τὸν δέ, ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ὑπὲρ πάντας. Εὐτυχῶς ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἱστορίαν πλέον, πέπεισμαι δ' ὅτι οὐδὲ θ' ἀναφανῶσί ποτε εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, αἱ ὀξεῖαι ἔριδες τῶν ἐτῶν 1850-1853, ἢ αἱ τελευταῖαι, αἱ λήξασαι τῷ 1896, αἵτινες καὶ ἠπείλησαν αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῆς Κοινότητος τῶν Ὀρθοδόξων. Αἴφνης

ὅμως ἔκτοτε, ὡς διὰ θείας ἐμπνεύσεως, συνετίσθησαν οἱ πάντες, ἀπέρριψαν μακρὰν τὰς ἔριδας καὶ τὰς διαμάχας, ἔδωκαν τὰς χεῖρας πρὸς ἀλλήλους καὶ ὑπὸ τὴν πατρικὴν διεύθυνσιν τῆς Α. Σεβασμιότητος τοῦ Μητροπολίτου χωροῦσιν ἀκάθεκτοι πρὸς τὴν πρόοδον καὶ ὀργῶσι πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰ καλά, ἄνευ φόβου, ἄνευ ὑπονοίας, ἄνευ σκιᾶς ὑπονοίας, ὅτι θὰ ἐκτραπῶσί ποτε πάλιν τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ, ἣν νῦν διανύουσιν, ἵνα ἐμπέσωσιν εἰς τὰς πλήρεις ἀκανθῶν καὶ τριβόλων δυσχωρίας καὶ ἀτραποὺς τῶν κακῶν.

Πολλάκις ἤδη ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐγένετο ἐν παρέργῳ λόγος περὶ τῆς εἰς τὰς παρακαυκασείους χώρας τῆς Ρωσσίας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Αὐτοκρατορίας ταύτης, μεταναστεύσεως τῶν Τραπεζουντίων καὶ ἄλλων κατοίκων τῆς χώρας τοῦ Πόντου. Μεταναστευτικὸν πνεῦμα κατέχει τοὺς κατοίκους πασῶν τῶν παραλίων πόλεων τοῦ Πόντου ἀπὸ Τραπεζοῦντος μέχρι Κοτυώρων· ἐπίσης καὶ τοὺς ἐν τῷ βάθει οἰκοῦντας, ὡς εἶπον ἐν τοῖς περὶ Σάντας καὶ Κρώμνης. Αἱ πρῶται μεταναστεύσεις ἐγένοντο πρὸ τριῶν τετάρτων αἰῶνος· δι' αὐτῶν δὲ ἐκινδύνευσαν καὶ κινδυνεύουσιν ὁλόκληροι περιφέρειαι, κατοικούμεναι ὑπὸ Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, νὰ ἐρημωθῶσι τέλεον. Κατὰ τὰ τελευταῖα μάλιστα ἔτη, τὸ ρεῦμα τῶν μεταναστεύσεων ἐξωγκώθη σφόδρα· δέκα δὲ ἢ δεκαπέντε μυριάδες Χριστιανῶν Ὀρθοδόξων κατοικοῦσι νῦν ἐν Ρωσσίᾳ, εἴτε ὁριστικῶς, εἴτε παρεπιδήμως. Περὶ τούτου τοῦ ζητήματος, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ που ἔλεγον, πολλαὶ ἐγένοντο συζητήσεις ὡς πρὸς τὸ σύμφορον δηλαδὴ ἢ οὒ τῶν μετοικεσιῶν τούτων καὶ ὡς πρὸς τ' ἀποτελέσματα αὐτῶν. Εἰσάγεται βεβαίως ἐκεῖθεν ἱκανὸν ποσὸν χρημάτων εἰς τοὺς τόπους τῶν ἀποίκων, ὧν ἀναπτύσσεται ἡ εὐπορία, ἀλλ' ὁ ἐθνισμὸς αὐτῶν ὑφίσταται ζωηρὰν ἀφαίμαξιν.

Οὐδόλως προτιθέμενος, οὐδὲ δικαιούμενος ἴσως νὰ εἰσέλθω εἰς μακροτέραν ἐξέτασιν τοῦ θέματος, παρατίθημι ἐνταῦθα ἁπλοῦν καὶ ξηρὸν σχεδὸν κατάλογον τῶν πόλεων καὶ τῶν κωμῶν καὶ τῶν χωρίων, ἢ καὶ ἁπλῶς τῶν σταθμῶν, ὅπου ἐγκατεστάθησαν οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος μετανάσται ἐκ τῆς χώρας τοῦ Πόντου :

1) Βατούμ· 2) Ἀλχασόν, προάστειον τοῦ Βατοὺμ καὶ ἀποικία Σανταίων καί τινων Σουρμενιτῶν· 3) Ἄσκοβα· 4) Τάκοβα· 5) Κβήρηκα· καὶ τὰ τρία ταῦτα χωρία εἰσὶν ἀποικίαι Σανταίων, διατηρούντων ἐν αὐτοῖς σχολεῖα καὶ Ναούς· 6) Πότι· 7) Σουχούμ· περὶ τοῦτο δὲ εὑρί-

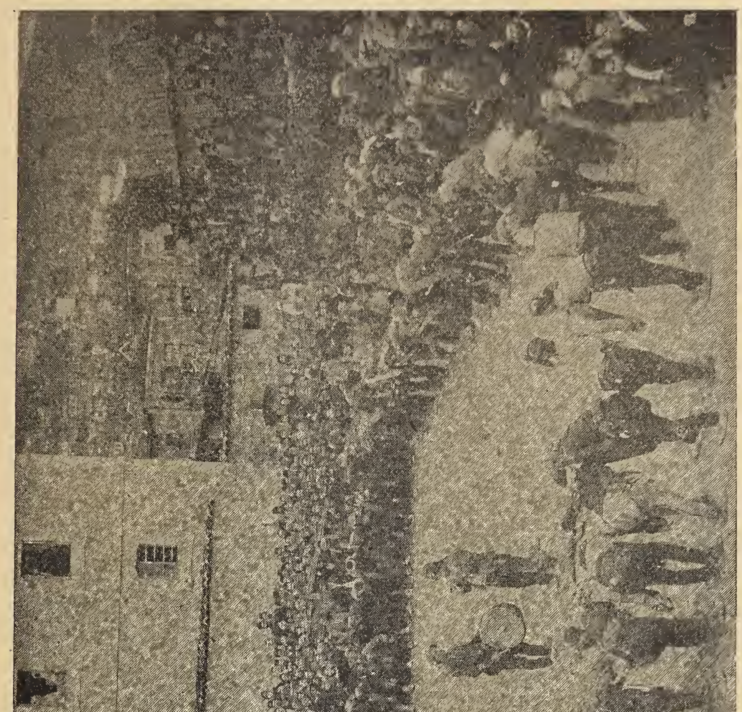
σκονται τὰ ἑξῆς τρία χωρία: 8) Κούμα (ρωσσιστὶ Μιχαηλόβσκη), 9) Ἰσχανάντων (ρωσσιστὶ Ἀλεξανδρόβσκη) καὶ 10) Ζουρναζάντων· καὶ τὰ τρία ἀποικίαι Σανταίων, ἔχουσαι σχολεῖα καὶ Ναούς· 11) Κρίμσκαγια, σταθμός· ἐν δὲ τοῖς πέριξ αὐτῆς μικραὶ ἀποικίαι ἐκ τῶν πέριξ τῆς Ἀμισοῦ χωρίων καὶ ἔκ τινων περὶ τὴν Τραπεζοῦντα. Αἱ ἀποικίαι αὗται διατηροῦσι κοπιωδῶς σχολεῖα ἑλληνικά, καὶ ταῦτα οὐχὶ μόνιμα· 12) Αἰκατερινοδάρ· 13) Μαγιακώπ· 14) Κάρς· ἐν δὲ τοῖς πέριξ τούτου εὑρίσκονται τὰ ὑπὸ Σανταίων κατοικούμενα χωρία : 15) Τσορμίκ· 16) Γιαμισλῆ· 17) Γενήκιοϊ καὶ 18) Πεληκπάσκιοϊ· ὡσαύτως δὲ τὰ χωρία 19) Τσιμπρίκ· 20) Ἀρδαχάν· 21) Παρτσίζ· 22) Ναρμὰν καὶ ἄλλα πολλά, περὶ τὰ 70 ἐν ὅλῳ, ὧν ὅμως ἡ ἐξακρίβωσις καὶ ἀναγραφὴ δὲν μοὶ ἐγένετο εὔκολος.

Περὶ τὴν Τιφλίδα, ἕδραν τοῦ ὁμωνύμου Κυβερνείου καὶ πρωτεύουσαν τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ τοῦ Καυκάσου, εὑρίσκονται τὰ χωρία : 23) Σεκιτλῆ (ρωσσιστὶ Ἰβανώβκα)· 24) Φτελέν· 25) Χαρατζάντων, 26) Χουντζούρ, καὶ ταῦτα ἀποικίαι τῆς Σάντας. Ἐν δὲ τῇ περιφερείᾳ Καχέτ τὰ χωρία: 27) Τελὰβ καὶ 28) Πέσ-τασί. Ἐπίσης ἐν τῇ περιφερείᾳ Τζιάλκας τὰ χωρία : 29) Σαντά· 30) Γιαϊλάν· 31) Κούλτεϊζ· 32) Χελάγκ, καὶ ἕτερα οὐκ ὀλίγα, σχηματισθέντα ἐξ ἀποίκων τῶν περὶ τὴν Ἀργυρόπολιν καὶ Ἐρζερούμ χωρίων. Ἀφ' ἑτέρου πάλιν περὶ τὴν Κρίμσκαγια, τὰ χωρία : 33) Ἀπήν, 34) Ἀρμαβήρ, 35) Ἀνάπα. Ἐκεῖθεν δὲ τοῦ Σουχοὺμ εὑρίσκεται πολίχνη 46) Ἄτιλερ· εἶτα δὲ προσθετέον τοὺς κατοικοῦντας καὶ εἰς ταύτας τὰς πόλεις : 37) Ὀδησσόν· 38) Σεβαστούπολιν· 39) Ὑάλταν· 40) Θεοδόσιαν· 41) Εὐπατόριαν· 42) Νοβορωσσίσκη· 43) Κόρτις· 44) Ταγγανρόγ· 45) Ροστὸβ ἐπὶ τοῦ Τανάϊδος· 46) Βακοῦ ἐπὶ τῆς Κασπίας θαλάσσης. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι παρέλιπον τοὺς ἐν 47) Ἴλσκαγια καὶ 48) Γιέϊσκ καὶ 49) Τσιατούρα, ἴσως δὲ καὶ ἐν ἄλλοις τόποις τῆς Ρωσσίας κατοικοῦντας ἢ παρεπιδημοῦντας.

Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ οἱ Τραπεζούντιοι καὶ οἱ ἐκ τοῦ Πόντου καθόλου ἄποικοι εὑρίσκουσιν ὁμοδόξους Χριστιανούς, οὐδένα διατρέχοντες, ὡς καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι νῦν, κίνδυνον διὰ τὴν θρησκείαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἔχουσι πλὴν ταύτης καὶ ἑτέραν ὑποχρέωσιν, ἐξ ἴσου ἱερὰν καὶ ταύτην : νὰ περισώσωσι καὶ τὸν ἐθνισμὸν αὐτῶν, αὐτοὶ οἱ καταγόμενοι ἐκ τοῦ περιφανεστάτου τῶν λαῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου. Σπανίως δ' εὑ-

ρέθη τις, Ἕλλην τὸ γένος, ὅστις, λησμονήσας τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν αὐτοῦ, ἐξεφυλίσθη. Ἀπόδειξις δὲ τῶν ζωηρῶν αἰσθημάτων τοῦ φιλεθνισμοῦ τῶν ἐν Ρωσσίᾳ Γραικῶν εἶναι ἡ συνεχὴς καὶ μετὰ τρυφερωτάτης στοργῆς ἐκδηλουμένη φιλογένεια διὰ τῆς δαψιλοῦς καὶ γενναιόφρονος συνδρομῆς, ἣν ὑπὸ παντοίας μορφὰς καὶ ἐν παντοίαις εὐκαιρίαις ἐκδηλοῦσι πρὸς τὴν γενέτειραν ἕκαστος. Ἀπόδειξιν δ' ἄλλην περὶ τούτου ἔχομεν αὐτὴν τὴν διὰ λόγους ἀνεξηγήτους ἀποτυχοῦσαν, δυστυχῶς, μετοικεσίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν ἐκ Καυκάσου Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἄλλας ἀποδείξεις περὶ τῶν αἰσθημάτων αὐτῶν παρέχουσιν οὗτοι, περὶ ὧν ὅμως ἄλλος τις Τραπεζούντιος, ἢ Σανταῖος, ἢ Κρωμναῖος, ἢ Τριπολίτης, ἢ Κερασούντιος, ἢ Κοτυωρίτης, ἢ Ἀμισηνός, ἔσται ἁρμοδιώτερος νὰ γράψῃ, ἵνα διερευνήσῃ τὸ ζήτημα εὐρύτερον ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀπόψεως. Ἐγὼ δ' ἐπανέρχομαι εἰς τὰ ἐν Τραπεζοῦντι, ὅπου πολλὰ ἔτι εἰσὶν ἐξεταστέα, ἅτινα ὅμως πάντα δὲν δύναμαι νὰ ἐξετάσω, διότι αἱ σελίδες αὗται εἰσὶ περιωρισμέναι καὶ κατ' ἀριθμὸν καὶ κατ' ἔκτασιν.

Θέματα δὲ πρόκεινται πολλά, οἷον τὰ περὶ ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ ᾀσμάτων καὶ χορῶν καὶ ἄλλων κοινωνικῶν χαρακτηρισμῶν τῆς τε πόλεως καὶ τῆς πέριξ χώρας. Ἐκ πάντων τούτων, πλὴν τῆς παραθέσεως εἰκόνων τινῶν, δεικνυουσῶν τὰς ὡραίας καὶ γραφικωτάτας ἀμφιέσεις ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, κρίνω ἀναγκαῖον νὰ μνημονεύσω μόνον τῶν περιφήμων χορῶν τῆς Τραπεζοῦντος. Οὗτοί εἰσι κυριώτατα δύο: ὁ πρωτοτυπώτατος καὶ ρυθμικώτατος ***πηδηκτὸς*** ἢ ***λαγκευτός***, χορευόμενος κυκλικῶς ὑπὸ μεγάλου ἀριθμοῦ χορευτῶν, κρατουμένων ἀπὸ τῶν χειρῶν, καὶ ὁ ἐπίσης ἐν κύκλῳ χορευόμενος πολεμικὸς ***Σέρρα-Χορός***, εἰς ὃν συνήθως λαμβάνουσι μέρος χορευταὶ φέροντες ὁλόκληρον τὴν πανοπλίαν αὐτῶν καὶ ἐνδεδυμένοι τὴν ἐπιχώριον στολήν, τὰς *ζίπκας*. Τὸ ὄνομα τοῦ χοροῦ τούτου προέρχεται ἐκ τοῦ παρὰ τὰ Πλάτανα ποταμοῦ Σέρρα. Παρὰ τοῦτον ὑπάρχουσι δύο χωρία, ὧν οἱ κάτοικοι ἐφημίζοντο ὡς οἱ κάλλιστοι χορευταὶ τοῦ ὄντος δυσκολωτάτου ἀλλὰ καὶ θεαματικωτάτου τούτου χοροῦ. Αἱ κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις κινήσεις τοῦ σώματος, ἡ στενὴ πρὸς ἀλλήλους τῶν χορευτῶν σύσφιγξις, ἡ βιαία πρὸς τὸ δάπεδον στροφή, τῶν ποδῶν οἱ κτύποι καὶ τῶν ὅπλων οἱ γδοῦποι, αἱ συσπάσεις τῶν μυῶν τοῦ σώματος, ὁ ἐνθουσιασμὸς ὁ καταλαμβάνων τοὺς χορευτάς, τῶν θεωμένων αἱ ἐπευφημίαι, ἡ πανταχοῦ ἐν εἴδει σπινθη-

Ὁ Σέρρα χορός

ρος μεταδιδομένη συγκίνησις, πάντα ταῦτα προσδίδουσι τοιαύτην πρωτοτυπίαν καὶ τοσαύτην αἴγλην εἰς τὸ χορευτικὸν σύμπλεγμα, ὥστε δικαίως θὰ ἠδύνατό τις νὰ κατατάξῃ τὸν *Σέρρα-Χορὸν* μεταξὺ τῶν διασημοτέρων χορῶν ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου.

Ἐπίσης νομίζω ἀξίαν ἀναγραφῆς καὶ ἄλλην τινὰ διάταξιν τῆς Τραπεζοῦντος. Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, εἰσήχθη καὶ ἐνταῦθα ὡς ἔθος καὶ νόμος ἡ μεγάλη πολυτέλεια κατὰ τὰς βαπτίσεις τῶν παιδίων καὶ ἡ ὑπέρογκος δαπάνη ἐκ μέρους τοῦ ἀναδόχου, ἀλλὰ καὶ τῶν γονέων τοῦ παιδίου. Πρὸ πάντων ὅμως αἱ ἐπιβαλλόμεναι εἰς τὸν ἀνάδοχον δαπάναι ἦσαν τοιαῦται, ὥστε σπανίως πλέον εὑρίσκετο τοιοῦτος, πολλὰ δὲ παιδία ἔμενον ἐπὶ μακρὸν ἀβάπτιστα. Τοῦτο ἠνάγκασε τὸν πρῴην Μητροπολίτην Τραπεζοῦντος, τὸν ἀοίδιμον Κωνστάντιον, νὰ λάβῃ σύντονα μέτρα πρὸς περιστολὴν τοῦ κακοῦ καὶ νὰ θεσπίσῃ τῷ 1866 «Κανονισμὸν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Βαπτίσματος», ὡς ὠνόμασεν αὐτόν, ἄξιον πολλῆς προσοχῆς. Διὸ μεταγράφω ἐνταῦθα κατὰ λέξιν, ὁλόκληρον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο κείμενον, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θὰ εὕρῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἐφαρμογήν. Κατὰ τὸν Κανονισμὸν τοῦτον (ὅστις ἔντυπος εὑρίσκεται ἀνηρτημένος εἰς ἅπαντας τοὺς Ναούς), αἱ διὰ τὸ Βάπτισμα δαπάναι εἰσὶν αὗται :

Ἱερέως, καὶ ἂν ὦσι καὶ ἄλλοι, δι' ὅλους μόνον	Γρ.	5.—
Σχολείων	»	5.—
Ἐκκλησίας βοήθεια	»	7.—
Σταυρὸς ἀγοραζόμενος ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἡμίσεως δραμίου καθαροῦ ἀργύρου ἵνα δωρήσῃ ὁ ἀνάδοχος πρὸς τὸ βαπτιζόμενον	»	3.—
Μαμῆς	»	5.—
Κολυμβήθρας χύσιμον καὶ ἀνάγνωσμα. Ἀπὸ παράδες εἴκοσι	»	1.—
Τρία δεκάρια κηρία ἐπὶ τῆς κολυμβήθρας παράδες		30
	Γρ.	26.30

Κηρία διανομῆς εἰς τοὺς παρευρεθέντας ἀνὰ ἕν, παραδῶν πέντε.

Κουκοῦλα, ὑποκάμισα καὶ λοιπὰ προσφέρονται εἰς τὸ βαπτιζόμενον παρὰ τῶν γονέων του, οὐδέποτε δὲ παρὰ τοῦ ἀναδόχου.

Περιποίησις γονέων τοῦ βαπτιζομένου, πρὸς τὸν ἀνάδοχον καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ὅταν τοῦ προσφέρῃ τὸ βαπτιζόμενον ἐν τῇ οἰκίᾳ, θέλει γίνει δι' ἑνὸς καφέ, ὡσαύτως καὶ εἰς τὰ λαδοβγάλματα χωρὶς ἄλλο τι.

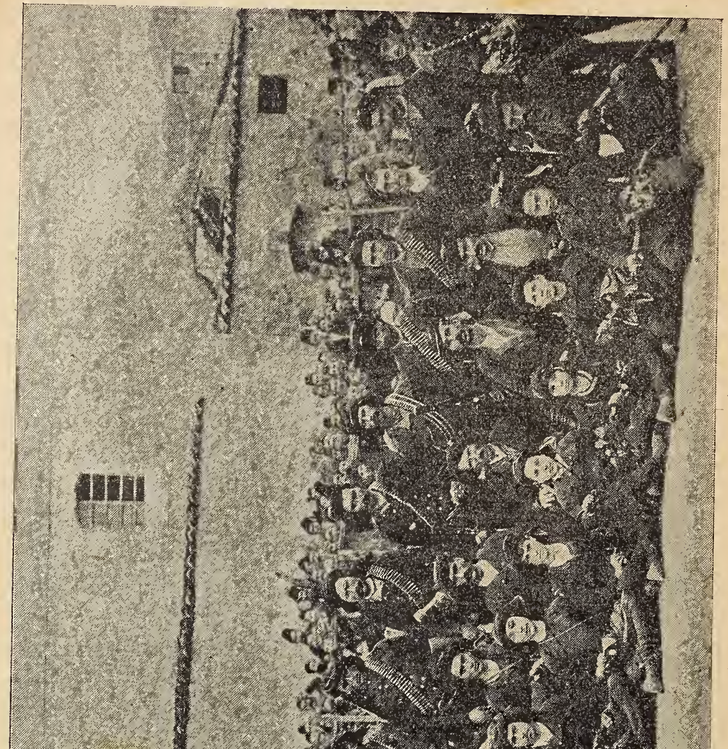
Ἡ παράβασις τῶν ἀνωτέρω θέλει καταδικάσει τὸν προσφέροντα καὶ τὸν δεχόμενον εἰς πληρωμὴν πέντε λιρῶν Τουρκίας εἰς τὰ Σχολεῖα.

(Ἐν Τραπεζοῦντι, 30 Ἰανουαρίου ἔτος 1866).

Ἀλλὰ καὶ τὸ ζήτημα τῆς Κυριακῆς ἀργίας ἐλύθη ἐν Τραπεζοῦντι διὰ Θεσπίσματος τοῦ νῦν ἀξιωτάτου Μητροπολίτου κυρίου Κωνσταντίου, κανονίσαντος ἀπὸ τοῦ 1898 τὰ παντα προσφυέστατα. *Ἑορτολόγιον*, μεγαλωστὶ καὶ καλλιτεχνικῶς τετυπωμένον, ἀνηρτημένον ἐν ἅπασι τοῖς Ναοῖς, διαγράφει τὰς λεπτομερείας καὶ τὰς ἀναγκαίας ἐξαιρέσεις. Οἱ παραβάται τιμωροῦνται, ἀναλόγως τῆς τάξεως, εἰς ἣν ἀνήκουσι, διὰ προστίμου τριῶν λιρῶν, ἢ μιᾶς, ἢ ἡμισείας, ὑπὲρ τοῦ ταμείου τῶν σχολείων. Καὶ τοῦτο ἄξιον μιμήσεως.

Ἡ ἐν Τραπεζοῦντι οἰκία τῶν βαθυπλούτων Ὀθωμανῶν Ἀδελφῶν Νεμλῆ-Ζαδὲ

Τοῦρκοι ἐκ τῶν πέριξ τῆς Τραπεζοῦντος ἐν ἐπιχωρίῳ ἀμφιέσει καὶ πανοπλίᾳ

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΙϚ΄

Η ΤΡΑΠΕΖΟΥΣ

3. ΟΙ ΜΥΡΙΟΙ ΕΝΤΑΥΘΑ

ΥΠΟ ἴδιον κεφάλαιον ἐσκιαγράφησα ἀπὸ τῆς ὡραίας ἐκείνης Μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὴν ὑπὸ τὸν Κῦρον στρατείαν τῶν Μυρίων, ὡς ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζηται, περιέγραψα ἐν συντόμῳ τὰς τύχας καὶ τὰς περιπετείας αὐτῶν καὶ εἶπον, ὅτι ἔφθασαν τέλος εἰς Τραπεζοῦντα καὶ ἐστάθμευσαν ἐν αὐτῇ ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας καὶ ἐτέλεσαν ἀγῶνας γυμνικούς, οὓς ἐν θαυμαστῇ βραχυλογίᾳ, ἀλλὰ καὶ μετὰ σαφηνείας καὶ χάριτος πολλῆς περιγράφει ὁ Ξενοφῶν. Τοὺς Μυρίους λοιπὸν ἐπανευρίσκων ἐνταῦθα, ἐπιχειρῶ νὰ ἐξετάσω τὰ κατ' αὐτοὺς δι' ὀλίγων ἐν τοῖς ἑπομένοις.

Ἡ Τραπεζοῦς, ἡ «Ἑλληνὶς πόλις, ἡ οἰκουμένη ἐν τῷ Πόντῳ ἐν τῇ τῶν Κόλχων χώρᾳ», εἰς ἣν μετὰ τόσα παθήματα ἔφθασαν οἱ Ἕλληνες, ὡς πόλις ἦτο μικρὰ καὶ στενή, περικεκλεισμένη ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς, μικρὰν δ', ὡς ἐστιν εἰκάσαι, εἶχε περὶ ἑαυτὴν περιοχήν· κατὰ δὲ τὸ Ἀνατολικὸν μέρος ἴσως οὐχὶ πέραν τοῦ Πυξίτου, ὅστις ἐσχημάτιζε τὸ μεθόριον αὐτῆς πρὸς τοὺς Κόλχους. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν οὔτε νὰ στρατοπεδεύσωσιν ἠδύναντο ὅλοι ἐν τῇ φιλίως δεχθείσῃ αὐτοὺς πόλει, οὔτε νὰ στεγασθῶσιν ἐν αὐτῇ, διότι βεβαίως ὑπερέβαινον τὰς 10,000 μετὰ τοῦ συνακολουθοῦντος ὄχλου γυναικῶν καὶ γυναίων καὶ παίδων καὶ παιδίων καὶ δούλων. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ καταλάβωσι τὰς πρὸς τὴν Τραπεζοῦντα ἐγγυτέρας κώμας τῶν Κόλχων καὶ νὰ καταυλισθῶσιν ἐν αὐταῖς. Τὸ στρατηγεῖον ὅμως, κατὰ τὴν κοινὴν ἐκδοχήν, ἀλλὰ καὶ

κατὰ τὰς τοπογραφικὰς ἐνδείξεις, ἐστήθη, φαίνεται, ἐντεῦθεν τοῦ Πυξίτου. Ἐπεβάλλετο δ' ἄλλως εἰς τοὺς ἀριστεῖς τοῦ στρατοῦ ἐκείνου νὰ εὑρίσκωνται ἐγγὺς τῶν ἀρχόντων τῆς φιλίας πόλεως, ἵνα συνεννοῶνται μετ' αὐτῶν περὶ τῆς προμηθείας τῶν ἀναγκαίων πρὸς συντήρησιν, περὶ τῶν πέριξ φίλων καὶ πολεμίων καὶ περὶ ἄλλων τοιούτων ζητημάτων, μάλιστα δὲ περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῶν μέσων τῆς περαιτέρω πορείας. Ἡ ἀκριβὴς θέσις τοῦ ὄρους, «ἔνθα περ ἐσκήνουν», ὁρίζεται καὶ ὑπὸ τοῦ πολυτίμου ἀρχαιοδίφου τῆς Τραπεζοῦντος κ. Παρανίκα πρὸς Α τῆς πόλεως, πέραν τῆς συνοικίας Δαφνοῦντος, πρὸς τὸ ΒΑ μέρος τοῦ Φαιοῦ Λόφου (*Μπὸζ-τεπὲ*) ἐντεῦθεν τοῦ Πυξίτου. Ὁ λόφος οὗτός ἐστιν ὁ διασχιζόμενος, ἐν μέρει δὲ καὶ παραμορφούμενος νῦν ὑπὸ τῆς ἁμαξιτοῦ Τραπεζοῦντος-Ἐρζερούμης, τὴν μὲν κορυφὴν πετρώδης, τὸ δὲ λοιπὸν ἄχρι τῆς θαλάσσης ἐπιπέδως ἐπικλινής, ἀληθῶς κατάλληλος πρὸς στρατοπεδείαν. Τῆς πόλεως ἀπέχει περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα [1].

Ὁ λόφος τῶν Μυρίων

Ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας διέμειναν οἱ Μύριοι ἐν Τραπεζοῦντι καὶ τῇ παρακειμένῃ χώρᾳ τῶν Κόλχων. Κατὰ τὸν χρόνον

1 Ἐν τῇ ἀνωτέρω εἰκόνι ὁ λόφος φαίνεται ὄπισθεν τῶν ἱστῶν τῶν πλοίων.

τοῦτον, παρὰ μὲν τῶν Τραπεζουντίων ἐτύγχανον καὶ ξενίας φιλικωτάτης καὶ δώρων, ἅτινα εἶχον οὐκ ὀλίγην ὑλικὴν ἀξίαν, οἷον : βόες, ἄλευρα, οἶνος· κατὰ δὲ τῶν Δριλῶν ἐπεξελθόντες ὑπὸ ὁδηγοὺς Τραπεζουντίους καὶ νικήσαντες αὐτοὺς ἀφήρεσαν τὰ πρὸς τὸν βίον ἐπιτήδεια· ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν Κόλχων, ἐπὶ τέλους, συνδιαπραττόντων τῶν Τραπεζουντίων, ἔτυχον εὐμενοῦς προαιρέσεως καὶ ἔλαβον δῶρα βόας. Οὕτω κανονίσαντες τὰ τῆς διαμονῆς καὶ τῆς διαίτης αὐτῶν καὶ ἀναπαυθέντες ἀπὸ τῶν πολυμήνων μόχθων τραχυτάτης στρατείας διὰ μέσου ἐχθρικωτάτων καὶ βαρβάρων λαῶν, εὑρισκόμενοι δὲ νῦν παρ' ὁμοφύλῳ καὶ φίλῃ πόλει, ἔσχον τὸν ἁρμόζοντα καιρὸν νὰ προβῶσι καὶ εἰς ἄλλα ἔργα, ἔργα εὐσεβείας, εἰρήνης καὶ ψυχαγωγίας. Καὶ ἐν πρώτοις μὲν ἐτέλεσαν θυσίας κοινὰς πρὸς τὸν Δία Σωτῆρα καὶ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς πορείας Ἡρακλῆ· ἰδίας δὲ προσήνεγκον ἕκαστος θυσίας πρὸς ὃν θεὸν ηὔξατο ἐν εἰδικῇ τινι ἀνάγκῃ. Εἶτα δ' ἀναμνησθέντες τοῦ οἴκοι βίου καὶ ἐπιθυμοῦντες ἴσως νὰ παράσχωσι θέαμα ἀγαστὸν μὲν τοῖς φίλοις, ἐνδεικτικὸν δὲ τῆς ἰσχύος καὶ ῥώμης καὶ δεξιότητος αὐτῶν τοῖς πέριξ ἐχθροῖς, ἀπεφάσισαν νὰ τελέσωσι γυμνικοὺς ἀγῶνας, κατὰ τὰ οἴκοι ἐθιζόμενα, ἐν τῷ ὄρει, «ἔνθα περ ἐσκήνουν». Συλλέξαντες λοιπὸν μετὰ τὴν θυσίαν τὰ δέρματα τῶν βοῶν, παρέδωκαν αὐτὰ τῷ Σπαρτιάτῃ Δρακοντίῳ [1], ἵνα ὁρίσῃ αὐτὰ ὡς ἔπαθλα καὶ βραβεῖα τῶν διαφόρων ἀγωνισμάτων, ἀνέθηκαν δ' αὐτῷ καὶ τὴν περὶ τῶν ἀγώνων φροντίδα.

Ὁ τραχὺς καὶ ἀπέριττος Σπαρτιάτης, θεωρήσας πάντῃ περιττὸν νὰ λειάνῃ δρόμους καὶ νὰ καταρτίσῃ στίβους ὑπὲρ τῶν δρομέων καὶ τῶν ἁλτῶν ἢ σκάμματα ὑπὲρ τῶν παλαιστῶν καὶ τῶν πυγμάχων, ἐκήρυξεν ἐν τάχει τὴν ἔναρξιν τῶν ἀγώνων. Ὅτε δ' εἶπον πρὸς αὐτὸν νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς μέλλοντας ν' ἀγωνισθῶσιν ἐκεῖ, ὅπου εἶχε κατεσκευασμένον τὸν δρόμον καὶ τὸν στίβον, ἐκεῖνος δείξας τὸν τόπον, ἐφ' οὗ ἐτύγχανον ἑστηκότες : «Οὗτος ὁ λόφος, ἔφη, κάλλιστος τρέχειν, ὅπου ἄν τις βούληται». «Πῶς ὅμως, εἶπον αὐτῷ, δυνήσονται παλαίειν ἐν τόπῳ οὕτως σκληρῷ καὶ δασεῖ» ; Ὁ Δρακόντιος τότε, ὁ ἀνατραφεὶς οἴκοι ὑπὸ τὸ κράτος τῶν νόμων τοῦ Λυκούργου διὰ μέλανος ζωμοῦ καὶ τραχέων ἀγώ-

---

1 Ὁ Δρακόντιος οὗτος εὑρέθη ἔν τινι πόλει τῆς Ἰωνίας καὶ ἐκεῖθεν ἠκολούθησε τῇ στρατείᾳ, διότι ἔφευγεν ἐκ τῆς γενετείρας πόλεως Σπάρτης ἕνεκα φόνου ἐξ ἀμελείας, ὃν διέπραξεν ἐκεῖ, παῖς ὢν κατ' ἄλλου παιδός, «ξυήλῃ πατάξας» Ξενοφ. Ἀνάβ. Δ', 8, 25.

νων καὶ ὀδυνηρῶν μαστιγώσεων ἔτι, ἔδωκε τὴν σπαρτιατικωτάτην ταύτην ἀπάντησιν: «Μᾶλλόν τι ἀνιάσεται ὁ καταπεσών». Τέλος οἱ ἀγῶνες ἐτελέσθησαν. Καὶ οἱ μὲν παῖδες, ὧν οἱ πλεῖστοι αἰχμάλωτοι, ἠγωνίσθησαν εἰς δρόμον σταδίου, τὸν παρ' ἡμῖν 200 μέτρων περίπου. Κρῆτες δέ, ἀνέκαθεν, ὡς φαίνεται, ἀελλόποδες, πλείονες ἢ ἑξήκοντα ἔλαβον μέρος εἰς ἀγῶνα δολίχου, ἤτοι μακροῦ δρόμου, 2,000 μέτρων. Ἕτεροι δὲ ἠγωνίζοντο εἰς πάλην καὶ πυγμήν, ὅτε τὸ θέαμα κατέστη τερπνὸν καὶ λαμπρόν, διότι πλεῖστοι ἦσαν οἱ περιεστηκότες καὶ παροτρύνοντες τοὺς ἀγωνιζομένους ἑταῖροι, ἕκαστος κατὰ τὰς ἰδίας συμπαθείας. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀστειότερον, καὶ μάλιστα κωμικὸν κατέστη τὸ θέαμα κατὰ τὸν ἱππικὸν ἀγῶνα, ὅτε πλεῖστοι, κατερχόμενοι τὴν κατάντη πλευρὰν τοῦ λόφου, ἐκυλινδοῦντο κάτω πρὸς τὴν θάλασσαν· οἱ δ' ἐπαναστρεφόμενοι, ἵνα φθάσωσιν εἰς τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τέρμα, μόλις ἠδύναντο νὰ ὁδηγῶσι τοὺς ἵππους βάδην διὰ τὸ ἀπότομον τοῦ ἐδάφους, «ἔνθα πολλὴ κραυγὴ καὶ γέλως καὶ παρακέλευσις ἐγίγνετο».

Καὶ νῦν καταλείπω τούτους ἐνταῦθα ἐν τῇ ἐκ τοῦ ὡραίου θεάματος τῶν γυμνικῶν ἀγώνων θυμηδίᾳ καὶ ἐν ταῖς προπαρασκευαῖς πρὸς ἀναχώρησιν ἐκ Τραπεζοῦντος, εἴτε κατὰ γῆν εἴτε κατὰ θάλασσαν, καὶ τρέπομαι πρὸς ἐξέτασιν τῆς ἱστορικῆς καὶ πάντοτε ἐπισήμου πόλεως ταύτης ὑπ' ἄλλην ἔποψιν, τὴν ἐμπορικὴν καὶ τὴν ναυτιλιακήν.

Τραπεζουντιακαὶ ἀμφιέσεις

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΙΖ΄

Η ΤΡΑΠΕΖΟΥΣ

4. ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΚΑΙ ΝΑΥΤΙΛΙΑ

Η Τραπεζοῦς καὶ τὴν πρώτην ἐποίκησιν αὐτῆς κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους ἐκείνους χρόνους (756 πρὸ Χριστοῦ), καὶ τὴν εὐδοκίμησιν, ἐν ᾗ εὗρον αὐτὴν ὕστερον οἱ Μύριοι μετὰ τοῦ Ξενοφῶντος, τῷ 400 πρὸ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἀξιόλογον θέσιν, ἣν μετὰ ταῦτα πάντοτε διετήρησεν, ἕως οὗ ἐξελέγη ὑπὸ τῶν Κομνηνῶν ὡς πρωτεύουσα τῆς νέας Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας τῷ 1204, ταῦτα πάντα ὤφειλεν εἰς τὴν ἔξοχον γεωγραφικὴν θέσιν αὐτῆς. Τυγχάνει δ' ὄντως προσφορωτάτη ἡ θέσις αὕτη, ἂν ἐξετάσῃ τις αὐτὴν ἔνθεν μὲν ἐν σχέσει πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ τὰς περὶ αὐτὸν κειμένας χώρας, ἔνθεν δ' ἐν σχέσει πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Περσίαν, τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ τὸν Περσικὸν κόλπον καὶ τὰς μετ' αὐτῶν συναλλασσομένας Ἀνατολικὰς ἢ Εὐρωπαϊκὰς χώρας· διότι ἀποτελεῖ ζωηρότατον μὲν ἐμπορικὸν κέντρον καθόλου, τὴν κεφαλὴν δ' ἰδίᾳ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἁμαξιτοῦ, ἣν ἤδη καλῶς γνωρίζομεν. Ἀλλὰ πλὴν τῆς γεωγραφικῆς ὑπεροχῆς αὐτῆς ἐπὶ πασῶν τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς μακροτάτης μεσημβρινῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἡ Τραπεζοῦς πλεονεκτεῖ ἐκείνων καὶ κλιματολογικῶς· διότι ἡ ἀπ' αὐτῆς ἀρχομένη καὶ εἰς Περσίαν ἢ περαιτέρω ἄγουσα ὁδὸς οὐδέποτε ἀποκλείεται τέλεον ὑπὸ τῶν χιόνων τοῦ χειμῶνος, οὐδ' ἡ δι' αὐτῆς ἐκτελουμένη συγκοινωνία διακόπτεται. Δικαίως λοιπὸν κρατεῖ καὶ τοῦ ἐμπορίου τὰ σκῆπτρα ἐν ἐκείνῃ τῇ πλευρᾷ· οὕτω δ' ἐξηγεῖται καὶ τὸ μέγεθος τοῦ δι' αὐτῆς

ἐνεργουμένου ἐμπορίου διὰ τὰς ἰδίας αὐτῆς ἀνάγκας, ὡς πόλεως καὶ ὡς κέντρου περιφερείας, καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἐνδοτέρων Νομῶν Ἐρζερούμης Σεβαστείας ἐν μέρει, Μαμουρὲτ-οὺλ-Ἀζίζ, Βάν, Μοσοὺλ καὶ Βαγδατίου ἔτι, ἀλλὰ καὶ τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου τῆς Περσίας, ἥτις ταύτην μόνον ἔχει ἐγγυτάτην καὶ εὐθηνοτάτην ὁδὸν πρός τε τὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολὴν — Τουρκίαν, Ρουμανίαν καὶ Ἑλλάδα — καὶ πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, μεθ' ὧν συναλλάσσονται οἱ ὑπήκοοι τοῦ Σάχου — Αὐστρίαν, Γαλλίαν, Ἀγγλίαν, Βέλγιον, Ὁλλανδίαν καὶ ἄλλας. Τοιαύτην δὲ σημασίαν ὡς πρὸς τὸ Περσικὸν ἐμπόριον προσέλαβεν ἡ ὁδὸς αὕτη ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 1883, ὅτε ἡ Ρωσσία ἀπέκλεισε τὴν ὁδὸν τοῦ Καυκάσου εἰς τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς Περσίας· ἔκτοτε ἡ Τραπεζοῦς ἐπανέκτησε τὴν προτέραν αὐτῆς ἐμπορικὴν σημασίαν. Ἐγένετο μάλιστα τότε σκέψις καὶ περὶ κατασκευῆς σιδηροδρόμου ἀπὸ Τραπεζοῦντος πρὸς τὸ ἐσωτερικόν· ἀλλ' αὕτη δὲν ἐπραγματοποιήθη. Ἡ νῦν ἁμαξιτὸς ἀπὸ Τραπεζοῦντος μέχρι τῶν Τουρκοπερσικῶν συνόρων ἔχει μῆκος 595 χιλιομέτρων, ἤτοι ἀπὸ Τραπεζοῦντος μέχρις Ἐρζεροὺμ 314 χιλιόμετρα· ἀπὸ Ἐρζεροὺμ μέχρι Βαγιαζὴτ 264 καὶ ἀπὸ Βαγιαζὴτ μέχρι τῶν Περσικῶν συνόρων 17 χιλιόμετρα.

Ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἐν τῷ παρελθόντι, κατὰ τὴν πρὸ μιᾶς χιλιάδος ἐτῶν λαμπρὰν σταδιοδρομίαν αὐτῆς, ἦτο κέντρον ἐνεργοτάτου καὶ ἀκμαιοτάτου ἐμπορίου· τούτου δ' ἕνεκα καὶ κεφαλὴ ἢ ἀφετηρία τεσσάρων μεγίστων χερσαίων ἐμπορικῶν ὁδῶν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη τούτων ἦγε πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀσίας καὶ τὰς Ἰνδίας καὶ αὐτὴν τὴν Κίναν, διὰ τῆς πόλεως Ἄρζης, τῆς νῦν Ἐρζερούμης· ἡ δὲ δευτέρα ἔφερε πρὸς τὸν Φᾶσιν ποταμὸν καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸν Καύκασον· ἡ τρίτη διηυθύνετο διὰ τοῦ Ταύρου πρὸς τὴν Μεσόγειον, ἡ δὲ τετάρτη διὰ τοῦ Ἄνω Εὐφράτου πρὸς τὴν Συρίαν. Τότε ἐφημίζοντο καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν ἡ δραστηριότης καὶ ἡ σύνεσις τῶν κατοίκων τῆς Τραπεζοῦντος, ἐθαυμάζετο δ' ἡ ὡραιότης τῆς φυλῆς αὐτῶν [1]. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἡ Τραπεζοῦς εἶχε χαρακτῆρα καὶ ὄψιν καὶ ἐνέργειαν διεθνοῦς πόλεως. Τὰ ἐξ ἐρίου καὶ λίνου λεπτὰ καὶ πολύχρωμα ὑφάσματα αὐτῆς, ἰδίᾳ δὲ τὰ μεταξωτά, οἱ εὐγενεῖς οἶνοι, οἱ ὡραῖοι τάριχοι — ἐξ ἀρχαιοτά-

---

1 Τὴν εὐμορφίαν καὶ εὐμέλειαν τῶν κατοίκων τῆς χώρας παρατηρεῖ τις ἔτι καὶ νῦν, ὡς εἶπον ἤδη ἀνωτέρω καὶ ὡς δεικνύουσιν αἱ ἐκ συγχρόνων φωτογραφιῶν ληφθεῖσαι εἰκόνες, αἱ πολλαχοῦ μεταξὺ τῶν σελίδων τούτων παρεντιθέμεναι.

του ἤδη χρόνου ἦσαν γνωστοί, οἱ «ποντικοὶ» τάριχοι — ὡς καὶ ἄλλα πολλὰ προϊόντα καὶ τεχνουργήματα τῆς Τραπεζοῦντος ἦσαν πανταχόθεν περιζήτητα. Ἐξ ἄλλου δὲ πάλιν συνέρρεον εἰς αὐτὴν πάντοθεν διάφορα ἄλλα, ὧν εἶχεν ἀνάγκην, διότι τὸ ἐμπόριον αὐτῆς μεθ' ἁπάσης τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἦν πολλῷ μεῖζον πάσης βιομηχανικῆς παραγωγῆς ἐν αὐτῇ. Ἅπασα ἡ Ἑλληνικὴ Χερσόνησος ἔπεμπεν ἐκεῖσε διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅ τι ἂν εἶχεν ἐκλεκτόν. Ὁ Βορρᾶς διὰ τῶν

Τύποι, ἀμφιέσεις καὶ πανοπλίαι Τραπεζουντίων Χριστιανῶν

πόλεων τῆς Χερσῶνος — νῦν Κριμαίας — διεβίβαζεν εἰς Τραπεζοῦντα τὰ προϊόντα ἐκλεκτῆς διφθερουργίας. Μύρα καὶ ἀρώματα καὶ ἤλεκτρον ἤρχοντο ἐξ Ἰνδιῶν· ἐπίσης δὲ τὰ λεπτὰ ὑφάσματα ἐκ βάμβακος, οἱ περίφημοι τάπητες, οἱ μαργαρῖται καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι τῆς Κεϋλάνης καὶ τῆς ἐν τῷ Ἰνδοστὰν πρωτευούσης πόλεως Γολκόνδης. Πρὸς τούτοις ἐδέχετο ἡ Τραπεζοῦς τὰ μεταξωτὰ τῆς Κίνας, τὸ μέλι τῆς ἐν τῷ Καυκάσῳ Μιγγρελίας, τὰ χρυσοϋφῆ καὶ ἀργυροϋφῆ τοῦ Καΐρου καὶ τῆς Βαγδάτης [1]. Τὴν ἐμπορικὴν ταύτην ἀκμὴν διετήρησεν ἡ πόλις σχεδὸν ἀκεραίαν μέχρις ἐσχάτων. Μόνον δὲ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ὑπέστη μείωσίν τινα. Τὴν πραγματικὴν καὶ ἀκριβῆ ἐμπορικὴν τῆς Τραπεζοῦντος κίνησιν δεικνύουσιν αἱ κατωτέρω παρατιθέμεναι σημειώσεις, ἃς ὀφείλω εἰς τὴν ὑπηρεσιακὴν φιλοτιμίαν καὶ φιλοπονίαν τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι Προξένου τῆς Ἑλλάδος κ. Βιτάλη. Ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις, τοῖς οὐ πρὸ πολλοῦ ἀφ' ἡμῶν, ἡ ἐμπορικὴ κίνησις τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τὸ δι' αὐτῆς ἐκτελούμενον διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς Περσίας ἦσαν πολλῷ ἀκμαιότερα. Νῦν περιεστάλησαν. Πρὸς τοῦτο δὲ συνετέλεσαν διάφοροι λόγοι, περὶ ὧν οὐ τοῦ παρόντος. Οἱ ἀριθμοί, οὓς καταγράφω περαιτέρω, ἀνάγονται εἰς τὸ ἔτος 1900.

Ἡ καθόλου *Ἐξαγωγὴ* τοῦ λιμένος Τραπεζοῦντος κατὰ τὸ ἔτος 1900, ἡ δι' ἀτμοπλοίων ἢ ἱστιοφόρων γενομένη, εἴτε εἰς ξένας ἐπικρατείας, εἴτε εἰς ἄλλας χώρας τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀνέρχεται εἰς χιλιόγραμμα 23,232,250, ἀξίας φράγκων 13,819,374. Τούτων δὲ τὰ 24,552,950 χιλγμ. ἐξήχθησαν δι' ἀτμοπλοίων, τὰ δὲ 657,550 δι' ἱστιοφόρων. Ἡ δι' ἱστιοφόρων ἐξαγωγὴ περιορίζεται εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Τουρκίας, τὰς χώρας τοῦ Δουνάβεως καὶ τὴν Ρωσσίαν. Ἐκ τοῦ ὅλου ποσοῦ τῶν ἐξαχθέντων ἐμπορευμάτων αὐτῆς ἡ Τραπεζοῦς ἀπέστειλεν

εἰς τὰς χώρας	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Τουρκίαν καὶ Αἴγυπτον	13,675,350	7,564,035
Ρωσσίαν	485,900	855,420
Δούναβιν	101,500	74,770
Ἀγγλίαν καὶ ἀποικίας	350,700	393,382
Αὐστρίαν καὶ Γερμανίαν	6,484,900	2,576,496
Γαλλίαν	2,291,400	1,737,560

1 Ὅρα περὶ τούτων Gustave Schlumberger, «L'Epopée Byzantine à la fin du Xme siècle». Paris, 1896-1900. Τόμος Β', σελ. 512-513.

Βέλγιον, Ὁλλανδίαν, Δανίαν	486,800	379,130
Ἰταλίαν, Ἀμερικὴν	610,400	198,702
Ἑλλάδα	66,000	39,879

Κυριώτατα τῶν ἐξαχθέντων ἐμπορευμάτων εἰσὶ τὰ κατωτέρω ἀναγραφόμενα, ὧν τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν τροφίμων, οἷον ἀραβόσιτος, φασόλια, πρόβατα, βόες, κατηυθύνθησαν εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Τουρκίας.

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Ἀραβόσιτος	4,673,000	467,300
Λεπτοκάρυα μετὰ καὶ ἄνευ φλοιοῦ	4,291,300	4,485,600
Φασόλια	3,306.500	529,040
Πρόβατα καὶ βόες	4,563,200	2,737,920
Καπνὸς	1,735,600	2,277,500
Βούτυρον καὶ ὠὰ	659,700	725,670
Ἰχθυέλαιον	331,700	82,925
Παστουρμᾶς	401,000	320,820
Αἰγοδέρματα	393,300	550,620
Λινόσπορος	221,800	39,924
Ὀπῶραι καὶ λαχανικὰ	596,000	111,800
Ὑφάσματα Σάκκοι	110,000	165,000

Ἡ δ' εἰς Τραπεζοῦντα *Εἰσαγωγὴ* κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1900, δι' ἀτμοπλοίων τε καὶ ἱστιοφόρων, ἀνῆλθεν εἰς χιλιόγραμμα 61,876,500, ἀξίας 22,963,884, φράγκων. Ἡ δι' ἱστιοφόρων εἰσαγωγὴ προέρχεται ἐπίσης ἐκ τῶν αὐτῶν χωρῶν, Τουρκίας, Δουνάβεως καὶ Ρωσσίας. Κατὰ χώρας ἡ εἰσαγωγὴ τῆς Τραπεζοῦντος μερίζεται ὡς ἑξῆς:

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Ἐκ Τουρκίας καὶ Αἰγύπτου	23,126,900	5,419,975
» Δουνάβεως	183,800	357,650
» Ρωσσίας	14,764,400	2,024,250
» Ἀγγλίας καὶ Ἀποικιῶν	9,294,500	6,960,275
» Αὐστρίας καὶ Γερμανίας	3,953,500	3,721,203
» Γαλλίας	8,616,900	2,896,830
» Ἑλλάδος	150,100	119,100
» Ἰταλίας καὶ Ἑλβετίας	451,000	814,804
» Βελγίου, Δανίας, Σουηδίας	1,192,500	
» Ἀμερικῆς	142,900	124,720

Κυριώτατα δὲ τῶν εἰσαχθέντων προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων κατὰ χώρας προελεύσεως εἰδικῶς εἰσι τὰ ἑξῆς:

ΕΚ ΡΩΣΣΙΑΣ

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Ἀρκβόσιτος	9,690,000	969,000
Ἄλευρον	713,500	129,000
Κριθή	345,000	34,500
Ὀπῶραι	231,000	23,100
Πετρέλαιον	2,777,000	333,240

ΕΚ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Ἅλας	1,852,000	111,120
Ἰχθῦς	1,500,000	150,000
Ὀπῶραι	952,000	95,200
Καπνὸς	487,600	1,450,400
Ξύλα καύσιμα	5,590,000	167,700

Ἐν συνόλῳ δ' ἐκ τῆς Ρωσσίας καὶ Τουρκίας ποσὸν εἰς χιλιόγραμμα 24,138,100, ἀξίας εἰς φράγκα 1,863,260.

ΕΞ ΑΓΓΛΙΑΣ

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Τέιον	416,000	624,450
Ὑφάσματα	1,774,000	5,322,000
Σάκκοι κενοὶ	172,000	86,300
Μέταλλα	731,000	634,000

ΕΚ ΓΑΛΛΙΑΣ

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Ἄλευρον	3,271,400	
Πλίνθοι, Ἄσβεστος	1,544,600	
Δέρματα	65,300	195,900
Σάκχαρον	3,146,000	

ΕΞ ΑΥΣΤΡΙΑΣ ΚΑΙ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Σάκχαρον	1,969,000	
Ὑφάσματα	71,300	1,126,000
Ἐνδύματα	168,300	504,900

Ἐκ Ρωσσίας σάκχαρον χιλιόγραμμα 303,000 ἀξίας φράγκ. 90,900.
Ἐκ Τουρκίας ἔλαιον χιλιόγραμμα 213,800 ἀξίας φρ. 170,000.

ΕΞ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Ἔλαιον	51,000	40,080
Σῦκα κλπ.	21,000	6,300
Μακαρόνια	11,600	5,800
Οἶνοι, ποτὰ	21,000	21,000
Δέρματα κλπ.	15,000	20,000
Σάπωνες	500	200
Βιβλία	2,000	3,000
Διάφορα (Ὄργανα μουσικῆς τηλεγραφ. εἴδη, ἔπιπλα)	353,100	284,380
Κενὰ βαρέλια	18,000	18,000

Ἰδιαιτέρως ἀναγράφω ἐνταῦθα τὰ εἰσαγόμενα εἰς Τραπεζοῦντα ἐμπορεύματα, ἵνα ἐκεῖθεν διαβιβασθῶσιν εἰς Περσίαν.

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Πυρεῖα	291,000	150,550
Βαμβακερά, νήματα	30,600	67,320
Πανικά, βαμβακερὰ	1,650,500	3,504,900
Ὑφάσματα λινὰ	288,700	2,541,600
Τέιον	1,012,000	1,518,000
Πορσελάνη, ὑαλικὰ	258,600	281,121
Σιδηρικὰ	192,000	166,200
Σάκχαρον	852,000	340,800
Μεταξωτά, βελοῦδα	50,200	838,000
Διάφορα ἄλλα	370,800	734,390
Ἐν ὅλῳ	5,196,400	10,142,881

Ἐκ τούτων ἡ *Ἀγγλία* ἀποστέλλει εἰς Περσίαν τὰ πλεῖστα τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τὰ τῆς μείζονος ἀξίας, ἤτοι χιλιόγραμμα 2,646,600, ἀξίας φράγκων 7,790,200. Ἕπονται εἶτα ἡ *Αὐστρία* καὶ *Γερμανία* ἡνωμέναι, χιλιόγραμμα 826,700 φρ. 2,249,400. Ἔρχεται εἶτα ἡ *Γαλλία* 1,409,600 χιλιόγραμμα ἀξίας φρ. 1,609,600. *Ἰταλία* καὶ *Ἑλβετία* χιλιόγραμμα 96,000 φράγκα 393,000. *Σουηδία*, *Βέλγιον*, *Ὀλλανδία* χιλιόγραμμα 104,000 φρ. 385,500. Ἡ *Ἀμερικὴ* χιλιόγραμμα 34,000 φράγκα 65,000 καὶ ἡ *Ρωσία* (διὰ ταύτης μόνον τῆς ὁδοῦ) χιλιόγραμμα 5,000 φράγκα 15,000.

Ἀντὶ τῶν εἰσαγομένων τούτων ἐμπορευμάτων ἀξίας ἐν ὅλῳ, ὡς εἴδομεν, φράγκων 10,142,881, ἡ *Περσία* ἐξάγει ἕτερα, μόλις τὸ ἥμισυ τῆς ἀνωτέρω ἀξίας ἀντιπροσωπεύοντα, ἤτοι 5,612,380 φράγκα. Ἀκριβῶς δ' ἐξάγονται διὰ Τραπεζοῦντος τὰ ἑξῆς :

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Châles (σάλια) ὑφάσματα μεταξωτὰ	39,000	1,094,800
Ξηραὶ ὀπῶραι	156,800	188,160
Ἔρια, αἰγοδέρματα	5,600	6,720
Σουλτανῖναι (Σταφίδες)	945,500	567,300
Μέταξα, κουκούλια	5,500	110,000
Τάπητες	596,700	3,580,200
Τουμπεκὶ (οὐχὶ καθ' ὅλα τὰ ἔτη.)		
Διάφορα (ἀρχαιότητες, πτερὰ κλπ.)	256,000	65,200
Ἐν ὅλῳ	2,005,100	5,612,380

Κατὰ χώρας δὲ διανέμονται τὰ **ἐκ Περσίας** ἐμπορεύματα ὡς ἑξῆς :

Εἰς Τουρκίαν	ἀξίας	φρ.	4,077,200
» Δούναβιν	»	»	23,480
» Ἀγγλίαν	»	»	524,280
» Αὐστρίαν, Γερμανίαν	»	»	486,400
» Γαλλίαν	»	»	154,320
» Ρωσσίαν	»	»	4,500
» Βέλγιον, Ὁλλανδίαν, Δανίαν	»		4,600
» Ἰταλίαν, Ἀμερικὴν		»	169,200
» Ἑλλάδα		»	162,000

Τὸ ἐμπόριον τῆς εἰς Τραπεζοῦντα εἰσαγωγῆς, πλὴν τοῦ διεξαγομένου δι' ἱστιοφόρων ἐκ Τουρκίας, Δουνάβεως καὶ Ρωσσίας, ὡς εἶπον ἤδη, διενεργεῖται διὰ τῶν ἑξῆς ἀτμοπλοϊκῶν ἑταιρειῶν:

Ἑταιρεῖαι	*Σημαία*	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Paquet et Cie	(Γαλλ.)	10,364,500	8,200,000
Πανελλήνιος	(Ἑλλην.)	5,575,600	6,000,000
Μαχσουσὲ	(Ὀθωμ.)	4,738,000	3,900,000
Λόυδ	(Αὐστρ.)	4,406,000	4,500,000
Κουρτζῆ	(Ὀθωμ.)	3,013,700	3,000,000
Ἑταιρ. Ὀδησσοῦ	(Ρωσσ.)	2,643,200	2,500,000
Florio e Rubattino	(Ἰταλ.)	999,500	1,200,000
Γερμ. Ἀνατολ. Γραμμὴ	(Γερμ.)	814,500	600,000
Stefano Dandria	(Ἀγγλ.)	600,000	44,594
Messageries Maritimes	(Γαλλ.)	537,000	600,000
Ἑταιρ. Δουνάβεως	(Ρωσσ.)	43,200	5,000

Ὥστε, κατὰ σημαίαν ὑπολογιζομένης τῆς εἰσαγωγῆς, πρώτη μὲν ἔρχεται ἡ Γαλλική, δευτέρα ἡ Ὀθωμανική, τρίτη ἡ Ἑλληνική, τετάρτη ἡ Αὐστριακή, πέμπτη ἡ Ρωσσική, ἕκτη ἡ Ἰταλική, ἑβδόμη ἡ Γερμανικὴ καὶ ὀγδόη ἡ Ἀγγλική.

Ἡ δ' ἐκ Τραπεζοῦντος ἐξαγωγὴ δι' ἀτμοπλοίων, πλὴν τῆς δι' ἱστιοφόρων ἐνεργουμένης πρὸς Τουρκίαν, Δούναβιν καὶ Ρωσσίαν, ἐγένετο κατὰ τὸ 1900 διὰ τῶν ἑξῆς ἀτμοπλοϊκῶν ἑταιρειῶν:

Ἑταιρεῖαι	*Σημαία*	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Κουρτζῆ	(Ὀθωμ.)	5,288,000	5,040,000
Lloyd	(Αὐστρ.)	4,188,000	4,000,000
Πανελλήνιος	(Ἑλλην.)	3,351,000	3,000,000
Paquet et Cie	(Γαλλ.)	2,000118,	2,000,000
Ἑταιρ. Ὀδησσοῦ	(Ρωσσ.)	1,222,000	1,100,100
Florio e Rubattino	(Ἰταλ.)	996,000	1,000,000
Γερμαν. Ἀνατολ. Γραμμὴ	(Γερμ.)	986,000	1,000,000
Messageries Maritimes	(Γαλλ.)	887,700	1,000,000
Μαχσουσὲ	(Ὀθωμ.)	705,000	887,854
Ἑταιρ. Δουνάβεως	(Ρωσσ.)	42,000	60,000

Ὥστε, κατὰ σημαίαν ὑπολογιζομένης τῆς ἐξαγωγῆς, πρώτη μὲν ἔρ-

χεται ἡ Ὀθωμανική, δευτέρα ἡ Αὐστριακή, τρίτη ἡ Ἑλληνική, τετάρτη ἡ Γαλλική, πέμπτη ἡ Ρωσσική, ἕκτη ἡ Ἰταλική, ἑβδόμη ἡ Γερμανική. Ἡ Ἀγγλικὴ οὐδὲν ἔχει ἐντεῦθεν ἐν τῇ ἐξαγωγῇ [1].

Ἀτμόπλοια δὲ προσήγγισαν εἰς Τραπεζοῦντα κατὰ τὸ 1900, 487 ὧν:

Ὀθωμανικὰ *Μαχσουσέ, Κουρτζῆ*	151
Αὐστριακὰ Lloyd Austriaco	104
Γαλλικὰ Paquet et Cie, Messageries Mes	75
Ρωσσικὰ *Ἑτ. Ὀδησσοῦ, Ἑτ. Δουνάβεως*	65
Ἑλληνικὰ *Πανελληνίου*	49
Ἰταλικὰ Florio e Roubattino	26
Γερμανικὰ Deutsche Levante Linie	16
Ἀγγλικὰ Stefano Dandria	1

Ἐπιβάται δὲ εἰσῆλθον καὶ ἐξῆλθον διὰ τοῦ λιμένος Τραπεζοῦντος κατὰ τὸ 1900 διὰ τῶν διαφόρων ἀτμοπλοϊκῶν Ἑταιρειῶν ὡς ἑξῆς:

Ἑταιρεῖαι	*Ἀφίκοντο*	*Ἀνεχώρησαν*
Μαχσουσὲ	6,000	6,700
Lloyd	4,213	3,259
Κουρτζῆ	4,000	1,577
Paquet et Cie	3,400	1,826
Πανελλήνιος	3,000	1,449
Ἑταιρεία Ὀδησσοῦ	2,500	2,000
Florio e Rubattino	697	616
Messageries Maritimes	600	500
Ἑταιρεία Δουνάβεως	386	200
Τὸ ὅλον	24,796	18,127

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω πινάκων, ὧν τὴν δημοσίευσιν ἔκρινα χρησιμωμάτην εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἐμπόρους καὶ ἐφοπλιστὰς καὶ διευθυντὰς ἀτμοπλοϊκῶν Ἑταιρειῶν, ποιοῦμαι τὰς ἑξῆς βραχείας παρατηρήσεις, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν τελευταίων. Καὶ δή:

Πρῶτον ὅτι μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς παραγωγῆς, φυσικῆς τε καὶ βιομηχανικῆς, καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς Τραπεζοῦν-

1 Κατὰ νεωτέρας πληροφορίας μου, ἐπισήμους καὶ ταύτας, διὰ τὸ ἔτος 1901 ἡ Ἑλληνικὴ σημαία ἔρχεται δ ε υ τ έ ρ α, ἤτοι ἀμέσως μετὰ τὴν Τουρκικήν.

τος ἀφ᾽ ἑτέρου, ὑπάρχει μικρὰ σχετικῶς καὶ χαλαρὰ δυστυχῶς σχέσις· ἀλλ᾽ ἡ ὑφισταμένη πᾶσα ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν «Πανελλήνιον Ἀτμοπλοΐαν», πρὸς ἣν πολὺς καὶ δίκαιος ὀφείλεται ἔπαινος. Ἄνευ ταύτης οὐδεμία θὰ ὑπῆρχεν, οὐδ᾽ ἡ ἐλαχίστη, ἐπαφὴ τῶν δύο πόλεων ἐπὶ προφανεῖ ζημίᾳ ἀμφοτέρων.

Δεύτερον δὲ παρατηρῶ ὅτι ἐν μὲν τῷ εἰσαγωγικῷ ἐμπορίῳ τῆς Περσίας ἡ Ἑλλὰς οὐδαμοῦ ἐμφανίζεται, ἐν δὲ τῷ ἐξαγωγικῷ ἀντιπροσωπεύεται διὰ φρ. 162,000, ἅτινα πέμπει εἰς τὴν χώραν τῶν Περσῶν δι᾽ ἀγορὰν ταπήτων κυρίως (χιλγμ. 26,000, φρ. 156,000) καί τινων σαλίων (χιλγμ. 300, φρ. 6,000).

Τρίτον δὲ ὅτι ἐν τῷ ἐμπορίῳ τῆς Τραπεζοῦντος κατὰ μὲν τὴν ***Εἰσαγωγὴν*** τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ἡ Ἀγγλία, τὴν δευτέραν ἡ Τουρκία-Αἴγυπτος, τὴν τρίτην ἡ Αὐστρία-Γερμανία, τὴν τετάρτην ἡ Γαλλία, τὴν πέμπτην ἡ Ρωσσία καὶ τὴν ἐσχάτην ἡ Ἑλλάς. Κατὰ δὲ τὴν ***Ἐξαγωγὴν*** τὴν μὲν πρώτην θέσιν κατέχει ἡ Τουρκία-Αἴγυπτος, τὴν δευτέραν ἡ Αὐστρία-Γερμανία, τὴν τρίτην ἡ Γαλλία, τὴν τετάρτην ἡ Ρωσσία, τὴν πέμπτην ἡ Ἀγγλία καὶ τὴν ἐσχάτην πάλιν ἡ Ἑλλάς.

Τὸ ἐξαγόμενον τῶν παρατηρήσεων τούτων μὲ λυπεῖ σφόδρα καὶ εἰλικρινῶς. Ἔγραφον κατὰ τὸν παρελθόντα Ἀπρίλιον (1901) εἰς τὸ 2ον τεῦχος τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένου ἀξιολόγου Περιοδικοῦ «Ναυτικῆς Ἑλλάδος», χαιρετίζων τὴν ἐμφάνισιν αὐτῆς, τὰ ἑξῆς, ἅτινα εὐκαίρως, φρονῶ, δύναμαι νὰ ἐπαναλάβω καὶ ἐνταῦθα.

«Ἡ ἀνατολικὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου πρέπει νὰ ὑπηρετῆται ἀπο»κλειστικῶς παρ᾽ ἡμῶν, *Ἑλλήνων* καὶ *Ὀθωμανῶν*, πολλῷ δὲ μᾶλλον »αἱ πρὸς βορρᾶν συνεχεῖς ἐσωτερικαὶ θάλασσαι καὶ τὰ στενά. Ἕλλη»νες ὑπὸ Ὀθωμανικὴν σημαίαν καὶ Ὀθωμανοὶ ὑπὸ Ἑλληνικὴν δέον νὰ »καρπῶνται τὰς θαλάσσας ἀπὸ κοινοῦ, κοινῇ ἐπαναλαμβάνοντες, ἐν »προσομοίᾳ σχεδὸν ἐννοίᾳ, τὴν ἐπ᾽ ἄλλῃ αἰτίᾳ ἐξενεχθεῖσαν ῥῆσιν τοῦ »Περικλέους πρὸς τοὺς Ἀθηναίους : ***Ἡμῖν δέ ἐστι γῆ πολλὴ καὶ ἐν »νήσοις καὶ κατ᾽ ἤπειρον***» [1]. Τ᾽ αὐτὰ ἐπανέλαβον καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῆς περιηγήσεώς μου ταύτης ἐπάνοδον εἰς Ἀθήνας ἐν συνεντεύξει πρὸς τὸν διευθυντὴν τῆς αὐτῆς «Ναυτικῆς Ἑλλάδος», ἐρωτῶντά με ἐπὶ σχετικοῦ ζητήματος. «Εἶναι ἄδικον — ἔλεγον αὐτῷ — εἶναι ἐπιζήμιον, εἶναι

1 Θουκυδίδου Α', 143.

»ἀξιόμεμπτον, εἶναι *κρῖμα* ἐπὶ τέλους, νὰ ἐξωσθῶμεν ἐκ τῶν ἰδίων ἡμῶν »θέσεων, ἐκ τῶν ἰδίων ἡμῶν ἐμπορικῶν ὀχυρωμάτων ἐν τῇ Ἀνατολῇ »παρὰ τῶν ξένων. Τοῦτο δὲ λέγων ἐννοῶ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν »Τουρκικὴν σημαίαν, διότι ἡ ζημία θὰ ἐπιπέσῃ ἐξ ἴσου κατά τε τῆς »Τουρκικῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ναυτιλίας». Ἡ γνώμη μου δ' αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ ἐκείνῳ [1]. Τ' αὐτὰ ἁρμόζει νὰ λεχθῶσι καὶ ἐπαναληφθῶσι περὶ τοῦ ἐμπορίου μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν, Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος, αἵτινες, ὡς παριστῶσιν οἱ ἄνω παρατεθέντες κατάλογοι τῶν προϊόντων ἑκατέρας, ἔχουσι πλεῖστα ὅσα πρὸς ἀνταλλαγήν. Τί δὲ συμβαίνει; Ἐπὶ συνόλου ἐξαχθέντων ἐκ Τραπεζοῦντος 23,232,250 χιλιογράμμων ἐμπορευμάτων, ἀξίας 13,819,374 φράγκων, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐστάλησαν ἐμπορεύματα βάρους μὲν 66,000 χιλιογράμμων, ἀξίας δὲ 39,879 φράγκων, ἤτοι λεπτομερῶς καὶ ἀκριβῶς τὰ ἑξῆς:

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Φασόλια	5,400	864
Ἀραβόσιτος	11,000	1,100
Λεπτοκάρυα	7,100	5,680
Κόλλα (τσιρίσι)	10,400	4,160
Βούτυρον, ὠὰ	20,500	22,550
Ψαρέλαιον	10,100	2,525
Διάφορα (μάχαιραι, ἀργυρώματα, ἔπιπλα)	1,500	3,000
Ἐν ὅλῳ χιλγμ.	66,000	φρ. 39,879

Ἐπὶ δὲ τῆς εἰς Τραπεζοῦντα εἰσαγωγῆς ἐμπορευμάτων ἐξ Ἑλλάδος οἱ ἀριθμοὶ παρίστανται πενιχρότεροι ἔτι. Διότι ἐπὶ συνόλου εἰσαγωγῆς δι' ἀτμοπλοίων καὶ ἱστιοφόρων, ὡς εἶπόν που ἤδη, 61,876,500, ἀξίας 22,963,884 φράγκων, ἡ Ἑλλὰς πέμπει ἐκεῖσε ἐμπορεύματα βάρους μὲν 150,100 χιλιογράμμων, ἀξίας δὲ 119,100 φράγκων, ἤτοι λεπτομερῶς καὶ ἀκριβῶς τὰ ἑξῆς:

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Ὀπωρικὰ ξηρὰ (σῦκα κλπ.)	21,000	6,300
Ἔλαιον	51,000	40,800
Μακαρόνια, πισκότα	11,600	5,800

1 Ὅρα «Ναυτικῆς Ἑλλάδος» τεῦχος 23ον, 16 Σεπτεμβρίου 1901, σελ. 358.

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Ἐλαῖαι	10,000	4,000
Οἶνοι, ποτὰ	21,000	21,000
Δέρματα βοῶν, κέρατα	10,000	10,000
Σάπωνες	*500*	*200*
Δέρματα, ὑποδήματα, σκυτοτομ. εἴδη	5,000	10,000
Βιβλία, τυπογραφ. εἴδη	2,000	3,000
Διάφορα (Ὄργανα μουσικῆς, τηλεγρ. εἴδη, ἔπιπλα, κενὰ βαρέλια)	18,000	18,000
Ἐν ὅλῳ	150,100	119,000[1].

Ἀπέναντι δὲ τῶν πενιχρῶν ἀληθῶς ἀριθμῶν τούτων, ἤκουον αὐτόθι παρὰ πολλῶν ἐμπόρων, ὅτι ἡ Τραπεζοῦς δι' ἑαυτὴν καὶ διὰ τὸ περαιτέρω ἐμπόριον αὐτῆς ἔχει ἀνάγκην πολλῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων ὀκάδων σάπωνος (λευκοῦ καὶ γνησίου καὶ ἀνοθεύτου), ἐλαιῶν, ἐλαίου, σταφίδων, σύκων, ὑφασμάτων *(Ρετσίνα)* μαλλίνων καὶ βαμβακερῶν, πίλων ψιαθίνων, δερμάτων, ὑποδημάτων ἑτοίμων ἀνδρικῶν καὶ γυναικείων κλπ. κλπ. ὅσα δύναται ν' ἀποστέλλῃ ἐκεῖσε ἡ Ἑλλάς. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς ταῦτα δύναται νὰ πέμπῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Τραπεζοῦς πλεῖστα ἄλλα ἐμπορεύματα ἐκ τοῦ μακροῦ καταλόγου, ὃν παρέταξα ἀνωτέρω. Ὁ κ. Βιτάλης πολλάκις εἶπε καὶ ἐλάλησε περὶ τούτου. Εὔχομαι, ἐπὶ τῷ συμφέροντι ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν, καὶ δὴ τῶν δύο πόλεων Πειραιῶς καὶ Τραπεζοῦντος, νὰ μὴ λαλήσω καὶ ἐγὼ εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων.

Ἀλλὰ τὸ ἐμπόριον τῆς Τραπεζοῦντος, τό τε εἰδικὸν καὶ τὸ διαμετακομιστικόν, ἀπειλεῖ νέος κίνδυνος, ἄγνωστος τέως, ὃν οὐδὲ νὰ ὑποπτεύσῃ κἂν ἠδύνατο ἡ καλὴ αὕτη πόλις : Ὁ σιδηρόδρομος Βοσπόρου-Ἀγκύρας-Βαγδάτης καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τῆς ἐπὶ τοῦ περσικοῦ κόλπου κειμένης Βασσόρας. Ὁ ἀκατάσχετος πολιτισμὸς τοῦ λήξαντος αἰῶνος εὗρε τρόπον νὰ συντάμῃ κατὰ μῆνας ὅλους τὴν ἐξ Εὐρώπης πρὸς τὰς Ἰνδίας ὁδόν· τὴν διὰ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδος μακρὰν πορείαν κατέστησε βραχεῖαν διὰ τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ. Ἀλλ' ἐπιζητεῖται καὶ ἑτέρα, βραχυτέρα ἔτι ὁδὸς πρὸς τὰς Ἰνδίας. Ὁ νέος αἰὼν

1 Κατὰ νεωτέρας πληροφορίας μου, ἐπίσης ἐπισήμους, ἡ κατὰ τὸ 1901 εἰσαγωγὴ ἐξ Ἑλλάδος εἰς Τραπεζοῦντα ηὐξήθη κατά τι, ἀνελθοῦσα εἰς φράγκα 152,000, ἐνῷ τοὐναντίον ἡ ἐξαγωγὴ ἐκεῖθεν εἰς Ἑλλάδα ἠλαττώθη εἰς 34,266.

ἄρχεται διὰ τοῦ μεγίστου τούτου ἔργου, ὅπερ προώρως φαίνεται ὠνειρεύθη καὶ ἐσχεδίαζε πρὸ τετάρτου αἰῶνος καὶ ἐπέκεινα ὁ Σουλτᾶνος Ἄβδ-οὐλ-Ἀζίζ. Ἡ Τουρκία, ἀποφασίσασα νῦν τὴν κατασκευὴν τοῦ μεγίστου τούτου ἐκπολιτιστικοῦ ἔργου, ἐξεχώρησεν αὐτό, ἀρχομένου τοῦ 1902, εἰς Γερμανούς. Ὅταν μετά τινα ἔτη, ἡ πρώτη ἁτμάμαξα, ἀναχωροῦσα ἐκ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου, φθάσῃ συρίζουσα εἰς Βαγδάτην καὶ Βασσόραν, τότε ἡ Τραπεζοῦς θὰ μειωθῇ σημαντικῶς ἐν τῇ ἐμπορικῇ ἀξίᾳ αὐτῆς. Αἱ βραδυκίνητοι βοήλατοι ἅμαξαι, ἃς συνήντων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐρζερούμης, θὰ καταργηθῶσιν· οἱ φορτηγοὶ ἵπποι καὶ ἡμίονοι τῆς αὐτῆς ὁδοῦ θὰ ἐλαττωθῶσιν· ἴσως δ' αἱ μεγαλοβάμονες κάμηλοι τηρήσωσιν ἐπὶ ἔτη τινὰ τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν τῆς Τραπεζοῦντος ἐν σχετικῇ ἀκμῇ. Διὰ τοῦτο ἡ Τραπεζοῦς ὀφείλει νὰ λάβῃ μέτρα ἀμύνης κατὰ τοῦ ἐπερχομένου ἐμπορικοῦ κινδύνου, μέτρα διατηρήσεως τῆς κεκτημένης ὑπεροχῆς. Ἀλλὰ περὶ τοῦ θέματος τούτου οὔτ' ἐνταῦθά ἐστιν ὁ κατάλληλος χῶρος, οὔτ' ἐγώ εἰμι κεκλημένος νὰ ἀποφανθῶ γνώμην.

Τύποι καὶ ἀμφιέσεις χωρικῶν τῆς Τραπεζοῦντος

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΙΗ΄

Η ΤΡΑΠΕΖΟΥΣ

5. Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΗΜΕΡΑ

ΚΑΙ πόσα ἄλλα μοὶ ὑπολείπονται ἔτι πρὸς ἐξέτασιν! Ἀλλ' ἀνάγκη καὶ ν' ἀναχωρήσω ἐντεῦθεν. Θ' ἀπέλθω δ', ἐννοεῖται, ἥκιστα εὐχαρίστως. Ἀλλ' οὕτως ἢ ἄλλως ἡ σκέψις αὕτη λαμβάνει πλέον τὴν ὁδὸν τῆς πραγματώσεως.

Μετὰ τὴν πρὸς τὰς Μονὰς ἐκδρομήν, καὶ τὴν ἐπάνοδον ἐνταῦθα, καὶ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἀξιοθεάτων τῆς πόλεως, ἐπεσκέφθην — ὁ Βρασίδας, ἀδιαθετῶν ἐλαφρῶς, δὲν ἦλθε — τὴν Α. Ἐξοχότητα τὸν Γενικὸν Διοικητήν, ἵνα ἐκφράσω αὐτῷ τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν ἐπὶ ταῖς εὐκολίαις, ἃς πανταχοῦ εὕρομεν ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ, καὶ ἐπὶ τῇ συνδρομῇ καὶ διευκολύνσει, ὧν ἐτύχομεν ἐν τῇ πόλει, κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἐν αὐτῇ. Συνωδευόμην καὶ τότε ὑπὸ τοῦ κ. Προξένου καὶ τοῦ διερμηνέως κ. Γιαννηκαπάνη, μεταφράζοντος τὴν συνδιάλεξιν. Ὁ Βαλῆ-Μπέης διέκοψεν ἄλλας ἀσχολίας, ἵνα δεχθῇ ἡμᾶς, ἅμα ἀναγγελθέντας, καὶ ὑπῆρξεν, ἐν τῇ σπινθηριζούσῃ εὐφυΐᾳ αὐτοῦ, προσηνέστατος. Δι' ὧν ἔχει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ζωηροτάτων ἐκφράσεων διετύπουν ἐγώ, δι' ἧς δ' εἶχεν ὑπερτέρας τουρκομαθείας μετέφραζεν ὁ κ. Γιαννηκαπάνης, τὸν θαυμασμόν μου πρὸς τὰς καλλονὰς τῆς χώρας, ἣν ἐπεσκέφθημεν ἔξω. Ἄσμενος ἤκουεν ὁ Μπέης τὸν δίκαιον ἔπαινον τῆς ὑπ' αὐτοῦ διοικουμένης χώρας, δι' εὐφυεστάτων ἐκ τεταρτοπλαγίου ἀποκρούσεων παραιτούμενος τῶν εἰς αὐτὸν προσωπικῶς ἀναγομένων ἐπαίνων, ἢ εὐχαριστιῶν μου. Ἐννοεῖται οἴκοθεν, ὁπόσον θερμαὶ ὑπῆρξαν αἱ ἐκφράσεις μου

περὶ τῆς ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν κυριαρχούσης δημοσίας τάξεως καὶ προσωπικῆς ἀσφαλείας. Μετὰ τὴν φιλόφρονα προσφορὰν καφὲ καὶ ὡραίων σιγαρέττων, εὐηρεστήθη νὰ μοὶ χορηγήση καὶ ἄλλην τινά, προσφιλεστέραν καὶ διαρκεστέραν φιλοφροσύνην, τὴν προσγραφὴν φιλικῶν ἐκφράσεων ὑπὸ τὴν φωτογραφίαν αὐτοῦ, ἣν παρέθεσα ἤδη ἀνωτέρω. Παρὰ τῷ Καδρῆ-Μπέη ἔσχον τὴν εὐχάριστον εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσω τὸν ἀξιάγαστον κ. Γρηγόριον Ν. Βεγλερῆν, ὑποδιοικητὴν *(Μουαβί-*

Τραπεζούντιαι κόραι

νην) τοῦ Νομοῦ Τραπεζοῦντος, ἄνδρα ἀρίστης μορφώσεως καὶ ἑλληνομαθέστατον, μεγάλης δ' ἱκανότητος. Μετὰ πολλοὺς φιλόφρονας λόγους τῆς Α. Ἐξοχότητος τοῦ Βαλῆ, ἀπεχαιρέτισα αὐτόν, ἐκφράσας ἅπαξ ἔτι τὰς εὐχαριστίας μου. Τοῦτο πράττω καὶ νῦν δημοσίᾳ ἐνταῦθα, παρεχομένης μοι τῆς εὐκαιρίας διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ βιβλίου τούτου [1].

Ἀλλ' ἔχομεν, ἀπὸ κοινοῦ ὁ Βρασίδας καὶ ἐγώ, πλείστους λόγους, δι' οὓς ὀφείλομεν χάριτας πρὸς μεγάλην μερίδα τῆς Τραπεζουντιακῆς κοινωνίας, πρὸς ἣν ἤλθομεν εἰς σχέσεις, ἢ καὶ ἁπλῆν τινα συνάφειαν. Λέγω δὲ τοῦτο γενικῶς διὰ πάντας, Τούρκους τε καὶ Ὀρθοδόξους Χριστιανούς, διότι μετ' ἄλλων δὲν συνέπεσε νὰ σχετισθῶμεν. Οὕτω, λόγου χάριν, εἰς τὰ μωαμεθανικὰ τεμένη, ὅσα ἐπεσκέφθημεν, ὡδηγήθημεν φιλοφρονέστατα ὑπὸ τῶν χοτζάδων καὶ ἐλάβομεν παρ' αὐτῶν πᾶσαν ἐξήγησιν καὶ ἀναγκαίαν διασάφησιν· τοῦτ' αὐτὸ δὲ συνέβαινε καὶ ὅπου δήποτε ἀλλαχοῦ, ἐν δημοσίοις κτιρίοις ἢ τόποις, ὅπου εὑρίσκομεν Τούρκους ἐπιτετραμμένους τὰς ὑπηρεσίας, ἢ καὶ ἰδιώτας. Ἰδίᾳ πρέπει νὰ σημειώσω τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσμαὴλ Χακκῆ-Ἐφέντη, ὅστις συνώδευσεν ἡμᾶς πανταχοῦ ἐν τῇ πόλει πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν μερῶν, ὅσα ἀνέγραψα, καὶ νὰ ἐξάρω τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν λεπτότητα τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἐπεσκέφθησαν ἡμᾶς πάντες σχεδὸν οἱ αὐτόθι παραθερίζοντες διὰ τὰς διακοπὰς σπουδασταὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἄλλων ἀνωτέρων σχολῶν τῶν Ἀθηνῶν Τραπεζούντιοι νέοι. Ἰδίας δ' ὀφείλω χάριτας πρὸς τοὺς νεαροὺς κυρίους Ν. Δ. Λεοντίδην, Κωνστ. Γαβριηλίδην, Μιχ. Σ. Γαληνὸν καὶ Λάζ. Α. Μελίδην, εὐγενῆ παρασχόντας μοι αὐτόθι συνδρομήν. Ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὅτε διήλθομεν τὰς ὁδοὺς τοῦ ἐν αὐτῇ τμήματος τῶν Ὀρ-

1 Δυστυχῶς ὅμως νῦν, ὅτε γράφω ταῦτα, ὁ λαμπρὸς καὶ πολύτιμος οὗτος ἄνθρωπος, ὁ Καδρῆ-Μπέης, δὲν ὑπάρχει πλέον ἐν τῇ ζωῇ. Ἀπέθανεν αἰφνιδίως τῇ 14 Ἰανουαρίου 1903, τῇ δ' ἐπομένῃ ἡμέρᾳ ἐκηδεύθη δημοτελῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς ἐν Τραπεζοῦντι, ὑπὸ γενικὸν καὶ κοινὸν πένθος πάντων τῶν κατοίκων. Ἡ ἐπίσημος ἐφημερὶς τοῦ Νομοῦ «Ταραμπιζὸν» ἔγραψε τὸ δίκαιον ἐγκώμιον τοῦ μεταστάντος. Θερμοὺς ἐπαίνους ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς ἔγραψαν εὐφημότατα καὶ πολλαὶ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες, ὧν δύο ἐνθυμοῦμαι, τὸ «Ἐμπρὸς» 21 Ἰανουαρίου καὶ τὸ «Νέον Ἄστυ» 22 Ἰανουαρίου 1903. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, διῴκησεν ἐπί τινα καιρὸν τὸν Νομὸν ὁ ὑποδιοικητὴς κ. Βεγλερῆς, ὕστερον δὲ διωρίσθη νέος Γενικὸς Διοικητής, ὡς μανθάνω, ἡ Α. Ἐ. ὁ Ρεσσὰτ-Μπέης, διοικῶν καὶ κυβερνῶν τὸν Νομὸν εὐδοκιμώτατα.

θοδόξων Χριστιανῶν, ἐγενόμεθα δεκτοὶ προσηνῶς καὶ λίαν φιλοφρόνως· παρείχοντο δ' ἡμῖν παντοῖαι περιποιήσεις, ἃς ἡμεῖς ἐδεχόμεθα, ἐφ' ὅσον εἴχομεν καιρὸν ν' ἀνακόπτωμεν τὴν πορείαν καὶ νὰ εἰσερχώμεθα εἰς τὰ καταστήματα. Ἐν τῷ μεγάλῳ καφενείῳ ὑπὸ τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ Τεβφὴκ-Ἐφέντη ἐπίσης ἀπετελεῖτο πάντοτε περὶ ἡμᾶς φιλόξενος κύκλος, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐν τῷ περικόμψῳ καὶ δρο-

Τύποι καὶ ἀμφιέσεις (ζίπκα) Τραπεζουντίων Χριστιανῶν

σερῷ ἐκείνῳ κήπῳ τῆς Δημαρχίας, κατὰ τὰς ὡραίας ὥρας, ἃς διήλθομεν ἐν αὐτῷ, ἐτυγχάνομεν δεξιώσεων καὶ περιποιήσεων εὐγενεστάτων. Ἐν τῷ βιβλιοπωλείῳ τοῦ κ. Εὐκλείδου Γεωργιάδου, εἰς ὃ εἰσῆλθον, ἵνα προμηθευθῶ βιβλία, σχετικὰ πρὸς τὴν Τραπεζοῦντα καὶ τὰ πέριξ μέρη, μοὶ προσηνέχθησαν πάντα ὅσα ἐξέλεξα ἄνευ τινὸς ἀμοιβῆς, ἐπιμόνως ἀποποιηθέντος ταύτην τοῦ κ. Γεωργιάδου. Ἐν τῷ ἐξόχῳ ἐκείνῳ φωτογραφείῳ τῶν κ. κ. Ἀδελφῶν Κακούλη, τῷ δυναμένῳ νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ ἄριστα τῶν ἐν Ἀθήναις φωτογραφείων, ὁ ἐν αὐτῷ παρατυχὼν κ. Παναγιώτης Κακούλης ἐξέθηκε καὶ ἀνέπτυξε πρὸ ἐμοῦ δεκάδας ὅλας, ἢ ἴσως καὶ ἑκατοντάδας φωτογραφίας τῆς Τραπεζοῦντος, τῆς πέριξ χώρας καὶ πλείστων ἄλλων μερῶν τοῦ Πόντου, παριστώσας ἀπόψεις πόλεων, λιμένας, οἰκοδομάς, Ναούς, Μονάς, τεμένη, τοπία κλπ. κλπ. Ἐκ τούτων ἐξέλεξα πλείστας· ὅτε δ' ἠρώτησα περὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν, ὁ κ. Κακούλης μοὶ ἀπήντησεν, ὅτι *δικαιοῦμαι* νὰ καταβάλω τίμημα διὰ τὰς παριστώσας μέρη ἐκτὸς τῆς Τραπεζοῦντος, ἁπάσας δὲ τὰς Τραπεζουντιακὰς εἰκόνας ***ὀφείλω*** νὰ δεχθῶ δωρεάν. Πλεῖστα ἄλλα μικρὰ ἀγοράσματα ὑπεχρεώθην νὰ δεχθῶ ἐπίσης δωρεάν. Ὁ κ. Γιαννηκαπάνης μ' ἐφωδίασε διὰ τῶν δύο τόμων τοῦ περιοδικοῦ «Εὐξείνου Πόντου», ὅπερ μοὶ παρέσχεν ἰδίαν εὐχαρίστησιν, ὡς δεῖγμα τῆς πνευματικῆς

Τραπεζουντία κόρη

κινήσεως τῆς πόλεως κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα. Ἐπίσης μοὶ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ ἀναπληρώσω αὐτόθι τὰ ἐξαντληθέντα ἐπισκεπτήριά μου παρὰ τοῖς κ. κ. Ἀδελφοῖς Σεράση· εὐχαρίστως δὲ διατηρῶ ἔτι καὶ νῦν τινα ἐξ αὐτῶν πρὸς ἐνθύμησιν. Διὰ πάντα ταῦτα ἐκφράζω ἐνταῦθα συλλήβδην πρὸς πάντας τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ τε Βρασίδα καὶ ἐμαυτοῦ ἀπὸ κοινοῦ.

Τέλος, τὴν μεσημβρίαν τῆς τελευταίας ἡμέρας ἐπεφυλάσσετο ἡμῖν ἡ ὑστάτη καὶ ἀπὸ τοῦ ὑπερτάτου μέρους τῆς Τραπεζοῦντος ἀπολαυστὴ εὐχαρίστησις. Ὁ ἐν ὡραίᾳ ἐπαύλει τοῦ *Σοοὺκ-Σοῦ* κατοικῶν φίλτατος ἰατρὸς κ. Παπαδόπουλος ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς τὸ ἀποχαιρετιστήριον γεῦμα, εἰς ὃ παρεκάθησαν καὶ ἄλλοι ἐκλεκτοὶ φίλοι. Ἡ δεξίωσις παρὰ τῆς κυρίας Σουλτάνης Παπαδοπούλου ὑπῆρξεν εὐμενεστάτη. Ἡ ἀπὸ τῆς μαγευτικῆς ταύτης θέσεως ἄποψις καὶ θέα ἦν ἀπερίγραπτος. Κεῖται περὶ τὰ 320 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, ἐνῷ τὰ μέχρι τῆς θαλάσσης μέρη ἀποτελοῦσιν ἕνα συνεχῆ κῆπον μετὰ πόλεως ἀναμεμιγμένον, ἢ πόλιν συμπεπλεγμένην μετὰ κήπων καὶ δένδρων εὐθαλεστάτων. Περαιτέρω, ἡ εὐρεῖα καὶ ἀτμώδης σήμερον ἔκτασις τοῦ Εὐξείνου Πόντου· πέραν δὲ τούτου, ἐν τῷ ἀχανεῖ,

ὅπου ὁ Καύκασος, ὁ ὑψώνων
οὐρανογείτονα κεφαλήν,

νομίζει τις ὅτι βλέπει τὸν Στρόβιλον ἐκεῖνον, τὴν ὑψίστην δηλαδὴ κορυφὴν τοῦ Καυκάσου, εἰς ὕψος 5,650 μέτρων, ἐφ' ἧς προσεπασσαλεύθη ὁ Προμηθεὺς διὰ τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν. Ἔνθεν δὲ πάλιν, δεξιώτερον, τὰ ὑπὲρ τὴν Τραπεζοῦντα ὄρη, καὶ μεταξὺ τοῦ ἀνοίγματος τῶν δύο τούτων, διεκρίνετο, ὡς μικρὸν στῖφος λευκῶν περιστερῶν ἐπὶ βράχου, εἰς τὴν ἑπτάωρον ἀπόστασιν ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Περιστερεώτας ἐπὶ τῆς γιγαντώδους Πέτρας αὐτοῦ.

Μετὰ τὸ χαριέστατον καὶ ἀνεπίληστον ἐκεῖνο γεῦμα, κατήλθομεν εἰς τὴν πόλιν ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἁμαξῶν καί, ἀποχαιρετίζοντες ἔνθεν κἀκεῖθεν, κατέβημεν εἰς τὴν παραλίαν, συνοδευόμενοι ὑπὸ πλείστων φίλων καὶ γνωρίμων ἡμῶν. Ἐκεῖ ἀνέμενεν ἡ ἑξάκωπος λέμβος τῆς Α. Ἐξοχότητος τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ, τῇ φιλόφρονι μερίμνῃ αὐτοῦ τεθεῖσα εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν, καὶ διεβίβασεν ἡμᾶς εἰς τὴν εὔγραμμον «Ἰωνίαν» τῆς «Πανελληνίου Ἀτμοπλοΐας». Καὶ ἐνταῦθα συνοδεύει ἡμᾶς ἀληθὴς ἀνθοδέσμη φίλων. Μετὰ μικρὸν δὲ ὁ ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ

ὑπηρεσίᾳ τῆς Α. Ἐ. λογιώτατος Τοῦρκος ὑπάλληλος Μουσταφᾶ Ἀσσὴμ Ἐφέντης διεβίβασεν ἡμῖν τοὺς χαιρετισμοὺς τοῦ Βαλῆ καὶ τὰς εὐχὰς αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ αἰσίου ταξειδίου ἡμῶν κατὰ τὴν οἴκαδε ἐπάνοδον.

Ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τοῦ πλοίου ἀπολαύω αὖθις τῆς ὡραίας θέας τῆς καλῆς Τραπεζοῦντος, ὡραιοτέρας νῦν, ἢ ὅτε εἶχον αὐτὴν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ πρῶτον, πρὸ ὀκτὼ ἡμερῶν. Ἰδοὺ ὁ Φαιὸς Λόφος καὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ ὀξὺς μιναρές· ἰδοὺ ὑπ' αὐτὸν ἀμέσως ἡ «Θεοσκέπαστος»· ἰδοὺ ἡ ἁμαξιτὸς πρὸς τὴν Περσίαν ὁδός· ἰδοὺ ὁ λόφος τῶν Μυρίων· ἰδοὺ μικρόν τι ἐκεῖθεν αἱ λοχμώδεις ἐκβολαὶ τοῦ Πυξίτου· δεξιᾷ δὲ πάλιν, ἡ προέχουσα ἄκρα τοῦ ***Γκιουζὲλ-Σαράϊ*** καὶ περαιτέρω ὁ μητροπολιτικὸς Ναὸς Ἅγιος Γρηγόριος[1] καὶ τὸ μητροπολιτικὸν οἴκημα· ἰδοὺ καὶ τὸ Φροντιστήριον καὶ ἡ «Χρυσοκέφαλος» καὶ ἡ Ἁγία Σοφία· ἰδοὺ τὸ ***Σοοὺκ-Σοῦ*** ἐπὶ τέλους, ὁ τελευταῖος ἡμῶν σταθμὸς ἐν Τραπεζοῦντι !... Ταῦτα δὲ πάντα καταυγάζουσιν ἐπιχαρίτως αἱ τελευταῖαι ἀκτῖνες τοῦ δύοντος ἡλίου τῆς ἡμέρας ταύτης. Τότε ἀντηλλάξαμεν τοὺς ἐσχάτους ἀποχαιρετισμοὺς πρὸς τοὺς συνοδεύοντας ἡμᾶς φίλους ἀσπασίως, αἱ χεῖρες δ'

Τραπεζουντία χωρική

---

[1] Ὁ Ναὸς οὗτος μετὰ ταῦτα ἐπεσκευάσθη φιλοκάλως, ὡραΐσθη δὲ μεγάλως διὰ τῆς ἀνεγέρσεως παρ' αὐτὸν λαμπροῦ κωδωνοστασίου, δι' ὃ κατέβαλον ὑπερχιλιόλιρον δαπάνην οἱ ἀνεγνωρισμένοι ἤδη εὐεργέται τῆς Κοινότητος κ. κ. Κ. Θεοφύλακτος καὶ Φ. Κούσης. Ἐπὶ τοῦ κωδωνοστασίου ἐτέθη μέγα ὡρολόγιον, δεικνύον τὰς ὥρας εὐρωπαϊστὶ καὶ τουρκιστί, κροῦον δὲ αὐτὰς μόνον τουρκιστί, κατὰ φιλοφροσύνην τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν πρὸς τοὺς Τούρκους συμπολίτας αὐτῶν. Κάτωθι δὲ τοῦ ὡρολογίου ἐγράφη προσφυῶς ἡ παρακέλευσις «Γρηγορεῖτε». Νῦν ὁμολογῶ καὶ ἐγὼ εὐχαρίστως, ὅτι ὁ Ναὸς ἐγένετο ὄντως «θέας ἄξιος», ὡς βλέπω αὐτὸν ἐν εἰκόνι.

ἡμῶν θλίβουσι φιλικῶς φιλικωτάτας χεῖρας. Οἱ πάντες ἀπέρχονται διὰ τῶν λέμβων. Ἀλλ' ἡ «Ἰωνία» δὲν ἀποπλέει, κατὰ τὸ δρομολόγιον αὐτῆς, οὔτε τὴν 6ην οὔτε τὴν 7ην ὥραν, μὴ συμπληρώσασα τὸ φορτίον αὐτῆς· κατ' ἀνάγκην δ' ἀναβάλλει τὸν ἀπόπλουν ἐς αὔριον. Καὶ ἡμεῖς βλέπομεν πάλιν τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης τὸν ὄγδοον δίσκον τοῦ ἡλίου, ἀνατέλλοντα ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ. Ἔσχομεν δὲ τὴν χαρὰν νὰ ἐπανίδωμεν καὶ τοὺς φίλους ἡμῶν ἐπὶ τοῦ πλοίου. Τέλος, τοῦτο ἤρξατο κραδαινόμενον ὑπὸ τὰς ἁδρὰς περιστροφὰς τοῦ βαρούλκου, ἀνασπῶντος διὰ τοῦ ὀδοντωτοῦ τροχοῦ τὴν ἄγκυραν, αὕτη δὲ μετὰ μικρόν, ἀνελκυσθεῖσα ἐκ τοῦ βυθοῦ, ἐπωτίζεται τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ ναυκλήρου καὶ εὐτρεπίζεται, τὸ δὲ σκάφος ἀπομένει ἐξηρτημένον διὰ τοῦ πρυμνησίου μόνου ἀπὸ τῆς δέστρας στήλης τῆς προκυμαίας καὶ ἐπ' αὐτοῦ σαλεύεται ὑπὸ τὴν ἐλαφρὰν πνοὴν ἀπογείου ἀνέμου. Συνεπληροῦμεν ἤδη τοὺς τελευταίους ἀποχαιρετισμοὺς ἡμῶν, ὅτε καὶ τὸ πρυμνήσιον ἐπάφλασεν ἠχηρῶς πεσὸν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ διαγράψαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς στιγμιαίαν ὑποκύανον γραμμήν. Αἱ πρῶται στροφαὶ τῆς ἕλικος, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν δεξιὰν οἰακοστροφίαν τοῦ πλοιάρχου, παρουσιάζουσι τὴν Τραπεζοῦντα ὡσεὶ κινουμένην καὶ στρεφομένην περὶ ἡμᾶς... Σὺν αὐτῇ δὲ περιστρέφεται ἅπας ὁ εὐρὺς ὁρίζων ἀπὸ τοῦ Α σημείου, ὅπου κεῖνται τὰ ἔσχατα ὅρια τοῦ ὅλου Πόντου, καὶ κατὰ τὰ Ν, ἐν οἷς ἵδρυνται αἱ Μοναί, καὶ κατὰ τὰ πρὸς Δ, ὅπου ἁπλοῦται εὐρὺς ὁ Πόντος μέχρι τῆς Παφλαγονίας. Πάντα ταῦτα, τὰ φαινόμενα ἢ νοούμενα σημεῖα ἀποτελοῦσι τὸ ἀφεστὼς ἔξοχον πανόραμα. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ μακρὰν κείμενα ἅτινα παρελαύνουσιν ἠρέμα. Ἀλλ' ἐγγύτερον ἡμῖν, κατὰ τὴν παραλίαν τῆς πόλεως, ἡ πε-

Τραπεζούντιοι χωρικοὶ

Ἡ Τραπεζοῦς

ριστροφὴ καὶ ἡ κίνησις τῆς «Ἰωνίας» φέρουσιν εἰς τὰς ὄψεις ἡμῶν θέαμα ἀληθῶς ὡραῖον, θέαμα ὄντως θαυμάσιον, τὴν γραφικωτάτην βασαλτικὴν ἄκραν τοῦ ***Γκιουζὲλ-Σαράϊ***, μετὰ τοῦτο δὲ τὸν Ναὸν Ἁγίου Γρηγορίου, εἶτα τὸ μητροπολιτικὸν οἴκημα καὶ ἀμέσως μετ' αὐτὸ τὸ μέγα Φροντιστήριον καὶ ὑπερύψηλον ὀξὺν μιναρὲν καὶ περαιτέρω πᾶσαν τὴν μακρὰν πλευρὰν τῆς πόλεως. Νῦν ὅμως πλέον καὶ αὕτη φεύγει ταχεῖα ὄπισθεν ἡμῶν καὶ ἀπομακρύνεται βαθμηδόν, κατὰ μικρὸν δ' ἐξαφανίζεται! Ἀλλὰ καὶ μὴ φαινομένην πλέον καὶ τόσον μακρὰν κειμένην, ἐνθυμοῦμαι καὶ ἀναπολῶ εὐαρέστως τὴν Τραπεζοῦντα καὶ προσφωνῶ εἰλικρινῶς: ***Χαῖρε, ἡ ὡραία πόλις τοῦ Πόντου! Χαῖρε, Τραπεζοῦς!***

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΙΘ΄

Η ΚΕΡΑΣΟΥΣ

ΟΥΤΩΣ ἀπῆλθον ἐκ Τραπεζοῦντος, ἀρχόμενος τῆς οἴκαδε ἐπανόδου διὰ τῆς αὐτῆς μὲν θαλασσίας ὁδοῦ, ἄλλας δὲ μέλλων νὰ ἐπισκεφθῶ πόλεις τοῦ Πόντου. Ἡ «Ἰωνία» κατευθύνεται εἰς Κερασοῦντα, παραπλέουσα ἐν λαμπρᾷ ἡλιολούστῳ ἡμέρᾳ τὴν περικαλλῆ παραλίαν, τὴν δαφνοστεφῆ, τὴν ὁλοπράσινον, τὴν πυκνῶς κατῳκημένην καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν ἐπὶ 65 ναυτικὰ μίλια ἔκτασιν αὐτῆς μέχρι Κερασοῦντος. Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἐγκαθίσταμαι καλῶς, λίαν ἀναπαυτικῶς μάλιστα, ἐν τῇ «Ἰωνίᾳ», ἥτις εἶναι ἓν τῶν ἀρίστων ἀτμοπλοίων τῆς «Πανελληνίου Ἀτμοπλοΐας», καὶ κυβερνᾶται ὑφ' ἑνὸς τῶν ἱκανωτάτων πλοιάρχων αὐτῆς, τοῦ κ. Ἠλ. Παπακωνσταντοπούλου, γνησίου Γαλαξειδιώτου ναυτικοῦ. Ἕτεροι ἀξιωματικοὶ ἐν τῷ πλοίῳ εἰσὶν ὁ κ. Δημ. Πρίμας, ὑποπλοίαρχος, καὶ ὁ κ. Ἰω. Πανέρης, ἀνθυποπλοίαρχος-λογιστής· πρῶτος μηχανικὸς δὲ ὁ κ. Ν. Ὀλύμπιος.

Παραπλέοντες τὴν παραλίαν, συναντῶμεν τὴν ὡραιοτάτην κώμην Πλάτανα, τὴν κατὰ Στράβωνα Ἑρμώνασαν, ἀπέχουσαν 15 περίπου χιλιόμετρα τῆς Τραπεζοῦντος. Κατοικεῖται ὑπὸ 2,000 ψυχῶν, ὧν τὸ ἥμισυ Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι. Χρησιμεύει ὡς λιμὴν τῆς Τραπεζοῦντος κατὰ τὸν χειμῶνα· ἀλλὰ καὶ ἐμπόριον διεξάγει ἐνεργὸν κατὰ δύο ἑβδομαδιαίας ἀγορὰς καὶ ἔχει πολλοῦ λόγου ἀξίαν ἐξαγωγὴν καπνοῦ, φασολίων, ἐλαίου, λεπτοκαρύων καὶ ἄλλων, ἰδίᾳ τροφίμων, πρὸς τὴν Τραπεζοῦντα. Ἄξιοι λόγου εἰσὶν οἱ δύο Ναοὶ τῶν Πλατάνων, ὧν ὁ ἕτερος, ὁ τῶν Ταξιαρχῶν, ἀρχαῖος βυζαντινός, θεωρεῖται λαμπρὸς καὶ

-περικαλλής, σῴζων ἔτι καὶ τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ ἐδάφους, καλῶς διατηρούμενα μέχρι τοῦδε.

Μετὰ τὰ Πλάτανα παραπλέομεν καὶ κάμπτομεν τὸ Ἱερὸν Ἀκρωτήριον, τὸ τουρκιστὶ ὡσαύτως *Γιέρος-μπουροὺν* καλούμενον, εἶτα δὲ συναντῶμεν ἑτέραν πόλιν, καταφανῶς ἐκτεινομένην ἐπὶ τῆς παραλίας, τὴν Τρίπολιν, περιλαμβάνουσαν 12,000 κατοίκους, ὧν ὑπὲρ τὰς 2,000 Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι μετὰ σχολείων ἐπαρκῶν. Ἡ Τρίπολις αὕτη ὠνομάσθη οὕτως, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ὁμώνυμοι αὐτῇ πόλεις, ὡς οἰκισθεῖσα ἐκ *τριῶν* ἑτέρων ἀρχαιοτέρων καὶ ἐκλιπουσῶν *πόλεων*, αἵτινες ἦσαν ἡ Ἰσχόπολις, τὰ Ἀργύρια καὶ ἡ Φιλοκάλεια. Παράγει καὶ ἐξάγει πρὸς ἐμπορίαν λεπτοκάρυα, κάρυα, μέλι, κηρόν, ὄρυζαν, οἶνον καὶ παντοίαν ξυλείαν, φημίζεται δ' ὡς εἷς τῶν ναυτικῶν τόπων τοῦ Πόντου καὶ παρέχει ἀξιολόγους ναύτας. Περὶ τὴν Τρίπολιν ὑπάρχουσι σπουδαῖα μεταλλεῖα ἀργύρου καὶ χαλκοῦ. Γνωστὸν δὲ ὅτι ἅπασα ἡ χώρα αὕτη κατὰ τὰ ἐσώτερα μέρη ὑπῆρξεν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ὁμήρου [1] ἔτι περιώνυμος διὰ τὸν πλοῦτον τῶν μετάλλων, ἀργύρου, μολύβδου καὶ χαλκοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ περίφημος ἄλλοτε πόλις Ἀργυρόπολις — τουρκιστὶ *Γκιουμοὺς-Χανὲ* — ἡ νῦν ἐν παρακμῇ διατελοῦσα πρωτεύουσα τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας, ἀπέχουσα ἀπὸ τῆς Τραπεζοῦντος δύο ἡμερῶν ὁδὸν καὶ κειμένη πρὸς Νότον [2].

Μετὰ τὴν Τρίπολιν, εἰς ἣν δὲν προσήγγισεν ἡ «Ἰωνία», παρακάμπτομεν τὸ ὡραῖον Ζεφύριον ἀκρωτήριον τῶν ἀρχαίων, τὸ νῦν τουρκιστὶ *Ζέφρε-μπουρούν*. Ἐπέχων τῆς περαιτέρας ἐρεύνης τῶν ἀνὰ τὴν ἀκτὴν ταύτην μερῶν, διότι τοῦτο ἤθελε μὲ ἀπομακρύνει πολύ, καὶ παραλείπων αὐτά, ὅσα ἄλλως τε καὶ δὲν εἶδον ἐκ τοῦ σύνεγγυς, σταθμεύω μικρόν τι πρὸ τῆς Κερασοῦντος, περί τι τῶν σπανίων ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ πραγμάτων. Ἔστι δὲ τοῦτο μικρὰ νησίς, ἡ πολύγνωστος τοῖς ἀρχαίοις καὶ πολλάκις παρ' αὐτῶν ἀναγραφομένη Ἀρετιάς, ἢ Ἀρητιάς, ἢ Νῆσος τοῦ Ἄρεως, τουρκιστὶ δὲ ἁπλούστατα *Γκιρεσὸν-ἀδασί*, ἤτοι «νῆσος τῆς Κερασοῦντος» ὀνομαζομένη. Κεῖται ἐγγύτατα τῇ ξηρᾷ

---

1 Ὁμήρ. Ἰλ. Β, 857...ὅθεν ἀργύρου ἐστὶ γενέθλη.

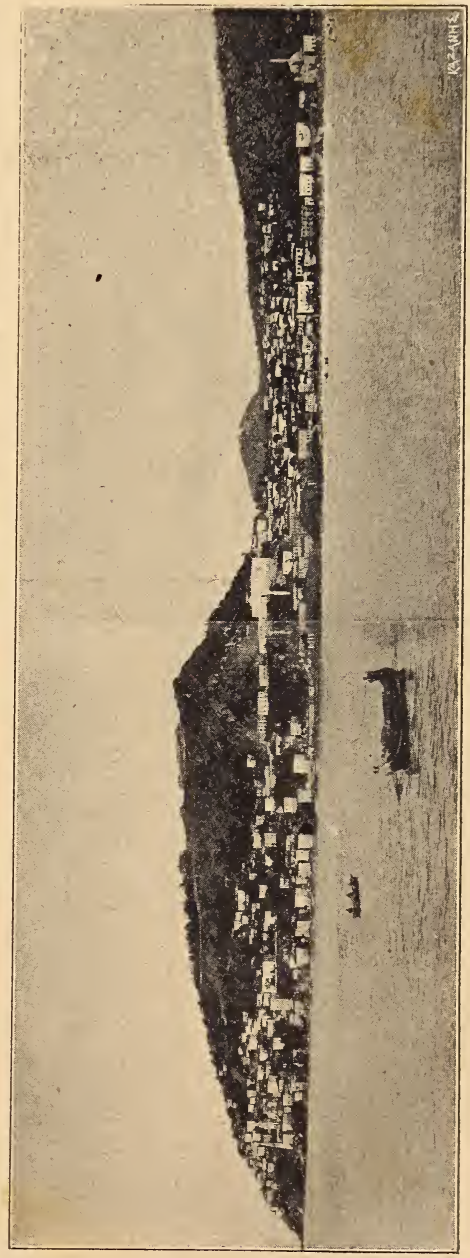
1 Εἰς τὴν παρακμὴν ταύτης ἰδίᾳ τῆς πόλεως συνετέλεσε μετὰ τὴν στείρωσιν τῶν μεταλλείων, ἢ τὴν διακοπὴν ὅπως δήποτε τῶν ἐν αὐτοῖς ἐργασιῶν, ἡ εἰς τὰς καυκασίους χώρας τῆς Ρωσσίας μετανάστευσις. Ἐκ 12,000 κατοίκων καὶ ἐπέκεινα, ὅσους εἶχε πρό τινων ἐτῶν, μόλις ἀριθμεῖ νῦν περὶ τοὺς 2,000-2,500.

τρία μίλια *πρὸ* τῆς Κερασοῦντος, ἤτοι πρὸς Ἀνατολὰς αὐτῆς, καὶ δὴ ἀκριβῶς κατἀντικρὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Ἀσκανίου, τουρκιστὶ *Ἀκ-σοῦ*, ἤτοι «λευκοῦ ὕδατος», ὅπου καὶ ὑποτίθεται ὅτι ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Χοιράδες. Ἡ νησὶς αὕτη εἶναι χαμηλὴ καὶ λοχμώδης, περιβάλλεται διὰ τείχους βυζαντιακῆς ἐποχῆς καὶ ἔχει ἐν τῷ μέσῳ πύργον καὶ μικρὸν καταπεπτωκότα νῦν ναΐσκον, ἴσως τὸν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονευόμενον Ναὸν τοῦ Ἄρεως, μεταβληθέντα ὕστερον εἰς Χριστιανικὸν Ναόν. Εἰς τὴν νῆσον ταύτην ἀναφέρονται ὡραῖαι ἱστορίαι καὶ θελκτικαὶ παραδόσεις ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν μυθικῶν ἐκείνων Ἀμαζόνων, τῶν θυγατέρων τοῦ Ἄρεως, μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν, καθ' ὅλας τὰς ἐν τῷ μεταξὺ περιόδους τῆς ἱστορίας, πλάσματα τῆς μυθολογίας τῶν ἀρχαίων ἢ τῆς φαντασίας τῶν νεωτέρων. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν προφθάνω νὰ ἐκθέσω αὐτὰς ἐνταῦθα, διότι ταχέως μετὰ τὴν Ἀρητιάδα προβάλλει ἡ Κερασοῦς, καὶ ἡ «Ἰωνία» ποντίζει τὴν ἄγκυραν πρὸ αὐτῆς καὶ κατοπτρίζεται ὑπότρομος εἰς τὸν γλαυκὸν Πόντον.

Τῆς ἐρατεινῆς ταύτης πόλεως ἡ ὡραιότης ἐμποιεῖ θαυμασίαν ἔκπληξιν εἰς τὸν ἀπὸ τοῦ ἀτμοπλοίου θεώμενον αὐτήν. Ὁμολογῶ ὅτι ἡ λαμπρὰ αὕτη θέα τῆς Κερασοῦντος μ' εὕρισκεν ὅλως ἀπαράσκευον. Οὐδόλως ἀνέμενον τοιαύτην φυσικὴν καλλονήν, οὔτε τόσον ὡραίας, εὐπρεπεῖς καὶ μεγάλας οἰκοδομάς, ἐκτεινομένας καθ' ἅπασαν τὴν παραλίαν, ἀναρριχωμένας εἰς τὴν πλευρὰν γραφικωτάτου φρουρίου, ὑπερκαμπτούσας τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν κλιτὺν αὐτοῦ, ἵνα ἀναφανῶσιν ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους, τέλος δ' ἐξαφανιζομένας ἔνθεν κἀκεῖσε χαριέντως ἐντὸς τῶν ἀπεράντων ἐκ λεπτοκαρυῶν *(φουντουκεῶν)* δασῶν, ἅτινα, ἀπὸ πολυώρου ἀποστάσεως προερχόμενα καὶ ἐκτεινόμενα ἐπὶ πᾶσαν πλευρὰν ὄρους καὶ βουνοῦ καὶ λόφου, ἐξικνοῦνται μέχρι τῆς πόλεως καὶ κρασπεδοῦσιν αὐτὴν γραφικώτατα διὰ τοῦ βαθυπρασίνου χρώματος αὐτῶν.

Ἡ Κερασοῦς *(τουρκιστὶ Γκιρεσὸν)*, κατά τινας λεπτολόγους κριτικοὺς καὶ γεωγράφους τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐκληρονόμησε μὲν τὸ ἱστορικὸν ὄνομα τῆς παλαιᾶς ἐκείνης πόλεως, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς, κειμένης δῆθεν ὀλίγον περαιτέρω πρὸς Ἀνατολάς, ἐκεῖ ὅπου παρ' ἄλλων τίθενται αἱ Χοιράδες, κατἀντικρὺ τῆς Ἀρητιάδος. Ἀρκοῦμαι εἰς ταύτην τὴν ἀναγραφὴν μόνον, μὴ προτιθέμενος νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν διερεύνησιν τοῦ ζητήματος περὶ τῆς θέσεως τῆς πάλαι Κερασοῦντος, οὔτε νὰ συμμερισθῶ τὰς περὶ αὐτῆς ἀμφισβητήσεις, ἢ νὰ ταχθῶ πρὸς ταύ-

τὴν ἢ ἐκείνην τὴν γνώμην τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ συγγραφέως. Ἐπιθυμῶ δὲ ν' ἀπαλλάξω τῆς δυσκολίας ταύτης καὶ τοὺς ἀναγνώστας μου, ἀφοῦ οὔτ' ἐγὼ ἐπείσθην ὅτι ἡ Κερασοῦς ἔκειτο ἀλλαχοῦ. Ἄλλως τε, τὴν ἐνταῦθα κειμένην Κερασοῦντα εὑρίσκω, ὡς ἔλεγον ἄρτι, τόσον ὡραίαν, τόσον ἐπίχαριν, τόσον εὐχάριστον καὶ ἐν θέσει τόσον μαγευτικῇ, ὥστε οὔτε νὰ φαντασθῶ ἐπιχειρῶ. ὅτι *θὰ* ἔκειτο ἄλλοτε ἀλλαχοῦ. Φρονῶ ὅτι ἡ νῦν Κερασοῦς κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Κερασοῦντος, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τὴν τῆς διαδεχθείσης ἐκείνην Φαρνακίας, τῆς ὑπὸ τοῦ Φαρνάκου — πάππου τοῦ Μεγάλου Μιθραδάτου — κτισθείσης πόλεως, ἧς τὸ φρούριον μετὰ μεγάλου καὶ ἐπιφανοῦς μέρους τῶν τειχῶν αὐτοῦ, ἀποτελουμένων ἐκ κολοσσιαίων ἐγχωρίων ὑπομέλανος χρώματος λίθων, ὑπέρκειται τῆς πόλεως. Γενικῶς πιστεύεται ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης ὀφείλεται εἰς τὸν ὡραῖον, εὔσαρκον καὶ εὔχρουν καρπὸν τῆς κεράσου, τὰ γνωστὰ ἡμῖν κεράσια, ἅτινα βραδέως, τῷ 74 πρὸ Χριστοῦ μόλις, μετήγαγεν ἐκεῖθεν ὁ Λούκουλλος πρῶτος εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνῷ πολὺ πρότερον ἦσαν βεβαίως γνωστὰ ἐν Ἑλ-

Ἡ Κερασοῦς

λάδι. Ἀγνοῶ κατὰ πόσον ὁ σχηματισμὸς τοῦ ὀνόματος ἐκ τῶν κερασίων εἶναι ἀκριβής· ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι καὶ ἕτεροι τόποι ἔλαβον οὕτω τὸ ὄνομα: Ἐλαιοῦς, Πιτυοῦς, Σελινοῦς, Ραμνοῦς, Μαραθών, Σικυών. Κατὰ τὰς δοθείσας μοι ὅμως ἐξηγήσεις, ὑποστηριζομένας καὶ δι' ἐπιτοπίων παρατηρήσεων, ἡ ὀνομασία τῆς Κερασοῦντος ἀποδίδεται ἀλλαχοῦ: εἰς τὸν περίεργον σχηματισμὸν τοῦ παρ' αὐτὴν βουνοῦ, ἀπαραλλάκτως ὡς ὀφείλεται εἰς τοιοῦτον λόγον τὸ ὄνομα τοῦ ἐν Μαντινείᾳ ἀρχαίου Κορυθίου, κληθέντος οὕτω, διότι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑπὲρ αὐτὸ βουνοῦ ὑπάρχει προβολή τις ἀπότομος, ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν κόρυθα τῆς περικεφαλαίας. Τὸ βουνὸν ἐκεῖνο τῆς Κερασοῦντος φέρει τοὐναντίον ἀπότομόν τινα ἔλλειψιν ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης ῥάχεως αὐτοῦ, λίαν ὁμοιάζουσαν πρὸς τὸν λοβὸν τοῦ ἀνθρωπίνου ὠτός. Συγχρόνως δὲ ἡ αὐτὴ ἐγκοπὴ σχηματίζει, ἐξ ὡρισμένου τινὸς σημείου ὁρωμένη, αἰχμὴν ὀξεῖαν ὡς κέρας. Ἐκ τοῦ κέρατος λοιπὸν τούτου, κατ' ὀνομαστικὴν λαμβανομένου, καὶ τοῦ ὠτός, ἅτινα ἀμφότερα συμπίπτουσιν ἐν τῷ αὐτῷ σχήματι, *κέρας-οὖς*, ἐπλάσθη τὸ ὄνομα τῆς πόλεως.

Ὡς ἤδη εἶπον, οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ Κερασοῦς κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας· τοῦτο δὲ βεβαιοῦται καὶ ἐκ πολλῶν σωζομένων ἀποδείξεων, οἷαί εἰσιν ὁ μῶλος, τ' ἀρχαῖα τείχη ἐκ τεραστίων λίθων, κατεργασίας ἑλληνικῆς, ἴσως δὲ ἐν μέρει καὶ πελασγικῆς, καὶ ἡ Ἁγία Σοφία, Ναὸς μικρᾶς μὲν ἀξίας καθ' ἑαυτὸν ἀνέκαθεν, μεταβεβλημένος δὲ νῦν εἰς Μωαμεθανικὸν τέμενος, ἀλλὰ θεμελιωθεὶς ἀρχῆθεν ἐπὶ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ εἰδωλείου, ὡς εἰκάζεται ἔκ τινων φαινομένων. Πλὴν τούτων ὅμως ἐσῴζετο ἐν τῇ πόλει μέχρι πρό τινος θέατρον ἑλληνικῆς κατασκευῆς, κείμενον ἐκεῖ περίπου, ὅπου νῦν ὑψοῦται τὸ Διοικητήριον τῆς πόλεως. Ἀλλὰ σῴζεται καὶ ἄλλο ἐπιφανέστατον ἔργον, μεγίστης τέχνης καὶ ἀξίας, ἀναντιρρήτως δὲ ἑλληνικῆς προελεύσεως, ὑπόγειον ὑδραγωγεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ῥέει ἔτι ἀεννάως καὶ ἀδιαλείπτως ὕδωρ λαμπρόν. Τὸ ὑδραγωγεῖον, κείμενον ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως, μεταξὺ τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως καὶ τοῦ φρουρίου, ἀνοίγεται εἰς φρέαρ, βάθους 30 γαλλικῶν μέτρων. Εἰς τὸ βάθος τούτου ὑπάρχει μέγας θολωτὸς ὀχετός, δι' οὗ ῥέει ποτάμιον ὅλον διαυγοῦς ὕδατος, οὐδέποτε στειρεύοντος ἢ ἐλαττουμένου. Ἐξ αὐτοῦ ὑδρεύεται νῦν ἡ πόλις, τὸ πλεονάζον δὲ τοῦ ὕδατος ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν καὶ χύνεται εἰς αὐτήν. Πόθεν ἔρχεται τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο, ποῦ ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ,

οὐδεὶς γινώσκει, διότι οὐδέποτε κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ τὸ πρᾶγμα. Εἰκάζεται μόνον ὅτι ἔρχεται ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως, διὰ δὲ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ τὸ ἔργον καλεῖται νῦν ὑπὸ τῶν Κερασουντίων *Θέαμα*. Ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι ἕτεροι λόγοι συνηγοροῦσιν, ὅτι ἡ νῦν Κερασοῦς κεῖται ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας.

Ἅμα τῷ κατάπλῳ τῆς «Ἰωνίας» εἰς τὸν λιμένα καὶ πρὸ τῆς πλήρους ἀγκυροβολήσεως αὐτῆς, ἐφάνη κατευθυνομένη πρὸς αὐτὴν θοὴ τετράκωπος λέμβος, ὡς βέλος διασχίζουσα τὴν λείαν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, φέρουσα τὴν τουρκικὴν σημαίαν καὶ δύο ἐπιβάτας. Ἐδόθη ἡμῖν ταχέως παρ' εἰδότων ἡ ἐξήγησις, ὅτι ἦν ἡ λέμβος τῆς Α. Ἐξοχότητος τοῦ Δημάρχου Κερασοῦντος Καπετὰν-Γεώργη Κωνσταντινίδου Πασσᾶ, ὅστις καὶ πρὶν ἢ φθάσωμεν ἔτι καὶ πρὶν ἢ λάβωμεν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ γνωρίσωμεν αὐτόν, σπεύδει νὰ καθυποχρεώσῃ ἡμᾶς διὰ τῶν εὐγενεστάτων φιλοφρονήσεων αὐτοῦ. Οἱ ἐπιβαίνοντες τῆς λέμβου ἦσαν ἄνθρωποι τῆς ἰδιαιτέρας ὑπηρεσίας τοῦ κ. Δημάρχου, οἵτινες προσελθόντες καὶ προσαγορεύσαντες ἡμᾶς, ἐδήλωσαν ὅτι ὁ κ. Δήμαρχος ἀναμένει ἡμᾶς ἐν τῇ ἀποβάθρᾳ. Κατελθόντες ἐπέβημεν ἐπὶ τῆς λέμβου καὶ κατηυθύνθημεν πρὸς τὴν ξηράν. Ἐκ φωτογραφίας τραπεζουντιακῆς ἐγνώριζον ἤδη τὸν θαλερὸν πρεσβύτην, ὡς ἐγνώριζον τὴν φήμην καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ μακρόθεν ἐξ ἀκοῆς. Ἀνεγνώρισα αὐτὸν εὐχερῶς, ἱστάμενον εἰς τὴν πρώτην ὑπὲρ τὸ ὕδωρ βαθμίδα τῆς ἀποβάθρας, ἔτεινα τὴν χεῖρα πρὸς τὴν τεταμένην ἤδη φιλόξενον δεξιὰν τοῦ κ. Δημάρχου καὶ ταχέως προσηγορεύθημεν, ὡς εἰ εἴμεθα ἀρχαῖοι φίλοι. Μετ' ἐμὲ ἐδεξιοῦτο ὁμοίως τὸν Βρασίδαν, ἐνῷ ἐγὼ ἐδήλουν αὐτῷ μετ' ἀπροσποιήτου εἰλικρινείας, ὅτι μία τῶν μεγάλων εὐχαριστήσεων τῆς ἡμετέρας περιηγήσεως ἦν καὶ ἡ ἀπόλαυσις τῆς γνωριμίας αὐτοῦ. Ἀμέσως μετὰ τοῦτο καὶ μετὰ τὰς συνήθεις τελωνειακὰς καὶ ἀστυνομικὰς διατυπώσεις, ὁ κ. Δήμαρχος ἀνεβίβασεν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἀναμένουσαν ἅμαξαν καὶ ὡδήγησεν εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως θαυμάσια τοπία, πρὸς ἃ φέρουσιν ὁδοὶ ἄριστα κατεσκευασμέναι. Ἡ ὡραιότης καὶ ἡ καλλονὴ τῶν μερῶν τούτων ἐνεποίει ἡμῖν βαθυτάτην ἐντύπωσιν.

Ἀλλὰ τίς ἐστιν ὁ ἀξιόλογος οὗτος ἀνήρ, ὁ Καπετὰν-Γεώργης καὶ Δήμαρχος καὶ Πασσᾶς ; Ὡς ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἐδόθη ἡμῖν, ὅτι ὁ βίος καὶ ἡ δρᾶσις αὐτοῦ συνδέονται στενότατα πρὸς τὴν Κερασοῦντα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους. Ἡ Κερασοῦς ὑπῆρξεν ἡ ναυ-

τικωτάτη πόλις τοῦ Εὐξείνου Πόντου μετὰ τὴν Οἰνόην· ἀφίκετο δ' εἰς τοσοῦτον ἀκμῆς, ὥστε ν' ἀριθμῇ πεντήκοντα περίπου μεγάλα ἱστιοφόρα, προσκομίζοντα αὐτῇ πλοῦτον καὶ εὐμάρειαν καὶ δύναμιν. Ἀλλὰ τὰ ἱστία συνεπτύχθησαν, ὑποστελλόμενα ἀπέναντι τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ, καὶ μετ' αὐτῶν περιεστάλη καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς Κερασοῦντος. Νῦν ὀκτὼ ἢ δέκα μόνα ἱστιοφόρα ἀπολείπονται αὐτῇ. Τότε, κατ' ἐκείνην τὴν ὡραίαν καὶ ποιητικὴν περίοδον τῆς ναυτιλίας, ὁ Καπετὰν-Γεώργης, νεανίας 18ετής, κληρονομήσας ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου καὶ τὸ πλοῖον καὶ τὴν κλίσιν πρὸς τὸ κυματοχαρὲς στάδιον, ἀνεδείχθη εἷς τῶν ἀρίστων πλοιάρχων τῶν συγχρόνων αὐτῷ. Ἐπὶ χρόνους δὲ μακροὺς διασχίσας τὰς θαλάσσας καὶ εὐπορήσας χρημάτων, ἀπέβη εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἀποκατέστη ἐν Κερασοῦντι, ὅπου ἐπεδόθη εἰς τὸ ἐμπόριον. Ἡ ἀσυνήθης ἱκανότης, ἣν ἐπέδειξεν ἔν τε τῇ θαλάσσῃ καὶ τῇ ξηρᾷ, εἵλκυσαν ἐπ' αὐτὸν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν Χριστιανῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Ἐξελέγη ἀντιπρόσωπος τῆς κοινότητος τῆς Κερασοῦντος, ὡς ἔφορος καὶ ἐπίτροπος ἐν τῇ διευθύνσει τῶν Ναῶν καὶ τῶν σχολείων αὐτῆς. Οὐ μετὰ πολὺν δὲ χρόνον ἐξετιμήθη δεόντως ἐπίσης καὶ παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, καὶ πάντες ἀπὸ κοινοῦ ἐξέλεξαν τὸν Καπετὰν-Γεώργην Δήμαρχον Κερασοῦντος *(Μπελεντιὲ-ρεΐς)*· τοῦτο δέ, ἡ ἐκλογὴ δηλαδὴ Ἕλληνος Δημάρχου, ἀποτελεῖ μοναδικὴν ἐξαίρεσιν καθ' ἅπασαν τὴν ἐπὶ χίλια τριακόσια χιλιόμετρα ἐκτεινομένην παραλίαν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐν τῷ Πόντῳ. Ἐντεῦθεν ὅμως ἀπεκαλύφθη ἡ δραστηριότης τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὡς Δημάρχου Ἡ ἀγάπη καὶ ἀφοσίωσις αὐτοῦ πρὸς τὴν πόλιν ὑπῆρξεν ἀνωτέρα περιγραφῆς, ἡ δὲ δραστηριότης αὐτοῦ πρὸς ρυμοτομίας, πρὸς διάνοιξιν πλατειῶν, πρὸς δενδροφυτείας, πρὸς καθαρισμόν, πρὸς ἐξωραϊσμόν, πρὸς πλήρη ἀνόρθωσιν, αὐτόχρημα ἀνακαίνισιν τῆς Κερασοῦντος, ἦτο ἀληθῶς πρωτοφανὴς καὶ ἐξέπληττε τοὺς πάντας. Τὸ δ' ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν οἷον ἔδει : ληξάσης τῆς περιόδου ἐξελέγη καὶ πάλιν Δήμαρχος, καὶ πάλιν ὕστερον μέ-

Ὁ Δήμαρχος Κερασοῦντος

χρι τοῦδε, ἐπὶ δεκαεπτὰ συνεχῆ ἔτη, καθ' ἃ ἡ πόλις μετεβλήθη ἄρδην, λαβο σα ὄψιν πόλεως εὐρωπαϊκῆς· ὁ Καπετὰν-Γεώργης δὲ ἐγένετο αἴτιος πάντων τούτων τῶν καλῶν. Καὶ ἡ ἀναγνώρισις ὅμως τῆς τε ἀξίας καὶ τῶν θυσιῶν αὐτοῦ ἐπηκολούθησε περιφανής· διότι ἡ Α. Α. Μ. ὁ Σουλτᾶνος ηὐδόκησε ν' ἀπονείμῃ αὐτῷ τὸν βαθμὸν Πασσᾶ καὶ δύο τουρκικὰ παράσημα· εἰς ταῦτα δὲ προσετέθησαν εἶτα ἓν γαλλικὸν καὶ ἓν ἑλληνικόν. Τῆς ὡραίας ταύτης ἱστορίας τὰ μὲν πλεῖστα ἐγίνωσκον ἤδη, ἄλλα ἐμάνθανον τότε ἐκεῖ, μαρτυρούμενα ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ὑπὸ τῆς ρυμοτομίας, τῆς εὐρυθμίας, τῆς καθαριότητος, τῆς εὐυδρίας, τῆς καλλονῆς καὶ τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως.

Μετὰ τὸν εἰς τὰ πέριξ περίπατον ἡμῶν ἐφ' ἁμάξης, ἔσχε τὴν ἄπει-

Ἡ ὑπὸ τὸ φρούριον ἄκρα τῆς πόλεως

ρον εὐγένειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν σωματικὴν ρώμην ὁ πολύτιμος ξεναγὸς ἡμῶν νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς αὐτὸς πεζῇ, παρὰ τὴν ὀγδοηκονταετῆ σχεδὸν ἡλικίαν αὐτοῦ, εἰς τὴν κορυφὴν τῆς *'Ακροπόλεως* — οὕτω καλεῖται τὸ ὑπὲρ τὴν πόλιν ὡραῖον Μιθραδατικὸν φρούριον — διὰ τῆς ἀνάντους,

ἀλλὰ θαυμασίας ὁδοῦ, ἥτις καὶ αὕτη ἐστὶν ἔργον αὐτοῦ. Ἡ Ἀκρόπολις ὑπέρκειται ἀκριβῶς τῆς πόλεως πρὸς Νότον, ἀλλ' οὔτε στενοχωρεῖ, οὔτε πιέζει αὐτήν. Σῴζει πλεῖστα ὡραῖα μέρη τῶν τειχῶν, λίθου ὑπομέλανος, τοῦ Β' αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ· ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς αὐτῆς, ἀποτελούσης ἔκτασιν εὐρυτάτην, φύεται θαυμασία χλόη, τάπης αὐτόχρημα ὁλοπράσινος ἀνεκτιμήτου ἀξίας, ἐνῷ συγχρόνως δένδρα ἀμφιλαφῆ ἐκτείνουσι θαλερωτάτους κλάδους μετὰ τρυφερῶν κλώνων καὶ παρέχουσιν εἰς τοὺς περιπατητὰς σκιὰν ὡραίαν. Ἡ θέα ἐκεῖθέν ἐστιν ὑπερτέρα περιγραφῆς· οὐδὲ θὰ λησμονήσω ποτὲ αὐτήν. Ἐκεῖσε, πρῶτον πρὸς Α, ἡ εὔμορφος Ἀρητιὰς νῆσος· πρὸς Β πάλιν ὁ Εὔξεινος Πόντος, οὗ τὰ ἀτμώδη ὅρια ἐξαφανίζονται εἰς τὸ βάθος μέχρι Καυκάσου καὶ Κιμμερίου Βοσπόρου καὶ Ταυρικῆς χερσονήσου· ἐγγὺς δὲ πάλιν πρὸ ἡμῶν ἡ ἐπιφάνεια τῶν ὑδάτων γαληνιαία καὶ λεία· ἐγγύτατα δέ, παρὰ τὴν πόλιν, ἡ «Ἰωνία», τὸ μόνον σήμερον πλοῖον ἐν τῷ λιμένι· καὶ πρὸς Δ ὡραία γραφικὴ ἀκτὴ μέχρι δασώδους τινὸς καμπῆς· ὄπισθεν δὲ πρὸς Ν καὶ μακράν, εὐρυτάτη ἀπέραντος ἔκτασις βουνῶν, ἢ μᾶλλον μαστοειδῶν λόφων, καταφύτων κυριολεκτικῶς ὑπὸ λεπτοκαρυῶν, ἀρχομένων καὶ ἁπλουμένων ἀπὸ δωδεκαώρου ἀποστάσεως καὶ ἐξικνουμένων μέχρις αὐτῆς τῆς πόλεως καὶ κρασπεδουσῶν καὶ περιστεφουσῶν αὐτὴν ἐπιχαρίτως!... Πόσον διακαῶς ἐπιθυμῶ νὰ ἐπανίδω τὴν Κερασοῦντα καὶ νὰ ἀπολαύσω τὴν ἀπὸ τῆς ἐξαισίας ἐκείνης θέσεως εἰκόνα, ἣν μετὰ μεγίστης ζωηρότητος ἀναπολῶ.

Κατήλθομεν. Κατηρχόμεθα δ' ἔμπλεοι χαρᾶς, διὰ τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ χάριτος πρὸς τὴν Α. Ἐξοχότητα τὸν εὐγενέστατον ξεναγὸν ἡμῶν, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐπεσκέφθημέν τινας τῶν προεχουσῶν οἰκογενειῶν τῆς πόλεως πρὸς μεγίστην εὐχαρίστησιν ἡμῶν: τὸν ἀξιότιμον κ. Ἀδὰμ Πισάνην, γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρὶ τῆς Α. Ἐξοχότητος, τὸν κ. Γεώργιον Κ. Πισάνην, ἔμπορον καὶ πράκτορα τῆς «Πανελληνίου Ἀτμοπλοΐας», καὶ τὸν κ. Ἀριστοτέλη Γ. Νεόφυτον, γαμβρὸν ἐξόχου ἑλληνικῆς οἰκογενείας, τῆς τοῦ στρατηγοῦ Σπυρ. Καραϊσκάκη. Εὐνόητον δὲ πόσον ἐχάρημεν εὑρεθέντες ἐν τῷ περικαλλεῖ καὶ μεγαλοπρεπεῖ οἴκῳ τῆς εὐγενεστάτης ἀτθίδος κυρίας Σοφίας Νεοφύτου. Καὶ πρέπει νὰ προσθέσω ἐνταῦθα ὅτι αἱ οἰκίαι ἐν Κερασοῦντί εἰσιν ὡραῖαι, εὐμεγέθεις, ἀνθοστόλιστοι καὶ εὐμαρέσταται. Κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν ἐπισημοτέρων εἶναι ὅτι περιβάλλονται διὰ κήπου, πλήρους ἀνθέων καὶ εὐγενῶν φυτῶν

καὶ δένδρων. Ἐξαίρετον ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ καὶ ἀπὸ θαλάσσης καὶ ἀπὸ ξηρᾶς πάντοθεν τὸ Διοικητήριον τῆς πόλεως, ὡραιότατον οἰκοδόμημα. Ἡ Κερασοῦς ἀποτελεῖ, ὡς εἶπον, ἐπαρχίαν *(Καζᾶν)* τῆς Διοικήσεως Τραπεζοῦντος καὶ διοικεῖται ὑπὸ ἐπάρχου *(Καϊμακάμη)*. Δυστυχῶς τὸ βραχὺ τοῦ χρόνου καὶ τὸ ἀκατάλληλον τῆς ὥρας δὲν ἐπέτρεψαν ἡμῖν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὸ Διοικητήριον.

Εἶτα ἐπεσκέφθημεν τὴν Α. Σ. τὸν Μητροπολίτην Τραπεζοῦντος κύριον Κωνστάντιον, παραθερίζοντα ἐνταῦθα. Ἀτυχῶς δὲν εὕρομεν αὐτὸν οἴκοι. Ἐκεῖθεν μετέβημεν εἰς τὸν μέγαν Ναὸν τῆς πόλεως, τὴν *Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος*. Εἰς τὸ προαύλιον δὲ τούτου, κείμενον

Τὸ Κωδωνοστάσιον τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως

δεκάδας τινὰς μέτρων ὑπὲρ τὸν αἰγιαλὸν καθέτως, εἴδομεν τὸ μέγιστον, ἀναντιρρήτως δὲ τὸ ὕψιστον τῶν κατασκευασμάτων τῆς τέχνης κατὰ τὰ μέρη ταῦτα, τὸ οἰκογενειακὸν μνημεῖον τοῦ Καπετὰν-Γεώργη-Πασσᾶ, ὅπερ ἀποτελεῖται ἐκ πυραμίδος τεθεμελιωμένης ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ καὶ ἀναβαινούσης εἰς ὕψος 54 γαλλικῶν μέτρων! Ἀλλ' ἔστω βέ-

βαιος ὁ ἔξοχος Δήμαρχος τῆς Κερασοῦντος, ὅτι ἡ μνήμη τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν σῴζεται ἀκλόνητος ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον, ἢ ἐν στήλαις καὶ ἐπιγραφαῖς, ὡς εἶπεν ὁ μέγας ἱστορικὸς τῆς ἀρχαιότητος. Ἐκεῖ ἦλθε πρὸς συνάντησιν ἡμῶν ὁ πανοσιολογιώτατος Ἀρχιμανδρίτης κ. Διονύσιος, ἀπεσταλμένος τῆς Α. Σ. τοῦ Μητροπολίτου, ἐκφράζοντος τὴν λύπην αὐτοῦ, διότι δὲν συνηντήθημεν (ἐφ' ᾧ καὶ ἔσπευσε νὰ ἀποστείλῃ τὰ ἐπισκεπτήρια αὐτοῦ εἰς τὸ ἀτμόπλοιον), διατυποῦντος δὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπισκεφθῇ ἡμᾶς ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ κ. Δημάρχου, ὅπου ἐμέλλομεν νὰ καταλύσωμεν κατ' ἐκείνην τὴν ἑσπέραν. Ἀλλ' ἡμεῖς ἐσπεύσαμεν νὰ μεταβῶμεν αὐτοὶ πάλιν· ἔσχομεν δὲ τὴν εὐτυχίαν νὰ γνωρίσωμεν ἕνα τῶν διακεκριμένων Ἱεραρχῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ἡλικίας 42 ἢ 44 ἐτῶν, ὑψηλὸς τὸ ἀνάστημα καὶ εὐγενὴς τὴν μορφήν, συναρπάζει ἀμέσως ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὸν σεβασμὸν τοῦ ὁμιλητοῦ, ὅστις βαθμηδὸν λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἀναγνωρίσῃ ἐν αὐτῷ ἀπεριόριστον μετριοφροσύνην σὺν λεπτοτάτῃ προσηνείᾳ καὶ εὐρείᾳ πολυμαθείᾳ. Κατάγεται ἐκ Φερτεκίου τῆς ἐπαρχίας Ἰκονίου, ἤτοι ἐκ τῶν περὶ τὴν Καισάρειαν μερῶν· ἐξεπαιδεύθη ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ Χάλκης, ἀπολαύων τῆς ἰδιαιτέρας ὑπολήψεως καὶ προστασίας τοῦ τότε Μητροπολίτου Βερροίας Κωνσταντίου. Ἔλαβε τὸ πτυχίον αὐτοῦ τῷ 1886. Ἀπὸ τοῦ 1888 δὲ μέχρι τοῦ 1890, ἀρχομένου, διετέλεσε διάκονος καὶ ἀρχιδιάκονος τῶν Πατριαρχείων, ταχέως δὲ διωρίσθη Μέγας Πρωτοσύγγελος αὐτῶν, διατελέσας τοιοῦτος ἐπὶ τετραετίαν σχεδόν, ἐν δυσκόλοις περιστάσεσι τῆς Ἐκκλησίας, καθ' ἃς μεγίστην ἀνέπτυξεν ἱκανότητα. Εἶτα ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος, διαδεχθεὶς τὴν Α. Σ. τὸν κύριον Γαβριήλ, τὸν τέως Μητροπολίτην Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης, νῦν ἐν Ἀθήναις διατρίβοντα. Τυγχάνει τετιμημένος διὰ παρασήμων Ὀσμανιὲ καὶ Μετζητιὲ καὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος. Γνωστὸς ἐπὶ ἱκανότητι, φημίζεται δικαίως ἐπὶ σταθερότητι τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ καὶ ἀδιασείστῳ ἐμμονῇ εἰς τὰς διατάξεις καὶ τοὺς τύπους τῆς Θρησκείας, ἐπὶ ἀνεξαρτήτῳ φρονήματι, ἐπὶ συνέσει καὶ περισκέψει, ἐπὶ παραδειγματικῇ ἀφιλοχρηματίᾳ καὶ ὄντως Χριστιανικῇ πραότητι. Ὁμιλεῖ καὶ γράφει ἄριστα τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν, ἥν, ὡς Καισαρεύς, ἔσχε μητρικήν. Ὁ Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος κέκτηται, κατὰ τὸ Συνταγμάτιον τῶν ὑπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον Μητροπολιτῶν, τὴν 21ην θέσιν, ἀμέσως μετὰ τὸν

Κρήτης, φέρων τὸν τίτλον «ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Λαζικῆς». Πλεῖστα ἠκούσαμεν παρὰ τῆς Α. Σ. διδακτικὰ ἐπὶ γλωσσικῶν καὶ ἐθνολογικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν ζητημάτων. Μίαν δὲ λύπην ἀπεκομίσαμεν, ἀποχωριζόμενοι Αὐτῆς, ὅτι ὠφείλομεν ν' ἀπέλθωμεν ταχέως καὶ νὰ μὴ μείνωμεν μακρότερον παρ' Αὐτῇ, διότι ὁ καιρὸς τῆς ἐνταῦθα διαμονῆς ἡμῶν κανονίζεται ὑπὸ τοῦ δρομολογίου τῆς «Ἰωνίας». Ἐκεῖ, παρὰ τῇ Α. Σ. ἔσχομεν τὴν χαρὰν νὰ γνωρίσωμεν καὶ τὸν κ. Χρ. Παπαδόπουλον, ἀδελφὸν τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι ἰατροῦ κ. Μιλτ. Παπαδοπούλου.

Ἤδη ἐνύκτωσεν. Ὠφείλομεν δὲ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Καπετὰν-Γεώργη, ὅπου θὰ ξενισθῶμεν κατὰ τὴν ἑσπέραν ταύτην.

Τὸ Δικαστήριον τῆς Κερασοῦντος

Ἅμαξα καὶ ἄνθρωποι τῆς Α. Ἐ. ἀναμένουσιν ἡμᾶς, ἐξελθόντας ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Σ. Μητροπολίτου, καὶ ὁδηγοῦσιν οἴκαδε. Ἡ οἰκία τοῦ Καπετὰν-Γεώργη — διότι οὔτε ὁ τίτλος τῆς «Ἐξοχότητος», οὔτε ὁ τίτλος τοῦ «Δημάρχου» ἀρέσκει αὐτῷ, ὅσον ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος τοῦ θαλασσοχαροῦς πλοιάρχου — κεῖται εἰς τὸ μέσον τοῦ κυριωτέρου τμήματος τῆς πόλεως ἐπὶ ἐπιφκνοῦς ἀνδήρου, ὅπερ σχηματίζεται ὑπὸ μέρους τοῦ ἀρχαίου Μιθραδατικοῦ τείχους τῆς κάτω πόλεως, ὕψους πολλῶν μέτρων. Εἶναι δὲ οὐ μόνον ἡ μεγίστη ἴσως τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως,

ἀλλὰ καὶ ἡ ὡραιοτάτη, κατὰ δὲ τὸ γενικὸν ἔθος, ἀνθοστεφής, ἔχουσα τὴν κυρίαν πρόσοψιν αὐτῆς πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ καθισταμένη πάντοθεν καταφανής, ὡς καὶ τὸ Διοικητήριον τῆς πόλεως. Ἤδη εὐκαίρως ἐφθάσαμεν καὶ ἐπικαίρως ἐτίθετο τέρμα εἰς τὴν εὐάρεστον κόπωσιν ἡμῶν, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἐπεστέφετο ἡ ἔξοχος φιλοξενία τοῦ Καπετὰν-Γεώργη διὰ τῆς παραθέσεως γεύματος προκλητικοῦ ἐν τῷ κήπῳ, πρὸς

Κερασουντία δέσποινα, ἡ κυρία Καλλιόπη Ἰωάν. Δεληγεώργη

τὴν θάλασσαν, ὑπὸ τὰ δύο θαυμάσια ἀλεξηλιοειδῆ δένδρα τοῦ ἀνθῶνος. Ἡ εὐγενεστάτη κυρία Ἀφροδίτη Δ. Κωνσταντινίδου, χήρα ἀδελφοῦ τοῦ Καπετὰν-Γεώργη, ἀληθὴς οἰκοδέσποινα τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου, εἶχε παρασκευάσει τὰ πάντα πλουσιοπαρόχως καὶ φιλοκάλως. Ἐκεῖ ἐγνωρίσαμεν καὶ τὸν ἄρτι ἐκ Παρισίων ἐπανελθόντα ἰατρὸν κ. Χριστίδην. Ἀλλ' ὡς πᾶσα ἀπόλαυσις ἔχει τέλος ἐν τῷ κόσμῳ, οὕτω καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκεῖ ἐτερματίσθη, καὶ δὴ ἀποτόμως — εἴμεθα ἤδη εὐτυχῶς περὶ τὸ τέλος τοῦ γεύματος — δι' ὀξείας κλήσεως τῆς ἀτμοσύριγγος τῆς «Ἰωνίας» καὶ διὰ συγχρόνου ἐκρήξεως αἰφνιδίας ραγδαίας βρο-

χῆς. Ἦτο ἤδη σχεδὸν νύξ. Φανοί, ἅμαξαι, συνοδῖται, ἀνθοδέσμαι, δῶρα, ἀπετέλεσαν τὴν συνοδείαν ἡμῶν μέχρι παραλίας. Εὐγενὴς Ὀθωμανὸς ὑπάλληλος τοῦ τελωνείου ἐφωδίασεν ἡμᾶς καὶ διὰ προσθέτου ἀλεξιβροχίου. Οὕτω δ' ἐπεβιβάσθημεν. Ἀλλ' ἡ «Ἰωνία» δὲν ἀποπλέει πάλιν, καθ' ὅσον τὴν τελευταίαν ὥραν παρουσιάσθη ἐργασία καὶ

Κερασουντία κόρη

διὰ τὴν αὔριον. Μάτην ἄρα μετεκάλεσεν ἡμᾶς οὕτως ἀώρως ἐπὶ τοῦ καταστρώματος αὐτῆς. Τὴν ἐπομένην πρωΐαν εἴχομεν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ δεχθῶμεν τὴν ἀπόδοσιν ὅλων τῶν ἐπισκέψεων ἡμῶν καὶ νὰ διανύσωμεν εὐαρέστους ὥρας μέχρι μεσημβρίας, ὅτε ἀπεπλεύσαμεν. Ἀλλὰ πρὸ τούτου ἐπιχειρῶ νὰ ἐξετάσω τὴν χαρίεσσαν ταύτην πόλιν καὶ ὑπὸ διαφόρους ἄλλας ἐπόψεις, πληθυσμοῦ, παιδείας, ἐμπορίου κλπ., ἐφ' ὅσον μοὶ εἶναι τοῦτο δυνατὸν ἐν χρόνῳ οὕτω βραχεῖ.

Ἡ Κερασοῦς ἔχει πληθυσμὸν 18,000-20,000. Τούτων περὶ τοὺς

8,500 εἰσὶν Ὀθωμανοί, 1,500 Ἀρμένιοι καὶ 9,500 Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι [1]. Ἡ πᾶσα δ' ἐπαρχία *(Καζᾶς)* Κερασοῦντος περιέχει 90,000 κατοίκους, ὧν 28,000 Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι, κατοικοῦντες, ὡς τὰ πολλά, ἐν *ἰδιαιτέροις* χωρίοις. Ὑπὸ ἔποψιν διανοητικῆς ἀναπτύξεως ἡ Κερασοῦς κατατάσσεται αὐτοδικαίως εἰς τὰς πρώτας τοῦ Πόντου πόλεις. Τοῦτο ἀποδεικνύει μόνη ἡ ἁπλῆ ἀναγραφὴ τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν. Ἔχει δὲ αὕτη ὧδε :

1ον Νηπιαγωγεῖα ἀρρένων δύο, περιέχοντα 245 παιδία, γινόμενα δεκτὰ ἀπὸ τοῦ 6ου ἔτους τῆς ἡλικίας.

2ον Δημοτικὴν Σχολὴν τετρατάξιον.

3ον Σχολαρχεῖον τριτάξιον· ἀμφότερα ταῦτα, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῷ Πόντῳ σύστημα, ἀποτελοῦσι τὴν ἑπτατάξιον «Ἀστικὴν Σχολήν», μετὰ 380 μαθητῶν.

4ον Ἡμιγυμνάσιον, περιλαμβάνον δύο τάξεις μετὰ 35 μαθητῶν ἐν ὅλῳ. Πάντα ταῦτα διευθύνονται ὑφ' ἑνὸς ἀνδρός, τοῦ κ. Μιλτιάδου Νικολαΐδου, Ἰμβρίου, διδάκτορος τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου, διδάξαντος ἤδη ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἠπείρῳ ἐπὶ πέντε ἔτη, ἐνταῦθα δ' ἀπὸ τετραετίας, ἔχοντος ἀμοιβὴν 105 λιρῶν Τουρκίας ἐτησίως. Βοηθεῖται δὲ οὗτος ὑφ' ἑτέρων 14 διδασκάλων, ὧν εἷς, ὁ κ. Π. Χαραλαμπίδης, διδάκτωρ ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ Πανεπιστημίου.

5ον Νηπιαγωγεῖον θηλέων, καὶ

6ον Παρθεναγωγεῖον μέχρι τῆς 1ης τάξεως ἑλληνικοῦ Σχολείου, περιλαμβάνοντα ἀμφότερα μαθητρίας 240. Διευθύντρια εἶναι ἡ Ἀρσακιὰς Δήμητρα Σπίνου, ἔχουσα βοηθοὺς ἑτέρας τέσσαρας διδασκαλίσσας ἐκ τῶν Σχολῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πάντες λοιπὸν οἱ μαθηταὶ τοῦ τε ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος φύλου ἀνέρχονται εἰς 900. Ἡ ἀναλογία δ' αὐτῶν πρὸς τὸν ὅλον ἀριθμὸν τῶν κατοίκων πρέπει νὰ θεωρῆται λίαν ἐνθαρρυντικὴ καὶ ἐκ τῶν ἀρίστων ἐπιδόσεων ἐν ταῖς πόλεσι τοῦ Πόντου. Ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ φιλομαθείᾳ τῶν Κερασουντίων ἐξέφρασα ἀνυποκρίτους ἐπαίνους. Εἰσὶ δ' ἄξιοι καὶ ἐπαίνων καὶ θαυμασμοῦ οἱ Κερασούντιοι

---

1 Ὁ V. Cuinet, ἐν τῷ ἄρτι μνημονευθέντι ἔργῳ αὐτοῦ περὶ Μικρᾶς Ἀσίας, ἀναγράφει τῇ Κερασοῦντι, κατὰ τὸ ἔτος 1888, πληθυσμὸν 8,440, ὧν Μωαμεθανοὶ μὲν ἦσαν 3, 588, Ἀρμένιοι δὲ 946 καὶ Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι 3,906. Ἡ διαφορὰ τῶν ἀριθμῶν τούτων δεικνύει ἐμφαντικῶς τὴν ἀκάθεκτον πρόοδον τῆς πόλεως ταύτης.

διὰ τὴν μετὰ φιλοτιμίας καὶ γενικῆς αὐταπαρνήσεως καταβολὴν κατὰ διαφόρους τρόπους τῶν χρημάτων, ὅσα ἀπαιτοῦνται πρὸς συντήρησιν τῶν σχολείων τῆς πόλεως. Ἐξ εἰσιτηρίων ἢ ἐγγραφῆς τῶν μαθητῶν, ἐκ τῶν Ναῶν, ἐκ γάμων, ἐκ κηδειῶν, ἐκ βαπτίσεων, ἐξ ἑκουσίων ἐράνων, ἐξ ἀγορῶν, ἐκτάκτων ἐράνων πάλιν, καὶ πάλιν ἄλλων εἰσφορῶν ἐπιτυγχάνεται, οὐχὶ ἄνευ κόπου πολλάκις, ἡ εἴσπραξις τοῦ ὅλου ποσοῦ, ὅπερ ἀπαιτοῦσιν ὅλα τὰ σχολεῖα, ἵνα συντηρῶνται ἐπαρκῶς. Σκέπτονται δ' οἱ Κερασούντιοι, ἐν φιλοτίμῳ ἁμίλλῃ πρὸς τοὺς Τραπεζουντίους, νὰ προβῶσι καὶ αὐτοὶ εἰς οἰκοδομὴν ἐκπαιδευτηρίων νέων, εὐρυχώρων καὶ συμφώνων πρὸς τοὺς νεωτέρους κανόνας.

Ἐμπορικῶς ἡ Κερασοῦς ἐστι παράρτημα, ὡς εἰπεῖν, τῆς μονομεροῦς παραγωγῆς τῆς πέριξ χώρας. Χιλιάδες τετραγωνικὰ χιλιόμετρα, ὅσα ἀποτελοῦσι τὴν ὅλην ἐπιφάνειαν τῆς ἐπαρχίας *(Καζᾶ)* τῆς Κερασοῦντος, καλύπτονται συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ὑπὸ τῶν βαθυπρασίνων δενδρίων, ἅτινα παράγουσι τὰ «κάρυα τὰ ποντικά», ἢ «κάρυα ἡρακλεωτικά», ἢ «λεπτά», παρ' ἀρχαίοις, τὰ λεπτοκάρυα παρ' ἡμῖν, τὰ τουρκιστὶ λεγόμενα *φουντούκια*, ὑπὸ τοῦτο δὲ τὄνομα γνωστὰ κοινότερον καὶ παρ' ἡμῖν [1]. Ἡ λεπτοκαρύα, ἢ καρύα ἡ ποντική, ἢ ἡρακλεωτική, ἢ, κατὰ τοὺς βοτανικοὺς «κόρυλος», φυτὸν θαμνῶδες, μόλις φθάνον εἰς δενδρώδη μορφήν, ἐστιν αὐτοφυὴς καθ' ἅπασαν τὴν Ἀσίαν καὶ ἐν πολλοῖς μέρεσι τῆς Εὐρώπης. Κατὰ ταῦτα τὰ μέρη ὅμως τοῦ Πόντου φυτεύεται καὶ πολλαπλασιάζεται δασωδῶς παρὰ τῶν κατοίκων· καλλιεργουμένη δὲ ἀποδίδει ἀντὶ τοῦ καταβαλλομένου δι' αὐτὴν μικροῦ κόπου ἄξιον λόγου εἰσόδημα. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ἡ φύτευσις λεπτοκαρυῶν ἐπεκτείνεται εὐρύτατα ἀνὰ τὰ χωματώδη βουνὰ τοῦ Πόντου, ἡ δὲ καλλιέργεια αὐτῶν ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἢ καὶ τὸ μόνον ἔργον τῶν κατοίκων μερῶν τινων. Βεβαίως ἡ παραγωγὴ λεπτοκαρύων ἐν τῷ Πόντῳ τυγχάνει ἀρχαιοτάτη, ὡς δεικνύει καὶ τὸ ὄνομα *ποντικῶν* καὶ *ἡρακλεωτικῶν* καρύων. Ἀλλ' ὅμως ὁ Ξενοφῶν οὐδαμοῦ ἀναφέρει αὐτά, ἐνῷ εὗρεν ἐν τοῖς μέρεσιν ἀκριβῶς τούτοις— μεταξὺ Κερασοῦντος καὶ Κοτυώρων — παρὰ τοῖς Μοσσυνοίκοις «κάρυα

1 Ἔν τισι μέρεσι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν Ἠπείρῳ καλοῦνται κοινῶς διὰ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος αὐτῶν, λεγόμενα λ ε φ τ ο κ ά ρ υ α, ἢ λ ε φ τ ό κ α ρ α.

τὰ πλατέα», ἤτοι τὰ κάστανα, καὶ δὴ τὰ ἄνευ διαφυῆς, ἤτοι τοῦ ξυλώδους διαχωρίσματος τοῦ καρποῦ. Περιεργότερον δὲ ὅτι νῦν τὰ μὲν κάστανα εἶναι σπάνια, μόνον κατὰ τὴν περιφέρειαν Ἡρακλείας τῆς Ποντικῆς ὑπάρχοντα, τὰ δὲ λεπτοκάρυα τόσον πολὺ διαδεδομένα. Ἀξίαν λόγου περιγραφὴν τῆς «ἡρακλεωτικῆς καρύας», ἤτοι τῆς λεπτοκαρύας, καὶ τοῦ καρποῦ αὐτῆς ποιεῖται ὁ φυσιογράφος μαθητὴς τοῦ μεγάλου Ἀριστοτέλους Θεόφραστος (372-287 π. Χρ.), λέγων ἐν μεταφράσει καὶ ἐν περιλήψει ταῦτα· ὅτι ἡ ἡρακλεωτικὴ καρύα φύεται ἐκ φύσεως ἀγρία· ἀλλὰ καὶ ταύτης ὁ καρπὸς ἢ οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα διαφέρει τῆς ἡμέρου· ἡμεροῦται δὲ διὰ τῆς μεταφυτεύσεως μόνης, καὶ δύναται νὰ ὑποφέρῃ χειμῶνας· συχνὴ δὲ φύεται κατὰ τὰ ὄρη καὶ ἀποβαίνει πολύκαρπος ἐν τοῖς τοιούτοις τόποις, γίνεται δὲ καρπιμωτέρα κατακοπτομένη τὰς ῥάβδους. Ὑπάρχουσι δύο γένη τῆς τε ἀγρίας καὶ τῆς ἡμέρου, ὧν «αἱ μὲν *στρογγύλον*, αἱ δὲ *πρόμακρον* φέρουσι τὸν καρπόν». Τέλος δέ, κατὰ τὸν Θεόφραστον, «τὸ δένδρον τοῦτο καλλικαρπεῖ ἐν τοῖς ἐφύδροις, φλοιὸν δ' ἔχει λεῖον, ἐπιπόλαιον, λεπτόν, λιπαρόν, ἰδίως στιγμὰς λευκὰς ἔχοντα ἐν αὐτῷ»[1]. Καὶ τὸν μὲν *φυσιογνώστην*-συγγραφέα τοῦτον ἐνδιαφέρουσι τὰ πάντα, καὶ πάντα τὰ γνωστὰ φυτὰ περιγράφονται παρ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸν *στρατηγὸν*-συγγραφέα Ξενοφῶντα ἐνδιαφέρουσι ὅσα τρόφιμα καὶ πόσιμα εὑρίσκοντο καὶ κατελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἐν τοῖς ἀνωγείοις καὶ τοῖς καταγείοις τῶν ἐχθρῶν. Κατὰ τοὺς ἐαρινοὺς δὲ μῆνας, καθ' οὓς οἱ Μύριοι διήνυον τὴν χώραν ταύτην, τὰ μὲν δένδρα δὲν ἔφερον ἔτι καρπόν, ἐν δὲ ταῖς ἀποθήκαις δὲν ἐσῴζοντο πλέον λεπτοκάρυα, ἅτινα ἴσως οὐδὲ συνεκομίζοντο κἄν. Μόνον κάστανα εὗρον παρὰ τοῖς Μοσσυνοίκοις, οἵτινες καὶ ἄρτον κατεσκεύαζον ἐξ αὐτῶν. Μόνα ἄρα ταῦτα ἀναγράφει ὁ Ξενοφῶν.

Ἡ ἐν Κερασοῦντι παραγωγὴ λεπτοκαρύων νῦν καὶ ἡ διὰ τοῦ λιμένος αὐτῆς ἐξαγωγὴ τοῦ προϊόντος τούτου ἀνέρχεται εἰς ποσὸν ἀληθῶς ἐκπληκτικόν. Ἐξάγει ἐτησίως ἡ Κερασοῦς στατῆρας 160,000-200,000, ἤτοι ὀκάδας 7,000,000-9,000,000, κατὰ τὴν μείζονα ἢ ἐλάσσονα εὐφορίαν τοῦ ἔτους. Κατ' αὐτὴν δ' ἀκριβῶς τὴν ὥραν τοῦ ἔτους συσκευάζεται τὸ εὐγενές, στρογγύλον, ἢ πρόμακρον, ἢ πεπλατυσμένον,

---

1 Ὅρα τὰ κατ' αὐτὸ ἐν Θεοφρ. «Περὶ φυτῶν ἱστορίας», Γ', 15, 1-2.

τὸ καθάριον, ἀλλὰ θορυβῶδες τοῦτο προϊόν. Πανταχοῦ ἐν τῇ πόλει, ἐν ταῖς αὐλαῖς, ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐν ταῖς πλατείαις, ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐν τῷ κέντρῳ καὶ κατὰ τὰ ἄκρα τῆς πόλεως, ἁπλοῦνται λεπτοκάρυα, ἵνα ξηρανθῶσι καὶ ἀποφλοιωθῶσι, καὶ διαλέγονται κατ' εἴδη καὶ κατὰ ποιότητας πρὸς ἐμπορίαν. Εἰσὶ δὲ τρία εἴδη λεπτοκαρύων ἀνεγνωρισμένα ἐν τῷ ἐμπορίῳ· πρῶτον τὰ *στρογγύλα*, δεύτερον τὰ *μακρὰ* ἢ *μακρυλά*[1], τουρκιστὶ *σιβρί*, ἢ κατὰ πρόχειρον ἐξελλήνισιν τῆς λέξεως, γενομένην ἤδη ἀπὸ πολλοῦ δεκτὴν ἐν τῷ ἐμπορίῳ, *σιβρία*· τρίτον δὲ τὰ *πλατέα* ἢ *πλατεζά*, τὰ τουρκιστὶ *μπαντὲμ-φουντοὺκ* λεγόμενα. Τοῦτο τὸ εἶδος φαίνεται ἀγνοῶν ὁ Θεόφραστος· πιθανὸν ὅμως εἶναι, ὅτι δὲν ὑπῆρχε τότε ἡ ποικιλία αὕτη, ἀναπτυχθεῖσα βραδύτερον διὰ τῆς ἐπὶ αἰῶνας ἤδη καλλιεργίας τοῦ φυτοῦ.

Τὰ λεπτοκάρυα ἐξάγονται ἐντεῦθεν δι' ὅλου τοῦ ἔτους, ὡς παρ' ἡμῖν αἱ σταφίδες. Παραδίδονται δὲ εἰς τὸ ἐμπόριον ἢ ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει αὐτῶν, ἤτοι μετὰ τοῦ φλοιοῦ, ἢ ἄνευ αὐτοῦ πρὸς ἐλάττωσιν τοῦ τε βάρους καὶ τοῦ ὄγκου κατὰ τὸ ἥμισυ, ὅτε συνθηματικῶς ὀνομάζονται *καρπὸς* ἢ *ψίχα*. Ἐξάγονται δὲ κυρίως εἰς Ὀδησσόν, Τεργέστην, Μασσαλίαν, Ἀμβοῦργον καὶ Ἀγγλίαν· ὀλίγα δέ τινα στέλλονται εἰς τὴν λοιπὴν Τουρκίαν, εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δέον ὅμως νὰ προστεθῇ ἐνταῦθα καὶ ἡ συμπληρωτικὴ εἴδησις, ὅτι λεπτοκάρυα ἐξάγουσιν ἅπασαι αἱ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου πόλεις καὶ κῶμαι, ἀπὸ τῶν ρωσσικῶν συνόρων μέχρι τῆς Ἀμισοῦ σχεδόν· ἤτοι αἱ Ἀθῆναι τοῦ Πόντου (*Ἀτήνα*), ἡ Ὀφιοῦς, ἡ Ριζοῦς, τὰ Σούρμενα, ἡ Τραπεζοῦς, τὰ Πλάτανα, ἡ Ἐλεβὴ (ἀρχαία Ἐλαιοῦς), ἡ Τρίπολις, ἡ Κερασοῦς, τὸ Πουλαντζάκ, τὰ Κοτύωρα (*Ὀρδοῦ*), ἡ Φάτσα (ἀρχαία Βαδισάνη) καὶ ἡ Οἰνόη, τουτέστιν ἅπασα σχεδὸν ἡ παραλία, ἅπασα ἡ γῆ αὕτη! Καὶ ἐπεκτείνεται ἀκατάσχετος ἡ καλλιεργία τοῦ φυτοῦ τούτου συστηματικῶς καὶ μεθ' ἁμίλλης παρὰ πάντων, σημαντικῶς δ'αὐξάνεται κατ'ἔτος τὸ ὅλον τῆς παραγωγῆς. Δύναται δὲ νὰ ὁρισθῇ κατὰ μεγίστην προσέγγισιν, εἰ μὴ κατ' ἀκρίβειαν, τὸ σύνολον τῆς παραγωγῆς τῶν μερῶν τούτων εἰς 20 μέχρις 25 ἑκατομμυρίων χιλιογράμμων, ἤτοι 350,000 μέχρι 420,000 στατήρων, ὧν ἐξάγουσιν ἡ μὲν Κερασοῦς, ὡς εἶπον ἤδη, 10,000,000

---

1 Αὐτὰ δὴ ταῦτα τὰ «στρογγύλα» καὶ τὰ «πρόμακρα» κάρυα τοῦ Θεοφράστου.

χιλιόγραμμα, ἡ Τραπεζοῦς 5,000,000, ἡ Τρίπολις μετὰ τῆς Ἐλεβῆς καὶ Ἐσπιὰν 2,500,000, τὰ Κοτύωρα 1,300,000, ἡ Φάτσα καὶ ἡ Οἰνόη ὁμοῦ 250,000 κλπ. Περίεργον δὲ εἶναι τοῦτο, ὅτι τὰ λεπτοκάρυα παραδίδονται εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν ἐμπόριον κεχρωματισμένα διὰ βαφῆς τινος, καθιστώσης τὸ φυσικὸν χρῶμα τοῦ φλοιοῦ στιλπνότερον. Πόθεν ἐπήγασεν ἡ ἀξίωσις αὕτη τῶν εὐρωπαίων ἐμπόρων, ἄδηλον. Τὰ δὲ ἄνευ φλοιοῦ λεπτοκάρυα, ὁ «καρπὸς» ἢ «ψίχα», ζητοῦνται κατὰ προτίμησιν εἰς Γαλλίαν μόνον.

Ἔλεγον, λοιπόν, ὅτι ἐμπορικῶς ἡ Κερασοῦς ἐξαρτᾶται σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τῆς παραγωγῆς τῶν λεπτοκαρύων. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύουσι καὶ οἱ ἀριθμοὶ τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως αὐτῆς ἔν τε τῇ ἐξαγωγῇ καὶ τῇ εἰσαγωγῇ. Διότι ἐνῷ τὸ σύνολον τῶν ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων ἀνέρχεται, διὰ τὸ ἔτος 1900, ἔτος ἐξαιρετικῶς πτωχὸν κατὰ τὴν παραγωγήν, εἰς 9,658,565 χιλιόγρ. βάρους καὶ εἰς 4,478,500 φράγκα, τούτων τὰ μὲν 9,000,000 χιλιόγραμμα βάρους καὶ τὴν ἀξίαν 4,000,000 φράγκων ἀποτελοῦσι τὰ λεπτοκάρυα, πάντα δ' ὁμοῦ τὰ λοιπὰ εἴδη μόλις ἀντιπροσωπεύουσι βάρος μὲν 654,000 χιλιογράμμων, ἀξίαν δὲ 255,450 φράγκων. Πρέπει νὰ σημειωθῇ χάριν σαφηνείας, ὅτι τὸ βάρος τῶν λεπτοκαρύων ἦν 9,000,000 χλγρμ. ἢ 7,000,000 ὀκάδες, διότι κατὰ μέγα μέρος ἦσαν ἀπεφλοιωμένα, ἤτοι *καρπός*, ἢ *ψίχα*. Ἡ δ' εἰσαγωγὴ πάλιν, περιοριζομένη εἰς τὰ συνήθως πάσῃ τῇ χώρᾳ τοῦ Πόντου χρειώδη εἴδη, ῥυθμίζεται κατὰ τὴν χρηματικὴν ἀξίαν πρὸς τὸ ἐκ τῆς ἐξαγωγῆς προερχόμενον ποσὸν χρημάτων. Λεπτομερέστερον δ' ἡ ἐμπορικὴ κίνησις τῆς Κερασοῦντος ἔχει οὕτως :

Ἐξαγωγή.

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Λεπτοκάρυα εἰς φυσικὴν κατάστασιν καὶ εἰς «καρπὸν»	9,000,000	4,000,000
Κάρυα κοινὰ	129,300	66,540
Καϊσιὰ καὶ ἀμύγδαλα εἰς καρπὸν	36,260	43,500
Ὀπωρικὰ καὶ ἐδώδιμα	48,025	11,960
Φασόλια	116,010	17,310
Ψαρέλαιον	98,075	17,650
Κηρία κίτρινα	12,740	40,760
Ἐριοδέρματα, προβατοδέρματα	86,740	112,750

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Μαλλία	4,900	4,165
Πρόβατα (κεφαλαὶ)	1,900	15,800
Ξυλεία κατειργασμένη ἐκ πεύκης [μ³]	2,145	107,250
Ἀργυροῦχος μόλυβδος	76,400	19,100
Διάφορα ἐμπορεύματα	46,070	21,715
Τὸ ὅλον	9,658,565 [1].	4,478,500

Εἰσαγωγή.

Ἐμπορεύματα	*Χιλιόγραμμα*	*Φράγκα*
Ἄλευρα	1,299,870	354,160
Ἀραβόσιτος, κριθὴ	988,870	98,800
Ζωοτροφίαι καὶ ἐδώδιμα	205,335	88,230
Καρποὶ διάφοροι	456,850	128,240
Σάκχαρον	645,030	225,760
Καφὲς	54,370	70,720
Καπνὸς κατειργασμένος	118,430	769,795
Ἔλαια καὶ ἐλαῖαι	111,630	111,300
Οἶνοι καὶ οἰνοπνεύματα	105,285	126,400
Πετρέλαια	992,250	155,000
Σάπωνες	112,355	68,980
Κηρία στεάτινα	17,130	25,785
Πυρεῖα	69,540	87,650
Θεῖον	11,425	5,710
Ἅλας	675,000	78,000
Σιδηρικὰ	232,300	58,030
Ὑλικὰ οἰκοδομῶν	150,775	60,310
Καρφοβελόναι, καρφία	108,695	27,320
Χάλυψ	34,670	13,870
Κασσίτερος, μόλυβδος, χαλκὸς	28,195	75,700
Σάκκοι κενοὶ	204,400	102,220
Νήματα, βάμβαξ	199,490	294,300

1 Τὸ βάρος τοῦτο ὑπολογίζεται ἄνευ τῆς ξυλείας, ἧς ὁ ἀναγραφόμενος ἀριθμὸς ἀντιπροσωπεύει κυβικὰ μέτρα, καὶ ἄνευ τῶν προβάτων, ἀναγραφομένων ἐν τῷ ἀνωτέρω πίνακι κατὰ κεφαλήν.

Ἐμπορεύματα	Χιλιόγραμμα	Φράγκα
Μανιφατούρα, ὑφάσματα	220,600	785,375
Δέρματα καὶ πετσιὰ	265,540	368,550
Χαρτία, βαφαὶ	33,290	23,250
Ὑαλικὰ καὶ πήλινα σκεύη	102,220	110,400
Καθρέπται καὶ φαγιάνς	162,785	91,000
Διάφοροι πραγματεῖαι	125,580	235,880
Τὸ ὅλον	7,731,910	4,640,735

Βεβαίως οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι δὲν παριστῶσιν ἔξοχον τὴν γεωργικὴν παραγωγήν, οὔτε τὴν ἐμπορικὴν καθόλου κίνησιν, ἥτις ἀπαρατρέπτως ἐξαρτᾶται ἐξ ἐκείνης. Πολλὰ ἔχει τις νὰ ἐπιθυμήσῃ ἔτι διὰ τὸν τόπον τοῦτον, ἤ, ἀκριβέστερον εἰπεῖν, πολλὰ θὰ ἠδύνατο ν' ἀξιώσῃ, διότι ἡ χώρα αὕτη εἶναι δαψιλῶς πεπροικισμένη ὑπὸ τῆς φύσεως. Καὶ δάση ὑπάρχουσι πλούσια καὶ μεταλλεῖα πλουσιώτερα καὶ πηγαὶ μεταλλικῶν καὶ ἰαματικῶν ὑδάτων θαυμάσιαι μετὰ συστατικῶν ὑπερτέρων τῶν πλείστων εὐρωπαϊκῶν, ἅτινα διὰ τῆς διαφημίσεως ἐγένοντο πασίγνωστα. Καὶ ὅμως πάντα ταῦτα ἐν Κερασοῦντι καὶ τοῖς πέριξ μένουσιν ἄχρι τοῦδε ἀνεκμετάλλευτα καὶ ἀποκρύπτουσι τὸν πλοῦτον αὐτῶν. Πηγὴν πλούτου ἄλλην δύναται ν' ἀποτελέσῃ καὶ ἡ εὐρυτέρα καλλιεργία τῶν ὀπωροφόρων δένδρων, οἷον τῆς μηλέας, τῆς ἀπηδέας καὶ τῆς κεράσου. Διατί ταῦτα δὲν γίνονται, ἀγνοῶ. Οὐδ' ἐπιμένω εἰς ταῦτα. Ὑποδεικνύω μόνον ἀκροθιγῶς ὅ τι ἐνόμισα δυνατὸν καὶ προσῆκον.

Κατ' ἀνάγκην, περιορίζομαι εἰς ταῦτα μόνον ὡς πρὸς τὴν Κερασοῦντα, παραλείπων τὴν ἐξέτασιν αὐτῆς ὑπὸ διαφόρους ἄλλας ἐπόψεις, περὶ ὧν θὰ ἠδυνάμην νὰ γράψω. Παρέλιπον δὲ ὄντως πολλά· διότι, ὡς δύναταί τις εἰκάσαι, πόλις 20,000 κατοίκων, πρωτεύουσα δ' ἐπαρχίας, ἐχούσης πληθυσμὸν ἀνώτερον ἢ οἱ πλεῖστοι σημερινοὶ Νομοὶ τῆς Ἑλλάδος, λιμὴν εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τόσων εἰδῶν καὶ ποσῶν, κέντρον, ἐπὶ τέλους, ἀκμαίας πνευματικῆς κινήσεως, ἔχει πολλὰ τὰ ἐξεταστέα. Δέον ὅμως νὰ διερευνηθῇ παρ' εἰδικῶν καὶ ἱκανῶν ἐκ τῶν τέκνων τῆς Κερασοῦντος ἡ ἱστορία αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἡ ἀρχαία γεωγραφία, ἡ τοπογραφία τῆς νῦν πόλεως μετὰ τοῦ φρουρίου καὶ τοῦ «Θεάματος» καὶ τῆς παρακειμένης νήσου Ἀρητιάδος καὶ τῆς πιθανολογουμένης θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Χοιράδων, τέλος δὲ ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ ἐμπορικὴ κίνησις. Αἱ τοιαῦται ἐργασίαι δὲν εἶ-

ναι μόνον φιλολογικαὶ διακοσμήσεις· ἀποβαίνουσι καὶ ὑλικῆς ὠφελείας πρόξενοι εἰς τοὺς τόπους, ὑπὲρ ὧν γίνονται. Ἔχει δ' ἡ Κερασοῦς ἀνάγκην τοιαύτης ἐνισχύσεως οἰκονομικῆς.

Ἡ πύλη τοῦ κήπου τῆς Δημαρχίας Κερασοῦντος

Καὶ νῦν, πρὶν ἢ καταλίπω τὴν φίλην ταύτην πόλιν, πρὶν ἢ ἀποπλεύσω ἀλλαχόσε, ἐξετάζω ἐν ὀλίγοις καὶ ἐνταῦθα τὰ κατὰ τοὺς Μυρίους, οὓς τέως ἐγινώσκομεν μένοντας ἐν Τραπεζοῦντι, ὡς εἶπον ἀνωτέρω. Φέρε νῦν ἐξετάσωμεν αὐτούς, ἀπερχομένους ἐκεῖθεν, καὶ παρακολουθήσωμεν τὴν πορείαν, ἣν διέγραψαν. Οἱ Μύριοι, κατὰ τὴν ἐν Τραπεζοῦντι τριακονθήμερον διαμονὴν αὐτῶν, μετὰ τὰς θυσίας καὶ τὴν πρὸς τοὺς Κόλχους διαλλαγὴν καὶ τὴν κατὰ τῶν Δριλῶν ἔφοδον, μετὰ τὴν τέλεσιν γυμνικῶν ἀγώνων, ἐνησχολήθησαν περὶ τὴν ἐξεύρεσιν καὶ προμήθειαν πλοίων, ἵνα δι' αὐτῶν ἐπανακάμψωσιν ὅ τι τάχιον εἰς τὴν πατρῴαν γῆν. Τὴν εὕρεσιν τῶν πλοίων ἀνέλαβεν ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ συστράτηγος τοῦ Ξενοφῶντος Χειρίσοφος, προθυμούμενος νὰ πλεύσῃ εἰς Βυζάντιον πρὸς τὸν αὐτόθι διατρίβοντα Σπαρτιάτην ναύαρχον Ἀναξίβιον καὶ ὑπισχνούμενος, ὅτι θὰ ἐπανέλθῃ ἄγων τὰ ποθητὰ πλοῖα. Ἀλλ' ἀπελθὼν οὔτ' ἐπανῆλθε πλέον, οὔτε πλοῖα ἀπέστειλεν. Καὶ ἠδυνήθησαν μὲν οἱ ἐν Τραπεζοῦντι ἀπολειπόμενοι νὰ προμηθευθῶσι διὰ βίας καὶ δι' ἀγγαρείας πλοῖά τινα, ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν ἀνεπαρκῆ δι' ὁλόκλη-

ρον τὴν στρατιάν. Ἐν τούτοις, ἐπειγόμενοι ν' ἀναχωρήσωσιν, ἔγνωσαν νὰ διαιρεθῶσιν, ἵν' ἀπέλθωσιν οἱ μὲν κατὰ θάλασσαν, οἱ δὲ κατὰ ξηράν. Ἐπεβίβασαν, δηλονότι, εἰς τὰ ἐξευρεθέντα πλοῖα ἐκ τῶν στρατιωτῶν τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ὑπερβάντας τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας, τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας μετὰ τῶν πρεσβυτάτων στρατηγῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπορεύθησαν κατὰ ξηρὰν δι' ὁδοῦ ὡδοποιημένης. Ἰδοὺ δὲ ἡ περιγραφὴ τῆς περιστάσεως ταύτης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ξενοφῶντος:

«Ἐπεὶ δὲ οὔτε Χειρίσοφος ἧκεν, οὔτε πλοῖα ἱκανὰ ἦν, οὔτε τὰ ἐπι-»τήδεια ἦν λαμβάνειν ἔτι, ἐδόκει ἀπιτέον εἶναι. Καὶ εἰς μὲν τὰ πλοῖα »τούς τε ἀσθενοῦντας ἐνεβίβασαν καὶ τοὺς ὑπὲρ τεσσαράκοντα ἔτη καὶ »παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ τῶν σκευῶν ὅσα μὴ ἀνάγκη ἦν ἔχειν. Καὶ »Φιλήσιον καὶ Σοφαίνετον τοὺς πρεσβυτάτους τῶν στρατηγῶν εἰσβι-»βάσαντες τούτων ἐκέλευον ἐπιμελεῖσθαι. Οἱ δὲ ἄλλοι ἐπορεύοντο· ἡ »δὲ ὁδὸς ὡδοποιημένη ἦν. Καὶ ἀφικνοῦνται πορευόμενοι εἰς Κερασοῦντα »τριταῖοι πόλιν Ἑλληνίδα ἐπὶ θαλάττῃ Σινωπέων ἄποικον ἐν τῇ Κολ-»χίδι χώρᾳ.»

Διὰ ξηρᾶς ἡ ἀπὸ Τραπεζοῦντος εἰς Κερασοῦντα ἀπόστασις εἶναι κατά τι μικροτέρα τῶν ἑκατὸν εἴκοσι χιλιομέτρων. Ταύτην δὲ διήνυσαν οἱ Μύριοι ἐν τρισὶν ἡμέραις. Ἡ ἀναγραφὴ αὕτη καὶ ἡ ἐκτίμησις αὐτῆς ἔχει σημασίαν, κατ' ἐμέ, διὰ τὴν ἀναίρεσιν ἑνὸς τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν ἰσχυριζομένων ὅτι ἡ Κερασοῦς ἔκειτο ἀλλαχοῦ, οὐχὶ δ' ὅπου εὑρισκόμεθα νῦν. Ἡ διάνυσις τοῦ μεταξὺ Τραπεζοῦντος καὶ Κερασοῦντος διαστήματος καλῶς καὶ ὀρθῶς ἀναγράφεται· διότι διηνύθησαν ἀνὰ 36-38 χιλιόμετρα καθ' ἑκάστην τῶν τριῶν ἡμερῶν, δηλαδὴ 7 ἢ 8 ὧραι. Τόσον δὲ δρόμον ἠδύναντο ἀνέτως νὰ διατρέξωσιν, ὑπὸ τὸν δραστηριώτατον τριακοντούτη μόλις στρατηγὸν Ξενοφῶντα, ἄνδρες ἀκμαῖοι, πάντες κάτω τοῦ τεσσαρακοστοῦ ἔτους, ἄνδρες ἀναπαυθέντες ἤδη ἐπὶ τριακονθήμερον ἐν Τραπεζοῦντι ἐκ τῶν κόπων τῆς στρατείας, βαδίζοντες δὲ νῦν ἄνευ βαρείας σκευῆς, δι' ὁδοῦ «ὡδοποιημένης», ἐνῷ μέχρι τοῦδε μόνον διὰ φαράγγων καὶ ὀρέων ἐπορεύθησαν, ἄνευ δὲ καὶ τοῦ κωλύματος τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων, κουφότεροι καὶ εὐζωνότεροι καθ' ὅλα. Ἐχώρουν δὲ καὶ κατὰ τοῦτο εὐπετέστεροι, ὅτι μετέβαινον ἀπὸ ἑλληνίδος πρὸς ἑλληνίδα πόλιν καὶ ὅτι κατηυθύνοντο πλέον πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ὥστε τὸ βραχὺ τοῦ χρόνου οὐδόλως συντείνει πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης, ὅτι ἡ Κερασοῦς ἔκειτο ἐκεῖ ὅπου

ἄλλο τι πόλισμα ὁμώνυμον κεῖται, ἤτοι μικρόν τι ἐντεῦθεν τοῦ Ἱεροῦ Ἀκρωτηρίου. Περίεργον δ' ὅτι τινὲς ἔχονται τῆς ἐκδοχῆς ταύτης καὶ διὰ τὸ τουρκικὸν ὄνομα τῆς μικρᾶς πολίχνης, καλουμένης *Ἐσκῆ-Γκιρεσόν*, ἤτοι «ἀρχαία Κερασοῦς», ὡσανεὶ τοῦτο ἦν ἀνακάλυψίς τις περὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ ταύτης τῆς μικρᾶς, ἀλλ' οὐχὶ ξενοφωντείου Κερασοῦντος.

Ἡ Κερασοῦς λοιπὸν ὑπῆρξεν ὁ δεύτερος ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ Εὐξείνου Πόντου σταθμὸς τῶν Μυρίων μετὰ τὴν Τραπεζοῦντα. «Ἐνταῦθα ἔμειναν», κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, «ἡμέρας δέκα καὶ ἐξέτασις ἐν τοῖς ὅπλοις ἐγίγνετο καὶ ἀριθμός· καὶ ἐγένοντο ὀκτακισχίλιοι καὶ ἑξακόσιοι. Οὗτοι ἐσώθησαν ἐκ τῶν ἀμφὶ τοὺς μυρίους· οἱ δ' ἄλλοι ἀπώλοντο ὑπό τε τῶν πολεμίων καὶ χιόνος καὶ εἴ τις νόσῳ». Οὕτω λοιπὸν μανθάνομεν, ὅτι ἐνταῦθα ἐγένετο ἐπιθεώρησις τοῦ στρατιωτικοῦ σώματος, κατὰ τοὺς ἰσχύοντας, φαίνεται, στρατιωτικοὺς κανονισμούς. Εἶτα δ' ἐγένετο καὶ νέα καταγραφὴ τῶν στρατιωτῶν, ἥτις ἀπέδειξεν ὅτι ἐκ τοῦ ἀρχῆθεν ἀριθμοῦ τῶν Μυρίων, ἀνερχομένου, ὡς εἴδομεν, εἰς 13,000 περίπου, ὑπελείφθησαν ἐνταῦθα μόνον 8,600, οἱ δ' ἄλλοι ἀπώλοντο ἐκ διαφόρων αἰτίων. Ἐνταῦθα ἐπίσης ἐγένετο καὶ ἡ διανομὴ τῶν χρημάτων τῶν ἐκ τῆς πωλήσεως αἰχμαλώτων, δούλων, κτηνῶν καὶ σκευῶν. Ἔλαβε δ' ἕκαστος τῶν στρατηγῶν καὶ τὸ τοῖς θεοῖς ὀφειλόμενον δέκατον, κατὰ τὴν χαρακτηρίζουσαν τοὺς ἀρχαίους βαθεῖαν εὐσέβειαν, ἵν' ἀναθέσῃ αὐτὸ ἐν καιρῷ προσηκόντως. Ταῦτα ἐπιτελέσαντες, ἐπανέλαβον τὴν περαιτέρω πορείαν, ἐκκινήσαντες καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐκ Τραπεζοῦντος, οἱ μὲν δηλονότι κατὰ θάλασσαν, ὅσοι καὶ πρότερον, οἱ δὲ κατὰ ξηράν. Οὗτοι ὅμως ἐνέπεσον εἰς μεγίστην δυσχέρειαν, ὅτε εἰσέβαλον εἰς τὴν χώραν τῶν Μοσσυνοίκων—τῶν κατοικούντων ἐν «μοσσύνοις», ξυλίνοις πολυωρόφοις πύργοις—καὶ συνῆψαν τὴν πεισματώδη ἐκείνην μάχην, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε, κατὰ τὴν ὡραίαν καὶ ἐκτενῆ περιγραφὴν τοῦ Ξενοφῶντος, ἡ ἅλωσις καὶ ἀποτέφρωσις τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μοσσυνοίκων. «Ὁ δὲ βασιλεὺς αὐτῶν, ὁ ἐν τῷ μόσσυνι, τῷ ἐπ' ἄκρον ᾠκοδομημένῳ, ὃν τρέφουσι πάντες κοινῇ, αὐτοῦ μένοντα, καὶ φυλάττουσιν, οὐκ ἤθελεν ἐξελθεῖν, οὐδ' οἱ ἐν τῷ πρότερον αἱρεθέντι χωρίῳ, ἀλλ' αὐτοῦ σὺν τοῖς μοσσύνοις κατεκαύσθησαν» [1]. Οὕτω δὲ γε-

1 Ὅρα ἐκτενῆ περιγραφὴν πάντων τούτων ἐν Ξενοφ. Ἀναβ. Ε', 4, 1-30.

νόμενοι κύριοι τῶν χωρίων οἱ Ἕλληνες καὶ «διαρπάζοντες» αὐτά, εὕρισκον θησαυροὺς τροφίμων, καὶ δὴ ἄρτων καὶ σίτου, ὧν μεγίστην εἶχον ἀνάγκην. Εὕρισκον δὲ καὶ κάρυα πλατέα πολλὰ ἐν τοῖς ἀνωγείοις καὶ οἶνον εὐώδη καὶ γλυκύν, τέλος δὲ τεμάχια δελφίνων ἁλίπαστα ἐν δοχείοις, καὶ τὸ ἀπὸ τῶν δελφίνων λίπος «ἐν τεύχεσιν», ἐν ἀγγείοις δηλαδή, φυλασσόμενον· τοῦτο δὲ μετεχειρίζοντο οἱ Μοσσύνοικοι ὡς οἱ Ἕλληνες τὸ ἔλαιον. «Καὶ δελφίνων τεμάχη ἐν ἀμφορεῦσιν εὑρίσκετο τεταριχευμένα καὶ στέαρ ἐν τεύχεσι δελφίνων, ᾧ ἐχρῶντο οἱ Μοσσύνοικοι καθάπερ οἱ Ἕλληνες τῷ ἐλαίῳ».

Ὤφειλον ἤδη νὰ προσθέσω που ἐν ταῖς προχείροις ταύταις ἀναγραφαῖς — πράττω δὲ τοῦτο ἐνταῦθα — ὅτι ἁπανταχοῦ τῆς ἐκτάσεως ταύτης, καὶ ἰδίᾳ ἐν ταῖς ἀκταῖς, ζῇ καὶ ἀκμάζει ἡ μνήμη τοῦ Ξενοφῶντος, ζωηροτάτη μὲν παρὰ τοῖς μεμορφωμένοις καὶ μελετῶσι τὰ μελίρρυτα συγγράμματα αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ τὴν *Κύρου Ἀνάβασιν*, ἀμυδροτέρα δὲ παρὰ τοῖς πολλοῖς, εἰ καὶ παρῆλθον ἔκτοτε 2,300 ἔτη, ἀλλὰ πάντως σῳζομένη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ. Εὑρίσκω δὲ τοῦτο λίαν εὐεξήγητον καί, οἷον εἰπεῖν, φυσικόν, διότι ὁ λαὸς τῶν μερῶν τούτων, περὶ ὧν ὁμιλῶ, ζῇ ἐν τῷ μέσῳ περιστάσεων καὶ πραγμάτων καὶ ἕξεων καὶ συνηθειῶν ὁμοιοτάτων πρὸς τὰς περιγραφὰς τοῦ Ξενοφῶντος. Οὕτω π. χ. καὶ σήμερον ἔτι κατασκευάζονται αἱ οἰκίαι τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου χώρας ξύλιναι, ὡς οἱ μόσσυνοι τῶν χρόνων ἐκείνων. Καὶ στεγάζονται δ' ἐπίσης διὰ ξυλίνων, ἰδιορρύθμου σχήματος, δοκίδων (ἃς καλοῦσι νῦν *χαρτώματα*), ἄνευ κεραμίδων. Ἐπίσης τὸ σχῆμα τῶν λέμβων καὶ τῶν φορτηγίδων καὶ τῶν μικρῶν μεταγωγικῶν πλοίων τῶν ἀπὸ Ὄφεως ποταμοῦ μέχρις Ἀμισοῦ κατοίκων τῶν παραλίων τοῦ Πόντου τυγχάνει προσομοιότατον πρὸς τὰς ἀρχαίας τριήρεις. Περὶ τούτων μάλιστα τῶν πλοίων λέγουσιν, ὡς ἤκουσα, οἱ ἁπλοϊκοὶ ναυτικοί, ὅτι κατασκευάζουσιν αὐτὰ οὕτως, διότι οὕτως ἐδίδαξεν αὐτοὺς ἀρχαῖός τις, ὅστις διέβη διὰ τῆς χώρας αὐτῶν — τοῦτο δ' ἀναφέρεται εἰς τὸν Ξενοφῶντα. Καὶ παράγει ἡ χώρα, ὡς εἴδομεν, τ' αὐτὰ λεπτοκάρυα, ἅτινα παρῆγε καὶ τότε. Ἐπίσης παράγει καὶ νῦν ἔτι ἡ περὶ τὴν Τραπεζοῦντα ἔκτασις αὐτό, αὐτότατον τὸ μέλι, ὅπερ καὶ τότε παρῆγον αἱ μέλισσαι καὶ ὅπερ φαγόντες οἱ στρατιῶται τοῦ Ξενοφῶντος ἔσχον τὰ δυσάρεστα ἐκεῖνα φαινόμενα· τ' αὐτὰ δ' ἀποτελέσματα ἔχει τὸ μέλι τοῦ Πόντου καὶ νῦν. Ἐπίσης ἁλιεύονται καὶ σήμερον οἱ ταχεῖς δελφῖ-

νες, ἐξ ὧν παράγεται ἔλαιον πολὺ (κατὰ μυριάδας ὀκάδας) ἢ καὶ ἀποταμιεύεται τεταριχευμένον τὸ κρέας αὐτῶν ἔν τισι κώμαις, ἀκριβῶς ὡς εὗρον αὐτὸ καὶ τότε οἱ Μύριοι παρὰ τοῖς Μοσσυνοίκοις. Ἐπίσης παρατηρεῖται ἀξιοσημείωτος ἐμμονὴ τῶν κατοίκων τῶν περὶ τὴν Κερασοῦντα καὶ μέχρι Κοτυώρων μερῶν εἰς τὰς αὐτὰς ἀσχολίας, περὶ ἃς καὶ ἐπὶ Ξενοφῶντος. Μ' ἐβεβαίου ὁ κ. Ἀριστοτέλης Νεόφυτος, ἀνὴρ εὐρείας μορφώσεως καὶ μελετῶν σπουδαίων [1], ὅτι ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἐπαγγέλματα χαλκέων καὶ σιδηρουργῶν ἐπιδίδονται καὶ νῦν οἱ Χάλυβες ἐκεῖνοι, περὶ ὧν ὁ Ξενοφῶν ἔγραφεν, ὅτι «ὀλίγοι ἦσαν καὶ ὑπήκοοι τῶν Μοσσυνοίκων, καὶ ὁ βίος ἦν τοῖς πλείστοις αὐτῶν ἀπὸ σιδηρείας». Ταῦτα καὶ πολλὰ ἄλλα ἴσως, ὅσα δὲν ἔσχον τὸν καιρὸν νὰ παρατηρήσω ἐγώ, συντελοῦσιν εἰς τὴν διατήρησιν καὶ κραταίωσιν τῆς ἀναμνήσεως τῆς διαβάσεως τῶν Μυρίων καὶ τοῦ περιδόξου ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ἀναμνήσεως, ἣν τρεῖς καὶ εἴκοσιν ἑκατονταετίαι οὐδόλως ἴσχυσαν νὰ ἐξαλείψωσιν, ἢ ν' ἀμβλύνωσιν. Καὶ χαίρων ἠδυνάμην νὰ παρακολουθῶ συνεχῶς καὶ κατὰ πόδας τὰ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης πορείας, ἥτις ὑπῆρξε μία τῶν κυριωτάτων αἰτιῶν τοῦ ταξειδίου μου τούτου.

Πορεύονται λοιπὸν νῦν οἱ Μύριοι κατὰ γῆν περαιτέρω διὰ Χαλύβων καὶ Τιβαρηνῶν εἰς Κοτύωρα, καὶ ἡμεῖς δ' ἑτοιμαζόμεθα νὰ καταλίπωμεν τὴν ὡραίαν πόλιν, πρὸ τῆς ὁποίας σαλεύεται ἐπ' ἀγκύρας ἀπὸ τῆς χθὲς ἡ «Ἰωνία» ὑπὸ τὴν πνοὴν ποντιάδος αὔρας. Περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 1ης Σεπτεμβρίου ἐθλίψαμεν μετ' εὐχαριστιῶν τὴν χεῖρα ἑκάστου τῶν ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου ἐπισκεπτῶν ἡμῶν καὶ ἀπεχωρίσθημεν αὐτῶν, ἀποβάντων εἰς τὴν ξηράν. Μετὰ μικρὸν ἡ «Ἰωνία» ἔστρεψε

---

1 Ὁ κ. Ἀριστοτέλης Γ. Νεόφυτος ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Περιοδικῷ «τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου», ἐν Τόμῳ μὲν ΚΒ' (1889-1891), πραγματείαν «περὶ τῶν ἐν Κερασοῦντι δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων», ἐν δὲ τῷ Τόμῳ ΚΓ' (1891-1892) «τοπογραφικὸς καὶ ἱστορικὰς σημειώσεις περὶ Κερασοῦντος». Ἐπίσης ἐν τῇ «Gazette Médicale d'Orient», Constantinople 1890, ἐδημοσιεύθη ὑπ' αὐτοῦ «Le district de Kérassund : climat, démographie, hygiène, pathologie». Ἐν δὲ τῇ «Anthropologie» τῶν Παρισίων, Tom. I, No 6, 1890, «Le district de Kérassunde au point de vue anthropologique et ethnologique avec reproductions de chants et de danses ect», καὶ ἐν Tom. II, No 1, 1891, «Le Grec de Nord-Est de l'Asie Mineure au point de vue anthropologique».

τὴν πρῷραν πρὸς Δ καὶ πλέει θοὴ καὶ ἀτάρακτος πρὸς τὰ Κοτύωρα. Μετὰ τρίωρον πλοῦν θὰ φθάσωμεν ἐκεῖ. Ἐκεῖ θὰ συναντήσωμεν αὖθις τοὺς Μυρίους, ἀλλὰ τὸ ὕστατον, διότι ἐκεῖθεν ἐπιβιβάζονται *ἅπαντες* εἰς τὰ πλοῖα καὶ δι' αὐτῶν ἀπέρχονται εἰς Ἡράκλειαν τὴν Ποντικήν, κατὰ τὸ Δ ἄκρον τῆς Παφλαγονίας, ἐκεῖθεν δὲ διὰ ξηρᾶς εἰς Χαλκηδόνα καὶ Βυζάντιον.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

Κ΄

ΤΑ ΚΟΤΥΩΡΑ

Ὁ ἀπὸ Κερασοῦντος εἰς Κοτύωρα πλοῦς, ἐν τῷ τριώρῳ διαστήματι αὐτοῦ, παρέχει μεγίστην εὐαρέσκειαν καὶ τέρψιν. Εὐθὺς ὡς τὸ ἀτμόπλοιον ἡμῶν παρέκαμψε τὴν πρώτην μετὰ τὴν Κερασοῦντα ἀμβλεῖαν ἐξοχὴν τῆς παραλίας, ἐφάνη προβάλλουσα πυραμιδοειδὴς κορυφὴ ὄρους, τοῦ «Ἁγίου Βασιλείου», ἐφ' οὗ ὁ ὄντως Μέγας ἐκεῖνος φωστὴρ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας Ἅγιος Βασίλειος ἔστησε τὴν περικαλλῆ Μονὴν αὐτοῦ. Εἰμὶ βέβαιος ὅτι οἱοσδήποτε τῶν Χριστιανῶν ἀναγνωστῶν μου, εὑρισκόμενος εἰς ἣν καὶ ἐγὼ θέσιν κατὰ τὸν παράπλουν ἐκεῖνον, ἤθελεν αἰσθανθῇ τὴν αὐτὴν ἱερὰν συγκίνησιν, ἣν καὶ ἐγὼ ᾐσθανόμην, ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ τόπου, ἐφ' οὗ ἐμόνασε καὶ συνέγραψε τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων αὐτοῦ εἷς τῶν μεγίστων ἀνδρῶν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν καὶ σύμπαντος τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου.

Οἷον θαυμάσιον θέαμα! Αἴφνης καὶ ἀπροσδοκήτως ἐγείρεται ἀποτόμως ὑπὲρ τὰ ἄλλα βουνὰ ὑπερύψηλος καὶ κωνοειδὴς τὸ σχῆμα κορυφή, ὡσεὶ ἀνατείνουσα πρὸς τὸν οὐρανόν, ὡραία, ἐπιβλητική, ὁλοπράσινος, ἐκπλήσσουσα διὰ τοῦ ὕψους καὶ τῆς κανονικότητος αὐτῆς. Εὐτυχεῖς οἱ κατοικοῦντες ἐν τοῖς πέριξ καὶ δυνάμενοι νὰ ἐπισκέπτωνται εὐκόλως τὸν ἱερὸν τοῦτον τόπον καὶ νὰ βλέπωσιν ἰδίοις ὄμμασι τὰς καλλονὰς αὐτοῦ! Ἐγὼ πειρῶμαι διὰ μόνης τῆς φαντασίας ν' ἀναπαραστήσω κατὰ νοῦν τὴν βαθεῖαν ἐκ ποικίλων καὶ παντοδαπῶν δένδρων ὕλην, ὑφ' ἧς ἐστι κεκαλυμμένον τὸ ὄρος, καὶ τὰς βαθείας φάραγγας, αἵτινες κατὰ δύο μέρη περιερρώγασιν αὐτῷ, καὶ τὸν κατὰ πλευρὰν ἀπὸ κρημνοῦ ὑπορ-

ρέοντα ποταμόν, τὸν τηλικαύτην παρεχόμενον τέρψιν, καὶ τὰς ἐκ τῆς γῆς ἀναπνοὰς καὶ τὰς ἐκ τοῦ ποταμοῦ αὔρας καὶ τῶν ἀνθέων καὶ τῶν ᾠδικῶν ὀρνίθων τὸ πλῆθος καὶ τέλος τὴν ἡσυχίαν, ἥν, ὡς καρπὸν πάντων τῶν ἄλλων ἥδιστον, ἔτρεφε τὸ χωρίον τοῦτο τῷ Ἁγίῳ ἀνδρί!... Καὶ ἀναγινώσκω αὖθις τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἐπιστολὴν τοῦ ὑπερκοσμίου ἀσκητοῦ, ἐφ' ὅσον παραπλέει ἡ «Ἰωνία» καὶ φαίνεται τὸ ὄρος...

Μετ' ὀλίγον συναντῶμεν κατὰ τὴν παραλίαν τὸ Πουλαντζάκ, κώμην ἀκμαίαν, κατοικουμένην ὑπὸ 2,500 κατοίκων, ἁπάντων Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, εὔπορον σχετικῶς καὶ εὐημεροῦσαν ἐν πᾶσιν.

Μετὰ μικρὸν καταπλέομεν εἰς τὰ Κοτύωρα, τουρκιστὶ δὲ Ὀρδοῦ, πόλιν ἀρτιπαγῆ, ἔχουσαν περίεργον καὶ ποικίλην ἱστορίαν. Περὶ αὐτῆς ὀλίγιστα καὶ σχεδὸν μηδαμινὰ ἐδημοσιεύθησαν ἄχρι τοῦδε· διὰ τοῦτο δὲ κρίνω ἀναγκαῖον νὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὰ κατ' αὐτὴν ἐκτενέστερόν πως, ἐφ' ὅσον μοὶ ἐπιτρέπουσιν αἱ σελίδες τοῦ βιβλίου τούτου [1].

Ἡ πόλις Ὀρδοῦ, ἧς τὸ ὄνομα τουρκιστὶ δηλοῖ «στρατόπεδον», ἱδρύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἢ, καὶ προϋπάρχουσα, ὠνομάσθη οὕτως, διότι κατὰ τοὺς πολέμους τῆς κατακτήσεως ἐχρησίμευεν ὡς ἀφετηρία καὶ κέντρον τῶν κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῶν περὶ αὐτὴν πόλεων ἐκ Χαψάμανα κατερχομένων Τερεμπεγήδων. Ἡ πόλις ἐκείνη ἔκειτο, φαίνεται, ὑψηλότερόν που, οὐχὶ δὲ κατὰ τὴν παραλίαν. Ἀλλ' ἡ τύχη αὐτῆς καὶ τὸ τέλος ἀγνοοῦνται τέλεον. Γινώσκομεν δὲ μόνον, ὅτι ἀναφαίνεται πάλιν ἐν ὑπάρξει ἀπὸ 150 ἐτῶν, ἤτοι περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Τότε χριστιανικαὶ οἰκογένειαι ἐξ Ἀργυροπόλεως καὶ τῶν περὶ αὐτὴν χωρίων Κορόνυξα (οἱ Κοροξινάντ), Γαργάαινα (οἱ Γαργαετάντ), Δέσμενα, καὶ ἄλλαι ἐκ Κασσιόπης (Κιεσάκ), ἐκ τῶν πέριξ τοῦ ποταμοῦ Κάνιος (οἱ Κανέτ), ἐξ Ἔσπιες παρὰ τὴν Τρίπολιν (Ἐσπιελάντ), ἄγνωστον διὰ τί μετοικήσασαι ἐνταῦθα, πιθανῶς δέ, κατ' ἐμὴν γνώμην, διὰ τὸν ἐπιβαλλόμενον τότε ἐξισλαμισμόν, κατελθοῦσαι συνῳκίσθησαν ἐν θέσει, μίαν περίπου ὥραν ἀπεχούσῃ τῆς νῦν Ὀρδοῦ, κατὰ τὰ ΝΑ αὐτῆς, ἐν τῷ χωρίῳ Μπαϊραμλῆ. Ἐκεῖ κατῴκουν ἐπὶ 60-65 ἔτη, διοικούμενοι ὑπὸ Ὀθωμανοῦ ἄρχοντος, κα-

---

1 Τὰς πλείστας τῶν εἰδήσεων τούτων ὀφείλω εἰς τὴν εὐγένειαν καὶ φιλοπονίαν τοῦ ἐν Κοτυώροις διδασκάλου κ. Θεμιστοκλέους Ν. Παστιάδου, πρὸς ὃν δημοσίᾳ ὁμολογῶ πολλὰς χάριτας.

λουμένου Μουσελίμη. Ἐσχάτως δὲ πάλιν, ἤτοι πρὸ 85 ἢ 90 ἐτῶν, μετῴκησαν πρὸς τὴν παραλίαν, εἰς τὴν νῦν πόλιν Ὀρδοῦ, κτισθεῖσαν ἐντὸς ὡραίου κόλπου, τρία χιλιόμετρα δυτικώτερον τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Μελανθίου, τουρκιστὶ *Μελὲτ* καλουμένου. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην μετοικεσίαν προσετέθησαν καί τινες ἐκ Τραπεζοῦντος.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς συστάσεως τῆς πόλεως Ὀρδοῦ. Ἀλλὰ ποία ἡ τύχη τῶν ἀρχαίων Κοτυώρων καὶ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν νῦν πόλιν; Φαίνεται ὅτι ἡ ἱστορικὴ πόλις ἐκείνη ἐπεδίωκε καὶ ἐπεζήτει ἀναβίωσιν· διὰ τοῦτο δ' εἷλκε, μετὰ πάροδον αἰώνων ὅλων, ἐγγὺς καὶ ἐγγύτερον πρὸς ἑαυτήν, νέους κατοίκους, οἵτινες ἀνεπιγνώστως κατῆλθον καὶ συνῆλθον καὶ ἀπήρτισαν τὴν νέαν πόλιν παρὰ τὴν ἀρχαίαν. Ἔκειντο δὲ ὄντως τὰ Κοτύωρα περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα μακρὰν τῆς νῦν Ὀρδοῦ, κατὰ διεύθυνσιν δυτικήν, ἐπὶ τὴν θάλασσαν, παρὰ μικρὸν ἀκρωτήριον, ὅπερ καλεῖται νῦν τουρκιστὶ «*Κλησὰ-μπουρούν*», διότι παρ' αὐτῷ σῴζονται ἐρείπια Ναοῦ. Καλεῖται δ' ἐπίσης ἡ θέσις αὕτη καὶ «*Μποζοὺκ-καλέ*», ἤτοι ἐρηριμμένον φρούριον, διότι ὑπάρχουσιν αὐτόθι καταφανῆ ἐρείπια φρουρίου. Ἀπαντῶσι δὲ καὶ τάφοι λαξευτοὶ ἐντὸς λίθων καὶ ἄλλα δείγματα τῆς ὑπάρξεως πόλεως. Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων καταλήγει τις εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἄλλη ἡ θέσις τῆς νῦν πόλεως Ὀρδοῦ καὶ ἄλλη ἡ τῶν ἀρχαίων Κοτυώρων. Περὶ τούτων παρέχει ὁ Ἀνώνυμος συγγραφεὺς τοῦ «Περίπλου τοῦ Εὐξείνου Πόντου» εἰδήσεις ἐπαρκεῖς καὶ ἀκριβῶς συμπιπτούσας πρὸς τὴν τοπογραφικὴν θέσιν ἀμφοτέρων. Ὁ περιηγητὴς ἐκεῖνος, χωρῶν ἐκ Βοσπόρου, φθάνει εἰς Βῶνα, «ἀκρωτήριον καὶ χωρίον· ἐνταῦθα λιμὴν πάντων ἀνέμων καὶ ὅρμος ναυσίν», τὸ νῦν τουρκιστὶ «*Βῶνα λιμὰν*» καλούμενον. «Ἀπὸ δὲ Βοῶνος εἰς Κοτύωρον στάδια ϟ' μίλια ιβ'. Ταύτης τῆς Κοτυώρου ὡς πόλεως Ξενοφῶν ἐμνημόνευσε καὶ λέγει Σινωπέων ἄποικον εἶναι. Νῦν δὲ κώμη ἐστί, καὶ οὐδὲ αὐτὴ μεγάλη. Ἀπὸ δὲ Κοτυώρου ἕως πλησίον Πολεμωνίου πρῶτον Τιβαρηνοὶ ᾤκουν, ἔθνος ὁμοχώριοι, πάνυ γελᾷν σπεύδοντες, ἐκ παντὸς τρόπου εὐδαιμονίαν εἶναι αὐτὴν κεκρικότες· ἀπὸ δὲ Κοτυώρου κόλπος ἐκδέχεται· εἰσπλεύσαντι δ' αὐτὸν εἰς Μαλάνθιον ποταμὸν στάδια ξ', μίλια η'. Ἀπὸ δὲ Κοτυώρου μὴ διαπλέοντι τὸν κόλπον, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας παραπλέοντι τὸ στόμα τοῦ κόλπου...» [1]. Ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ κεῖται νῦν ἡ Ὀρδοῦ,

[1] Ἀνωνύμου, Περίπλους Εὐξείνου Πόντου, 32-35.

κατὰ δὲ τὴν ἄκραν ἐκείνην, ὁπόθεν ἐκδέχεται πρὸς Δ ὁ λιμὴν τοῦ Βοῶνος, ἔκειντο τὰ Κοτύωρα.

Ἀλλ' ἡ ἀρχαία ἐκείνη πόλις, ἥτις πάντως ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῆς ἦν μείζων ἢ ὅσον εὗρεν αὐτὴν ὕστερον ὁ Ἀνώνυμος γεωγράφος, ἐξετείνετο, ὡς φαίνεται, πρὸς Α μέχρι τῆς θέσεως τῆς νῦν πόλεως, διότι ἐν αὐτῇ εὑρέθησαν πολλάκις διάφοροι ἀρχαιότητες. Ἐκεῖ ὅπου ἵδρυται νῦν τὸ Διοικητήριον εὑρέθη ἀγαλμάτιον χρυσοῦν, ὡς λέγουσι, πιθανῶς Ἑρμοῦ, φέρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πτερά. Ἄλλοτε εὑρέθησαν ψέλλιον καὶ ἐνώτια χρυσᾶ. Ἀλλὰ καὶ ἐπιγραφαὶ ἀνεκαλύφθησαν ἐπὶ πλίνθων τῶν καλῶν ἑλληνικῶν χρόνων. Ἀνεγνώσθησαν δ' ἐπ' αὐτῶν τάδε:

ΠΥΘΟΚΛΕΟΥΣ ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ

καὶ ΑΡΙΣΤΙΑΣ ΚΕΡΑΜΕΥΣ

Τούτων μίαν κατέχει τὸ ἀρχαιολογικὸν τμῆμα «τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου», δωρηθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ φιλαρχαίου διδασκάλου κ. Θεμ. Ν. Παστιάδου. Ἄλλαι δὲ πάλιν, πλίνθοι εὑρέθησαν φέρουσαι τεχνικώτατον ἀποτύπωμα πτηνοῦ. Ἐκ τούτων δ' ἐξάγεται, ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις Κοτύωρα ἢ ἐξετείνετο μέχρι τῆς νῦν, ἢ ἐνταῦθα εἶχε τὰ κεραμοποιεῖα καὶ τὸν Κεραμεικὸν αὐτῆς.

Ἡ ἀρχαία πόλις ἐκαλεῖτο Κοτύωρα καὶ ἐνίοτε Κοτύωρον· τούτου δ' ἕνεκα, τοῦ καθ' ἑνικὸν ἀριθμὸν τύπου, πολλοὶ συγχέουσιν αὐτὴν πρὸς τὴν ἐν τῇ Παφλαγονίᾳ κειμένην παραθαλασσίαν καὶ εὐλίμενον πόλιν Κύτωρον. Τὸ περίεργόν πως κατὰ τὴν σύνθεσιν αὐτοῦ ὄνομα Κοτύωρα ἐξήγησε Γερμανὸς φιλόλογος, ὡς προερχόμενον ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ βασιλέως *Κότυος* καὶ τοῦ *ὥρα*, ὅπερ, καθ' Ἡσύχιον, σημαίνει φρούριον, ὀχύρωμα. Κοτύωρα, λοιπόν, κατὰ ταῦτα, ἦν ἡ πόλις εἴτε τὸ φρούριον τοῦ Κότυος [1]. Σήμερον τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ἀναγράφεται εἰς τοὺς πίνακας τῶν ἀρχαίων χωρῶν, σῴζεται δὲ καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, ἐν τῇ ναυτιλίᾳ καὶ τῷ ἐμπορίῳ ἡ πόλις εἶναι γνωστὴ τοῖς πᾶσιν ὑπὸ τὸ νεώτερον ὄνομα Ὀρδοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς θέσεως τῶν Κοτυώρων. Περὶ δὲ τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἐπέχω, κατὰ τὸ τεθεσπισμένον μοι μέτρον.

---

1 Κότυς ἐν ἐκείναις ταῖς χώραις ἦν βασιλεύς τις τῆς Παφλαγονίας σύγχρονος καὶ σύμμαχος τοῦ Ἀγησιλάου. Πιθανῶς δ' ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ ἄλλοι προγενέστεροι βασιλεῖς· εἴς τινα δὲ τούτων ἀνῆκε τὸ φρούριον.

νὰ γράψω πλείονα, ταῦτα μόνα σημειῶν : ὅτι ἀναφέρουσιν αὐτὴν πρῶτος μὲν ὁ Ξενοφῶν ὡς «πόλιν Ἑλληνίδα Σινωπέων ἀποικίαν, ἐν τῇ Τιβαρηνῶν χώρᾳ»· εἶτα δὲ ὁ Στράβων καὶ ὁ Διόδωρος καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Ἀρριανὸς ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἀδριανὸν ἐπιστολῇ (τῷ 130 μ. Χρ.), μετὰ τῆς διασαφήσεως ὅτι τότε ἦν «κώμη, καὶ οὐδὲ αὐτὴ μεγάλη»· ὅτι αἱ τύχαι αὐτῆς ἦσαν αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς τοῦ Πόντου· ἀλλὰ καὶ ὅτι πολλὰ καὶ τῶν κατ' αὐτὴν ἀπομένουσιν ἀόριστα καὶ σκοτεινά, ὡς καὶ τόσα ἄλλα τῶν εἰς τὸν Πόντον ἀφορώντων. Εὐχῆς δ' ἔργον ἤθελεν ἀποβῇ ἡ συγγραφὴ ὑπὸ ἐπαΐοντός τινος εἰδικῆς μελέτης περὶ τῶν ἀγνοουμένων τούτων θεμάτων.

Καὶ νῦν ἴδωμεν καὶ ἐξετάσωμεν τὸν νέον σταθμὸν ἡμῶν τοῦτον. Ἡ Ὀρδοῦ κεῖται ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ, ἐντὸς ὡραίου κόλπου, ὡς εἶπον, ἐν θέσει ἠρέμα καὶ ὁμαλῶς ἀνάντει, καθισταμένη ὑψηλοτέρα κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος, πρὸς ὃ ὑψοῦται ἀποτόμως βουνὸν ὑψηλόν, σχηματίζον τὸν ὁρίζοντα κατὰ τὴν διεύθυνσιν ταύτην. Καταπλεύσαντες τῇ 2,30′ μ. μ. ὥρᾳ, ἀμέσως ἀπέβημεν διὰ τῆς λέμβου τοῦ πρακτορείου εἰς τὴν μακρὰν ξυλίνην ἀποβάθραν καὶ ἔσχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσωμεν πρῶτον τὸν διακεκριμένον πολίτην καὶ ἐξέχοντα ἔμπορον τῆς πόλεως, πράκτορα δὲ τῆς «Πανελληνίου Ἀτμοπλοΐας», κύριον Γεώργιον Π. Χατζῆ-Κακουλίδην καὶ τὴν ἀξιότιμον κυρίαν Ἐλίζαν Χατζῆ-Κακουλίδου, παρ' οἷς πολλῶν καὶ εὐγενῶν ἐτύχομεν περιποιήσεων. Τῇ παρακλήσει ἡμῶν ὁ κ. Σάββας Καπνόπουλος, ἔμπορος ἐν τῇ πόλει, εὐηρεστήθη νὰ ξεναγήσῃ ἡμᾶς καὶ νὰ εὐκολύνῃ τὴν ἡμετέραν ἐπίσκεψιν πρὸς τὴν Α. Σ. τὸν Μητροπολίτην Νεοκαισαρείας καὶ Ἰνέου κύριον Ἀλέξανδρον, ὅστις, ὡς ἐμάθομεν ἀμέσως, συνέβη νὰ παρεπιδημῇ ἐνταῦθα, περιερχόμενος ἀκαμάτως τὴν μεγίστην ἔκτασιν τῆς Μητροπόλεως αὐτοῦ, περιλαμβανούσης 80,000 ψυχὰς Ὀρθοδόξων. Ἐνῷ ἐπορευόμεθα εἰς τὸ οἴκημα τῆς Α. Σ., κείμενον κατὰ τὸ ὑψηλὸν ἄκρον τῆς πόλεως, δηλοῦται ἡμῖν ὅτι ἐκεῖ, ὅπου ἵσταται ὁ σφριγώδης ἐκεῖνος ἵππος ἐπισεσαγμένος στρατιωτικῶς καὶ κρούων θυμοειδῶς τὸ λιθόστρωτον διὰ τῆς εὐπετάλου ὁπλῆς, ἐκεῖ κατέβη πρὸ μικροῦ ὁ «Δεσπότης». Εἰσερχόμεθα παρὰ τῷ ἐμπόρῳ κ. Ἐπαμ. Γρηγοριάδῃ, ταμίᾳ τῶν σχολείων τῆς πόλεως, καὶ ὄντως εὑρισκόμεθα ἐκεῖ πρὸ τῆς Α. Σ. τοῦ Μητροπολίτου. Ὑψηλός, ἰσχνός, λευκόθριξ παρ' ἡλικίαν — διότι μόλις πλησιάζει τὸ 50ὸν ἔτος—εὐπροσήγορος καὶ νουνεχέστατος, κατακτᾷ ἡμᾶς διὰ πρώ-

του βλέμματος ὁ σεβάσμιος ἱεράρχης. Τυγχάνει δὲ ὁ Σ. Νεοκαισαρείας καὶ Ἰνέου κύριος Ἀλέξανδρος Ρηγόπουλος τέκνον ἱερέως ἐξ Ἀδριανουπόλεως. Τελειόφοιτος τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, ἀπολυθεὶς τῷ 1873, ὑπηρέτησεν ὡς ἱεροκῆρυξ ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως, εἶτα δὲ Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Διονύσιον τὸν Ε΄. Ἡ δὲ Α. Θ. Π. ὁ νῦν Πατριάρχης Ἰωακεὶμ ὁ Γ΄, κατὰ τὴν πρώτην πατριαρχίαν Αὐτοῦ, ἀπέστειλεν αὐτὸν ἐκτάκτως ἱεροκήρυκα εἰς Μακεδονίαν

Ἡ Α. Σ. ὁ Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας καὶ Ἰνέου.

τῷ 1880. Διακριθεὶς ἐν τῷ κηρύγματι διὰ τὰ ἔνθερμα αὐτοῦ αἰσθήματα καὶ γνωστὸς γενόμενος ἐπὶ τούτῳ ὁ κ. Ἀλέξανδρος Ρηγόπουλος, ἐχειροτονήθη μετὰ ἓν ἔτος ἐπίσκοπος Λίτης, σταλεὶς εἰς Βοδενά. Πραγματικῶς εὐδοκιμήσας ἐκεῖ διὰ διδασκαλίας καὶ δράσεως ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη, ἐψηφίσθη τῷ 1891 Μητροπολίτης Βάρνης, ὅθεν μετετέθη *ἀμέσως*, διὰ λόγους τιμῶντας αὐτόν, εἰς τὴν Μητρόπολιν Πελαγωνίας. Μετὰ πέντε ἔτη μετετέθη εἰς Νεοκαισάρειαν, ὅπου ἐπίσης εὐδοκιμεῖ πληρέστατα. Νῦν ἑτοιμάζει, ὡς ἔμαθον ἐξωδίκως, γενικὴν ἔκθεσιν

περὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ μετὰ χάρτου τῆς ἀπεράντου Μητροπόλεως, ἣν ποιμαίνει. Ἐν τῷ Συνταγματίῳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου τάσσεται 15ος ἐν τῇ σειρᾷ καὶ φέρει τὸν τίτλον «Ὑπέρτιμος καὶ Ἔξαρχος Πόντου τοῦ Πολεμωνιακοῦ» [1]. Μετὰ τὸ προσενεχθὲν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ κ. Γρηγοριάδου τέϊον καὶ τὰς συνήθεις ὁμιλίας, ἐχωρίσθημεν. Καὶ ἡ μὲν Α. Σ. ἀναβὰς τὸν ἵππον εὐκινήτως, διήλασε τὴν πρὸς τὴν Μητρόπολιν ἄγουσαν μακρὰν λιθόστρωτον ὁδὸν γοργῶς, ἡμεῖς δὲ περιήλθομεν τὴν πόλιν καὶ εἴδομεν τὰ ὀλίγα ἀξιοθέατα αὐτῆς.

Ἡ πόλις Κοτύωρα ἢ Ὀρδοῦ εἶναι ἕδρα ὑποδιοικήσεως *(Καζᾶ)* τῆς Διοικήσεως Τραπεζοῦντος τοῦ ὁμωνύμου Νομοῦ. Ἡ ἐπαρχία αὕτη ἔχει ὅρια πρὸς Β τὸν Εὔξεινον Πόντον, πρὸς Α τὴν ἐπαρχίαν Κερασοῦντος, πρὸς Ν τὸν Νομὸν Σεβαστείας καὶ πρὸς Δ τὴν Διοίκησιν Ἀμισοῦ ἢ Σαμψοῦντος. Περιλαμβάνει δὲ ἓξ δήμους *(Ναχιέδες)*: Ὀρδοῦ, Περσεμπέ, Πολεμάν, Ὀλούμπεϊ, Χαψάμανα καὶ Ἐσπατζὰ ἢ Χαστί, ἀποτελοῦντας ἐν ὅλῳ 309 χωρία, καὶ κατοικεῖται ὑπὸ 120,000 ψυχῶν. Ἡ πόλις δὲ καθ' ἑαυτὴν ἔχει κατοίκους 10,000, ὧν Ὀθωμανοὶ μέν εἰσι 2,500, Ἀρμένιοι 2,000, Χριστιανοὶ δὲ Ὀρθόδοξοι 5,500. Πλὴν τούτων τρέφει ἡ Ὀρδοῦ καὶ ἑκατοντάδας τινὰς διαμαρτυρομένων ***ἐγχωρίου κατασκευῆς***, περὶ ὧν ἔσται μοι ὁ λόγος περαιτέρω.

Ἡ μικρὰ αὕτη πόλις εἶναι ἐμπορικωτάτη καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀκμαία. Ἀναγράφω ἐνταῦθα ἀριθμούς τινας περὶ τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως τῶν Κοτυώρων. Ἐξάγει ἀραβόσιτον 50,000-80,000 σάκκους (πρὸς 100 χιλιόγραμμα ἕκαστον), φασόλια 15000-35,000 σάκκους, ***λεπτοκάρυα*** 25,000 στατῆρας (1,100,000 ὀκάδας), ἔρια 700-800 δέματα τῶν 40 ὀκάδων, κάρυα 4,000-5,000 σάκκους, καννανόσπορον 600 σάκκους, βρώμην 2,000, κριθὴν 3,000 σάκκους, ἔλαιον ***δελφίνων*** 500 βαρέλια (60,000 ὀκάδας), κάνναβιν 500 δέματα, 1000 κυβικὰ μέτρα ξυλείας κατειργασμένης εἰς μικρὰ ἢ μεγάλα στρογγύλα ἀβαθῆ δοχεῖα, ἐξαγόμενα κυρίως εἰς Αἴγυπτον καὶ Ἀραβίαν, τέλος δέ, πλὴν τινων ἄλλων εἰδῶν, *ὠὰ* 6,000 κιβώτια, πρὸς 1,300 ἕκαστον, ἐν ὅλῳ δὲ *8,000,000 ὠά !* ἀξίας 300,000-350,000 φράγκων χρυσῶν. Τὰ

[1] Μεταχληθεὶς ἐσχάτως ὁ Σ. Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας καὶ Ἰνέου εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς Συνοδικός, διωρίσθη ἐπαξίως ὑπὸ τῆς Α. Θ. Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ πρόεδρος τοῦ Δ. Ε. Μ. Συμβουλίου.

ὠὰ ταῦτα πωλοῦνται μεταφερόμενα ἐν μέρει εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἰς Πειραιᾶ καὶ Ἀθήνας, τὸ πλεῖστον δὲ εἰς τὰς χώρας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἐκπλήσσεταί τις δὲ πολλῷ μᾶλλον, ἐὰν μάθῃ ὅτι τηλικαύτην ποσότητα ὠῶν παράγει ἡ χώρα ὅλως πρωτογενῶς καὶ σχεδὸν ἀφ' ἑαυ-

Ἡ Ψωμιάδειος Σχολὴ τῶν Κοτυώρων.

τῆς, ἄνευ δηλονότι εἰδικῶν πτηνοτροφείων, ἄνευ εἰδικῆς τινος καὶ συστηματικῆς μερίμνης. Ἑκάστη οἰκογένεια τρέφει, ὡς τοῦτο ἐν πάσῃ ὑπαίθρῳ χώρᾳ γίνεται, ἕξ, ἢ ὀκτώ, ἢ δέκα ὄρνιθας. Τὰ ὠὰ αὐτῶν φυλάσσονται καὶ πωλοῦνται κατὰ Σάββατον εἴτε ἐν ἀγορᾷ, εἴτε εἰς τοὺς περιερχομένους τὰ χωρία μικρεμπόρους.

Τὰ τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς Κοινότητος τῶν Ὀρθοδόξων βαί-

νουσι καλῶς, πολλῆς δοθείσης ὠθήσεως ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις, ἰδίᾳ δὲ ταῖς ἐνεργείαις τοῦ Σ. Μητροπολίτου Νεοκαισαρείας. Τὰ σχολεῖα τῆς πόλεως, τελοῦντα ἅπαντα ὑπὸ μίαν ἐφορείαν, εἰσὶ τὰ ἑξῆς :

1ον Ἡ *Ἀστικὴ Σχολή*, περιλαμβάνουσα τετρατάξιον σχολαρχεῖον καὶ μίαν τάξιν γυμνασίου. Μαθητὰς ἐν πάσαις συλλήβδην ταῖς τάξεσιν ἔχει ἡ Σχολὴ αὕτη περὶ τοὺς 350 ! Διδάσκουσι δ' ἐν αὐτῇ ἑπτὰ διδάσκαλοι. Ἡ λαμπρὰ αὕτη Σχολὴ λειτουργεῖ ἐν ὡραίῳ κτιρίῳ, ἀνεγερθέντι φιλοτίμως ὑπὸ πολυτίμου τέκνου τῶν Κοτυώρων, τοῦ κ. Κωνσταντίνου Σ. Ψωμιάδου, διὰ δαπάνης 3,000 λιρῶν Τουρκίας, διὸ καὶ καλεῖται «ΨΩΜΙΑΔΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ». Ἐκτισμένη κατὰ δωρικὸν ρυθμὸν ἐν θέσει περιόπτῳ, παρὰ τὸν Ναὸν τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου, ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, ἐν τῷ μέσῳ βαθυσκίων δένδρων, ἀποτελεῖ ἔξοχον θέαμα πανταχόθεν. Κατέχει δὲ τὰ δευτερεῖα ἐν πάσαις ταῖς ἑλληνικαῖς σχολαῖς τοῦ Πόντου μετὰ τὸ Φροντιστήριον τῆς Τραπεζοῦντος.

2ον Τὸ *Δημοτικὸν Σχολεῖον* ἀρρένων, κατὰ τὴν ἐνορίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, λειτουργοῦν καὶ τοῦτο ἐν δεδωρημένῳ κτιρίῳ, ὅπερ καλεῖται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ φιλοτίμου δωρητοῦ «ΚΑΡΥΕΙΔΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ». Εἰς αὐτὸ φοιτῶσι μαθηταὶ περὶ τοὺς 150, διδασκόμενοι ὑπὸ τριῶν διδασκάλων. Ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ ὑπάρχουσι τρεῖς τάξεις τοῦ δημοτικοῦ καὶ μία *νηπιαγωγείου*, εἰς ἣν φοιτῶσι παιδία ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ἀξιέπαινος ἀληθῶς φιλοτιμία καὶ φιλομάθεια διακρίνει τὰ παιδία ταῦτα. Ἰδίᾳ δὲ τὸ νηπιαγωγεῖον τελεῖ θαύματα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

3ον Τὸ ***Παρθεναγωγεῖον***, περιλαμβάνον πέντε τάξεις καὶ 150 μαθητρίας. Διδάσκουσιν ἐν αὐτῷ μόνον τρεῖς διδασκάλισσαι, διότι οἱ πόροι τῆς Κοινότητος δὲν ἐπιτρέπουσιν ἀνωτέρας δαπάνας.

Ἀληθῶς δέ, παρὰ πᾶσαν τὴν ἔξοχον φιλοτιμίαν τῶν Κοτυωριτῶν πρὸς συντήρησιν τῶν σχολείων, μετὰ κόπου κατορθοῦται αὕτη. Ἵνα δ' ἐννοηθῇ καὶ ἀλλαχοῦ πῶς ἐπιτυγχάνεται ἡ λύσις τοῦ δυσκόλου τούτου προβλήματος, ἀναγράφω ἐνταῦθα τὰς ποικίλας καὶ διαφόρους πηγὰς τῶν ἐσόδων : Εἰσιτήρια ἐγγραφῆς τῶν μαθητῶν ἀπὸ 10-100 γροσίων ἐτησίως, ἀναλόγως τῆς εὐπορίας τοῦ μαθητοῦ. Περιφορὰ κιβωτίου συνδρομῶν ἀνὰ τὴν Χριστιανικὴν ἀγορὰν κατὰ Σάββατον. Δίσκος ἐν τοῖς Ναοῖς. Ἄδειαι γάμων, βαπτίσεων, κηδειῶν, μνημοσύνων. Προαιρετικαὶ συνδρομαί. Διάφορα τυχηρά. Ἀνέρχεται δ' ἡ δα-

πάνη τῆς συντηρήσεως τῶν σχολείων ἐτησίως εἰς γρόσια 34,000, ἤτοι 340 λίρας Τουρκίας. Εὐνόητον λοιπὸν καθίσταται, ὅτι οὐχὶ πάντοτε ἐξευρίσκεται εὐχερῶς ὁλόκληρον τὸ ἀναγκαιοῦν διὰ τὰ σχολεῖα ποσόν. Κατ' αὐτὰς δ' ἀκριβῶς διετέλει ἡ Ὀρθόδοξος κοινότης ἐν δυσχερείᾳ οἰκονομικῇ διὰ τὴν συντέλεσιν τῆς στέγης τοῦ νεοδμήτου Ναοῦ τῆς Ὑπαπαντῆς. Πόσαι ἆρά γε πόλεις τῆς Ἑλλάδος θὰ ἠδύναντο νὰ συντηρῶσι σχολεῖα ὑπὸ τοιούτους ὅρους!...

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΚΑ΄

ΟΙ ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΤΑΙ

ΕΝ τῇ πόλει ταύτῃ παρεσχέθη μοι ζωηροτέρα ἀφορμὴ νὰ ἐξετάσω τὸ σοβαρὸν ζήτημα τοῦ παντοίου προσηλυτισμοῦ, ὅστις ἐπιμόνως καὶ θρασέως ἀσκεῖται κατὰ τὰ μέρη ταῦτα καὶ καθ' ἅπαντα τὸν Πόντον καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ Ἀμερικανῶν Ἱεραποστόλων. Γνωρίζει δὲ πᾶς τις, ὅτι ἐκεῖνοι μέν, διὰ τὸν ἀσκούμενον ἄγριον θρησκευτικὸν φανατισμὸν ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν πατρίσιν, ὡς καὶ διὰ τὰ ἐπικίνδυνα ταῖς κοινωνίαις ἀποτελέσματα τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, ἐξεβλήθησαν ὑπὸ τῶν πολιτειῶν καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔτι τοῦ πατρίου ἐδάφους καὶ ἐξεδιώχθησαν, ὡς κακοποιὰ καὶ ψυχοβόρα στοιχεῖα, ἐκεῖθεν τῶν ὁρίων. Ἔρχονται δὲ νὰ ἠθικοποιήσωσιν, αὐτοί, τὴν ἐν Ἀνατολῇ κοινωνίαν, ἥτις βιοῖ ἐν παραδειγματικῇ ἁγνότητι καὶ ἠθικῇ. Οὗτοι δὲ πάλιν, οἱ Διαμαρτυρόμενοι, τάσιν ἔχοντες, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν τυχοδιωκτικὸν βίον, *μισθοῦνται* εἰς Ἑταιρείας φιλοθέων μὲν καὶ φιλοχρίστων ἀνδρῶν καὶ ἐμπνεομένων ὑπὸ τοῦ ζήλου τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου, σφαλλομένων ὅμως οἰκτρῶς ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ σκοποῦ, καὶ ἔρχονται νὰ διδάξωσιν, αὐτοί, οἱ *μισθωτοί*, τὴν ἱερὰν καὶ ἄμωμον καὶ μόνην τὴν αὐτοθυσίαν διδάσκουσαν Χριστιανικὴν Θρησκείαν εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν πρωτίστων καὶ μεγίστων διδασκάλων αὐτῆς! Δι' ὀλιγίστων, λοιπόν, ἐξετάζω ἐνταῦθα τὰ καθ' ἑκατέραν τῶν ὀρδῶν τῶν ἄλλοθεν ἀποβλήτων καὶ ἐνταῦθα δὲ κακοποιῶν τούτων ἐπιδρομέων.

ΟΙ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΙ

Ἀνέγραψα ἐν τοῖς ἀνωτέρω (σελ. 32), ὅτι κατὰ τὸν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Τραπεζοῦντα πλοῦν, πρὸ 15 ἡμερῶν, συνεταξείδευον μετὰ ἓξ ἱεραποστόλων. Τούτων τρεῖς μὲν ἦσαν γυναῖκες, αἱ δύο ὥριμοι τὴν ἡλικίαν, ἡ δὲ τρίτη τρυφερὰ κορασίς, δύο δὲ ἄνδρες, ὧν ὁ ἕτερος ἦν περιβεβλημένος δι' ἀνωτέρου ἐκκλησιαστικοῦ βαθμοῦ, ὡς ἐλέγετο ἐν τῷ πλοίῳ. Τῶν ἱεραποστόλων τούτων οἱ μὲν ἀπέβησαν τότε εἰς Ἀμισόν, οἱ δὲ μετέβησαν εἰς Τραπεζοῦντα, ὀλίγοι δέ τινες ἐπαναπλέουσιν αὖθις σήμερον μεθ' ἡμῶν πρὸς τὰ κάτω. Ὁμολογῶ καὶ κηρύττω ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ, ὅτι οὐδόλως ἠδυνήθην νὰ ἐννοήσω τίνα προορισμόν, ἢ τίνα σκοπὸν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀποστολαὶ πρὸς διδασκαλίαν καὶ διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς λαοὺς Χριστιανικούς, καὶ δὴ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ὅπου, ὑπὸ τὸ σκῆπτρον καὶ τὴν προστασίαν ἰσχυροῦ ἀνεξιθρήσκου Μονάρχου, τοῦ Κυριάρχου τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, θάλλει καὶ ἀκμάζει ἡ Ὀρθοδοξία, αὐτὴ δηλαδὴ ἡ ἀρχικὴ καὶ ῥιζικὴ Χριστιανικὴ Θρησκεία, ὡς παρέδοσαν ἡμῖν αὐτὴν οἱ Ἀπόστολοι, ὡς ἐδίδαξαν καὶ ἡρμήνευσαν καὶ ἐστερέωσαν αὐτὴν οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι καὶ οἱ Χρυσόστομοι καὶ πᾶσα ἡ μυριοπληθὴς χορεία τῶν ἄλλων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν, μέχρι τοῦ νῦν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακεὶμ τοῦ Γ'. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὀκτωκαίδεκα καὶ ἡμίσεως αἰώνων, ἀφ' ὅτου διεδόθη ἡ νέα θρησκεία, ἐσημειώθησαν δύο μεγάλαι ἀποστασίαι ἐκ τῆς εὐθείας ὁδοῦ, ἡ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, τῷ 862 ἐπὶ Φωτίου, σφαλερὰ καὶ ἀναληθῆ ἀσπασθείσης δόγματα, καὶ ἡ τῆς παραφυάδος αὐτῆς, ἡ τῶν Διαμαρτυρομένων, τῷ 1534. Ἡμεῖς οἱ ὀπαδοὶ καὶ λάτραι τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἐμείναμεν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ χριστιανικώτεροι πάντων τῶν ἄλλων Χριστιανῶν. Τίνος νέας ἀμερικανικῆς θρησκευτικῆς *ἐφευρέσεως* καὶ διδασκαλίας ἔχομεν ἀνάγκην ; Οὐχὶ δὲ μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ σύνοικοι Χριστιανικοὶ λαοί. Διότι — σημειωθήτω δὲ τοῦτο καλῶς — μόνον Χριστιανοὺς θηρεύουσι καὶ ἐκ Χριστιανῶν ζητοῦσι νὰ πλάσωσι... διαμαρτυρομένους κατὰ τοῦ ἀληθοῦς Χριστιανισμοῦ, αὐτοί, οἱ μισθοφόροι διδάσκαλοι τοῦ σχίσματος τῶν Διαμαρτυρομένων !

Ἐπειράθην, ὅση μοι δύναμις, ἐν τῇ περιηγήσει ταύτῃ νὰ ἐξακρι-

ἴδωσω τὸν σκοπὸν τῶν ἱερολογιωτάτων τούτων, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἠδυνήθην νὰ καταλήξω, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην διαφώτισιν ἔλαβον. Ἐθνικούς τινας ἢ πατριωτικοὺς σκοποὺς δὲν ἐπιδιώκουσιν, οὐδὲ τολμῶσιν, ἄλλως τε, τοῦτο. Ἁπλῶς ἐργάζονται ὑπὲρ θρησκευτικοῦ προσηλυτισμοῦ, ὡς εἶπον. Καὶ ὁσάκις δὲν κατορθοῦσι νὰ προσελκύσωσιν ἢ νὰ παρασύρωσί τινα διὰ πειθοῦς, ἢ ὑποσχέσεων, προβαίνουσιν εἰς πρόσκτησιν αὐτοῦ διὰ χρημάτων. Ἀρκεῖ νὰ προσεταιρισθῶσί τινα. Φαίνεται δὲ ὅτι οὕτω καὶ μόνον δικαιολογοῦσι τὴν ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις τοῦ γηίνου πλανήτου διαμονὴν αὐτῶν καὶ τὸν μισθόν, ὃν λαμβάνουσι παρὰ τῶν ἀποστελλουσῶν αὐτοὺς Ἑταιρειῶν. Αἱ ἱεραποστολαὶ αὗται ἀνήχθησαν, ὡς φαίνεται πλέον καταδήλως, εἰς ἐπάγγελμα προσοδοφόρον διὰ τοὺς ἐκεῖθεν τοῦ Ὠκεανοῦ, καὶ παρέχουσι *θέσεις* καὶ ***ἀξιώματα,*** εἰς ἃ οἱ διορισμοὶ γίνονται εἰς βάρος τῶν συνειδήσεων τῶν κατοίκων τῆς Ἀνατολῆς, εἰδικώτερον δ' εἰς λογαριασμὸν τῶν ψυχῶν τῶν ἐν ταῖς χώραις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας οἰκούντων Χριστιανῶν.

Κατὰ τὸν πρὸς τὰ ἄνω πλοῦν, πρὸ 15 ἡμερῶν, ὡς ἔλεγον ἄρτι, συνταξειδεύων μετά τινων ἐξ αὐτῶν, ἀποβάντων εἰς Ἀμισόν, ἔμαθον παρ' ὁμοδόξων μοι συμπλωτήρων, ὅτι οὗτοι ἔσυρον μεθ' ἑαυτῶν ἓν ἀπολωλὸς πρόβατον, 15ετῆ νεανίαν Ἰωάννην Τέτον, Ἕλληνα ἐκ Θεσσαλονίκης, ὡς ἔλεγεν ὁ ἴδιος, ἀρνησίθρησκον. Ἐζήτησα καὶ εἶδον αὐτὸν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος. Μοὶ ὡμολόγησεν ὅτι ἀκολουθεῖ τοὺς ἱεραποστόλους, διότι οὗτοι ἦλθον εἰς συμφωνίας τινὰς μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ μεταβαίνει εἰς Μαρσιβάν, ἵνα σπουδάσῃ. Οὐδέπο ε θὰ λησμονήσω τοὺς μυκτηρισμοὺς καὶ τοὺς ἐξευτελισμούς, ὧν ὁ νέος ἐκεῖνος ἐγένετο στόχος ἐπὶ δύο ἡμερονύκτια παρ' ὅλων τῶν λοιπῶν ἐπιβατῶν. Ἀλλ' ἐκεῖνος ἦν ἀναιδείην ἐπιειμένος !

Οἱ ἱερολογιώτατοι οὗτοι ἔχουσιν ἱδρυμένα διὰ τὴν Ὀθωμανικὴν Ἀνατολὴν δύο μεγάλα κέντρα τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν, ἓν ἐν Σμύρνῃ, ἕτερον δ' ἐν Βηρυτῷ. Ἐξ αὐτῶν δέ, ὡς ἐξ ἀφετηρίας, διασπείρονται ἢ ἐκπέμπονται ἀποστολαὶ πανταχόσε. Καίτοι δὲ τὰ μέχρι τοῦδε κέρδη αὐτῶν εἰς προσκτήσεις ψυχῶν πολλοῦ δέουσι ν' ἀνταποκρίνωνται εἰς τοὺς κόπους καὶ τ' ἀναλισκόμενα χρήματα, ἐγκατεστάθησαν ὅμως μονίμως καὶ ἐν τοῖς μεσογείοις τοῦ Πόντου καὶ ἔστησαν τὸ χαλκεῖον αὐτῶν ἐν Μαρσιβάν. Τοῦτο δὲ κεῖται εἰς 28 ὡρῶν πορείαν

μακρὰν ἐντεῦθεν, ἐν τῷ Νομῷ Σεβαστείας *(Σιβάς)*, ἐν τῇ Διοικήσει Ἀμασείας, τῆς πατρίδος τοῦ γεωγράφου Στράβωνος καὶ τοῦ Μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος. Περιέχει δὲ τὸ Μαρσιβὰν 20,000 κατοίκους, τὸ πλεῖστον Ὀθωμανοὺς καὶ Ἀρμενίους. Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι ὀλίγιστοι εὑρίσκονται ἐκεῖ, μέτοικοι καὶ οὗτοι κατὰ τὸν τελευταῖον καιρὸν ἐκ Καισαρείας. Ἐν αὐτῷ ἵδρυσαν πρὸ 15ετίας Λύκειον (Collège) ἀγγλοαμερικανικόν, πολλὰ δαπανῶντες. Ἐκεῖ ἔχουσιν ἐγκεκλεισμένους περὶ τοὺς 250 μαθητάς, ὑποψηφίους διαμαρτυρομένους, ἀθλίους ἀρνησιθρήσκους, ὧν 50-60 εἰσὶ πρώην Ὀρθόδοξοι, ἡμέτεροι δηλαδή, οἱ δὲ λοιποὶ Ἀρμένιοι. Ταύτην τὴν ζημίαν ἐπήνεγκον ἤδη ἀληθῶς ἡμῖν τοῖς Ὀρθοδόξοις οἱ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ψυχοκάπηλοι οὗτοι. Ὑπάρχει ὅμως ἐλπὶς ὅτι τὸ κακὸν θ' ἀνακοπῇ ἐν τῷ μέλλοντι, τὸ μέν, διότι, ὡς εὐχαρίστως μανθάνω, ὁ Ὀρθόδοξος κλῆρος ἤρξατο καταβάλλων συντονωτέρας προσπαθείας πρὸς περιφρούρησιν τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, τὸ δέ, διότι τῶν Ὀρθοδόξων τὰ σχολεῖα καὶ πληθύνονται καὶ προάγονται. Ἔσχον δὲ ζωηροτέραν ἀφορμήν, ὡς εἶπον, νὰ ἐξετάσω ταῦτα ἐν Κοτυώροις, διότι καὶ ἐν τῇ πολίχνῃ ταύτῃ εἰσεχώρησε περισσότερον ἢ ἀλλαχοῦ τὸ κακόν. Ἐγγὺς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ὀρθοδόξων ἐπεχείρησαν οἱ Διαμαρτυρόμενοι νὰ κτίσωσι ναὸν καὶ σχολεῖον. Οἱ Ὀρθόδοξοι ἐξηγέρθησαν κατ' αὐτῶν ἐν δικαίᾳ ἱερᾷ ἀγανακτήσει· αὐταὶ δὲ αἱ Ὀρθόδοξοι γυναῖκες τῶν Κοτυώρων, λαβοῦσαι ξύλα καὶ ρόπαλα, ἐκακοποίησαν τοὺς ἐργάτας καὶ ἐξεδίωξαν αὐτοὺς κακοὺς κακῶς ἐκεῖθεν, ἀμυνόμεναι θεοπνεύστως ὑπὲρ τῆς πατρῴας Θρησκείας. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα καὶ ἀποκατέστησε τὴν τάξιν. Ναὸς καὶ σχολεῖον ἐκτίσθησαν ἐγγὺς ἀλλήλων, πενιχρὰ καὶ ἀνάξια λόγου. Ἀλλ' ὅμως, ἐπαναλαμβάνω, ἐνταῦθά τε καὶ ἐν τοῖς πέριξ χωρίοις κατώρθωσαν τὸν προσηλυτισμὸν 70 μὲν οἰκογενειῶν Χριστιανῶν Ὀρθοδόξων, 50 δ' Ἀρμενικῶν. Οὗτοι δέ, οἱ διὰ παντοίων πλεκτανῶν καὶ ποικίλων μέσων ἐξομόσαντες, ἠρνήθησαν μὲν τὴν πατρῴαν Θρησκείαν, οὐδεμίαν δ' ἄλλην ἐνεκολπώθησαν. Λέγονται ***Προτεστάνται***, διότι οὕτως ἀξιοῦσιν οἱ ἐπὶ παντοίαις ὑποσχέσεσι, πειστικώτερον δὲ χρήμασι δελεάζοντες αὐτοὺς προσηλυτισταί. Καὶ μ' ἐβεβαίουν μὲν οἱ γινώσκοντες, ὅτι οὐδεμία πλέον ἐν τῷ μέλλοντι ἔσται δυνατὴ βλάβη ἐκ τῆς μονομανίας τῶν ἐπιδρομέων κατὰ τοῦ Ὀρθοδόξου ποιμνίου, ἀλλὰ πάντως, ἵνα ἐπιτευχθῇ ἡ ἀσφάλεια αὕτη,

ἀπαιτεῖται συντονωτέρα προσοχὴ καὶ ἐρρωμένη ἄμυνα, διότι τὸ χαλκεῖον τοῦ Μαρσιβὰν ἐγγύς ἐστιν, ἀκμαῖος δ' ὑφίσταται πάντοτε ὁ ἐξ ἰδιοτελείας ζῆλος τῶν ἁρπάγων καὶ τῶν λύκων κατὰ τοῦ ποιμνίου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἴθε δὲ νὰ φθάσῃ πρὸς τοὺς ἁρμοδίους ἡ φωνὴ αὕτη, ἣν ὑψῶ ἐντόνως καὶ μετὰ πόνου ὑπὲρ τῆς Θρησκείας τοῦ Γένους μου !

Ἔκλειον ἤδη τὸ κεφάλαιον τοῦτο διὰ τῶν ἀνωτέρω, ὅτε, ἀναμνησθεὶς ὅτι ἀνέγνωσά ποτε, πρὸ δύο δεκάδων ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα, σχετικά τινα πρὸς τὰς ἀμερικανικὰς ταύτας ἱεραποστολὰς ἐν τῷ ὡραίῳ συγγράμματι τοῦ ἀλησμονήτου ἐκείνου πρεσβευτοῦ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐν Ἀθήναις Καρόλου Τάκερμαν [1], ἀνέτρεξα εἰς αὐτό. Οἱ εὐσεβέστατοι καὶ ἱερολογιώτατοι Ἀμερικανοὶ ἱεραπόστολοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δὲν δικαιοῦνται νὰ φοβῶνται ἀποδοκιμασίαν σφοδροτέραν τῆς ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Τάκερμαν διατυπωθείσης κατ' αὐτῶν. Ἐνταῦθα ἀντιγράφω περικοπάς τινας ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ φιλοδικαίου καὶ ἀληθῶς ἐλευθερόφρονος ἐκείνου Ἀμερικανοῦ συγγραφέως, γράφοντος περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις μάτην καὶ ἀκάρπως ἀγωνιζομένων κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον (1872) Ἀμερικανῶν ἱεραποστόλων τὰ ἑξῆς :

«Τὸ νὰ προσπαθῇ τις νὰ προσηλυτίσῃ λαόν τινα, ἢ ἔστω καὶ ἐλάχιστον μέρος αὐτοῦ, ν' ἀπομακρύνῃ δηλαδὴ αὐτὸν τῆς λατρείας τῶν πατέρων του, ἐξαγιασθείσης ὑπὸ τόσων αἰώνων, ***εἶναί τι χεῖρον καὶ τοῦ ματαίου***. Λέγω δὲ «χεῖρον καὶ τοῦ ματαίου», διότι διὰ μόνης τῆς ἀποπείρας καὶ οὐχὶ διὰ τῶν κατόπιν πράξεων τοῦ ἱεραποστόλου ἐκμηδενίζεται ἡ ἱερὰ ἀποστολὴ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ περὶ αὐτὸν λαοῦ. Διεγείρει οὗτος τὴν ὑποψίαν, τὸν γέλωτα, ἢ τὸ μῖσος, ἐλαττοῖ δὲ ἢ καταστρέφει ἀφ' ἑαυτοῦ πᾶσαν πρὸς τὸ καλὸν μέλλουσαν ἐπιρροήν του... [2]. Ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία εἶναι συνυφασμένη, οὕτως εἰπεῖν, μετὰ τῆς ἐθνότητος καὶ ἑπομένως ἀναπόσπαστος. Ἡ πίστις τοῦ Ἕλληνος

---

1 Charles K. Tuckerman, late Minister Resident of the United States at Athen, «The Greeks of to-day», New York, 1872, 8ον, σελ. 366. Μετάφρασις ὑπὸ Ἀντ. Α. Ζυγομαλᾶ : «Οἱ Ἕλληνες τῆς σήμερον», ἐν Ἀθήναις, 1877, 8ον, σελ. 312.

2 Ἀκριβῶς δὲ τοιαῦτα συναισθήματα ἐγείρουσι παρὰ τοῖς Ὀρθοδόξοις Χριστιανοῖς τοῦ Πόντου καὶ τῆς καθόλου Μικρᾶς Ἀσίας αἱ ἀπρεπεῖς προσπάθειαι καὶ τῶν σημερινῶν ἱεραποστόλων.

εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ἀναλλοίωτος... Πιστεύω ὅτι τινὲς τῶν παρ' ἡμῖν [ἐν Ἀμερικῇ] Ἑταιρειῶν ἤρξαντο πειθόμεναι, ὅτι ἔσται προτιμότερον, τοὐλάχιστον ἐν χώραις Χριστιανικαῖς, νὰ παραιτηθῶσι πάσης προσηλυτιστικῆς ἐνεργείας, φανερᾶς ἢ κρυφίας, οἱ δὲ ἱεραπόστολοι αὐτῶν νὰ περιορίσωσι τοὺς ἀγῶνάς των ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς παιδεύσεως τῶν οἰκείᾳ βουλήσει ἀκροωμένων αὐτῶν, ἀφίνοντες κατὰ μέρος πᾶσαν συζήτησιν περὶ δογμάτων, τύπων, θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων...»

Μετὰ πολλὴν δὲ καὶ μακρὰν ἀνασκευὴν τοῦ ἀγόνου ἔργου τῶν ἱεραποστόλων ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἔλεγχον τῶν «ἀναληθῶν» ἐκθέσεων, τῶν ὑποβαλλομένων ὑπὸ τῶν ἱεραποστόλων πρὸς τὰς Ἑταιρείας, αἵτινες ἀποστέλλουσιν αὐτοῖς τὰ πολυφίλητα χρήματα ἐξ Ἀμερικῆς, προσθέτει ὅτι εἷς εὐσυνείδητος ἱεραπόστολος ὤφειλε μᾶλλον τοιαῦτά τινα νὰ γράφῃ πρὸς τοὺς ἐν Ἀμερικῇ:

«... Ἐγὼ φρονῶ, ὅτι τὸ πραγματικὸν στάδιον ἐνεργείας διὰ τοὺς »ἱεραποστόλους κεῖται πρὸ τῶν θυρῶν ἡμῶν, ἐν αὐτῇ τῇ Ἀμερικῇ. Ἐὰν »τὸ ποσόν, τὸ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἡμῶν ἐτησίως εἰσπραττόμενον καὶ »ἀποστελλόμενον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν πρὸς προσηλύτισιν τῶν ἐθνικῶν ἢ »τῶν Ὀρθοδόξων εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Διαμαρτυρομένων, ἐχρησιμο-»ποιεῖτο πρὸς καθαρισμὸν τῆς καρδίας τῶν χριστιανικῶν ἡμῶν μεγα-»λοπόλεων ἀπὸ τῆς πτωχείας, τῆς κοπρίας καὶ τῆς ἠθικῆς ἐξευτελί-»σεως, ἥτις αὐτόσε [ἐν Ἀμερικῇ] ἐπιπολάζει, θὰ ἐπράττομεν ἔργον »θεάρεστον καὶ συμφωνότερον πρὸς τὰ πρώτιστα καὶ μᾶλλον ἐπείγοντα »τῶν ἠθικῶν καθηκόντων ἡμῶν».

Καὶ ἐπὶ τέλους ὁ βαθέως καὶ γνησίως τίμιος ἐκεῖνος χαρακτὴρ τοῦ Καρόλου Τάκερμαν ἐκρήγνυται εἰς τοὺς ἑξῆς λόγους, οὓς δικαιοῦται, κατ' αὐτόν, νὰ ἀπευθύνῃ ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ὀρθόδοξος Χριστιανὸς πρὸς τὸν παρενοχλοῦντα αὐτὸν ἑσμὸν τῶν ἱεραποστόλων οἱασδήποτε τῶν πολυπληθῶν καὶ πολυωνύμων ἐκείνων αἱρέσεων τῆς Ἀμερικῆς:

«... Ἡμεῖς τοὐλάχιστον [οἱ Ὀρθόδοξοι] ἐσμὲν ἡνωμένοι περὶ τὰ »80,000,000[1] *ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν. Ὑμεῖς ἐστὲ διῃρημένοι. »Ἕκαστος ὑμῶν ἔχει ἴδιον σύμβολον καὶ ἀεννάως πολεμεῖτε ἀλλήλους.*

1 Τότε, τῷ 1872, ἔγραφεν ὁ Τάκερμαν περὶ 80,000,000 Ὀρθοδόξων. Σήμερον ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἀνέρχεται βεβαίως εἰς 120,000,000 καὶ ἐπέκεινα.

»*Ὅ τι ἡ μία αἵρεσις θεωρεῖ ὡς θεμελιῶδες, ἡ ἑτέρα ἀπολακτίζει ὡς*
»*ἑτερόδοξον. Ἀδελφέ μου, μὴ τάχα ὑμεῖς μὲν κακοδοξεῖτε, ἡμεῖς δὲ*
»*ὀρθοδοξοῦμεν; Ἀντὶ νὰ κακολογῆτε τὴν θρησκείαν ἡμῶν, δὲν θὰ ἦτο*
»*ἆρά γε προτιμότερον, λαμβάνοντες παράδειγμα ἐκ τῆς ἑνότητος καὶ τῆς*
«*πίστεως ἡμῶν, νὰ ἠσπάζεσθε μᾶλλον αὐτήν, ἀντὶ νὰ τὴν πολεμῆτε;*
»Οὕτως ἀληθῶς—ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Τάκερμαν—οὕτως ἠδύνατο νὰ
»ἀπαντήσῃ μετὰ πολλῆς τῆς φιλοσοφικῆς ἀκριβείας ὁ Ἕλλην πρὸς τὸν
»ξένον ἱεραπόστολον, ὅστις προσπαθεῖ νὰ προσηλυτίσῃ αὐτὸν εἰς τὸν
»προτεσταντισμόν» [1].

Οὕτω δὲ καὶ θὰ ἔπραττον—προστίθημι ἐγὼ—ἐὰν ἐνεπνέοντο ὑπὸ εὐσυνειδησίας καὶ εἰλικρινείας, ὁμοίας τῇ τοῦ μεγάλου συμπολίτου αὐτῶν Καρόλου Τάκερμαν, καὶ ἐὰν μὴ ἰδιοτελῆ ἐλατήρια ὤθουν αὐτοὺς πρὸς τὸ ἄδικον, τὸ ἄχαρι καὶ ἄγονον ἔργον, ὅπερ ἐπαγγέλλονται.

ΟΙ ΠΑΠΙΚΟΙ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΙ

Ἕτερον σύστημα προσηλυτισμοῦ, σκοτιώτερον τοῦτο καὶ μυσαρότερον τοῦ τῶν Διαμαρτυρομένων, ἅτε ἐπικίνδυνον εἴς τε τὴν θρησκευτικὴν καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐλευθερίαν, μετέρχονται ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς καὶ ἁπανταχοῦ γῆς, τὰ ὄργανα τοῦ Παπισμοῦ. Μισητὸς καὶ ἀποτρόπαιός ἐστιν ὁ παπικὸς προσηλυτισμός, διότι καὶ παλαιοτέραν ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ πρὸς μεγάλας καὶ πολλὰς ἐθνικὰς συμφορὰς ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ πράξεις αὐτόχρημα ἀντιχριστιανικὰς συνδέεται. Ὁ κατὰ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπηνὴς πόλεμος τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας· ἡ κατάλυσις τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων καὶ αἱ ὑπὸ τούτων διαπραχθεῖσαι βεβηλώσεις τῶν ἱερῶν Ναῶν· οἱ σκληροὶ διωγμοὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἱεραρχίας, ὅπου ἂν ἐπεκράτησαν οἱ Λατῖνοι· ἡ ἀφιλάνθρωπος καὶ ἀντιχριστιανικὴ συμπεριφορὰ τοῦ Παπισμοῦ, καθ' ὃν χρόνον τὸ Ὀρθόδοξον Ἀνατολικὸν Κράτος διεξῆγε τὸν ἔσχατον τῆς αὐτοσυντηρήσεως ἀγῶνα· αἱ ῥᾳδιουργίαι καὶ αἱ ὑπονομεύσεις τοῦ εἰς ἐσχάτην δυστυχίαν, διὰ κακίαν τοῦ Παπισμοῦ, περιπεσόντος Ἑλληνικοῦ Γένους καὶ τῆς γνησίας Ἐκκλησίας αὐτοῦ, διατηροῦνται ἀνεξίτηλα καὶ ζωηρότατα ἐν τῇ μνήμῃ τῶν Ὀρθοδόξων Ἀνατολιτῶν.

---

1 Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 175-190.

Ἐχαρακτήρισα ἀθλιέστερον καὶ ἐπικινδυνότερον τὸν παπικὸν προσηλυτισμόν, διότι ἡ Διαμαρτύρησις κυοφορεῖ μὲν ἐν ἑαυτῇ τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν ἀκοσμίαν καὶ τὴν ἀναρχίαν καὶ τὴν ἄρνησιν πάσης θεωρητικῆς ἑνότητος, ἀλλὰ τοὐλάχιστον στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ εὐνοεῖ τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστήμαις, ἐν παντὶ καλῷ. Ὁ Παπισμὸς ὅμως, μὴ ἀνεχόμενος ἐλευθερίαν συνειδήσεως, δουλείαν δὲ καὶ ὑποταγὴν ἀπόλυτον ἀπαιτῶν, ἀνατρέπων τὴν Χριστιανικὴν ἀρχὴν τοῦ ἀποδιδόναι τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ, ὑποκαθιστῶν τὴν κοσμικὴν ἀρχὴν εἰς τὴν πνευματικήν, εἰς τὴν Βασιλείαν δὲ τοῦ Οὐρανοῦ τὴν βασιλείαν τῆς γῆς, ἐμπορευόμενος τὰ αἰώνια ἀγαθὰ ἀντὶ τῶν ὑλικῶν καὶ παροδικῶν, διαστρέφων πᾶσαν σοβαρὰν θρησκευτικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἀρχὴν χάριν σκοπῶν μηδὲν κοινὸν ἐχόντων πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ, καθίσταται ἐχθρὸς καὶ πολέμιος τῆς θρησκείας καὶ πάσης ἀνθρωπίνης προόδου. Ἰδοὺ διὰ τί τὰ σοφὰ τῆς Εὐρώπης ἔθνη, τὰ εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἀνήκοντα, ὡσεὶ ἀνανήψαντα ἐσχάτως, διεξάγουσιν ἐπίσημον πόλεμον κατὰ τοῦ παπικοῦ συστήματος καὶ διὰ νόμων ἐκδιώκουσι τὰ παπικὰ ὄργανα ἐκ τῆς ἐπικρατείας αὐτῶν ἕκαστον, ὡς ἡ Γαλλία ἐσχάτως καὶ ἡ Ἱσπανία, διότι ἐπείσθησαν ὅτι αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ δόγματα αὐτῶν εἰσιν ἐπισφαλῆ καὶ παρεντίθενται ὡς ἐμπόδια ἀνυπέρβλητα εἰς τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Καὶ δικαίως· διότι δόγματα, οἷά εἰσιν ἡ ἀναμαρτησία τοῦ Πάπα, ἡ κοσμικὴ αὐτοῦ ἐξουσία, ἡ ἀντὶ ὑλικοῦ ἀντιτίμου πώλησις τοῦ παραδείσου, οὐ μόνον ὀλέθρια πρὸς πᾶσαν πρόοδον ἀποβαίνουσι, διεξαγόμενα μάλιστα πρακτικῶς ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν ταγμάτων, ἐχόντων σκοπὸν τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Παπισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ὕβρις πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον ἐχαρακτηρίσθησαν πλέον σήμερον. Ἰδοὺ διὰ τί τὸ πρωτότοκον ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ τῇ Χριστιανικῇ πίστει Ἑλληνικὸν Ἔθνος, θεωρεῖ ὁλόκληρον τὸ σύστημα τοῦτο ἀποτρόπαιον, ἅμα δὲ καὶ γελοῖον, καὶ θαυμάζει πῶς εὑρίσκονται ἐν τῇ σοφῇ Εὐρώπῃ ἄνθρωποι ὁμολογοῦντες αὐτό, ἢ μᾶλλον ἀμφιβάλλει ἂν ὑπάρχωσι τοιοῦτοι, πιστεύει δὲ μᾶλλον, ὅτι ἀνέχονται αὐτὸ ἐφ᾽ ὅσον ἀδυνατοῦσι ν᾽ ἀνατρέψωσιν ἢ νὰ ἐπαναγάγωσιν αὐτὸ εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδόν.

Διὰ τοῦτο ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία καὶ οἱ λειτουργοὶ αὐτῆς δέον νὰ τηρῶσιν ἀκμαίαν καὶ ἀδιάπτωτον τὴν προσοχὴν αὐτῶν κατὰ τῶν παντοίων φανερῶν ἢ ὑπούλων ἐπιθέσεων τοῦ Παπισμοῦ κατὰ

τοῦ Ὀρθοδόξου πληρώματος. Ἡ Ρώμη καιροφυλακεῖ πάντοτε ἐνεδρεύουσα, ὅπως ἐπωφεληθῇ τῶν καιρικῶν καὶ μοιραίων πολλάκις δυσπραγιῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Αἱ μέθοδοι δὲ τῶν ἐπιθέσεων τοῦ Παπισμοῦ σὺν τῷ χρόνῳ τελειοποιοῦνται. Εἰς τὰς φανερὰς καὶ ἰταμὰς ἐπιθέσεις, ὅπου ἂν τύχωσιν ἡμᾶς ἐν στενοχωρίαις καὶ ἀδυναμίαις, προσετέθησαν αἱ διὰ δολερῶν ἐγκυκλίων προσκλήσεις τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς Ἕνωσιν· ἡ ἵδρυσις ἐν ἐπικαίροις σημείοις τῆς Ἀνατολῆς λαμπρῶν ἐκπαιδευτηρίων—τὸ δηνάριον τοῦ Πάπα συγκομίζει αὐτοῖς ἑκατομμύρια ἐπὶ ἑκατομμυρίων νομισμάτων—ἡ δωρεὰν παροχή, οὐ μόνον τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ βιβλίων, ἀλλὰ καὶ ἐνδυμάτων, ἀλλὰ καὶ τροφῆς τοῖς παιδίοις, πολιτικῆς δὲ προστασίας καὶ θέσεων καὶ παντοίων ἄλλων ὠφελημάτων καὶ ὑποσχέσεων καὶ ἐπαγγελιῶν τοῖς γονεῦσιν. Διὰ τοῦτο, ἐπαναλαμβάνω, ἡ προσοχὴ ἡμῶν δέον νὰ ᾖ ἀκμαία καὶ ἑτοίμη πάντοτε πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῶν. Ὑπισχνοῦνται τοῖς προσηλύτοις ἐλευθερίαν συνειδήσεως, ἥτις ἐν τῷ συστήματι αὐτῶν οὐδεμίαν ἔχει θέσιν· οἱ δὲ προσήλυτοι ὀπαδοὶ δύνανται, κατὰ μεγάθυμον ἀνοχὴν καὶ παραχώρησιν τοῦ Πάπα, νὰ τελῶσι τὰ τῆς θείας λατρείας ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ καὶ κατὰ τοὺς τύπους τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν θρησκεύματος· δύνανται νὰ βαπτίζωνται διὰ τριῶν καταδύσεων καὶ οὐχὶ διὰ ραντισμοῦ· ν' ἀπαγγέλλωσι τὸ Σύμβολον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἄνευ τῆς προσθήκης «*καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ*»· νὰ τελῶσι τὴν θείαν Εὐχαριστίαν δι' ἐνζύμου ἄρτου· νὰ μεταλαμβάνωσιν ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν, τοῦ τε ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου· δύνανται νὰ μὴ παραδέχωνται μηδεμίαν τῶν καινοτομιῶν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, μήτε τὴν ἄσπιλον σύλληψιν τῆς Παναγίας, μήτε τὴν δύναμιν τοῦ Πάπα, τοῦ εἰσάγειν διὰ συγχωροχαρτίων εἰς τὸν Παράδεισον καὶ τοὺς ἀνιάτους ἔτι ἁμαρτωλούς· δύνανται νὰ πρεσβεύωσιν ὅ τι ἂν βούλωνται· δύνανται μάλιστα νὰ μὴ πιστεύωσι μήτε εἰς Χριστόν, μήτε εἰς Θεὸν—ἀρκεῖ μόνον νὰ ὁμολογῶσιν ἀρχηγὸν τὸν Πάπαν.

Ταῦτα πάντα, ὅσον παράδοξα καὶ παράλογα φαίνονται, τόσον εἰσὶν ἀκόλουθα πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ παπικοῦ συστήματος· διότι, ἀφοῦ τοῦτο βάσιν ἔχει τὴν κοσμικὴν ἀρχὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν, πάντα τὰ ἄλλα, καὶ πίστις καὶ δόγματα καὶ παραδόσεις καὶ ἠθικαὶ ἀρχαί, οὐδεμίαν ἄλλην ἀξίαν δύνανται νὰ ἔχωσιν, ἢ τὴν τῶν ἁπλῶν μέσων καὶ ὀργάνων πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον δολερὸν καὶ ὕπουλον σκοπὸν τοῦ προσ-

ηλυτισμοῦ. Ὁ παπικὸς προσηλυτισμὸς ἀποτελεῖ κερδοσκοπικώτατον ἐμπορικὸν σύστημα. Καὶ ὡς ὁ πολυμήχανος ἔμπορος πωλεῖ τὰ ἐμπορεύματα αὐτοῦ πρὸς τοὺς προσερχομένους κατὰ πρῶτον ἁπλοϊκοὺς ἀγοραστὰς εἰς τιμὴν κατωτέραν τῆς πραγματικῆς ἀξίας αὐτῶν, ὑφιστάμενος ζημίαν, ὅπως δελεάσῃ αὐτούς, καὶ καταστήσῃ τακτικοὺς πελάτας, ὑπολογίζων ὅτι πᾶν ὅ τι παρεχώρησεν αὐτοῖς σήμερον θὰ λάβῃ διπλάσιον καὶ τριπλάσιον αὔριον, οὕτω καὶ τοῦ παπικοῦ προσηλυτισμοῦ τὰ ὄργανα οὐ μόνον χρήματα διανέμουσιν ἀφειδῶς καὶ πολιτικὰς προστασίας καὶ κοινωνικὰς θέσεις ἐπαγγέλλονται, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ δόγματα τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας θυσιάζουσιν ἐν Ἀνατολῇ, ἀρκεῖ μόνον ν' ἀναγνωρίσῃ ὁ Ἀνατολίτης τὸν Πάπαν θρησκευτικὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Πῶς δὲ θ' ἀποζημιωθῶσιν ὕστερον διὰ τὰς λίαν ἐλευθερίους παραχωρήσεις ταύτας, γινώσκουσιν αὐτοὶ ἄριστα.

Ἀλλὰ τί χρείαν ἔχω νὰ εἴπω πλείονα περὶ τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν τῶν παπικῶν προσηλυτιστικῶν ταγμάτων; Ὑπάρχει ἆρά γε Ὀρθόδοξός τις Χριστιανός, ἀγνοῶν αὐτὰ καὶ τὰς μεθόδους αὐτῶν; Ὑπάρχει πόλις ἢ κώμη ἢ χωρίον ἢ κοινότης ἀνὰ τὸν Πόντον καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου νὰ μὴ ἐφηρμόσθησαν καὶ νὰ μὴ ἐγνώσθησαν αἱ μέθοδοι αὗται; Ἐν τῇ Βιθυνίᾳ, ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ, ἐν τῇ Λυκαονίᾳ, ἐν τῇ Ἰωνίᾳ, ἐν τῇ Σελευκείᾳ, ἐν τῇ Κιλικίᾳ, καὶ πανταχοῦ, δι' ὁμοίου τρόπου προσπαθοῦσι νὰ δημιουργήσωσιν ὑπηκόους τοῦ Πάπα. Ἐν αὐτῇ τῇ Τραπεζοῦντι, τῷ μεγίστῳ καὶ φαεινοτάτῳ κέντρῳ πάσης πνευματικῆς κινήσεως ἐν τῷ Πόντῳ, ἵδρυσαν μέγιστον καὶ περίλαμπρον οἰκοδόμημα, ἐργαστήριον προσηλυτισμοῦ, ἐπωφεληθέντες τὰς ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Κοινότητι ἀναφυείσας στιγμιαίας καὶ παροδικὰς διενέξεις καὶ διχογνωμίας (περὶ ὧν ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ εἶπον) καὶ ὡς λύκοι ἐπέπεσον κατὰ τοῦ Ὀρθοδόξου πληρώματος· ἀλλ' ἐγκαίρως πάλιν ἀπελακτίσθησαν, ἐν δὲ τῷ πρατηρίῳ ἐκείνῳ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν συνειδήσεων οἰμώζουσι καὶ κρώζουσι σήμερον γλαῦκες! Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι καὶ ἐν ἄλλοις κέντροις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐν πολλαῖς Νήσοις τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἔχουσιν ἐστημένας τὰς παγίδας αὐτῶν, οἱ ἐσχάτως μάλιστα ἐκ Γαλλίας ἐπισήμως ἐκδιωχθέντες παπισταί, κατὰ τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, μετ' ὀλιγίστων ὅμως καὶ μηδαμινῶν ἀποτελεσμάτων. Ἐν τούτοις καὶ πάλιν ὑψῶ ἔντονον φωνήν, ἀπευθύνων τοῖς ἐμοῖς ὁμοδόξοις τὴν παρακέλευσιν: ΓΡΗΓΟΡΕΙΤΕ!

ΠΡΟΣΘΗΚΗ. Κατὰ τὰς ἐσχάτας ταύτας ἡμέρας παρέστη τὸ Χριστεπώνυμον Ὀρθόδοξον πλήρωμα τῆς Ἀνατολῆς μάρτυς ἀκοσμοτάτης ἐπιθέσεως καὶ ἐφόδου καὶ χαιρεκακωτάτης ὑπεισδύσεως τῶν ἐν τῇ Βασιλευούσῃ μοναχικῶν προσηλυτικῶν ταγμάτων τοῦ Παπισμοῦ εἰς τὰ τῆς κοινότητος τῆς Περάμου, ὅπου στιγμιαῖαί τινες ἀνεφύησαν ἐκκλησιαστικαὶ ἀνωμαλίαι, προελθοῦσαι ἐκ τῆς ἀθλιότητος καὶ ἰδιοτελείας μυσαροῦ τινος ἀνθρωπαρίου. Καὶ αὗται μὲν ἀπεσοβήθησαν κανονισθεῖσαι τῇ ἀγρύπνῳ καὶ αὐστηρᾷ παρεμβάσει τῆς Μητρὸς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἀλλ' οἱ λύκοι τοῦ Παπισμοῦ ἀπεκαλύφθησαν ἐν ὅλῃ τῇ εἰδεχθείᾳ τῆς θρασύτητος καὶ ἀναισχυντίας αὐτῶν· διότι ἐντόνως ἀπαγορευθείσης αὐτοῖς, αὐτῇ τῇ μεγαθύμῳ παρεμβάσει τοῦ φιλολάου καὶ ἀνεξιθρήσκου Σουλτάνου Ἄβδ-οὐλ-Χαμίτ, τῆς εἰς Κύζικον μεταβάσεως δι' ἀτμοπλοίου ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας τρὶς κατ' ἐπανάληψιν, αὐτοὶ ἐξεστράτευσαν ἐκεῖσε, διὰ ξηρᾶς καὶ πεζῇ πορευόμενοι, καὶ εἰσώρμησαν εἰς τὴν Κύζικον, ἵνα σκάνδαλα καὶ διαιρέσεις καὶ στάσεις καὶ φόνους φυτεύσωσιν ἐν αὐτῇ. Ἀλλ' οἱ εὐσεβεῖς Περάμιοι καὶ ἠθικοὶ Τοῦρκοι ὑπάλληλοι ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ἐπαναλάβωσιν ἄπρακτοι τὴν διανυσθεῖσαν πολυήμερον πορείαν πρὸς ἐπάνοδον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὕτω πρέπει νὰ ἐκδιώκωνται πανταχόθεν !

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΚΒ΄

ΑΠΟ ΚΟΤΥΩΡΩΝ ΕΙΣ ΑΜΙΣΟΝ

ΟΙ Μύριοι, ἀφικόμενοι ἐκ Κερασοῦντος εἰς Μοσσυνοίκους μετὰ ἡμέρας ὀκτὼ καὶ καταλαβόντες αὐτοὺς καὶ τὰ κατ᾽ αὐτούς, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, ἦλθον ὕστερον εἰς Κοτύωρα μετὰ διήμερον πορείαν καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἔξω τῆς πόλεως, διότι οἱ Κοτυωρῖται ἐδέχθησαν αὐτοὺς δυσμενῶς, οὐδ᾽ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀσθενεῖς τῆς στρατιᾶς παρασχόντες στέγην καὶ ἄσυλον ἐντὸς τῆς πόλεως. Παρερχομένων δὲ τῶν ἡμερῶν τὰ πράγματα βαθμηδὸν ἐτραχύνοντο, οἱ δὲ Σινωπεῖς, ὧν οἱ Κοτυωρῖται ἦσαν ἄποικοι, ἠναγκάσθησαν νὰ πέμψωσιν ἐνταῦθα πρέσβεις, ἵνα προλάβωσι διὰ συμβιβαστικοῦ τρόπου ὀξυτέραν ῥῆξιν. Ἦλθον δ᾽ οἱ πρέσβεις καὶ ἥψαντο τοῦ ἔργου διπλωματικῶς, πρῶτον μὲν ἀπειλήσαντες ἐμμέσως τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ ταχέως ὑποχωρήσαντες ἐντέχνως, ὅτε ὁ Ξενοφῶν ἀπήντησεν αὐτοῖς διὰ γλώσσης σαφοῦς, ἐντόνου καὶ προκλητικῆς. Τέλος τὰ πράγματα συνεβιβάσθησαν, ἀντηλλάγησαν ξένια μεταξὺ Κοτυωριτῶν καὶ Ἑλλήνων στρατηγῶν καὶ Σινωπέων πρέσβεων καὶ ἤρξατο διαπραγμάτευσις περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Σινωπέων προμηθείας τῶν ἀναγκαίων πλοίων, ἵνα δι᾽ αὐτῶν ἀπέλθωσι θαλασσίως οἱ Ἕλληνες εἰς τὸ Βυζάντιον, ἢ ἀλλαχόσε. Τοῦτο δὲ συνέφερεν εἰς πάντας: εἰς μὲν τοὺς Κοτυωρίτας, διότι θὰ ἀπηλλάσσοντο τόσων χιλιάδων ξένων, ἐνόπλων καὶ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἑτοίμων πρὸς σύγκρουσιν ἐπ᾽ ἐλαχίστῃ ἀφορμῇ· εἰς δὲ τοὺς Σινωπεῖς, διότι δὲν θὰ ὑφίσταντο τὰς ἐνοχλήσεις καὶ τὰ βάρη τῆς διὰ ξηρᾶς ὁδηγίας τῶν Ἑλλήνων μέχρι Σινώπης καὶ περαιτέρω δι᾽ ἐχθρῶν μαχιμωτάτων καὶ διὰ

ποταμῶν ἀδιαβάτων τῇ στρατιᾷ· εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας, τέλος, διότι θὰ ἔληγον καὶ δι' αὐτοὺς αἱ φοβεραὶ δυσχέρειαι, ὑφ' ἃς ἄχρι τοῦδε ἐπορεύοντο ἀπὸ Βαβυλῶνος μέχρι Κοτυώρων.

Μέχρις οὗ ὅμως ἔλθωσι τὰ πλοῖα, ἀναπαύονται οἱ Ἕλληνες ἐνταῦθα ἐπὶ ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ πέντε, ἤτοι ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς 4ης Ἀπριλίου, καθ' ἡμᾶς, μέχρι τῆς 19ης Μαΐου τοῦ ἔτους 400 πρὸ Χριστοῦ. Τότε δέ, τοιαύτης εὐκαιρίας παρεχομένης, ἀνεσκόπησαν λεπτομερῶς τὴν πορείαν αὐτῶν καὶ εὗρον ὅτι, ἀπὸ τῆς 4ης Σεπτεμβρίου τοῦ προηγουμένου ἔτους, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ μάχη περὶ τὰ Κούναξα τῆς Βαβυλῶνος καὶ ἐφονεύθη ὁ Κῦρος, οὗτοι δὲ ὑπὸ δυσχερεστάτας περιστάσεις ἐρρίφθησαν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς οἴκαδε ἐπανόδου, παρῆλθον ὀκτὼ ὅλοι μῆνες. Κατ' αὐτοὺς δὲ διήνυσαν σταθμοὺς μὲν 122, παρασάγγας δὲ 620 καὶ σταδίους 18,600. Ἰσοδυναμοῦσι δὲ οἱ μὲν ἑλληνικοὶ στάδιοι πρὸς 182 γαλλικὰ μέτρα ἕκαστος, οἱ δὲ περσικοὶ παρασάγγαι πρὸς 30 ἑλληνικοὺς σταδίους ἕκαστος, ἤτοι πρὸς 5,500 γαλλικὰ μέτρα. Ἄρα διήνυσαν πορείαν 3,442 χιλιομέτρων ἢ 688 ὡρῶν. Ἐὰν δ' εἰς ταύτην προστεθῇ καὶ ἡ ἑτέρα ἐκείνη ἑξάμηνος πορεία ἀπὸ Σάρδεων, ἤτοι σχεδὸν ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Μεσογείῳ Ἰωνικῆς παραλίας, μέχρι Βαβυλῶνος, ἥτις ἦν ἐπίσης τόσον μακρά, ὅσον καὶ ἐκείνη, ἀποτελεῖται διάστημα 7,000 χιλιομέτρων, ἤτοι 1,400 ὡρῶν ! Ἔληγε λοιπὸν ἐνταῦθα ἡ δυσχερεστάτη, ἡ κοπιωδεστάτη καὶ κινδυνωδεστάτη πορεία, ἣν ὑπέστη ποτὲ στρατιὰ ἐν τῷ κόσμῳ, ἀποβᾶσα ὅσον οὐδὲ νὰ φαντασθῇ τις ἐδύνατο αἰσίως· τοῦτο δὲ ὀφείλεται εἰς τὸν φιλόσοφον στρατηγὸν ἐκεῖνον, τὸν Ξενοφῶντα, οὗ τὴν στρατηγικὴν ἱκανότητα θὰ διατελῇ θαυμάζουσα ἡ ἀνθρωπότης εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

Ἐνταῦθα ὁ Ξενοφῶν, διαμένων μετὰ τῆς στρατιᾶς μέχρι τῆς λήξεως τῶν διαπραγματεύσεων μετὰ τῶν Σινωπέων, περὶ ὧν εἶπον, καὶ τῆς ὑπὸ τούτων προμηθείας τῶν πλοίων, εὕρισκε παντοῖα μέσα πρὸς διαπαιδαγώγησιν καὶ ἀπασχόλησιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐσχάτως ἀπέβη θρασὺς καὶ δυσήνιος. Καὶ ἄλλοτε μὲν ἔθυε τοῖς θεοῖς καὶ ἐποίει πομπὰς μετὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἐνεργούντων κατὰ φυλάς, ἄλλοτε δ' ἐτέλει γυμνικοὺς ἀγῶνας. Συγχρόνως ἔσχε τὸν καιρὸν ν' ἀνασκοπήσῃ ἠρέμα καὶ ἀσφαλῶς τὴν κατάστασιν τῶν περὶ αὐτὸν πραγμάτων, νὰ συλλάβῃ δ', ὡς ἐν κατακλεῖδι, σχέδιον ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἄξιον θαυμασμοῦ. Ἀλλ' ἀντὶ περιγραφῆς διὰ λόγων ἐμῶν, προτιμῶ νὰ παρα-

θέσω τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Ξενοφῶντος ἐν μεταφράσει, ἵνα δι' αὐτῶν δηλωθῇ καὶ δικαιολογηθῇ τὸ σχέδιον ἐκεῖνο: «Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ὁ Ξενοφῶν, βλέπων περὶ ἑαυτὸν τόσον μέγαν ἀριθμὸν Ἑλλήνων ὁπλιτῶν, βλέπων δὲ καὶ πελταστὰς πολλοὺς καὶ τοξότας καὶ σφενδονήτας καὶ ἱππεῖς, πάντας δὲ τούτους ἱκανωτάτους διὰ τὴν κεκτημένην πεῖραν, εὑρισκομένους νῦν ἐν τῷ Πόντῳ, ὅπου διὰ νὰ παρασκευάσῃ τις τοσαύτην δύναμιν πολλὰ ἔπρεπε νὰ δαπανήσῃ χρήματα, ἔκρινε καλὸν νὰ ἱδρύσῃ ἐνταῦθα πόλιν, οὕτω δὲ νὰ προσκτήσῃ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ χώραν καὶ δύναμιν. Σταθμίζων δὲ ἔνθεν μὲν τὸ πλῆθος τῶν ἑαυτοῦ ἀνδρῶν, ἔνθεν δὲ τοὺς περιοικοῦντας τὸν Πόντον, συνεπέραινεν, ὅτι ἀσφαλῶς θ' ἀπέβαινε μεγάλη ἡ πόλις αὐτή». Ἀλλ' ὁ μάντις Σιλανός, εἰς ὃν ἀνέθηκεν ὁ Ξενοφῶν, πρὶν ἢ εἴπῃ τι πρὸς τοὺς στρατιώτας, νὰ θύσῃ τοῖς θεοῖς ἐπὶ τούτῳ, διέδωκε τὸν λόγον εἰς τὴν στρατιάν, αὕτη δ' ἀντέστη θορυβωδῶς, ἐπιτηδείως ὑποκινουμένη παρ' ἄλλων, ἐχόντων ἄλλα συμφέροντα. Οὕτω δὲ δὲν ἐξετελέσθη τὸ σχέδιον ἐκεῖνο, οὗ ἡ πραγμάτωσις τίς οἶδε τίνα ἠδύνατο νὰ ἔχῃ σπουδαιότατα ἐπακολουθήματα ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ!..

Τέλος ἀφίκοντο τὰ πλοῖα, ἅπασα δ' ἡ στρατιὰ ἐπεβιβάσθη εἰς αὐτὰ καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἡράκλειαν τὴν ἐν Πόντῳ· ἐκεῖθεν δὲ διὰ ξηρᾶς, ἀλλὰ καὶ οὐχὶ ἄνευ κινδύνων τινῶν πάλιν, ἔφθασεν εἰς Χρυσούπολιν τὴν ἀπέναντι τοῦ Βυζαντίου.

Περαιτέρω δὲν θὰ παρακολουθήσω, ἀλλ' οὐδὲ θὰ συναντήσω πλέον τοὺς Μυρίους. Ἀρκούσας μοι ἔσχον ἄχρι τοῦδε τοῦ σημείου εὐχαριστήσεις καὶ συγκινήσεις, ἐρευνῶν τὴν πορείαν αὐτῶν καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐκ τοῦ ἐγγὺς παρακολουθῶν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ὄρους ἐκείνου, ὅθεν εἶδον τὴν θάλασσαν, μέχρι τῶν Κοτυώρων. Ἐξεπλήρωσα δὲ μίαν τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ βίου μου, διὰ τῆς μικρᾶς ταύτης ἐρεύνης κατὰ τὴν περιήγησίν μου. Ἡ ἀνάγνωσις τῆς Κύρου Ἀναβάσεως καὶ τῆς Καταβάσεως τῶν Μυρίων—ἧς τὴν μελέτην συνιστῶ πᾶσι τοῖς φίλοις τῶν σπουδαίων καὶ ὠφελίμων ἱστοριῶν, ἰδίᾳ δὲ τοῖς κατοικοῦσιν εἰς τὰ μέρη ταῦτα—παρέχει ἀφορμὴν εἰς πλείστας καὶ ποικιλωτάτας παρατηρήσεις καὶ κρίσεις· ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἠδυνάμην νὰ προβῶ εἰς πλείονας τῶν ὅσας ἀνέγραψα. Τοῦτο ἀπόκειται ἄλλοις.

Πρὸς τὴν ἑσπέραν ἐπιβιβαζόμεθα, ὁ Βρασίδας καὶ ἐγώ, ἐπὶ τῆς «Ἰωνίας», συνοδευθέντες φιλοφρόνως ὑπὸ τῶν φιλοξενησάντων ἡμᾶς,

ἔχοντες δὲ καὶ συνταξειδιῶτιν τὴν ἀνεψιὰν τῆς κυρίας Κακουλίδου, τὴν μικρὰν καλὴν δεσποινίδα Κλεονίκην Κλεοβούλου, μεταβαίνουσαν εἰς Ἀμισόν. Τῇ 8,30′ ἀποπλέομεν, μέλλοντες νὰ ταξειδεύσωμεν δι' ὅλης τῆς νυκτός.

Μετὰ μικρὸν διακρίνομεν ἐν σκιώδει καὶ ἀορίστῳ διαγραφῇ εἰς τὸν ὁρίζοντα πρὸς ἀριστερὰν ἡμῶν τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἰάσονος ἢ Ἰασόνιον, τουρκιστὶ *Γιασοὺν-μπουρούν*. Παραπλέομεν ἔτι καὶ νῦν τὰ μακρότατα παράλια τῆς Κολχίδος. Ἐντεῦθεν ἐκτείνεται ἡ λεγομένη *Ἰασονία ἀκτή*, ἔνθα, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, «ἡ Ἀργὼ λέγεται ὁρμίσασθαι», ἵνα οἱ Ἀργοναῦται ὑπὸ τὸν Ἰάσονα ἁρπάσωσι τὸ χρυσοῦν δέρας. Πόσον χαίρω, βλέπων ἰδίοις ὄμμασι τὰς χώρας ταύτας, ἃς ἡ παιδικὴ φαντασία μου ἄλλως ἐξελάμβανεν, ὅτε πρὸ δεκάδων ἐτῶν ἐδιδασκόμην τὴν περὶ τούτων ἱστορίαν ἐν τοῖς σχολείοις !

Μετά τινας ὥρας καταλείπομεν ἀριστερᾷ, ἄνευ προσεγγίσεως, τὴν ἀκμάζουσαν πολίχνην Φάτσαν, ἀρχαίαν Βαδησάνην ἢ Φαδισάνην [1]. Κάτοικος αὐτῆς ἐκ τῶν προὐχόντων, ὡς ἦν εἰκάσαι ἐκ τῆς μορφώσεως καὶ τῶν παντοίων γνώσεων αὐτοῦ, οὐχ ἧττον δ' ἐκ τῆς εὐγενείας τῶν τρόπων καὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς φιλόφρονος προθυμίας, ὁ κ. Παναγ. Ν. Μίμογλους, ὃν ἔχω καὶ αὖθις συμπλωτῆρα, παρέχει μοι διαφόρους πληροφορίας, ἃς καὶ ταύτας δὲν παραλείπω ν' ἀναγράψω ἐνταῦθα. Ἡ Φάτσα ἔχει 3,000 κατοίκους, ὧν 1,800 εἰσὶν Ὀθωμανοί, 900 Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι, 300 δὲ Ἀρμένιοι. Πρὸς τούτοις δὲ κατοικοῦσιν ἐνταῦθα καὶ 15 οἰκογένειαι διαμαρτυρομένων. Οἱ Ὀρθόδοξοι συντηροῦσι δύο σχολεῖα, τὸ μὲν ἀρρένων μεθ' ἑνὸς διδασκάλου (ἀντὶ 45 λιρῶν ἐτησίως) καὶ δύο βοηθῶν (λαμβανόντων ἀνὰ 15 καὶ 18 λίρας) καὶ μετὰ 120-130 μαθητῶν, τὸ δὲ θηλέων μετὰ μιᾶς διδασκαλίσσης (ἀντὶ 35 λιρῶν) καὶ μιᾶς βοηθοῦ, περιλαμβάνον 60-70 μαθητρίας. Εὖγε τῆς φιλομαθείας τῶν κατοίκων ! Ναὸς εὐπρεπής, ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Προϋπολογισμὸς δαπάνης σχολείων 160 λίραι Τουρκίας. Ἔσοδα : εἰσιτήρια, πρόσοδοι λαχείων ἐξ ἐργοχείρων τῶν μαθητριῶν, συνδρομαὶ ἐθελούσιοι, εἴσπραξις ἄλλη διὰ δίσκου ἀνὰ τὴν Ὀρθόδοξον συνοικίαν κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων καὶ τὴν παραμονὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Ταῦτα πάντα, ὡς βλέπει τις, καταβάλλουσι πάντοτε οἱ αὐτοὶ ὑπὸ

---

1 Ἀρριανοῦ Περίπλους, Ις'. 1, ὅπου ἀναφέρεται: «Φαδισάνη φρούριον».

διαφόρους εὐκαιρίας καὶ προφάσεις. Ἀλλὰ τόση εἶναι ἡ φιλονομία, ἡ ἐργατικότης καὶ ἡ φιλομάθεια τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων τῆς Φάτσας, ὥστε καὶ τὸ κυρίαρχον στοιχεῖον, οἱ Ὀθωμανοί, ἐκτιμῶσιν αὐτοὺς ἰδιαιτέρως. Μοὶ ἔλεγε δὲ μετὰ συγκινήσεως ὁ κ. Μίμογλους, ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν περιφορὰν τοῦ δίσκου ὁ Τοῦρκος Μουδίρης (ἔπαρχος), μαθὼν τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ἔρριψε καὶ αὐτὸς μετζήτιά τινα ὡς συνδρομήν! Εὖγε !

Μετὰ τὴν Βαδησάνην παραπλέομεν πρὸ τῆς Οἰνόης, τουρκιστὶ *Οὔνια*. Ἡ πόλις αὕτη, πρωτεύουσα ὑποδιοικήσεως *(Καζᾶ)* τῆς Διοικήσεως Σαμψοῦντος τοῦ Νομοῦ Τραπεζοῦντος, ἐστὶ μία τῶν περικαλλεστάτων τοῦ Πόντου. Διετέλεσεν ἐπίσημος ἐπὶ ναυτικῇ ἀκμῇ, ἴσως δ' ἡ πρωτίστη, ἐν τῷ Πόντῳ. Νῦν ὅμως καὶ αὕτη ἀκολουθεῖ τὴν τύχην, ἣν ὑφίστανται πανταχοῦ τὰ κέντρα ἐκεῖνα τῆς ἱστιοφόρου ναυτιλίας. Κατοικεῖται ὑπὸ 8000-9000 ψυχῶν, ὧν τὸ ἥμισυ Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι, τὸ δὲ λοιπὸν Μωαμεθανοὶ μετ' ὀλιγίστων τινῶν Ἀρμενίων. Ἔχει λαμπρὰ ἐκπαιδευτήρια τῶν Ὀρθοδόξων, πεφωτισμένως διευθυνόμενα ὑπὸ τῶν ἐφόρων. Δυστυχῶς οὐδὲ τὴν πόλιν ταύτην ἐπεσκέφθην. Ἔχω ὅμως δι' ἐλπίδος ὅτι κατὰ τὴν προσεχῆ ἀνὰ τὴν αὐτὴν παραλίαν τοῦ Πόντου περιήγησίν μου, ἐὰν ὁ Θεὸς θέλῃ, θὰ κατορθώσω τοῦτο. Διότι πλὴν τῶν ἄλλων τυγχάνει ἄξιον μελέτης καὶ τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τοῦ τόπου, ὅ ἐστιν ἡ αὐτὴ ποντικὴ ἢ λαζικὴ διάλεκτος. Ἀναγράφω ὀλιγίστας λέξεις ἐκ πολλῶν. Λέγεται π. χ. αὐτόθι ***κελαιφὸς*** ὁ σκοτεινός, κακός, ἀπαίσιος· ***ἀλεχτὸρν'*** ὁ ἀλέκτωρ· ***ἀδιάρτι*** τὸ πρὸ ὀλίγου, ἐκ τοῦ ἤδη ἄρτι, κλπ. [1]

Διερχόμεθα εἶτα πρὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Θερμώδοντος, νῦν *Τερμὲ* τουρκιστί, τοῦ ποταμοῦ, ὃν ἀπηθανάτισεν ὁ περὶ τῶν Ἀμαζόνων μῦθος. Αὗται κατῴκουν παρὰ τὰς ὄχθας αὐτοῦ, ἔχουσαι πρωτεύουσαν, κατὰ τὸν αὐτὸν μῦθον, τὰ Θεμίσκυρα (νῦν *Τσαρσαμπᾶ* τουρκιστί, διότι

1 Ὀλίγας τινὰς ἡμέρας πρὸ τῆς τυπώσεως τῆς σελίδος ταύτης, ἐδημοσίευσεν ὁ διακεκριμένος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων Γυμνασιαρχῶν κ. Δημήτριος Α. Κονδύλης περισπούδαστον πραγματείαν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης πλαστικὸς καταλήξεων νόμος», (Ἀθῆναι, 1903, 8ον, σελίδες 192), ἐν ᾗ πολλὰ τὰ σοφὰ καὶ πάντῃ νέα κατέστρωσε περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἴδια δέ τινα ἐκτίθησι περὶ «πελασγικῶν προσχηματισμῶν» καὶ ἀποδέχεται, ὅτι ἐκ τῶν πολλῶν διαλέκτων τῆς πελασγικῆς γλώσσης «τελευταία μετεβλήθη εἰς Ἑλληνικὴν ἡ Ποντικὴ ἡ συνήθως Τραπεζουντία καλουμένη, διὸ καὶ πολλὰ τὰ ἀρχαιοπινῆ διασώζει». Σελ. 87-88 κ. ἑ.

ἐκτίσθη ἐπὶ θέσεως, ἐν ᾗ ἐτελεῖτο ἡ κατὰ *τετάρτην* πανήγυρις, ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, εἰς ὀκτάωρον ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου Πόντου). Καὶ ἀναπολῶ τοὺς μελῳδικοὺς ἐκείνους λόγους τοῦ Λυσίου, ὅτι «αἱ Ἀμαζόνες Ἄρεως μὲν τὸ παλαιὸν ἦσαν θυγατέ-»ρες, οἰκοῦσαι δὲ παρὰ τὸν Θερμώδοντα ποταμόν, μόναι μὲν ὡπλισμέ-»ναι σιδήρῳ τῶν περὶ αὐτάς, πρῶται δὲ πάντων ἐφ' ἵππων ἀναβᾶ-»σαι... ἐνομίζοντο διὰ τὴν εὐψυχίαν μᾶλλον ἄνδρες, ἢ διὰ τὴν φύσιν »γυναῖκες». Μετὰ πολλὰ δὲ κατορθώματα, ὡς λέγει ὁ αὐτὸς λιγύφθογγος ῥήτωρ, ἐν τῇ οἰκείᾳ χώρᾳ, ἐφιλοδόξησαν καὶ τὴν τῶν Ἀθηνῶν κατάκτησιν καὶ ὑποδούλωσιν. Ἐνταῦθα ὅμως, «τυχοῦσαι ἀνδρῶν ἀγα-»θῶν, ὁμοίας ἐκτήσαντο τὰς ψυχὰς τῇ φύσει καὶ ἐναντίαν τὴν δόξαν »τῆς προτέρας λαβοῦσαι... καὶ δοῦσαι δίκην τῆς ἀνοίας, τῆς δε μὲν »τῆς πόλεως [τῆς Παλλάδος] διὰ τὴν ἀρετὴν ἀθάνατον μνήμην ἐποί-»ησαν, τὴν δ' ἑαυτῶν πατρίδα διὰ τὴν ἐνθάδε συμφορὰν ἀνώνυμον »κατέστησαν» [1]. Ἀληθῶς δὲ τόσον ἀνώνυμον, ὥστε πολλὰ τῶν κατ' αὐτὰς ἀμφισβητοῦνται, ἄλλοθι παρ' ἄλλων ὁριζομένης καὶ τῆς πρωτευούσης τοῦ θήλεος βασιλείου αὐτῶν, πλὴν τοῦ ***Τσαρσαμπᾶ***. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἀσχολεῖται ἐκτενῶς ὁ ἐντεῦθεν καταγόμενος γεωγράφος Στράβων, εἰς ὃν παραπέμπω τοὺς θέλοντας ν' ἀσχοληθῶσιν εἰς τὸ ζήτημα. Ὁ Ξενοφῶν ὅμως, ὁ ἱστορικός, ὅστις διῆλθεν ἐγγὺς τῶν τόπων τούτων πολὺ πρὸ τοῦ Στράβωνος, ἐδείχθη λίαν φειδωλὸς εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀναγραφὴν πλειόνων εἰδήσεων περὶ τοῦ θήλεος ἐκείνου γένους τῶν μαχητριῶν. Φαίνεται δ' ὅτι οὐδεμίαν ἀπέδιδεν ***ἱστορικὴν*** σημασίαν εἰς τὰ μυθολογούμενα καὶ τὰ ἐν εὐφαντάστοις πανηγυρικοῖς καὶ ἐπιταφίοις λόγοις ἀναγραφόμενα παρὰ τῶν μακρόθεν μόνον λεγόντων καὶ γραφόντων συμπολιτῶν αὐτοῦ Ἀθηναίων ῥητόρων. Ὁπωσδήποτε, ἡ ῥηθεῖσα κώμη ***Τσαρσαμπᾶς*** ἀκμάζει νῦν, ὡς ἀκούω· ἰδίᾳ δ' ἡ Ὀρθόδοξος Κοινότης, εἰ καὶ ἐλάσσων τῆς Τουρκικῆς καὶ αὐτῆς ἴσως τῆς Ἀρμενικῆς, εὐεκτεῖ καὶ διατηρεῖ ἀξιόλογα σχολεῖα.

Μετ' ὀλίγον πλέομεν πρὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἴριδος ποταμοῦ, τουρκιστὶ ***Γιεσὴλ-Ἰρμάκ***, ὅπερ σημαίνει «πράσινον ὕδωρ», πηγάζοντος ἐκ τῆς Καππαδοκίας, διανύοντος ῥοῦν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ναυτικὰ μίλια, ἑνουμένου δὲ εἰκοσάωρον πρὸ τῶν ἐκβολῶν μετὰ τοῦ ἐξ ἀνατολῶν κατ-

---

1 Λυσίου, Ἐπιτάφιος, 4-7.

ερχομένου ποταμοῦ Λύκου. Ἐκβάλλει κατ' Α τῆς Ἀμισοῦ, ὀλίγα μίλια πρὸ αὐτῆς. Ἐν τούτῳ τῷ ποταμῷ ἁλιεύεται ὁ ὡραῖος καὶ ὀνομαστὸς ἰχθὺς μερσίνη, ἐξ οὗ παράγεται τὸ χαβιάριον. Κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ἡ ἀκτὴ εἶναι λίαν χαμηλή, μόνον δὲ δένδρα, ὑψούμενα εἰς τὸ ἄκρον ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος, προδίδουσι τὴν γειτνίασιν τῆς ξηρᾶς. Φυσικὸν δὲ τοῦτο, διότι μέγισται ἐκτάσεις ἐνταῦθά εἰσιν ἀποτελέσματα τῶν προσχώσεων τοῦ Ἴριδος καὶ τοῦ περαιτέρω ἐκβάλλοντος περιφήμου Ἅλυος.

Τὴν 8, 30′ τῆς πρωΐας κατεπλεύσαμεν εἰς Ἀμισόν, κειμένην ἐπιχαρίτως εἰς τὸ βάθος τοῦ Ἀμισαίου κόλπου, ὃν σχηματίζουσιν οἱ ἑκατέρωθεν αὐτῆς ἐκβάλλοντες εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον Ἶρις καὶ Ἅλυς. Μετὰ χαρᾶς ἀκούομεν τὸν γδοῦπον καὶ κροταλισμὸν τῆς ποντιζομένης ἀγκύρας τοῦ πλοίου, τάχιστα δ' ἑτοιμαζόμεθα ν' ἀποβιβασθῶμεν εἰς τὴν πόλιν, ἐξ ἧς ἀρίστας ἀπεκομίσαμεν ἀναμνήσεις κατὰ τὴν πρὸ δεκαπενθημέρου βραχεῖαν ἐπίσκεψιν ἡμῶν εἰς αὐτήν.

Ἀμισηνὴ ἐν ἐπιχωρίῳ ἐνδυμασίᾳ

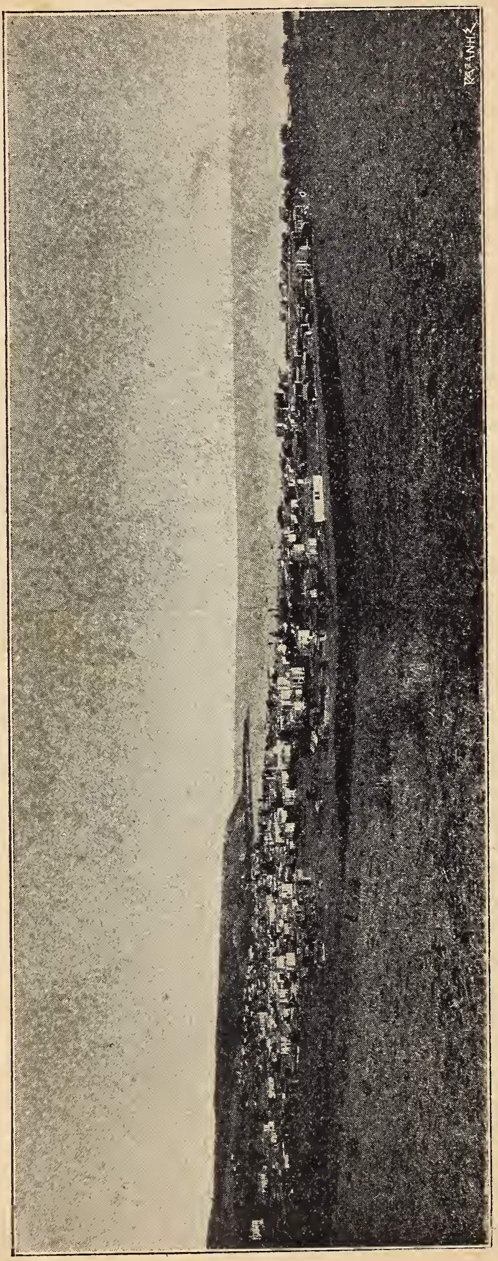
ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΚΓ΄

ΑΜΙΣΟΣ

ΩΣ ἡ ἔκφρασις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης «εἰς τὴν Πόλιν» μετετράπη ὑπὸ τῆς τουρκικῆς εἰς τὸ κύριον ὄνομα *Σταμπούλ*, καὶ τὸ «εἰς Σμύρνην» ἐγένετο *Ἰσμίρ*, καὶ τὸ «εἰς τὴν Κῶν» ἐγένετο *Στάνκιοϊ*, καὶ τὸ «εἰς Νίκαιαν» ἐγένετο *Ἰσνίκ*, ὡς καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά, οὕτω καὶ τὸ «εἰς Ἀμισόν», προφερόμενον ὑπὸ τῶν Τούρκων *ʼς Ἀμισόν*, μετέπεσε βαθμηδὸν εἰς τὸ *Σαμσόν* καὶ *Σαμσούν*, ὅπερ κατέστη πλέον τὸ ὁριστικὸν ὄνομα τῆς Ἀμισοῦ καὶ παρὰ τοῖς εὐρωπαίοις Samsoun. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν τοῦτο μόνον ὑπελείπετο πλέον, νὰ κατασκευάσῃ τὴν κατάληξιν ἐπὶ τὸ εὐφωνότερον κατὰ τοὺς τύπους τῆς οἰκείας γραμματικῆς· οὕτω δὲ προῆλθεν ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἀμισοῦ ἡ νεωτέρα *Σαμψοῦς*.

Ἅμα τῷ κατάπλῳ τῆς «Ἰωνίας» ἀπέβημεν ἀμέσως. Ἐμέλλομεν δέ, κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ πλοιάρχου καὶ τοῦ πρακτορείου, νὰ διημερεύσωμεν ἐνταῦθα. Εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς μακρᾶς διὰ τὸ ἀβαθὲς τῶν ὑδάτων ἀποβάθρας κεῖται ὁ σταθμὸς τῆς ὑγειονομικῆς καὶ τῆς ἐπὶ τῶν διαβατηρίων ὑπηρεσίας. Εὕρομεν δ᾿ αὖθις ἐκεῖ καὶ νῦν, ὡς καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἀπόβασιν ἡμῶν, τὴν αὐτὴν διευκόλυνσιν τῶν καθ᾿ ἡμᾶς ὑπὸ φιλόφρονος Ὀθωμανοῦ ὑπαλλήλου, ὅστις προσήνεγκεν ἡμῖν σιγαρέττα καὶ προέτεινε καφέν. Παρεκαλέσαμέν τινα τῶν γνωρίμων νὰ ἐκφράσῃ αὐτῷ τουρκιστὶ τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν. Παρετήρησα δὲ καὶ σήμερον ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἄλλοτε πολλάκις ἀλλαχοῦ, κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, καὶ ᾐσθάνθην ζωηρότερον τὴν σπουδαίαν ἔλλειψιν τῆς γνώ-

Ἡ Ἀμισὸς

σεως τῆς Τουρκικῆς γλώσσης. Ἐν πολλοῖς ἀναπληροῖ αὐτὴν δι' ἡμᾶς κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ἡ ἑλληνική, διότι πανταχοῦ εὑρίσκομεν ὁμογλώσσους· ἐν τῷ συνόλῳ ὅμως, λίαν ἀνεπαρκῶς ἀντικαθίσταται ἡ τουρκικὴ δι' ἄλλης γλώσσης, ἔστω καὶ τῆς ἑλληνικῆς. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει πῶς δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐμελέτησε καὶ ἐγνώρισεν ἀκριβῶς ἕνα τόπον κα τὸν ἐπ' αὐτοῦ κατοικοῦντα λαόν, ὅταν δὲν ἔρχηται εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν καὶ κοινωνίαν πρὸς αὐτόν; Διὰ τοῦτο ὁμολογῶ, ὅτι αἱ ἐντυπώσεις μου καὶ αἱ ἀντιλήψεις μου βασίζονται ἐπὶ τῆς μετὰ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ἀναστροφῆς μου, ὅτι δὲ καὶ αἱ ἀναγραφαὶ καὶ αἱ εἰδήσεις μου ἀφορῶσι, σχεδὸν πᾶσαι, μονομερῶς εἰς τὴν αὐτὴν κοινωνίαν. Τοῦτο δὲ οὐδόλως ἄπορον. Ἀλλ' ἀπορώτερόν ἐστι τοῦτο, ὅτι καὶ πλεῖστοι τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, τῶν γεννηθέντων καὶ ἀνατραφέντων κατὰ τὰ μέρη ταῦτα τοῦ Πόντου, ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ἄλλαις

πόλεσιν, εἴτε μεγάλαις εἴτε μικραῖς, ὁπουδήποτε τῆς μεγάλης Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀγνοοῦσι τέλεον τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν, ἢ ὁμιλοῦσιν αὐτὴν στοιχειωδῶς καὶ κακῶς, πάντες δέ, ***πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων***, οὔτε ν' ἀναγνώσωσιν οὔτε νὰ γράψωσι τουρκιστὶ δύνανται! Πρὸς πλείστους τούτων ἐξέφρασα τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν κατάκρισίν μου διὰ τὴν μεγίστην ταύτην καὶ ἐπιζημιωτάτην αὐτοῖς ἔλλειψιν. Ἔλεγον δ' αὐτοῖς ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀπορήσωσι καὶ αὐτοί, ἐὰν ἡμέραν τινὰ εὑρεθῶσι πάντῃ ξένοι πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ πρὸς τ' ἀξιώματα αὐτῆς, ἀφοῦ οἰκειοθελῶς προορίζουσιν ἑαυτοὺς εἰς τοιαύτην ἀνικανότητα, ἐν ᾧ χρόνῳ βλέπουσιν ἄλλους συνοίκους ἢ παροίκους λαούς, οἷον τοὺς Ἀρμενίους καὶ τοὺς Ἰσραηλίτας, ἐπιδιδομένους ἐπιμελῶς καὶ ἐπιμόνως εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς τουρκικῆς γλώσσης. Σχετικῶς πρὸς τὴν ἀνάγκην τῆς σπουδῆς ταύτης, ἀναπολῶ ζωηρότατα καὶ ἀναγράφω ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὴν ἑξῆς σκηνήν, συμβᾶσαν πρὸ 15 ἡμερῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐντὸς τῆς μεγάλης αἰθούσης τῶν Πατριαρχείων. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἑορτῆς τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου Ἀβδοὺλ Χαμὶτ ἐτελέσθη ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Ναῷ δέησις ὑπὲρ Αὐτοῦ, χοροστατούσης τῆς Α. Θ. Π. τοῦ Πατριάρχου. Εἰς ταύτην ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρευρεθῶ. Μετὰ τὴν τελετὴν ἀνήλθομεν εἰς τὴν αἴθουσαν, τὴν λεγομένην τῶν Πατριαρχῶν. Ἐκεῖ δέ, μετὰ τὰς συνήθεις διατυπώσεις τῆς ὑποδοχῆς κλπ., ὁ Πατριάρχης ἀπένειμε βραβεῖον ἐκ 50 λιρῶν εἰς τρεῖς μαθητὰς τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, τοὺς τρεῖς ἀριστεύσαντας εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν. Ἡ προσλαλιὰ τῆς Α. Θ. Παναγιότητος ὑπῆρξε παραινετικὴ καὶ διδακτικωτάτη, λίαν δ' ἐπαινετικὴ τῆς ὡραίας τουρκικῆς γλώσσης, καὶ κατέληγε διὰ τῆς ἐκφράσεως τῆς ζωηρᾶς λύπης Αὐτῆς, διότι δὲν κατέχει ἐν τῷ προσήκοντι βαθμῷ τὴν θαυμαστὴν ταύτην γλῶσσαν. Τοῦτο, καὶ ἐὰν ὅλως ἐκληφθῇ ὡς μετριοφροσύνη τῆς Α. Θ. Παναγιότητος, πάντως ὅμως ἀποτελεῖ ἰσχυροτάτην ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῶν λόγων μου περὶ τῆς μεγίστης χρησιμότητος τῆς τουρκικῆς γλώσσης. Εἴθε δὲ τὰ ὀλίγα ταῦτα, ἅτινα ὡς ἐν παρόδῳ ἀνέγραψα ἐνταῦθα, νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τοὺς νέους ἐκ τῶν Ὀρθοδόξων σπουδαστῶν τῶν σχολείων τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας! Θ' ἀπορήσῃ μάλιστά τις ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῇ ἐκτεθείσῃ ἀμελείᾳ τῶν ἑλληνοφώνων ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου, ὅταν μάθῃ ὅτι ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις διατηρεῖ

ἔν τε Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ πολλὰς καὶ καλὰς σχολάς, ἐν αἷς οἱ βουλόμενοι δύνανται, μετὰ τὸ πέρας τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν αὐτῶν, καὶ τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν νὰ σπουδάσωσιν ἄριστα καὶ ἄλλην νὰ λάβωσι μόρφωσιν πολιτικὴν καὶ διοικητικήν, ἵνα καταστῶσιν ὕστερον διοικητικοὶ ἢ οἰκονομικοὶ ὑπάλληλοι καὶ συντελῶσι τὸ ἐπ' αὐτοῖς εἰς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας. Ἀλλὰ τὸ θέμα τοῦτο, ὅπερ διὰ τῶν ὀλίγων τούτων πραγματεύομαι, μοὶ παρέχει τὸ ἐνδόσιμον νὰ προβῶ ἐν τοῖς κατωτέρω εἰς ἔκφρασιν καὶ ἄλλης τινὸς γενικωτέρας γνώμης, ἣν διατελῶ ἔχων ἀνέκαθεν, ὡς ἐξέφρασα αὐτὴν μερικώτερον ἐν τοῖς περὶ Τραπεζοῦντος λεχθεῖσι, σχετικῶς πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν ἐν Ἀνατολῇ, ἔν τε τῇ Μεσογείῳ καὶ ταῖς ἐσωτερικαῖς θαλάσσαις.

⁂

Ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους, μέχρι τῶν ἀκτῶν τοῦ Καυκάσου καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν μυχοῦ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Προύθου, μέχρι σχεδὸν τῶν ὀχθῶν τοῦ Εὐφράτου κατ' Ἀνατολὰς καὶ μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νείλου κατὰ Νότον, οἱ Τοῦρκοι κατακτηταί, οἱ διὰ τῆς ρομφαίας αὐτῶν καταλαβόντες τὰς ἀπεράντους ταύτας χώρας, ἐκ χειρῶν Ἑλλήνων κατέκτησαν αὐτάς. Κατὰ τὸ μέγιστον δὲ μέρος Ἕλληνες κατεῖχον αὐτὰς καὶ μετὰ μικρῶν διακοπῶν Ἕλληνες τὴν φυλήν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν οἰκοῦσιν ἁπανταχοῦ τούτων, κατὰ τὸ πλεῖστον, μετὰ τὸ ἐπικρατοῦν τουρκικὸν στοιχεῖον, πλὴν τῶν νήσων, ὅπου πάλιν τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον κατὰ πολὺ ἐπικρατεῖ. Ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ταύτης παρέσχεν αὐτὸς ὁ Πορθητὴς Σουλτᾶνος καὶ πλεῖστοι τῶν Διαδόχων αὐτοῦ, πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀπονείμαντες ἐθνικὴν ἀναγνώρισιν καὶ ἐμφαντικῶς παραχωρήσαντες πρὸς αὐτοὺς προνόμια, ἅτινα, ἀρξάμενα ἀπὸ τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου τῷ 1453, κατὰ τὸ γεῦμα, ὅπερ παρέθετο αὐτῷ ὁ Μωάμεθ Β', συνεχίζονται καὶ ἐπαναλαμβάνονται μέχρι τοῦ χθὲς ἔτι ἐκδοθέντος Φιρμανίου τοῦ Σουλτάνου Ἄβδ-οὐλ-Χαμὶτ Β' ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πατριάρχου τῶν Ρωμαίων Ἰωακεὶμ Γ'. Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ προέκυψαν ἄλλα ἔθνη καὶ ἐθνάρια, ἢ ἐπενοήθησαν καὶ κατεσκευάσθησαν τοιαῦτα, ἅτινα ὑψοῦσι θρασὺν τράχηλον καὶ θρασυτέραν φωνὴν μεθ' ὑπερφιάλων ἀξιώσεων πρὸς παραχάραξιν τῆς ἱστορίας δεκάδων αἰώνων. Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ὁμολογεῖ, ὅτι κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οὗτοι δὲ πάλιν, κατέχοντες τὰς

χώρας αὐτοῦ καὶ ἄρχοντες τοῦ κατακτηθέντος λαοῦ, ἀναγνωρίζουσιν αὐτὸν ὡς ἀποτελοῦντα τὸ *Ρούμ-μιλέτ*, ἤτοι τὸ «Γένος τῶν Ρωμαίων», κατὰ τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς ἐπισήμου Τουρκίας.

Εἰσὶν ἄρα δύο λαοί, συνοικοῦντες ἐν ταῖς αὐταῖς χώραις, ὑπὸ τὰς ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν πολέμων προκυψάσας καὶ ὑφεστώσας συνθήκας, οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Χριστιανοί, ἀπαρτίζοντες τὸν μέγιστον πληθυσμὸν μεταξὺ μικροτέρων ἄλλων παροίκων λαῶν, ἔν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἔχοντες τὸ συμφέρον νὰ ζῶσιν ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἐν ἀμοιβαίᾳ συνδρομῇ καὶ ὑποστηρίξει, ἵνα ζῶσι καλῶς. Ἀλλά, δυστυχῶς, καὶ ἡ εὐμάρεια αὐτῶν καὶ ἡ ἡσυχία καὶ τὸ μέλλον ὑποβλέπονται καὶ ὑποσκάπτονται παρ' ἄλλων. Πολλοὶ ἔξωθεν λαοὶ ἀδιαλείπτως πειρῶνται νὰ ὑπεισέλθωσιν εἰς τὴν *Ἀνατολήν*, ὡς καλοῦσι γενικῶς τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, καὶ νὰ ἐγκαταστῶσιν ἐν αὐτῇ ἐμπορικῶς καὶ ναυτικῶς. Δι' οἵων δήποτε λέξεων καὶ δι' ὅσων δήποτε περικεκαλυμμένων φράσεων καὶ ἂν εἴπῃ τις τοῦτο, ἀληθὲς καὶ βέβαιόν ἐστιν ὅτι ἡ τάσις αὕτη τῶν ξένων, τῶν ἀκαθέκτων τούτων εἰρηνικῶν κατακτητῶν, ἀποτελεῖ κίνδυνον μέγαν, κίνδυνον σοβαρόν, ὅστις σὺν τῷ χρόνῳ καθίσταται ἀπαράτρεπτος, κατὰ πάντων τῶν κατοίκων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Κατὰ τοῦ κινδύνου τούτου ἐπιβάλλεται ἄμυνα καὶ δὴ ταχεῖα καὶ σύντονος. Ἀλλαχοῦ ὑπέδειξα ὅτι πρέπει νὰ συνενωθῶσι ναυτικῶς τὰ δύο στοιχεῖα, τὸ τῶν Τούρκων καὶ τὸ ὑπ' αὐτοὺς Ἑλληνικὸν — τὸ ***Ρούμ-μιλὲτ*** — πρὸς κάρπωσιν τῶν οἰκείων θαλασσῶν· ἐπίσης ἔλεγον, ὅτι πρέπει νὰ συσφιγχθῶσιν ἐμπορικῶς πρὸς συγκράτησιν τοῦ χρυσοῦ, ὅστις ἐκρέει τῆς χώρας αὐτῶν ἀφθόνως. Καὶ νῦν ἐπαναλαμβάνω ταῦτα μετ' ἐπεκτάσεως περὶ γενικῆς καὶ τελικῆς συμφωνίας τῶν δύο λαῶν κατὰ παντὸς ξένου, οἵου δήποτε, ἐπὶ τῇ κοινῇ ἀμφοτέρων ὠφελείᾳ. Εἰς τοῦτο τὸ μέτρον πρέπει νὰ τεθῇ ὡς κυριωτάτη βάσις ἡ εὔνους γνώμη καὶ ἀπόφασις τοῦ Κυριάρχου τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐν μέρει δέ, οὐχὶ λίαν σμικρῷ καὶ ἀσημάντῳ, θὰ συντελέσῃ καὶ ἡ ὅμορος Ἑλληνικὴ ἐπικράτεια, ἥτις, ὡς χώρα τῆς Ἀνατολῆς καὶ αὐτή, ἔχει τὸ αὐτὸ συμφέρον πρὸς τὴν Τουρκίαν γεωργικῶς, βιομηχανικῶς, ἐμπορικῶς καὶ ναυτικῶς. Ἐπὶ τούτοις ὅμως δέον νὰ συνεννοηθῶσιν οἱ δύο λαοί, τείνοντες ἐν εἰλικρινείᾳ ἀπροσποιήτῳ τὰς χεῖρας πρὸς ἀλλήλους καὶ προτάσσοντες τὰ στήθη αὐτῶν ἑκάτερος ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου

μετ' ἀποφάσεως καὶ ἀφοσιώσεως. Ἀλλὰ πρὸς συνεννόησιν δέον νὰ διδάσκωνται καὶ νὰ γνωρίζωσιν ὁ μὲν τὴν γλῶσσαν τοῦ δέ. Νὰ μανθάνωσιν οἱ Τοῦρκοι, ναί, αὐτοὶ πρῶτοι οἱ Τοῦρκοι, τὴν ὡραίαν, τὴν γλυκεῖαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ οἱ ἑλληνόφωνοι Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ πλουσίαν ἐν πᾶσι τουρκικὴν γλῶσσαν, τὴν ἐπίσημον ἄλλως τε καὶ ἀναγκαιοτάτην ταύτην γλῶσσαν — διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς ὁποίας ἐγὼ τόσον λυποῦμαι. Οὕτω πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ καὶ οὕτω θὰ ἐπιτευχθῇ βεβαίως ἡ ὑπὲρ τῆς Ἀνατολῆς ἄμυνα, ἧς τὴν ἀνάγκην ὑποδεικνύω.

Ἐστερημένος πάσης ἐπισήμου ἰδιότητος, ἐνταῦθα δὲ καὶ ὅλως ἀπεκδεδυμένος τοῦ τιμητικοῦ ἀξιώματος, δι' οὗ περιβάλλομαι ἐν τῇ πατρίδι μου, ἁπλοῦς περιηγητὴς ἀνὰ τὸν Πόντον πρὸς προσκύνησιν τῶν Ἱερῶν Μονῶν καὶ πρὸς διερεύνησιν τῶν κατὰ τὸν Ξενοφῶντα καὶ τοὺς Μυρίους ἀρχαιολογικῶν ζητημάτων, ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς καταστάσεως τῶν μερῶν τούτων ὑπὸ τὰς ἄλλας ἐπόψεις, κατέληξα καὶ εἰς τοιαύτας σκέψεις. Ἐπειδὴ δὲ ἐνδιαφέρομαι ἀμέσως καὶ ὡς Ἕλλην πολίτης καὶ γενικώτερον ὡς κάτοικος τῆς Ἀνατολῆς, ἔκρινα δέον, ἔκρινα καθῆκον ἐπιβαλλόμενόν μοι, νὰ ἐκφράσω τὰς σκέψεις μου ταύτας, ὡς διετύπωσα ἤδη αὐτὰς ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς ἀνωτέρω. Ἐπικαλοῦμαι δ' ἐπ' αὐτῶν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν μελέτην πάντων τῶν ἐχόντων ἔγκυρον γνώμην, μᾶλλον δὲ τὴν ἰσχὺν πρὸς πραγμάτωσιν καὶ ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Πρέπει ὅμως νὰ ἐπαναλάβω καὶ αὖθις, πρὶν ἢ κλείσω τὴν παρενθήκην ταύτην, τὴν πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς λαοὺς παρακέλευσίν μου πρὸς εἰλικρινῆ συνεννόησιν ἐν ταῖς γνώμαις καὶ ταῖς γλώσσαις.

Ἡ ἀρχαία Ἀμισὸς ὑπῆρξε, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀποικία τῆς Μιλήτου· εἶτα ἐδέχθη ἐποίκους ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸν Ἀθηνοκλῆ, βραδύτερον δέ, μετὰ αἰῶνας, κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Καππαδόκου. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῶν Διαδόχων προσηρτήθη εἰς τὸ «Βασίλειον τοῦ Πόντου», ηὐξήθη δὲ καὶ ἐκαλλωπίσθη ὑπὸ τοῦ Μιθραδάτου. Ἀλλ' εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας οὐδόλως εἰσέρχομαι, ὡς ἀπέσχον ἤδη καὶ ἀλλαχοῦ ἐν τοῖς ἀνωτέρω τῆς τοιαύτης διερευνήσεως· τοῦτο δὲ μόνον σημειῶ, ὅτι ἡ νεωτέρα αὕτη πόλις κεῖται τρία περίπου χιλιόμετρα μακρὰν τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας, ὅπου νῦν ὀλίγιστα σῴζονται ἐρείπια τειχῶν, ὑδραγωγείων, τεχνητῶν σπηλαίων, θεάτρου, προκυμαίας

τοῦ λιμένος καὶ ἄλλα τινὰ σχεδὸν ἀνάξια λόγου συντρίμματα, λείψανα τῆς τε ἀρχαιοτέρας πόλεως καὶ τῆς τοῦ Μιθραδάτου, καὶ ἐρείπιά τινα φρουρίου. Εὑρίσκομαι λοιπὸν ἐν τῇ χαριεστέρᾳ καὶ ἐν ταὐτῷ ἐμπορικωτέρᾳ πόλει τοῦ Πόντου καὶ ἀσχολοῦμαι νῦν εἰς τὰ κατ' αὐτήν. Ἡ πόλις, κειμένη παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Λυκάστου, τουρκιστὶ ***Μέρδ-Ἰρμάκ***, ὅπερ δηλοῖ «γενναῖον ρεῦμα», ἐν εὐρεῖ κόλπῳ, ἀναπεπταμένῳ πρὸς ΒΑ καὶ ἀποτελουμένῳ ἐκ χώρας λοφώδους, πλουσίας καὶ καταφύτου, διαιρεῖται εἰς δύο ἐντελῶς διακεκριμένα μέρη, τὴν Ἄνω Ἀμισὸν ἢ ***Καδήκιοϊ***, καὶ τὴν Κάτω Ἀμισόν, ἥτις εἶναι ἡ κυρία πόλις, ἡ ***Σαμψοῦς***.

Ἔνοπλοι. Ἀμισηνοὶ

Ἡ Ἄνω Ἀμισός, ἐκτισμένη ἐπὶ λόφου, ὡσεὶ 100 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν καὶ εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς παραλίας, περιέχει 2,000 κατοίκους, Χριστιανοὺς Ὀρθοδόξους ἅπαξάπαντας, ἄνευ

ἐξαιρέσεως. Παρουσιάζει ὄψιν μεγάλου χωρίου μᾶλλον· περιλαμβάνει δὲ κήπους τινὰς καὶ ἐλαίας, πενιχρῶς καρπίμους, καὶ παρέχει θέαν λαμπρὰν ἀληθῶς πρὸς τὴν κάτω πόλιν καὶ τὸν εὐρὺν πόντον. Δι' αὐτῆς διέρχονται αἱ πρὸς τὴν ἐσωτέραν χώραν ἄγουσαι δύο μεγάλαι ὁδοὶ τῆς συγκοινωνίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Κατ' Αὔγουστον τοῦ 1900, φρικτὴ πυρκαϊὰ ἀπετέφρωσεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ περὶ τὰς 200 οἰκίας, αἵτινες νῦν ἀνοικοδομοῦνται, μετὰ κόπου βεβαίως καὶ πολλῆς δυσκολίας. Ἐπεσκέφθην τὸ μέγα οἰκοδόμημα τῶν ἐκπαιδευτηρίων, τὸ περιλαμβάνον τήν τε Ἀστικὴν σχολὴν τῶν ἀρρένων καὶ τὸ παρθεναγωγεῖον, ἑκάτερον κατὰ τὴν ἑτέραν πλευρὰν αὐτοῦ. Ἀλλὰ νῦν ἕνεκα τῶν θερινῶν διακοπῶν, διατελοῦσι τὰ πάντα ἐν ἀργίᾳ. Καὶ ἡ μὲν «Ἀστικὴ Σχολὴ» περιλαμβάνει, ὡς συνήθως, 7 τάξεις, ἤτοι τὰς 4 τοῦ παρ' ἡμῖν δημοτικοῦ καὶ τὰς 3 τοῦ Σχολαρχείου. Διὰ δὲ τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν πόρων, διδάσκαλοι, τό γε νῦν ἔχον, εἰσὶ τέσσαρες μόνον, ὧν οἱ μὲν δύο ἀπόφοιτοι τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, οἱ δ' ἕτεροι τοῦ ἡμιγυμνασίου Ἀμισοῦ, μαθηταὶ δὲ περὶ τοὺς 200. Τὸ δὲ Παρθεναγωγεῖον περιλαμβάνει τὰς 4 τάξεις τοῦ δημοτικοῦ. Διδασκάλισσαι δύο, ἡ μὲν πτυχιοῦχος τοῦ Ἰωακειμείου Παρθεναγωγείου Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δὲ ἀπόφοιτος τῆς 2ας τάξεως τοῦ αὐτοῦ, μεθ' ὧν συνεταξείδευσα κατὰ τὴν ἄνοδον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὡς εἶπον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Οἱ μισθοὶ τῶν ἐργατριῶν τούτων τῶν γραμμάτων εἰσὶ λίαν πενιχροί: 30 λίρας Τουρκίας λαμβάνει ἡ μέν, 20 δ' ἡ ἑτέρα. Μαθήτριαι φοιτῶσι περὶ τὰς 90. Ἀπὸ τῆς πυρκαϊᾶς τῆς 13 Αὐγούστου 1900 τὰ ἔσοδα τῶν τε Ναῶν καὶ τῶν Σχολείων ἠλαττώθησαν ἐπαισθητῶς, περιπεσόντων τῶν κατοίκων εἰς πενίαν. Προϋπολογισμὸς ἐξόδων 200 λίραι Τουρκίας. Οἱ δύο Ναοὶ διαθέτουσιν ὑπὲρ τῶν Σχολείων 80 λίρας μόνον, ἑτέρας δὲ 20 ἀποφέρουσιν αἱ ἐγγραφαὶ τῶν μαθητῶν ἐκ γροσίων 5 ἢ 10, ἢ τὸ πολὺ 20, ὅ ἐστιν 1, ἢ 2 ἢ 4 φρ. χρυσῶν. Τὸ λοιπὸν ποσὸν προέρχεται ἐξ ἐκτάκτων εἰσφορῶν, ἃς φιλοτίμως, εἰ καὶ λίαν δυσκόλως, καταβάλλουσιν οἱ φιλομαθεῖς κάτοικοι. Τοὺς Ναοὺς καὶ τὰ Σχολεῖα διαχειρίζεται ἡ ἐκ τεσσάρων ἀνδρῶν ἀποτελουμένη καὶ ὑπὸ τῆς δημογεροντίας ἐκλεγομένη ἐπ' ἀόριστον χρόνον «Ἐφοροεπιτροπή», κατὰ τὸ ἁπανταχοῦ τοῦ Πόντου κρατοῦν σύστημα. Πλὴν τῶν σχολείων, ἡ Ἄνω Ἀμισὸς ἔχει πάντα τὰ λοιπά, παραγωγήν, ἐμπόριον κλπ., κοινὰ μετὰ τῆς Κάτω πόλεως, εἰς ἣν κατέρχομαι νῦν.

Αὕτη δέ, ἡ Ἀμισὸς τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ Σαμψοῦς τῶν νεωτέρων, ἀποτελεῖ ὡραιότατον καὶ χαριέστατον κρᾶμα πόλεως εὐρωπαϊκῆς καὶ ἀνατολικῆς, ἐν δὲ ταῖς ρυμοτομημέναις ὁδοῖς αὐτῆς ἀπαντῶσιν ἀνὰ πᾶν βῆμα ἀναμὶξ δύο βίοι, δύο πολιτισμοί, ἀμφότεροι ὅμως τείνοντες ἀκαθέκτως πρὸς προαγωγὴν τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ὡραίας καὶ ἐν πολλοῖς κομψῆς ταύτης πόλεως. Ἡ Σαμψοῦς ἐστι νέα πόλις, συνοικισθεῖσα πρὸ τεσσαρακονταετίας περίπου ἐκ Μωαμεθανῶν, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι αὐτῆς, εἶτα δ' ἐξ ἄλλων ἐποίκων, ὧν οἱ πλεῖστοι Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι ἐκ Καππαδοκίας, Καραμανίας καὶ τῆς περὶ τὴν Τραπεζοῦντα χώρας, καὶ τέλος ἔκ τινων Ἀρμενίων καὶ ξένων. Ἡ Σαμψοῦς ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ἀπεράντου Νομοῦ τῆς Τραπεζοῦντος, οὖσα πρωτεύουσα τῆς διοικήσεως Τσανίκ, περιλαμβανούσης ἓξ ἐπαρχίας: Ἀμισοῦ, Οἰνόης, Πάφρας, Θεμισκύρας *(Τσαρσαμπᾶ)*, Φάτσας καὶ Τερμέ. Εἶναι δὲ καὶ ἕδρα ἐκκλησιαστικῆς περιφερείας, τῆς τοῦ «Μητροπολίτου Ἀμασείας, ὑπερτίμου καὶ Ἐξάρχου παντὸς Εὐξείνου Πόντου»· ἡ Ἀμάσεια ὅμως διοικητικῶς ὑπάγεται εἰς ἄλλον Νομόν, τὸν τῆς Σεβαστείας.

Ἡ Σαμψοῦς ἔχει κατοίκους 20,000 - 22,000, ὧν οἱ ἡμίσεις, εἰ μὴ καί τι πλείονες, Ὀθωμανοί, 8,000 Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι, 2,000 περίπου Ἀρμένιοι, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ Εὐρωπαῖοι, οἵτινες ἢ ἐμπορεύονται ἢ εἰσιν ὑπάλληλοι τῆς ἑταιρείας τῶν Μονοπωλίων τοῦ καπνοῦ (Régie) καὶ τῶν Τραπεζῶν. Ἔχουσι δ' ὑποκαταστήματα ἐνταῦθα ἥ τε Ὀθωμανικὴ Τράπεζα καὶ ἡ τῆς Μυτιλήνης. Οἱ Μωαμεθανοί, οἱ Ὀρθόδοξοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς Ἀμισοῦ κατοικοῦσιν ἐν ἰδίαις συνοικίαις ἕκαστοι.

Ἡ Ἀμισὸς ἀποτελεῖ τὸ ἐμπορικὸν κέντρον εὐρυτάτης χώρας, παραγωγικῆς καὶ πλουσίας. Παράγει δὲ κυριώτατα καὶ ἐξάγει καπνόν, συνεξάγουσα καὶ τὸν παραγόμενον ἐν τῇ παρακειμένῃ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Πάφρας. Ὁ καπνὸς οὗτος, οὗ μέρος θεωρεῖται ἐκ τῶν ἀρίστων καπνῶν τῆς Τουρκίας, μετὰ τοὺς ἀρωματώδεις τῆς Μακεδονίας, ἀνέρχεται (1900) εἰς τὸ ποσὸν τῶν 6,989,900 χιλιογράμμων, ἀξίας 7,500,000 φρ. χρυσῶν! Ἐξάγονται δ' ἐπίσης δημητριακοὶ καρποὶ—σῖτος, ἀραβόσιτος, βρώμη, κριθὴ—31,881,600 χλγρμ. ἀξίας 2,552,000 φράγκων, ἄλευρα 10,478,800 χλγρμ., ἀξίας 2,100,000 φράγκων, ἔρια καὶ **τεφτίκ** (τρίχες Ἀγκυραίας αἰγός) 324,200 χλγρ., ἀξίας 1,000,000 φράγκων, ὄπιον ἀξίας 1,552,000 φρ., λινόσπορος, καννναβόσπορος καὶ

ἀφιονόσπορος χλγρμ. 2,200,200, ἀξίας φρ. 555,000, ὀπῶραι ξηραὶ 521,800 χλγρμ., ἀξίας φρ. 460,000, ὠὰ 1,139,800 χλγρμ., ἀξίας φρ. 845,000, ἐγχώρια ὑφάσματα 108,900 χλγρ., ἀξίας φρ. 543,000. Πλὴν τούτων δ' ἐξάγονται κατὰ μικρότερα ποσὰ ἕτερα 25 περίπου εἴδη φυσικῶν προϊόντων, ὧν παραλείπω τὴν ἀναγραφήν. Πάντων δὲ τούτων συλλήβδην ἡ ἀξία ἀνέρχεται εἰς 18,629,000 φράγκων χρυσῶν.

Κατὰ χώρας κατευθύνσεως τὰ προϊόντα ταῦτα τάσσονται κατὰ τὴν ***Ἐξαγωγὴν*** ὡς ἑξῆς :

Εἰς	Τουρκίαν	*χιλιόγραμμα*	26,284,300
»	Ἀγγλίαν	»	6,981,100
»	Γαλλίαν	»	6,333,500
»	Αὐστρίαν	»	5,825,600
»	Αἴγυπτον	»	4,528,200
»	Ἰταλίαν	»	2,244,700
»	Γερμανίαν	»	1,845,800
»	Ἑλλάδα	»	1,640,300
»	Ὀλλανδίαν	»	690,300
»	Ρωσσίαν	»	632,500
»	Ρουμανίαν	»	258,300
»	Βουλγαρίαν	»	118,200
»	Βέλγιον	»	90,600
»	Ἀμερικὴν	»	28,600
»	Ἰνδίας	»	13,800
Ἐν συνόλῳ		χιλιόγραμμα	57,515,800

Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ *Εἰσαγωγή*. Ἐν ταύτῃ δὲ κυριωτάτην θέσιν κατέχουσι τὰ ἑξῆς :

σάκχαρον	3,785,300	1,688,000
καφὲς	233,700	
τέιον	26,700	
πέπερι	18,600	
ὑφάσματα	1,678,300	8,000.000
νήματα	421,200	
ἐριοῦχα (drap)	8,500	
σάκκοι καννάβάτσα	485,400	
πετρέλαιον (ρωσσ.)	3,623,600	815,000

ἅλας (τουρκ.)	2,027,000	252,000
σάπων	301,600	175,000
οἰνοπνεύματα	480,500	325,000
σιδηρικὰ	377,200	1,040,000
χάλυψ	55,600	21,000
χαλκὸς	26,000	
κασσίτερος	17.000	
μόλυβδος	42,200	195,000
ψευδάργυρος	13,700	
ἔλαιον	228,500	172,000

καὶ πλεῖστα ἄλλα ἐν μικροτέραις ποσότησιν, οἷον κηρία, κέραμοι, βάμβαξ, τρόφιμα κλπ., ἅπαντα ἐν συνόλῳ ἀξίας 16,171,900 φράγκων χρυσῶν.

Κατὰ χώρας προελεύσεως δὲ τ' ἀνωτέρω ἐμπορεύματα ἀντιπροσωπεύουσι τὰ ἑξῆς ποσὰ βάρους:

Ἐκ	Τουρκίας	*χιλιόγραμμα*	10,074,100
»	Αὐστρίας	»	4,618,400
»	Ρωσσίας	»	3,692,700
»	Γαλλίας	»	1,322,200
»	Βελγίου	»	905,500
»	Γερμανίας	»	663,700
»	Ἀγγλίας	»	657,900
»	Ἰταλίας	»	564,400
»	Βουλγαρίας	»	93,000
»	Αἰγύπτου	»	63,900
»	Ἰνδιῶν	»	35,400
»	Ἀμερικῆς	»	29,200
»	Ἑλλάδος	»	21,700
»	Ρουμανίας	»	2,500
		Ἐν συνόλῳ χιλιόγραμμα	22,726,600

Τὰς πολυτίμους ταύτας πληροφορίας, συντεταγμένας μετὰ πολλῆς ἀκριβείας, ἀλλὰ καὶ μεθοδικότητος καὶ λεπτομερείας, ἣν ἅπασαν ἀδυνατῶ νὰ μεταγγίσω ἐνταῦθα, ὀφείλω εἰς τὴν εὐγένειαν τοῦ ἐν Ἀμισῷ πράκτορος τῆς «Πανελληνίου Ἀτμοπλοΐας» κ. Ἰωσὴφ Ἰωαννίδου, ἀνδρὸς ἐκτάκτου μορφώσεως καὶ πλήρους εὐγενῶν αἰσθημάτων, μεταπε-

σόντος ἀρτίως ἐκ τοῦ λογίου εἰς τὸν Κερδῷον Ἑρμῆν, οὐκ οἶδ' ὅπως.

Μεγίστην ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ εἰς τὸν ξένον ἐν τῷ μέσῳ τῆς παντοίας καὶ ποικίλης κινήσεως τοῦ ἐμπορίου ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ταῖς ἀποθήκαις καὶ τῷ ἀπεράντῳ καὶ καταφόρτῳ πραγματειῶν τελωνείῳ, ἡ κατίσχυσις καὶ ἐπικράτησις τῆς ἐμπορίας τοῦ καπνοῦ. Ἡ μεγίστη ἐκείνη καὶ ἐκτενεστάτη Ἀγορὰ τῶν καπνῶν, *Μερκέζ*, ἡ ἀποτελοῦσα ὡσεὶ φρούριόν τι ἐν μέσῳ τῆς πόλεως, ὅπου ἀποθηκεύονται καὶ χωρίζονται καὶ συσκευάζονται, ἢ κόπτονται καὶ σιγαροποιοῦνται οἱ καπνοὶ πρὸς ἐξαγωγήν, μετὰ τῶν γραφείων τῆς Διευθύνσεως τῶν Μονοπωλίων καὶ τῶν ἀποθηκῶν αὐτῆς, καὶ τῶν γραφείων ἑκατοντάδων ἐμπόρων καὶ ἰσαρίθμων ἀποθηκῶν, παρουσιάζει πρωτοφανές τι.

Ἐνδυμασία Ἀμισηνῆς

Ἔσχον τὴν εὐτυχίαν νὰ συναντήσω καὶ ἐνταῦθα τινὰς τῶν γνωστῶν μοι καὶ φίλων, νὰ γνωρίσω δὲ καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ἀρίστων ἐν τῇ πόλει : τὸν κ. Γ. Στεφόπουλον, ὑποπρόξενον τῆς Ἀμερικῆς, τὸν ἀρχαῖον συμφοιτητὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Μακρυποκάμισον, ὀρθό-

τατα αὐτοσυντομευθέντα ἐνταῦθα εἰς «Μακρῆν», Ἰατρόν, τὸν ἕτερον ἀσκληπιάδην ἐκ Μεγάρων κ. Μπράβον, τὸν ἐκ Κυνουρίας κ. Κ. Πρωτοπαπᾶν, ἔμπορον, τὸν ἐξ Ἀθηνῶν γνώριμον κ. Ἠλίαν Ι. Κωνσταντινίδην, ἰατρὸν καὶ τοῦτον· δὲν εὗρον ὅμως τὸν ἀρχαῖον φίλον μου ἰατρὸν κ. Ἀλέξ. Ἀρών, ὅστις, μαθὼν ὅτι διέρχομαι καὶ θέλων νὰ κατέλθῃ ἐκ Πάφρας, ἵνα μὲ ἴδῃ, ἐκωλύθη ἐξ αἰφνιδίας περιστάσεως, σχετικῆς πρὸς τὰ ἰατρικὰ καθήκοντα αὐτοῦ· πρὸς δὲ τὸν κ. Ἰω. Φουντόπουλον, μέτοικον Τραπεζούντιον, μεθ' οὗ συνεταξείδευσα κατὰ τὸν ἀνάπλουν ἐντεῦθεν εἰς Τραπεζοῦντα καὶ αὖθις συνεπανῆλθον. Λίαν εὐαρέστως εἶδον πάλιν τὸν κατὰ τὸν ἀνάπλουν συμπλωτῆρά μου κ. Δ. Καμπερίδην, βιβλιοπώλην, ἐφοροεπίτροπον ἐν *Καδήκιοϊ*, ὅστις καὶ ἔσχε τὴν εὐγένειαν νὰ συνοδεύσῃ ἡμᾶς εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Ἄνω πόλεως. Ὁ ἰατρὸς κ. Χ. Κουτσούρης ἐκάλεσεν ἡμᾶς εὐγενέστατα εἰς πρόγευμα ἐν τῷ ξενοδοχείῳ, ὅπου ὁ κύκλος τῶν γνωριμιῶν καὶ σχέσεων ηὐρύνθη εὐαρέστως. Εἶτα δ' οἱ εὐγενέστατοι κ. κ. Θεμιστοκλῆς καὶ Ἀλέξανδρος Κοκκώνιοι, ἀδελφοί, μεγαλέμποροι καπνῶν, ἔσχον τὴν καλωσύνην νὰ ἐπιδείξωσιν ἡμῖν τὰ τοῦ καπνοῦ ἐν γένει ἐν τῷ «Μερκέζ». Ἐπεσκέφθημεν τὸν προὔχοντα καὶ μεγαλέμπορον Σαμψοῦντος κ. Σάββαν Μαυρίδην, οὗ, ἀσθενοῦντος, εὕρομεν τοὺς υἱοὺς κ. κ. Περικλῆ καὶ Γεώργιον. Ἐπίσης ἐπεσκέφθημεν τὸν κ. Ἰωσὴφ Ἰωαννίδην, περὶ οὗ ἤδη εἶπον, καὶ ἐγνωρίσαμεν τὸν κ. Ἀλέξ. Πιαλόγλουν, ἔμπορον καπνῶν ἐπίσης, καὶ εὑρέθημεν οὕτως ἐν διαφόροις κύκλοις ἀνθρώπων, πρὸ πάντων νέων, εὐρείας μορφώσεως, παρεχόντων δὲ μετὰ τόσης εὐχερείας καὶ σαφηνείας τὰς ζητουμένας πληροφορίας περὶ παραγωγῆς τοῦ τόπου, περὶ ἐμπορικῆς κινήσεως καὶ περὶ παντὸς ἄλλου ζητήματος, ὥστε ἐσχηματίσαμεν ἐκ τούτων καὶ μόνων ἀρίστην ἰδέαν περὶ τῆς πνευματικῆς μορφώσεως τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης γενικῶς. Εἶπον δὲ ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι πολὺ λυποῦμαι, διότι, ἐξ ἀγνοίας τῆς ὡραίας καὶ μεγαλοπρεποῦς τουρκικῆς γλώσσης, δὲν δύναμαι νὰ ἔλθω εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ κρατοῦντος στοιχείου καὶ ν' ἀντλήσω ἐκεῖθεν ἄλλας πληροφορίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα περιορίζομαι εἰς ταύτας τὰς περὶ τῆς κοινότητος τῶν Ὀρθοδόξων ἀναγραφὰς καὶ τὰς περὶ τῶν σχολείων αὐτῶν εἰδήσεις, ἃς προχείρως ἔλαβον, ἢ ἤντλησα ἐξ αὐτοψίας.

Καὶ δὴ πρῶτον περὶ τοῦ Ναοῦ «Ἁγίας Τριάδος», ὅστις μοὶ ἐφάνη εἷς τῶν περικαλλεστέρων Ὀρθοδόξων Ναῶν, ὅσους ἔτυχέ μοι νὰ ἴδω

ὁπουδήποτε. Καταθέλγει δὲ κυρίως ἐν αὐτῷ τὸ καλλιτεχνικώτατον, χρυσότευκτον ὅλως, ἀλλ' ἁπλοῦν καὶ μεγαλοπρεπὲς εἰκονοστάσιον, αὐτὸ καὶ μόνον ἀξίας 1,000 λιρῶν. Ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ναοῦ, ἐπὶ εὐρυτάτης ἐκτάσεως ἵδρυνται τὰ διδακτήρια τῆς κοινότητος, ἀνὰ ἓν κατὰ ἑκάστην γωνίαν αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον μὲν τὸ Νηπιαγωγεῖον κτισθὲν δαπάνῃ τοῦ κ. Χατζηδημητρίου Τσινεκίδου, ἔπειτα τὸ Παρθεναγωγεῖον καὶ τρίτον τὸ Ἀρρεναγωγεῖον, ἐν ᾧ συνυπάρχουσι νῦν ἥ τε «Ἀστικὴ Σχολὴ» καὶ τὸ Ἡμιγυμνάσιον. Μία δὲ γωνία ἀπομένει κενή. Ἐλπίζεται ὅμως ὅτι ταχέως θὰ κτισθῇ καὶ ἐκεῖ τὸ τέταρτον οἰκοδό-

Ὁ Ναὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν Ἀμισῷ

μημα, τὸ διὰ τὴν Ἀστικὴν Σχολήν, εὐθὺς ὡς ἐπιτρέψωσι τοῦτο τὰ οἰκονομικὰ τῆς κοινότητος, ἢ εὑρεθῇ τις εὐγενὴς χορηγὸς πρὸς παροχὴν τῶν ἀναγκαιούντων χρημάτων, ὡς τοῦτο γίνεται συνεχῶς καὶ ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις ἐν Τραπεζοῦντι.

Πρὸ πάσης ὅμως ἀναπτύξεως τῶν περὶ Σχολείων καὶ μαθητῶν, ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τόποις τῆς εὐρείας ταύτης Αὐτοκρατορίας, οὓς εἶδον τέως ἀλλὰ δὴ καὶ ἐνταῦθα, ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις οὐ μόνον πᾶσαν παρέχει ἄδειαν καὶ εὐκολίαν τοῖς Ὀρθοδόξοις πρὸς ἵδρυσιν σχολείων, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν προστασίαν πρὸς φοίτησιν εἰς

αὐτὰ καὶ μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν κατοίκων. Καὶ αὐτοὺς εὗρον πανταχοῦ εὐγνωμονοῦντας πρὸς τὸν κυρίαρχον τῆς χώρας καὶ πρὸς τοὺς ἑκασταχοῦ ἀντιπροσώπους τῆς Κυβερνήσεως, Νομάρχας ἢ Γενικοὺς Διοικητὰς καὶ Διοικητὰς καὶ Ὑποδιοικητάς, καὶ ἐγὼ δέ, ὁ διαβάτης διὰ τῶν μερῶν τούτων, ὁ συνδεόμενος μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων πρὸς οὓς ἔρχομαι εἰς ἐπαφήν, διὰ τῆς Θρησκείας καὶ τῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐκτιμήσεως, ἣν ἔχω γενικῶς πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὴν φιλομάθειαν, κρίνω ὅτι ἡ εὐγνωμοσύνη τούτων πρὸς τὸν κυρίαρχον εἶναι δικαιοτάτη, προσθέτω δὲ προφρόνως καὶ τὴν ἐμὴν ἔκφρασιν. Λέγω δὲ ταῦτα προκειμένου λόγου περὶ τῆς Ἀμισοῦ, ὡς θὰ ἔλεγον ταὐτὰ καὶ περὶ οἵας δήποτε ἑτέρας πόλεως, ἀλλὰ κυρίως διότι ἐν Ἀμισῷ παρατηρεῖται πρόοδος τῆς παιδείας σπουδαία, παρατηρεῖται ἀναλογία μαθητῶν πρὸς τοὺς κατοίκους ἔξοχος, πολὺ ὑπερβαίνουσα τὴν ἐν Ἑλλάδι, προσεγγίζουσα δὲ πρὸς τὴν τῶν μᾶλλον προηγμένων ἐν τοῖς γράμμασιν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

Νῦν δὲ ἔστω μοι βραχύς τις λόγος περὶ τῶν Σχολείων τῆς Ἀμισοῦ, ἅτινά εἰσι τὰ ἑξῆς :

1ον Νηπιαγωγεῖον, μικτόν, ἀμφοτέρων δηλαδὴ τῶν φύλων, οἱονεὶ τριτάξιον, περιλαμβάνον ἐφέτος *400* παιδία. Ὁ ἀριθμὸς τούτων, ὡς μανθάνω, ταχέως θ' αὐξηθῇ κατὰ πολύ.

2ον Ἀστικὴ Σχολή, ἑπτατάξιος, ἐκπροσωποῦσα τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ τὰς τρεῖς τάξεις τοῦ Σχολαρχείου, περιλαμβάνουσα δὲ μαθητὰς *380:* α' τάξις δημοτικοῦ 70, β' 68, γ' 60, δ' 70· α' τάξις σχολαρχείου 50, β' 37, γ' 24.

3ον Ἡμιγυμνάσιον, τριτάξιον, περιλαμβάνον μαθητὰς ἐν μὲν τῇ α' 25, ἐν δὲ τῇ β' 23 καὶ ἐν τῇ γ' 14, ἐν ὅλῳ *62.*

4ον Παρθεναγωγεῖον, ἑπτατάξιον, περιλαμβάνον μαθητρίας *300* : α' τάξις δημοτικοῦ 64, β' 57, γ' 46, δ' 43· α' τάξις ἑλληνικοῦ 28, β' 20, γ' 22.

Οὕτω δὲ φοιτῶσιν ἐν τοῖς σχολείοις 1,150 ἐν συνόλῳ ἐπὶ πληθυσμοῦ 8000 κατοίκων, ἐφ' ᾧ καὶ ἐθαύμασα διὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν μὲν πρὸς τοὺς δέ.

Τὴν σπουδαιότητα τῆς ὑπὸ τῶν φιλοτίμων Ἀμισηνῶν καταβαλλομένης μερίμνης πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων αὐτῶν καταδεικνύει ὁ πλούσιος κατάλογος τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων τούτων,

προσωπικοῦ πάντοθεν μετὰ προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας ἐκλελεγμένου. Ἰδοὺ ἐν ὀλίγοις ὁ κατάλογος αὐτῶν κατὰ σχολεῖα:

Τὸ *Νηπιαγωγεῖον* διευθύνει ἡ τελειόφοιτος τοῦ Ζαππείου Παρθεναγωγείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δεσποινὶς Ἑλένη Παπαδοπούλου μετὰ τριῶν βοηθῶν.

Τὸ *Παρθεναγωγεῖον* διευθύνει ἡ τελειόφοιτος τῶν Ζαριφείων δεσποινὶς Σιδερίδου, σπουδάσασα ἰδίως παιδαγωγίαν ἐν Γενεύῃ τῆς Ἑλβετίας. Ἄλλαι δὲ διδασκάλισσαι: αἱ δεσποινίδες Πολυξένη Σιδερίδου ἐκ τῶν Ζαριφείων, Μιχαλοπούλου ἐκ τοῦ Ἀρσακείου διὰ τὴν κοπτικὴν καὶ ραπτικήν, ἄλλη Μιχαλοπούλου διὰ τὴν φωνητικὴν μουσικήν, Σοφία Ἐλευθεριάδου, Μαρία Θεοφιλίδου, Ὄλγα Παρασκευοπούλου, Ἐλβίρα Παρασκευοπούλου, ἅπασαι ἐκ τῶν Ζαριφείων.

Τὴν *Ἀστικὴν Σχολὴν* διευθύνει ὁ κ. Ἐμμαν. Λυδός, ἐκ τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς Σμύρνης, ἕτεροι δὲ διδάσκαλοί εἰσιν οἱ ἑξῆς: εἷς ἐσχάτως κληθεὶς ἐξ Ἀθηνῶν, οὗ μὲ διαφεύγει τὸ ὄνομα, ὁ κ. Κωνστ. Κανσὲς ἐκ τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος, ὁ κ. Χρυσόστομος Ἀρχιτεκτονίδης, ἀρχαῖος διδάσκαλος. Ἐν ταῖς τρισὶ δὲ τάξεσι τοῦ Σχολαρχείου διδάσκουσιν οἱ τοῦ Ἡμιγυμνασίου καί τις τῶν τῆς Δημοτικῆς Σχολῆς.

Τὸ *Ἡμιγυμνάσιον* διευθύνει ὁ κ. Θεόδ. Παπαθεοδώρου, διδάκτωρ τῆς Φιλολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου· διδάσκουσι δ' ἔτι ἐν αὐτῷ καὶ οἱ ἑξῆς: ὁ κ. Γ. Ἀσκητόπουλος, ἐπίσης διδάκτωρ τῆς Φιλολογίας, ὁ κ. Ἀνδρέας Ἀρβανίτης ἐπίσης διδάκτωρ τῶν Μαθηματικῶν, ὁ κ. Γ. Γεωργιάδης τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος, ὁ κ. Ἀλέξ. Στρατίδης τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, ὁ κ. Μιλτ. Βερίσης τῆς Γαλλικῆς γλώσσης, ὁ κ. Γ. Στυψίδης τῆς Τουρκικῆς· πρὸς δὲ ὑπηρετοῦσι δύο παιδονόμοι καὶ δύο καθαρισταί. Οἱ μισθοὶ τῶν μὲν καθηγητῶν καὶ διδασκάλων ποικίλλουσι μεταξὺ 120 καὶ 40 λιρῶν Τουρκίας, τῶν δὲ διδασκαλισσῶν μεταξὺ 80 καὶ 20.

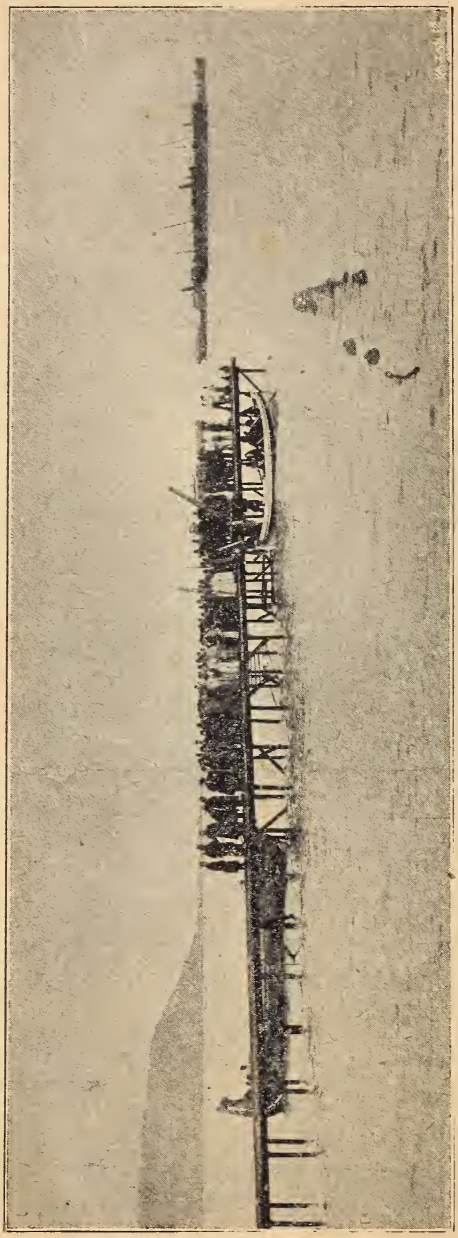
Πλὴν τῶν ἄλλων ἐν Ἀμισῷ εὐεργετικῶν ἱδρυμάτων, λειτουργεῖ καὶ ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ὀρθοδοξία», ἧς ὁ σκοπὸς σαφῶς δείκνυται ἐκ τοῦ ὀνόματος. Ἡ Ἀδελφότης αὕτη πρὸς αὔξησιν τῶν πόρων αὐτῆς, ἐξέδωκε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1901) ἴδιον εἰκονογραφημένον ἡμερολόγιον, ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ Ἠχὼ τοῦ Πόντου», ἐκ 380 σελίδων, κατὰ τὸν τύπον τῶν ἐκδιδομένων ἡμερολογίων ἐν Ἀθήναις, ὅπου καὶ τοῦτο ἐτυπώθη, περιλαμβάνον περὶ τὰς 40 διατριβὰς μετὰ ποιημάτων, εἰκό-

νων κλπ. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ χρηματικὸς σκοπὸς τῆς ἐκδόσεως δὲν ἀπέτυχε. Λαμπρὸν ἐπίσης ἵδρυμα ἔχει ἡ πόλις τὸ Δημαρχικὸν νοσοκομεῖον, ἄρτι συντελεσθέν. Ὡραῖον δὲ καλλιτεχνικὸν μνημεῖον ἰδίου ὅλως ρυθμοῦ θεωρεῖται ἐν Ἀμισῷ ἡ Βρύσις τῆς Σιταγορᾶς λεγομένη. Ἐπιστέφει δὲ πάντα τὰ οἰκοδομήματα τῆς πόλεως τὸ ὡραῖον Διοικητήριον, μέγα, κομψόν, πάλλευκον κτίριον, κείμενον ἐπὶ τῆς παραλίας κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς πόλεως ἐπὶ ἀναπεπταμένης περιόπτου θέσεως.

Τὸ Δημαρχικὸν Νοσοκομεῖον τῆς Ἀμισοῦ

Ἐντύπωσιν μεγίστην ἐμποιεῖ τῷ ἐπισκέπτῃ τῆς Ἀμισοῦ ὁ στόλος τῶν λέμβων, ὅστις ἐπελαύνει κατὰ τοῦ ἀτμοπλοίου ἅμα δοθέντος τοῦ συνθήματος τῆς ἀδείας. Νομίζει τις ὅτι δελφῖνες διασχίζουσι τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀλιμένου θαλάσσης, συνήθως ὀγκουμένης ὑπὸ τῶν ἐκ βορρᾶ κυμάτων. Ἐκπλήσσει δ' ἡ ὁμοιότης τῶν πλοίων τούτων πρὸς τὰς ἀρχαίας τριήρεις, φερούσας ὑπερηφάνως τὸ ἄφλαστον τῆς πρύμνης καὶ τὸ ἀκροστόλιον τῆς πρῴρας. Ἡ σειρὰ δ' ἑτέρων πάλιν λέμβων καὶ φορτηγίδων, ἀνερχομένων εἰς ἑκατοντάδας καὶ ἀνειλκυσμένων εἰς τὴν μακρὰν ἀμμώδη ἀκτὴν ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς πόλεως, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος, παρουσιάζει θέαμα εὐάρεστον. Τοῦτο δὲ εἶναι καὶ ἐνδεικτικὸν τῆς ἐμπορικῆς δυνάμεως τῆς πόλεως, εἰς ἣν τὰ ἀπειράριθμα ταῦτα

Ἡ ἀποβάθρα τῆς Ἀμισοῦ κατὰ τὸν ἀγιασμὸν τῶν ὑδάτων

μικρὰ πλοῖα εἰσάγουσιν ἐκ τῶν ἀτμοπλοίων ἐμπορεύματα βάρους 23,000,000 περίπου χιλιογράμμων καὶ ἐξάγουσιν ἕτερα βάρους 57,500,000, ὡς εἶπον ἐν τοῖς περὶ παραγωγῆς καὶ ἐμπορίου τῆς Ἀμισοῦ, ἤτοι ἐξυπηρετοῦσι κίνησιν 80, 000,000 χιλιογράμμων.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεσκέφθημεν τὴν Μητρόπολιν, ἔνθα συνέβη νὰ μὴ εὕρωμεν τὸν Σ. Μητροπολίτην Ἀμασείας, ἅτε ἀπουσιάζοντα εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀνεπλήρου αὐτὸν ὁ πρωτοσίγγελος αὐτοῦ κ. Λεόντιος, μεμορφωμένος κληρικός. Κατὰ σύμπτωσιν εὕρομεν συνεδριάζουσαν τὴν δημογεροντίαν ἐν τῇ Μητροπόλει, διὸ καὶ ἐπὶ βραχύτατον χρόνον ἐμείναμεν ἐν αὐτῇ, ἵνα μὴ παρακωλύωμεν τὰς ἐργασίας αὐτῆς. Ἔμαθον δ' ἐκεῖ ὅτι εἷς τῶν δημογερόντων, μεσῆλιξ ἀνήρ, ἄρτι μετοικήσας ἐκ Καισαρείας εἰς Ἀμισόν, ἠγνόει τέλεον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν· οἱ παρακαθήμενοι μεταφράζουσιν αὐτῷ εἰς τὴν Τουρκικὴν τὰ θέματα τῆς συζητήσεως.

Ὅτε δ' ἐπορευόμεθα νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὸν Διοικητὴν τῆς χώρας (*Μου-*

τεσαρίφην) Χαμδῆ-Μπέην, ἄνδρα λίαν ἱκανόν, κατὰ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν, προσηνέστατον τοὺς τρόπους καὶ γενικῶς ἀγαπώμενον, ὑπηρετοῦντα ἐνταῦθα εὐδοκίμως ἀπὸ ἑπταετίας, καὶ ἤδη εὑρισκόμεθα ἐγγὺς τοῦ ὡραίου ἐκείνου Διοικητηρίου, συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν κ. Κοκκωνίων καί τινων ἄλλων φίλων, περὶ τὴν 3 μ. μ., ὀξύτατοι οἱ συριγμοὶ τῆς «Ἰωνίας» ἀνεκάλουν ἡμᾶς ἐπιγόντως ἐπὶ τὸ κατάστρωμα, ἐνῷ τέως ὑπελογίζομεν ὅτι ἠθέλομεν διαμείνει ἐνταῦθα μέχρις ἑσπέρας, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ πλοίου. Ἀλλ' ὡς φαίνεται, τὸ πλοῖον ἐπεράτωσε ταχύτερον τὴν φόρτωσιν καὶ σπεύδει νὰ κερδίσῃ τὴν ἡμέραν, ἣν ἀπώλεσεν ἤδη προχθὲς ἐν Τραπεζοῦντι. Ἡ μέχρι τῆς ἀποβάθρας ὁδὸς ἦν μακρά, ἡ δ' ἐκεῖθεν μέχρις ἀτμοπλοίου ἀπόστασις μακροτέρα. Ὠφείλομεν νὰ σπεύσωμεν καὶ ἐσπεύσαμεν. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη περίστασις ἐστέρησεν ἡμᾶς τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπισκεφθῶμεν καὶ γνωρίσωμεν τὴν Α. Ἐξοχότητα.

Σπεύδοντες ἐφθάσαμεν εἰς τὴν παραλίαν καὶ διηνύσαμεν τὴν μακροτάτην ἀποβάθραν, δι' ἧς γίνεται πᾶσα ἐπιβίβασις καὶ ἀποβίβασις. Ἐκεῖ εὐχαριστήσαντες τοὺς ξεναγήσαντας καὶ φιλοξενήσαντας καὶ νῦν ἔτι μέχρι τῆς λέμβου συνοδεύοντας ἡμᾶς, διεβιβάσαμεν, διερμηνεύοντός τινος τῶν φίλων, τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν καὶ πρὸς τοὺς ὑπαλλήλους τῆς ὑπηρεσίας ἐπὶ ταῖς παρασχεθείσαις εὐκολίαις καὶ περιποιήσεσιν, εὐθὺς δὲ ἐπέβημεν λέμβου, ἥτις ἀνήγαγεν ἡμᾶς εἰς τὴν «Ἰωνίαν».

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ

ΚΔ΄

Ο ΑΛΥΣ. Η ΠΑΦΡΑ. Η ΕΠΑΝΟΔΟΣ.

Η Ἀμισὸς λοιπὸν ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον τοῦ Πόντου ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐπάτουν πρὸ μικροῦ κατὰ τὴν περιήγησιν ταύτην. Ἤδη ὑπὸ φοβεροὺς προνευστασμοὺς ἐξ ὀγκωδῶν κυμάτων, προερχομένων ἐκ Βορρᾶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης πνοῆς ἀνέμου ἐνταῦθα, ἀνέσπασεν ἡ «Ἰωνία» τὴν ἄγκυραν καὶ ἔστρεψεν ἠρέμα τὴν πρῷραν αὐτῆς πρὸς δυσμάς· διὰ μεγάλης δὲ καὶ μεγαλοπρεποῦς καμπύλης ἔλαβε τὴν πρὸς τὸ ἐγγύτερον ἐνταῦθα σημεῖον τοῦ ὁρίζοντος, τὸ ἀκρωτήριον τῆς Πάφρας, ἄγουσαν γραμμήν. Ἐκεῖθεν θὰ κανονίσῃ τὴν πορείαν πρὸς τὸ στόμιον τοῦ Βοσπόρου, ὅπερ ἀπέχει ἐντεῦθεν ἐν συνόλῳ περὶ τὰ 350 μίλια. Κατὰ τὰς διαφόρους στροφὰς καὶ θέσεις τοῦ πλοίου πρὸς τὴν ξηράν, διαφόρους παρουσιάζει ἀπόψεις καὶ ἡ καλλίκτιτος, ἡ λευκάζουσα, ἡ χαρίεσσα Ἀμισός, ἡ ἀκμαία αὐτὴ ἐμπορικῶς καὶ πνευματικῶς πόλις τοῦ Πόντου. Ἡ ἕλιξ στροβιλίζει καὶ δινεῖ τὰ ὕδατα, παφλάζουσα ἐντὸς αὐτῶν, ἢ κροτοῦσα ἐναέριος ἐκτὸς αὐτῶν, κατὰ τὴν ἑκάστοτε θέσιν τοῦ πλοίου ἐπὶ τῶν μεγάλων κυμάτων. Μετά τινα ὥραν ἡ μακρὰ καμπύλη γραμμή, ἀμυδρῶς φαινομένη ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, δεικνύει ἡμῖν, ὅτι ἤδη πολὺ ἀπέχομεν τῆς πόλεως, ἥτις μετὰ μικρὸν ἤρξατο ἀποκρυπτομένη ὄπισθεν τῶν λόφων τοῦ παρ' αὐτὴν ἀγκῶνος τῆς παραλίας.

Ἐς ἄλλοτε, ἴσως, πάλιν, καλὴ Ἀμισός!

Ἀλλ' ἡ περὶ αὐτὴν χώρα θ' ἀποτελέσῃ ἐπὶ μικρὸν ἔτι θέμα ἀπασχολήσεως δι' ἐμέ. Ἐκεῖ, παρὰ τὸ σημεῖον, πρὸς ὃ κατευθύνεται

ἡ «Ἰωνία», ἁπλοῦται τὸ βαθὺ στόμα τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ἅλυος ποταμοῦ, τοῦ μεγίστου τῶν ρευμάτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οὗτος ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἄξιον πολλοῦ λόγου σημεῖον, διότι ἀπετέλεσε τὸ ὅριον, τὸ χωρίζον τοὺς λαοὺς τῆς εὐρωπαϊκῆς καταγωγῆς ἀπὸ τῶν τῆς Ἀσιατικῆς προελεύσεως. Ὀνομάζεται ἑλληνιστὶ μὲν Ἅλυς, διότι, κατὰ τὸν Στράβωνα, διερχόμενος ἐκεῖ περὶ τὴν Ξιμηνὴν χώραν δι' ἀλατωρυχείων, προσλαμβάνει ἁλμυρὰν γεῦσιν, τουρκιστὶ δὲ *Κηζὴλ-Ἰρμάκ*, ὅ ἐστιν «ἐρυθρὸν ρεῦμα», διότι ἐν ἐποχῇ βροχῶν λαμβάνει χρῶμα ὑπέρυθρον, ἕνεκα τοῦ ὑπερύθρου τῆς ἀργίλου καὶ τῆς ἀργιλοτιτάνου παροχθίων τινῶν μερῶν αὐτοῦ. Ὁ Ἅλυς ἐγένετο μάρτυς σπουδαιοτάτων γεγονότων ἐν τῇ ἱστορίᾳ· γίνεται δὲ γνωστὸς τοῖς πᾶσιν ἐκ παίδων ἐν τοῖς σχολείοις, ἰδίᾳ διὰ τὸν γριφώδη ἐκεῖνον χρησμὸν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου: «*Κροῖσος Ἅλυν διαβάς, μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει.*» Τὸν χρησμὸν τοῦτον παρεξηγήσας ὁ πολυτάλαντος, ἀλλ' ἀτυχής, ἢ ἄφρων βασιλεύς, ἐπεχείρησε τὸν κατὰ τοῦ Κύρου πόλεμον· ἡττηθεὶς δὲ καὶ αἰχμαλωτισθεὶς κατέλυσε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀρχήν, οὐχὶ δὲ τὴν τοῦ Κύρου, ὡς ἐφαντάσθη. Κατὰ τὴν μετὰ ταῦτα γεωγραφικὴν διαίρεσιν τῶν ἀρχαίων, ὁ Ἅλυς διέτρεχε καὶ διέβρεχε τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὴν Γαλατίαν· ἐσχημάτιζε δὲ τὰ σύνορα τοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου, κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην αὐτοῦ καὶ τῆς Παφλαγονίας ἀριστερόθεν, ἤτοι πρὸς δυσμάς. Κατὰ τὰ ἀνώτερα μέρη αὐτοῦ, τὰ πρὸς τὰς πηγάς, ὁ Ἅλυς ρέει ἐντὸς στενῆς καὶ βαθείας κοίτης, φθάνων ὅμως εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Πάφρας καθίσταται εὐρύτερος καὶ ἀβαθέστερος, περὶ δὲ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ ἔχει πλάτος κατὰ μέσον ὅρον 80 μέτρων, βάθος ὅμως μέγιστον καὶ ὁρμητικότητα ἀκάθεκτον. Ὁ Ἅλυς ἀρδεύει δαψιλῶς τὴν κατ' ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας αὐτοῦ ἐκτεινομένην ἐπαρχίαν τῆς Πάφρας. Εἶναι δὲ καὶ πλωτὸς εἰς μικρὰ φορτηγὰ πλοῖα ἐπ' ἀρκετόν. Ἐν Πάφρᾳ μάλιστα, τῇ πόλει, σῴζεται καὶ ἀρχαῖος ναύσταθμος, κατά τινας ἀναγόμενος εἰς τοὺς Ἕλληνας.

Διὰ τὴν ἐπαρχίαν τῆς Πάφρας θεωρεῖται ὅ,τι ὁ Νεῖλος διὰ τὴν Αἴγυπτον, διότι γίνεται αὐτῇ αἰτία καὶ πηγὴ πολλῶν ἀγαθῶν. Πλὴν δ' ἄλλων παρέχει ὁ Ἅλυς τοῖς πέριξ καὶ τὸν ἔξοχον ἰχθὺν μύραιναν, ἢ μερσίναν, ἐξ οὗ παράγεται χαβιάριον. Ὁ ἰχθὺς οὗτος, εἰσερχόμενος εἰς τὸν ποταμόν, ἵν' ἀποθέσῃ τὰ ᾠὰ αὐτοῦ, συλλαμβάνεται ἀφθόνως, ἰδίᾳ κατὰ τὸ ἔαρ. Καὶ συνήθως μὲν ζωγροῦσιν αὐτὸν οἱ ἁλιεῖς δι' ἀγ-

κίστρων. Ἀλλ', ὅταν τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ τυγχάνωσι τεθολωμένα ἐκ τῶν βροχῶν, αἱ μύραιναι, μὴ βλέπουσαι ἐν τῷ βάθει τῶν ὑδάτων, ἐπιπλέουσι· τότε δὲ καὶ οἱ χερσαῖοι χωρικοὶ φονεύουσιν αὐτὰς παρὰ τὰς ὄχθας εὐκόλως διὰ πελέκεων, ἢ καὶ διὰ ξύλων. Ἡ μύραινα φθάνει ἐνίοτε εἰς μέγεθος ὑπερβαῖνον τὰ δύο γαλλικὰ μέτρα· τὸ δὲ βάρος τῶν ᾠῶν ἑκάστης ποικίλλει ἀπὸ μιᾶς μέχρι δέκα ὀκάδων. Ἡ κατεργασία τοῦ χαβιαρίου τοῦ Ἅλυος, βελτιωθεῖσα ἐσχάτως, παρέχει ποιότητας δυναμένας νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὰς ρωσσικάς. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Ἅλυος καὶ τῶν κατ' αὐτόν, ἐν συνόψει.

Ἡ δὲ Πάφρα ἀποτελεῖ τὴν ὁμώνυμον ὑποδιοίκησιν *(Καζᾶν)* τῆς Διοικήσεως Τσανὶκ (Ἀμισοῦ), τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Τραπεζοῦντος. Ἡ περιφέρεια τῆς Πάφρας, ἔχουσα ἔκτασιν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἅλυος μέχρι τῶν συνόρων τοῦ Νομοῦ Σεβαστείας 70 χιλιομέτρων μήκους, πλάτους δ' ἐν μὲν τῇ παραλίᾳ πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον πλευρᾷ 80, ἐν δὲ τῇ ἀντιθέτῳ μεσογαίᾳ 40 χιλιομέτρων, περιλαμβάνει, σὺν τῷ προσηρτημένῳ αὐτῇ δήμῳ *(Ναχιὲ)* τοῦ Ἀλατζάμ, 165 χωρία, ὧν τὰ ἡμίση εἰσὶ τουρκικά, τὰ δ' ἄλλα κατοικοῦνται ὑπὸ Χριστιανῶν Ὀρθοδόξων. Ἀρμενικὰ χωρία δὲν ὑπάρχουσι· μόνον δ' ἐν τῇ πόλει κατοικοῦσιν ὀλίγοι Ἀρμένιοι. Τὰ χωρία τῆς Πάφρας εἰσὶ διακεκριμένα εἰς ἀμιγῆ τουρκικὰ καὶ ἀμιγῆ χριστιανικά· μικτὰ χωρία οὐδαμοῦ ἀπαντῶσιν. Τοῦτο, ὡς φρονῶ, ἐπεκράτησε κατὰ τύχην, ἢ καθ' ἕξιν, διότι οὐδεμία ἔχθρα ἢ δυσμενὴς γνώμη χωρίζει τὰς δύο φυλάς. Πολλαχοῦ χωρία Τούρκων καὶ Χριστιανῶν κεῖνται ἐγγύτατα ἀλλήλοις, οἱ δὲ κάτοικοι τούτων ζῶσιν ἐν συμπνοίᾳ ἄκρᾳ. Ὁ πληθυσμὸς τοῦ **Καζᾶ** τῆς Πάφρας ἀνέρχεται εἰς 55,600 ψυχάς. Τούτων 29,000 εἰσὶ τοῦρκοι καὶ 26,000 χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι. Τῆς δὲ πόλεως ὁ πληθυσμὸς ἀποτελεῖται ἐκ 3,100 Μωαμεθανῶν, 2,600 Ὀρθοδόξων καὶ 600 Ἀρμενίων.

Ἅπας ὁ πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἐστὶ τουρκόφωνος. Οἱ Χριστιανοὶ ὁμιλοῦσι τουρκιστί, γράφουσιν ἐν τῇ τουρκικῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ — κατὰ παράδοξον ἐκδήλωσιν γλωσσικῆς ἀναμίξεως—διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Ἡ θεία λειτουργία ἐτελεῖτο καὶ αὐτή, μέχρι πρό τινος χρόνου, ἐν πᾶσι τοῖς Ναοῖς τουρκιστὶ καὶ τουρκιστὶ ἀνεγινώσκετο τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον εἰς τοὺς θερμοτάτους τούτους

καὶ ἀφωσιωμένους ὀπαδοὺς αὐτοῦ. Νῦν ὅμως τοῦτο ἐξέλιπε· γίνεται δὲ μόνον ἐξαιρετικῶς εἴς τινας περιστάσεις. Οἱ διδάσκαλοι αὐτοὶ τῶν ἀρτισυστάτων σχολείων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ἐδίδασκον, πολλαχοῦ δ' ἔτι καὶ νῦν διδάσκουσιν, εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τουρκιστί! Νῦν τὰ τῆς γλώσσης ἤρξαντο μεταβαλλόμενα καὶ εἰσερχόμενα εἰς τὴν φυσικὴν ὁδὸν αὐτῶν, ὡς θ' ἀναγράψω περαιτέρω. Ἀλλ' ἐνταῦθα ὀφείλω νὰ σημειώσω ἔκτακτόν τι καὶ πρωτοφανὲς γεγονός, τὸ μὲν πρὸς γνῶσιν τῶν τυχὸν ἀγνοούντων αὐτό, τὸ δὲ εἰς αἴδιον εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου ἐργάτου αὐτοῦ. Ἐν τῇ πρωτοτύπῳ ταύτῃ γλώσσῃ, τῇ τουρκικῇ μέν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων γραφομένῃ, τῇ οἱονεὶ *ἑλληνοτουρκικῇ*, πλὴν ἄλλων πολλῶν δημοσιευμάτων καὶ διδακτικῶν βιβλίων, γράφεται καὶ ἐφημερίς, ἡ «Ἀνατολή». Αὕτη, ἱδρυθεῖσα πρὸ ἑξήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ἐν Σμύρνῃ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρὸς ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΥ ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ, μετηνέχθη μετὰ δεκαετίαν τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου 1850, εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔκτοτε ἐκδίδοται τακτικῶς. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξεδίδετο δὶς τῆς ἑβδομάδος καὶ εἶτα τρίς, νῦν δέ, ἀπὸ τοῦ 1893, καθ' ἑκάστην, διατελοῦσα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν υἱῶν τοῦ ἀοιδίμου ἐκείνου ἀνδρὸς Ἀδελφῶν Μισαηλίδου [1]. Αἱ πρὸς τὸ ὅμαιμον καὶ ὁμόδοξον γένος παρασχεθεῖσαι, ἔτι δὲ καὶ νῦν δαψιλῶς παρεχόμεναι ὑπὸ τῆς «Ἀνατολῆς» ὑπηρεσίαι εἰσὶ τοῦτ' αὐτὸ μέγισται καὶ πολλῷ ἀνώτεραι κοινοῦ τινος ἐπαίνου. Δι' αὐτῆς καὶ μόνης οἱ Μικρασιᾶται, οἱ μοιραίως στερηθέντες τῆς μητρικῆς γλώσσης αὐτῶν, ἐπαιδαγωγήθησαν καὶ ἐμορφώθησαν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν καὶ ἀφυπνίσθησαν ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς ἀμαθείας· δι' αὐτῆς διηνοίχθη εἰς τόσας μυριάδας, εἰς ἑκατομμύρια ἴσως, ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν μάθησιν· δι' αὐτῆς ἀνεπετάσθη τούτοις ἡ πρὸς τὴν πάτριον γλῶσσαν θύρα.

† Εὐάγγελος Μισαηλίδης

Καὶ τοῦτο μὲν τὸ μέγα ἀγαθὸν παρέσχε πᾶσι τοῖς τουρκοφώνοις

1. Ὅρα καὶ Ἐγκυκλοπαιδικὸν Ἡμερολόγιον «Φάρος τῆς Ἀνατολῆς», Κωνσταντινούπολις, 1901, σελ. 390.

Μικρασιάταις Ὀρθοδόξοις Χριστιανοῖς ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος ἀνήρ. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐκείνου ἐγένετο εὐεργετικὸς εἰδικῶς τοῖς Παφραίοις ἕτερος φιλογενὴς καὶ μεγαλοπράγμων ἀνήρ, οὗ ἡ μνήμη ἔσεται ἀγήρως ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν. Τὸν Μητροπολίτην Ἀμασείας Σωφρόνιον, τὸν μετακληθέντα εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐπ' αὐτοῦ μεταλλάξαντα ἐσχάτως τὸν ὑπερεκατονταετῆ βίον, διεδέχθη ἐν Ἀμασείᾳ ὁ ἀπὸ Ἄρτης μετακληθεὶς ὁμώνυμος ἐκείνῳ Σωφρόνιος, περὶ τὸ ἔτος 1866. Ὁ ἀείμνηστος οὗτος ἀνήρ, ἀληθὴς πατὴρ τοῦ ποιμνίου

Ὁ Σ. Μητροπολίτης Ἀμασείας Σωφρόνιος

αὐτοῦ, εὐθὺς ὡς ἀνέλαβε τὴν ποιμαντορίαν τοῦ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα χριστεπωνύμου πληρώματος καὶ ἀντελήφθη τῆς οἰκτρᾶς πνευματικῆς καταστάσεως, ἐν ᾗ τοῦτο διετέλει, κατεσπαρμένον τῇδε κἀκεῖσε, ἄνευ σαφοῦς συνειδήσεως τῆς ἐθνικότητος καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς θρησκείας αὐτοῦ, ἐπεδόθη μετ' ἐνθέου ζήλου εἰς τὴν περισυλλογὴν καὶ τὴν αναμόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ. Συνέπτυξε κοινότητας, ἀνήγειρε Ναούς, ἐγκατέστησεν ἐκκλησιαστικὰς ἀρχάς, ἐδημιούργησε πόρους, περιέτρεξεν ὅλα τὰ χωρία, ἐθεμελίωσε σχολεῖα, ὠνόμασεν ἐφόρους καὶ ἐπιτρόπους, ἀπέστειλε διδασκάλους καί, συνελόντι εἰπεῖν, ἐδημιούρ-

γησε πνευματικὸν κόσμον ἐκ τοῦ πρώην χάους, περισώσας ὁλόκληρον πληθυσμόν. Ὁ ἀοίδιμος οὗτος Μητροπολίτης, ἀρχιερατεύσας ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη, μετέστη πρὸς Κύριον τῷ 1886, Συνοδικὸς ὤν, ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τὸ ὑψηλὸν καὶ μέγα εὗρεν ὁ Σ. Μητροπολίτης Σωφρόνιος συμπράκτορας καὶ «συμφράδμονας» εὐγενεῖς καὶ φιλογενεῖς ἄνδρας· τὸν ἐσχάτως ἀποθανόντα ἐν Ἀμισῷ Χατζῆ-Σάββαν Μαυρίδην, τοὺς κ. κ. Ἐφραὶμ Ἀρζόγλουν, Χατζῆ - Γιάννην Γελκενδζόγλουν, Χατζῆ-Γιάννην Ἀντώνογλουν, Ἀπόστολον Πιαλόγλουν, Δημήτριον Γρηγοράκην, τὸν ἐξ Ἁγίου Πέτρου τῆς Κυνουρίας, καὶ ἄλλους, ὧν τὰ ὀνόματα δὲν περιῆλθον εἰς γνῶσίν μου. Ἀλλὰ κέντρον καὶ ψυχὴν τῆς ἀναπλαστικῆς καὶ μορφωτικῆς ἐκείνης κινήσεως εὗρεν ὁ ὀξυδερκὴς Μητροπολίτης Σωφρόνιος τὸν θείᾳ τινὶ μοίρᾳ ριφθέντα ἐκ Ναυπλίου καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ἐκεῖσε κ. Ἀλέξανδρον Ἀρών, ἰατρόν, τὸν ἀγαπητὸν καὶ ἐμοὶ καὶ πᾶσι τοῖς ἡλικιώταις φίλον καὶ σύγχρονον ἐν ταῖς σπουδαῖς. Ὁ Ἀλέξανδρος Ἀρών, ἐγκλείων ἐν ἑαυτῷ πνεῦμα ἀτίθασον καὶ χαρακτῆρα ἰσχυρόν, φέρων δ', ὡς ἐφάνη ὕστερον, ἀντὶ συνήθων νεύρων χαλυβδίνους χορδάς, κατέλιπε τῷ 1879 τὴν γενέτειραν γῆν καὶ ἐπεζήτησεν ἑαυτῷ στάδιον ἀλλαχόσε: μετέβη εἰς Ἀμισόν, ἐκεῖθεν δ' εἰς Πάφραν.

«Ὕπαγε, τέκνον μου, ἐκεῖ καὶ ποίμαινε τὰ πρόβατά μου, ὧν τὰς ἀνάγκας θὰ κατανοήσῃς σὺ ὁ ἴδιος εὐθὺς ὡς εὑρεθῇς ἐν μέσῳ αὐτῶν», εἶπεν αὐτῷ ὁ ἀοίδιμος Μητροπολίτης Σωφρόνιος, ἀσπαζόμενος, εὐλογῶν καὶ κατευοδῶν αὐτὸν εἰς Πάφραν. Ὁ Ἀρὼν ἐπεδόθη ἀμέσως εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς τουρκικῆς γλώσσης, ἐν ᾧ συγχρόνως, κατανοηθείσης τῆς ἀξίας αὐτοῦ, ὠνομάζετο «ἔφορος» τῶν σχολείων. Τότε διηνοίγη τῷ Ἀλεξάνδρῳ Ἀρὼν στάδιον εὐρὺ πρὸς ἀκατάσχετον, ἀκαταπόνητον καὶ εὐεργετικὴν δρᾶσιν, ἐφ' ᾗ ὀφείλεται αὐτῷ ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη. Μετὰ τρία ἢ τέσσαρα ἔτη, μετέβη εἰς Παρισίους, ὅπου ἐσπούδασεν ἐπὶ τριετίαν. Ἐπανελθὼν δὲ πάλιν εἰς Πάφραν, ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον καὶ μέχρι σήμερον δρᾷ πάντοτε ἀκαμάτως.

Ἔνθερμος ὑποστηρικτὴς τῶν γραμμάτων καὶ παντὸς καλοῦ ὑπάρχει καὶ ἐν Πάφρᾳ ἄλλος ἔκτακτος ἀνήρ, ὁ Αἰδεσιμώτατος Παπᾶ-Μιχαήλ, τουρκόφωνος μὲν τελείως, ἀλλὰ φιλομουσότατος καὶ φιλογενέστατος, διὰ τὴν δραστηριότητα δὲ καὶ τὸν ἀκαταπόνητον ζῆλον αὐτοῦ διωρι-

σμένος ἀρχιερατικὸς ἀντιπρόσωπος καὶ ἐκλελεγμένος Πρόεδρος τῆς Δημογεροντίας τῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος.

Ὁ Αἰδεσ. Παπᾶ-Μιχαὴλ

Ἀλλ' οἱ κόποι καὶ οἱ μόχθοι πάντων τῶν φιλογενῶν καὶ φιλοπροόδων τούτων ἀνδρῶν δὲν θὰ ἐστέφοντο ἴσως ὑπὸ τῆς τόσης ἐπιτυχίας, εἰς ἣν ἔφθασαν, ἐὰν μὴ παρείχετο αὐτοῖς ἡ προστασία τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Ἐξοχώτατος Μουσᾶ-Πασσᾶς, *Μίρι-μιρὰν* τὸν βαθμὸν καὶ Ὑπόδιοικητὴς τὴν θέσιν, Κιρκάσιος τὴν καταγωγήν, ἀνὴρ ἄξιος τῆς ἐπιστήμης τοῦ διοικεῖν ἀνθρώπους, εὐγενὴς τὸν χαρακτῆρα καὶ ἐμφορούμενος ὑπὸ φιλοπροόδων αἰσθημάτων, συνετέλεσεν εἰς τὸ ἔργον τῆς Χριστιανικῆς Κοινότητος τὰ μέγιστα. Διοικήσας τὴν ὑποδιοίκησιν τῆς Πάφρας τὸ πρῶτον ἄλλοτε ἐπὶ πέντε ἔτη καὶ νῦν πάλιν διοικῶν αὐτὴν ἀπὸ τετραετίας καὶ ἐπέκεινα [1], παρέσχε πάντοτε μεγάλην συνδρομὴν καὶ προστασίαν εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Κοινότητα πρὸς μόρφωσιν καὶ πρόοδον, ἐβοήθησεν εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν λαμπρῶν ἐκπαιδευτηρίων αὐτῆς καὶ καθόλου συνήργησεν εἰς τὴν διάδοσιν τῆς παι-

1. Νῦν, ὅτε ἐκδίδοται τὸ ἔργον τοῦτο, συνεπληρώθη ἑξαετία.

δείας παρὰ πάσαις ταῖς φυλαῖς, ἃς διοικεῖ. Τοῦτο ἀποδεικνύει τρανῶς ἡ κατωτέρω παρατιθεμένη συνοπτικὴ ἀναγραφὴ τῶν σχολείων τῆς Πάφρας. Διὰ τοῦτο ὁ Μουσᾶ-Πασσᾶς ἐγένετο ἄξιος τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν Παφραίων· ταύτην δὲ διατυπῶ καὶ ἐγὼ ἐνταῦθα, καὶ τότε ἀκούσας παρὰ πολλῶν, καὶ ὕστερον πάλιν πολλάκις μαθών.

Ἡ Α. Ἐξ. ὁ Μουσᾶ-πασσᾶς

Ἡ Κοινότης τῶν Ὀρθοδόξων ἐν τῇ πόλει Πάφρᾳ συντηρεῖ νῦν τὰ ἑξῆς σχολεῖα:

1ον *Νηπιαγωγεῖον*, διευθυνόμενον ὑπὸ τῶν δοκιμωτάτων εἰδικῶν νηπιαγωγῶν δεσποινίδων Εὐφροσύνης Καπονίδου καὶ Φεβρωνίας Σαδελόγλου, ὧν ἑκατέρα λαμβάνει μισθὸν 45 λίρας τουρκικὰς ἐτησίως· βοηθοῦσι δ' αὐταῖς εἰς τὸ ἔργον τέσσαρες ἔτι βοηθοί, λαμβάνουσαι ἀνὰ 10 λίρας ἑκάστη. Εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον τοῦτο φοιτῶσιν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων παιδία 250!

2ον *Ἀστικὴν Σχολήν*, πεντατάξιον, διευθυνομένην νῦν ὑπὸ τοῦ εὐμαθεστάτου καὶ ἀκαμάτου κ. Τυργούτη (75 λίραι), ἔχουσαν δὲ καὶ δύο διδασκάλους (ἀνὰ 40 λίρας) καὶ δύο βοηθοὺς (ἀνὰ 10 λίρας). Μαθηταὶ φοιτῶσιν εἰς αὐτὴν 160.

3ον *Ἀρρεναγωγεῖον*, τριτάξιον, ἐν τῇ συνοικίᾳ *Σαχλί*, ἢ Ἁγίου Βασιλείου, διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ μεθοδικωτάτου διδασκάλου κ. Χ. Μαξιτοπούλου (50 λίραι), ἔχοντος ἕνα ἔτι βοηθὸν (10 λίραι). Εἰς αὐτὸ φοιτῶσιν ὡς ἔγγιστα 40 μαθηταί. Οἱ ἀριθμοὶ τῶν μαθητῶν ποικίλλουσιν ἐνίοτε, κατὰ τὰς περιστάσεις, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὰς ὥρας

τοῦ ἔτους, ἕνεκα τῶν διαφόρων γεωργικῶν ἐργασιῶν καὶ τῆς εἰς αὐτὰς ἐνασχολήσεως καὶ τῶν παίδων μετὰ τῶν γονέων, πρὸς πλήρωσιν τῆς πρωτίστης τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου.

4ον ***Παρθεναγωγεῖον***, διευθυνόμενον ὑπὸ τῆς ἀκαταπονήτου καὶ ἀξίας παντὸς ἐπαίνου Διευθυντρίας δεσποινίδος Ζωῆς Νικολάου, τελειοφοίτου τῶν «Ἀρχιγενείων» (50 λίραι), μετὰ δύο βοηθῶν (ἀνὰ 15 λίρας). Μαθήτριαι φοιτῶσιν εἰς τὸ λαμπρὸν τοῦτο σχολεῖον 80. Ἀξία ἰδίας μνείας καθίσταται ἡ φιλομάθεια καὶ εὐμάθεια τῶν μαθη-

Τὰ Ἑλληνικὰ Ἐκπαιδευτήρια τῆς Πάφρας

τριῶν τούτων καὶ ἡ καθαρότης τῆς γλώσσης, ἐν ᾗ ὁμιλοῦσιν. Τοῦτο δ' ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὰ παιδία ἐκ τῆς τουρκικῆς γλώσσης, ἣν μανθάνουσι πρώτην κατ' οἶκον, εἰσέρχονται ἐν τοῖς νηπιαγωγείοις εἰς τὴν ἐκμάθησιν ἑλληνικῆς ὅλως καθαρευούσης, ἀπηλλαγμένης ξενισμῶν καὶ χυδαϊσμῶν.

Οἱ Τοῦρκοι ἔχουσιν ἐν Πάφρᾳ τρεῖς προκαταρκτικὰς Σχολὰς καὶ ἓν ἡμιγυμνάσιον. Ἐν αὐτοῖς πᾶσι διδάσκουσιν 8 διδάσκαλοι, μαθηταὶ δὲ φοιτῶσιν 700 ἐν ὅλῳ. Ἔχουσι δὲ καὶ παρθεναγωγεῖον μετὰ 2 διδασκάλων καὶ 60 μαθητριῶν.

Οἱ Ἀρμένιοι συντηροῦσιν αὐτόθι ἀρρεναγωγεῖον μετὰ 2 διδασκάλων

καὶ 120 μαθητῶν, καὶ παρθεναγωγεῖον μετὰ μιᾶς διδασκαλίσσης καὶ 30 μαθητριῶν.

Ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖά εἰσιν οὐχὶ πολλοῦ λόγου ἄξια. Ἐν τοῖς πλείστοις χριστιανικοῖς χωρίοις ὑπάρχουσι μὲν σχολεῖα, ἀνεπαρκῆ ὅμως, ὡς τὰ πολλά, κατὰ τὴν διδακτικὴν δύναμιν.

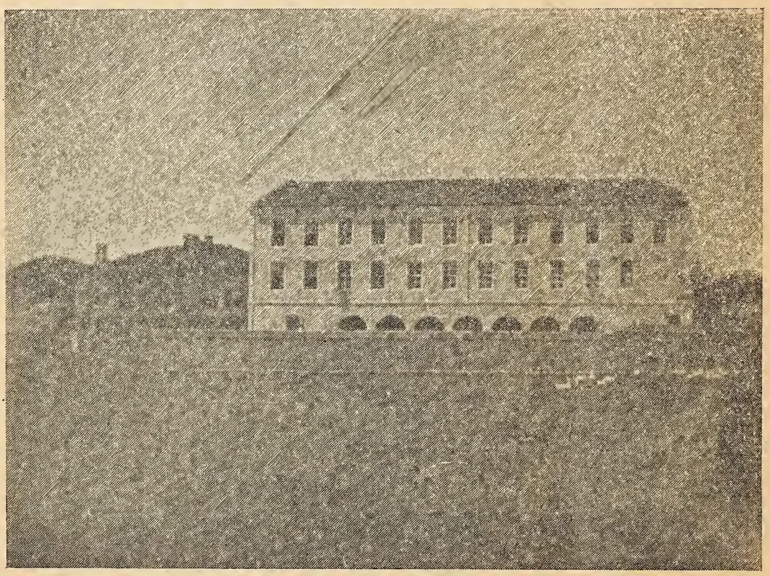
Ἡ Ὀρθόδοξος Κοινότης ὅμως τοῦ Ἀλατζάμ, ἐν ᾗ κατοικοῦσι 2,100 Τοῦρκοι καὶ 1,300 Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι, συντηρεῖ μικρὸν ἑλληνικὸν σχολεῖον μετὰ 40 μαθητῶν καὶ παρθεναγωγεῖον μετ' ὀλιγίστων μαθητριῶν. Διὰ τὰ σχολεῖα ταῦτα δαπανᾷ περὶ τὰς 100 λίρας ἐτησίως. Πολλὰ ἄρα ὑπολείπονται ἔτι τοῖς Παφραίοις πρὸς ἐκτέλεσιν ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου.

Ἀλλ' ἐν τούτοις, ἡ ἀπὸ τριακονταετίας ἀρξαμένη ἐργασία τῆς διανοητικῆς ἀναμορφώσεως ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐπήνεγκεν ἤδη ἄριστα ἀποτελέσματα. Οἱ τουρκόφωνοι ἐγένοντο καὶ ὁσημέραι γίνονται ἑλληνόφωνοι. Ὁλόκληρος γενεὰ νῦν φέρει ἀνὰ τὰ χείλη τὴν γλυκεῖαν γλῶσσαν τοῦ Γένους αὐτῆς. Ἐπιστήμονες δὲ ἀριθμοῦνται πολλοί, ἀπολαύσαντες τὰ πρῶτα φῶτα τῶν γραμμάτων ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις τῆς Πάφρας.

Τὸ Διοικητήριον τῆς Πάφρας

Ἡ Πάφρα ἔχει νῦν καὶ θέατρον, ἀνῆκον εἰς τὸν αὐτόθι εὐκατάστατον πνευματοπώλην κ. Ν. Μακρῆν, ἐξ Ἁγίου Πέτρου τῆς Κυνουρίας ἀπὸ τετραετίας μετοικήσαντα ἐνταῦθα. Τὸ θέατρον τοῦτο εἶναι εὐρύχωρον, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ ἀνέτως 400 θεατάς. Ἔχει καλὰς σκηνογραφίας, δωμάτια διὰ τοὺς ἠθοποιοὺς κλπ. Μέχρι τοῦδε συνέβη νὰ παραστήσωσιν ἐν αὐτῷ τρεῖς ἑλληνικοὶ θίασοι. Συχνότερον παριστῶσι τουρκόφωνοι ἠθοποιοί. Κατά τινας, τὸ θέατρον τῆς Πάφρας θεωρεῖται περιττὴ πολυτέλεια.

Τὸ Θέατρον τῆς Πάφρας

Ἡ ἐπαρχία τῆς Πάφρας παράγει κατὰ πρώτιστον λόγον καπνὸν ἀρίστης ποιότητος, περιζήτητον εἰς τὰς ἀγορὰς Λονδίνου, Μασσαλίας, Ἁμβούργου, Ἀλεξανδρείας, Ἄδεν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ ποσότης αὐτοῦ ἀνέρχεται εἰς 3,000,000 χιλιόγραμμα ἐτησίως. Ἡ Πάφρα, κειμένη παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἅλυος, εἰς ἀπόστασιν τρίωρον ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ εἰς ὕψος 30 μ. ὑπὲρ αὐτήν, συνδέεται μετὰ τῆς Ἀμισοῦ δι' ἁμαξιτοῦ 48 χιλιομέτρων. Διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης καὶ μόνης μεταφέρει καὶ παραδίδει εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Ἀμισοῦ πρὸς κατανάλωσιν ἢ ἐξαγωγὴν ἅπαντα τὰ προϊόντα αὐτῆς. Παράγει δέ, πλὴν τοῦ καπνοῦ,

ἀραβόσιτον καὶ ἄλλα τινὰ εἴδη δημητριακῶν, συντηρεῖ ἀξίαν λόγου κτηνοτροφίαν πρὸς ἐξαγωγὴν ζώων καὶ διεξάγει ἁλιείαν τῆς μυραίνης πρὸς παραγωγὴν χαβιαρίου, ὡς καὶ ἄλλων ἰχθύων, οἵτινες κυρίως τρέφονται ἐν ταῖς δυσὶ λίμναις ταῖς παρὰ τὴν Πάφραν. Παρὰ τὴν πόλιν ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ Ἅλυος ξυλίνη γέφυρα μήκους 950 μέτρων.

Καθ' ἅπασαν τὴν Πάφραν αἱ ἀπόπειραι τῶν μισθωτῶν εὐαγγελιστῶν τῶν πολυποικίλων δογμάτων τῶν διαμαρτυρομένων ἀπέτυχον πάντοτε οἰκτρῶς. Πρὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν εἰσώρμησαν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἵδρυσαν τὸ σύνηθες χαλκεῖον αὐτῶν, ἐνοικιάσαντες πρὸς τοῦτο οἰκίαν. Ἀλλ' ἠναγκάσθησαν κακοὶ κακῶς νὰ φύγωσιν ἐκεῖθεν, ἐντόνως ἀποδοκιμασθέντες ὑπὸ τῶν Παφραίων, οἵτινες τηροῦσιν ἀκλόνητον τὸν ἐθνισμὸν αὐτῶν καὶ τὴν πατρῴαν θρησκείαν. Ἄπορον δέ μοι φαίνεται, πῶς παρεπλανήθησάν τινες Χριστιανοὶ τῆς κοινότητος Ἀλατζὰμ καὶ ἐξετράπησαν τῆς ἀληθινῆς ὁδοῦ, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ὕποπτον τρίβον τῶν μισθωτῶν πλανοβίων Ἀμερικανῶν, οὓς τόσον ἠχηρῶς ἐκολάφισε κατὰ πρόσωπον ὁ ὄντως μέγας συμπολίτης αὐτῶν Τάκερμαν, ὡς εἶπον ἀνωτέρω (σελ. 297).

Ἐν τοῖς χωρίοις τῆς περιφερείας Πάφρας ἀστυνομία οὐδαμοῦ ὑπάρχει, διότι θεωρεῖται περιττή. Οἱ κάτοικοι αὐτοφυλάσσονται ἀσφαλῶς. Οἱ δὲ τῆς ὀρεινῆς σειρᾶς *Νεμπιέν*, ἥτις ἐστὶν ἡ ὑψίστη κορυφὴ τῶν ὀρέων τῆς χώρας ταύτης, ὕψους 1,100 μ. ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, καίτοι σιδηροφοροῦσι, ζῶσιν ὅμως ἡσύχως καὶ ἐντίμως, οὐδένα οὐδέποτε ἐνοχλοῦντες.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἀκρωτήριον τῆς Πάφρας, τουρκιστὶ *Πάφρα-μπουρούν*, ὅπου ἐκβάλλει ὁ Ἅλυς ποταμός, ὁρμητικῶς εἰσχωρῶν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπὶ μακρὸν γλυκαίνων τὰ ὕδατα αὐτῆς. Παρεκάμψαμεν τὸ ἀκρωτήριον, καθ' ἣν ὥραν ἀνήπτετο ὁ ἐπ' αὐτοῦ φανός. Τότε ἔρριψα θερμὰ τὰ ὕστατα βλέμματα πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην ἄκραν τοῦ Πόντου, ἀναπολῶν ἀστραπιαίως πάνθ' ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσα καὶ ἔμαθον ἐν αὐτῷ· ἀπεχαιρέτισα ἀπὸ τῆς γεφύρας τῆς «Ἰωνίας» τὰ πάντα, ὑπὸ τὸ ἀρχόμενον λυκόφως, καὶ ἐστράφην πρὸς τὰ ἐμπρός.

Θοὴ καὶ γοργὴ ἡ «Ἰωνία» ἔστρεψεν ἤδη τὴν ὀξεῖαν ἀφροστεφῆ πρῷραν αὐτῆς πρὸς τὴν ἄκραν τῆς Σινώπης· ἀλλά, ταχέως λαβοῦσα κατὰ πρύμνην καὶ ταύτης τὸν φανόν, τείνει καὶ σπεύδει πρὸς τὸν φανὸν τῆς

Συριάδος ἄκρας (*Ἰντζὲ-μπουρούν*), ἣν μεταμεσονύκτιος παρακάμπτει ἐν δροσερᾷ ἀπογείῳ αὔρᾳ.

Ὁ ἥλιος τῆς Παφλαγονίας ἔδειξεν ἡμῖν τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης, ὅτι κατευθυνόμεθα πρὸς τὸν Κάραμβιν τῶν ἀρχαίων, τὸν γνωστότατον σήμερον τοῖς ναυτιλλομένοις ὑπὸ τὸ ὄνομα *Κερεμπέχ*. Μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Βόσπορος. Πλοῦς 32 ὡρῶν ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς τὸ στόμιον αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐφθάσαμεν ἐν νυκτί, ὅτε ὁ εἴσπλους ἀπαγορεύεται, τὸ σκάφος ἠγκυροβόλησεν ἐκεῖ, καταντικρὺ τῶν Συμπληγάδων πετρῶν, αἵτινες ἵσταντο **ἀκίνητοι** ἐν τῷ σκότει, ὡς καὶ ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἀνατείλαντος ἡλίου καὶ πάντοτε πλέον ἐφεξῆς.

Κατὰ τὸν ἀπὸ Ἀμισοῦ μέχρις ἐνταῦθα πλοῦν ἔσχον τὸ εὐτύχημα νὰ γνωρισθῶ ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ τοῦ ἀξιαγάστου κ. Ἠλία Κολέα, ἀνωτέρου ἐπιθεωρητοῦ τῆς ἑταιρείας τοῦ Μονοπωλίου τοῦ καπνοῦ ἐν Τουρκίᾳ, ἔλαβον δὲ παρ' αὐτοῦ πλείστας ὅσας λεπτομερεῖς εἰδήσεις περὶ τῆς ἐν Ἀμισῷ καὶ Πάφρᾳ παραγωγῆς τοῦ καπνοῦ καὶ περὶ ἄλλων σχετικῶν ζητημάτων· διότι εὐρεῖα μόρφωσις καὶ μακρά, ὡς ἦν εἰκάσαι, πεῖρα σὺν ἀξιοσημειώτῳ εὐγενείᾳ ἤθους περιεκόσμουν τὸν ἄνδρα. Παρέσχον δὲ καὶ ἐγὼ πρὸς τὸν κ. Κολέαν, ὅσας εἶχον εἰδήσεις περὶ τῆς ἄρτι ἀρξαμένης καὶ ραγδαίως χωρούσης καλλιεργίας νέων εἰδῶν καπνοῦ ἐν Ἑλλάδι, ἔν τε τῇ Πελοποννήσῳ καὶ τῇ Στερεᾷ καὶ τῇ Θεσσαλίᾳ, ὑποστηρίζων καὶ μετὰ πεποιθήσεως προλέγων, ὅτι ταχέως θὰ φθάσωμεν εἰς θέσιν ν' ἀνταγωνισθῶμεν κρατερῶς πρὸς τὴν Τουρκίαν ἐπί τε τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ ἐμπορίου τοῦ προϊόντος τούτου, δι' οὗ ἡ ἀνθρωπότης ἡδέως στέργει νὰ δηλητηριάζηται ἑκουσίως, ἀκαταπαύστως, ἀπὸ αἰώνων ἤδη.

Τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης ἀπηλαύσαμεν αὖθις τοῦ ἐξαισίου ἐκείνου θεάματος τοῦ διάπλου τοῦ Βοσπόρου. Περὶ τὴν 9ην π. μ. ὥραν ἡ «Ἰωνία» ἐπόντιζε τὴν ἄγκυραν πρὸ τῆς γεφύρας τοῦ Κερατίου κόλπου τῆς πολυβόμβου πόλεως. Μετὰ μικρὸν δ' ἀπεβαίνομεν εἰς Γαλατᾶν. Ὁ ἀγαπητὸς φίλος μου καὶ πολύτιμος συνταξειδιώτης Βρασίδας, τυχὼν αὐθημερὸν εὐκαιρίας, ἀπέπλευσεν, ἐπειγόμενος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Μετὰ διήμερον διαμονὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπῆλθον καὶ ἐγώ, διὰ τῆς «Ἰωνίας» πάντοτε, καί, διαβατικῶς ἐπισκεφθεὶς τὰ Δαρδανέλλια, τὴν Μυτιλήνην καὶ τὴν Σμύρνην, κατέπλευσα, χάρις τῷ Θεῷ,

ἄριστα εἰς τὸν Πειραιᾶ, τῇ μεσημβρίᾳ τῆς 9. Σεπτεμβρίου, μετ' ἀπουσίαν τριάκοντα ἡμερῶν.

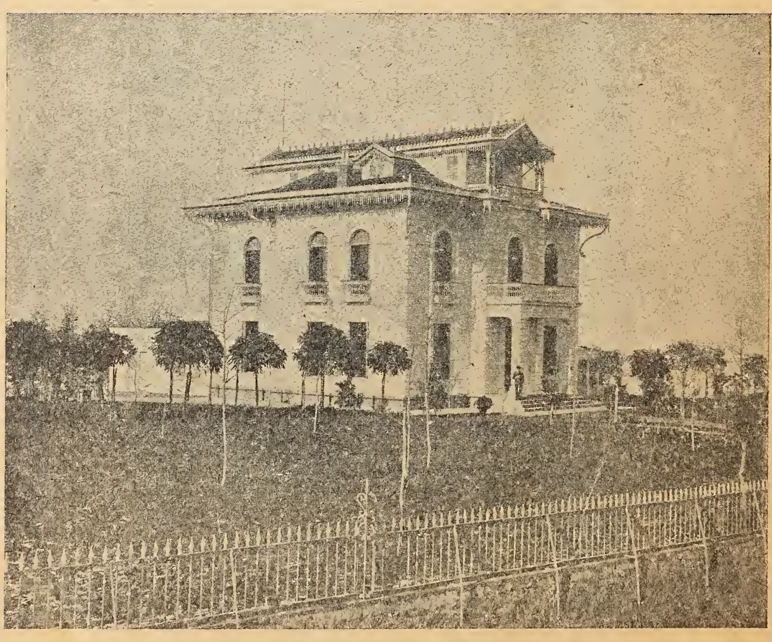
Ἐκ πλείστων ταξειδίων, ὅσα ἐπεχείρησα ἄχρι τοῦδε εἰς διαφόρους χώρας, τοῦτο τὸ ταξείδιόν μου, τὸ εἰς τὸν Πόντον, ὑπῆρξέ μοι τὸ εὐαρεστότατον καὶ διδακτικώτατον πάντων. Ἐπὶ τούτῳ δὲ αἰσθάνομαι ἐν ἐμοὶ ἡδέως διαφωνίαν πρὸς τὸ ἀπόφθεγμα τῆς δαιμονίας ἐκείνης γυναικὸς Κυρίας Στάελ, ἥτις εἴ πέρ τις καὶ ἄλλος περιηγήθη ἀνὰ τὸν κόσμον, ὅτι «ἡ περιήγησις εἶναι ἡ θλιβερωτέρα τῶν ἡδονῶν!»

Τραπεζουντία κορασὶς ἐν ἐπιχωρίῳ ἐνδυμασίᾳ
(εἰκὼν παραλειφθεῖσα)

Ὁ Π. Προηγούμενος τῆς Μονῆς Σουμελᾶ κ Παρθένιος

Ἡ ἐν Σοοὺκ-Σοῦ τῆς Τραπεζοῦντος ἔπαυλις τοῦ κ. Κ. Θεοφυλάκτου
(εἰκόνες παραλειφθεῖσαι)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου ἐν Τραπεζοῦντι.

ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΙΣ.— *Ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τῆς Τραπεζοῦντος Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσης παρελείφθη ἐκ τῆς οἰκείας αὐτῇ θέσεως ἐν σελίδι 203, τεθείσης ἐκεῖ ἀντ' αὐτῆς ἄλλης, τῆς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Ἡ μικρὰ αὕτη ἀταξία προῆλθεν ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας ἕνεκα βραχείας τινὸς ἀπουσίας τοῦ συγγραφέως ἐξ Ἀθηνῶν κατὰ τὴν τύπωσιν τοῦ βιβλίου.*

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ *τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἔργου ἅπασαι, πλὴν τριῶν, (τῶν ἐν ταῖς σελίσιν 157, 232, 262), αἵτινες παρηγγέλθησαν εἰς Λειψίαν, κατεσκευάσθησαν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῶν δοκίμων καλλιτεχνῶν κ.κ. Ἐλευθερίου Καζάνη καὶ Θεοδοσίου Μολιανοῦ. Ἔπαινος θερμὸς καὶ δίκαιος ὀφείλεται τοῖς φιλοπροόδοις ἐργάταις τῆς ὡραίας ταύτης τέχνης διὰ τὴν προαγωγὴν αὐτῆς εἰς βαθμὸν ἐπιτυχίας ἀξιοσημείωτον.*

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

Ἐν	σελίδι	19	στίχῳ	35	ἀντὶ	Μέλαινα	ἀνάγνωθι	«Μέλανα»
»	»	25	»	35	»	51—53	»	«51—52»
»	»	26	»	2	»	ἁλόμενοι	»	«ἀλλόμενοι»
»	»	»	»	20	»	καθιστωμένη	»	«καθισταμένη»
»	»	47	»	17	»	καὶ Δικαιόσημον	»	«Δικαιόσημον»
»	»	»	»	24	»	τὸ δὲ δεξιὸν	»	«τὸ δ' ἀριστερόν,»
»	»	50	»	14	»	ὀφειοειδοῦς	»	«ὀφιοειδοῦς.»
»	»	52	»	7	»	ἐκτιλύσσονται	»	«ἐκτυλίσσονται»
»	»	70	»	21	»	ἀμαχητεὶ.	»	«ἀμαχητί.»
»	»	85	»	20	»	σχαληνόν.	»	«ἰσοσκελές.»
»	»	119	»	5	»	Γ. Παπαδόπουλος	»	«Ἀθ. Παπαδόπουλος»
»	»	143	»	12	»	εὔγεστοι	»	«εὔγευστοι»
»	»	161	»	26	»	περὶ αὐτοὺς	»	«περὶ αὐτὰς»
»	»	313	»	14	»	συμβάσαν	»	«συμβᾶσαν»
»	»	329	»	6	»	ἐπιγόντως	»	«ἐπειγόντως»